

MAĎARSKÉ VEDECKÉ INŠTITÚCIE NA SLOVENSKU

Katedra maďarského jazyka a literatúry FFUK v Bratislave

Gondova 2, 818 01 Bratislava
Tel.: 02/593 39 484
E-mail: kmj(at)phil.uniba.sk
Anikó Dušík, vedúca katedry

Univerzita Mateja Bela

Katedra hungaristiky
Tajovského 40,
974 01 Banská Bystrica
Tel.: 048/446 41 45
Ferenc Alabán, vedúci katedry

Jazyková kancelária Gramma

Bacsáková 240/13,
929 01 Dunajská Streda
Tel.: 031/55 42 61
Fax: 031/55 42 62
e-mail: gramma@real-net.sk
Gizella Szabómihály, vedúca kancelárie

Spoločenskovedná výskumná skupina Mercurius

Klariská 7, 811 03 Bratislava
Tel./fax: 02/544 31 842
E-mail: mercurius@ba.sknet.sk
Katalin Vadkerty, predsedníčka
László Gyurgyík, tajomník

Spoločnosť Katedra

Dom podnikateľov, Kukučínova 459,
929 01 Dunajská Streda
Tel./fax: 031/552 90 28
E-mail: katedra@katedra.sk
Margit Németh, predsedníčka

Gemersko-malohontiansky muzeálny spolok

Daxnerova 34,
979 01 Rimavská Sobota
Tel.: 047/562 66 82
István B. Kovács, predseda

Muzeologická spoločnosť Matúšovej zeme

925 26 Boldog č. d. 159
Tel.: 02/459 15 298
Izabella Danter, konateľka

Cena: 2,66 € / 80 Sk

Publikácie Fórum inštitútu pre výskum menšín v slovenskom jazyku:

FAZEKAS, József – HUNČÍK, Péter (red.): Maďari na Slovensku: Súhrnná správa. Od zmeny režimu po vstup do Európskej únie (1989 – 2004). Šamorín: Fórum inštitút pre výskum menšín 2008. 502 s.

PETŐCZ, Kálmán (red.): Slováci v Maďarsku. Magyarországi szlovákok: Zborník medzi-národnej konferencie, Šamorín, 27. septembra 2007. Nemzetközi konferencia, So-morja, 2007. szeptember 27. Šamorín: Fórum inštitút pre výskum menšín 2008. 78 s. (v maďarskom a slovenskom jazyku)

POPÉLY, Árpád (red.): Iratok a csehszlovákiai magyarság 1948–1956 közötti történeté-hez. I. Spisy k dejinám Maďarov v Československu v rokoch 1948 – 1956. I. Šamorín: Fórum inštitút pre výskum menšín 2008. 427 s. (v maďarskom a slovenskom jazyku)

LELKES, Gábor – TÓTH, Károly (red.): Nemzeti és etnikai kisebbségek Szlovákiában 2007. Národnostné a etnické menšiny na Slovensku 2007. Šamorín: Fórum inštitút pre výskum menšín 2008. 245 s. (v maďarskom a slovenskom jazyku)

SIMON, Attila (red.): Az 1956-os magyar forradalom és Szlovákia. A 2006. október 4-én rendezett konferencia előadásai. Maďarská revolúcia roku 1956 a Slovensko. Šamorín: Fórum inštitút pre výskum menšín 2006. 118 s. (v maďarskom a slovenskom jazyku)

STREŠŇÁK, Gábor – VÉGH, László (red.): Kapitoly z dejín mesta Šamorín. Šamorín, 9. sep-tembra 2005. Šamorín – Dunajská Streda: Fórum inštitút – Liliium Aurum 2005. 256 s.

HORVÁTOVÁ, Magdaléna: Nemci na Slovensku. Dunajská Streda: Fórum inštitút – Li-lium Aurum 2002. 124 s.

LISZKA, József: Národopis Maďarov na Slovensku. Dunajská Streda: Fórum inštitút – Liliium Aurum 2002. 300 s.

SOPOLIGA, Miroslav: Ukrajinci na Slovensku. Dunajská Streda: Fórum inštitút – Liliium Aurum 2002. 176 s.

LISZKA, József (red.): Acta Ethnologica Danubiana 2006 – 2007. Az Etnológiai Köz-pont Évkönyve 8–9. Ročenka Výskumného centra európskej etnológie 2006 – 2007. Šamorín: Fórum inštitút pre výskum menšín 2007, 280 s. (v maďarskom, nemeckom, slovenskom a anglickom jazyku)

Adresa redakcie:

Fórum inštitút pre výskum menšín
P. O. Box 52, Parková 4, 931 01 Šamorín
Tel.: 031-590 27 90
Fax: 031-560 27 12
E-mail: forum@foruminst.sk

Fórum spoločenskovedná revue

Obsah:

József Fazekas

Menšinový časopis –
v dimenziách slovensko-
maďarských vzťahov

László Öllös

Národné zmierenie

Kálmán Petőcz

Zákon o štátnom jazyku –
občiansky či národný
princíp?

Árpád Popély

Plány na vysídlenie
maďarského obyvateľstva
v rámci výmeny
obyvateľstva medzi
Československom
a Maďarskom

Attila Simon

Viedenská arbitráž
a Košice z pohľadu
naratívnych prameňov

Miloš Momko

Antifašistický front
Slovanov v Maďarsku

Gábor Leikes

Socioekonomické
lokalizačné faktory
poľnohospodárskej výroby
na príklade
Dolnonitrianskeho regiónu

Ilona L. Juhász

Maďarskosť a tradícia

Zuzana Mészárosová- Lamplová

Cigarety, alkohol, drogy
versus šport

József Liszka

Zmeravená
tradícia

Tamás Török

O slovenských
variantoch
toponym
ipeľského regiónu

FÓRUM INŠTITÚT PRE VÝSKUM MENŠÍN

P. O. Box 52.
Parková 4, 931 01 Šamorín
Tel.: 031/590 27 90
Fax: 031/560 27 12
E-mail: forum@foruminst.sk
Károly Tóth, riaditeľ

Bibliotheca Hungarica

P. O. Box 52.
Parková 4, 931 01 Šamorín
Tel.: 031/590 27 97
Fax: 031/560 27 12
E-mail: bibliotheca@foruminst.sk
László Végh, riaditeľ

Fórum inštitút pre výskum menšín Výskumné centrum európskej etnológie – Komárno

P. O. Box 154, 945 01 Komárno 1
Tiszti pavilon, Hradná 2, Komárno
Tel.: 035/773 2854
Fax: 035/773 2854
E-mail: etno@foruminst.sk
József Liszka, riaditeľ

MAĎARSKÉ VEDECKÉ INŠTITÚCIE NA SLOVENSKU

Univerzita J. Selyeho

Bratislavská cesta 3322,
945 01 Komárno
Tel.: 035/6408 853
E-mail: sje@selyeuni.sk
János Tóth, rektor

Fakulta stredoeurópskych štúdií Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre

Dražovská cesta 4, 949 74 Nitra
Tel.: 037/6408 853
E-mail: dfss@ukf.sk
Attila Komzsis, dekan

Objednávka časopisu:
Liliium Aurum, Dom podnikateľov, Kuku-
čínova ul. 459, 929 01 Dunajská Stre-
da. Tel./fax: 031/552 90 28
E-mail: lilium@liliumaurum.sk

FÓRUM SPOLOČENSKOVEDNÁ REVUE

Šéfredaktor
JÓZSEF FAZEKAS

Jazyková redaktorka
ELEONÓRA SÁNDOR

Predseda redakčnej rady
LÁSZLÓ ÖLLÖS

Redakčná rada

Zoltán A. Bíró, Gábor Csanda, József Fazekas, Csilla Fedinec, László Gyurgyík, Péter Hunčík, Gábor Hushegyi, József Kiss, Zsuzsanna Lampl, István Lanstyák, József Liszka, András Mészáros, Attila Simon, László Szarka, Károly Tóth, László Végh

Obsah

JÓZSEF FAZEKAS	
Menšinový časopis – v dimenziách slovensko-maďarských vzťahov K slovenskému číslu <i>Fórum spoločenskovedná revue</i>	3

Štúdie

LÁSZLÓ ÖLLÖS	
Národné zmierenie	9
KÁLMÁN PETŐCZ	
Zákon o štátnom jazyku – občiansky či národný princíp?	21
ÁRPÁD POPÉLY	
Plány na vysídlenie maďarského obyvateľstva v rámci výmeny obyvateľstva medzi Československom a Maďarskom	47
ATTILA SIMON	
Viedenská arbitráž a Košice z pohľadu naratívnych prameňov.....	67
MILOŠ MOMKO	
Antifašistický front Slovanov v Maďarsku	79
GÁBOR LELKES	
Socioekonomické lokalizačné faktory poľnohospodárskej výroby na príklade Dolnonitrianskeho regiónu	95
ILONA L. JUHÁSZ	
Maďarskosť a tradícia (Na príklade Maďarov na Slovensku)	119
ZUZANA MÉSZÁROSOVÁ-LAMPLOVÁ	
Cigarety, alkohol, drogy versus šport (Ku zdraviu škodlivým a zdraviu prospešným aktivitám slovenskej a maďarskej mládeže na južnom Slovensku)	135

JÓZSEF LISZKA	
Zmeravená tradícia	
Úvahy o niektorých formách prejavu fašiangov na Podunajskej nížine	145
TAMÁS TÖRÖK	
O slovenských variantoch toponým ipeľského regiónu	157

Agora

KÁLMÁN PETŐCZ	
Dialóg alebo konfrontácia. Úvodná úvaha k stretnutiu slovenských a maďarských intelektuálov a občianskych aktivistov	175

Dokument

Árpád Popély: Záverečná správa o reslovakizačnej akcii	185
Správa o priebehu, likvidácii a výsledkoch reslovakizačnej akcie 1946 – 1949	187

Recenzie

FAZEKAS, JÓZSEF – HUNÓK, PÉTER: Maďari na Slovensku (1989 – 2004): Súhrnná správa. Od zmeny režimu po vstup do Európskej únie (<i>József Kiss</i>)	253
SIMON, ATTILA: Telepesek és telepes falvak Dél-Szlovákiában a két világháború között [Usadlíci a kolónie na južnom Slovensku medzi dvoma svetovými vojnami] (<i>Árpád Popély</i>)	255
POPÉLY ÁRPÁD: 1968 és a csehszlovákiai magyarság [Rok 1968 a maďarská menšina v Československu] (<i>Attila Simon</i>)	259
SCHRIEFER, ANDREAS: Deutsche, Slowaken und Magyaren im Spiegel deutschsprachiger historischer Zeitungen und Zeitschriften in der Slowakei (<i>Dániel Bárth</i>)	261
GECSE, ANABELLA: Az etnikai és társadalmi átrendeződés folyamata egy gömöri falu 20. századi életében [Proces spoločenských a etnických premien v jednej gemerskej obci v priebehu 20. storočia] (<i>Gábor Pusko</i>)	263
L. JUHÁSZ, ILONA: „Fába róva, földbe ütve...“ A kopjafák/emlékoszlopok mint a szimbolikus térfoglalás eszközei a szlovákiai magyaroknál [„Vyrezané do dreva, zatlčené do zeme...“: Vyrezávané/pamätné stĺpy ako prostriedky symbolického zabratia priestranstva v kruhu Maďarov na Slovensku] (<i>Attila Kovács Selmeczi</i>)	265
LISZKA, JÓZSEF: A szlovákiai magyarok néprajza [Národopis Maďarov na Slovensku] (<i>Vilmos Voigt</i>).....	267
L. JUHÁSZ, ILONA: Rudna I. Temetkezési szokások és a temetőkultúra változásai a 20. században [Rudna I.: Pohrebné zvyky a zmeny v kultúre cintorínov v 20. storočí] (<i>Kincső Verebélyi</i>).....	270
Publikácie Fórum inštitútu pre výskum menšín.....	273

FÓRUM SPOLOČENSKOVEDNÁ REVUE

Adresa redakcie: Fórum inštitút pre výskum menšín, P. O. Box 52, Parková 4, 931 01 Šamorín. E-mail: forum@foruminst.sk • Vydavateľ: Fórum inštitút pre výskum menšín, Šamorín. Zodpovedný: Károly Tóth riaditeľ • Tlačiarenská príprava: Kalligram Typography s. r. o., Nové Zámky • Tlač: EXPRESPRINT, s. r. o., Partizánske • Náklad: 250 • Cena: 2,66 €/ 80 Sk • Reg. číslo: MK SR 2063/99 • ISSN 1335-4361 • Internet: <http://www.foruminst.sk>

JÓZSEF FAZEKAS

Menšinový časopis – v dimenziách slovensko-maďarských vzťahov

K slovenskému číslu Fórum spoločenskovedná revue

Slovenský čitateľ dostáva do rúk slovenské číslo *Fórum Spoločenskovedná revue* (*Fórum Társadalomtudományi Szemle*). Tento časopis nie je neznámy v slovenskej spoločenskovednej sfére. Čoraz viac slovenských bádateľov, predovšetkým historikov ho pozná ako typický maďarský menšinový časopis, ale súčasne aj ako svojrázny prostriedok slovensko-maďarskej interetnickej vedeckej aktivity. Slovenskí autori radi poskytujú svoje štúdie na uverejnenie v tomto maďarskom časopise, ktorého profil sa sformoval postupne, ako produkt cieľavedomého vedecko-poznávacieho úsilia. Časopis vznikol v roku 1999 s cieľom poskytnúť maďarskému spoločenskovednému výskumu na Slovensku dlho chýbajúce publikačné možnosti. Tento počin nadväzoval na snahu o vytvorenie maďarského vedeckého života na Slovensku, ktorá (pravda, s časovými posunmi, okľukami a viacerými zmenami spoločensko-politických podmienok) je prítomná takmer od samotného vzniku maďarskej menšiny v Československu.

Maďarské obyvateľstvo, ktoré sa po roku 1918 ocitlo v novom štátnom útvare, nebolo schopné z viacerých dôvodov rozvinúť svoju vedeckú produktivitu na patričnej úrovni. Pokles počtu Maďarov na Slovensku bol do značnej miery spôsobený aj masovým sťahovaním úradníctva do Maďarska, respektíve vykázaním osôb, odmietajúcich zložiť sľub vernosti, z Československa. Väčšina patrila k stredným vrstvám, teda k sociálnej vrstve, ktorá v každej spoločnosti predstavuje hlavnú oporu a nositeľa kultúrneho života. Hospodársky pritom oslabil inteligencia, patriaca k strednej vrstve, zápasiaca so sociálnymi problémami, ktorá bola čoraz viac vystavená nebezpečenstvu asimilácie. Na druhej strane zasa toto maďarské spoločenstvo malo oveľa bezprostrednejšie väzby k materskému štátu a k Budapešti, ako napríklad spoločenstvo v Sedmohradsku, ktoré, žijúce po celé stáročia vzdialenejšie od centra, si vytvorilo svoj samostatný, či aspoň samostatnejší život, než Maďari na Slovensku – vrátane vlastnej inštitucionálnej štruktúry.

Intelektuálny život na Slovensku sa s veľkými ťažkosťami prispôboval zmeneným podmienkam. Iba politika dokázala hneď sformovať svoje rady – bola však v lepšej pozícii, keďže jej úlohou bolo iba premietnuť do nových pomerov stranícku štruk-

túru Maďarska. Avšak úroveň kultúrneho a literárneho života nebola uspokojivá a absentovali aj potrebné vedecké inštitúcie. Maďarské spoločenstvo, ku ktorému vtedy patrilo 750 tisíc osôb, nemalo ani univerzitu, ani vysokú školu (okrem kalvínskej teológie založenej v roku 1925 v Lučenci), a prišlo aj k odbúravaniam školskej siete. Je síce pravda, že v medzivojnovom období pôsobilo viacero organizácií na ochranu menšiny a na rozvíjanie jej kultúrnych aktivít, tieto však nemohli nahradiť vedecké inštitúcie. V dôsledku toho ani nemožno hovoriť o vedeckom živote v pravom slova zmysle. Maďarská vedecká, literárna a umelecká spoločnosť v Československu [Csehszlovákiai Magyar Tudományos és Művészeti Társaság] (tzv. Masarykova akadémia), ktorá vznikla na základe daru prezidenta Masaryka (v hodnote milión korún), nespĺnila očakávania. Časopis *Magyar Figyelő* [Maďarský obzor], svojimi nepravidelnými a spojenými číslicami, nekoncepčnými redakčnými prístupmi si nedokázal získať dôveru čitateľov napriek tomu, že uverejnil viacero pozoruhodných štúdií. (Skutočne kvalitný časopis v medzivojnovom období bol iba mesačník *Forum* s tematikou architektúry a umenia, vychádzajúci v rokoch 1931 – 1938, redigovaný Tiborom Szőnyim. Periodikum spočiatku vychádzal v nemeckom, maďarskom a slovenskom jazyku, od roku 1931 v nemčine a v maďarčine v Bratislave a poskytoval priestor pre otázky moderného staviteľstva a výtvarného umenia.)

Po druhej svetovej vojne a po období, keď bolo maďarské obyvateľstvo na Slovensku zbavené občianskych práv (roky bez domoviny) – teda až v 50-tych rokoch sa prebúdzala duchovný život. Postupne dochádza k otvoreniu maďarských škôl, vytvára sa sieť maďarského školstva, v decembri 1948 vyjde prvé číslo neskoršieho denníka *Új Szó* [Nové slovo] a dochádza k vydávaniu ďalších novín v maďarskom jazyku, v marci v roku 1949 vznikol Kultúrny spolok maďarských pracujúcich v Československu, CSEMADOK. Z hľadiska literárneho života zohralo významnú úlohu založenie časopisu Zväzu slovenských spisovateľov, *Irodalmi Szemle* [Literárne pohľady] v roku 1958. Profil časopisu sa však neobmedzoval iba na oblasť literatúry a na literárnu kritiku, ale dodnes zabezpečuje priestor aj na uverejňovanie textov z ďalších vedných odborov (etnografia, jazykoveda a historiografia). Vydavateľstvo kníh a časopisov Madách, ktoré vzniklo v roku 1969 sa počas dvoch desaťročí stalo – v rámci možností komunistického režimu a nezriedka v konfrontácii s ním – centrom maďarského duchovného života na Slovensku a svojou činnosťou umožňovalo publikovanie niektorých výsledkov individuálneho vedeckého výskumu, keďže maďarská menšina nedisponovala inštitucionálnymi možnosťami.

V druhej polovici deväťdesiatych rokov sa v maďarskej menšinovej tlači (najmä v týždenníku CSEMADOK-u *Hét* [Týždeň] a v literárnom časopise *Irodalmi Szemle*) v rámci príspevkov venovaných národnostnej politike komunistickej strany upriamovala pozornosť na otázky a problémy, ktoré museli pripúšťať aj mocenské orgány. Začali sa formovať skupiny mladých literátov, ktorí svojou tvorbou narážali na obmedzovanie tvorivej slobody. V tejto atmosfére vznikol Výbor na ochranu práv maďarskej menšiny v Československu, ktorý signoval samizdatové materiály týkajúce sa najmä oblasti menšinových práv a diskriminácie maďarskej menšiny. Tieto texty sa opierali o výsledky disentovej literatúry v Maďarsku, ako aj o istú vlastnú tvorivú invenciu, pôsobiacu v maďarskom menšinovom prostredí. Dva najvýznamnejšie dokumenty z roku 1998 „Memorandum Maďarov žijúcich v Československu 1988“ a manifest, ktorý neskôr dostal názov „List tridsiatich troch“ odrážal vtedajší vrcholný stupeň spoločenskovedného poznania, o ktoré sa opieral vznik politických sub-

jektov maďarskej menšiny v procese tvorby novej politickej štruktúry spoločnosti. Táto okolnosť výrazne ovplyvnila podmienky a faktory aktivizácie maďarského duchovného života v procese uskutočnenia zmeny režimu. Vedecké fundamenty programotvornej činnosti maďarských menšinových strán predstavovala činnosť politikov, pôsobiacich predtým v oblasti vedy. Pre samotný autentický vedecký výskum bolo potrebné vytvoriť vlastné inštitucionálne rámce na báze nezávislosti vedeckej tvorby od politických vplyvov. Súčasne sa ale vynárali výzvy voči spoločenskovednej produkcii maďarskej menšiny a tiež očakávania ohľadom vedecko-poznávacej bázy, ktorá by na základe príslušného prevodového mechanizmu mohla slúžiť aj ako zdroj vedeckej infraštruktúry maďarskej menšinovej politiky, schopnej prostredníctvom spolupracovníkov využívať a aplikovať výsledky vedeckého bádania. Táto požiadavka je dodnes natoľko aktuálna, že by sa už sama mala stať predmetom vedeckej analýzy (predovšetkým politologickej) v rámci problematiky vzťahu vedy a politiky a ich špecifik, prameniach z typologických čŕt maďarskej menšiny na Slovensku.

Nebola náhoda, že keď v roku 1990 vznikol v Budapešti časopis *Regio*, tvorili v druhom čísle polovicu autorov príslušníci maďarskej menšinovej politiky. Vo vtedajších hektických pomeroch sa podľa všetkého očakávalo, že politický kapitál v tom čase aj vedecky činných osôb poskytne podporu k sústredeniu takého odborného potenciálu, ktorý zabezpečí priestor na čo najpriaznivejšie vytváranie novej paradigmy vedeckej tvorby maďarskej menšiny na Slovensku. Čoskoro však koncepcia nového časopisu nabrala smer k prezentovaniu teoretických prác v širších dimenziách, presahujúcich rámec iba stredoeurópskej problematiky. V takomto zábere sa zúžil priestor na zvýraznenie špecifík a aktuálnych potrieb vedeckej tvorby na Slovensku.

Medzitým sa duchovný život na Slovensku zaktivizoval: vznikli nové vydavateľstvá, dochádzalo k zakladaniu nadácií, prebiehalo pretváranie štruktúry kultúrneho života, postupne sa vytvárali vedecké pracoviská v rámci občianskych organizácií a združení, respektíve ako občianske iniciatívy. Nádejnými ambíciami vstúpila do vedeckého života Spoločenskovedná bádateľská skupina Mercurius [Mercurius Társadalomtudományi Kutatócsoport], ktorá sa prezentovala spracovaním niektorých bielych miest v dejinách maďarskej menšiny a slovensko-maďarských vzťahov po druhej svetovej vojne. Vznik ďalších zoskupení nielen vytváral rezervoár pre budúci časopis, ale priamo si vynucoval jeho založenie. *Fórum Társadalomtudományi Szemle* sa prezentoval ako „časopis maďarských vedeckých pracovísk“. Znamenalo to, že sa opiera o produkciu nasledovných vedeckých združení: Gemersko-malohontiansky muzeálny spolok [Gömör-Kishonti Múzeumegyesület], Nadácia Katedra [Katedra Társaság], Nadácia Sándora Máraiho [Márai Sándor Alapítvány], Muzeologická spoločnosť Matúšovej zeme [Mátyusföldi Muzeológiai Társaság], Skupina Mercurius [Mercurius Társadalomtudományi Kutatócsoport], Národnostné dokumentačné centrum [Nemzetiségi Dokumentációs Centrum], Spoločenskovedná skupina Spectator [Spectator Társadalomkutató Műhely], Zväz maďarských pedagógov na Slovensku [Szlovákiai Magyar Pedagógusok Szövetsége], Historická spoločnosť Imricha Henszlimanna [Henszlimann Imre Helytörténeti Társaság], Jazyková kancelária Gramma [Gramma Nyelvi Iroda], Nadácia Kalligram [Kalligram Alapítvány]. Cieľom časopisu založeného v roku 1999 teda bolo publikovať výsledky vedeckých výskumov týkajúcich sa maďarskej menšiny a vôbec štúdie z oblasti histórie, poli-

tológie, sociológie, etnografie, ekonómie, jazykovedy, filozofie, esteticky a z dejín umenia, spojené s menšinovou otázkou. Súčasne sa osobitný dôraz kládol na problematiku slovensko-maďarských vzťahov. Vznikla určitá prirodzená delba medzi časopismi: *Irodalmi Szemle* sa venuje predovšetkým maďarskej literárnej tvorbe a literárnej kritike na Slovensku, *Kalligram* (ktorý vychádza od roku 1992) sa sústreďuje na umelecký život a literárnu kritiku a *Fórum Társadalomtudományi Szemle* zahrňuje rôzne oblasti spoločenských vied. V „spolužití“ týchto časopisov sa od samého začiatku neobjavujú žiadne trecie plochy.

Postupne sa však ukázalo, že výskum organizovaný v regiónoch, respektíve publikovanie jeho výsledkov sa uskutočňuje zväčša v tamojších vlastivedných časopisoch. Redakcia časopisu *Fórum Társadalomtudományi Szemle* pristúpila k diferencovanému výberu ponuky a od roku 2004 vychádza ako periodikum s podtitulkom „vedecký štvrťročník“, ktorý vydáva Fórum inštitút pre výskum menšín. Vznik tejto inštitúcie znamenal významnú pomoc pri zabezpečovaní materiálu k vyrovnávaniu úrovne jednotlivých čísiel.

Nosnou časťou časopisu je zložka vyhradená pre štúdie, v ktorej vychádzajú interdisciplinárne materiály, venované témam spätým s menšinovou otázkou v oblasti histórie, etnografie, sociológie, politológie, jazykovedy, sociológie, ekonómie a estetiky. Figuruje medzi nimi napríklad štúdia o maďarskom školstve v Podkarpatisku v medzivojnovom období, o politickej stratégii menšinových strán v strednej a východnej Európe, o deportácii Maďarov do Čiech po roku 1945, o náboženskom zložení maďarskej menšiny, o sociologickom výskume maďarskej mládeže vo Vojvodine, o demografických údajoch týkajúcich sa zmiešaných manželstiev, ako aj o geopolitickej koncepcii Milana Hodžu, o problematike ľudských a menšinových práv, o ekonomickom postavení maďarskej menšiny v medzivojnovom období, o niektorých neuralgických bodoch stredoeurópskych dejín a taktiež o významných osobnostiach maďarského umeleckého života na Slovensku.

Úmerne tomu je aj autorský kolektív časopisu veľmi pestrý – pozostáva z maďarských, slovenských, českých, nemeckých, anglických a poľských prispievateľov. Časopis uverejňuje texty vedcov medzinárodného formátu, ale aj mladých doktorandov. Pred štúdiami sa uvádzajú ETO čísla, kľúčové slová po anglicky a na konci sa nachádza resumé v anglickom jazyku.

V rubrike Dokumenty sa publikujú doteraz neuverejnené alebo menej známe, respektíve spoločensky atraktívne dokumenty. V reláciách medzivojnového obdobia vyšla zmluva o nezávislosti Československa a o ochrane menšín, ďalej bol zaradený československý jazykový zákon z roku 1920, popri iných dokumentoch, súvisiacich s postavením menšín. Viacero dokumentov pochádza z rokov po druhej svetovej vojne (z obdobia bez domoviny). V časopise vyšli všetky základné materiály súvisiace so založením a činnosťou CSEMAPADOK-u, čitateľom sa sprístupnili dokumenty z Rady vlády pre národnosti, ale takisto sa im umožnilo oboznámiť sa so slovenským a maďarským zákonom o poskytovaní výhod menšinám v susedných krajinách, so správou Benátskej komisie, a najdôležitejšími dokumentmi, týkajúcich sa menšín, ktoré vznikli v súvislosti so zmenou režimu.

V rubrike Dielňa (Műhely) časopis predstavuje jednotlivé vedecké pracoviská. Doteraz defilovali nasledujúce inštitúcie: Skupina Mercurius [Mercurius Társadalomtudományi Kutatócsoport], Jazyková kancelária Gramma [Gramma Nyelvi Iroda], Ústav pre výskum etnických a národnostných menšín Maďarskej aka-

démie vied [MTA Etnikai-nemzeti Kutatóintézet], Katedra maďarského jazyka a literatúry na FiF UK v Bratislave [a Comenius Egyetem BTK Magyar Nyelv és Irodalom Tanszéke], Nadácia Sándora Máraiho [Márai Sándor Alapítvány], Fórum inštitút pre výskum menšín [Fórum Kisebbségkutató Intézet], Fakulta stredoeurópskych štúdií na Univerzite Konštantína Filozofa v Nitre [Konstantin Egyetem Közép-európai Tanulmányok Kara], Univerzita Jána Selyeho v Komárne [Selye János Egyetem].

Viaceré cenné rozhovory sa publikovali v rubrike Oral history s účastníkmi zmeny režimu a nasledujúceho obdobia (Kálmán Janics, Pál Csáky, Károly Tóth, Rezső Szabó).

V rubrike Pályakép (Životné cesty) boli predstavené popredné osobnosti nášho menšinového vedeckého života (Katalin Vadkerty, László Kósa, Zoltán Újváry, László Zeman).

Rubrika Konferencie poskytuje informácie o rôznych vedeckých podujatiach, a rubrika Agora a Reflexie je venovaná vedeckým diskusiám. Napokon je vyhradený priestor na recenzie.

Odbornú úroveň časopisu od samého začiatku garantuje zloženie redakčnej rady. Tvoria ju poprední predstavitelia maďarskej vedeckej obce na Slovensku.

Vydávanie vedeckého časopisu, dodržiavanie edičnej plynulosti si vyžaduje – okrem potrebných hmotných prostriedkov – predovšetkým duchovné zázemie a bádateľskú bázu. A ešte niečo: vedomé preberanie úlohy skúmať maďarské menšinové spoločenstvo a dobiehanie zaostávania, trvajúceho niekoľko desaťročí v tomto smere. Hoci sa neustále vyskytujú problémy pri vytváraní podmienok výskumu, spôsobujúce zdržovanie vydavateľského úsilia, maďarský vedecký život na Slovensku sa postupne rozvinul, vytvoril svoj osobitný profil, vypracoval výskumný program, vďaka čomu sa naša menšinová vedecká aktivita obohatila o vynikajúce štúdie a monografie.

Na základe doterajších ročníkov a spätných signálov sa domnievame, že časopisu sa darilo naplňovať pôvodné zámery redakčnej rady a vychádzať v ústrety očakávaniam odbornej verejnosti. Popritom si dokázal zachovať svoju duchovnú nezávislosť, dôslednosť a otvorenosť voči impulzom prichádzajúcim z maďarského, ale i širšieho medzinárodného prostredia. Uvedené skutočnosti pobádajú redaktorov a redakčnú radu k ďalšej práci, napomáhajúcej vedeckému výskumu v prospech menšinových potrieb a v záujme širšieho spoločenského prínosu.

Výsledky spojené s celkovým zameraním časopisu a skúsenosti z jeho desaťročnej existencie čoraz výraznejšie potvrdzujú jeho pluralistické pôsobenie v rámci maďarskej jazykovej sféry. Práve úzka spätosť s maďarským menšinovým prostredím, s jeho špecifikami a úsilie o vedecké reflektovanie maďarsko-slovenského spoložitia dodáva časopisu isté črty sprostredkovateľskej roly. *Fórum Társadalomtudományi Szemle* sa dostáva na rôzne hungarologické pracoviská, katedry maďarského jazyka a literatúry v západných a škandinávskych krajinách, dokonca aj v Spojených štátoch amerických, ktoré založila ešte maďarská emigrácia po potlačení povstania v roku 1956. Hlasy prichádzajúce z tejto oblasti svedčia o záujme o interpretáciu slovensko-maďarských vzťahov na stránkach časopisu, ako aj o príspevky od slovenských autorov.

Tieto úlohy mal časopis na zreteli už od samotného založenia. V úvode prvého čísla sa zdôraznilo, že redakcia sa má starať o publikovanie prác od slovenských a iných autorov a upozorňovať maďarských čitateľov na najvýznamnejšiu produkciu

slovenského vedeckého života. Doteraz v časopise vyšlo viac ako dvadsať príspevkov od slovenských autorov. Treba poznamenať, že k tomu prispela vedecko-výskumná a edičná činnosť Fórum inštitútu pre výskum menšín, ktorý vytvoril úzke kolegiálne a priateľské styky s viacerými poprednými predstaviteľmi slovenského vedeckého života.

V tomto smere časopis aj bez zvláštnej koordinácie redakčných plánov, respektíve obsahu jednotlivých čísiel znásobuje efekt časopisu *Kisebbségkutatás* [Výskum menšín], ktorý vychádza v Budapešti. Ide o periodikum, ktoré má charakter revue, s bohatým a širokospektrálnym obsahom z oblasti menšinovej problematiky. Okrem publikovania štúdií kladie vo svojich rubrikách dôraz na recenzovanie a anotovanie prác so širokým zemepisným záberom. Vo významnej miere figurujú v každej rubrike práce slovenskej a českej proveniencie. Samozrejme, obsah časopisu, jeho jednotlivé žánre predstavujú cennú informačnú databázu pre maďarských bádateľov, respektíve maďarských záujemcov o riešenie národnostnej problematiky v strednej a západnej Európe v komparatívnom pohľade.

Časopis *Fórum Társadalomtudományi Szemle* zasa pociťuje priam istú predurčenosť na zabezpečenie podobného informačného kanála v reláciách slovensko-maďarskej a českej vedeckej tvorby, prostredníctvom pravidelnejšieho vydávania špeciálnych čísiel v slovenskom jazyku. Išlo by tu teda okrem prekladov štúdií o poskytovanie pravidelnejšieho prehľadu o pôsobení spoločenskovedných inštitúcií v maďarskej jazykovej oblasti, so zámerom podnecovať diskusiu, vzájomnú výmenu názorov a trvalejších kontaktov. Ukazuje sa, že používanie anglického jazyka síce znamená veľkú inštrumentálnu pomoc v nadväzovaní spolupráce, avšak dôkladnejšie vzájomné poznanie na základe získania systematických partnerských informácií je dôležitým predpokladom rozširovania a prehlbovania spolupráce.

Osobitnú pozornosť si zasluhuje informovanie o maďarskej menšinovej vedeckej aktivite v českom prostredí. Treba mať na zreteli, že záujem o problematiku maďarskej menšiny sa neobmedzuje len na úzku skupinu hungarológov, disponujúcich patričnými jazykovými znalosťami. Pritom v českých bibliografiách sa už objavujú aj textologicko-metodologické problémy pri rozhodovaní o zaraďovaní prác, vytvorených na Slovensku. Štúdie, uverejnené vo *Fórum Társadalomtudományi Szemle*, dotýkajúce sa problematiky obdobia spoločného štátu, zostávajú často mimo pozornosti aj okruhu špecialistov.

Slovenský a český kontext profilu časopisu plní nezastupiteľnú funkciu v etablovaní prác maďarských menšinových autorov, uplatňujúcich – na základe plurality názorov – vlastné prístupy a kritériá na hodnotenie svojich vlastných dejín, ale aj česko-slovenských vzťahov. Maďarská menšina bola tohto práva počas dlhých desaťročí pozbavená. Ide o demonštrovanie maďarskej menšinovej identity v spoločensko-vednej sfére.

Redakcia časopisu mieni postupovať v tomto dvojjednom úsilí o vydávanie ďalších podobných čísiel, očakávajúc podnety a odporúčania od čitateľov.

Národné zmierenie

342.72/.73
342.724
316.022.4
327.56

Kľúčové slová: Ústavný konsenzus, verejná diskusia, univerzálne morálne hodnoty, národná sloboda a rovnosť človeka, politické spoločenstvo, mocenské záujmy, národné zmierenie, možnosti nového storočia.

Stratégia zástancov nezávislého budovania menšinovej identity, resp. vyvíjania jednostranného nátlaku vychádza z (nevyslovenej) domnienky, že v národných štátoch, usilujúcich sa o elimináciu vlastných maďarských menšín je možné dosiahnuť, či skôr vybojovať, práva a postavenie potrebné k zachovaniu menšinových komunít aj bez zmeny ústavného hodnotového systému politického spoločenstva daného štátu. Malo by sa to podariť jednak mobilizáciou vnútorných síl, teda samoorganizáciou vytvárajúcou silné putá vnútri komunity, vytvorením politickej jednoty predpokladajúcej nespochybniteľnú autoritu lídrov a takou kompletnou mobilizačnou silou politiky, ktorá totálne dominuje nad spoločenskými organizáciami. Na druhej strane pomáhať by mala aj vonkajšia sila, teda vonkajší nátlak na protimaďarský národný štát. K realizácii takéhoto nátlaku je potrebná predovšetkým odvážna a bojovná maďarská zahraničná politika, ako aj úplný konsenzus lídrov maďarských menšín a maďarského štátu.

Ak je toto všetko dané, vtedy sa dá spoločnými silami zvíťaziť nad štátom útočiacim na Maďarov s úmyslom ich likvidácie, čiže je možné takýto štát donútiť k akceptácii rovnoprávnosti maďarských menšín. Pokusy o aplikáciu tejto stratégie však priniesli so sebou niekoľko problémov.

Postavenie menšín v susedných štátoch bolo v Maďarsku už od prvých slobodných volieb témou kampaní. Viedlo to k tomu, že od menšinových lídrov sa očakávala podpora niektorej politickej strany v Maďarsku. Centralizačné pokusy, ktoré sa objavili u menšín, mnohí využili pre svoje osobné, zisťné ciele. V období zmeny režimu bolo osobitným zdrojom napätia, že časť prominentov starého režimu si pomohla pri budovaní novej politickej a hospodárskej kariéry národnými heslami.

Musíme si položiť otázku, či je možné zmeniť právne postavenie maďarských menšín tak, aby sa zároveň nemenil ústavný režim krajín, v ktorých žijú? Samozrejme nie. K zmene ústavy vedú teoreticky dve cesty. Jednou je taký stupeň nátlaku,

v dôsledku ktorého sa zachovanie pôvodnej ústavy javí ako rizikovejšie, než by bola jej zmena. Druhou je zmena ústavného hodnotového systému a následná zmena ústavy. Ústavný systém prijatý pod nátlakom, bez adekvátnej zmeny hodnotového systému zostane zachovaný iba dovtedy, kým pretrváva nátlak a z neho plynúce riziko. Ústavný hodnotový systém však nemožno meniť holým násilím, k tomu sa musia zmeniť morálne hodnoty tvoriace jeho základy. Medzi členmi politického spoločenstva sa musí rozšíriť presvedčenie, že existujúci stav je zlý, nespravodlivý a škodlivý. A to nielen pre menšinu, ale aj pre národnú väčšinu.

Práve preto tí, ktorí sú ústavným režimom znevýhodnení, majú morálne právo požadovať jeho zmenu, a tí, ktorí sú ním z mocenského hľadiska zvýhodnení, majú morálnu povinnosť tento stav zmeniť. Nový ústavný hodnotový systém však musí aj pre tých, ktorí boli predtým zvýhodnení, ponúknuť viac, ako ten starý. Vzdanie sa dominancie nesmie pre nich predstavovať neistotu alebo hrozbu. Ich obeta je teda len relatívna. Vzdáním sa svojich mocenských privilégií sa rozšíri aj ich sloboda, a budujú si tým aj vlastnú budúcnosť.⁴ Ak ohrozovanie národnej existencie toho druhého vymenia za spojenectvo s ním, aj oni sami sa stanú lepšími, slobodnejšími, bohatšími, a ich vlastný národný život sa stáva nie neistejším, ale bezpečnejším.

K dosiahnutiu takéhoto stavu ich však musí s maďarským susedom spájať viac, ako len spoločné ekonomické záujmy alebo členstvo v Európskej únii a NATO. K tomu je potrebný úzky a dôverný vzťah, presvedčenie, že spojenc by nás neohrozil ani vtedy, keby tak mohol urobiť. Čiže národné výhody vyplývajúce zo spojeneckého vzťahu sa môžu právom považovať za dôležitejšie ako národné výhody, ktoré by sa mohli získať na úkor toho druhého.

Maďarská ústavnosť nielen súvisí, aj sa prelína s ústavou susedných štátov, v ktorých žije početná maďarská menšina. Strany vnímajú jedna druhú ako zdroj nebezpečenstva, čo má hlboký vplyv na vnímanie národa a štátu, na obraz národného nepriateľa, a cez neho aj na nazeranie na politický systém a ľudské práva aj u Maďarov, aj u príslušníkov susedných národov.

Práve preto musíme zvážiť, akými prostriedkami sa okrem nátlaku dá vplývať na ústavný hodnotový systém politického spoločenstva. Ústavný hodnotový systém politických spoločenstiev sa nevyvíja predovšetkým vplyvom násillia, ktoré ich zasiahlo, veď v takomto prípade by sa po každej agresívnej vojne každý účastník agresie bol dostal na vyššiu a vyššiu kvalitatívnu úroveň ústavnosti, a to len v dôsledku násillia. Strach podľa modelu Thomasa Hobbesa nestačí k vývoju, t. j. k lepšiemu stavu. Ústavný hodnotový systém politických spoločenstiev oveľa viac rozvíjajú nové myšlienky, nové idey a diskusie, do ktorých sa zapojí veľká väčšina politického spoločenstva, ktoré prebiehajú v mene týchto ideí v príslušnom historickom období, ako aj nové hodnoty, ktoré sa rozšírili vďaka týmto diskusiám. Platí to napriek tomu, že ich zrod je občas motivovaný hrôzou a nespravodlivosťou násillia.

Počas diskusie si treba predovšetkým vyjasniť, že ak sa väčšina postaví tvárou v tvár ňou spôsobeným historickým krivdám, alebo ak zruší znevýhodnené postavenie maďarskej menšiny, neohrozí tým integritu štátu. Treba si vyjasniť aj to, že zachovanie stavu nerovnosti, neochota priznať si nespravodlivosť, ako aj živenie pocitu ohrozenosti v národnej väčšine neohrozuje hranice, ale demokratický hodnotový systém.

Dá sa vôbec viesť takáto diskusia s politickým spoločenstvom susedných štátov, ak je to proti záujmom významnej časti ich politickej elity? Ak vychádzame z mož-

ností v minulosti, odpoveď je negatívna, pretože hlavné kanály národnej komunikácie tradične držal vo svojich rukách národný štát.² Ak vo veci latentného alebo otvoreného nepriateľského vzťahu voči druhému národu existuje ústavný konsenzus, tak túto vec nezmení ani zmena vlády podľa pravidiel ústavnej demokracie.

V dvadsiatom prvom storočí sa však situácia mení. Internet je už nekontrolovateľný. Aj mnohé televízne a rozhlasové kanály sa dostali spod bezprostrednej štátnej kontroly. Aj časť tlače ochotne poskytuje priestor otvoreným diskusiám takéhoto typu³. V ére medzinárodných ľudskoprávných dohovorov národný štát nemôže obmedzovať vydávanie kníh, časopisov, distribúciu filmov v jazyku susedných národov, a v Európskej únii nemôže ani colnými bariérami obmedzovať ich dovoz. K dispozícii sú aj neustále inovované, stále lacnejšie a stále výkonnejšie elektronické nosiče informácií. Mocenské orgány národného štátu sa teda dajú obísť.

Tá časť kultúry, ktorá sa zaoberá práve systémom vzťahov stredoeurópskych národov, by sa mala šíriť u susedov, a nielen príležitostne, ale priebežne. A to je veru zodpovednosťou tak Slovákov, ako aj Maďarov.

A nakoniec, ani ústavný konsenzus o národnom utláčaní maďarských menšín v kruhoch politickej elity nie je bez trhlín. Protimaďarskosť je totiž často ideologickým nástrojom tých, ktorí sa snažia o centralizáciu mocenského systému. A vždy sa nájdu aj takí, ktorým centralizácia moci nevyhovuje. Do tejto „trhliny“ sa vmestila napríklad aj viacnásobná vládna účasť strán maďarskej menšiny na Slovensku. Čiastočnú výnimku z tohto modelu tvorí len prvá vládna účasť Maďarov v roku 1990, keď hlavným motívom ich prizvania do vlády bol úspech revolúcie a spustenie zmeny režimu, avšak aj v tomto prípade protivníkom bol centralizovaný mocenský systém komunistickej diktatúry.

Viacnásobná vládna účasť strán maďarskej menšiny však dodnes neprerástla do dialógu medzi národmi. K tomu je totiž potrebné, aby sa splnilo niekoľko podmienok: musí byť ochota na Slovensku, konsenzus v Maďarsku, konsenzus vo vnútri maďarskej menšiny. Ďalej, musí byť naformulovaná taká nová, dlhodobá národná stratégia na Slovensku, ktorá je postavená na priateľstve s Maďarmi, na spojení s Maďarskom, a nie na nepriateľstve zakladajúcej sa na pocite ohrozenosti. Túto stratégiu je potrebné predovšetkým skoncipovať, aby sa o nej vôbec mohla začať diskusia.

Až keď táto diskusia bude z hľadiska značnej časti politického spoločenstva krajiny úspešná, vtedy sa môžu zmeniť doterajšie politické zlomové čiary. Môžu sa objaviť voliči, ktorí si želajú doterajšiu buď otvorenú alebo skrytú nevraživosť vymeniť za zmierenie založené na národnej spravodlivosti, takí, ktorí by radi oslobodili politický systém od ťarchy ideológie národného strachu. Odpor by bol zrejme silný, až urputný. Živitelia aj drsnejšej, aj miernejšej formy národného strachu by si uvedomili, že sa ohrozuje jeden zo základných pilierov ich legitimity.

Ale dozrel už čas pre takúto zmenu? Nastala tá vhodná historická chvíľa? Pozrime sa, čo sa zmenilo oproti systému vzťahov z dvadsiateho storočia. Predovšetkým to, že Maďarsko a Slovensko sa stali členmi Severoatlantickej aliancie a Európskej únie. Tento stav vylučuje akúkoľvek násilnú zmenu hraníc. Takže ani extrémisti v Maďarsku nemôžu reálne počítať s pričlenením istých častí územia susedného štátu, pre susedov preto odčlenenie nepredstavuje reálnu hrozbu.

Z toho vyplýva, že vytváranie predstavy ohrozenia neslúži reálnej zmene hraníc, respektíve predchádzaniu takejto zmeny, ale zabezpečeniu alebo posilneniu iracio-

nálnej straníckej viazanosti voličov. V skutočnosti teda takéto predstavy, túžby a obavy sú posilňované z vnútropolitických dôvodov, s cieľom získať moc. Stret vnútropolitického mocenského záujmu so skutočnosťou však vytvára aj opozíciu voči vyvolávaniu pocitu hrozby zo zmeny hraníc. Samotní Slováci vyhlasujú, že maďarská hrozba neexistuje, že jej zdanie vyvolávajú skupiny, ktorým to vyhovuje z vnútropolitických dôvodov. „Maďarský problém“ sa vo vnútornej politike postupne stáva takým mocenským nástrojom, spoza ktorého sa už vytratila skutočná hrozba, a slúži iným cieľom. Tým sa zo zdroja ohrozenia stáva jedna z dôležitých otázok demokracie.

Na druhej strane, vyvolávanie prízraku maďarskej hrozby nenarazí na významnejší odpor dovtedy, kým sa nezrodí nová národná doktrína. Bez nej ani politikom s umiernenejším postojom k maďarskej otázke nezostáva nič iné, než argumentovať tým, že treba uskutočňovať takpovediac rozumnejšiu, taktickejšiu menšinovú politiku, ktorá bude akceptovaná aj zahraničím, ktorá nebráni euroatlantickej integritácii krajiny, no zároveň nenaruší stav národnej nerovnosti. Aj títo politici sledujú teda oslabenie národných menšín, v dlhodobom horizonte až ich elimináciu,⁴ napriek tomu, že argumentujú proti hrubej a agresívnej protimaďarskosti.⁵ Pred vlastným publikom sa dištancujú od radikálov len vo veci taktiky, nie podstaty.

Takáto politická konštelácia unesie aj účasť menšinových Maďarov na vláde. Znamená to, že spoločné vládnutie automaticky neprinesie národné zmierenie, ponúka iba také taktické riešenia, ktoré v danom momente vyhovujú záujmom všetkých zainteresovaných.⁶ V takejto politickej situácii sa objavujú argumenty v prospech „prefíkanejšej“ menšinovej politiky, respektíve „prefíkanejšieho“ presadzovania menšinových záujmov. Ani jeden z týchto prístupov nemení zásady vzťahu národnej väčšiny a menšiny.

Bolo by ale chybou podceňiť možný vplyv úspešnej maďarskej vládnej účasti na hodnotový poriadok. Aj keď sama osebe nevedie k zmene základných zásad menšinovej politiky, výrazne môže znížiť antipatie verejnosti voči maďarskej menšine. Úspešný člen vlády si môže vybudovať významné pozície, môže získať uznanie tej spoločenskej skupiny, s problémami ktorej sa jeho rezort zaoberá. Vládna účasť otvára maďarským politikom také komunikačné možnosti, s ktorými v opozícii – najmä ako členovia strany, považovanej za organizáciu národného nepriateľa, ktorá je preto aj vo vnútri opozície izolovaná – nedisponovali. Cez nové komunikačné kanály môžu informovať o problémoch Maďarov, ktoré verejnosti neboli známe, respektíve mala o nich len také vedomosti, ktoré prešli filtrom národného štátu. Dobrou komunikáciou môžu prispieť k tomu, aby verejnosť akceptovala situáciu, keď Maďari zasahujú do riešenia vlastných i celonárodných problémov. Akceptácia takejto možnosti ale neznamená vnímanie vládnej účasti ako niečoho, na čo Maďari majú právo.

Slovom, účasť na vláde, pokiaľ ide o dobrú vládu, môže byť dôležitým prostriedkom zblíženia národov. Bez zmeny celkového obrazu národa ale neposkytuje dlhodobé riešenie na väčšinu národných problémov menšinových Maďarov. Vládna účasť sama osebe nezmení obraz, ktorý si väčšina o Maďaroch vytvorila. Len čo sú Maďari vytesnení z vlády, do oficiálnej politiky sa vracia agresívna protimaďarskosť.

Z doterajších vládnych predsavzatí maďarských politických strán na Slovensku chýbal premyslený plán na zmenu celkového vnímania Maďarov národnou väčšinou. Snaha u jednotlivých politikov síce bola, ale zo snáh nevzniklo spoločné, premyslené úsilie. Diskusie sa o tomto probléme vynárali zväčša vtedy, keď sa do centra poli-

tickej pozornosti dostal nejaký špecificky menšinový návrh zákona, alebo rozhodnutie, teda ak sa diskusia spájala s istým konkrétnym maďarským cieľom či záujmom; menej už vtedy, keď reč bola o zneužívaní moci, o panovačnosti politikov, ktorí si svoju autoritu vybudovali z veľkej časti na protimaďarskosti.⁷

Pragmaticky uvažujúce maďarské menšinové strany sa radšej zamerali na obsadenie pozícií vo verejnej správe, na posilnenie menšinových kultúrnych inštitúcií a na dosiahnutie svojich ekonomických cieľov, a začali sa vyhýbať debatám, ktoré boli označené za ideologické, a zdali sa byť neplodnými. Lenže je zásadný rozdiel medzi ideologickými debatami a diskusiami o hodnotovom poriadku. Tie prvé, ideologické, sú predovšetkým nástrojmi mocenských cieľov politiky. Diskusiu o hodnotovom poriadku možno viesť aj proti mocenským cieľom, v žiadnom prípade sa nesmie stať ich nástrojom. V takejto diskusii sa preskúmavajú základné princípy súdržnosti spoločnosti, respektíve politického spoločenstva – a to aj vtedy, keď je to proti mocenským záujmom, eventuálne aj proti záujmom väčšiny.⁸ Preto politici, zakotvení do hodnotového sveta moci, ju sami nikdy nedokážu úspešne doviesť do konca. Diskusia s nimi sa rýchlo ideologizuje, lebo ju využívajú na posilnenie vlastných, a na oslabenie protivníkových mocenských pozícií.

Zrejme preto sa zdala byť konfrontácia názorov s politikmi väčšinového národa ideologická, a po niekoľkých slovných potýčkach, podfarbených aj mocenskými prvkami, aj neplodná pre menšinových politikoch, túžiacich po úspechu a výsledku. Lenže nové idey sa vynárajú práve v takýchto debatách. Šťastnejšia polovica Európy od čias osvietenstva dobre vie, že politici z ich mocenských pozícií môžu vytvoriť podmienky pre zrod diel sformulujúcich idey novej doby, ale rovnako môžu aj znemožniť ich vznik. Dokážu pomôcť aj v tom, aby sa nové myšlienky dostali k hlavným adresátom, k členom politického spoločenstva. U politických spoločenstiev modernej doby sa dá hovoriť o zmene hodnotového poriadku len vtedy, ak sa tá dotkne nielen „učených“ a zainteresované skupiny vedúcej politickej vrstvy, ale aj veľkej väčšiny členov spoločnosti.

Vychádzajúc z historických skúseností 19. a 20. storočia musíme konštatovať jednu evidentnú skutočnosť. Na začiatku 21. storočia je vytvorenie ústavného konsenzu vo veci maďarských menšín v moci občanov tvoriacich Maďarskú republiku. Nemôžu do toho zasahovať cudzie armády, nemôžu tomu zabrániť nacionalisti susedných štátov. Je na ich vlastnom rozhodnutí, či ju vytvoria, a aj to, ak ju nevytvoria. Už sa nemôžu vyhovárať na nikoho. Rovnako je jedine na ľuďoch tvoriacich maďarský národ, či sa teraz, na začiatku 21. storočia, budú usilovať o zmierenie so susedmi. Mnohí by radi zabránili takémuto rozhodnutiu. V našej dobe ale nemôžu zabrániť tomu, aby sa informácie o takýchto snahách a ich detaily dostali k občanom. Odporcovia zmierenia by nemali by inú možnosť, než viesť dlhú a otvorenú diskusiu, a to aj vtedy, keby boli súčasťou vlády.

Nemalá časť vedúcich politických činiteľov jednotlivých krajín by zaiste pristupovala k takémuto procesu podozrievavo, a snažila by sa ho prekaziť. Mnohí sú zainteresovaní na jeho neúspechu. Niektorí v súlade s vlastným hodnotovým poriadkom by v ňom videli len čiru ideológiu, a chápali by ho ako propagandistický útok na ich autoritu – pretože oni sami si udržujú vplyv prostredníctvom propagandy, pozostávajúcej z kombinácie agresívnych ideológií. Ale Maďarsko by aj tak mohlo toho urobiť veľa. Jednak by ho v susedných štátoch podporilo nemálo ľudí; mnohí z nich už teraz, keď majú na to možnosť, podporujú zmierenie. Ďalej, k osloveniu verejnosti jedného demo-

kratickeho európskeho štátu nevedie cesta jedine cez štát ako inštitúciu. Ak na to existuje vôľa, odkazy sa dostanú k verejnosti susednej krajiny aj inými cestami.

Politické spoločenstvo Maďarska, politici aj rôzne skupiny s odlišným hodnotovým poriadkom môžu dospieť k zhode v tejto otázke. Môžu sa rozhodnúť pre vyňatie otázky zmierenia z okruhu vnútropolitických bojov, urobiť z nej celonárodný cieľ. Iná stratégia by ani nemohla byť úspešná. Ťažko by sa dala dosiahnuť v otázke Maďarov ústavná zhoda v susedných štátoch, keď sa ona nezrodí ani v samotnom Maďarsku. Zmeny v hodnotovom poriadku sa v žiadnej krajine neudejú zo dňa na deň. Je zrejmé, že hmatateľný výsledok sa dá dosiahnuť iba vytrvalou snahou, neutíchajúcou počas niekoľkých volebných období. No a, samozrejme, politické spoločenstvo Maďarska, spolu s jeho lídrami, sa môže dohodnúť na tom, že sa pustí do tejto úlohy.

Ústavný konsenzus v otázke maďarských menšín by mal význam nielen pre samotné menšiny; výrazne by ovplyvnil aj národnú identitu Maďarov v Maďarsku. Z prvej línie vnútropolitických bojov by sa vyňala, a medzi politickými stranami a štátom spoločne vyznávané, aj pred verejnosťou často prezentované hodnoty a ciele by sa zaradila taká otázka, ktorá síce nemá vplyv na každodennú existenciu priemerneho maďarského občana, predsa je dôležitou súčasťou jeho predstáv o budúcnosti národa. Symbolizovalo by to znovuzrodenie ústavného konsenzu v jednej zo základných otázok maďarskej národnej budúcnosti.

Budúcnosť sa však môže vyvinúť aj inak. Napríklad tak, že príslušníci maďarskej menšiny dostanú maďarské občianstvo bez príslušnej procedúry vypracovanej vládou a opozíciou spoločne, akceptovanej väčšinou občanov Maďarska a bez spoločne vytvoreného konsenzu, a následne sa príslušníkov menšín ako voličov pokúsia vtiahnuť do vnútropolitických zápasov prebiehajúcich v Maďarsku. Môže sa stať aj to, že hoci aj cez občianstvo alebo iným spôsobom sa ich pokúsia presvedčiť, aby sa v čo najväčšom počte presídlili do Maďarska.

Isteže, môže pretrvávať aj súčasná situácia, keď Maďarsko a maďarské menšiny ani spoločne nemajú dost síl na to, aby vynútili zabezpečenie podmienok na rozvoj menšinových Maďarov, ale veľa toho nerobia ani pre zmenu hodnotového poriadku susedných národov. Číže zostáva poskytovanie tej najnutnejšej pomoci, kultúrna podpora, diplomatické úsilie pre zabránenie vážnejším krívdám, posilnenie cezhraničných väzieb a snaha o to, aby sa uplatňovali, rešpektíve rozširovali medzinárodné záväzky, vediac, že tieto kroky ani spoločne nie sú dostačujúce na dlhodobé udržanie národnej identity maďarských menšín.

No Maďarsko a maďarské menšiny by sa mohli pokúsiť aj o niečo úplne nové. Mohli by pred verejnosťou vlastných krajín usporiadať tú diskusiu, absencia ktorej udržuje pri živote hodnotový poriadok, bez zmeny ktorej sa vzťahy Maďarov so susedmi nezlepšia. K tomu by bolo treba predovšetkým odmietnuť totálny morálny relativizmus – nazývaný balkánskym alebo východným, ktorý sa ale v poslednom čase príležitostne objavuje aj v západnom svete⁹ –, ktorý považuje využitie všetkých dostupných prostriedkov za národne spravodlivé. Treba skončiť s presvedčením, že ústredným komponentom národného záujmu je rozpínanie sa na úkor druhých, že partikulárna zásada národného záujmu, dominancia, je hodnota stojaca nad všetkými inými hodnotami. Ako každá hodnota, ktorá bola sformulovaná ako protiklad k univerzálnym ľudským hodnotám, aj táto v sebe obsahuje konflikt rôznych formulácií, a, samozrejme, aj konflikt ich formovateľov. V našom prípade ide o konflikt „nadovšetko“ stojacich záujmov slovenského ako aj maďarského národa. Navyše

k nemu môžeme priradiť konflikty odlišne sformulovaných národných hodnôt a ich autorov vo vnútri jednotlivých národných spoločenstiev. Bez univerzálnych morálnych zásad a bez konsenzu založeného na ich vzájomnom akceptovaní zostáva jediný princíp riešenia sporov: sila. Bude to sila, ktorá rozhodne o sporných otázkach medzi Maďarskom a susedmi, zásada sily sa presadí aj pri konfliktoch odlišne sformulovaných, či – lepšie povedané – niektorými stranami bez súhlasu ostatných za národné prehlásených záujmov vo vnútri jednotlivých štátov.

Musíme si položiť otázku, asi aký podiel väčšinového národa na Slovensku je zainteresovaný na národnom zmierení? A ktoré spoločenské vrstvy majú na ňom záujem? Do akej miery je možné rozšíriť tento okruh ľudí v dobe čoraz tesnejších hospodárskych väzieb, cezhraničnej spolupráce, vytvárania spoločných regiónov a iných prepojení? Nemožno ale obísť ani otázku identifikovania odporcov zmierenia, a to, či súťaž a konkurencia medzi štátmi nebude ich počet náhodou zvyšovať?

Nie každý má rád či nenávidí svojich národných susedov rovnako. Spôsoby a miera, akou niektorí posilňujú a z vypočítavosti zneužívajú agresívne národné vášne, je rôzna. Tieto stupne sú v prípade oboch spoločenských skupín dôležité, pretože určujú priestor pre aktivity zástancov i odporcov zmierenia. Tieto faktory treba preskúmať v každej krajine osobitne, pretože medzi nimi zjavne existujú rozdiely.

Z rovnakého hľadiska treba prebádať aj maďarskú verejnosť. Aj v jej prípade sa treba opýtať, či je skutočne možné vytvoriť atmosféru národného zmierenia u beztak podozrievavých susedov, keď symbolika maďarského národného revanšu je už pravidelne prítomná na demonštráciách, pouličných potýčkach v hlavnom meste Maďarska, na podujatiach polovojských organizácií, ba teraz už aj na futbalových stretnutiach v susedných krajinách? Lahké to určite nebude; verejná prítomnosť revanšistickej symboliky poskytuje mnohé argumenty odporcom zmierenia, ktorí nechcú eliminovať národnú agresivitu. Médiami šírené zdanie ohrozenia dostáva zástancov zmierenia do ťažkej situácie

Je rovnako kontraproduktívna dvojznačná rétorika maďarských politikov v súvislosti so stabilitou hraníc v regióne. Dvojznačné vyjadrenia o hraniciach sú zdanlivo odôvodniteľné pri rozhovoroch so západnými politikmi, stačí pred nimi zdôrazniť ten takpovediac správny význam vyrieknutých viet. Táto dvojzmyselnosť sa javí byť vhodným nástrojom na vyvíjanie nátlaku na susedov, aj na získanie náklonnosti domácich radikálov. V skutočnosti sú však jej následky vážne. Posilňuje tie politické sily v susedných štátoch, ktoré hrajú kartou národného ohrozenia, a ktoré môžu dvojzmyselnostiam pripisovať význam podľa vlastnej chuti. Čo viac, tieto sily sa snažia pripisovať skrytý význam aj jednoznačným maďarským vyjadreniam, pokiaľ ide o menšiny. No a od čias juhoslovanskej krízy aj západní politici rozumejú politike dvojznačnosti, dvojakej komunikácie, dobre vedia, ako sa autori takýchto vyjadrení uchylujú k pripisovaniu odlišných významov vlastným slovám podľa situácie.

Plodná diskusia s občanmi susedných štátov by aj tak nemusela byť odsúdená na neúspech, ak by sa v Maďarsku vytvoril onen ústavný konsenzus. Komunikačná sila spoločného rozhodnutia by mala šancu zvíťaziť nad prejavmi agresivity.

Absencia dohody ale celkom určite znemožní zmierenie. Ak ktorákoľvek časť politického spoločenstva Maďarska sa rozhodne naďalej využívať otázku maďarských menšín vo vnútropolitickom boji, a v tejto súvislosti bude naďalej používať dvojznačnú rétoriku v otázke územného revanšu, bude oživovať pocity nepriateľstva,

neurobí nič v záujme zmierenia, nanajvýš sa bude púšťať do slovných súbojov s vedúcimi politickými skupinami, potom je veľmi malá šanca na zmierenie.

Ešte horšiu alternatívu predstavuje taká situácia, keď jedna skupina postupuje vyššie opísaným spôsobom, teda udržuje napätie v susedských vzťahov, využíva menšinovú kartu v mocenských bojoch, kým aktivity druhej skupiny sa vyčerpajú neutralizáciou dôsledkov tohto počínania: snaží sa, aby problematika vzťahu menšín a maďarskej verejnosti dostala čo najmenej priestoru v médiách, a prostredníctvom kombinácie odmeňovania a nátlaku sa usiluje o to, aby medzi menšinovými Maďarmi bolo čo najväčšie „ticho“, pokiaľ ide o záležitosti Maďarska.

Konečným výsledkom je zdanlivo neistá rovnováha, neustále obviňovanie z bezcieľového a bezvýsledného nacionalizmu na jednej a z národnej bezcitnosti a vzdania sa vlastného národa na druhej strane.

Zmierenie Maďarov a Slovákov sa dá dosiahnuť nie bez maďarských menšín, ale s nimi. Ozajstný mier sa musí zrodíť aj medzi štátmi, aj medzi národmi. K tomu však nestačí uzavretie zmluvy medzi štátmi a dohoda medzi jednotlivými skupinami ich politických lídrov. Zmierenie sa musí zakoreniť v hodnotovom systéme jednotlivcov.

Problémy realizácie

Obraz, aký si o sebe a o iných národy vytvárajú, základné zásady budovania ich štátu ovplyvňujú mnohé faktory. Na obraz Maďarov v nástupníckych štátoch Uhorska má určite vplyv susedská a národná politika Maďarska, aktivity maďarských menšín žijúcich v týchto štátoch, skutočné a domnelé očakávania, snahy, rozhodnutia zahraničia, najmä veľmocí, a samozrejme vlastné, skutočné či domnelé, záujmy týchto štátov.

Najviac ale tento obraz ovplyvňuje to, aké ponímanie národa vyznáva politické spoločenstvo, a v rámci neho vedúca politická vrstva susedných štátov, aký jeho politický hodnotový poriadok. Preto také rozvíjanie susedskej politiky zo strany Maďarska, ktoré chce získať čo najviac Slovákov pre dobré vzťahy s Maďarmi, môže v niektorých konkrétnych prípadoch pomôcť aj menšinovým Maďarom, ale nestačí na zmenu štátnej doktríny v oblasti politiky voči Maďarom.

Ak ich obraz o Maďaroch je plný obáv a agresivity, tak dobré vzťahy na úrovni každodenného života ho môžu nanajvýš stlmiť, ale zmeniť jeho podstatu nedokážu. Navyše, aj nátlak zo zahraničia môže byť úspešný iba vtedy, ak vytvára väčší zdroj ohrozenia, akým je maďarská hrozba. Takáto politika voči vlastným členom je však v ostrom protiklade s vnútorným poriadkom Európskej únie, a ani NATO nemôže predstavovať vojenskú hrozbu pre svoje členské štáty. Preto v spojeneckých systémoch, s ktorými Maďarsko spojilo svoj osud – nielen kvôli prechodným geopolitickým záujmom, ale aj pre ich základné princípy –, nie je možné vytvoriť väčšiu hrozbu, akou je súčasný strach z Maďarov. Z toho vyplýva, že pomocou nátlaku sa síce dá dosiahnuť čiastočný úspech, ale zásadný obrat zabezpečujúci národnú slobodu maďarských menšín nie.

K tomu by bola potrebná zmena hodnotového systému vo vzťahu k Maďarom. Doterajšie politické úsilie bolo smerované predovšetkým na politickú elitu a neviedlo k zásadnej zmene.

Ale ak liberálnu demokraciu nepovažujeme za mocenské teritórium elít, ale za systém založený a udržiavaný politickým spoločenstvom,¹⁰ vznikne otázka, či môže

viest' k politickému spoločenstvu nová cesta aj vtedy, ak väčšia časť politickej elity zahatáva už známe cesty. Odpoveď je zrejme pozitívna – keby takej cesty nebolo, nemohli by sa uskutočniť veľké zmeny našej politickej kultúry, predsa aj tie sa odohrali proti vôli mocných. Ani mocenské prostriedky stavovského absolutizmu nedokázali zastaviť osvietenstvo, ani ešte vyspelejšie prostriedky komunistickej diktatúry nezabránili zmene režimu.

Nejeden štát západnej Európy už prekonal národné plány na elimináciu menšín, a zaviedol viackultúrny model autonómií, alebo konsociačných mechanizmov. Tento vývoj by sme mohli interpretovať ako čisto utilitárne rozhodnutie, nakoľko za každou zmenou stáli konkrétne politické záujmy. Lenže podobné záujmy existovali aj v minulosti, no neovplyvnili postoje strán dovtedy, kým nedošlo k zmene hodnotového poriadku národnej väčšiny vo vzťahu k menšinám.

V našom prípade sa zdá byť cesta ešte hrbotejšia, ba až nepriechodná, pretože po roku 1989 prevládlo v tomto regióne čisto utilitaristické politické správanie, považujúce akúkoľvek zásadovosť – a to nielen v otázke národa – za nepotrebnú až nevhodnú. Z nášho hľadiska podstatným prvkom tohto postoja je populizmus, schopný využiť akékoľvek konštatácie a argumenty, ak sa tieto zdajú byť z mocenského hľadiska užitočné. Hlboko zakorenená národná nevraživosť v našom regióne má významné miesto v komunikačnej zásobárni mocenského kalkulu. Podstatou protimaďarskosti v našej dobe nie je racionálna reakcia na skutočné ohrozenie, stal sa z nej efektívny politický nástroj, ktorý žije vlastným životom aj za absencie reálneho ohrozenia.

Aby sa efektívnosť tohto nástroja zvýšila, treba ho pred verejnosťou zracionalizovať – teda treba vytvoriť zdanie ohrozenia, aj keď ono reálne neexistuje. Preto sa v záujme zmierenia treba popasovať nielen s argumentmi pre elimináciu maďarských menšín, ale aj s mocenským záujmom viažucim sa na politickú výhodnosť udržania protimaďarskosti.

Ide o zdanlivo neriešiteľnú úlohu – národný štát ovláda školstvo, stojí za nim armáda intelektuálov, považujúca odstránenie Maďarov za národný cieľ. Veľká časť týchto intelektuálov sa socializovala ako súčasť úradníckej inteligencie za komunizmu, preto jej hodnotovému poriadku nie je vzdialená výroba ideológie.

Lenže oproti obdobiu od roku 1918 nastala zmena v dvoch dôležitých otázkach. Jednou je bezpečnosť hraníc. Už aj po zmene režimu bolo jasné, že hranice štátov Strednej Európy sú stabilné,¹¹ navyše sa štáty regiónu stali členmi Európskej únie a NATO, ktoré stoja na báze garantovania hraníc členských krajín.

Ďalšia odlišnosť v porovnaní s medzivojnovým obdobím je tá, že sa rodí nová inteligencia, ktorá považuje protimaďarskosť za záťaž pre demokraciu. Po prvej fáze zmeny režimu sa k moci dostali také skupiny politikov, ktoré sa snažia o oslabenie, ba až odstránenie liberálnej demokracie, pričom pri zabezpečovaní ich spoločenského zázemia zohráva kľúčovú úlohu ideológia protimaďarskosti a vízia homogénneho štátu, zbaveného Maďarov. Boj proti Maďarom sa stal nástrojom na okliešťovanie slobody ich vlastného národa. Stal sa nástrojom ovládania aj tých príslušníkov väčšinového národa, ktorí politickú budúcnosť svojej krajiny spájajú s liberálnou demokraciou, a sú pripravení pre to aj niečo urobiť.

Situáciu tých, ktorí protimaďarskosť chápu ako škodlivé historické dedičstvo, sťažujú dve politické atitúdy. Jednou je používanie dvojznačných výrazov, formulácií pri spomínaní otázky hraníc v politickej komunikácii v Maďarsku a vo vnútri maďar-

ských menšín. Druhou je maďarský druh populizmu, z ktorého smerom k susedným štátom vyžaruje nevypočítateľnosť, teda potenciálna národná hrozba.

Podpora národných inštitúcií zahraničných Maďarov Maďarskom, symbolické stotožnenie sa s ich národným osudom, ako aj medzinárodná podpora ich snáh, respektíve ich medzinárodnopolitická ochrana voči rôznym krivdám sú dôležitými, ba až nevyhnutnými predpokladmi ich zachovania. Dnes sa už preto kvalitou a problémami vyššie uvedených prvkov zaoberá množstvo analýz. Aj preto je potrebné viesť slobodnú diskusiu aj v Maďarsku, aj v kruhoch maďarských menšín, a aj spoločne.

V súvislosti s diskusiami však musíme zdôrazniť, že sa už dá dokázať nielen teoreticky, ale od roku 1989, po viacerých rôznych pokusoch, je nateraz potvrdené aj empiricky, že uvedené prvky ani spolu nepredstavujú takú donucovaciu silu, pomocou ktorej by sa dalo podstatne zmeniť postavenie maďarských menšín. A pravdepodobne ani stále intenzívnejšie ekonomické vzťahy neprinesú podstatnú zmenu v tejto otázke. Preto úsilie vyplývajúce z ústavnej povinnosti voči maďarským menšinám nateraz uviazlo na mŕtvom bode. Maďarsko je svojím vynaloženým úsilím v uvedených oblastiach vo väčšine prípadov schopné len toho, aby udržalo istú rovnováhu a zabránilo najhrubším protimaďarským pokusom. To nie je málo, aj keď sa v niektorých prípadoch nedá dosiahnuť ani toľko.¹² Väčšine príslušníkov maďarskej menšiny poskytuje istý pocit bezpečia, že najhrubším pokusom zameraným na ich likvidáciu sa pomocou Maďarska dá zabrániť. Ale táto snaha neponúka víziu riešenia.

Ani nemôže, lebo nesiaha po podstatný prvok ústavnosti, po morálny hodnotový systém ľudu. Lenže, k národnej rovnoprávnosti maďarských menšín by sa musel zmeniť predovšetkým hodnotový systém susedných národov vo vzťahu k Maďarom. Súčasne však treba poznamenať, že ani začiatok procesu národného zmierenia v Maďarsku založeného na konsenze nemôže nahradiť doterajšie formy podpory, vrátane rôznych foriem nátlaku, a na druhej strane, ani proces národného zmierenia neprináša zmierenie na strane všetkých príslušníkov národov.

Poznámky

1. Podľa Johna Rawlsa práva a slobody nemôžu byť obmedzované v mene väčšieho blahobytu či pozícií, ktoré sa stanú dosiahnuteľnými vďaka obmedzeniu. Ďalej, rozšírenie práv a slobôd niektorých neobmedzuje nutne práva a slobody druhých. Naopak, môže priniesť so sebou aj rozšírenie práv a slobôd druhých. Pozri: RAWLS, John: *Az igazságosság elmélete*. Budapest: Osiris Kiadó 1997, s. 86 – 92, 294 – 303.
2. V tejto súvislosti je relevantné chápanie nacionalizmu ako mobilizujúcej ideológie (Elie Kedouri), resp. ako nástroja politických elít (Karl W. Deutsch). Nepochybne ide o modernú komunikačnú jednotku (Benedict Anderson), v rámci ktorej vedúca politická vrstva tých národov, ktoré dosiahli štátnosť – vrátane intelektuálov vidiacich v národnej kultúre ideologickú zbraň –, prostredníctvom národného štátu získa dominantné pozície v oblasti nacionalistickej propagandy. Pod jej vplyv sa dostane väčšina médií, veľká časť kultúrnych a vzdelávacích inštitúcií.
3. Takáto diskusia sa na Slovensku odohrala napr. v súvislosti s parlamentným uznesením o Benešových dekrétach, alebo pri prijímaní zákona o zásluhách Andreja Hlinku.
4. Národná identita je síce slobodne voliteľná, no jej zmena je proces plný odriekania a nevýhod. Pozri SONG, Miri: *Choosing Ethnic Identity*. Cambridge: Polity Press 2003, s. 40 – 41.
5. Tento typ argumentácie bol prítomný v rétorike politických strán, ktoré vytvorili koalíciu s Maďarmi, tak na Slovensku, ako aj v Rumunsku.
6. Maďari chcú znížiť mieru nevýhod, ktoré sa nahromadili počas vlád, v ktorých neboli prítomní, druhá strana by chcela posunúť euroatlantickú integráciu a hospodársku reformu, a chce eliminovať autokratické tendencie v politike.

7. Utláčanie menších sa nezastavuje pri menšinách. Eliminácia národnej slobody iných zužuje aj národnú slobodu utlačateľov, aj keď sa jej prostredníctvom dostanú do dominantného postavenia. K formulovaniu tejto tézy sme sa dostali rozšírením známej tézy Johna Locka o ochrane slobody na oblasť národnej slobody jednotlivca. Podľa nej človek má právo postaviť sa na odpor proti štátnej moci ohrozujúcej jeho slobodu. Výsledok odporu ale nesmie presiahnuť obnovu právneho štátu, nesmie sa stať zdrojom nového útlaku. Pozri LOCKE, John: *Második értekezés a polgári kormányzatról*. Kolozsvár: Polis Könyvkiadó 1999, s. 187 – 191.
8. Obmedzovanie takejto diskusie mocenskými nástrojmi sa môže stať nástrojom nielen malej diktátorskej skupiny, ale aj despotizmu väčšiny.
9. Máme na mysli najmä ponímanie svetového poriadku neokonzervatívnou Bushovou vládou, ktorej neboli cudzie ani dobývateľské snahy.
10. Pozri SARTORI, Giovanni: *Teória demokracie*. Bratislava: Archa 1993, s. 158 – 174.
11. Maďarsko uznalo samostatnú Slovenskú republiku medzi prvými.
12. Pozri problémy maďarského školstva na Ukrajine, alebo predchádzajúce postavenie Maďarov vo Vojvodine.

DISPUTATIONES SAMARIENSES

SLOVÁCI V MAĎARSKU MAGYARORSZÁGI SZLOVÁKOK

Zborník z medzinárodnej konferencie
Šamorín, 27. septembra 2007

Nemzetközi konferencia
Somorja, 2007. szeptember 27.

Zákon o štátnom jazyku – občiansky či národný princíp?

342.725(437.6)
316.022.4(437.6)
341.234:81*244

Kľúčové slová: zákon o štátnom jazyku č. 270/1995 Z.z, zákon o používaní jazyka menšín č. 184/1999 Z.z., štátny jazyk, úradný jazyk, práva národnostných menšín, jazykové práva, jazykový aspekt práva na slobodu prejavu, nález Ústavného súdu vo veci zákona o štátnom jazyku PL ÚS 8/96, jazykové zákony v iných štátoch Európskej únie, občiansky princíp, národný princíp, Rámcový dohovor Rady Európy o ochrane národnostných menšín, Charta regionálnych alebo menšinových jazykov.

Úvod

Koncom roku 2008 Ministerstvo kultúry SR pripravilo legislatívny návrh novelizácie zákona č. 270/1995 Z. z. o štátnom jazyku.¹ Podstatnou zmenou malo byť opätovné zavedenie sankcií za porušenie zákona, zrušené prijatím zákona č. 184/1999 Z. z. o používaní jazykov národnostných menšín. Ostatné zmeny boli zamerané na rozšírenie pôsobnosti zákona na ďalšie oblasti verejného styku, resp. na zrušenie statusu českého jazyka ako *de facto* druhého (pomocného) úradného jazyka. Návrh zaslaný ministerstvom do medzirezortného pripomienkového konania kritizovali jazykovedci, mimovládne organizácie, spoločenské a občianske organizácie maďarskej menšiny, ako aj Strana maďarskej koalície.

Skupina občanov predložila dňa 5. 12. 2008 k novele zákona o štátnom jazyku hromadnú pripomienku. V nej navrhovala, aby boli z textu „vypustené tie ustanovenia, ktoré predstavujú neodôvodnený zásah štátnej moci do súkromnej sféry, do slobody prejavu a do slobody podnikania a to najmä v nasledovných oblastiach: používanie jazyka v masmédiách, na kultúrnych podujatiach, na verejných zhromaždeniach, na pamätníkoch a na pamätných tabuliach, v nápisoch, reklamách a označeniach určených pre informovanie verejnosti.“ Ďalej žiadali, aby „neboli zavedené pokuty ako sankcie za porušovanie zákona o štátnom jazyku a aby zo zákona o používaní jazykov menšín nebolo vypustené ustanovenie, podľa ktorého používanie českého jazyka v úradnom styku splnía požiadavku základnej zrozumiteľnosti so štátnym jazykom“.²

Ministerstvo žiadnu zo zásadných pripomienok, týkajúcich sa „zásahov štátnej moci do súkromnej sféry, do slobody prejavu a do slobody podnikania“ nezohľadnilo. Súhlasilo však s tým, aby sa osobám, ktoré sú účastníkmi správneho konania,

umožnilo v správnom konaní používať jazyk spĺňajúci požiadavku základnej zrozumiteľnosti z hľadiska štátneho jazyka (čiže jazyk český), ak je to ich materinský jazyk.³ Pri posudzovaní návrhu v Legislatívnej rade vlády došlo v texte k niektorým úpravám, ktoré však nemali zásadný vplyv na celkovú filozofiu a koncepciu návrhu. Výnimkou je práve ustanovenie o umožnení používania českého jazyka v úradnom styku so všeobecnou platnosťou, t. j. na celom území SR. K skutočnosti, že toto ustanovenie vlastne búra celú filozofiu zákona, sa vrátíme neskôr.

Text odobrený Legislatívnou radou vlády bol vládou SR schválený 11. marca. Deň pred zasadnutím vlády spustili maďarské menšinové organizácie združené v Združení pre spoločné ciele – Szövetség a Közös Célokért petíciu.⁴ V nej okrem iného žiadali, aby bolo zákonom garantované vysielanie regionálnych rozhlasových a televíznych staníc v maďarskom jazyku, aby v ich prípade nebolo povinné dvojjazyčné vysielanie, a aby pripravená novela zákona o štátnom jazyku neobmedzovala ďalej jazykové práva menšín. Žiadali takisto uznanie maďarského jazyka ako regionálneho (teritoriálneho) jazyka v Slovenskej republike a rozšírenie možností jeho používania v regiónoch obývanými občanmi maďarskej národnosti. Iniciátori petície reagovali na jedno konkrétne ustanovenie zákona o štátnom jazyku, konkrétne na § 5 odsek 4, podľa ktorého „vysielanie regionálnych alebo lokálnych televíznych staníc, rozhlasových staníc a rozhlasových zariadení sa zásadne uskutočňuje v štátnom jazyku. Iné jazyky sa smú používať pred odvysielaním a po odvysielaní danej relácie v štátnom jazyku.“

Pre zaujímavosť tu uvedme argument, ktorý v súvislosti so zmieneným ustanovením použil zástupca Národnej rady Slovenskej republiky (ďalej len „NR SR“) pri pojednávaní vo veci jazykového zákona pred Ústavným súdom roku 1997⁵: „Zákon aj pri vysielaní regionálnych alebo lokálnych televíznych staníc, rozhlasových staníc a rozhlasových zariadení zotrváva na požiadavke používania štátneho jazyka. Ide o vysielanie, ktoré plošne zasahuje do regiónov a lokalít, ktoré sú schopné ovplyvniť verejnú mienku a navodiť situačnú filozofiu divákov a poslucháčov na území. Ani tu však zákon explicitne nezakazuje používanie iných jazykov. Tieto sa smú používať pred odvysielaním a po odvysielaní danej relácie v štátnom jazyku.“ Zákonodarca sa tu ani veľmi nesnaží zakryť skutočnosť, že pri regulovaní regionálneho či lokálneho vysielania mu ide zrejme o skrytú cenzúru. Tieto rádiá a televízie sú „schopné navodiť situačnú filozofiu divákov a poslucháčov na území“ (!), a preto treba zrejme zabrániť, aby túto svoju schopnosť využili na šírenie protištátnych ideí. Ak ich prinútime vysielat v slovenskom jazyku, to ich už apriórne bude nabádať k autocenzúre, a zároveň sa tým značne uľahčí výkon štátneho dohľadu slovenským jazykovým (či ideologickým) inšpektorom. Ako ináč než takýmto výkladom sa dá interpretovať myšlienkovú, štylistickú i gramatickú zmätočnú pasáž zo stanoviska NR SR? K stanovisku Ústavného súdu k tomuto konkrétnemu ustanoveniu jazykového zákona sa vrátíme neskôr.

Iniciátori petície v ďalšom bode reagovali na zvyšné ustanovenia zákona a jeho pripravovanej novely, ktoré podľa nich zasahujú do slobodného používania menšinových jazykov nad rámec toho, k čomu sa SR zaviazala vo svojom základnom zákone a medzinárodných dokumentoch, konkrétne v slovensko-maďarskej základnej zmluve, v Rámcovom dohovore Rady Európy o ochrane národnostných menšín (ďalej len „Rámcový dohovor“) a v Európskej charte regionálnych alebo menšinových jazykov (ďalej len „Charta“).

Novelizácia jazykového zákona bola napriek protestom predložená do NR SR a 16. apríla bola v prvom čítaní prijatá v nezmenenej podobe. Návrh poslaneckého klubu Strany maďarskej koalície (MKP–SMK), aby bol návrh stiahnutý úplne, nebol zohľadnený.⁶ Novelizácia zákona bola nakoniec NR SR schválená 30. júna 2009, po mnohonásobných prestrelkách v médiách i v samotnom parlamente. Prijatie zákona prispelo k ďalšiemu vyhroteniu slovensko-maďarských vzťahoch, a už po niekoľkýkrát za ostatné roky bolo zrušené plánované stretnutie premiérov Maďarska a Slovenska v Budapešti.

Zákon o štátnom jazyku v navrhovanom novom znení obširne a podrobne upravuje používanie jazykov v rôznych oblastiach verejného styku. Cieľom tejto štúdie nie je analyzovať do detailov všetky paragrafy novely, či pôvodného zákona, ale venovať sa predovšetkým jeho filozofii a celkovej koncepcii. Jednotlivými ustanoveniami sa budeme zaoberať do tej miery, v akej vystihujú skutočnú filozofiu zákona.

1. Filozofia zákona o štátnom jazyku, pojem štátneho jazyka

Zákon o štátnom jazyku prijala NR SR 15. novembra 1995. Účinnosť nadobudol 1. januára 1996 ako zákon č. 270/1995 Z. z. Zákon obsahoval aj ustanovenie o sankciách. Toto nadobudlo účinnosť 1. januára 1997, avšak prijatím zákona č. 184/1999 Z. z. o používaní jazykov národnostných menšín bolo zrušené.

Prijatie zákona o štátnom jazyku bolo podľa vtedajšej vládnej koalície (HZDS–SNS–ZRS) potrebné z toho dôvodu, aby sa naplnil článok 6 ústavy SR, podľa ktorého „na území Slovenskej republiky je štátnym jazykom slovenský jazyk“. V čase prijatia ústavy, t. j. v septembri 1992, bol však v platnosti zákon č. 428/1990 Z. z. o úradnom jazyku, navyše, podľa odseku 2 vyššie zmieneného článku 6 ústavy „používanie iných jazykov než štátneho jazyka v úradnom styku ustanoví zákon“. Z týchto dvoch skutočností je odôvodnené urobiť záver, že pod štátnym jazykom chápal zákonodarca prijímajúci ústavu taký informačný a komunikačný prostriedok, ktorý by slúžil predovšetkým na komunikáciu v úradnom styku. Takýto komunikačný prostriedok sa spravidla označuje ako jazyk úradný, oficiálny. Tento predpoklad potvrdzuje aj skutočnosť, že zákonodarca cítil potrebu osobitne vyzdvihnúť odkaz na používanie iných jazykov než štátneho jazyka práve v úradnom styku v tom istom článku, ktorým stanovil slovenský jazyk za „štátny jazyk“. Urobil to napriek tomu, že v čl. 34 ods. 2b) sa osobitne uvádza právo používania materinského jazyka v *úradnom styku* pre osoby patriace k národnostným menšinám a etnickým skupinám. Skutočnosť, že pod „štátnym jazykom“ podľa článku 6 ústavy by bolo treba chápať jazyk úradný, naznačuje aj oficiálny preklad ústavy na stránke úradu vlády SR, určený pre informovanie zahraničných partnerov.⁷ Článok 6 je tu v anglickom preklade uvedený takto:

(1) The Slovak language is the official language of the Slovak Republic.

(2) The use of languages other than the official language in official communications shall be determined by law.

Hovorí sa tu jednoznačne o jazyku oficiálnom, teda úradnom, a nie štátnom. Text na stránke úradu vlády je pritom prebratý z oficiálneho prekladu ústavy do anglického jazyka, vydaného NR SR roku 1992.⁸

Ak by zákonodarca v roku 1992 pod termínom „štátny jazyk“ chápal prostriedok komunikácie v celom verejnom styku, tak, ako to vyplýva zo zákona o štátnom jazyku, prečo by potom tento termín prekladal ako „official language“? Pojem „official language“ má predsa jasný obsah – je to prostriedok komunikácie v úradnom styku. Ak však zákonodarca už vtedy chápal obsah pojmu štátneho jazyka vo veľmi širokom význame, znamenalo by to, že pri preklade určenom pre zahraničnú odbornú a politickú verejnosť zámerne zavádzal. Podľa nášho názoru však z celkového kontextu okolností pri prijímaní ústavy, i z logickej analýzy jej textu vyplýva, že pojem „štátny jazyk“ v článku 6 sa významovo kryje s pojmom úradný jazyk, a takú širokú interpretáciu, aká sa mu prisudzuje dnes, nadobudol až neskôr.

V tejto súvislosti je poučné si pripomenúť rozpravu o prvom česko-slovenskom jazykovom zákone, prijatom Národným zhromaždením v Prahe vo februári 1920.⁹ Pomerne veľká pozornosť sa v rozprave venovala práve § 1 jazykového zákona, v ktorom išlo o to, akú terminológiu použiť pre označenie všeobecného prostriedku komunikácie v úradnom styku. Časť poslancov argumentovala v prospech termínu „oficielní“ (úradný) jazyk, pričom sa odvolávala na článok 7 „malej“ zmluvy zo St. Germain-en-Laye.¹⁰ Podľa tohto článku, „jestliže by vláda československá zavedla nějaký oficielní jazyk, bude přes to poskytnuta příslušníkům československým jiného jazyka než českého přiměřená možnost, aby před soudy používali svého jazyka jak ústně, tak písemně.“ Iná časť poslancov, na čele najmä s prvým česko-slovenským ministerským predsedom Karлом Kramářom, predsedom strany Československá národní demokracie, sa zasadzovala o to, aby „beze všeho jasně a určitě bylo řečeno, že státním jazykem Československé republiky jest jazyk československý“. Podľa Kramáři je tento termín nevyhnutné používať nie preto, žeby chcel česko-slovenský štát pokračovať v germanizačnej (a maďarizačnej) politike Rakúsko-Uhorska, ale preto, aby národ „československý“ dal zreteľne najavo, že má odteraz svoj vlastný štát, v ktorom sa už Nemci nemôžu správať tak, ako keby to bol primárne ich štát. (Termín „štátny jazyk“ sa zaužíval v rakúsko-uhorskej legislatívnej praxi, v rakúskej časti monarchie ako „Staatssprache“, v uhorskej ako „államnyelv“.) Termín štátny jazyk mal teda v slovníku vtedajších česko-slovenských politikov nádych skôr symbolický a ideologický. Nebol vyjadrením koncepcie jediného jazyka celého verejného styku. Nakoniec, výstižne to dokumentuje aj kompromis, ktorý nakoniec vo vtedajšom Národnom zhromaždení uzavreli oba tábory. Dohodli sa na nasledovnom znení úvodu prvého paragrafu: „Jazyk československý jest státním, oficielním jazykem republiky. (Čl. VII. Smlouva mezi čelnými mocnostmi spojenými i sdruženými a Československem, podepsaná v Saint-Germain-en-Laye dne 10. září 1919.)“

Podobný symbolicko-ideologický obsah mal podľa nás pojem štátny jazyk aj v roku 1992, pri prijímaní slovenskej ústavy. Rozmer výlučnosti do pojmu štátny jazyk vniesli až tzv. národné sily v 90. rokoch dvadsiateho storočia. (Ak si odmyslíme obdobie povojnové, keď sa diskriminácia Nemcov a Maďarov preniesla aj do diskriminácie jazykovej – používanie nemčiny a maďarčiny na verejnosti bolo nežiaduce a zakázané.)

Prijatím zákona o štátnom jazyku č. 295/1995 Z. z. aj jeho novely schválenej vládou v marci 2009, idú teda štátne orgány podľa nás nad rámec toho, čo predpokladá ústava vo svojom článku 6. Zákon o štátnom jazyku totiž rozširuje oblasti úpravy používania štátneho jazyka na *de facto* všetky oblasti verejného styku.

Dokonca novým odsekom 5 v § 1 rozširuje pôsobnosť zákona okrem štátnych orgánov a orgánov územnej samosprávy aj na „iné orgány verejnej správy, právnické osoby, fyzické osoby podnikateľov a fyzické osoby v rozsahu a za podmienok ustanovených týmto zákonom“. Zasahuje teda aj do súkromnej sféry, a neprípustne tým obmedzuje slobodu prejavu súkromných právnických a fyzických osôb.

Takéto rozšírenie úpravy používania štátneho jazyka vychádza z osobitnej politickej koncepcie, ktorá je obsiahnutá v preambule zákona a podrobnejšie vysvetlená v predkladacej a dôvodovej správe zákona. Podľa preambuly zákona je slovenský jazyk „výrazom suverenity Slovenskej republiky aj všeobecným dorozumievacím prostriedkom jej občanov, ktorý zabezpečuje ich slobodu a rovnosť v dôstojnosti a právach na území Slovenskej republiky“. O filozofii zákona a o motivácii predkladateľa sa najviac môžeme dozvedieť z dôvodovej správy, ako aj z rozpravy pri prerokúvaní zákona v Národnej rade.

Po prijatí zákona č. 270/1995 Z. z. skupina 33 poslancov NR SR zastúpená advokátom JUDr. Štefanom Detvaim doručila 26. mája 1996 na Ústavný súd rozsiahle podanie, v ktorom namietala nesúlad celkom 26 ustanovení zákona s ústavou a medzinárodnými ľudskoprávnymi dohovormi, ktorých je SR zmluvnou stranou. Ústavný súd vyniesol v predmetnej veci rozsudok 26. augusta 1997.¹¹

Medzi ustanoveniami namietanými skupinou 33 poslancov boli aj zmienené dve konštatácie preambuly zákona o tom, že „slovenský jazyk je výrazom suverenity Slovenskej republiky“, resp. že slovenský jazyk je prostriedkom zabezpečenia rovnosti občanov v dôstojnosti a právach na území Slovenskej republiky. Ďalej, navrhovatelia namietali § 1 odsek 2 zákona, podľa ktorého „štátny jazyk má prednosť pred ostatnými jazykmi používanými na území Slovenskej republiky“. Toto ustanovenie je v preambule a dôvodovej správe zdôvodnené tým, že „slovenský jazyk je všeobecným dorozumievacím prostriedkom občanov SR“, ďalej, že „Slováci sú jediným štátotvorným subjektom Slovenskej republiky“, resp. že slovenský jazyk ako štátny jazyk plní „štátnointegratívnu“ funkciu v spoločnosti.

Podľa navrhovateľov je však suverenita (zvrchovanosť) štátu právnym pojmom na označenie nezávislosti štátnej moci od inej moci a používanie daného pojmu v uvedenom kontexte je zmätočné a zavádzajúce. To, v čom spočíva suverenita Slovenskej republiky, je jednoznačne vyjadrené a zakotvené v článkoch 1 a 2 Ústavy SR. Pre názornú ilustráciu uveďme príslušné články Ústavy:

Čl. 1

- (1) Slovenská republika je zvrchovaný, demokratický a právny štát. Neviaže sa na nijakú ideológiu ani náboženstvo.
- (2) Slovenská republika uznáva a dodržiava všeobecné pravidlá medzinárodného práva, medzinárodné zmluvy, ktorými je viazaná, a svoje ďalšie medzinárodné záväzky.

Čl. 2

- (1) Štátna moc pochádza od občanov, ktorí ju vykonávajú prostredníctvom svojich volených zástupcov alebo priamo.
- (2) Štátne orgány môžu konať iba na základe ústavy, v jej medziach a v rozsahu a spôsobom, ktorý ustanoví zákon.
- (3) Každý môže konať, čo nie je zákonom zakázané, a nikoho nemožno nútiť, aby konal niečo, čo zákon neukladá.

Dodajme, že keby sme pripustili, že slovenský jazyk je jedným z atribútov suverenity Slovenskej republiky, dostali by sme sa zrejme do rozporu s odsekom 1 článku 2, podľa ktorého štátna moc pochádza od občanov. Z uplatnenia tohto princípu by totiž vyplývalo, že štátna moc pochádza len od občanov slovenskej národnosti. V podozrení, že práve takúto interpretáciu odkazu na suverenitu štátu mal predkladateľ zákona zrejme na mysli, musí nezaujatého pozorovateľa utvrdiť príslušná pasáž dôvodovej správy, ktorá hovorí o Slovákoch ako jedinom štátotvornom subjekte SR.

V súvislosti s konštatáciou preambuly, že „slovenský jazyk je prostriedkom zabezpečenia rovnosti občanov v dôstojnosti a právach na území Slovenskej republiky“, navrhovatelia podania na Ústavný súd namietajú, že takáto textácia navodzuje dojem, že „len občania hovoriaci slovenským jazykom majú zabezpečené ústavné práva uvedené v článku 12 ods. 1 ústavy“.

Ústavný súd sa vo svojom rozhodnutí s uvedenými zásadnými koncepčnými námietkami vyrovnal osobitným spôsobom. Uviedol, že „čl. 125 písm. a) ústavy, ktorý [Ústavný súd] oprávňuje rozhodovať o súlade «zákonov s ústavou a ústavnými zákonmi», nespresňuje, či je pod zákonmi potrebné rozumieť len ich «normatívnu» alebo aj «nenormatívnu» časť“, rozhodujúca je preň preto vôľa zákonodarcu prejavená pri prijímaní zákona o štátnom jazyku. Opierajúc sa o stanovisko NR SR potom ústavný súd kvalifikoval preambulu zákona o štátnom jazyku ako jeho „uvádzaciu vetu, ktorá má síce význam pre objasnenie predmetu a účelu zákona a napomáha tiež jeho výkladu, avšak predchádza jeho samotnému zneniu“. Ústavný súd sa preto nesúladiť s preambulou s ústavou nezaoberal.¹²

Paradoxom uvedeného postoja ústavného súdu k preambule zákona a v nej obsiahnutých koncepčno-filozofických východiskách je však skutočnosť, že hneď v nasledujúcom bode svojho rozsudku sa na preambulu zákona sám odvoláva!

Navrhovatelia totiž namietali, že ustanovením § 1 ods. 2 zákona, podľa ktorého „štátny jazyk má prednosť pred ostatnými jazykmi používanými na území Slovenskej republiky“, sa „vytvára stav, keď sa ostatné jazyky nevyhnutne dostanú do postavenia druhoradých jazykov, pričom občania, ktorí hovoria iným jazykom ako slovenským, sa dostanú do postavenia druhoradých, menejcenných a diskriminovaných občanov“. Uvedené ustanovenie podľa názoru navrhovateľa napĺňa tiež znaky „rasovej diskriminácie“, nakoľko: „rozlišuje a zvyhodňuje ľudí na národnostnom princípe tým, že uprednostňuje jazyk jedného národa pred jazykmi ostatných národnostných alebo etnických skupín, ktoré sa vyskytujú na území Slovenskej republiky“.

Podľa právneho názoru ústavného súdu je však toto ustanovenie potrebné vykladať vo väzbe na tú časť preambuly zákona, podľa ktorej je slovenský jazyk aj „všeobecným dorozumievacím prostriedkom jej občanov“. Z tohto dôvodu, „aby sa dosiahol tento účel zákona a slovenský jazyk mohol slúžiť ako všeobecný dorozumievací prostriedok jej občanov, bolo potrebné, aby v tých prípadoch zákonnej úpravy, kde by tento účel (a prostredníctvom iného ako slovenského jazyka) nebolo možné dosiahnuť, mal zákonom stanovenú prednosť pred »ostatnými jazykmi používanými na území Slovenskej republiky“.¹³ Preambula, ktorá podľa ústavného súdu nie je smerodajná pri posudzovaní normotvornej časti zákona, poslúžila teda v tomto prípade na zdôvodnenie oprávnenosti ustanovenia, ktoré navrhovateľ namietal ako diskriminačné.

Je veľmi poučné sa začítať aj do stanoviska odporcu, teda NR SR, v ktorom sa odporca trochu zmätočne snaží vysvetliť podstatu a zmysel zákona: „Celý zákon o štátnom jazyku je postavený na základe majority na základe občianskoprávnej, ktorá

s prihliadnutím na zásadu morálnosti, je chápaná ako právo štátotvorného národa na úpravu podmienok používania štátneho jazyka. [...] Jedine znalosť štátneho jazyka Slovenskej republiky umožní každému byť slobodným a rovným v dôstojnosti i v právach.“¹⁴

Keby táto argumentácia mala byť všeobecne platná, tak by v multikultúrnych spoločnostiach museli žiť sami neslobodní ľudia, bez dôstojnosti a bez práv. Švajčiarsko, Kanada, Fínsko, Belgicko, India by boli krajiny plné nerovných občanov, keďže nemajú *jeden* štátny jazyk, ktorý by slúžil ako etalón uniformity, či „všeobecný dorozumievací prostriedok jej občanov“. Keby mal platiť princíp suverenity štátu vo vzťahu k štátnemu jazyku tak, ako to predpokladá preambula zákona č. 270/1995 Z. z., tak by všetky krajiny, ktoré nemajú zákon o štátnom jazyku (a tých je prevažná väčšina), boli nezvrchovanými, nesuverénnymi štátmi. Odvolávanie sa na „zásadu morálnosti“ interpretovanú ako „právo štátotvorného národa na úpravu podmienok používania štátneho jazyka“ svedčí o zvláštnej hierarchii hodnôt toho, kto predmetné stanovisko písal. Jedine ľudské práva ako práva individuálne majú prirodzený mravný základ. Žiadne „právo štátotvorného národa na úpravu podmienok používania štátneho jazyka“ ako ľudské právo s morálnym základom neexistuje. Skôr je namieste otázka, či je zosúladiateľné s prirodzenými morálnymi princípmi, ak sa v multikultúrnej, multietnickej spoločnosti stanoví jeden z jazykov (hoci aj jazyk väčšiny) za jazyk, ktorý má vždy a za každých okolností prednosť pred jazykom menšinových komunití: aj vtedy, keď ide vyslovene o vnútornú záležitosť menšiny, či už realizovanú v súkromí, alebo na verejnosti.

2. Zákon o štátnom jazyku v porovnaní s inými jazykovými zákonmi v Európe

Zákony podobné nášmu zákonu o štátnom jazyku, navyše v podobe novelizovanej predloženým vládnyim návrhom, sú v Európe skutočnou raritou. Dôvodová správa k novelizácii zákona č. 270/1995 Z. z. sa odvoláva na niekoľko štátov, kde sú prijaté jazykové zákony. Jedným z uvádzaných príkladov je Maďarsko a jeho zákon o uverejňovaní hospodárskych reklám, obchodných nápisov a jednotlivých oznamov verejného záujmu v maďarskom jazyku z roku 2001.¹⁵ Tento zákon sa však týka výhradne ochrany záujmov spotrebiteľa a nie verejného styku vo všeobecnosti. V preambule zákona je motivácia zákonodarcu jasne vysvetlená. Vychádza z faktu značného pokroku vo vývoji techniky a komunikačných a informačných technológií, ktorý má ďalekosiahly vplyv na národné jazyky. Tento vývoj je sčasti prirodzený, avšak nežiaduce, negatívne vplyvy je podľa zákonodarcu potrebné obmedziť zákonom. V záujme umožnenia reálneho výkonu práva na slobodu informácií je nevyhnutné, aby občania Maďarskej republiky mali možnosť spoznať, prijať informácie a oznamy im adresované v maďarskom jazyku.

Maďarský zákon pritom na druhej strane vyslovene uvádza, že jeho ustanovenia nijakým spôsobom neobmedzujú používanie hospodárskych reklám a obchodných nápisov v jazyku menšiny v obciach, v ktorých podľa zákona o menšinách pôsobia menšinové samosprávy, a už vôbec sa netýka oblasti kultúry, školstva, či styku pacientov so zdravotníckym personálom.¹⁶ Je dôležité vedieť, že menšinové samosprávy v Maďarsku môžu vznikáť v obciach už v prípade, keď o ich vytvorenie požiadajú aspoň päť voličov pat-

riacich k danej národnosti s trvalým pobytom v danej obci. Keď si to porovnáme s obmedzeniami, ktoré platí pre používanie menšinových jazykov na Slovensku (minimálne 20-percentné zastúpenie menšiny v danej obci), vidíme zjavný nepomer.

Pri bližšom pohľade teda vidíme jasný rozdiel medzi účelom slovenského a maďarského zákona. Zmysel maďarského zákona je v tom, aby občan bol oboznámený s informáciami jemu adresovanými, predovšetkým tými, ktoré súvisia s jeho právami a záujmami ako spotrebiteľa. Pokiaľ má zákon obmedzujúce klauzuly, tie sa vzťahujú na používanie jazykov cudzích (z logiky veci vyplýva, že najmä angličtiny), a nie jazykov národnostných menšín. Zákon vôbec nerieši vzťah nadradenosti či podradenosti maďarského jazyka a jazykov menšín.

Slovenský zákon však rieši najmä otázku vzťahu slovenského jazyka a jazykov menšín, predovšetkým maďarského. (Skutočnosť, že ide najmä o jazyk maďarskej menšiny, objasníme neskôr.) Tento vzťah pritom rieši tak, že slovenský jazyk má vždy a za každých okolností prioritu, bez ohľadu na charakter situácie, v ktorej sa menšinový jazyk na verejnosti používa. Zásadný rozdiel je teda v tom, že slovenský zákon vyžaduje povinné používanie slovenského jazyka, a to na prvom mieste, aj vtedy, ak informácia nie je (primárne) adresovaná občanom slovenskej národnosti, ale občanom patriacim k niektorej národnostnej menšine.

Dôvodová správa sa ďalej odvoláva na jazykové zákony v troch pobaltských štátoch, Estónsku, Lotyšsku a Litve. Lenže v pobaltských štátoch je problém úplne iný – tam nie je uspokojivo vyriešený predovšetkým problém občianstva. Ruská menšina je rozdelená do niekoľkých kategórií – na osoby, ktoré mali trvalý pobyt na území zmienených štátov pred rokom 1940 a ich potomkov (tieto osoby nadobudli po roku 1991 automaticky občianstvo), a tých, čo estónske (lotyšské) občianstvo nemajú, pričom majú buď občianstvo ruské, alebo sú bez štátnej príslušnosti.¹⁷ Táto druhá kategória je tvorená osobami, ktoré sa na územie pobaltských republík prisťahovali počas obdobia 1940 – 1991, považovaného pobaltskými národmi za obdobie ruskej okupácie. Tri pobaltské jazyky sa počas tohto obdobia naozaj dostali na pokraj fyzického zániku a preto je pochopiteľné, že novovzniknuté štáty sa zamerali na ich zvýšenú ochranu. Navyše, materská krajina ruských menšín nie je krajinou Európskej únie, a ak sa pobaltské štáty obávajú o svoju suverenitu zo strany ruskej materskej krajiny, určite na to majú svoje dôvody.

Poukazovanie na podobnú paralelu, ktoré občas zaznieva aj z kruhov slovenskej vládnej koalície, o nebezpečenstvách číhajúcich z Maďarskej republiky (člena NATO a EÚ) na Slovenskú republiku (tiež člena NATO a EÚ), považujeme za veľmi účelové a nezodpovedné. Opomeňme na tomto mieste vyjadrenia predsedu Slovenskej národnej strany Jána Slotu, ktorý je známy svojou vulgárnosťou a tým, že protimaďarskou rétorikou zakrýva svoje netransparentné ekonomické aktivity. Oveľa povážlivejšie sú napríklad vyjadrenia podpredsedu vlády pre európske záležitosti, vedomostnú spoločnosť, ľudské práva a menšiny Dušana Čaploviča. Ten v relácii STV O päť minút 12 dňa 16. novembra 2008 povedal, že Maďari používajú pojem Karpatská kotlina v zmysle „životného priestoru, na ktorý si robia nárok a chcú v ňom vládnuť“.¹⁸ Použitie pojmu životný priestor („Lebensraum“), ktorý bol základom nacistickej ideológie a praktickej politiky územných anexií, podrobovania si iných národov a ich vyvražďovania, vo vzťahu k susednému spriateleneému štátu, je veľmi nenáležité, ba dalo by sa povedať, že až škandalózne.

Napriek dôvodom, ktoré vedú pobaltské štáty k pomerne reštriktívnej národnostnej a jazykovej politike, je otázne, do akej miery je účelné a zosúladiateľné s normami prirodzeného práva, ak sa napríklad poslancom miestnej územnej samosprávy v čisto ruskom meste Narva (všetci poslanci sú Rusi) prikazuje viesť zasadnutie v estónčine. V praxi to títo poslanci riešia tak, že sa stretnú neformálne pred zasadnutím, všetko prerokujú v ruštine, a neskôr, na formálnom zasadnutí už len všetko, na čom sa predtým dohodli, schvália a spíšu po estónsky do zápisnice.

Ďalším zahraničným príkladom, na ktorý sa dôvodová správa novelizácie zákona o štátnom jazyku odvoláva, je jazykový zákon Slovinskej republiky. Slovinský jazykový zákon z roku 2004 naozaj upravuje používanie slovinského jazyka v úradnom a verejnom styku a zavádza aj pomerne vysoké sankcie za jeho porušovanie. Rozdiel je však aj tu evidentný: v Slovinsku sú autochtónna talianska a maďarská menšina uznané za štátotvorné entity a v oblastiach, ktoré sú obývané ich príslušníkmi, platí oficiálna dvojjazyčnosť. Právny základ k tomu stanovujú články 5 a 11 slovinskej ústavy. Podľa článku 5 slovinská ústava zaručuje práva autochtónnemu talianskemu a maďarskému spoločenstvu. Článok 11 stanovuje: „Úradným jazykom Slovinska je slovinčina. V obciach, kde žijú talianske alebo maďarské národnostné komunity, sú úradnými jazykmi aj taliančina alebo maďarčina.“¹⁹ Talianske a maďarské názvy sa uvádzajú dokonca aj na mapách vydaných slovinskými úradmi. Právam autochtónnej talianskej a maďarskej komunity sa venuje osobitný článok slovinskej ústavy, a to článok 64. Rozdiely oproti článku 34 našej ústavy, ktorý sa tiež zaoberá právami národnostných menšín a etnických skupín, sa dajú zhrnúť nasledovne: Kým slovenská ústava zaručuje práva „občanom patriacim k národnostným menšinám“, slovinská ústava zaručuje práva talianskemu a maďarskému autochtónnemu národnému spoločenstvu (*avtohtone italijanske in madžarske narodne skupnosti*), ktorým takto *de facto* priznáva štatút štátotvorných komunít. Slovenská ústava nedefinuje ani bližšie nevy-medzuje pojmy „národnostná menšina“ a „etnická skupina“, a tým pre štátne orgány ponecháva značný manévrovací priestor pri aplikácii jednotlivých ústavných práv. Slovinská ústava naopak stanovuje, že taký rozsah národnostných práv, ktorý zaručuje článok 64, prináleží talianskej a maďarskej komunite. Podľa slovinskej ústavy národné spoločenstvá majú právo slobodne používať aj svoje symboly: v národnostne zmiešaných obciach sú týmito symbolmi – napríklad maďarskými národnými zástavami – označené aj verejné budovy. NR SR používanie cudzích národných symbolov nedávno zákonom explicitne zakázala dokonca aj na športových podujatiach, teda v oblasti, ktorá nepatrí do úradného styku.²⁰

Talianska a maďarská komunita v Slovinsku majú právo si zakladať samosprávne orgány, ktorým štát môže zveriť výkon niektorých právomocí súvisiacich s výkonom národnostných práv. Obe komunity majú právo na zastúpenie v miestnych orgánoch, ako aj v parlamente, bez ohľadu na ich početnosť. Kľúčové je to ustanovenie, podľa ktorého zákony, nariadenia a ostatné všeobecne záväzné predpisy, ktoré sa týkajú výhradne výkonu ústavných práv národných menšín a ich postavenia, sa nemôžu prijať bez súhlasu zástupcov týchto komunít. Slovinská ústava síce tiež obsahuje právo národnostných menšín na účasť na rozhodovaní v záležitostiach, ktoré sa ich týkajú (článok 34 písm. 2c ústavy), avšak nijako bližšie toto právo nešpecifikuje, ani k tomuto právu nie je prijatý vykonávací zákon. V praxi štátnych orgánov sa však toto právo nechápe v pozitívnom zmysle ako v Slovinsku, teda ako spolurozhodovacie právo, skôr ako formálne, bližšie nešpecifikované oprávnenie,

ktoré v praxi nemá efektívny účinok. Je teda zrejmé, že filozofie slovinského a slovenského jazykového zákona sa dosť zásadne odlišujú, a preto odvolávanie sa na slovinský zákon zo strany slovenského zákonodarcu je nekorektné.

Ostáva už len preskúmať vzťah nášho zákona o štátnom jazyku a francúzskeho jazykového zákona, tzv. Loi Toubon, na ktorý sa dôvodová správa veľmi silne odvoláva. Medzi týmito dvoma zákonmi môžeme identifikovať mnoho spoločných znakov. Francúzska legislatívna norma vo svojom článku 1 stanovuje, že „francúzsky jazyk, jazyk Republiky podľa ústavy, je základným prvkom osobitosti a kultúrno-historického dedičstva Francúzska“.²¹ V preambule zákona o štátnom jazyku sa uvádzajú podobné formulácie: „slovenský jazyk je najdôležitejším znakom osobitosti slovenského národa, najväčšou hodnotou jeho kultúrneho dedičstva a výrazom suverenity Slovenskej republiky [...]“.

Ak si však prečítame dôvodovú správu francúzskeho jazykového zákona, nadobudneme presvedčenie, že jeho hlavným motívom je ochrana francúzštiny pred vplyvom amerikanizácie. Rozširovaním multinacionálnych korporácií a rozvojom informačných technológií začiatkom 90. rokov sa francúzština začala čoraz väčšími vyláčať z oblasti hospodárskeho života, zmluvných vzťahov, a z oblasti informačnej spoločnosti. Loi Toubon bol predovšetkým reakciou na tieto javy. Kládne dôraz na povinnosť subjektov v hospodárskej, obchodnej a pracovnoprávnej sfére uvádzať a zverejňovať informácie adresované pre spotrebiteľov, klientov a zmluvných partnerov, ktorí sú francúzskymi občanmi, vo francúzskom jazyku. V tomto zmysle je Loi Toubon aj inšpiráciou pre už vyššie pojednávaný maďarský jazykový zákon. Francúzsko je krajina, v ktorej národnostné menšiny oficiálne neexistujú, štát uznáva len niektoré regionálne kultúrne a jazykové odlišnosti. Napriek tomu, v článku 21 francúzskeho zákona sa vyslovene uvádza, že „ustanovenia tohto zákona sa uplatňujú bez predsudkov k zákonom a pravidlám vzťahujúcim sa k regionálnym jazykom Francúzska a nepredstavujú prekážku ich používaniu“. Nie je účelom francúzskeho jazykového zákona riešiť otázku vzájomného vzťahu medzi francúzštinou a regionálnymi jazykmi, používanými na území Francúzska.

Slovenský jazykový zákon a jeho novela si však nekladie za primárny cieľ zabrániť amerikanizácii jazyka. Nekladie si za primárny cieľ ani ochranu jazyka ako kultúrnej hodnoty, napriek tomu, že sa k tomuto cieľu hlási. Slovenský jazyk ako kultúrnu hodnotu je totiž potrebné chápať v jeho celistvosti – vrátane širokého spektra nárečí, ktoré sú súčasťou nevyčerpateľného bohatstva slovenského kultúrneho dedičstva. Jazyk je potrebné chápať v jeho dynamickom vývoji a nie v jeho strnulosti, zakonzervovanom vždy na určité obdobie jazykovými príručkami. Najvýstižnejšie podstatu zákona a jeho novely, vrátane ustanovenia o sankciách vystihol po rokovaní vlády 11. marca 2009 minister kultúry Marek Maďarič, keď pre Rádiožurnál Slovenského rozhlasu povedal, že „sa nemôže stať, aby sa čo i len jediný občan slovenskej národnosti na Slovensku stretol s textom, ktorému nerozumie“. Mal pritom na mysli samozrejme predovšetkým južné Slovensko, a pod jazykom, ktorému občan slovenskej národnosti nerozumie, mal na mysli maďarčinu, jazyk 10 % občanov tohto štátu.

Pôvodná verzia zákona z novembra 1995 uvádza vo svojom § 1 odseku 4, že „zákon neupravuje používanie jazykov národnostných menšín a etnických skupín. Používanie týchto jazykov upravujú osobitné zákony.“ Prijatá novela z roku 2009 túto dikciu upravuje nasledovným spôsobom: „ak tento zákon neustanovuje inak, na

používanie jazykov národnostných menšín a etnických skupín sa vzťahujú osobitné predpisy“. Navrhovateľ novelizácie sa teda na rozdiel od pôvodného zákona už netvári, že zákonom nepriamo neupravuje aj používanie jazykov menšín. Takmer celý text, okrem niekoľkých paragrafov, ktoré sa zaoberajú ochranou jazyka ako kultúrnej hodnoty, sa týka predovšetkým riešeniu vzťahu slovenského (štátneho) jazyka a jazyka maďarskej menšiny. Akékoľvek pochybnosti o tejto kľúčovej črte zákona stratíme, ak si pozorne prečítame záznamy z rozpravy, či už k samotnému zákonu z novembra 1995, alebo k jej novele na jar 2009, alebo rôzne komentáre a texty k jazykovej politike štátu z pera „národne“ orientovaných publicistov či politikov.

3. Zákon o štátnom jazyku a dokumenty Rady Európy

Vláda Roberta Fica sa vo svojom programovom vyhlásení z augusta 2006 prihlásila k cieľu „rozvíjať multietnický a multikultúrny charakter spoločnosti občanov Slovenskej republiky“. Tento cieľ potvrdil aj podpredseda vlády Dušan Čaplovič na konferencii k 10. výročiu nadobudnutia platnosti Rámcového dohovoru a Charty. Odvolávanie sa na multikultúrnu spoločnosť v kontexte celkovej národnostnej politiky vlády Roberta Fica je zjavným nepochopením toho, čo multikultúrna spoločnosť znamená. Multikulturalizmus (kultúrny pluralizmus) v moderných liberálnych spoločnostiach s etnicky rôznorodým občianstvom (ako napríklad vo Švajčiarsku či v Kanade) znamená totiž takú koncepciu budovania štátu, kde na jednej strane všetkých zjednocuje spoločné občianstvo, avšak vo veciach kultúrnej a jazykovej identity si jednotlivé etnické spoločenstvá zachovávajú pomerne rozsiahly stupeň autonómie, resp. môžu pomerne efektívne ovplyvňovať rozhodovanie vo veciach týkajúcich sa spravovania vlastných záležitostí.²²

Vo Švajčiarsku, v Kanade, či v nemecky hovoriacej oblasti Belgicka (pričom Nemci predstavujú len 1 % celej populácie) by bolo nepredstaviteľné, aby jazyk väčšiny mal v oblastiach obývaných početne menším etnikom prednosť. A už vôbec by nebolo možné, aby väčšina prijímala zákony a rozhodnutia, týkajúce sa jazykovej a kultúrnej identity menšinových občanov bez ich súhlasu, či rovno proti ich vôli. Téma o multikulturalizme v programovom vyhlásení vlády je teda prázdna floskula bez reálneho obsahu. Národnostná politika štátu v praxi nie je založená na koncepcii multikulturalizmu, ale vychádza z tézy národného štátu, priority národného princípu pred princípom občianskym.

Slovenský zákonodarca sa správa k slovenskému jazyku, ako keby to bol menšinový jazyk, ktorý je v ohrození. Štruktúra zákona o štátnom jazyku verne sleduje štruktúru Charty. Náš zákon rieši používanie slovenského jazyka v úradnom styku, školstve, v hromadných informačných prostriedkoch, na kultúrnych podujatiach a na verejných zhromaždeniach, v súdnom a správnom konaní, v hospodárstve, v službách a v zdravotníctve, v ozbrojených silách, v ozbrojených zboroch a v požiarnych zboroch, pričom vláda v predloženej novele navrhla doplniť ďalší odsek s názvom „Používanie štátneho jazyka v oblasti geografických názvov“. Charta obsahuje vo svojej záväzkovej časti nasledovné kapitoly: vzdelávanie, súdnictvo, správne orgány a verejné služby (t. j. úradný styk), médiá, kultúrna činnosť a kultúrne zariadenia, ekonomický a sociálny život, cezhraničná spolupráca. S jedinou odlišnosťou ide teda o rovnaké oblasti, akurát v inom poradí. Odôvodnená je v tejto súvislosti otáz-

ka, či si slovenská politická elita tak málo dôveruje, že si v 21. storočí potrebuje chrániť svoj jazyk po vzore Charty?

Výbor ministrov Rady Európy vo svojom odporúčaní na záver 1. monitorovacieho cyklu Charty navrhuje orgánom SR, aby preskúmali obmedzenia v používaní regionálnych alebo menšinových jazykov, ktoré vyplývajú zo zákona o štátnom jazyku. Vláda aj toto odporúčanie odmietla – jej odpoveďou bolo ďalšie sprísnenie zákona o štátnom jazyku. Rada Európy pri implementácii Charty očakáva od štátov aktívny prístup k podpore používania menšinových jazykov. Politika slovenského štátu má tendenciu opačnú: príliš veľa energie sústreduje na zdôvodňovanie svojho „nadštandardného“ vzťahu k menšinovým právam, pričom v realite robí opatrenia, ktoré s touto deklarovanou ústretovosťou nie sú v súlade. Po voľbách v júni 2006 ohlásil premiér Fico vo vzťahu k národnostným menšinám politiku tzv. status quo.²³ Vo svetle ostatných troch rokov praktického výkonu politiky vlády je však možné uvedenú deklaráciu interpretovať aj takto: zásadným spôsobom úroveň menšinových práv a štandardov znižovať nemôžeme, pretože by to vyvolalo nevoľu medzinárodného spoločenstva, tak aspoň urobíme všetko pre to, aby sa rozsah práv už v žiadnom prípade nerozširoval, a aby sa štandardy nezdokonaľovali. Štátne orgány na Slovensku stále nie celkom chápu, že ich úlohou nie je ľudské práva dávať, či rozdávať, ale ich garantovať.

Tabuľka č. 1. Porovnanie zákona o štátnom jazyku a charty menšinových jazykov

Zákon o štátnom jazyku v znení neskorších noviel	Charta regionálnych alebo menšinových jazykov
§ 1 a 2. Úvodné ustanovenia. Štátny jazyk a jeho ochrana	Časť I. a II. Základné pojmy. Ciele a zásady
§ 3 a 3a. Používanie štátneho jazyka v úradnom styku. Používanie štátneho jazyka v oblasti geografických názvov	Časť III., článok 10. Správne orgány a verejné služby
§ 4. Používanie štátneho jazyka v školstve	Časť III., článok 8. Vzdelávanie
§ 5. Používanie štátneho jazyka v hromadných informačných prostriedkoch, na kultúrnych podujatiach a na verejných zhromaždeniach	Časť III., článok 11. Média. Článok 12. Kultúrna činnosť a kultúrne zariadenia
§ 6. Používanie štátneho jazyka v ozbrojených silách, v ozbrojených zboroch a v požiarnych zboroch	
§ 7. Používanie štátneho jazyka v súdnom a správnom konaní	Časť III., článok 9. Súdnictvo
§ 8. Používanie štátneho jazyka v hospodárstve, v službách a v zdravotníctve	Časť III., článok 13. Ekonomický a sociálny život
§ 9, 10 a 11. Dohľad, sankcie, prechodné a záverečné ustanovenia	Časť IV. Uplatňovanie Charty

Slovenská republika sa hlási k tomu, že národnostné práva ako ľudské práva sú práva individuálne, a ako také, sú nescudziteľné, nedeliteľné a neodňateľné. Aj v zmysle Rámcového dohovoru by teda mali prislúchať *všetkým* občanom patriacim k národnostným menšinám, ktoré sú na území štátu menšinami domovskými.²⁴ Zákon o štátnom jazyku, ako aj iné zákony regulujúce používanie jazykov menšín však toto právo obmedzujú na obce s minimálnym podielom 20 % príslušníkov danej

národnostnej menšiny, bez dostatočného vysvetlenia, prečo je táto hranica taká vysoká. Ako sme naznačili vyššie, v Maďarsku v krajnom prípade stačí 5 občanov, aby sa uplatnili ich jazykové práva v danej obci, na Slovensku niekedy nestačí ani 10 tisíc (Košice), či 20 tisíc (Bratislava) občanov patriacich k danej národnosti.

Pre väčšinu národnostných menšín 20 %-ná hranica znamená absolútnu prekážku pre uplatnenie ich jazykových práv, zaručených ústavou SR v teoretickej rovine. Z trinástich evidovaných národnostných menšín preto toto ústavné právo môže efektívne využiť len päť komunít – maďarská, rómska, rusínska, ukrajinská a nemecká (tá však len v prípade jednej jedinej obce).²⁵ No aj pre týchto päť je hranica značne obmedzujúca, pretože vylučuje z možnosti uplatnenia daného práva neúmerne veľký počet jednotlivcov patriacich k danej národnosti. Vylučuje sa až tak neúmerne vysoký podiel príslušníkov menšín, až je odôvodnená otázka, či toto právo má reálny obsah, či nie je len prázdnu formou?

Preskúmanie opodstatnenosti uvedenej 20 %-nej hranice pre komunikáciu so správnymi orgánmi bolo aj jedným z odporúčaní Výboru ministrov Rady Európy po ukončení prvého monitorovacieho cyklu implementácie záväzkov Slovenskej republiky vyplývajúcich z ratifikácie.²⁶ Vláda v odpovedi na toto odporúčanie uvádza: „Uvedený podiel vychádza jednak z vysokého počtu národnostných menšín na území Slovenskej republiky, ich vysokého podielu na obyvateľstve Slovenskej republiky a súčasne zo stavu osídlenia Slovenskej republiky, ktoré je charakterizované vysokým počtom obcí s malým počtom obyvateľstva.“²⁷ Vláda teda vychádza z faktu vysokého počtu národnostných menšín a ich pomerne vysokého podielu na celkovej populácii. Výsledkom zákonnej úpravy je však obmedzenie priznaného práva na čo najmenší počet národnostných menšín a na čo najmenší počet ich príslušníkov, ktoré týmto právom reálne dokážu disponovať.

V tomto prístupe vlády (a štátu) je jasne identifikovateľná politika tzv. dvojitého štandardov pri interpretácii práv vyplývajúcich z článku 34 ústavy. Po prvé, právny poriadok Slovenskej republiky nedefinuje pojem „národnostné menšiny a etnické skupiny“, právam ktorých venuje celý jeden oddiel ústavy, na rozdiel napríklad od ústavy Slovenskej republiky, ktorá jasne deklaruje, na ktoré komunity sa národnostné práva vzťahujú. Po druhé, prostredníctvom vyhlásenia pripojeného k ratifikačným listinám Charty predsa len „nepriamo“ uznáva 9 národnostných menšín (maďarskú, rómsku, rusínsku, ukrajinskú, nemeckú, českú, poľskú, bulharskú a chorvátsku). Zároveň však deklaruje, že Chartu nepovažuje za právny dokument ochraňujúci menšiny, ale za dokument ochraňujúci „ohrozené jazyky“ ako kultúrnu hodnotu, pričom štruktúru Charty berie paradoxyne za vzor legislatívnej úpravy ochrany a používania väčšinového jazyka štátu. Po tretie, znenie zákona o používaní jazykov menšín a praktická jazyková a národnostná politika štátu ústi do situácie, keď si jazykové a národnostné práva môžu reálne uplatňovať len štyri národnostné menšiny: maďarská, česká, ukrajinská/rusínska a nemecká. Čiže presne tie národnostné komunity, ktoré mali *de facto* štátotvorný status aj za prvej československej republiky a po roku 1968, v zmysle ústavného zákona č. 144 o postavení národností.²⁸ (Rómovia – Cigáni boli až do začiatku deväťdesiatych rokov považovaní za „etnickú skupinu“.) Štát nie je ochotný upraviť obmedzujúce klauzuly právnych predpisov (napr. zmienenú hranicu 20 %) tak, aby boli národnostné práva reálne dosiahnuteľné aj pre ostatné menšiny.

Na jednej strane teda štát v praxi ráta len s existenciou piatich skupín, ktoré aj historicky za národnostné menšiny považované vždy boli, na druhej strane formálne

(i keď nie úplne oficiálne) „narába“ s existenciou deviatich národnostných menšín. Navyše, v Rade vlády pre národnostné menšiny a etnické skupiny, takisto v odborných komisiách Ministerstva kultúry pre udeľovanie grantov pre podporu menšinových kultúr sú zastúpení predstavitelia až dvanástich komunít (okrem vyššie zmienených ešte moravská, ruská a židovská). Skutočnosť, že malé národnostné komunity majú z objektívnych príčin omnoho menšie „nároky“ ako väčšie, organizovanejšie komunity, štát, resp. vládni predstavitelia často zneužívajú na zdôvodnenie reštriktívnych opatrení (či aspoň na vyvolávanie negatívnych nálad) voči veľkým menšinám, hlavne maďarskej. („Všetci sú spokojní, len Maďarom sa stále niečo nepáči.“)

Pri zdôvodňovaní tézy o „nadštandardnosti“ menšinových práv v komunikácii s domácou i zahraničnou verejnosťou však úrady používajú najmä príklady vzťahujúce sa na situáciu maďarskej menšiny, a to nie vždy korektným spôsobom. Napríklad prítomnosť poslancov SMK v Národnej rade uvádza Slovenská republika pravidelne ako dôkaz uplatnenia princípu „efektívnej účasti národnostných menšín na rozhodovaní o záležitostiach týkajúcich sa ich identity“ (článok 15 Rámcového dohovoru).²⁹ Opomína pritom skutočnosť, že poslanci SMK nie sú v parlamente prítomní vďaka nejakej pozitívnej diskriminácii, ale na základe uplatnenia „bežných“ občianskych a politických práv (práva na združovanie a práva voliť a byť volený), pričom žiadna z ostatných menšín v NR SR zastúpená nie je. Ďalej vláda opomína skutočnosť, že prítomnosť poslancov SMK sa za „efektívnu účasť“ na rozhodovaní o menšinových záležitostiach dá považovať len s veľkou rezervou. Ak sa totiž slovenské strany spoja v presadení nejakej úpravy nevýhodnej pre menšiny, SMK, ani Rada vlády pre národnostné menšiny, či občianske a spoločenské organizácie menšín nemajú žiadne reálne páky tomu zabrániť. Alebo, povedané ináč, nemajú k dispozícii efektívne mechanizmy, ktorými by mohli presadiť niečo, čo sami považujú za legitímne ciele a záujmy vyplývajúce z uplatnenia národnostných práv zaručených ústavou.

Iným spôsobom interpretuje princíp efektívnej účasti menšín na riešení záležitostí, ktoré sa ich týkajú, napríklad zákonná úprava Slovenskej republiky, na ktorú sme sa už odvolávali vyššie. Slovenská ústava deklaruje, že „zákony, nariadenia a iné všeobecné právne predpisy, ktoré sa výhradne týkajú výkonu ústavných práv a postavenia národnostných komunít, nemôžu byť prijaté bez súhlasu zástupcov dotknutých národnostných komunít.“³⁰

Na tomto mieste je účelné sa vyjadriť aj k otázke, ako by sa mal interpretovať ústavný princíp občianskej rovnosti vo vzťahu k „jazykovému aspektu“ národnostných práv. Tento problém totiž tvorí kľúčovú časť argumentácie ústavného súdu v rozhodovaní o vyššie zmienenom podaní skupiny poslancov vo veci zákona o štátnom jazyku z roku 1997. Pred tým, ako sa budeme venovať dôvodom ústavného súdu, pristavíme sa ešte pri odporúčaní Výboru ministrov Rady Európy v súvislosti s implementáciou Charty Slovenskou republikou. V jednom z odporúčaní sa navrhuje, aby orgány Slovenskej republiky „preskúmali obmedzenia v používaní regionálnych alebo menšinových jazykov, ktoré vyplývajú zo zákona o štátnom jazyku“.³¹ Hodnotiacia správa Výboru expertov, na základe ktorej bolo odporúčanie prijaté, argumentuje nasledovne: „zákon o štátnom jazyku ostal v platnosti napriek tomu, že Charta nadobudla účinnosť. Tento zákon obsahuje niekoľko reštriktívnych ustanovení, ktoré prekazujú riadnemu uplatňovaniu niektorých ustanovení Charty (medzi inými vzhľadom na používanie alebo prijatie dvojjazyčných miestnych názvov a používanie regionálnych alebo menšinových jazykov v zariadeniach sociálnej sta-

roslivosti). Preto tu existuje potreba novelizovať tento zákon vo svetle záväzkov, ktoré Slovensko prijalo pri ratifikácii Charty, aby bol s Chartou konzistentný. Je tu tiež potreba prispôbiť doplnkovú alebo súvisiacu legislatívu, napríklad v súvislosti s uverejňovaním úradných dokumentov regionálnymi a miestnymi orgánmi.⁴³² Vláda toto odporúčanie neakceptovala, so zdôvodnením, že úlohou štátu je len „zabezpečiť adekvátny stupeň ochrany menšinových jazykov pred ich zánikom.“ Právna úprava „nepredpokladá rovnaký rozsah používania menšinových jazykov aký má štátny jazyk a nepredpokladá ani «zrovnoprávnenie» týchto jazykov so štátnym jazykom.“⁴³³

Zamyslime sa hlbšie nad touto argumentáciou. Po prvé, vidíme zásadný rozdiel v prístupe k aplikácii Charty. Kým stanovisko expertov Rady Európy sa zasadzuje za aktívnu podporu menšinových jazykov, vláda sa uspokojuje s ochranou pred ich zánikom. Problém je v tom, že bez aktívnej podpory v prostredí, ktoré sa dynamicky mení, menšinový jazyk začína chátrať. V konečnom dôsledku vedie politika „status quo“ k stagnácii menšinového jazyka, v horšom prípade k jeho faktickému zániku. Slovenská republika sa však zrejme obáva, že aktívna podpora menšinových jazykov, tak ako to odporúča Rada Európy, by viedla k zrovnoprávneniu týchto jazykov so štátnym jazykom. Na tomto mieste treba položiť otázku, prečo by to malo byť apriórne zlé, nesprávne, prípadne protiústavné, či nesúladne s medzinárodnými ľudskoprávnyimi normami? Existuje na to nejaký morálne akceptovateľný argument?

Otázka je zle položená. Pretože pri zrovnoprávnení jazykov by malo ísť predovšetkým o zrovnoprávnenie ich používateľov, pričom zrejme nejde o to, aby všetky jazyky používané na území štátu boli rovnocenné vždy a bezpodmienečne. Zrejme v úradnom styku by mal mať jeden z jazykov vo vzťahu k územiu celého štátu z praktických dôvodov status „prvého medzi rovnými“. (I takýto model však môže mať rôzne obmeny, ako to uvidíme nižšie na príklade Fínska.) Je však z morálneho, či ľudskoprávneho pohľadu ospravedlniteľný nárok, aby jeden z jazykov bol za každých okolností uprednostnený, a to aj vtedy, ak je jazykom len jedného-jediného obyvateľa obce? Len preto, že ten jediný patrí k väčšinovému národu? Takáto je totiž filozofia zákona o štátnom jazyku.

Ako sa dá táto filozofia zosúladiť s ústavným princípom rovnosti občanov v dôstojnosti a právach, s princípom ich nediskriminácie na základe národnosti, s občianskym princípom budovania štátu? Pozrime sa, ako sa s touto otázkou vyrovnal ústavný súd vo svojom, už vyššie citovanom náleze PL ÚS 8/96.

„Článok 34 ústavy [...] príslušníkom národnostných menšín alebo etnických skupín nepriznáva základné právo, ktorému by zodpovedala povinnosť štátu (zákonodarcu) «zrovnoprávniť» právne postavenie jazyka menšiny alebo etnickej skupiny s právnym postavením «väčšinového» jazyka, v dôsledku čoho by došlo k rovnocennému používaniu ako väčšinového (oficiálneho), tak i menšinových jazykov. Akceptáciou argumentácie navrhovateľa by právne a aj fakticky došlo k vytvoreniu systému viacerých a rovnocenných «štátnych» jazykov na území Slovenskej republiky a termín menšinový jazyk by v dôsledku toho stratil svoj reálny význam. Článok 34 ústavy síce garantuje príslušníkom národnostných menšín a etnických skupín právo na používanie ich jazyka (čl. 34 ods. 2 písm. b), avšak k porušeniu čl. 12 ods. 2 v spojení s čl. 34 by mohlo dôjsť len vtedy, ak by § 1 ods. 2 zákona o štátnom jazyku niektorým menšinám odnímal (zakazoval) používanie ich jazyka, a to pre niektorý z «diskriminačných» dôvodov uvedených v čl. 12 ods. 2 ústavy.“⁴³⁴

Z puristického právneho pohľadu tu má ústavný súd samozrejme pravdu. Medzinárodnoprávna úprava menšinových práv pre rokom 1994, na ktorú sa odvoľávala v čase svojho podania skupina 33 poslancov, ako aj ústava SR implicitne (používaním pojmov „štátny jazyk“ a „menšinový jazyk“) navodzujú dojem, ako keby používatelia väčšinového jazyka mali akosi bližší vzťah k štátu, ako používatelia menšinových jazykov. Tento nedostatok si uvedomili aj tie vyspelé demokratické multietnické štáty, ktoré chceli svojich občanov zrovnoprávniť *de iure* i *de facto*. Švédska menšina vo Fínsku, nemecká komunita v Belgicku, talianska a maďarská komunita v Slovinsku, frankofónne spoločenstvo v Kanade nie sú z právneho hľadiska považované a označované za „menšiny“, ale za „komunity“, ktoré majú priznaný „štátotvorný“ status, rovnako ako väčšinová národná komunita. To však ešte sťažuje dialóg o menšinových právach v rámci EÚ: štáty, ktoré existenciu národnostných menšín neuznávajú (Francúzsko, Grécko), rovnako ako štáty, ktoré majú obavy, že sa o „klasické“ národnostné práva začnú hlásiť veľké komunity moslimských prisťahovalcov, nepodporujú vytvorenie európskej normy v oblasti politiky voči národnostným menšinám. Tie štáty, v ktorých je štandard najvyšší – napr. Fínsko, Belgicko, zas „menšiny“ tiež nemajú, lebo svoje menšiny povýšili na štátotvorné komunity. Ich motivácia je z tohto pohľadu tiež znížená.

Z pohľadu argumentácie slovenskej vlády pri reakcii na odporúčania Rady Európy, ako aj argumentácie ústavného súdu o neprípustnosti „zrovnoprávnenia“ menšinových jazykov so štátnym jazykom sa potom ale protirečivo vyníma nové ustanovenie § 3 ods. 5, podľa ktorého „osoba, ktorej materinským jazykom je jazyk spĺňajúci požiadavku základnej zrozumiteľnosti z hľadiska štátneho jazyka, môže v úradnom styku s orgánom podľa odseku 1 a v úradnom styku s právnickou osobou podľa odseku 1 používať svoj materinský jazyk.“ Jazyk jednej z menšín – český jazyk – je tu teda povýšený na *de facto* úradný jazyk na celom území Slovenskej republiky, čiže je *de facto* zrovnoprávnený so štátnym jazykom. Je to v rozpore s argumentáciou ústavného súdu a v rozpore s deklaráciami SR smerom navonok o tom, že nie je možné menšinové jazyky zrovnoprávniť so štátnym jazykom. Ak je to však možné, ostatné menšinové jazyky sú zjavne diskriminované, znevýhodnené. Podľa nášho názoru neobstojí ani argument o základnej zrozumiteľnosti českého jazyka, a to ani z praktických, ani z principiálnych dôvodov. Z praktických dôvodov preto, že slovenský a český jazyk sa od seba z hľadiska zrozumiteľnosti neustále vzďaľujú. Pri neexistencii federálneho vysielania rozhlasu a televízie, absenciou vyučovania českého a slovenského jazyka na školách dvoch susedných štátov, a zároveň pri zohľadnení okolnosti, že programy určené pre deti je nutné dabovať z každého cudzieho jazyka (teda i z češtiny), sa počet osôb rozumejúcich českému jazyku bude len znižovať. Argument však neobstojí ani z principiálneho hľadiska: prečo by mal byť jeden z menšinových jazykov z akýchkoľvek dôvodov zvýhodňovaný? Čo je kritériom „zrozumiteľnosti z hľadiska štátneho jazyka“? Pre mnohých Slovákov zo Spiša a Šariša je napríklad úplne zrozumiteľná poľština. Pri troche dobrej vôle štátu by sa takéto kritérium pokojne mohlo aplikovať aj na jazyk rusínsky, ktorý je tiež blízky slovanský jazyk, patriaci autochtónnej menšine. Zákonodarca sa tu dostal do zjavného protirečenia s vlastnými pôvodnými zámermi. Na druhej strane aj z tohto príkladu je zrejmé, že primárnym cieľom zákona je vymedziť vzťah slovenského a maďarského jazyka na jazykovo zmiešaných územiach. Tento cieľ je sám osebe legitímny, avšak prosťriedky k tomu zvolené už príliš demokratické nie sú. O odlišnom spôsobe rie-

šenia vzťahu dvoch jazykov na jazykovo zmiešaných územiach budeme pojednávať nižšie, v kapitole 4.

V súvislosti s vyššie uvedenými dôvodmi ústavného súdu však stále ostáva nezodpovedaná otázka, či sudcovia oprávnene predpokladali, že z ustanovenia ústavy o tom, že „slovenský jazyk je na území Slovenskej republiky štátnym jazykom“, automaticky vyplýva, že jeho používanie v akomkoľvek verejnom styku je vždy a všade bezpodmienečné, dokonca prioritné. O tom autor tejto štúdie nie je úplne presvedčený a domnieva sa, že niektoré vzájomné súvislosti jednotlivých ustanovení ústavy sudcovia nepreskúmali dostatočne svedomite. Otázne je tiež, či by nález ústavného súdu bol aspoň trochu iný, ak by bol už v Slovenskej republike účinný Rámcový dohovor. Podľa jeho článku 4 sa totiž „strany zaväzujú [...] prijať primerané opatrenia na podporu úplnej a účinnej rovnosti medzi osobami patriacimi k národnostnej menšine a tými, ktorí patria k väčšine vo všetkých oblastiach, hospodárskeho, spoločenského, politického a kultúrneho života.“ Otázne je tiež, aké stanovisko by súd zaujal k novelizovanému zneniu § 1 ods. 4 zákona o štátnom jazyku, ktoré znie nasledovne: „ak tento zákon neustanovuje inak, na používanie jazykov národnostných menšín a etnických skupín sa vzťahujú osobitné predpisy.“ (Pôvodné znenie: „zákon neupravuje používanie jazykov národnostných menšín a etnických skupín. Používanie týchto jazykov upravujú osobitné zákony.“) Na tento paragraf sa totiž ústavný súd niekoľkokrát vo svojej argumentácii odvoláva, keď vyvracia názor navrhovateľa, že ustanovenia zákona nepriamo obmedzujú používanie menšinových jazykov.

Ústavný súd bol toho názoru, že články ústavy, ktoré zaručujú slobodu myslenia, slobodu prejavu a právo na informácie (čl. 24 a 26), neobsahujú automaticky aj „jazykový aspekt“. Čiže nevyplýva z nich automaticky právo na slobodu prejavu a informácie v jazyku menšín, pretože jazykové práva menšín sú upravené v osobitnom oddiele ústavy, v článku 34. Toto riešenie je podľa súdu analogické k tomu, ako sa s právami menšín vysporadúva Medzinárodný pakt o občianskych a politických právach, ktorého článok 27 obsahuje aj právo na používanie menšinového jazyka ako osobitné právo. Ústavný súd mieni, že „existencia takejto osobitnej právnej úpravy (buď medzinárodnoprávnej alebo vnútroštátnej) je „*a contrario*“ dôkazom toho, že súčasťou právnej úpravy príslušných práv a slobôd nie je aj právo na ich uplatňovanie v jazyku národnostnej menšiny alebo etnickej skupiny. Ak by to totiž tak bolo, takáto osobitná právna úprava používania menšinových jazykov by bola nadbytočná.“³⁵ Na druhej strane však podľa Ústavného súdu články 24 a 26 ústavy a analogické články ľudskoprávných dokumentov OSN prirodzene obsahujú jazykový aspekt v tom zmysle, že automaticky pod nimi treba chápať prejav v jazyku väčšiny, a to aj v prípade, že daná krajina nemá uzákonený úradný, či štátny jazyk. „Túto skutočnosť jednoznačne potvrdzuje absencia osobitnej jazykovej úpravy (buď medzinárodnoprávnej alebo ústavnej), garantujúcej právo na využívanie konkrétnych práv alebo slobôd vo väčšinovom jazyku odlišnom od jazyka národnostnej menšiny alebo etnickej skupiny. Súčasťou základných práv podľa čl. 24 ods. 1 a čl. 26 ods. 2 Ústavy Slovenskej republiky, ako aj čl. 19 Medzinárodného paktu o občianskych a politických právach je preto aj právo verejne prejavovať svoje zmýšľanie, resp. právo na slobodu prejavu vo väčšinovom (úradnom, štátnom) jazyku odlišnom od jazyka národnostnej menšiny alebo etnickej skupiny, ktorý je súčasne materinským jazykom väčšiny obyvateľstva.“³⁶ (Bolo by zaujímavé vedieť, ako by ústavný súd argu-

mentoval, keby sa „premiestnil“ do dôb bývalej ČSFR, ktorá štátny jazyk uzákonený nemala, pričom však väčšinu obyvateľstva v nej tvoril národ český.)

Keďže navrhovateľ, zastupujúci skupinu 33 poslancov sa pri namietaní § 5 ods. 2, 3, 4, 5, 6 a 7 zákona o štátnom jazyku odvolával práve na ich nesúlad s uvedenými článkami ústavy, a podľa ústavného súdu tieto články nemajú „jazykový aspekt“ vo vzťahu k jazykom národnostných menšín, nesúlad týchto článkov s ústavou nebolo možné a potrebné skúmať. Ostala teda nezodpovedaná otázka z úvodu našej štúdie, či ustanovenie § 5 ods. 4 zákona o štátnom jazyku, podľa ktorého „vysielanie regionálnych alebo lokálnych televíznych staníc, rozhlasových staníc a rozhlasových zariadení sa zásadne uskutočňuje v štátnom jazyku. Iné jazyky sa smú používať pred odvysielaním a po odvysielaní danej relácie v štátnom jazyku“, je v súlade s ústavou. Fakt je ten, že praktické dôsledky tohto ustanovenia sú také, že regionálne a lokálne rádiá a televízie vysielajúce pre menšiny, z dôvodu finančnej náročnosti a praktickej neuskutočniteľnosti tohto príkazu v podstate neexistujú. Existuje síce niekoľko lokálnych televízií, kde prevádzkovateľ požiadavku jazykového zákona rieši titulkami (pričom striktné vzaté, ani toto riešenie nie je úplne v súlade s dikciou zákona), v prípade rozhlasového vysielania sú však praktické prekážky neprekonateľné. V zásade sa dá teda povedať, že právo na informácie v jazyku menšín, vyplývajúce z čl. 34 ods. 1 ústavy SR bolo týmto ustanovením *de facto* obmedzené na rámec toho, čo sa v demokratickom štáte považuje za účelné a dovoľené. Podľa čl. 26 ods. 4 ústavy „slobodu prejavu a právo vyhľadávať a šíriť informácie možno obmedziť zákonom, ak ide o opatrenia v demokratickej spoločnosti nevyhnutné na ochranu práv a slobôd iných, bezpečnosť štátu, verejného poriadku, ochranu verejného zdravia a mravnosti.“ Je zjavné, že faktické obmedzenie vysielania v menšinovom jazyku predmetným ustanovením zákona o štátnom jazyku ide nad rámec čl. 26 ods. 4 ústavy. Navrhovateľ sa však na tento paragraf ústavy neodvolával, a preto sa ústavný súd vzťahom zákona a tejto časti ústavy ani nezaoberal.

Nové znenie zákona, prijaté v júni 2009 – zrejme na základe pomerne výrazných signálov z prostredia Rady Európy, OBSE a EÚ – nakoniec zmenilo dikciu ustanovenia o regionálnych a lokálnych rádiách. Nie je podmienkou prevádzkovania takýchto rádií, aby všetky programy boli vysielané aj v štátnom jazyku. V zásade možno konštatovať, že táto úprava je jedinou pozitívnou zmenou oproti pôvodnému zákonu. Pôvodné ustanovenie však bolo natoľko absurdné a nesúladne s medzinárodnoprávnymi záväzkami SR, či so zdravým rozumom, že zmenu možno ťažko považovať za nejaký výrazný výdobytok opozície (resp. jej „maďarskej“ zložky), či „ústupok“ zo strany vládnej koalície.

Z nášho pohľadu však nie je úplne evidentné ani to, že články 24 a 26 ústavy neobsahujú „jazykový aspekt“. Ak vychádzame z „aktívneho“ prístupu k ochrane a podpore a menšinových práv, ktorý presadzuje Rada Európy, a zároveň vychádzame z priority občianskeho princípu pred princípom národným, mali by sme skôr predpokladať, že základné občianske a politické práva jazykový aspekt obsahujú. Veď jazyk je predsa jedným z najsilnejších znakov identity každého individua, bez ohľadu na to, či patrí k väčšine, alebo k menšine. Osobitné ustanovenie o právach národnostných menšín by v tomto zmysle malo byť len potvrdením, osobitnou garanciou pre národnostné menšiny, že je tomu naozaj tak, a že s týmto aspektom môžu počí-

tať v praktickom uplatňovaní svojich práv. Problém slovenskej ústavy aj v tomto bode je však to, že nedefinuje pojem národnostná menšina, neurčuje kritériá na stanovenie toho, ktoré komunity sa môžu kvalifikovať za autochtónne, domáce menšiny, nemenuje taxatívne komunity, na ktoré sa uvedené práva vzťahujú. (Pričom, ako sme na to poukázali vyššie, v legislatívnej a administratívnej praxi sa výkon týchto práv limituje na 5 komunit.) Na tomto základe štát môže potom ľahko argumentovať tým, že keby sa všetkým národnostným komunitám poskytli „bezbrehé“ jazykové práva, nastala by jazyková anarchia.

Za obmedzovanie používania menšinových jazykov ústavný súd vo svojom rozhodnutí považuje len to ustanovenie zákona o štátnom jazyku, ktoré je „adresované priamo používateľom menšinových jazykov“. Z tohto dôvodu jediným z 26 návrhov, ktorému ústavný súd vyhovel a konštatoval jeho nesúlad s ústavou, bol pôvodný § 3 ods. 5 zákona č. 270/1995 Z. z., pretože tento uvádzal, že písomné podania občanov určené verejnoprávnym orgánom sa podávajú v štátnom jazyku, čo je v zjavnom nesúlade s článkom 34 písm. 2b) ústavy.³⁷ Ten vyslovene zaručuje právo príslušníkom národnostných menšín používať ich jazyk v úradnom styku.

S námietkou, že určenie povinnosti všetkým verejnoprávnym orgánom, aby pri výkone svojich pôsobností povinne používali štátny jazyk na celom území Slovenskej republiky, v zásade vyprázdňuje obsah ústavného práva používateľov menšinového jazyka, sa ústavný súd nestotožnil. Navrhovateľ namietal, že zákon „ukladá povinnosť, teda prikazuje verejnoprávnym orgánom pri výkone svojich povinností používať výlučne štátny jazyk (v zmysle ústavy štátne orgány môžu konať iba v súlade so zákonom), čím znemožňuje, odníma občanom patriacim k národnostným menšinám a etnickým skupinám možnosť používania svojho materinského jazyka v úradnom styku“. Argumentácia ústavného súdu v tomto bode je podľa nás typickým príkladom toho, keď sa akékoľvek politické zadanie dá správnou kombináciou právnických kľúčiek uspokojivo zdôvodniť.³⁸ Ústavný súd najprv konštatuje, že podľa jeho právneho názoru „v kontexte a pre účely celého zákona Národnej rady Slovenskej republiky č. 270/1995 Z. z. o štátnom jazyku Slovenskej republiky neexistuje žiaden právny a ani faktický dôvod, aby verejnoprávne orgány vymenované v jeho § 3 ods. 1 (ale aj v jeho ďalších ustanoveniach) používali vo svojej činnosti (pri výkone svojich pôsobností) iný ako štátny jazyk.“ V zásade k tomu, aby sa ústavný súd s touto otázkou vôbec zaoberal, vraj neexistuje ani skutočný dôvod, veď „samotný zákon o štátnom jazyku ustanovením § 1 ods. 4 vylučuje z predmetu svojej úpravy expressis verbis «používanie jazykov národnostných menšín a etnických skupín.»“. Je zvláštne, že ústavný súd „zabudol“ na to, že medzitým konštatoval nesúlad s ústavou toho ustanovenia zákona, ktorým sa všetkým občanom – teda aj občanom patriacim k národnostným menšinám – určuje podávať písomné podania v štátnom jazyku, pričom sa ruší dovtedy platný zákon o úradnom jazyku, ktorý používanie menšinových jazykov v úradnom styku umožňoval. Ústavné právo občanov patriacich k menšinám používať svoj jazyk v úradnom styku teda zákonodarca obmedzil, napriek tomu, že najprv deklaroval, že zákon sa používania menšinových jazykov netýka. Ústavný súd však „uveril“ dobrému úmyslu zákonodarcu, pričom z celého kontextu vyplýval skôr úmysel zlý. (Opätovne podotýkame, že novelizácia zákona z júna 2009 už nedeclaruje, že sa menšinových jazykov netýka.)

Ďalej, ústavný súd naznačil, že otázka, do akej miery súvisí právo občanov používať menšinový jazyk s prípadnou povinnosťou úradov používať iný jazyk ako štátny,

je problémom právnej úpravy výkonu práva na používanie jazykov menších v úradnom styku, a nie zákona o štátnom jazyku. Nuž, takýto zákon bol po mnohých peripetiách nakoniec prijatý v roku 1999.³⁹ Tento zákon v určitej obmedzenej podobe umožňuje žiadať občanovi aj odpoveď na svoje podania v jazyku menšiny. Kľúčovým ustanovenie je však obsiahnuté v § 7 ods. 1 zákona, podľa ktorého „orgán verejnej správy a jeho zamestnanci sú povinní používať v úradnom styku štátny jazyk a za podmienok ustanovených týmto zákonom a osobitnými zákonmi môžu použiť aj jazyk menšiny. Orgán verejnej správy a jeho zamestnanci nie sú povinní ovládať jazyk menšiny.“ V praxi situácia vyzerá tak, že aj obce s čisto „maďarským“ zastupiteľským zborom a úradníckym aparátom používajú v písomnom styku výlučne slovenský jazyk. Občania si tiež radšej priplatia prekladateľa či advokáta, a slovenský jazyk používajú v písomnom styku so všetkými úradmi aj oni, než aby riskovali nevybavenie svojej veci. To je ďalší príklad toho, že ochrana a podpora menšinových práv musí byť zo strany štátu aktívnym procesom, ináč sa väčšina z nich degraduje na vyprázdnené, formálne oprávnenia.

4. Porovnanie s európskym „nadštandardom“. Fínsky príklad

Škoda, že predkladateľ novely zákona o štátnom jazyku nenechal v dôvodovej správe odkaz aj na úpravu jazykového práva vo Fínsku, ktorá sa tam nachádzala v prvej verzii. Úpravu jazykového práva vo Fínsku totiž skutočne možno považovať za nadštandardnú. Na fínskom príklade sa teda dá dokumentovať, aký je rozdiel medzi naozajstnou a deklarovanou „nadštandardnosťou“.

Vo Fínsku, kde švédsky menšina tvorí ani 10 % obyvateľov – len necelých 6 % – je švédsky jazyk druhým štátnym jazykom. Na územiach, kde žije švédsky menšina, je úplne rovnocenným úradným jazykom. V obciach, kde žijú Švédi vo väčšine, sa všetky nápisy uvádzajú najprv vo švédčine, až potom vo fínčine. Považuje sa to za absolútne prirodzené, za znak toho, že občania patriaci k rôznym národnostiam, sú si skutoční rovní. To je len niekoľko vybraných elementov z úpravy jazykového práva vo Fínsku.

Na úvod tejto časti však považujeme za účelné pristiaviť sa pri niektorých stránkach histórie fínsko-švédskych vzťahov a vývoja jazykového práva na území Fínska. Je to zaujímavé aj z toho dôvodu, že pomerne značná časť dôvodovej správy slovenského zákona o štátnom jazyku sa tiež venuje histórii slovensko-maďarských vzťahov. Opierame sa pritom o prvú správu fínskej vlády o implementácii jazykovej legislatívy z roku 2006, ktorá sa vypracúva raz za volebné obdobie.⁴⁰ Podľa fínskych historikov sa prvé ugro-fínske kmene začali usídľovať v oblasti dnešného Fínska okolo roku 3000 pred n. l. Švédsky hovoriace obyvateľstvo, prichádzajúce zo západu, začalo zakladať svoje prvé osady v priebehu 12. a 13. storočia, keď si fínske územie podmanila švédsky ríša. Od 12. storočia až do roku 1809 bola švédčina jazykom úradov a súdov. Švédčina ostala úradným jazykom aj potom, čo sa fínske územia začlenili do rozmáhajúceho sa ruského cárskeho impéria ako jeho autonómna oblasť. Zároveň sa však posilňovalo postavenie fínskeho jazyka, osobitne v období po roku 1860 až po vyhlásenie fínskej samostatnosti roku 1917. Fínčina sa postupne rozširovala do všetkých oblastí verejného života, cieľom fínskej elity bolo zrovnoprávnenie fínskeho jazyka so švédčinou. Zákony a ostatné právne akty

sa začali zverejňovať vo fínskom jazyku v roku 1863. Výnos o jazyku z roku 1902 úplne zrovnoprávnil používanie fínčiny v úradnom styku a v konaní pred súdmi a o rok neskôr sa už fínčina stala dominantným jazykom úradných záznamov Senátu. Zároveň sa však objavili aj snahy o rusifikáciu fínskeho územia zo strany centrálnych ruských úradov. Po páde ruského cárskeho impéria, niekoľko týždňov po vypuknutí bolševickej revolúcie roku 1917, Fínsko vyhlásilo samostatnosť. V ústave prijatej roku 1919 bol potvrdený štatút fínčiny a švédčiny ako dvoch rovnocenných národných (štátnych) jazykov Fínska. Ústava deklarovala rovnosť oboch jazykov v správnom konaní i v konaní pred súdmi. Ďalej stanovila, že všetky zákony, nariadenia a návrhy právnych aktov sa majú vydávať v oboch jazykoch, a aj všetka komunikácia medzi vládou a parlamentom má prebiehať v oboch jazykoch. Pri plnení brannej povinnosti sa má dbať o to, aby každý bravec bol povolaný do jednotky, ktorej jazyk velenia je zhodný s jeho rodným jazykom.

Fínska ústava ďalej uznáva ako domáce ďalšie tri menšinové jazykové skupiny: Sámiov („Laponcov“), ktorí sa členia na tri jazykové vetvy, Rómov a používateľov znakovkej reči. Ďalšie podrobnosti jazykového práva boli upravené jazykovým zákonom roku 1922. Odvtedy sa vzájomný vzťah fínskej a švédsky hovoriacej jazykovej skupiny vyvíjal v zásade pokojnou cestou, s občasnými ideologickými konfliktami, hlavne v tridsiatych rokoch. Nové výzvy a nutnosť reagovať na vývoj doma i vo svete viedli fínske orgány koncom dvadsiateho storočia k vypracovaniu nového jazykového zákona, ktorý nadobudol účinnosť 1. januára 2004.

Roku 2004, v čase nadobudnutia účinnosti nového jazykového zákona malo Fínsko 4 811 945 fínsky hovoriacich a 289 751 švédsky hovoriacich obyvateľov, čo bolo približne 5,5 % z celkovej populácie. Počet Sámiov a Rómov je pomerne ťažké jednoznačne určiť, ich počet je odhadovaný na cca 7500, resp. 10 000 osôb.

Fínske jazykové právo vychádza z toho, že obe veľké jazykové komunity sú uznané v plnej miere za „štátotvorné“ (ak použijeme výraz často pertraktovaný v našej legislatívnej praxi i politickom a verejnom diškurze). Z tohto pohľadu potom švédska numerická menšina nie je považovaná za menšinu v zmysle akejsi politicko-právnej subordinovanosti, tak ako je to aj napriek deklaráciám o občianskom princípe u nás vo vzťahu k maďarskej a ostatným menšinám, ale len za menšinu „jazykovú“.

Evidencia obyvateľov podľa ich materinského (rodného, zvoleného) jazyka sa vedie v tzv. Population Information Register (Informačný register obyvateľstva). Každý občan si volí len jeden jazyk, podľa ktorého je zaregistrovaný. Je to tak i napriek tomu, že tak ako vo všetkých etnicky rôznorodých spoločnostiach, počet tých, čo majú dvojité alebo viacnásobné etnické väzby, je pomerne vysoký. Zmyslom tejto praxe je to, aby sa mohli čo najkorektnejšie vymedziť geografické a územnosprávne celky podľa ich etnickej skladby. Vo Fínsku totiž každý územnosprávny celok najnižšieho stupňa – municipalita – je oficiálne buď jednojazyčná, alebo bilingválna.

Municipality sú vlastne miestne územné samosprávy (obce), avšak na rozdiel od našich obcí sú výrazne väčšie. Na Slovensku s rozlohou cca 49 000 km² sa v roku ostatného sčítania obyvateľstva nachádzalo 2883 obcí, vo Fínsku s rozlohou 338 000 km² sa nachádzalo spolu 431 municipalít. Je však potrebné podotknúť, že len cca 8 % územia fínskeho štátu (t. j. necelých 30 000 km²) tvorí kultivované a obývané územie, zvyšok tvoria jazerá, lesy a tundra. V prípade Slovenska je podiel obývanej a kultivovanej plochy podstatne väčší, a keďže počet obyvateľov je porovnateľný (5,2 milióna vo Fínsku, resp. 5,4 milióna na Slovensku), dá sa povedať, že územnosprávne čle-

nenie Slovenska na najnižšej úrovni je oproti Fínsku značne rozdrobené. V zásade, ak odhliadneme od municipalít s naozaj veľkou rozlohou na územiach so súvislými pásmi lesov a jazier, priemerná fínska municipalita zodpovedá priemernému menšiemu okresu na Slovensku (napr. okresy Senec, Šaľa alebo Púchov).

Zo 431 fínskych municipalít 368 je fínsky hovoriacich a 19 švédsky hovoriacich. Z týchto devätnástich sa 16 nachádza na Alandských ostrovoch v Baltickom mori, ktoré majú špeciálny štatút územnej autonómie. Z pohľadu našej štúdie sa však Alandskými ostrovmi zaoberať nebudeme, pretože územná autonómia na Slovensku v súčasnosti neprípadá do úvahy. Počet bilingválnych municipalít (všetky sú na pevninskej časti Fínska) je 44, z nich 21 má fínsku a 23 švédsky hovoriacu väčšinu. V municipalitách so švédskou väčšinou žije 37 000 fínsky hovoriacich obyvateľov, v municipalitách s fínskou väčšinou naopak, 140 000 švédsky hovoriacich obyvateľov.

Počet Fínov v dvojazyčných celkoch je až prekvapivo nízky. Je to však preto, že platí princíp, podľa ktorého hranice administratívnych celkov najnižšej úrovne sa čo najviac prispôsobujú etnickej skladbe daného územia. Články 51 a 52 fínskej ústavy stanovujú, že „pri každej úprave hraníc administratívnych celkov sa má prihliadať na to, že pokiaľ to okolnosti dovoľujú, celky by mali byť jednojazyčné, buď fínsky hovoriace, alebo švédsky hovoriace, resp. aby boli jazykové menšiny v rámci celkov čo najmenšie“. Je to úplne opačný pohľad, než aký prevláda na Slovensku: podľa slovenských politikov a úradníkov je prispôbenie územnosprávneho členenia etnickej štruktúre obyvateľstva porušením občianskeho princípu a neprípustným preferovaním princípu etnického. Problém je len v tom, že spôsob územného členenia Slovenska na okresy a kraje sa uskutočnilo na báze „negatívneho“ etnického princípu, podľa tézy, že všetky celky (pokiaľ je to len trochu možné) „musia“ mať slovenskú väčšinu, aj vtedy, keď je to z hľadiska geografických, historických, ekonomických a etnických kritérií nelogické, ba kontraproduktívne.

Tabuľka č. 2. Jednojazyčné a bilingválne municipality vo Fínsku

	Počet obcí	Počet „Fínov“	Podiel zo všetkých „Fínov“	Počet „Švédov“	Podiel zo všetkých „Švédov“
Jednojazyčné „fínske“ municipality	368	3 564 042	74,1 %	13 274	4,6 %
Dvojazyčné s fínskou väčšinou	21	1 208 026	25,1 %	138 266	47,7 %
Dvojazyčné so švédskou väčšinou	23	37 630	0,8 %	98 837	34,1 %
Jednojazyčné „švédske“ municipality	19	2 247	0,0 %	39 374	13,6 %
Spolu	431	4 811 945	100 %	289 751	100 %

Z tabuľky teda vidno, že napriek tomu, že švédsky hovoriacich občanov je v porovnaní s väčšinou menej, než ako je to na Slovensku v prípade vzťahu maďarsky a slovensky hovoriacich občanov, územné členenie sa omnoho viacej prispôsobuje reálnej etnickej skladbe obyvateľstva. Ak totiž odhliadneme od osobitného prípadu Álandských ostrovov (s približne 25 000 švédsky hovoriacimi obyvateľmi), môžeme konštatovať, že takmer polovica Švédov na pevnine žije v municipalitách, kde má väčšinu. Na Slovensku v prípade Maďarov je to pri okresnom členení len asi 30 %. Podstatnejšie je však to, aká je reálna úprava jazykových vzťahov a jazykových práv.

Bilingválna municipalita je podľa fínskych zákonov taká, v ktorej žije aspoň 8 % príslušníkov jednej z dvoch jazykových komunít. Štatút dvojjazyčnosti však municipalita stráca až vtedy, ak sa podiel menšej komunity zníži pod 6 %. Aj v tomto prípade však vláda môže na žiadosť obce rozhodnúť o tom, že dvojjazyčný štatút ostane zachovaný, ako na to už bol aj precedens v prípade mesta Lohja. Spod platnosti limitu 6 % sa môže udeliť výnimka aj v prípade väčších miest, ako Vaanta, či Turku, kde podiel Švédov v relatívnom vyjadrení nedosahuje 6 %. V tomto prípade platí limit stanovený v absolútnych číslach, a ten je 3000 príslušníkov danej jazykovej komunity.

Čo však znamená jednojazyčnosť či dvojjazyčnosť v praxi? V styku so štátnymi orgánmi (miestnymi, špecializovanými, či centrálnymi) má každý občan právo používať svoj jazyk. To isté platí aj v prípade súdov a konania pred orgánmi činnými v trestnom konaní. V danom prípade, ak je materinský jazyk stránok rôzny, rozhodnutia sa vydávajú v jazyku, na ktorom sa stránky dohodnú, resp. v trestnom konaní sa jazyk konania vždy prispôsobuje jazyku žalovaného. V prípade správneho konania na miestnej úrovni platí, že úradný jazyk jednojazyčných municipalít je buď fínčina, alebo švédčina. V prípade bilingválnych municipalít sú úradnými jazykmi oba. Verejné nápisy sú v jednojazyčných komunitách jednojazyčné, v dvojjazyčných dvojjazyčné, na prvom mieste spravidla v jazyku, ktorý je v danej komunite väčšinový.

Zároveň s prijatím jazykového zákona (423/2003) bol fínskym parlamentom prijatý aj zákon o jazykových znalostiach zamestnancov verejnoprávnych orgánov (*Act on the Knowledge of Languages Required of Personnel in Public Bodies* 424/2003). Tento zákon určuje povinnosť úradov zabezpečiť, aby ich zamestnanci ovládali v dostatočnej miere úradné jazyky v zmysle jazykového zákona tak, aby práva občanov, používateľov jazyka, boli zaručené. V jednojazyčných švédskych komunitách teda v úradoch prevláda jazyk švédsky, znalosť švédskeho jazyka je aj podmienkou pre prijatie do úradu na miesta so stanoveným vysokoškolským vzdelaním. V dvojjazyčných komunitách je samozrejme podmienkou znalosť oboch jazykov. Vidíme, že aj v tomto prípade je filozofia legislatívy iná, ako na Slovensku. Štát má aktívne zaručiť podmienky výkonu jazykových práv pre občanov, nie formálne deklarovať ich práva a zároveň si vyhradiť, že úrady nie sú povinné v jazyku občana s ním komunikovať.

Ďalším zásadným rozdielom je otázka dohľadu nad dodržiavaním jazykových práv, resp. nad implementáciou záväzkov štátu vyplývajúcich z európskej jazykovej charty. Slovenská republika určila za orgán dohľadu nad implementáciou Charty Radu vlády pre národnostné menšiny a etnické skupiny. Rada je sama osebe len poradným orgánom vlády, stretávajúcim sa len sporadicky (maximálne dvakrát za rok), ktorej odporúčania pre vládu ani parlament nie sú vôbec záväzné. Väčšinou na ne vláda, resp. jednotlivé ministerstvá ani neprihliadajú. Problém je ďalej v tom, že záväzky vyplývajúce z Charty sú pre každý menšinový jazyk rôzne. Takže to, či sa záväzky trebárs voči maďarskej či rómskej menšine plnia, posudzujú – vzhľadom na rovnosť hlasov v Rade – aj predstavitelia malých národnostných komunít, ktoré majú úplne iné, menej rozsiahle oprávnenia, a ich motivácia posudzovať záväzky v súlade so zástupcami maďarskej či rómskej menšiny môže byť z pochopiteľných dôvodov minimálna. Navyše, v Rade vlády sedia zástupcovia aj troch takých komunít, ktoré v zmysle Charty nijaké oprávnenia nemajú. Fínske riešenie je a v tomto prípade iné. Dohľad nad dodržiavaním Charty v prípade záväzkov voči švédskemu jazyku má Švédske zhromaždenie (*Svenska Finlands Folkting* – orgán kultúrnej autonómie švédskej menšiny), voči jazy-

ku Sámiov ich autonómny orgán *Sámi Parliament*, a voči rómskemu jazyku Poradný výbor pre rómske otázky (*Advisory Bord for Roma Affairs*).⁴¹

Záver

Cieľom tejto štúdie bolo pozrieť sa bližšie na filozofiu zákona o štátnom jazyku č. 270/1995 Z. z. a jej novelizáciu schválenú NR SR 30. júna 2009. V rétorike, v legislatívnej aj administratívnej praxi, ako aj v zdôvodnení nálezu Ústavného súdu z roku 1997 sa zvláštnym spôsobom prelína filozofia národného štátu so snahou o rešpektovanie občianskeho princípu, resp. predstava národnej výlučnosti a konzekventne realizovanej ústavnej zásady rovnosti všetkých občanov, bez ohľadu na národnosť. Ústavný súd právnou terminológiou, politici a niektoré štátne orgány zas svojráznou ideologickou rétorikou a argumentáciou zdôvodňujú stanovisko, že právo na slobodu prejavu a informácie v sebe nezahŕňa „jazykový aspekt“ z pohľadu národnostných menšín, ale z pohľadu väčšiny, a že teda v prípade ustanovení zákona o štátnom jazyku nejde o diskrimináciu. Je fakt, že ani medzinárodné ľudskoprávne normy nie sú v tomto ohľade úplne jednoznačné, a dovoľujú aj taký výklad, aký použil Ústavný súd vo svojom rozhodnutí PL ÚS 8/96. Väčšina skutočne multikultúrnych štátov (Fínsko, Belgicko, Slovinsko, Kanada, Švajčiarsko, ale do značnej miery aj Maďarsko) tento rozpor vyriešila tým, že „pozdvihla“ svoje tradičné národnostné komunity do statusu „štátotvorných“ entít, pričom jasne definovala, o ktoré komunity v tomto ohľade ide. Slovenská republika takýto krok zatiaľ nie je pripravená urobiť. Preto, napriek tomu, že sa slovne hlási – a to dokonca v programovom vyhlásení vlády – k hodnotám multikultúrnej spoločnosti a k občianskemu princípu, v praxi je vládna politika a administratívna prax štátnych orgánov ukotvená v koncepcii národného štátu, kde príslušníci národnostných menšín – pokiaľ si chcú zachovať a rozvíjať svoju vlastnú národnú identitu – sú odsúvaní do pozície občanov druhej kategórie. Slovenská politická elita zatiaľ nie je ochotná pripustiť, že vo veciach, ktoré sa bytostne týkajú jazyka, kultúry a vzdelávania národnostných komunit, väčšina nemôže rozhodovať bez konzultácie s menšinou, dokonca proti jej vôli.

Poznámky

1. Pôvodný návrh ministerstva je prístupný na stránke <http://www.culture.gov.sk/ministerstvo/pk/detail?id=oS_zLyC_SquCdUelWA-Quw>.
2. Pozri *Hromadná pripomienka k návrhu novely zákona o štátnom jazyku*, <<http://www.changenet.sk/?section=kampane&x=406948>>
3. Zákon o štátnom jazyku ide na rokovanie so zásadnými pripomienkami. *TASR*, 19. 1. 2009.
4. CSEMADOK spustil petíciu za maďarčinu a za vysielanie Rádia Patria. *ČTK*, 10. 3. 2009. Združenie pre spoločné ciele založili nasledovné organizácie: Strana maďarskej koalície, CSEMADOK, Združenie maďarských rodičov na Slovensku, Združenie maďarských pedagógov na Slovensku, Združenie skautov maďarskej národnosti, Mládežnícka skupina VIA NOVA. Štatutárni zástupcovia týchto organizácií tvoria aj petičný výbor.
5. Nález Ústavného súdu Slovenskej republiky sp.zn. PL ÚS 8/96 z 26. augusta 1997, zverejnený v Zbierke zákonov Slovenskej republiky, čiastka 110, pod číslom 260/1997. (PL ÚS 8/96) Nález ústavného súdu sa budeme neskôr venovať obšírnejšie.
6. Kritizovaná novela zákona o štátnom jazyku prešla do 2. čítania. *TASR*, 16. 4. 2009.

7. V čase prvého čítania novelizácie zákona o štátnom jazyku sa anglický preklad výrazu štátny jazyk uvádzal v podobe „official language“ na webových stránkach úradu vlády a verejného ochrancu práv, a v podobe „state language“ na stránkach Národnej rady SR a Ministerstva kultúry.
8. *The Constitution of the Slovak Republic*. Issued by the National Council of the Slovak Republic. Published and printed by PRESSFOTO, the Publishing House of the Press Agency of the Slovak Republic (TASR). ISBN 80-226-0131-4. Rok vydania neuvedený.
9. Rozprava o jazykovom zákone č. 122/1920 Sb., Národní shromáždění Praha, 28. – 29. februára 1920. Společná československá digitální parlamentní knihovna, <<http://www.psp.cz/eknih/1918ns/ps/stenprot/126schuz/s126001.htm>>; <<http://www.psp.cz/eknih/1918ns/ps/stenprot/126schuz/s126001.htm>>;
10. Smlouva mezi čelnými mocnostmi spojenými i sdruženými a Československem, podepsaná v Saint-Germain-en-Laye dne 10. září 1919. (Zákon č. 508/1920.)
11. Nález Ústavného súdu Slovenskej republiky sp.zn. PL. ÚS 8/96 z 26. augusta 1997, zverejnený v Zbierke zákonov Slovenskej republiky, čiastka 110, pod číslom 260/1997. (PL. ÚS 8/96)
12. PL. ÚS 8/96, s. 22.
13. PL. ÚS 8/96, s. 23.
14. PL. ÚS 8/96, s. 17.
15. 2001. évi XCVI. törvény a gazdasági reklámok és az üzletfeliratok, továbbá egyes közérdekű közlemények magyar nyelvű közzétételéről.
16. § 6 odsek (4) cit. zákona, ktorý znie nasledovne: „Az e törvényben meghatározott követelmények nem érintik a nemzeti és etnikai kisebbségek jogairól szóló 1993. évi LXXVII. törvény 42. §-ában meghatározott kisebbségi nyelven megjelenített gazdasági reklámokat és feliratokat azokon a településeken, ahol az érintett anyanyelvű kisebbségnek kisebbségi önkormányzata működik.“
17. K situácii v Estónsku a Lotyšsku pozri: KALLAS, Kristiina: *Political Participation of National Minorities in Decision-Making Process: Cases of Estonia and Latvia*. In: Haraszti, Ildikó – Petőcz, Kálmán (eds.): *Ethnic Stability – Ethnic Changes*. Forum Minority Research Institute, 2008. E-book, <http://www.foruminst.sk/publ/egyeb/ethnicstability/ethnicstability_kristina_kallas_III.pdf>.
18. ŠUTKOVÁ, Veronika: *Karpatská kotlina provokuje*. *Sme*, 20. 11. 2008.
19. V origináli znie text takto: „Uradni jezik v Sloveniji je slovenščina. Na območjih občin, v katerih živi ta italijanska ali madžarska narodna skupnost, je uradni jezik tudi italijanščina ali madžarščina.“ Ustava.
Uradni list RS, št. 33/91-I, 42/97, 66/2000, 24/03, 69/04 in 68/06, člen 11.
20. Zákon č. 479/2008 Z. z. o organizovaní verejných telovýchovných podujatí. V paragrafe 7 ods. 2 sa uvádza nasledovné:
„Účastníkov podujatia sa zakazuje:
...
e) používať štátne symboly cudzích štátov alebo ich predchodcov znevažujúcim spôsobom alebo iným spôsobom, ktorým možno podnecovať k narušeniu verejného poriadku alebo ohrozeniu riadneho priebehu domáceho podujatia riadeného príslušným národným športovým zväzom,
f) vnášať štátne symboly cudzích štátov alebo ich predchodcov na domáce podujatie riadené príslušným národným športovým zväzom, pri ktorom môže dôjsť k narušeniu verejného poriadku alebo k ohrozeniu zdravia účastníkov podujatia.“
Zákon vznikol účelovo ako reakcia na udalosti na futbalovom zápase slovenskej futbalovej ligy DAC Dunajská Streda – Slovan Bratislava, na ktorom došlo k výtržnostiam, neskôr k brutálnemu zákroku policajtov voči fanúšikom domáceho klubu, podporovaných fanúšikmi z Maďarskej republiky, vlastniacim rôzne symboly Maďarskej republiky a bývalého Uhorska. Podľa športových odborníkov sú však uvedené dve ustanovenia zmaťočné, pretože „domáce podujatia riadené príslušným národným športovým zväzom“ sú domáce zápasy slovenských reprezentačných družstiev. Takisto je zavádzajúci termín „účastník podujatia“: nie je jednoznačné, či sa tento termín vzťahuje len na divákov, alebo aj na všetkých ostatných účastníkov – organizátorov, rozhodcov, samotných športovcov?
21. Loi n°94-665 du 4 août 1994 relative à l'emploi de la langue française. NOR: MCCX9400007L. Version consolidée au 22 juin 2000. <<<http://www.legifrance.gouv.fr/affichTexte.do?cidTexte=LEGITEXT000005616341&dateTexte=20090510>>>
Zmienené ustanovenie článku 1 znie v origináli takto: „Langue de la République en vertu de la Constitution, la langue française est un élément fondamental de la personnalité et du patrimoine de la France.“
22. K modernej liberálnej teórii multikulturalizmu pozri napr. KYMLICKA, Will: *Multicultural Citizenship. A liberal Theory of Minority Rights*. Oxford: Clarendon Press, 1995; ÖLLÖS, László: *Emberi jogok –*

- nemzeti jogok*. Somorja–Dunaszerdahely: Fórum Kisebbségkutató Intézet – Liliium Aurum Könyvkiadó, 2004.
23. „Smer-SD garantuje, že táto vládna koalícia bude uskutočňovať proeurópsku politiku vo všetkých aspektoch a v nijakom prípade neohrozí dosiahnuté status quo v oblasti práv národnostných menšín.“ ČTK, 28. júna 2006.
 24. *Rámcový dohovor Rady Európy o ochrane národnostných menšín*. Preambula. Strasbourg: 1994.
 25. O špecifickej situácii českého jazyka budeme pojednávať nižšie.
 26. *Odporúčanie RecChL(2007)1 Výboru ministrov o uplatňovaní Európskej charty regionálnych alebo menšinových jazykov na Slovensku (prijaté Výborom ministrov dňa 21. februára 2007 počas 988. zasadania Výboru delegátov ministrov)*. Strasbourg: Rada Európy, ECMRL (2007) 1, 21. februára 2007.
 27. *Výjadrenie k Správe Výboru expertov o uplatňovaní Európskej charty regionálnych alebo menšinových jazykov v SR*. <<http://mensiny.vlada.gov.sk/data/files/4110.pdf>>
 28. Je potrebné poznamenať, že do tohto výpočtu patrí ešte poľská menšina, tá však žila/žije prevažne v Čechách, resp. v Moravskom Sliezsku.
 29. *Pozri Správa o implementácii Rámcového dohovoru o ochrane národnostných menšín v Slovenskej republike*. Bratislava: 1999. <<http://mensiny.vlada.gov.sk/data/files/4098.pdf>>
Druhá správa o implementácii Rámcového dohovoru o ochrane národnostných menšín v Slovenskej republike. Bratislava: 2004. <<http://mensiny.vlada.gov.sk/data/files/4102.pdf>>
 30. *Ustava Republike Slovenije*. 64. člen. <<http://www.dz-rs.si/?id=150&docid=28&showdoc=1>>
 31. *Odporúčanie RecChL(2007)1 Výboru ministrov o uplatňovaní Európskej charty regionálnych alebo menšinových jazykov na Slovensku (prijaté Výborom ministrov dňa 21. februára 2007 počas 988. zasadania Výboru delegátov ministrov)*
 32. *Správa výboru expertov predložená Výboru ministrov Rady Európy v súlade s článkom 16 charty SLOVENSKO*. Štrasburg: MIN-LANG (2005) 17, 16. januára 2007, s. 153. <<http://mensiny.vlada.gov.sk/data/files/4109.pdf>>
 33. Vláda sa týmto argumentom odvoláva na príslušnú časť nálezu ústavného súdu PL ÚS 8/96, i keď ho výslovne necituje. Nálezu sa budeme venovať nižšie.
 34. „Základné práva a slobody sa zaručujú na území Slovenskej republiky všetkým bez ohľadu na pohlavie, rasu, farbu pleti, jazyk, vieru a náboženstvo, politické, či iné zmysľovanie, národný alebo sociálny pôvod, príslušnosť k národnosti alebo etnickej skupine, majetok, rod alebo iné postavenie. Nikoho nemožno z týchto dôvodov poškodzovať, zvyhodňovať alebo znevýhodňovať.“
 35. PL ÚS 8/96, s. 48.
 36. PL ÚS 8/96, s. 49.
 37. PL ÚS 8/96, s. 40.
 38. PL ÚS 8/96, s. 31 - 33.
 39. Zákon 184/1999 Z. z. o používaní jazyka menšín.
 40. *Report of the Government on the application of language legislation 2006*. Ministry of Justice, Helsinki, 2006. K téme pozri ďalej: *Minorities and Autonomy in Western Europe*. London: Minority Rights Group, 1991.
 41. *Initial Periodical Report presented to the Secretary General of the Council of Europe in Accordance with Article 15 of the Charter*. Finland. Strasbourg: MIN-LANG/PR (99) 4, 12 April 1999.

Plány na vysídlenie maďarského obyvateľstva v rámci výmeny obyvateľstva medzi Československom a Maďarskom

314.745.4(=511.141)(437.6)“1947/1948“
323.15(=511.141)(437.6)“1947/1948“
94(437)“1947/1948“
94(439)“1947/1948“

Kľúčové slová: Československo, Maďarsko, maďarská menšina, výmena obyvateľstva medzi Československom a Maďarskom, vysídlenie, menné zoznamy

Dohoda o výmene obyvateľstva medzi Československom a Maďarskom, podpísaná 27. februára 1946 v Budapešti umožnila československej vláde presídliť z Československa do Maďarska taký počet Maďarov, koľko Slovákov sa v Maďarsku dobrovoľne prihlási na presídlenie do Československa. Okrem toho sa Maďarsko muselo v Dohode zaviazat', že nad rámec parity prevezme aj Maďarov, ktorí sa dopustili trestných činov podľa nariadenia Slovenskej národnej rady č. 33/1945 Zb. SNR o ľudovom súdnictve.

Dohoda medzi dvoma suverénnymi štátmi mala garantovať z obidvoch strán dobrovoľné presídlenie menšín za rovnaké podmienky. Avšak Dohoda o výmene obyvateľstva nebola dohodou medzi dvoma štátmi v rovnakej pozícii, ale medzi Československom, zaradeným medzi víťazné štáty druhej svetovej vojny a porazeným Maďarskom. Nerovnaké postavenie dvoch krajín sa ukázalo predovšetkým práve v tom, že kým sa Slováci v Maďarsku mohli prihlásiť na presídlenie do Československa dobrovoľne, Maďari zo Slovenska boli na výmenu určovaní štátnymi orgánmi, čiže československé, resp. slovenské úrady svojoľne rozhodovali o tom, koho presídlia do Maďarska.

Témou výmeny obyvateľstva medzi Československom a Maďarskom sa slovenská a maďarská historiografia začala zaoberať už na prelome rokov 1970 – 1980, ale obzvlášť v posledných dvoch desaťročiach, keď vzniklo viacero monografií a štúdií tak z pera maďarských, ako aj slovenských autorov.¹ Pre všetkých autorov je však príznačné, že svoju pozornosť upriamili predovšetkým na politické a diplomatické pozadie a na spôsob uskutočnenia výmeny obyvateľstva. Preto je cieľom tejto štúdie podať prehľad o doteraz menej známych alebo vôbec nepreskúmaných plánoch slovenských politických strán, politikov a úradov na vysídlenie maďarského obyvateľstva, ako aj o predstavách o jednotlivých regiónoch, mestách a obciach, v ktorých sa malo vysídlenie maďarského obyvateľstva uskutočniť.

Cesta k podpísaniu Dohody o výmene obyvateľstva

Československá exilová vláda v Londýne vedená Edvardom Benešom už v roku 1941 dospela k presvedčeniu, že po vojne z obnoveného Československa – v záujme zabránenia prípadných nových zmien hraníc – treba vysídliť nemecké a maďarské obyvateľstvo, a štátne hranice zmeniť zároveň na hranice etnické. Beneš vo svojom pláne, ktorý sformuloval vo februári 1941, predstavoval ešte určitú korekciu hraníc kombinovanú vzájomnou výmenou menšinového obyvateľstva, ktoré by aj po úprave hraníc zostalo na území druhého štátu.² Jeho plány sa však postupom vojny a zväčšovaním sa pravdepodobnosti porážky Nemecka radikalizovali, a predstavy o spojení čiastočnej výmeny obyvateľstva s úpravou hraníc časom prerástli v zámer vysídliť celú nemeckú a maďarskú menšinu bez územných ústupkov.

K vysídleniu 3,5 miliónovej nemeckej menšiny dostal Beneš v podstate už v rokoch 1942 – 1943 súhlas troch veľmocí: USA, Veľkej Británie a Sovietskeho zväzu. Myšlienku vysídlenia Maďarov zo Slovenska prezentoval oficiálne až neskôršie, na moskovských rokovaníach so Stalinom a Molotovom v decembri 1943. Československo-sovietska spojenecká zmluva, podpísaná 12. decembra 1943, neobsahovala síce zmienku o povojnovom vysídlení menšín, zápisnica z rokovaní však svedčí o tom, že sovietske vedenie súhlasilo s predstavami Beneša, podľa ktorých vysídlenie Maďarov môže byť spojené aj s ich výmenou za Slovákov z Maďarska, t. j. výmenou obyvateľstva medzi Československom a Maďarskom.³

Československá exilová vláda požiadala vlády USA, Veľkej Británie a Sovietskeho zväzu o súhlas na vysídlenie nemeckej a maďarskej menšiny oficiálne 23. novembra 1944. Podľa memoranda, ktoré pozostávalo z 26 bodov a zaoberalo sa predovšetkým otázkou vysídlenia Nemcov, československá vláda, hoci pripustila, že „prítomnosť maďarskej menšiny v ČSR je problémom menej nebezpečným, ako je problém nemeckej menšiny“, vyhradzovala si právo postupovať voči príslušníkom maďarskej menšiny podobným spôsobom, ako má v pláne urobiť s Nemcami. V memorande sa prízvukovalo, že prítomnosť slovenskej menšiny v Maďarsku umožňuje riešiť tento „problém“ prípadne výmenou obyvateľstva.

Československá vláda nevlúčila, aby po odsune prevažnej väčšiny Nemcov a Maďarov zostal ešte na území republiky určitý počet nemeckého a maďarského obyvateľstva. V prípade Nemcov stanovila tento počet do 800 tisíc osôb, počet zostávajúcich Maďarov však neuviedla. Avšak na nich a ich potomkov by čakala bezpodmienečná asimilácia, keďže podľa memoranda ani Nemci, ani Maďari nedostanú späť svoje jazykové práva, a nikto sa nebude môcť domáhať, aby sa na československých súdoch alebo pri úradnom rokovaní používala nemčina alebo maďarčina, a nikto v Československu nebude môcť robiť nárok na nemecké alebo maďarské školy pre svoje deti.⁴

Reakcia anglosaských mocností na československé memorandum bola značne rezervovaná, a vďaka americkému a britskému odmietnutiu sa nedostala idea jednostranného povojnového vysídlenia maďarskej menšiny ani do dohody o prímerí medzi spojencami a Maďarskom podpísanej 20. januára 1945. Keď pri stanovení podmienok prímeria 15. januára 1945 moskovský vyslanec československej exilovej vlády Zdeněk Fierlinger opätovne vyslovil zámer svojej vlády, aby do dohody bolo zachytené aj jednostranné vysídlenie maďarskej menšiny zo Slovenska, sovietsky

minister zahraničných vecí V. M. Molotov vyjadril podporu československej požiadavke, americký veľvyslanec v Moskve W. A. Harriman však túto požiadavku kategoricky odmietol, a britský veľvyslanec J. Balfour vyhlásil, že táto záležitosť patrí do kompetencie budúcej mierovej konferencie.⁵

Československá komunistická emigrácia v Moskve na čele s Klementom Gottwaldom a domáci slovenský odboj zo začiatku nemali vyhranený postoj vo veci budúceho osudu maďarskej a nemeckej menšiny v Československu, avšak po návšteve Beneša v Moskve obe zhodne prijali predstavy československej exilovej vlády. Na prvé opatrenia voči nemeckej a maďarskej menšiny ani nebolo treba čakať na koniec vojny, tie sa zrodili už v jeseni roku 1944, v čase Slovenského národného povstania. Skoncipovanie Košického vládneho programu z 5. apríla 1945, ktorý sa stal základným dokumentom a základným kameňom neskorších protimaďarských a protinemeckých opatrení, sa už dokonca viaže priamo ku komunistom.

Ústredný výbor Komunistickej strany Slovenska (KSS) už 13. apríla 1945, teda sotva týždeň po zverejnení Košického vládneho programu požiadal Povereníctvo vnútra, na čele ktorého stál Gustáv Husák, aby vypracovalo plán vysídlenia Maďarov zo Slovenska.⁶ Povereník vnútra predostrel predstavy na vysídlenie Maďarov na schôdzi Slovenskej národnej rady (SNR) dňa 25. mája 1945. Podľa nich vysídlenie maďarského obyvateľstva by prebehlo v dvoch etapách. V prvej etape by vyhostili zo Slovenska tých Maďarov, ktorí sa prisťahovali na územie pripojeného k Maďarsku po 2. novembri 1938, v druhej etape by vysídliť tých, ktorí „sa previnili proti republike a jej demokratickému zriadeniu“, boli členmi fašistických alebo iných maďarských organizácií, ako aj tých, ktorí budú trestnoprávne stíhaní a odsúdení za svoje činy. Okrem toho však Husák oznámil aj to, že SNR a pražská vláda plánujú „veľkorysé“ vysťahovanie maďarského obyvateľstva zo Slovenska a návrat Slovákov z Maďarska.⁷

Svoje stanovisko k menšinovej otázke sformulovali obidve slovenské strany, zastúpené v SNR: Komunistická strana Slovenska aj Demokratická strana. Predstavy komunistov v súvislosti s vysídlením maďarského obyvateľstva boli konkretizované na zasadnutí rozšíreného Predsedníctva ÚV KSS dňa 16. júna 1945. Podľa referátu predsedu strany Viliama Širokého treba naďalej vychádzať z Košického vládneho programu, v zmysle ktorého „ČSR má byť od Nemcov a Maďarov očistená“. Široký síce poukázal na to, že „pri uskutočňovaní tejto akcie vyskytujú sa rozličné ťažkosti a prekážky“, pretože k vysídleniu dala doposiaľ súhlas iba sovietska vláda, britská a americká vláda ešte nie, napriek tomu však prízvukoval, že „niet dôvodov meniť zásadnú líniu našej strany v otázke očistenia Republiky od Nemcov a Maďarov, naopak, treba ju energetickejšie a urýchlene uskutočňovať“. Podľa Širokého v prvej etape by boli vysídlení tzv. aňáši a nilaši, ako aj funkcionári maďarských strán a spolkov. Týkalo by sa to 300 – 350 tisíc ľudí, na Slovensku by teda zostalo asi 400 tisíc Maďarov, z ktorých približne 250 tisíc by sa dalo vysídliť v rámci výmeny obyvateľstva medzi Československom a Maďarskom.⁸

Keďže aj po uskutočnení výmeny malo zostať na Slovensku okolo 150 tisíc obyvateľov maďarskej národnosti, a pretože sa strana v každom prípade zasadila o poslovenčenie južných území Slovenska, hlavne miest, uznesenie prijaté na zasadnutí súriilo aj presídlenie maďarského obyvateľstva v rámci republiky: „Budeme sa zasadzovať, aby prinavrátené mestá, ako Košice, Levice, Lučenec, Rimavská Sobota, Rožňava, Komárno, Nové Zámky a aj hlavné mesto Slovenska, Bratislava

boli čo najskôr odmaďarčené, a to presťahovaním, poťažne koncentrovaním maďarského obyvateľstva.“⁹

Demokratická strana sformulovala svoje predstavy o „riešení“ menšinovej otázky v júli 1945. Podľa výpočtov strany po vysídlení tzv. aňášov a tých Maďarov, ktorí sa previnili proti ČSR, pod ktorú kategóriu bude spadať asi 120 tisíc ľudí, by na Slovensku zostalo približne 450 tisíc obyvateľov maďarskej národnosti. Z nich ďalších 400 tisíc by bolo možné vysťahovať v rámci výmeny obyvateľstva za 300 tisíc Slovákov z Maďarska, ako aj z Juhoslávie, Rumunska a Rakúska. Tí Maďari, ktorí by po vysídlení a výmene obyvateľstva ešte zostali na Slovensku asi v počte 50 – 70 tisíc, by už mohli dostať československé štátne občianstvo, „pravda, bez akýchkoľvek menšinových práv“ a museli by „výslovne vyhlásiť, že sa úplne zriekajú svojej národnosti a splývajú so slovenským etnikom“. Demokrati – podobne ako komunisti – sa vyslovili, že maďarské obyvateľstvo, ktoré zostane na území Slovenska „musí byť presídlené do oblasti stredného a severného Slovenska, jednotlivo a nie kompaktné, aby sa mu čo najlepšie umožnila asimilácia so slovenským etnikom“.¹⁰

O niečo skôr, ešte v apríli 1945 vypracoval minister financií československej vlády Vavro Šrobár návrh na transfer Maďarov zo Slovenska. Šrobárov návrh predpokladal vyviešť do Maďarska z každej obce, kde žije obyvateľstvo maďarskej národnosti, 70 % Maďarov, a to predovšetkým majetnejšie vrstvy: obchodníkov, fabrikantov, statkárov, inteligenciu, bohatších roľníkov, „politických kolaborantov a záškodníkov“, a nakoniec zemanov a šľachtu. Zvyšných 30 % by mohlo zostať na mieste kvôli zachovaniu postupnosti hospodárskeho života. Maďari určení na vysídlenie by mohli so sebou vziať potraviny na týždeň, šatstvo, ľahké náradie, pre obec nepotrebné záprahy a jednu dojnú kravu. Týmto spôsobom by sa Slovensko zbavilo 70 % maďarského obyvateľstva, teda asi 400 tisíc osôb. Ich vysídlenie by malo aj tú výhodu, že majetkom, ktorý by tu zanechali, resp. ktorý by im bol skonfiškovaný, by československý štát získal štyri miliardy korún. Šrobár síce nevyvlúčil odškodnenie vysídlených, náhradu by im však podľa neho mala poskytnúť maďarská vláda.¹¹

V apríli 1945 sformuloval a predložil SNR svoje návrhy na ďalšiu zmenu československo-maďarských hraníc v prospech Československa a o vysídlení maďarského obyvateľstva aj Pavel Horváth, ktorý za slovenského štátu bol predsedom Štátneho štatického úradu, po vojne tam zastával funkciu vedúceho oddelenia, a aktívne sa podieľal aj uskutočnenia výmeny obyvateľstva a reslovakizácie. Horváth s odvolaním sa na geopolitické, hospodárske a etnografické argumenty žiadal pripojiť v povodí Iľfa, v silickej oblasti a juhovýchodne od Košíc k Československu dovedna 135 obcí a územie o rozlohe 226 049 hektárov. Podľa jeho výpočtov by sa tým síce počet maďarského obyvateľstva v Československu zvýšil na 705 tisíc, avšak 390 tisíc by bolo možné vymeniť za 230 tisíc Slovákov z Maďarska a za ďalších 160 tisíc Slovákov z Rumunska, Juhoslávie a Rakúska. Zo zostávajúcich 315 tisíc Maďarov by bolo možné presídliť jednostranne do Maďarska ďalších 150 tisíc osôb ako vojnových previnilcov, čím by sa počet Maďarov na Slovensku znížil na 165 tisíc.¹²

Odsun tých Maďarov, ktorí sa po viedenskej arbitráži prisťahovali z územia trianonského Maďarska, sa uskutočnil v máji a júni 1945 v priebehu niekoľkých týždňov,¹³ avšak vysídlenie ostatného maďarského obyvateľstva bez schválenia významných mocností zostalo ešte stále otvorenou otázkou. Napriek tomu československá vláda dúfala v úspešnosť svojho zámeru a pred Postupimskou konferenciou USA, Veľkej Británie a Sovietskeho zväzu, ktorá sa mala začať 17. júla 1945, sa znovu

pokúsila získať súhlas veľmocí nielen pre odsun nemeckej, ale aj maďarskej menšiny. Štátny tajomník ministerstva zahraničných vecí Vladimír Clementis 3. júla 1945 v mene československej vlády cestou diplomatickej nóty sa obrátil na tri víťazné veľmoci, aby do programu konferencie zaradili aj otázku vysídlenia nemeckej a maďarskej menšiny z Československa. Podľa nóty vysídlenie sa malo týkať 2 – 2,5 miliónov Nemcov a asi 400 tisíc Maďarov. V súvislosti s Maďarmi sa v nóte naznačila možnosť, že vysídlenie určitej časti maďarského obyvateľstva by sa mohlo realizovať v rámci výmeny obyvateľstva medzi oboma štátmi, veď údajne približne 345 tisíc Slovákov si praje presídlieť z Maďarska do Československa.¹⁴

Postupimská konferencia však iba sčasti vyhovelá československým nárokom. Záverečný dokument konferencie, prijatý 2. augusta 1945 obsahoval iba rozhodnutie o vysídlení nemeckej menšiny, na jednostranné vysídlenie maďarského obyvateľstva Československo nedostalo medzinárodný súhlas. Napriek tomu československá vláda sa pokúsila postupimské rozhodnutie vyložiť tak, akoby sa vysídlenie vzťahovalo aj na Maďarov. Sám československý minister zahraničných vecí Jan Masaryk, ktorý 3. augusta 1945 oboznámil svoju vládu s uzneseniami konferencie, vyhlásil na zasadnutí vlády, že „postupimská konferencia sa zaoberala výhradne nemeckými vecami, takže okolnosť, že sa o odsune Maďarov nehovorilo, neznamená, že by sa nemohol uskutočniť“.¹⁵

Štátny tajomník Vladimír Clementis 16. augusta 1945 sa obrátil na veľmoci ďalšou nótou. V nej s odvolaním sa na rozhodnutie Postupimskej konferencie o vysídlení Nemcov vyslovil názor svojej vlády, že veľmoci budú súhlasiť s výmenou maďarského obyvateľstva z Československa so slovenským obyvateľstvom z Maďarska, súčasne požiadal, aby realizáciou výmeny obyvateľstva splnomocnili Spojeneckú kontrolnú komisiu v Maďarsku.¹⁶

Československá vláda dva týždne po tejto nóte iniciovala aj u maďarskej vlády, aby začali rokovať o výmene obyvateľstva. Zmocnenec československej vlády v Budapešti Dalibor M. Krno 3. septembra 1945 pri rozhovore s maďarským ministrom zahraničných vecí Jánosom Gyöngyösim zdôvodňoval snahy na odsun maďarského obyvateľstva tým, že prítomnosť Maďarov na Slovensku znamená pre československý štát neustále nebezpečenstvo. Bolo by teda žiadúce, aby túto otázku vyriešili „priateľskou dohodou“. Podľa Krna by bolo maďarské obyvateľstvo vysťahované v dvoch etapách: v rámci výmeny obyvateľstva a jednostranným odsunom, pričom zdôraznil, že trianonské hranice treba považovať za nezmeniteľné.

Maďarský minister zahraničných vecí vo svojej odpovedi zdôrazňoval, že Maďarsko nepovažuje myšlienku výmeny obyvateľstva za správnu už aj preto, lebo 600 tisíc Maďarov by bolo treba vymeniť za 60 tisíc Slovákov. Podľa Gyöngyösiho by pri takom nepomere výmena obyvateľstva musela znamenať aj výmenu územia, preto keď „sa Slovensko v záujme bezpečnosti svojej budúcnosti chce zbaviť maďarského obyvateľstva (...), stačí iba primerane zmeniť hranice a nie je potrebné nefudsky vyháňať státisíce ľudí zo svojich domovov“. Počas rozhovorov sa Krno odvolával aj na to, že Postupimská konferencia v istom zmysle už rozhodla o tejto otázke. Na poznámku Gyöngyösiho, že on o tom nemá informácie, Krno vyslovil názor, že „hoci postupimské uznesenia o vysídlení Maďarov nehovoria (...), v postoji k vysídleniu Nemcov je aj súhlas k vysídleniu Maďarov“.¹⁷

Maďarsko zo začiatku odmietalo tak jednostranné vysídlenie, ako aj možnosť nútenej výmeny obyvateľstva. Preto československé, resp. slovenské úrady v októb-

ri 1945 začali presídľovať maďarské obyvateľstvo vo vnútri republiky, t. j. pod zámienkou pracovnej mobilizácie deportovať do Čiech s tým neskrývaným zámerom, aby prinútili Maďarsko prijať aspoň výmenu obyvateľstva.¹⁸ Keď maďarská vláda videla, že sa veľmoci zdráhajú zasiahnuť v záujme zastavenia deportácií, a miesto toho naliehajú uzavrieť dvojstrannú dohodu o výmene obyvateľstva, nakoniec predsa bola prinútená zahájiť rokovania a podpísať dohodu, a to prijatím väčšiny podmienok diktovaných československou stranou, medzi ktorými najdiskutabilnejšou bola tá, aby československá strana dostala voľnú ruku vo výbere Maďarov určených na presídlenie z Československa do Maďarska.¹⁹

Dohoda o výmene obyvateľstva medzi Československom a Maďarskom bola nakoniec po zložitých rokovaní podpísaná 27. februára 1946 v Budapešti. V I. článku Dohody, podpísanej štátnym tajomníkom ministerstva zahraničných vecí Vladimírom Clementisom a ministrom zahraničných vecí Jánosom Gyöngyösím, bola zakotvená možnosť dobrovoľného presídlenia Slovákov z Maďarska do Československa. II. článok Dohody umožnil, aby československá vláda za účelom prípravy presťahovania záujemcov mohla vyslať do Maďarska zvláštnu komisiu, ktorá na základe III. článku dokonca dostala aj právo viesť rozsiahlu kampaň medzi Slovákami v Maďarsku, aby sa prihlásili na presídlenie.

O vysídlení Maďarov z Československa pojednával V. článok Dohody, ktorý zmocnil československú vládu, aby presídlila do Maďarska toľko osôb maďarskej národnosti, koľko Slovákov (a Čechov) sa dobrovoľne prihlási na presídlenie z Maďarska do Československa. VI. článok umožnil presťahovalcom vziať si so sebou všetky svoje hnutelnosti, v zmysle VII. článku však ich nehnuteľný majetok mal prejsť do vlastníctva štátu, ktorý opúšťajú. Za zanechané nehnuteľnosti mali dostať náhradu, okrem nehnuteľností, ktoré presahujú 50 hektárov.

Maďarsko okrem toho v zmysle VIII. článku Dohody sa muselo zaviazat', že nad rámec prevezme aj tých obyvateľov maďarskej národnosti, ktorí sa dopustili trestných činov podľa § 1 – 4 nariadenia SNR č. 33 zo dňa 15. mája 1945 o ľudovom súdnictve a podľa § 5 tohto nariadenia s tým, že počet osôb určených podľa § 5. nemôže presiahnuť tisíc.²⁰ V spomínanom článku bolo súčasne zakotvené, že Maďari, spadajúci pod ustanovenia § 1 – 4 nemajú nárok na výhody uvedené v článkoch VI. a VII., t. j. odopiera sa im možnosť odniesť svoj hnutelný majetok, a za zanechaný nehnuteľný majetok nemajú nárok na náhradu.²¹

Osídľovací úrad o výbere Maďarov určených na presídlenie

Československé, resp. slovenské úrady, ktoré odhadli počet Slovákov v Maďarsku na 400 až 500 tisíc, na začiatku počítali s presídlením celej slovenskej menšiny na Slovensko, a tak aj s možnosťou vysídlenia takmer celej maďarskej menšiny do Maďarska. Československá strana vyhlasovala maďarské sčítania ľudu za nehodnoverné, čo sa snažila podprieť aj súpisom Slovákov v Maďarsku, ktorý vykonala Československá presídľovacia komisia (ČSPK) na jar 1946, a podľa ktorého žilo v Maďarsku 477 033 Slovákov.²²

Československá presídľovacia komisia v zmysle Dohody o výmene obyvateľstva mohla v priebehu 6 týždňov propagovať medzi Slovákami v Maďarsku myšlienku presídlenia, a mala k dispozícii 3 mesiace na prijímanie prihlášok tých, ktorí sa na pre-

sídlenie prihlásili. Výsledok náboru bol však hlboko pod očakávanie československých orgánov. Komisia získala do vypršania prihlasovacej lehoty, t. j. do 27. mája 1946 iba prihlášky 90 090 Slovákov. Keďže v odôvodnených prípadoch prihlasovacia lehota mohla byť predĺžená o jeden mesiac, počet prihlásených na presídlenie do 27. júna 1946 vzrástol na 97 610.²³

Výber Maďarov určených na presídlenie z Československa do Maďarska uskutočnil zo slovenskej strany Osídľovací úrad pre Slovensko (OÚ).²⁴ Predseda Osídľovacieho úradu Ján Čech a predseda Československej presídľovacej komisie Daniel Okáli, obidvaja predstavitelia KSS, informovali vedenie komunistickej strany o pripravách výmeny obyvateľstva a o výbere Maďarov určených na vysídlenie na porade, ktorá sa konala 23. februára 1946 na Sekretariáte ÚV KSS. Na rokovaní Okáli oznámil, že Povereníctvo vnútra podáva 50 000 trestných oznámení na obyvateľov maďarskej národnosti, aby sa tým získal podklad pre ich vysťahovanie nad rámec paritnej výmeny obyvateľstva. V zmysle uznesenia prijatého na konci porady bolo treba dosiahnuť presťahovanie všetkých Slovákov z Maďarska na Slovensko. Čo sa týkalo výberu Maďarov na presídlenie zo Slovenska do Maďarska, bolo rozhodnuté, že v rámci výmeny budú určení na presídlenie predovšetkým majetnejší Maďari, hlavne veľkostatkári a tzv. kulaci, pričom treba „preriediť“ etnicky kompaktné celky, obývané Maďarmi. Menej majetní Maďari by mohli zostať v Československu, príslušníkov inteligencie však podľa možnosti treba presídliť do Maďarska mimo rámec výmeny obyvateľstva. Podľa vedenia strany bolo potrebné začať intenzívnu propagačnú kampaň, počas ktorej bolo treba zdôrazniť, že strana trvá „na úplnom riešení maďarskej otázky“.²⁵

Podrobnosti výberu Maďarov na presídlenie boli prejednané na zasadnutí Predsedníctva SNR 18. marca 1946, na ktorom Ján Čech referoval o pripravách ich vysídlenia. Podľa predsedu Osídľovacieho úradu je možné počítať s presťahovaním najmenej 100 – 120 tisíc Slovákov z Maďarska. Keďže však československá strana má tú výhodu, že môže nad rámec výmeny presídliť aj vojnových previnilcov maďarskej národnosti, ktorých počet odhadol na 15 – 20 tisíc, s rodinnými príslušníkmi na 60 – 80 tisíc, Československo môže podľa Čecha presídliť do Maďarska najmenej 180 tisíc Maďarov.

Čech kládol dôraz na to, aby pri výbere Maďarov na presídlenie boli brané do úvahy majetkové, politické, etnické a aj územné kritériá, pričom hlavným cieľom bude rozdelenie maďarského etnika na tri alebo štyri časti, čo bude znamenať okrem iného presídlenie 50 – 70 % maďarského obyvateľstva okresov Komárno, Šahy, Štúrovo a Želiezovce. Znovu zdôraznil aj to, že do Maďarska majú byť presídlení predovšetkým majetnejšie vrstvy maďarského obyvateľstva, teda dobre situovaní mešťania a roľníci, ako aj príslušníci inteligencie. Pri príprave presídľovacieho plánu podľa Čecha bude nápomocný práve prebiehajúci súpis maďarského obyvateľstva a jeho majetku, po skončení ktorého Osídľovací úrad zhotoví presný zoznam osôb a obcí určených na presídlenie.²⁶

Predsedníctvo Osídľovacieho úradu na začiatok mája 1946 pripravilo a poslalo slovenským ústredným úradom, Predsedníctvu SNR, Predsedníctvu Zboru povereníkov, jednotlivým povereníctvam a stranám tzv. ideový plán realizácie výmeny obyvateľstva, ktorý obsahoval medziiným aj zoznam okresov a obcí, z ktorých malo byť maďarské obyvateľstvo vysídlené, a ktoré mali byť osídlené slovenskými obyvateľmi.

Podľa plánu, vypracovaného už počas prijímania prihlášok Slovákov v Maďarsku a na základe odhadu počtu očakávaných prihlásených, mohlo sa počítať približne so

100 tisíc Slovákmí, ktorí prejavia ochotu presídliť sa na Slovensko. Adekvátne tomu by na základe paritnej výmeny presídlili z Československa do Maďarska 100 tisíc obyvateľov maďarskej národnosti. Slovákov z Maďarska by osídlili predovšetkým v okresoch Šamorín, Dunajská Streda, Komárno, Galanta, Šaľa, Hurbanovo, Štúrovo, Želiezovce, Levice, Šahy, Jesenské, Tornaľa, Moldava nad Bodvou, Kráľovský Chlmec a Veľké Kapušany, teda spolu v pätnástich okresoch južného Slovenska, obývaných obyvateľmi maďarskej národnosti. Maďarské obyvateľstvo by pochopiteľne bolo odsunuté do Maďarska predovšetkým z tých istých okresov. V ideovom pláne v súvislosti s oblasťami, odkiaľ sa malo vysídľovať, resp. kde sa malo osídľovať, považovali za dôležité prízvukovať, že ide o nížinu s vyspelým poľnohospodárstvom, v popise podunajských okresov bolo vyzdvihnuté, že patria k najbohatším okresom Slovenska, a na území, kde budú osídlení Slováci z Maďarska, vedie hlavná železničná trať zo Štúrova cez Bratislavu a Brno až do Prahy.

Z prílohy ideového plánu, ktorá obsahovala zoznam oblastí a približne tristo obcí, určených na vysídlenie, resp. na osídlenie, vyplýva, že Osídľovací úrad s cieľom čím účinnejšieho poslovenčenia južného pohraničia počítal s vysídlením súvislých regiónov, aby sa takýmto spôsobom čím viac narušila v tom čase ešte viac-menej homogénna maďarská etnická oblasť medzi Bratislavou a Veľkými Kapušami.

Obzvlášť starostlivo bolo vypracované vysídlenie Podunajskej nížiny. Na Žitnom ostrove plánoval Osídľovací úrad spojiť územia medzi Šamorínom a Dunajskou Stredou, Dunajskou Stredou a Veľkým Mederom, Veľkým Mederom a Komárnom, ako aj medzi Komárnom a Kolárovo slovenskými etnickými koridorami takým spôsobom, aby sa maďarské obyvateľstvo na Žitnom ostrove stiahlo do troch menších jazykových ostrovov. Na Matúšovej zemi mali byť vysídlení maďarskí obyvatelia Senca, Sládkovičova a Galanty, ako aj dedín na dolnom Považí a pri Dudváhu až ku Komárnu, čím by sa slovenská etnická hranica posunula až k Malému Dunaju a pri Komárne dosiahla aj štátne hranice. Podľa ideového plánu malo byť maďarské obyvateľstvo odsunuté prakticky z každej obce medzi Komárnom a Štúrovom, ako aj na dolnom Pohroní medzi Štúrovom a Levicami, kde hlavným cieľom malo byť takisto posunutie slovenskej etnickej hranice až k štátnym hraniciam.

Okrem juhozápadného Slovenska sa malo vysídlenie týkať predovšetkým obyvateľstva Šiah a dedín v jeho okolí, na Gemeri prichádzala do úvahy oblasť medzi Fíľakovom a Tornaľou, na východnom Slovensku prihraničné obce na juh od Moldavy nad Bodvou, ako aj Medzibodrožie. Zámerom presídľovacích orgánov v týchto prípadoch bolo osídlenie Maďarmi obývaných pohraničných regiónov slovenským obyvateľstvom, aby Maďarmi obývané vzdialenejšie oblasti zostali odrezané od štátnej hranice a maďarského etnického územia. Podľa Osídľovacieho úradu definitívny a presný plán vysídlenia mal byť vypracovaný až potom, ako bude známy presný počet Slovákov, prihlásených na presídlenie.²⁷

Menné zoznamy Maďarov určených na vysídlenie

Československo v zmysle Dohody o výmene obyvateľstva malo k dispozícii 6 mesiacov na výber Maďarov na presídlenie a odovzdanie ich menných zoznamov maďarskej vláde. Československá vláda deň pred vypršaním danej lehoty, 26. augusta 1946 prostredníctvom svojho delegáta pri Spojeneckej kontrolnej komisii v Budapešti, generála Františka Dastycha aj odovzdala maďarskej vláde tri zozna-

my Maďarov určených na presídlenie z Československa do Maďarska. Prvý zoznam obsahoval mená tých Maďarov, ktorí mali byť odsunutí v rámci paritnej výmeny, na druhom a treťom zozname sa uvádzali mená tých, ktorí mali spáchať trestné činy podľa § 1 – 4, resp. § 5 nariadenia SNR č. 33/1945, teda mali byť odsunutí ako vojnoví previnilci nad rámec paritnej výmeny obyvateľstva.²⁸

Podľa maďarských archívnych prameňov a maďarskej odbornej literatúry počet Maďarov určených na presídlenie na základe V. článku Dohody v rámci paritnej výmeny činil 106 398 osôb, v zmysle VIII. článku ako tzv. veľkých vojnových previnilcov (§ 1 – 4 nar. SNR) chceli presídliť spolu s rodinnými príslušníkmi 73 187 osôb, a ako tzv. malých vojnových previnilcov (§ 5 nar. SNR), taktiež s rodinnými príslušníkmi, 1 927 osôb. Československo teda v rámci Dohody o výmene obyvateľstva plánovalo presídliť do Maďarska spolu 181 512 osôb maďarskej národnosti,²⁹ t. j. takmer jednu tretinu maďarského obyvateľstva na Slovensku.³⁰

O niečo odlišné údaje uvádzajú slovenské pramene a slovenská odborná literatúra, podľa ktorých počet Maďarov určených na presídlenie na základe V. článku Dohody bol 105 047. Navyše v prípade tých, ktorí boli určení na odsun ako vojnoví previnilci, sa uvádza iba počet hláv rodín: takto počet hláv rodín, ktoré mali byť odsunuté podľa § 1 – 4 nariadenia SNR č. 33/1945 ako veľkí vojnoví previnilci, mal byť 23 552, kým počet tých, ktoré mali byť odsunuté podľa § 5. nariadenia SNR č. 33/1945 ako malí vojnoví previnilci, bol 570.³¹

Štatistický prehľad Maďarov určených na presídlenie podľa okresov, zostavený pracovníkmi maďarského ministerstva zahraničných vecí, resp. Maďarskej presídľovacej komisie ukazuje nasledujúca tabuľka.³²

Tabuľka č. 1. Prehľad počtu Maďarov určených na presídlenie z Československa do Maďarska podľa jednotlivých okresov

Okres	Počet obyvateľov v r. 1930			Určení na presídlenie			Spolu
	Celkovo	Z toho Maďarov	%	Podľa V. čl. Dohody	Podľa VIII. čl. Dohody		
					§ 1 – 4	§ 5	
Bratislava mesto a okres	184 993	22 947	12,4	3 677	1 329	-	5 006
Šamorín	35 682	27 030	75,7	7 051	1 543	29	8 623
Dunajská Streda	45 075	39 070	86,7	6 344	10 449	12	16 805
Komárno	66 144	53 154	80,4	12 797	16 580	10	29 387
Galanta	67 698	41 474	61,3	10 099	1 062	48	11 209
Šaľa	51 450	28 431	55,2	6 959	1 547	-	8 506
Nové Zámky	62 740	19 625	31,3	3 309	1 103	27	4 439
Hurbanovo	53 046	36 940	69,6	12 427	3 961	96	16 484
Štúrovo	49 584	39 483	79,6	8 010	6 149	246	14 405
Vráble	35 991	9 208	25,6	887	1 052	25	1 964
Levice	45 032	12 190	27,1	2 545	1 388	46	3 979
Želiezovce	30 754	24 164	78,6	7 227	3 426	-	10 653
Šahy	24 112	16 983	70,4	2 680	3 511	229	6 420
Modrý Kameň	35 786	11 023	30,8	1 433	427	27	1 887
Lučenec	76 918	18 586	24,2	3 228	2 427	-	5 655
Jesenské	33 808	25 195	74,5	2 522	838	82	3 442
Rimavská Sobota	46 465	6 278	13,5	1 341	413	23	1 777
Tornaľa	22 187	17 701	79,8	2 123	3 142	-	5 265
Rožňava	42 904	14 767	34,4	1 103	2 808	397	4 308
Moldava nad Bodvou	31 368	16 737	53,3	3 864	236	35	4 135
Košice mesto a okres	127 950	15 050	11,7	2 832	2 033	372	5 237
Kráľovský Chlmec	32 180	24 514	76,2	3 145	1 266	23	4 434
Veľké Kapušany	18 186	9 185	50,5	795	1 003	99	1 897

Žilina	72 191	456	0,6	-	76	-	76
Levoča	26 753	372	1,4	-	280	-	280
Poprad	27 857	418	1,5	-	281	23	304
Kežmarok	31 880	279	0,9	-	61	2	63
Prešov	64 262	1 130	1,8	-	142	25	167
Piešťany	42 076	212	0,5	-	116	-	116
Brezno	49 387	204	0,4	-	24	-	24
Martin	64 091	271	0,4	-	113	-	113
Považská Bystrica	26 931	12	0,0	-	4	-	4
Trnava	74 023	1 096	1,5	-	178	-	178
Vranov nad Topľou	29 425	105	0,4	-	50	-	50
Nitra	78 548	10 762	13,7	-	324	4	328
Ružomberok	39 043	85	0,2	-	37	-	37
Zlaté Moravce	37 223	3 653	9,8	-	1 241	-	1 241
Zvolen	56 262	333	0,6	-	152	-	152
Topoľčany	63 582	285	0,4	-	75	-	75
Nová Baňa	33 756	146	0,4	-	8	-	8
Banská Bystrica	44 727	489	1,1	-	206	3	209
Sabinov	40 152	230	0,6	-	122	-	122
Sobrance	26 632	323	1,2	-	6	-	6
Spišská Nová Ves	37 203	777	2,1	-	83	37	120
Bardejov	39 593	156	0,4	-	15	5	20
Trenčín	57 241	320	0,6	-	186	-	186
Skalica	33 787	57	0,2	-	8	-	8
Čadca	44 279	18	0,0	-	4	-	4
Gelnica	28 663	395	1,4	-	58	-	58
Kysucké Nové Mesto	31 718	7	0,0	-	4	-	4
Humenné	23 903	109	0,5	-	144	-	144
Giraltovce	18 817	73	0,4	-	8	-	8
Michalovce	50 238	2 856	5,7	-	1 276	-	1 276
Revúca	22 259	2 094	9,4	-	125	1	126
Nové Mesto nad Váhom	43 517	149	0,3	-	83	-	83
Rôzne	-	-	-	-	4	1	5
Spolu	-	-	-	106 398	73 187	1 927	181 512

Vyše uvedený štatistický prehľad, ako aj výkaz, ktorý podáva prehľad o počte Maďarov určených na presídlenie z jednotlivých obcí, sa nachádza medzi archívnymi spismi maďarského ministerstva zahraničných vecí. Oba dokumenty boli zostavené na základe menných zoznamov odovzdaných československou vládou maďarskej vláde 26. augusta 1946. Spomínané tri zoznamy obsahujú výkaz všetkých Maďarov určených na presídlenie, a to podľa okresov a v rámci nich aj podľa jednotlivých obcí. Pri menách jednotlivých osôb je uvedený rok narodenia, rodinný stav, pomer k hlave rodiny, povolanie a presná adresa. Jednotlivé menné zoznamy sa líšia iba v tom, že kým v prípade osôb určených na presídlenie v rámci paritnej výmeny sa striktné uvádzajú všetky osoby určené na presídlenie, v prípade tzv. vojnových previnilcov sú pomenované iba hlavy rodín, kým rodinní príslušníci sa uvádzajú iba príslušným počtom.

Z predbežnej kontroly a porovnania štatistických výkazov a menných zoznamov sa však dá usúdiť, že počet osôb určených na presídlenie z Československa do Maďarska je ešte o niekoľko tisíc vyšší, ako sa to uvádza v maďarských štatistických výkazoch, archívnych dokumentoch, alebo v odbornej literatúre. Môže sa to vysvetliť tým, že pracovníci maďarského ministerstva zahraničných vecí alebo Maďarskej presídľovacej komisie pri sumarizácii mien a zostavení štatistických výkazov urobili niekoľko chýb, čím v prípade viacerých obcí a okresov došlo k uvedeniu nesprávneho počtu osôb, zvyčajne menšieho, ako v skutočnosti bolo určených na presídlenie.

Z menných zoznamov, odovzdaných československou vládou, súčasne môžeme vytvoriť ucelený obraz aj o tom, ktoré regióny, obce a mestá mali byť vzaté do úvahy na vysídlenie. Menné zoznamy a vyše uvedený okresný prehľad prezrádzajú aj to, že – hoci okruh okresov, určených na paritnú výmenu, sa rozšíril z pätnástich, ktoré boli uvedené v ideovom pláne z mája 1946, o okresy Bratislava, Nové Zámky, Vráble, Modrý Kameň, Lučenec, Rimavská Sobota, Rožňava a Košice a o mestá Bratislava a Košice – prvoradým cieľom aj naďalej zostalo vysídlenie a poslovenčenie Maďarmi obývaných okresov juhozápadného Slovenska. Adekvátne tomu sa pri plánovaní vysídlenia uplatňovali iné zásady na juhozápadnom Slovensku a iné v južných okresoch stredného a východného Slovenska.

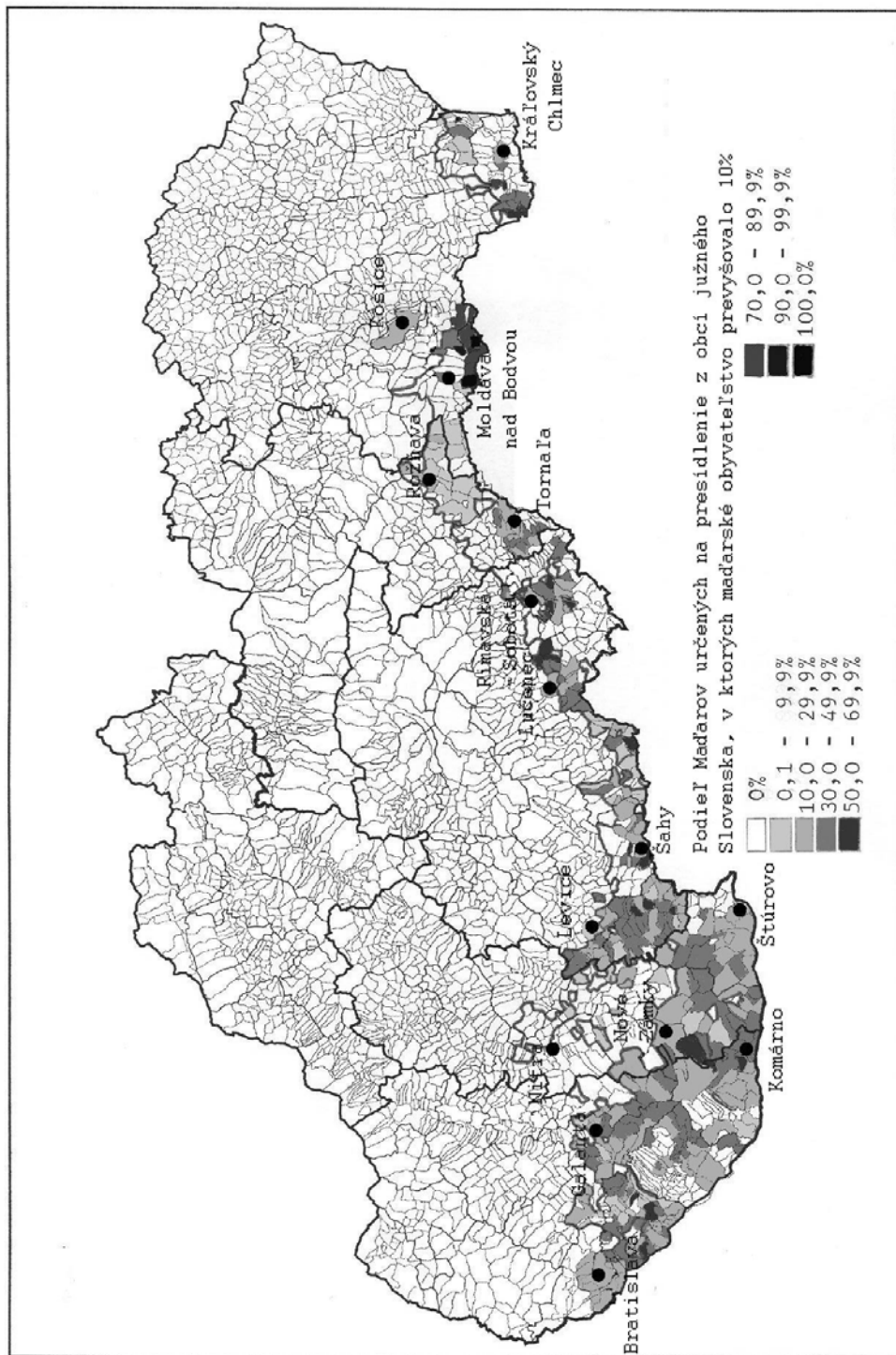
Podľa predstáv slovenských osídľovacích orgánov na juhozápadnom Slovensku malo prebehnúť obsiahle vysídlenie, ktoré sa malo týkať vlastne všetkých regiónov: veľkej časti Žitného ostrova, dolného Považia, územia medzi Novými Zámkami, Komáromom a Štúrovom, ako aj južného Pohronia, pričom percento určených na vysídlenie, zvlášť v západnej časti Žitného ostrova, v okolí Komárna a vo viacerých obciach južného Pohronia by sa priblížilo, v niekoľkých prípadoch aj prekročilo 50 % miestneho maďarského obyvateľstva.

Vysídlením v rámci paritnej výmeny obyvateľstva v západnej časti Žitného ostrova mali byť v najväčšej miere zasiahnuté obce Podunajské Biskupice, Kalinkovo, Hamuliakovo, Veľká Paka, Trnávka, Macov, Štvrtok na Ostrove, Malinovo, Tomášov, Maslovce a Vojtechovce; v centrálnej časti Žitného ostrova Mad, Kútniky, Povoda a Boheľov; vo východnej časti Žitného ostrova a v okolí Komárna a Nových Zámkov Nová Stráž, Čalovec, Kameničná, Kolárovo, Zemné, Imeľ, Nesvady, Martovce, Iža, Svätý Peter, Pribeta a samotné mestá Komárno a Nové Zámky. Na dolnom Považí plánovali presídľovacie orgány predovšetkým vysídlenie Jelky, Sládkovičova, Veľkej a Malej Mače, Topoľnice, Homých a Dolných Salib, Kráľovho Brodu, Trstíc, Diakoviec, Tešedíkova, Žihárca, Vlčian a Nededu; na južnom Pohroní Mochoviec, Dolnej a Hornej Seče, Malých Kozmáloviec, Nového Tekova, Kukučínova, Malého Peseku, Zbrojníkov, Jura nad Hronom, Hontianskej Vrbice, Tekovských Lužian, Vozokán nad Hronom, Svodova, Trhyne a Malých Ludiniec.

Podľa menného zoznamu sa vysídleniu na juhozápadnom Slovensku mali vyhnúť iba niektoré obce na Žitnom ostrove, v okolí Senca a na severovýchod od Štúrova, ako aj maďarský jazykový ostrov v okolí Nitry. Takisto sa paritná výmena obyvateľstva nemala vzťahovať na obce, v ktorých väčšinu tvorilo slovenské obyvateľstvo, ako ani na tie, ktoré mali síce maďarskú väčšinu, ale ich obyvateľstvo bolo sčasti slovenského pôvodu, alebo tvorili jazykové ostrovy (napr. Hurbanovo, Dulovce, Máláš, Ondrejovce, Žemliare, Horný Ohaj, Horná Kráľová). Maďarských obyvateľov týchto obcí považovali slovenské osídľovacie orgány za ľahšie asimilovateľné, preto s ich vysídlením ani nepočítali.

V južných okresoch stredného a východného Slovenska Osídľovací úrad už nepočítal s takým rozsiahlym vysídlením, ako na juhozápadnom Slovensku. V týchto regiónoch naplánoval odsun obyvateľov hlavne tých miest, ktoré boli považované za regionálne centrá (Šahy, Lučenec, Rimavská Sobota, Tornaľa, Rožňava, Moldava nad Bodvou, Košice, Kráľovský Chlmec a Veľké Kapušany), ako aj okolitých dedín, ktoré tieto mestá spájali s maďarským etnickým územím alebo s maďarskou štátnou hranicou, aby spomínané mestá v budúcnosti boli podľa možnosti obkolesené slovenskými obcami, a tým odrezané od maďarského etnického územia, resp. maďarskej štátnej hranice.

Obraz č. 1. Plánované presídlenie podľa V. článku Dohody o výmene obyvateľstva

Obraz č. 2. Časť menného zoznamu Maďarov určených na presídlenie podľa V. článku Dohody o výmene obyvateľstva.

Magyar Országos Levéltár XIX-A-15-d-~~II~~-johán-Sept. (100 d.)

Obec Perín		Okres Moldava n/B.				
Sez. číslo	Meno a priezvisko	Rodinný stav	Pomer k hl. rod.	Rok narod.	Zamestnanie povolanie	Poznámka
621.	Boris Johana	vyd.	manž.	1890	domáca	Perín č.180
622.	Molnár Štefan	žen.	hl.rod.	1885	roľník	č.181
623.	Molnár Alžbeta	vyd.	manž.	1888	domáca	č.181
624.	Molnár Helena	slob.	dcéra	1923	domáca	č.181
625.	Boris Alexander	žen.	hl.rod.	1898	roľník	č.182
626.	Boris Johana	vyd.	manž.	1897	domáca	č.182
627.	Boris Johana	slob.	dcéra	1928	domáca	č.182
628.	Vinter Ondrej	žen.	hl.rod.	1896	roľník	č.183
629.	Vinter Mária	vyd.	manž.	1905	domáca	č.183
630.	Vinter Štefan	slob.	syn	1923	roľník	č.183
631.	Vinter Ladislav	slob.	syn	1933	roľník	č.183
632.	Petro Ludevit	žen.	hl.rod.	1894	roľník	č.184
633.	Petro Katrína	vyd.	manž.	1900	domáca	č.184
634.	Petro Ludevit	slob.	syn	1923	roľník	č.184
635.	Rikk Ladislav	slob.	chovan.	1921	roľník	č.184
636.	Boris Zuzana	vyd.	manž.	1905	domáca	č.185
637.	Boris Jolana	slob.	dcéra	1931	domáca	č.185
638.	Boris Vojtech	slob.	syn	1936	žiak	č.185
639.	Boris Mária	slob.	dcéra	1937	žiačka	č.185
640.	Šoltes Alexander	žen.	hl.rod.	1905	roľník	č.

Tak sa medzi inými do menného zoznamu určených na vysídlenie v rámci paritnej výmeny dostali maďarskí obyvatelia obcí okolo Šiah (napr. Preseňany nad Ipľom, Hrkovce, Chorvatice, Stredné Turovce, Tešmák, Veľká Ves nad Ipľom); dedín ležia-

cich na juh a východ od Lučenca (Trenč, Veľká nad Ipľom, Jelšovec, Kalonda, Mikušovce, Holiša, Boľkovce, Nitra nad Ipľom, Pinciná, Veľké Dravce); dedín v okolí Rimavskej Soboty a obcí, spájajúce mesto s maďarskou hranicou (Padarovce, Nižná Pokoradz, Zacharovce, Rimavské Janovce, Mojín, Gemerček, Hodejovec, Pavlovce, Šimonovce, Rimavská Seč, Číz); obcí obklopujúcich Tornaľu (Gemerská Panica, Otročok, Žiar, Veľká Kaloša, Figa, Stránska, Včelince, Štrkovec, Riečka), ako aj skoro celé maďarské obyvateľstvo obcí na juh od Moldavy nad Bodvou a Košíc, tvoriacich súvislý pás pozdĺž štátnej hranice (Janík, Rešica, Buzica, Komárovce, Nižný a Vyšný Lánec, Chym, Perín, Veľká Ida, Seňa, Milhošť). V Medzibodroží mali byť vysídlení obyvatelia Kráľovského Chlmca a obcí na západnom okraji regiónu (Borša, Veľká a Malá Bara, Černochovej, Ladmovce, Viničky, Klin nad Bodrogom, Streda nad Bodrogom, Svätá Mária, Vieska pri Bodrogu, Svätuše), v okrese Veľké Kapušany okresné mesto a obec Budince.³³

Tabuľka č. 2. Prehľad Maďarov určených na presídlenie na príklade niekoľkých obcí

Obec	Počet obyvateľov v r. 1930			Počet a percentuálny podiel Maďarov určených na presídlenie						
	Celkovo	Z toho Maďarov	%	Podľa V. čl. Dohody	%	Podľa VIII. čl. Dohody			Spolu	%
						§ 1 – 4	§ 5	%		
Borša	1 097	843	76,0	426	50,5	57	2	7,0	485	57,5
Buzica	1 090	732	67,2	525	71,7	1	-	0,1	526	71,9
Dolná Seč	557	459	82,2	216	47,1	88	-	19,2	304	66,2
Gemerček	225	205	91,1	119	58,0	9	-	4,4	128	62,4
Horné Saliby	3 833	3 454	90,1	1 532	44,3	-	-	-	1 532	44,3
Klin nad Bodrogom	293	194	66,2	150	77,3	5	-	2,6	155	79,9
Neded	4 597	4 276	93,0	1 868	43,7	203	-	4,7	2 071	48,4
Nesvady	5 128	4 628	90,2	2 787	60,2	400	-	8,6	3 187	68,9
Nitra nad Ipľom	444	317	71,4	203	64,0	8	-	2,5	211	66,6
Perín	1 290	919	71,2	823	89,5	4	-	0,4	827	90,0
Pinciná	482	379	78,6	209	55,1	-	-	-	209	55,1
Stránska	363	327	90,1	150	45,9	59	-	18,0	209	63,9
Tekovské Lužany	2 853	2 301	80,7	945	41,1	325	-	14,1	1 270	55,2
Veľká Paka	806	782	97,0	419	53,6	6	-	0,8	425	54,3
Zacharovce	358	312	87,1	229	73,4	16	5	6,7	250	80,1

Z menných zoznamov osôb určených na presídlenie z Československa do Maďarska vyplýva, že československá strana opatrenia Dohody o výmene obyvateľstva sa snažila obísť po viacerých stránkach. Ani počet osôb, určených na výmenu podľa V. článku Dohody už nesúhlasil. Kým podľa údajov z 27. júna 1946 sa v Maďarsku prihlásilo na presídlenie 97 610 Slovákov, zo Slovenska chceli vystať 106 398 (resp. 105 047) Maďarov, to znamená, že počet Maďarov určených na presídlenie na základe paritnej výmeny značne prekročil počet Slovákov, ktorí sa chceli presídliť z Maďarska na Slovensko.

Ešte väčšie pobúrenie vyvolal v Maďarsku a medzi maďarským obyvateľstvom na Slovensku počet tých Maďarov, ktorých určili na presídlenie podľa VIII. článku Dohody ako tzv. veľkých vojnových previnilcov. Bolo ich viac ako 23 tisíc a spolu s rodinnými príslušníkmi ich počet prevýšil 73 tisíc osôb. Určenie takého veľkého počtu „vojnových previnilcov“ umožnila československým úradom tá okolnosť, že nepresne formulovaný VIII. článok Dohody o výmene obyvateľstva zabudol stanoviť

maximálny počet tzv. veľkých vojnových previnilcov, ktorých mohlo Československo jednostranne presídliť do Maďarska, a takisto zabudol vytýčiť konečný termín vynesenia právoplatného rozsudku.

Výsledkom toho bolo, že slovenské ľudové sudy – ktoré dostali príkaz na odsúdenie čím viac osôb maďarskej národnosti – súdili a odsúdili tisíce Maďarov, často iba za to, že boli členmi maďarských politických strán alebo iných maďarských organizácií, prípadne že sa v roku 1938 zúčastnili osláv príchodu maďarského vojska do ich obce. Napriek tomu, že slovenským ľudovým súdom sa podarilo do 31. decembra 1947 aj tak odsúdiť celkovo „iba“ 4812 Maďarov,³⁴ slovenské presídľovacie orgány už v lete 1946 sa cítili byť oprávnené na to, aby sa pokúsili jednostranne presídliť do Maďarska niekoľko desiatok tisíc Maďarov ako „vojnových previnilcov“. Navyše československá vláda súčasne s odovzdaním menných zoznamov Maďarov určených na presídlenie oznámila vo verbálnej nôte, že zoznamy vojnových previnilcov nepovažuje za konečné a vyhradzuje si právo na ich ďalšie doplnenie.³⁵

Kým Maďarov určených na presídlenie v rámci paritnej výmeny vyberali výlučne z maďarských miest a obcí južného Slovenska, do menných zoznamov tzv. vojnových previnilcov sa už vo veľkom počte dostali aj maďarskí obyvatelia slovensko-maďarského etnického rozhrania, ako aj Maďari žijúci v slovenskom prostredí, hlavne v mestách stredného a severného Slovenska. Z menných zoznamov je zrejmé, že vysídlenie plánované pod zámienkou vojnového previnenia nemalo za cieľ presídlenie skutočných vojnových previnilcov, ale zvýšenie počtu osôb maďarskej národnosti, ktorých by bolo možné presídliť do Maďarska.

Dokonca sa na zoznam „vojnových previnilcov“ aj na južnom Slovensku dostalo často celé obyvateľstvo mnohých maďarských obcí alebo regiónov (aj takých, ktoré paritná výmena mala úplne obísť), aby sa aj tým zvýšil počet obcí, ktoré by sa dali osídliť slovenským obyvateľstvom. Charakteristickým príkladom toho sú obce tzv. Medzičiližia na Žitnom ostrove, na väčšinu ktorých sa paritná výmena vôbec nemala vzťahovať, avšak do zoznamu „vojnových previnilcov“ pojali skoro všetkých ich obyvateľov.

Tabuľka č. 3. Prehľad počtu osôb maďarskej národnosti určených na presídlenie do Maďarska z obcí Medzičiližia

Obec	Počet obyvateľov v r. 1930			Počet a percentuálny podiel Maďarov určených na presídlenie						
	Celkovo	Z toho Maďarov	%	Podľa V. čl. Dohody	%	Podľa VIII. čl. Dohody			Spolu	%
						§ 1 – 4	§ 5	%		
Baloň	694	663	95,6	-	-	698	-	105,3	698	105,3
Čiližská Radvaň	1 031	797	77,3	275	34,5	691	-	86,7	966	121,2
Kľúčovec	403	392	97,3	-	-	368	-	93,9	368	93,9
Medvedov	730	692	94,8	215	31,1	431	-	62,3	646	93,3
Pataš	932	720	77,3	-	-	600	-	83,3	600	83,3
Sap	678	652	96,2	-	-	593	-	90,9	593	90,9
Topoľovec	707	695	98,3	-	-	424	-	61,0	424	61,0

Podobným príkladom sú štyri maďarské obce na okolí Nitry, patriace do okresu Zlaté Moravce. Z titulu vojnového previnenia sa v nich počítalo s vysídlením nepomerne veľkej časti maďarského obyvateľstva, kým ostatné obce maďarského jazykového ostrova, patriace do okresu Nitra, vysídlenie na základe VIII. článku Dohody – podobne paritnej výmene – malo úplne obísť.

Tabuľka č. 4. Prehľad počtu osôb maďarskej národnosti určených na presídlenie do Maďarska z obcí okresu Zlaté Moravce.

Obec	Počet obyvateľov v r. 1930			Počet a percentuálny podiel Maďarov určených na presídlenie						
	Celkovo	Z toho Maďarov	%	Podľa V. čl. Dohody		Podľa VIII. čl. Dohody			Spolu	%
					%	§ 1 – 4	§ 5	%		
Jelenec	1 309	843	64,4	-	-	792	-	93,9	792	93,9
Kolíňany	1 017	714	70,2	-	-	561	-	78,8	561	78,8
Ladice	897	746	83,2	-	-	822	-	110,2	822	110,2
Žirany	1 029	951	92,4	-	-	487	-	51,2	487	51,2

Podľa predstáv Osídľovacieho úradu pre Slovensko realizácia výmeny obyvateľstva sa mala začať už koncom septembra 1946. Predstavitelia Osídľovacieho úradu navštívili Úrad zmocnenca pre hájenie záujmov maďarských presťahovalcov v Bratislave 12. aj 14. septembra 1946, aby odovzdali zmocnencovi maďarskej vlády Ferencovi Wagnerovi zoznamy osôb pre prvé štyri transporty, avšak pracovníci Úradu zmocnenca maďarskej vlády transportné listiny neboli ochotní prevziať.³⁶ Maďarská vláda totiž už pred odovzdaním menných zoznamov osôb určených na presídlenie ako aj na nasledujúcich rokovaniach nepretržite upozorňovala československú stranu, že pre mnohé sporné opatrenia Dohody, obzvlášť pre masové obvinenie a odsúdenie Maďarov na Slovensku a pre ich zaradenie medzi presídľencov pod zámienkou vojnového previnenia nedá súhlas k zahájeniu výmeny obyvateľstva.

Podľa maďarskej nóty zo dňa 14. augusta 1946, odovzdanej generálovi Františkovi Dastychovi 22. augusta 1946: „keď chce československá vláda (...) nad rámec paritnej výmeny pod titulom vojnového previnenia vysídliť do Maďarska 100 000 Maďarov, ktorých obrala o všetok majetok, v tom prípade Dohoda o výmene obyvateľstva spočívajúca na zásade parity sa stáva bezpredmetnou a nedá sa uskutočniť“.³⁷ Maďarská strana na rokovaniach o vyriešení sporných otázok stanovila prvoradou podmienkou prevzatia tzv. vojnových previnilcov právoplatný rozsudok, vyneseny do vypršania pôvodnej účinnosti nariadenia SNR o ľudovom súdnic-tve, t. j. do 15. mája 1946, a aby ich počet neprevýšil 999 osôb.³⁸

Maďarskú vládu na začatie výmeny obyvateľstva napokon donútila ďalšia vlna deportácií maďarského obyvateľstva do Čiech, ktorá sa uskutočnila medzi novembrom 1946 a februárom 1947 s použitím ozbrojených vojenských síl. V rámci akcie za neľudských podmienok odsunuli zo Slovenska do českých krajov celkovo 41 666 osôb maďarskej národnosti.³⁹

Bilancia výmeny obyvateľstva medzi Československom a Maďarskom

Výmena obyvateľstva, zahájená v apríli 1947, trvala do decembra 1948. Podľa konečnej správy o činnosti Československej presídľovacej komisie v Maďarsku zo dňa 20. januára 1949 výmennými transportmi (podľa V. článku Dohody) presídľili do Maďarska 45 475 osôb, ako vojnových previnilcov (podľa VIII. článku Dohody) 2 905 osôb, tzv. režimistickými transportmi⁴⁰ 1 032 osôb, z Rusoviec 75 osôb, ďalších 6 000 osôb údajne odišlo dobrovoľne. Tak v rámci výmeny obyvateľstva bolo presídlených do Maďarska spolu 55 487 osôb maďarskej národnosti. Okrem nich ďalších 1 083 osôb odišlo na základe rozhodnutia československo-maďarskej Zmiešanej komisie (ZK) č. 47 a 33 090 osôb podľa rozhodnutia č. 60.⁴¹ Celkovo

bolo teda z Československa do Maďarska vysídlených, resp. sa presídlilo 89 660 osôb maďarskej národnosti.

Z Maďarska do Československa sa výmennými a režimistickými transportmi presídlilo spolu 59 774 Slovákov, ďalších 7 783 odišlo z Maďarska na základe rozhodnutia ZK č. 47 a 4 230 osôb podľa rozhodnutia č. 60, celkovo teda z Maďarska do Československa sa presťahovalo 71 787 Slovákov.⁴²

Tabuľka č. 5. Počet Maďarov vysídlených z Československa do Maďarska

Spôsob vysídlenia	Podľa údajov ČSPK	Podľa údajov MPK
Výmennými transportmi podľa V. čl. Dohody	45 475	46 316
Režimistickými transportmi	1 032	983
Ako „vojnoví previnilci“ podľa VIII. čl. Dohody	2 905	3 211
Z Rusoviec	75	-
Dobrovoľne	6 000	-
<i>V rámci výmeny obyvateľstva</i>	<i>55 487</i>	<i>50 510</i>
Podľa rozhodnutia ZK č. 47	1 083	1 284
Podľa rozhodnutia ZK č. 60	33 090	35 045
Celkovo	89 660	87 839

O niečo odlišné údaje sa nachádzajú v konečnej správe Maďarskej presídľovacej komisie (MPK) zo dňa 27. januára 1949. Podľa toho z Československa do Maďarska výmennými transportmi presídlili 46 316 osôb, ako „vojnových previnilcov“ 3 211 osôb, režimistickými transportmi 983 osôb, v rámci výmeny obyvateľstva teda do Maďarska vysídlili spolu 50 510 osôb maďarskej národnosti. Ďalších 35 045 osôb odišlo na základe rozhodnutia ZK č. 60 a 1 284 osôb opustilo Československo na základe rozhodnutia č. 47. Z Československa do Maďarska bolo teda vysídlených celkovo 87 839 Maďarov.

Z Maďarska do Československa sa oproti tomu presťahovalo výmennými transportmi 58 718 osôb, režimistickými transportmi 1 092 osôb, v rámci výmeny obyvateľstva sa teda dobrovoľne presídlilo do Československa 59 810 Slovákov. Okrem nich odišlo z Maďarska 9 414 osôb podľa rozhodnutia ZK č. 60 a 1 991 podľa rozhodnutia č. 47, počet Slovákov, ktorí sa do Československa presťahovali, bol teda celkovo 71 215.⁴³

Tabuľka č. 6. Počet Slovákov presídlených z Maďarska do Československa

Spôsob presídlenia	Podľa údajov ČSPK	Podľa údajov MPK
Výmennými transportmi podľa I. čl. Dohody	59 774	58 718
Režimistickými transportmi		1 092
<i>V rámci výmeny obyvateľstva</i>	<i>59 774</i>	<i>59 810</i>
Podľa rozhodnutia ZK č. 47	7 783	1 991
Podľa rozhodnutia ZK č. 60	4 230	9 414
Celkovo	71 787	71 215

Vysídlenie maďarského obyvateľstva, resp. výmena obyvateľstva sa nakoniec neuskutočnila v takých rozmeroch, ako si to československá strana predstavovala. Bez súhlasu USA a Veľkej Británie nebolo možné previesť jednostranné vysídlenie maďarskej menšiny, a pre odpor Maďarska sa neuskutočnilo ani jednostranné pre-

sídlenie niekoľko desiatok tisíc Maďarov z titulu vojnového previnenia. Vysídlením takmer 90 tisíc Maďarov sa však československým orgánom predsalen podarilo značne znížiť počet aj percentuálny podiel maďarského obyvateľstva na Slovensku.

Pri sčítaniach ľudu po II. svetovej vojne počet a percentuálny podiel tých, ktorí sa prihlásili k maďarskej národnosti, značne zaostalo od počtu a podielu Maďarov z medzivojnového obdobia. K tomu ešte pri prvom povojnovom sčítaní ľudu v roku 1950 sa značná časť zastrašeného a dlhé roky prenasledovaného maďarského obyvateľstva – hlavne reslovakizantov – prihlásila k slovenskej národnosti, a až postupne sa začala znovu hlásiť k maďarskej národnosti.

Tabuľka č. 7 Obyvateľstvo Slovenska podľa príslušnosti k slovenskej a maďarskej národnosti v rokoch 1921 – 1970.

Rok	Spolu	Slováci	%	Maďari	%	Iní	%
1921*	3 000 870	1 952 368	65,1	650 597	21,7	397 905	13,2
1930*	3 329 793	2 251 358	67,6	592 337	17,8	486 098	14,6
1950	3 442 317	2 982 524	86,6	354 532	10,3	105 261	3,1
1961	4 174 046	3 560 216	85,3	518 782	12,4	95 048	2,3
1970	4 537 290	3 878 904	85,5	552 006	12,2	106 380	2,3

* Údaje za roky 1921 a 1930 sa vzťahujú na medzivojnové územie Slovenska.

Národnostné údaje z jednotlivých sčítaní ľudu na úrovni miest a obcí svedčia o tom, že vysídlenie maďarského obyvateľstva a osídlenie zahraničných a domácich Slovákov v najviac dotknutých regiónoch (predovšetkým na južnom Pohroní, v okolí Levíc, ale aj v západnej časti Žitného ostrova, pri dolnom toku Váhu, v oblasti medzi Komárnom a Novými Zámkami, sčasti na Gemeri) úplne zmenili etnické zloženie mnohých miest a obcí na južnom pohraničí Slovenska.

Poznámky

1. Napr.: BALOGH, Sándor: Az 1946. február 27-i magyar–csehszlovák lakosságcsere-egyezmény. In: *Történelmi Szemle*, 1979. č. 1, s. 59 – 87; BOBÁK, Ján: *Výmena obyvateľstva medzi Československom a Maďarskom (1946 – 1948)*. In: BIELIK, František – BALÁŽ, Claude (zost.): *Slováci v zahraničí* 8. Martin: Matica slovenská 1982, s. 70 – 89; ŠUTAJ, Štefan: *Maďarská menšina na Slovensku v rokoch 1945 – 1948*. Bratislava: Veda 1993; BOBÁK, Ján: *Maďarská otázka v Česko-Slovensku (1944 – 1948)*. Martin: Matica slovenská 1996; KUGLER, József: *Lakosságcsere a Délkelet-Alföldön*. Budapest: Osiris – MTA Kisebbségkutató Műhely 2000; VADKERTY, Katalin: *Maďarská otázka v Československu 1945 – 1948*. Bratislava: Kalligram 2002; LÁSZLÓ, Péter: *Fehértaposok. Adalékok a magyar-csehszlovák lakosságcsere történetéhez*. Bonyhád 2003; MOLNÁR, Imre – SZARKA, László (eds.): *Ottontalan emlékezet: Emlékkönyv a csehszlovák–magyar lakosságcsere 60. évfordulójára*. Komárom: MTA Kisebbségkutató Intézet – Kecskés László Társaság 2007.
2. SZARKA, László: A kollektív bűnösség elve a szlovákiai magyar kisebbséget sújító jogszabályokban 1944 és 1949 között. In: *Jogfosztó jogszabályok Csehszlovákiában 1944–1949. Elnöki dekrétumok, törvények, rendeletek, szerződéssek*. Zost. Szarka, László. Komárom: MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet – Kecskés László Társaság 2005, s. 13.
3. Az 1943. decemberi Beneš–Sztálin–Molotov megbeszélések dokumentumai (preložil a do tlače pripravil: Gulyás, László). Szeged: JATE Történész Diákkör 1993.
4. Text memoranda uverejnil: *Foreign Relations of the United States 1945. Vol. II*. Washington D. C., 1960, s. 1227 – 1237.
5. FIERLINGER, Zdeněk: *Ve službách ČSR. Paměti z druhého zahraničního odboje. Díl 2*. Praha: Svoboda 1948, s. 544 – 545.

6. Slovenský národný archív, Bratislava (ďalej: SNA), Ústredný výbor Komunistickej strany Slovenska (ďalej: ÚV KSS), kart. 789, Záznam o schôdzke členov ÚV KSS a komunistických členov SNR, konanej dňa 13. apríla 1945.
7. SNA, Úrad Predsedníctva Slovenskej národnej rady (ďalej: ÚP SNR), Zápisnica zo zasadnutia pléna SNR zo dňa 25. mája 1945, s. 11.
8. SNA, ÚV KSS, kart. 789, Záznam o zasadnutí rozšíreného Predsedníctva KSS, konanom dňa 16. 6. 1945.
9. tamže; In: *Pravda*, 23. jún 1945, Stanovisko KSS k otázke Nemcov a Maďarov, s. 3.
10. *Demokratická strana a problémy dneška*. Turčiansky Svätý Martin: Ústredný sekretariát Demokratickej strany 1945, s. 6 – 11.
11. Šrobárov návrh uverejnil: ŠUTAJ, Š.: c. d., s. 181 – 183.
12. SNA, ÚP SNR, kart. 283, Návrhy na revíziu a novú územnú úpravu československo-maďarských hraníc a na repatriovanie Slovákov z Maďarska, Juhoslávie, Rumunska a Rakúska výmenou za maďarské obyvateľstvo zo Slovenska.
13. Do 1. júla 1945 muselo opustiť územie Slovenska 31 780 Maďarov (JABLONICKÝ, Jozef: *Slovensko na prelome*. Bratislava: Vydavateľstvo politickej literatúry 1965, s. 398).
14. Nótu uverejnil: *Foreign Relations of the United States 1945. Vol. I*. Washington D. C., 1960, s. 646 – 647.
15. JECH, Karel – KAPLAN, Karel (k vydání přípr.): *Dekrety prezidenta republiky 1940 – 1945. Dokumenty*. Brno: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR – Doplněk 1995, s. 384.
16. *Foreign Relations of the United States 1945. Vol. II*. Washington D. C., 1960, s. 1269 – 1270.
17. Magyar Országos Levéltár, Budapest (Maďarský krajinský archív, Budapešť; ďalej: MOL), Külügyminisztérium (Ministerstvo zahraničných vecí; ďalej: KÜM), XIX-J-1-j, TÜK-Csehszlovákia, kart. 31, 32 250/1945, Miniszter úr beszélgetése Krno követtel csehszlovák kérdésein.
18. VADKERTY, K.: c. d., s. 35 – 42; ŠUTAJ, Štefan: *Nútené presídlenie Maďarov do Čiech*. Prešov: Universum 2005, s. 20 – 29.
19. MOL, KÜM, XIX-J-1-a, Béke-előkészítő Osztály, kart. 42, A prágai tárgyalások ki nem javított jegyzőkönyve; kart. 43, A második prágai tárgyalások jegyzőkönyvei.
20. § 1 – 4. nariadenia SNR č. 33 z 15. mája 1945 upravovali potrestanie fašistických okupantov, domácich zradcov, kolaborantov a zradcov Slovenského národného povstania, § 5. previnilcov fašistického režimu (*Sbierka nariadení Slovenskej národnej rady*. Ročník 1945, čiastka 6., s. 42 – 46). Osoby, ktoré boli určené na presídlenie za trestné činy podľa § 1 – 4., nazvali neskoršie veľkými vojnovými previnilcami, a tie, ktoré boli určené na presídlenie za trestné činy na základe § 5., malými vojnovými previnilcami.
21. *Sbírka zákonů a nařízení republiky Československé*. Ročník 1946, částka 60., s. 1027 – 1035.
22. *Zprávy Štátného plánovacieho a štatistického úradu*. 1. august 1946, s. 34. (Podľa sčítania ľudu v Maďarsku roku 1930 sa k slovenskému materinskému jazyku prihlásilo 104 819 osôb, pri sčítaní ľudu roku 1941 na trianonskom území Maďarska slovenský materinský jazyk uviedlo 75 920, slovenskú národnosť 16 689 osôb.)
23. SNA, ÚP SNR, kart. 311, Konečná správa o činnosti ČSPK v Maďarsku 1946 – 1948. (Po neskoršom upresnení zoznamu počet osôb, ktoré sa prihlásili na presídlenie z Maďarska do Československa, činil 95 421.)
24. Osídľovací úrad pre Slovensko so sídlom v Bratislave bol založený na základe dekrétu Edvarda Beneša č. 27 zo dňa 17. júla 1945.
25. SNA, ÚV KSS, kart. 2194, 516/1
26. SNA, ÚP SNR, kart. 3, Zápisnica zasadnutia Predsedníctva SNR zo dňa 18. marca 1946.
27. SNA, Reslovakizačná komisia, kart. 49, Výmena obyvateľstva medzi ČSR a Maďarskom, nástin ideového plánu.
28. *Čas* 28. august 1946, Ktorí Maďari budú vysídlení. Maďarská vláda dostala zoznam Maďarov, ktorých vysídli československá vláda, s. 1.
29. MOL, KÜM, XIX-J-1-j, TÜK – Csehszlovákia, kart. 57; Magyar Áttelepítési Kormánybiztosság (Maďarská presídľovacia komisia; ďalej: MÁK), XIX-A-15-d, kart. 117, Kimutatás a lakosságcsere egyezménye alapján áttelepítésre kijelölt személyekről. Számszerinti járási kimutatás (porovnaj KUGLER J. c. d., s. 187.; JANICS, Kálmán: *Roky bez domoviny: Maďarská menšina na Slovensku po druhej svetovej vojne 1945 – 1948*. Budapest: Püski 1994, s. 181).
30. Pri poslednom predvojnovom sčítaní ľudu v r. 1930 na vtedajšom území Slovenska sa k maďarskej národnosti prihlásilo 592 337 osôb, t. j. 17,8 % celkového počtu obyvateľstva.

31. SNA, Úrad predsedníctva Zboru povereníkov – zasadnutia Zboru povereníkov, kart. 12, Zasadnutie Zboru povereníkov dňa 24. 9. 1946. (porovnaj BOBÁK, J.: *Maďarská otázka...* c. d., s. 87.)
32. Prameň: MOL, KÜM, XIX-J-1-j, TÜK – Csehszlovákia, kart. 57; MÁK, XIX-A-15-d, kart. 117, Kimutatás a lakosságcsere egyezmény alapján Csehszlovákiából áttelepítésre kijelölt személyekről. Számszerinti járási kimutatás.
33. MOL, KÜM, XIX-J-1-j, TÜK – Csehszlovákia, kart. 57, A lakosságcsere egyezmény alapján Csehszlovákiából áttelepítésre kijelölt személyekről számszerinti kimutatás.
34. RAŠLA, Antonín: *Ludové súdy v Československu po II. svetovej vojne ako forma mimoriadneho súdnicstva*. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1969, s. 153.
35. MOL, KÜM, XIX-J-1-j, TÜK – Csehszlovákia, kart. 34, 2362pol/1946, Szlovákiából Magyarországra kitelepítendő magyarok névjegyzékének és szóbeli jegyzékek átnyújtása.
36. MOL, KÜM, XIX-J-1-j, TÜK – Csehszlovákia, kart. 34, 2458-pol/1946 a 2459-pol/1946, Az áttelepülők első csoportjait tartalmazó névsor átadásának kísérlete.
37. MOL, KÜM, XIX-J-1-a, Béke-előkészítő Osztály, kart. 43, 2078/pol-1946.
38. MOL, KÜM, XIX-J-1-j, TÜK – Csehszlovákia, kart. 33, 3209pol/1946, Párizsi tárgyalások a lakosságcsere-egyezményről.
39. ŠUTAĽ, Š.: *Nútené presídlenie...* c. d., s. 66.
40. Presídlenie tzv. režimistov regulovalo rozhodnutie československo-maďarskej Zmiešanej komisie č. 57 z 2. októbra 1948, ktoré umožnilo presídlenie aj tých osôb, ktoré pôvodne neboli určené na vysídlenie, resp. sa na presídlenie neprihlásili.
41. Rozhodnutie Zmiešanej komisie č. 47 zo 16. októbra 1947 regulovalo započítanie tých osôb do výmennej kvóty, ktorých určili na vysídlenie, resp. ktoré sa na presídlenie prihlásili, neboli však presídlené výmennými transportmi, ale presídľili sa do druhého štátu iným spôsobom. Rozhodnutie č. 60 z 2. decembra 1948 riešilo otázku započítania tých osôb, ktoré sa presťahovali alebo ušli do druhého štátu už pred uzavretím Dohody.
42. SNA, ÚP SNR, kart. 311, Konečná správa o činnosti ČSPK v Maďarsku 1946 – 1948.
43. MOL, KÜM, XIX-J-1-j, TÜK – Csehszlovákia, kart. 53, 1691/pol-1949, Az áttelepítés befejezéséről szóló statisztika.

Viedenská arbitráž a Košice z pohľadu naratívnych prameňov

94(437.6)“1938“
323.1(=511.141)(437.6)“1938“

Kľúčové slová: Košice, naratívne pramene, viedenská arbitráž, etnické vzťahy, maďarská menšina.

Dejiny Košíc sú súčasťou tej symbolickej roviny spoločných slovensko-maďarských dejín, ktorá dnes síce ešte väčšmi rozdeľuje, no v budúcnosti sa môže stať aj spojovacím článkom medzi Slováckmi a Maďarmi. Veď v Košiciach stáročia žili vedľa seba viaceré národnosti – Nemci, Maďari, Slováci – a toto spoluzitie bolo zväčša bezproblémové. Košice – kde počet Nemcov je už nepatrná a ani počet Maďarov nepresahuje 4 percentá – sú aj dnes považované za mesto, v ktorom vládne národnostná tolerancia.

Azda najneuralgickejším bodom v minulosti mesta je pre slovenskú a maďarskú historiografiu obdobie Viedenskej arbitráže. Pre tradičné národné povedomie Slovákov či Maďarov, ktorého korene siahajú do 19. storočia, je príchod regenta Horthyho dňa 11. novembra 1938 udalosťou symbolického významu. Tento moment pre Slovákov znamená návrat maďarskej poroby, pre Maďarov zase radostný moment odčinenia trianonskej krivdy. Rozdiely sú na prvý pohľad viditeľné aj v používaní pojmov, pomocou ktorých opisujeme vtedajšie udalosti. V slovenských dejinách sa hovorí o okupácii Košíc a južného Slovenska, kým maďarskí historici o tých istých udalostiach píšú ako o znovupripojení Hornej zeme k Maďarsku („a Felvidék visszacsatolása“).

Októbrové a novembrové udalosti v roku 1938 v Košiciach však nie sú len dejinami Slovákov a Maďarov, ale aj Čechov, ktorí tam v tomto čase žili v značnom počte (hlavne v novovybudovanej mestskej časti Malá Praha). O interakcii príslušníkov týchto troch národov v osudových jesenných dňoch roku 1938 vieme len málo. Odborná literatúra doteraz venovala pozornosť predovšetkým diplomatickému pozadiu viedenského rozhodnutia.¹ Avšak o tom, ako sa udiala evakuácia dotknutého územia a ako na tieto udalosti reagovalo tu žijúce obyvateľstvo, máme iba minimálne informácie a aj tie, ktoré sú k dispozícii, sú väčšinou len heslá a frázy, ktoré používala jedna či druhá strana pri argumentácii za svoju „pravdu“. Veľkým prínosom do tejto diskusie je, že slovenská strana vďaka L. Deákovi už vydala dokumenty vzťahujúce sa na Viedenskú arbitráž,² a na čosi podobné sa pripravuje aj kolektív

maďarských autorov. Trojzväzková edícia prameňov od L. Deáka však ani svojím charakterom, ani svojím autorským zámerom – ktorý viditeľne poznačil výber dokumentov – nemôže podať dostatočne plastický obraz o vtedajších udalostiach.

Medzi prameňmi, ktorými historici operujú, zvláštne miesto zaujímajú pramene naratívne. Pri hodnotení Viedenskej arbitráže a udalostí, ktoré z neho vyplynuli, sa oficiálna historiografia – tak maďarská ako slovenská – na naratívne pramene doteraz veľmi nespoliehala. Cieľom tejto štúdie je práve preto priblížiť posledné týždne a dni v Košiciach pred pripojením mesta k Maďarskému kráľovstvu na základe dostupných naratívnych prameňov, pričom chceme použiť aj poznatky prameňov iného typu, ako aj odbornej literatúry.

Vzhľadom na svoj špeciálny historický vývoj, stredoeurópsky región je chudobný na naratívne pramene zachytávajúce obdobie spred druhej svetovej vojny. Ako jeden z možných príčin tohto problému sa nám javí to, že negatívne dopady vojny a po nej nasledujúcej veľkej transformácie spoločnosti sa najviac dotkli práve tej strednej vrstvy, ktorá by mohla byť potenciálnym autorom týchto naratív. Žiaľ, desaťročia socializmu už vôbec nepriali tomu, aby sa rodili memoáre a spomienky. Oral history, ktorá vtedy ešte mala iné meno, sa považovala za bezcennú metódu, ktorú z času na čas používali len na zachytenie spomienok aktérov robotníckeho hnutia.

Obdobie slovenskej autonómie, do ktorého zapadá aj viedenská arbitráž, bolo z pozície marxistickej historiografie negatívne hodnotené a tým aj zanedbávané obdobie. Preto zhromaždenie spomienok z tohto obdobia sa ani nezačalo. To isté platí – hoci z iných dôvodov – aj pre maďarskú historiografiu, ktorá sa vyhýbala tomu, aby sa venovala viedenskej arbitráži a jej dôsledkom.

Aj z týchto dôvodov ku košickým udalostiam z roku 1938 máme len obmedzené množstvo naratívnych prameňov. Z tých mála je najdôležitejším prameň, ktorý nepochádza ani od slovenského, ani od maďarského, ale od českého autora. Je to správa českého policajného kapitána Sequensa: Obsadenie Košíc Maďary.³ Tento prameň, ktorý vďaka Valeriánovi Bystrickému a Dušanovi Segešovi už bol publikovaný,⁴ prináša pohľad takého pozorovateľa, ktorý bol nielen očitým svedkom, ale aj spoluvtvorcom košických udalostí. Kapitán Sequens, krstné meno ktorého sa nám bohužiaľ nepodarilo vypátrať, bol v dňoch Viedenskej arbitráže styčným dôstojníkom veliteľa vojenského bezpečnostného útvaru v Košiciach, generála Jaroslava Čiháka⁵. Vo svojej správe opisuje udalosti, ktoré sa udiali v Košiciach od vyhlásenia autonómie Slovenska do konca novembra 1938. Jeho text však nie je suchou úradnou správou, ale skôr subjektívnou spomienkou, veď Sequens udalosti nielen opisuje, ale aj hodnotí a vyvodzuje závery. Jeho správa má viaceré roviny. Na maďarsko-slovenské vzťahy pozerá očami nezaujatého pozorovateľa. Je to pohľad Čecha, pre ktorého otázka južných hraníc Slovenska nie je citovou záležitosťou a pre ktorého je evakuácia Košíc predovšetkým úlohou, ktorú treba čo najlepšie splniť. Samozrejme, aj policajný kapitán Sequens je zaujatý. Nie však v maďarsko-slovenskej otázke, ale vo vzťahu k slovenskému autonomizmu, a stavia sa proti všetkému, čo sa po 6. októbri s Čechmi na Slovensku udialo.

Hoci obdobie, ktoré Sequens opisuje, je bohaté na politické udalosti a zvraty, autor dokumentu si všíma hlavne ľudský faktor diania. Zvedavo sleduje reakcie obyvateľov Košíc a interetnické pomery na Slovensku – zaujímajú ho slovensko-české, slovensko-poľské a slovensko-maďarské vzťahy, pričom ako Čech si všíma hlavne zmenu v slovensko-českých vzťahoch a ich úpadok. Jeho správa nám však dokazuje, že v tomto

multikultúrnom meste aj počas jesennej krízy v roku 1938 fungovali stáročné skúsenosti mierového spolunažívania rôznych národov, vďaka čomu vznik autonómneho Slovenska a pričlenenie mesta k Maďarskému kráľovstvu, ktoré aj keď prebehlo v nervózne nálade, sa uskutočnilo bez vážnejších etnických konfliktov.

Ďalším českým pohľadom na košické udalosti sú spomienky poručíka Ladislava Vláčila,⁶ ktorý so svojou motorizovanou jednotkou mal službu v Košiciach od 4. novembra až do 10. novembra 1938. Vláčil, ako dôstojník ustupujúcej česko-slovenskej armády samozrejme mal len obmedzené možnosti poznať košické pomery a pozorovať život v Košiciach v posledných dňoch evakuácie mesta. Napriek tomu, jeho postrehy sú cenným prínosom z hľadiska historiografie.

Zaujímavým prameňom k evakuácii Košíc je aj spomienka neznámeho očitého svedka, Slováka, ktorá bola odvysielaná v bratislavskom rozhlase prenosom z Prešova 16. novembra 1938.⁷ Hoci autor spomienky, ktorý bol pravdepodobne dôstojníkom česko-slovenskej armády, je doteraz neznámy, prameň dobre dopĺňa Sequensovu správu: pomáha čitateľovi pri hodnotení úlohy česko-slovenskej armády pri evakuácii mesta, a približuje aj detaily odchodu česko-slovenskej armády z mesta.

Spoločné pre tieto pramene je to, že vznikli tesne po Viedenskej arbitráži, ešte v roku 1938. Ich pohľad preto nie je deformovaný neskorším oficiálnym výkladom týchto udalostí, ani tým ideologickým pohľadom, ktorý bol na povojnovú recepciu viedenskej arbitráže charakteristický. Ďalšou prednosťou týchto spomienok je, že ich autorov možno považovať viac-menej za nezaujatých, čo dokazuje aj zdržanlivý, možno povedať, objektívny tón týchto spomienok.

Maďarskojazyčné naratívne pramene, ktoré by sa boli zrodili súčasne s udalosťami a ktoré by zachytili vtedajšie košické udalosti, nepoznáme. Preto sme odkázaní na tie publikácie, ktoré boli napísané a uverejnené začiatkom štyridsiatych rokov v tých publikáciách, ktoré mali za cieľ zaznamenať udalosti prinávratenia južného Slovenska k Maďarsku.

Z týchto, zväčša propagandistických výtlačkov je pre historikov najcennejšia zbierka spomienok na udalosti roku 1938, ktorú zostavil a redigoval László Hangel. Do tejto knihy je zaradený aj spomienka Gézu Vajdu,⁸ ktorá v chronologickom slede zachytáva vtedajšiu úlohu košickej mládeže. V podobnom, niekedy dosť zaujatom duchu sú napísané aj tie krátke spomienky, ktoré boli zaradené do knihy Felvidéki hős magyar diákok.⁹ V knihe, ktorá vyšla v roku 1943, si môžeme prečítať osem spomienok z pera bývalých košických študentov, ale úroveň jednotlivých prác je dosť nerovný.

Rok 1938 bol aj pre obyvateľov Košíc zlomovým rokom. Prvé vážne zmeny do každodenného života Košičanov priniesli mimoriadne opatrenia československej vlády vyhlásené 17. septembra 1938, ktorými boli zavedené obmedzenia základných občianskych slobôd. Večer 23. septembra vláda generála Syrového rozhodla vyhlásiť všeobecnú mobilizáciu, ktorá bola o 22.30 hod. vyhlásená aj v rozhlase, a ešte v ten večer boli aj v Košiciach vylepené mobilizačné vyhlášky.¹⁰ Hoci vedenie HŠĽS nebola jednotná v otázke ako reagovať na mobilizáciu, tá aj na Slovensku prebehla podľa predbežných plánov a pri jednoznačnej podpore obyvateľstva, pričom do armády disciplinovane narukovali nielen Česi a Slováci, ale aj obyvatelia maďarskej národnosti. Odhodlanie brániť republiku však už nebola na rovnakej úrovni medzi vojakmi českej a slovenskej národnosti, a, samozrejme, Maďari boli ešte menej pripravení na to, aby so zbraňou v ruke bojovali za Československú republiku. Literárny historik Endre Kovács, ktorý narukoval do Pezinku, spomína na

tieto dni takto: „V Pezinku v grófskom parku boli sklady, tam boli jednotlivé vojenské útvary vystrojené. Okolo obeda sa tiesnilo v parku už približne desaťtisíc záložníkov a každý hľadal svoju rotu, čo nebola ľahká úloha. Vystrojenie takého množstva ľudí sa nemohla uskutočniť behom jediného dňa. Preto sme sa prechádzali v parku a pustili sme sa do reči s hocikým. Ja som sa spýtal mladého Slováka, čo si myslí, či naozaj budeme bojovať. On ale s veľkými očami odpovedal: čert bude bojovať, ale ja nie! Keď takto rozprávali Slováci, čo sa dalo očakávať od Maďarov, ktorí sa tu zhromažďovali už v hojnom počte. Keďže sme nemali žiadnu šancu na to, že čoskoro príde rad na nás, išli sme do mesta, našli sme tam príhodnú krčmu, kde čapovali pivo a začali sme hrať karty. Karty a pivo, to bol v krátkosti program aj nasledujúceho dňa.“¹¹

Hrozba prípadnej vojny sa však dotkla aj civilné obyvateľstvo, veď vo večerných hodinách platil rozkaz zatemnenia, a na uliciach sa pohybovali obyvatelia mesta s plynovou maskou na pleciah. Rovnako ako všade na južnom Slovensku, aj v Košiciach bolo 28. septembra zverejnené nariadenie, podľa ktorého občania museli odovzdať svoje rozhlasové prijímače. Zabalené prístroje bolo potrebné odniesť na zberné miesto, ktoré bolo v Košiciach vytvorené na Hrnčiarskej ulici.¹²

Košičania ale vtedy ešte osud svojho mesta nespájali so sudetonemeckou krízou, preto v meste aj v posledných septembrových dňoch vládol pokoj, a občania žili svoj každodenný život. Skutočným medzníkom sa stala mníchovská konferencia, v dôsledku ktorej si už aj obyvatelia mesta museli uvedomiť, že pre Československú republiku sa skončila jedna éra.

Mníchovské rozhodnutie zapôsobilo hlavne na českú a maďarskú komunitu v Košiciach, na Slovákov už menej. Podľa kapitána Sequensa „Slováci prijali mníchovský diktát ľahostejne a odstoupení tak veľkých území Nemecku na ne ani nepôsobili. Dokonca bylo slyšet poznámky, že to je následek špatné politiky Čechů, že si to Češi zavinili sami. Mníchovský diktát působil více na maďarské obyvatelstvo, ale v opačném směru. To si začalo dělati naděje na zpětné připojení k Maďarsku.“¹³

V prvých októbrových dňoch na košických uliciach už bolo badať aj známky otvoreného revizionizmu, šíriteľom ktorého boli hlavne maďarskí vysokoškôláci a gymnazisti. O nálade medzi gymnazistami vypovedajú riadky jedného študenta: „O desať dní sme zase začali chodiť do školy,¹⁴ ale vtedy už v dobrej nálade. Naši profesori sa ešte nevrátili z armády, nemuseli sme sa učiť, a mali sme dostatok času na politizovanie. Vyučovacie hodiny sme už začali modlitbou Hiszekegy, u niektorého profesora hlasne, u niektorého len mlčky. Prvá naša činnosť bola, že sme prepísali slovenský inventár. Každé slovo sme preložili do maďarčiny a oficiálny názov školy – Československé štátne reálne gymnázium – sme opravili na Magyar Királyi Főgimnázium.¹⁵ Na biely list inventára sme krížom nakreslili jeden červený a jeden zelený pás. Vtedy sme si ale ešte navzájom nedôverovali, a tak sme sa rozhodli, že každý z nás urobí jednu červenú a jednu zelenú čiaru, aby sme takýmto spôsobom zabránili tomu, aby z toho niekto mal nejaký problém.“¹⁶

Do stredobodu košických udalostí sa dostala pamätná tabuľa Františka Rákócziho II., pri ktorej sa od 4. októbra každý deň v poobedňajších hodinách zhromažďovali maďarskí študenti, a každý deň položili k nej veniec v maďarských národných farbách.¹⁷ Hoci v dôsledku zákroku Krajinského úradu (KÚ) v ostatných častiach južného Slovenska po 7. októbri sa demonštrácie skončili a začala sa konsolidácia predchádzajúcej situácie, v Košiciach práve od tohto dňa bolo badať eska-

láciu udalostí,¹⁸ čo bolo zapríčinené hlavne vyhlásením slovenskej autonómie a vznikom Maďarskej národnej rady (MNR) v Košiciach.

Vyhlasenie autonómie v Košiciach síce veľké nadšenie nevyvolalo, ale ihneď zapríčinilo vyostrenie vzťahov medzi Slovákmi a Čechmi: „6. říjen nezůstal však bez špatných následků i u obyvatelstva. Jmenovitě čeští obchodníci byli vystaveni pronásledování ze strany Slováků, kteří však maďarské obyvatelstvo a obchodníky nechali na pokoji a spíše projevovali jim důvěru v naději, že Maďaři půjdou ve všem se Slováky.

*Prohlášení slovenské autonomie neprojevilo se v Košicích žádným okázalým způsobem, slovenské prapory byly vyvěšeny jenom na slovenském katolickém kruhu, několika velmi málo privátních budovách obývaných Slováky a na budovách státních úřadů a škol objevily se slovenské prapory a autonomistické prapory jen později. Nejvíce praporů a to však jen v jedné ulici vyvěsili židovští obchodníci.*¹⁹

Na interetnické vzťahy taktiež negatívne pôsobili blížiac sa Komárňanské rokovania, počas ktorých sa košické ulice stali dejiskom každodenných demonštrácií. Po menších demonštráciách, ktoré sa konali 7. a 8. októbra pri soche generála Štefánika, bola vo východoslovenskej metropole 9. októbra organizovaná z príležitosti vyhlásenia autonómie veľká manifestácia, na ktorej sa zúčastnili aj obyvatelia z príľahlých slovenských obcí.²⁰ Hlavným odkazom manifestácie však už bolo heslo: *Košice boli, je a budú slovenské.*²¹

Paralelne s tým sa radikalizovalo aj maďarské obyvateľstvo, sprievodným znakom čoho 7. októbra v kostole Uršulínok veriaci zaspievali maďarskú hymnu, a po omši približne 200 Maďarov (hlavne študujúca mládež) manifestovalo na Hlavnej ulici a požadovalo pričlenenie mesta k Maďarsku.²² K vyhroteniu etnických vzťahov prispelo i to, že slovenskí študenti po vyhlásení autonómie začali nosiť modro-bielo-červené stužky, kým maďarskí mladíci stužky červeno-bielo-zelenej farby.²³

Policajné riaditeľstvo chcelo zabrániť ďalším nepokojom tým, že 10. októbra vydalo nariadenie, podľa ktorého bolo po 20. hodine zakázané zdržiavať sa na uliciach a nosiť a vyvesovať trikolóry a zástavy vo farbách národných menšín. Situácia však aj naďalej zostala nervózna, pričom na diskriminačný zákaz nosenia národných farieb maďarskí študenti reagovali tak, že namiesto trikolóry začali nosiť tzv. bocskaiovské šatky, ktoré dobové slovenské pramene niekedy nesprávne nazývajú ako petófiovské alebo kossuthovské mašle.

Ako problém pre štátnu moc sa javilo to, že v meste sa začali vytvárať paralelné centrá moci: hlavne Slovenský národný výbor, ktorý bol založený 10. októbra²⁴ a v menšej miere aj Maďarská národná rada založená 7. októbra.²⁵ Kompetenčné spory medzi Slovenským národným výborom a štátnou správou, a to, že na dôležité posty boli dosadení často dôverníci HSLŠ, pôsobilo negatívne na výkon štátnej správy, čo sa prejavilo hlavne počas evakuácie mesta.²⁶

Napriek opatreniam polície napäté etnické vzťahy prerástli 11. októbra do fyzického konfliktu medzi Slovákmi a Maďarmi. Ten večer, po omši v kostole premonštrátov maďarské obecnosť – ako každý deň predtým – začalo spievať svoju národnú hymnu, na čo slovenská mládež – ktorá nevedno s akým úmyslom, ale bola prítomná na maďarskej omši – odpovedala spievaním hymnickej piesne Hej Slováci. Slovný incident prerástol do masovej bitky, čo sa podarilo likvidovať len zásahom policajného jazdeckého oddielu. Tvrdý zásah polície a hlavne to, že jeden z jazdcov vošiel aj do kostola, vyvolal ostrý protest MNR, ktorá na druhý deň vydala komuni-

ké a v ňom vyzval košických Maďarov na bojkot kostola premonštrátov.²⁷ Výzvou Maďarskej národnej rady sa zaoberali aj východoslovenské noviny *Novosti*, ktoré ale za zodpovedných za incident označili nie Slovákov, ale Židov, „*ktorí boli v kostole Premonštrátov zistení.*“²⁸

Mieru radikalizácie maďarskej mládeže ilustruje aj konflikt medzi riaditeľom Maďarského štátneho reálneho gymnázia a študentmi, ktorý vypukol po tom, čo riaditeľ lojalny k slovenskej vláde 10. októbra na budovu školy vyvesil autonomistickú zástavu. Gymnazisti reagovali tak, že odmietli sa zúčastniť na vyučovaní a do školy sa vrátili len na odporúčanie MNR.

V boji za priazeň obyvateľov mesta zohrala veľkú úlohu aj propaganda, ktorá využila rozmanité spôsoby ovplyvňovania občanov. Vo výhode v boji o duše bola česko-slovenská strana, veď ona držala v rukách kontrolu nad masovokomunikačnými prostriedkami, ale aj Budapešť mala svoje účinné prostriedky. 12. októbra zakrúžilo nad mestom lietadlo, z ktorého rozhadzovali letáky, ktorými presviedčali občanov, aby neverili maďarskej propagande, aby sa spoliehali na „slovenskú armádu,“ ktorá ustráži hranice.²⁹ V nočných hodinách zase maďarskí radikáli vylepovali na domy a brány červeno-bielo-zelené cedulky s nápisom: *Kassa magyar volt és magyar lesz!* [Košice boli a budú maďarské].³⁰

Slovenská propaganda sa na upokojenie situácie snažila využiť aj návštevu premiéra Jozefa Tisu, ktorý počas svojej oficiálnej návštevy Prešova prenocoval z 15. na 16. októbra v Košiciach, kam pricestoval v sprievode ministrov Jána Lichnera, Matúša Černáka a predsedu Ústredného národného výboru Karola Sidora osobitným rýchlikom Slovenská strela. Ako nás o tom informuje Sequens, príchod premiéra nepriinesol očakávaný efekt, ba zapríčinil sklamanie: „*Po prýjezdu ministerského predsedy Dr. Tiso do Košic byl improvisován před hotelem Evropou na rýchlo tábor lidu, velmi malý. Po něm konala se společná večere v hotelu Evropa, které se zúčastnilo na 50 osob, většinou to exponentů Hlinkový slovenské ludové strany. Návštěva ministerského predsedy Dr. Tiso v Košicích místo toho, aby byla uklidnila Čechy a Slováky, přinesla větší rozruch a potvrzení kolujících pověstí, že Košice připadnou Maďarsku, poněvadž jak se usuzovalo by byl býval ministerský předseda Dr. Tiso Košice navštívil oficiálně.*“³¹

Ešte väčší rozruch medzi košickými Čechmi a Slovákmí vyvolal fakt, že 19. októbra sa začala evakuácia rodín vojenských gážístov, krajského súdu a tabakovej továrne, čo podľa P. Čarnogurského bola zapríčinená správou denníka *Slovenský hlas* z 19. októbra, že Košice pripadnú Maďarom.³² A aj keď premiér Tiso, ktorý bol v ten deň v Mníchove, vyprázdňovanie mesta zastavil, predčasná evakuácia predsa vyvolala v meste paniku, pod vplyvom ktorej „*souběžně s ní začaly evakuovati svoje rodinné příslušníky a nábytek čeští i slovenští státní zaměstnanci a nepřestali ani po tom, když byla evakuace rodinných příslušníků vojenských gážístů zastavena. Nikdo prostě všem ujišťováním, že Košice zůstanou Slovensku zachovány nevěřil a to tím méně, že státní úřady nedostaly řádného vysvětlení ani podrobnějších evakuačních pokynů. Samozřejmě, že v důsledku toho chod státních úřadů začal ještě více pokulhávatí a možno dokonce říci, že u různých úřadů byla agenda ochromena.*“³³

Keďže každý vedel o diplomatickom boji medzi Česko-Slovenskom a Maďarskom, najneutralgickejším bodom ktorého bola práve príslušnosť Košíc, posledné októbrové dni plynuli v značne napätej atmosfére. 2. novembra vo večerných hodinách boli ulice Košíc takmer prázdne, lebo každý sedel pri rozhlasovom prijímači

a čakal na výsledok viedenských rokovaní. O osude Košíc dlho neprišla žiadna správa, a tak vedenie mesta ako aj armádne kruhy boli bezradné. „O 19.45 hod., kedy ešte žiadne zprávy neprišli, zavolať si Dr. Bagin k telefonu poslanca Sidora a dotazoval se ho, jak to dopadlo s Košicemi. Sidor se z počátku vyhýbal konkrétní odpovědi a jen po nějaké chvíli na ostřejší dotaz Dr. Bagina prozradil, že Košice padly. Zpráva tato působila chromujícím způsobem zvláště později, když o pádu Košic mluvilo říšskomadžarské radio. Naproti tomu co Češi a Slováci byli zdrceni, Maďaři se radostí objímali na ulicích, ještě v noci začali vyvěšovati prapory v maďarských barvách. A byli to zase ti samí židovští obchodníci, kteří první vyvěšili slovenské prapory, a nyní zase první ozdobili svoje domy maďarskými prapory. Ráno tonulo celé město v záplavě maďarských praporů a jen budovy státních úřadů nebyly jimi ozdobeny. Maďarské prapory vyvěsili i majitelé domu Slováci, přý na nátlak maďarské národní rady a z obavy, aby jejich domy nebyly demolovány.

Obyvatelstvo maďarské národnosti ozdobilo se maďarskými trikolorami a kokardami, maďarští skauti ověnčili se v pravém slova smyslu trikolorami, studentstvo nosilo již nyní veřejne petďífovské černé mašle, letáčky, které bylo dříve bráněno rozhazovati, objevily se na ulicích v masách, výklady byly ozdobovány fotografiemi zemského správce Horthyho a maďarských státníků. Deska Rakocziho na domě byla zanešena v pravém slova smyslu květy. Maďarská národní rada, která před tím nebyla trpěna, začala úřadovati a založila několik kancelářů v různých částech města, kde přijímala osoby hlásící se do maďarské občianské stráže. Stráž tato byla označena bílými náramníky se znakem města Košíc, číslem a pojmenováním. Později na křižovatkách košických ulíc objavili se maďarští skauti a samovolně začali řídit dopravu.⁴³⁴

Správa, že mesto prípadne Maďarsku vyvolala rozpačité reakcie u obyvateľstva. Čo pre jednu časť obyvateľstva znamenalo najkrajšie hodiny v živote, pre druhých – pre Čechov a pre väčšinu Slovákov – skutočnú tragédiu: „Tú noc snád v Košiciach nikto nespal. Bola to ozaj strašná noc, lebo sa dávali do pohybu masy slovenského a českého ľudu, ktoré si v Košiciach založili svoje domy a žili tu v pokoji a v klude.“⁴³⁵

Kým maďarské obyvateľstvo oslavovalo, štátna správa okamžite začala evakuáciu českého a slovenského obyvateľstva, úradov a dôležitejších závodov. „Prvý evakuačný deň v Košiciach bolo by možné charakterizovať slovom chaos a zmätok. Rozhľad a kľud vojakov urobil z tejto trmy-vrmy plán. Keď bola prevedená evakuácia úradov, prikrôčené bolo postupne k odsťahovaniu rodín štátnych a verejných zamestnancov. Ako na povel vyprázdňovali sa celé bloky domov na Rašínovej (dnes Štefánikova ul.), Vodnej či Letnej, a košickými ulicami ako dlhý had pohybovali sa autokolóny s nábytkom. Občianstvo zachovalo sa v týchto ťažkých chvíľach ozaj príkladne. Len kde tu bolo vidieť slzu v oku ženy, ktorá posledným pohľadom z obloka svojho bytu v ktorom prežila viac rokov svojho života. Zvláštnu kapitolu, a spomienku zaslužia si deti, ktoré okrem svojich hračiek vzali so sebou aj svojich miláčikov: psov a mačky. Ťažko sa mnohí lúčili, ale najťažšie bolo u tých, ktorí odchádzali zo svojich domčekov na ktorých vo veľa prípadoch je dlžoba a všetky úspory za niekoľko rokov.“⁴³⁶ O ťažkosti tejto úlohy svedčí aj fakt, že na evakuáciu materiálov košických civilných úradov len v prvý deň evakuácie bolo potrebných asi 70 vagónov a 14 nákladných áut.³⁷ V tom, že do rána 10. novembra bola evakuácia dokončená, veľmi dôležitú úlohu zohrala armáda, ktorá výdatne pomáhala aj civilným úradom aj obyvateľstvu. Evakuáciu však sťažovala jednak nezodpovednosť niektorých úradníkov, ktorí

hneď po 2. novembri opustili svoje miesto, ale aj Maďarskej národnej rady, ktorá chcela zabrániť evakuácii verejných inštitúcií. Preto k niektorým budovám postavila občiansku stráž a z ďalších – ešte pred začatím evakuácie – sa snažila vyniesť cennejšie zariadenie. Kým české a slovenské obyvateľstvo chápalo evakuáciu ako bolestivú, ale potrebnú úlohu, pre Maďarov vyprázdnenie mesta v niektorých prípadoch pripadalo ako rabovanie: „V nasledujúcich dňoch bol v meste úplný neporiadok. Na uliciach stáli stovky trénnych vozov, ktoré boli naložené batožinami odchádzajúcich Čechov. Všetko, čo mohli, zobrali so sebou. Ešte aj klince vyťahovali zo stien, aby ani to Maďarom nemuseli nechať. Ale to nič. My sme im ešte chceli pomôcť, len nech čím skôr odídu. Ale Česi vyprázdnilí nielen svoje súkromné byty, ale aj verejné budovy. Všetko zariadenie odniesli a čo už odnieť nemohli, to zdemolovali.“³⁸

V týchto dňoch sa v meste fakticky vytvorila duálna moc česko-slovenskej armády a Maďarskej národnej rady. MNR sa totiž snažila na seba prevziať kompetenciu niektorých štátnych a mestských úradov. Aktivitu MNR dokazujú aj riadky kapitána Sequensa: „Maďarská národná rada vyvíjala ostatne veľmi intenzívnu činnosť vo všetkých smeroch a pokúsila sa prebierať štátné úrady hneď na počiatku evakuácie. V tom jí však bolo zabráneno a po prevzatí stanoven termín predposledný den evakuácie. Pokiaľ prevzala niektoré štátné úrady samovoľne, boli její exponenti z nich odstránení.“

Maďarská Národná rada snažila sa ostatne zasahovať do štátnych správ hneď jak byla vyhlášena slovenská autonómie a sice souběžně se Slovenskou národní radou. Exponenti Maďarské národní rady pokusili se v mnohých případech intervenovat ještě v té době na policejním ředitelství, kde byli však jednoduše odmítnuti a jejich pravomoc nebyla samozřejmě uznána. 3. listopadu začala však Maďarská Národní rada v plném rozsahu fungovat. Jejím předsedou byl architekt Julius Wirt,³⁹ jinak ředitel východního okresu Sjednocené maďarské strany. Možná o něm říci, že se choval jinak slušně a rozumně. Podle posledních zpráv od kočických uprchlíků upadl prý u maďarských vojenských úradů v Košicích v nemilost, poněvadž prý se stydí za maďarské vojsko a úrady, které se nechovají tak, jak si to představoval nejen on, ale i značná část maďarské inteligence kočické. Velmi slušně choval se i podpředseda Maďarské národní rady JUDr. Herz a jiní starší členové.⁴⁰

Snaženie MNR však väčšinou bolo bezvýsledné, lebo vojenské veliteľstvo, ktorému ráznym spôsobom velil generál Jaroslav Čihák, zabránilo tomu, aby vedúci činitelia MNR prebrali na seba štátne funkcie.

Realita a racionalita však tlačila obidve strany k spolupráci, a tak sa v otázke evakuácie civilného obyvateľstva vyvinula medzi vojenskou správou a MNR účinná spolupráca. Totiž garanciu nad bytmi, majitelia ktorých opustili mesto, prevzala za vedomia vojenského veliteľstva práve MNR. „To se dalo tím způsobem, že na byty byly připevněny tabulky, že jsou pod ochranou Maďarské národní rady. Dlužno poznamenati, že Maďarská národní rada přitom postupovala velmi benevolentně a vyšla každému, kdy o to požádal, všemožně vstříc.“⁴¹

Veľmi citlivá bola otázka udržania verejného poriadku v meste počas prechodného obdobia, čiže od 3. do 10. novembra. Ochranu osôb a verejných budov a zabezpečenie evakuácie riadil generál J. Čihák, na rozkaz ktorého verejné budovy boli obsadené vojenskou strážou, na dôležitých križovatkách vykonávali službu dopravní strážcovia, a ulicami mesta v dvojhodinových intervaloch prechádzali hliadky obrnených automobilov, ľahkých tankov a motocyklistov.⁴² Od ôsmej hodiny večer v meste platilo stanné právo a zákaz nočného vychádzania.

K udržaniu verejného poriadku a pokojného života v meste značnou mierou prispela i MNR, ktorá už 3. novembra vydala výzvu pre obyvateľov mesta, v ktorej žiadala košických Maďarov, aby sa správali a oslavovali dôstojne a aby rešpektovali city slovenského a českého obyvateľstva: „Zdržme sa toho“ – prízvukovalo sa vo výzve – „aby sme ďalej prehľbovali a stupňovali smútok a zatrpknutosť smútiacich. Žiada to od nás vznešený maďarský duch a nepoškvrnená maďarská česť.“⁴³

Postoj MNR a správanie sa košických Maďarov kladne hodnotili i nezaujatí českí svedkovia, tak aj spomínaný poručík Vláčil: „Večer vycházíme do košických ulíc, abychom poznali ruch košických večeru a príznačne si to – i ožili pohľadom na korzujúce obecenstvo. Proti možnému incidentu a prípadnému napadení nacionalistickými živly tiskneme hlboko v kapsách kožených pláštu nabitú pistole pripravené k okamžitej strelbě. Brzy však poznávame, že košičané i pod Petöfiho kravatami a maďarskými stužkami na kabátoch jsou klidní lidé. Po 20. hodině se ulice vyprázdňují. Propaganda představitelů budoucího panství červenobílozelené trikolóry nespí: ráno nacházíme na stažených roletách obchodu, na tabulích hotelu a kaváren malé letáčky, které svým „Kassa magyar volt és magyar lesz“ (Košice byly a opět budou maďarské) chtějí dokázat oprávněnost výroku vídeňské konference.“⁴⁴

V tom istom čase, kedy si časť česko-slovenského obyvateľstva práve zbalila veci a odcestovala z Košíc, Maďari sa už plnom prúde pripravovali na privítanie honorárov. Vďaka tomu, že v niektorých košických obchodoch už počas októbra začali predávať maďarské zástavy (podľa Sequensa za 17 Kč, ale na heslo), mesto v prvých novembrových dňoch už bolo plné zástav maďarských národných farieb. Na rozkaz policajného riaditeľa, ktorý chcel zabrániť akémukoľvek incidentu, policajti tieto zástavy tolerovali. V nočných hodinách však sem-tam došlo k potýčkam medzi hliadkujúcimi vojakmi strhávajúcimi maďarské farby a radikálnymi skupinami maďarských študentov⁴⁵ nerešpektujúcimi zákaz nočného vychádzania.

V tom, že celé prechodné obdobie uplynulo bez vážnejších incidentov, zohral veľkú úlohu korektný vzťah medzi vojenským veliteľom mesta a MNR. Vďaka tomu deň pred príchodom maďarského vojska, t. j. 9. novembra MNR dala z celých Košíc odstrániť všetky zástavy – aby takto umožnila dôstojnejší odchod česko-slovenského vojska. Vojenské veliteľstvo zase povolilo, aby MNR už 9. novembra mohla začať stavať slávohránu na Hlavnej ulici.

V posledných dňoch česko-slovenskej nadvlády už bola nálada v meste napätá, pritom radosť maďarského obyvateľstva bola zdržanlivejšia, ako po vyhlásení viedenskej arbitráže: „Neni bez zajímavosti – píše Sequens –, že s blížící se odchodem vojska z Košic stávala se v prvních dnech tak vystupňovaná radost maďarského obyvateľstva stále a stále slabší a velmi mnozí netajili se s obavami, tedy i Maďaři, co bude po obsazení Košic maďarským vojskem. Byli to zejména dělníci, kteří správně předpovídali nedostatek práce a obchodníci, kteří tušili stagnaci v obchodě.“ Obyvateľstvo sa bálo hlavne hospodárskych dôsledkov prevratu, o čom svedčia informácie, podľa ktorých lacné a kvalitné česko-slovenské výrobky, napríklad tabakové výrobky či obuv boli beznádejne vypredané.

Prechod mesta pod kontrolu Maďarského kráľovstva sa udial presne podľa vopred určeného harmonogramu, počas ktorého obyvateľstvo mesta už hralo len úlohu vonkajšieho pozorovateľa. Deň pred príchodom maďarského vojska bola posilnená vojenská kontrola ulíc, ktoré v posledných hodinách prítomnosti česko-slovenského vojska boli skoro prázdne: „Táto posledná noc nastala vlastne už o 18.

hodine, lebo bolo prísne zakázané chodiť po uliciach. Rozkazu bolo vzorne uposlúchnuto a razom 18. hodiny boli košické ulice bez jediného človeka v civile. Službu udržiavali hliadky našich vojakov a čochvíľa prechádzal mestom oddiel ťažkých tankov, ktorí majú na starosti, aby nebol nikde porušený kľud. Ešte o piatej hodine prechádza posledná stráž na motocykloch po Štefánikovej a pred budovou Zemského vojenského veliteľstva sa zhromažďujú zase tí, ktorí budú opúšťať mesto poslední. Pred budovou múzea zaujíma postavenie oddiel tankov a ťažkých obrnených automobilov. Pred budovou zemského vojenského veliteľstva zastavilo niekoľko osobných automobilov, ktoré odvezú posledných úradných činiteľov z Košíc.

Presne o pol siedmej prichádza so svojím pobočníkom generál Čihák, ktorému hlásia situáciu jednotliví velitelia. V tej chvíli prechádzajú okolo autokolóny, ktorá vykonala veľký kus práce. Je to zo sto vozov, z ktorých každý je ozdobený štátnou alebo slovenskou zástavou. Vojaci sa usmievajú, nakoľko sa im podarilo ešte v noci odviezť z obilného skladišťa vyše sto vagónov obilia. Civilné občianstvo tiež pozoruje toto hemženie: po odchode autokolóny nastupujú jednotlivé vojenské oddiely k odchodu. Vojaci sú vzorne vyčistení a všeobecne prekvapuje ich dobrý vzhľad, keď sa zväží, že boli vyše troch týždňov vo vojenských objektoch a zákopoch. Ako by si boli vedomí toho, že posledný raz prechádzajú Košicami, že sa z oblokov na nich pozerajú kritické oči, vykračujú veľmi rázne. Počas odchodu vojakov sa zhromažďuje väčšie obecnstvo, viac občanov, ktorí s údivom pozorujú, ako maďarskí skauti roznášajú zástavy s červeným krížom.⁴⁴⁶

O deviatej hodine do centra mesta prichádzali maďarskí styční dôstojníci, ktorí sledovali odchod posledných česko-slovenských oddielov spoločne so svojimi česko-slovenskými kolegami. Vtedy už na poriadok v meste dohliadali oddiely maďarskej občianskej stráže, ktoré podľa rozkazov MNR mali za úlohu zabrániť, aby počas odchodu česko-slovenského vojska došlo k nejakému incidentu.

V tých minútach, keď československé vojsko práve opúšťalo Košice, maďarskí občania na južnom kraji mesta, na čele s primátorom mesta Lászlóm Toszom, prelátom Barnabásom Toszom⁴⁷ a predsedom MNR v Košiciach Gyulom Wirthom⁴⁸ už vítali prichádzajúcich maďarských honvédom. Mesto sa behom niekoľkých minút bolo prezlečené do maďarských farieb, ba MNR stihla vymeniť aj tabule so slovenskými názvami ulíc na maďarské tabule.

Po privítaní honvédom sa začala príprava na slávnostný príchod regenta Horthyho, ktorý sa uskutočnil na druhý deň, 11. novembra v dopoludňajších hodinách. Nadšenie maďarského obyvateľstva nepoznalo hranice. Vplyvu udalostí nedokázal odolať ani vždy rozvážny spisovateľ Sándor Márai, ktorý v týchto dňoch písal komentáre pre budapeštianske denníky. Podľa jeho spravodajstva „Košice sa za 24 hodín úplne prirodzene, bez žiadnych ťažkostí alebo bez najmenšej nehody vrátili do maďarského života, tak, že musel vidieť každý, ako verne čakali tunajšie duše na tieto momenty, ako pripravené našla toto mesto hodina oslobodenia, toto mesto, o ktorom česká propaganda tvrdila, že jeho obyvatelia sú Maďari len na sedemnásť percent“. Teraz sa mohli presvedčiť, aj zahraniční a aj cudzí, čo znamená týchto sedemnásť percent.“

Ako je z predošlých riadkov vidno, jednotliví účastníci prežívali vtedajšie udalosti rozdielne, každý podľa svojej národnej príslušnosti a svojho temperamentu. A hoci úroveň a objektivita týchto prameňov je rozdielna, z pohľadu historika každý má svoju hodnotu.

Poznámky

1. Pozri napr. monografiu mladého maďarského historika SALLAI, Gergely: *Az első bécsi döntés*. Budapest: Osiris 2002.
2. DEÁK, Ladislav: *Viedenská arbitráž. 2. november 1938. Dokumenty I. (20. september – 2. november 1938)*. Martin: Matica slovenská 2002; Tenže: *Viedenská arbitráž. 2. november 1938. Dokumenty II. (2. november – 14. marec 1939)*. Martin: Matica slovenská 2003; Tenže: *Viedenská arbitráž. 2. november 1938. Dokumenty III. (3. november – 4. apríl 1939)*. Martin: Matica slovenská 2005.
3. Národní archiv ČR, f. PMV-AMV 225, k. 1045, bez. č.
4. BYSTRICKÝ, Valerián – SEGEŠ, Dušan: Posledné dni slovenských Košíc. In: *Vojenská história*, 2007, č. 4, s. 103 – 123.
5. Jaroslav Čihák (1891 – 1944) – brigádny generál československej armády. Počas septembrovej mobilizácie v roku 1938 bol veliteľom divízie Šafárik. V rokoch 1939 – 40 bol vedúcim predstaviteľom Petičného výboru *Verní zostaneme*. V roku 1940 emigroval do Veľkej Británie, kde sa stal jedným z veliteľov československého vojska.
6. LÁŠEK, Radan: *Jednotka určená SOS*. Díl druhý. Praha 2007, s. 250 – 253.
7. *Posledné dni slovenských Košíc*. Záznam spomienky je dostupný na internetovej stránke Košického časopisu Korzar: <http://www.cassovia.sk/korzar/board.php?disp=790&did=edge0&closed=1>
8. VAJDA, Géza: *Az ifjúság szerepe a felszabadulás előtti mozgalmak hetekben Kassán*. In: Hangel, László (ed.): *Mit élt át a Felvidék?* Budapest: Felvidéki volt Politikai Foglyok Országos Szövetsége 1940, s. 316 – 320.
9. *Felvidéki hős magyar diákok*. Zost. Gyomlay, László. Budapest 1943.
10. O priebehu mobilizácie na Slovensku pozri ČAPLOVIČ, Miroslav: *Septembrová mobilizácia čs. armády 1938 s dôrazom na Slovensko*. In: Štefanský, Michal – Purdek, Imrich (eds.): *Slovensko vo vojnách a konfliktach v 20. storočí*. Bratislava: Vojenský historický ústav 2003, s. 75 – 116.
11. KOVÁCS, Endre: *Korszakváltás*. Budapest: Magvető 1981, s. 386.
12. Rádioprijímače boli svojim majiteľom vrátené začiatkom októbra.
13. Obsadenie Košíc Maďary. Národní archiv ČR, f. PMV-AMV 225, k. 1045, bez. č.
14. Po vyhlásení mobilizácie bolo v školách prerušené vyučovanie, ktoré sa znova začalo v pondelok 3. októbra.
15. Maďarské kráľovské hlavné gymnázium. Predchodcom Československého štátneho reálneho gymnázia bolo práve Maďarské kráľovské hlavné gymnázium, ktoré bolo spravované rádom premonštrátov. V roku 1919 však na rozkaz MPS gymnázium bolo prevedené pod štátnu správu a pretransformované na Československé štátne reálne gymnázium, kde vyučovacím jazykom bola slovenčina. V škole však aj naďalej fungovala maďarská odbočka, ktorá sa osamostatnila v roku 1927.
16. WIELAND, Alfréd: *Utolsó heteink a felszabadulás előtt*. In: *Felvidéki hős magyar diákok*. Zost. Gyomlay, László. Budapest 1943, s. 22 – 23.
17. SNA, KÚ BA, k. 255, 69188/1938. prez.
18. Košické udalosti nemali taký radikálny priebeh, ako spontánne ľudové demonštrácie na Žitnom ostrove. Tam nadšené skupiny príslušníkov maďarskej menšiny vyšli v prvý októbrový týždeň do ulíc a požadovali revíziu hraníc na základe etnického princípu. Hoci počas prvej republiky československé úrady prísne trestali spievanie maďarskej hymny a aj nosenie maďarských národných symbolov, teraz len nečinne sledovali nacionálne podfarbené, no nenásilné demonštrácie. Bližšie pozri: SIMON, Attila: *A várakozás hetei: A szlovákiai magyarok az első bécsi döntés előtt*. *Limes*, 2007, roč. 20, č. 2, s. 7 – 20.
19. Obsadenie Košíc Maďary. Národní archiv ČR, f. PMV-AMV 225, k. 1045, bez. č.
20. *Novosti. Slovenský východ*, 11. 10. 1938.
21. Tamtiež. *Slovenská politika*, 11. októbra 1938.
22. VAJDA, Géza: *Az ifjúság szerepe a felszabadulás előtti mozgalmak hetekben Kassán*. In: Hangel, László (ed.): *Mit élt át a Felvidék?* Budapest: Felvidéki volt Politikai Foglyok Országos Szövetsége 1940, s. 317.
23. SNA, KÚ BA, k. 255, 17551/1938. prez.
24. Predsedom košického národného výboru sa stal advokát dr. Pavol Bagin, podpredsedami krajský poslanec dr. Ferdinand Klinda a profesor Tomáš Pálka. Národný výbor sa stal v nasledujúcich dňoch významným mocenským faktorom, ktorý sústredoval vo svojich rukách čoraz väčšiu moc.

25. Maďarská národná rada bola založená poslancami a senátormi Zjednotenej maďarskej strany v Bratislave 7. októbra. Ešte v ten istý večer bola v Košiciach založená jej miestna pobočka, predsedom ktorej sa stal stavebný inžinier Gyula Wirth. Vláda oficiálne existenciu Maďarskej národnej rady neuznala, hoci jej činnosť strpela. Zabránila však pokusom smerujúcim k tomu, aby sa jednotlivé pobočky Maďarskej národnej rady stali spojitkom medzi štátnou správou a maďarským obyvateľstvom a dostali do rúk aj moc. Napriek tomu boli maďarské aktivity v meste riadené až do príchodu honvédov národnou radou.
26. Obsadenie Košíc Maďary. Národný archív ČR, f. PMV-AMV 225, k. 1045, bez. č.
27. „*Za včerajšie udalosti žiadame zadosťučinenie. Dovtedy, kým za krvavú bitku, ktorá sa v kostole premonštrátov udiala nedostaneme cirkevnú satisfakciu, ani jeden maďarský veriaci nech neprestúpi prah kostola. Srdce nás bolí, že toto žiadame od našich bratov, ale zodpovednosť pred Bohom a pred človekom nech nesú tí, ktorí napriek svojej kresťanskej viere využili dom večnej lásky na vyjadrenie svojej nenávisťi voči Maďarom.*“
28. *Novosti*, 23. októbra 1938.
29. *Novosti. Slovenský východ*, 13. 10. 1938
30. WIELAND, Alfréd: *Utolsó heteink a felszabadulás előtt*. In: *Felvidéki hős magyar diákok*. Zost. Gyomlay, László. Budapest 1943, s. 22 – 23.
31. Obsadenie Košíc Maďary, zpráva četnického kapitána Sekvence, Národný archív ČR (NA ČR), f. PMV-AMV 225, k. 1045, bez. č.
32. Čarnogurský, Pavol: *6. októbra 1938*. Bratislava: Veda 1993, s. 258.
33. Obsadenie Košíc Maďary, zpráva četnického kapitána Sekvence, Národný archív ČR (NA ČR), f. PMV-AMV 225, k. 1045, bez. č.
34. Tamtiež.
35. Posledné dni slovenských Košíc, c. d.
36. Tamtiež.
37. Obsadenie Košíc Maďary, zpráva četnického kapitána Sekvence, Národný archív ČR (NA ČR), f. PMV-AMV 225, k. 1045, bez. č.
38. VITÉZ, Ferenc: *Megváltódtak-e az én szenvedéseim is?* In: *Felvidéki hős magyar diákok*. Zost. Gyomlay, László. Budapest 1943, s. 91.
39. Gyula Wirth – stavebný inžinier, politik. Patril medzi zakladateľov maďarskej opozičnej Krajinskej kresťanskosocialistickej strany. Bol predsedom Maďarského národného výboru v Košiciach.
40. Obsadenie Košíc Maďary, zpráva četnického kapitána Sekvence, Národný archív ČR (NA ČR), f. PMV-AMV 225, k. 1045, bez. č.
41. Tamtiež.
42. LÁŠEK, Radan: *Jednotka určení SOS*. Díl druhý. Praha: Cody Print 2007, s. 251; Obsadenie Košíc Maďary, zpráva četnického kapitána Sekvence, Národný archív ČR (NA ČR), f. PMV-AMV 225, k. 1045, bez. č.
43. *Kassai Újság*, 4. 11. 1938.
44. LÁŠEK, Radan: *Jednotka určení SOS*. Díl druhý. Praha: Cody Print 2007, s. 252.
45. VAJDA, Géza: *Az ifjúság szerepe a felszabadulás előtti mozgalmas hetekben Kassán*. In: Hangel, László (ed.): *Mit élt át a Felvidék?* Budapest: Felvidéki volt Politikai Foglyok Országos Szövetsége 1940. s. 319; Obsadenie Košíc Maďary, zpráva četnického kapitána Sekvence, Národný archív ČR (NA ČR), f. PMV-AMV 225, k. 1045, bez. č.
46. Posledné dni slovenských Košíc. c. d.
47. Barnabás Toszt (1856 – 1951) – košický prelát, významný činiteľ Krajinskej kresťansko-socialistickej strany. Po Viedenskej arbitráži sa stal večným členom hornej snemovne budapeštianskeho parlamentu. V roku 1946 ho československé úrady vykázali z republiky.
48. Gyula Wirth – stavebný inžinier, politik. Patril medzi zakladateľom maďarskej opozičnej Krajinskej kresťanskosocialistickej strany. Bol predsedom Maďarskej národnej rady v Košiciach.

Antifašistický front Slovanov v Maďarsku

323.113(=162.4)(439)
 316.022.4(=162.4)(439)
 061.2(=162.4)(439)
 314.745.4

Kľúčové slová: archív, spolky, antifašistický front Slovanov v Maďarsku, slovenská menšina v Maďarsku, výmena obyvateľstva, slovenské menšinové spolky v Maďarsku.

1. Úvod

Antifašistický front Slovanov v Maďarsku bol založený začiatkom roku 1945 na zasadnutí predstaviteľov slovanských menšín v obci Battonya. Význam tejto organizácie začal narastať v prvej polovici roku 1946 – teda v období československo-maďarských rokovaní o vzájomnej výmene obyvateľstva. Výmenou obyvateľstva z československej strany bola poverená Československá presídľovacia komisia, ktorá bola podriadeným orgánom Osídľovacieho úradu v Československu. Rokovania medzi Československou presídľovacou komisiou a Antifašistickým Frontom Slovanov v Maďarsku viedli k dohode o spolupráci medzi týmito organizáciami. Podľa tejto dohody sa Antifašistický front Slovanov v Maďarsku prakticky stal podriadeným pomocným orgánom Československej presídľovacej komisie. Antifašistický front Slovanov v Maďarsku mal za úlohu presvedčiť Slovákov žijúcich v Maďarsku o výhodách presídlenia do Československa, a svojou prácou pomáhať pri oblastných úradovniach Československej presídľovacej komisie pri vyhotovovaní súpisov presídľencov.

Problematike menšinového života v Maďarsku a problematike presídľovacej akcie sa na Slovensku a v Maďarsku venovala odborná literatúra pomerne málo. Dôležitým zdrojom informácií boli hlásenia o činnosti organizácie, mesačné a týždenné hlásenia obvodných tajomníkov a články z časopisu *Sloboda*, tlačového orgánu Antifašistického frontu Slovanov v Maďarsku, ktoré však boli silne ovplyvnené dobovým zmýšľaním a propagandou.

Históriu a činnosti slovenských spolkov v Maďarsku v polovici 20. storočia sa vo svojich prácach venoval Ján Bobák.¹ Problematike sa čiastočne venovala Katalin Vadkerty vo svojej trilógii, menovite v časti o výmene obyvateľstva.² Presídľovacej akcií sa venoval tiež Ladislav Bukovszký vo svojej krátkej štúdií v časopise *Pamäť národa*.³

2. Slováci v Maďarsku

Predkovia Slovákov žijúcich na dnešnom území Maďarska opúšťali slovenské etnické územie dobrovoľne a v rámci Uhorska sa presídlili na juh, predovšetkým na Dolnú zem. Dôvodom tejto migrácie bola lepšia kvalita pôdy a lepšie životné podmienky v južnejších oblastiach Uhorska, ktoré boli v tomto období riedko obývané.

Slováci prichádzali na maďarské etnické územie v rámci organizovaných skupín.

Prvá veľká migračná vlna, ohraničená rokmi 1690 – 1711 vychádzala z Tekovskej, Nitrianskej, Novohradskej, Hontianskej, a Abovskej stolice a zo stolíc, ktoré boli v tomto období zasiahnuté živelnými pohromami, ako Trenčianska, Oravská, Zvolenská, Liptovská a Spišská stolica. Títo osadníci sa usadili v severnom Zadunajsku – v centrálnej rovine krajiny a v riedko obývaných južných stolicích.

Druhá, oveľa organizovanejšia vlna, bola zaznamenaná v rokoch 1711 – 1740. V tom čase šľachtici, vracajúci sa do južnejších stolíc oslobodených spod tureckého panstva, kde mali svoje pôvodné majetky, si so súhlasom štátu mohli so sebou zobrať pracovnú silu zo severných stolíc Uhorska. Paralelne sa realizovalo aj osídľovanie riadené ziskuchtivými podnikateľmi. Slováci, ktorí sa zúčastnili tejto vlny osídľovania, dostali významné hospodárske výhody. Druhej vlny kolonizácie južných stolíc sa zúčastnili Slováci žijúci na území západného Horehronia a zo stolíc nachádzajúcich sa severne od Novohradskej stolice. Kolonisti zo západných stolíc sa usadili v Zadunajsku, tí z východnejších oblastí sa usídlili najmä medzi Dunajom a Tisou a v juhovýchodnom Zátisí.⁵

Tretia etapa kolonizácie trvala od roku 1740 do polovice 19. storočia. Vnútna migrácia smerujúca zo severu na juh pretrvávala aj v 19. a začiatkom 20. storočia. Slováci zo severozápadných stolíc sa usadili v Zadunajsku, obyvatelia stredného Slovenska sa presídlili do okolia Matry.

Po roku 1867 nastala doba pre hospodársku migráciu. Niektorí Slováci sa presťahovali do uhorských veľkomiest, predovšetkým do Budína a Pešti. Táto migrácia nebola nikým organizovaná a závisela predovšetkým od rozhodnutia jedinca.

Typickým znakom pre tretiu vlnu migrácie je tzv. druhotná migrácia, sťahovanie sa potomkov pôvodných kolonistov do regiónov s lepšími podmienkami pre obchod a poľnohospodárstvo. Dôsledkom tejto druhotnej migrácie bolo aj založenie nových obcí a miest. Napríklad v roku 1816 potomkovia slovenských kolonistov založili Pítvaros, v roku 1844 Csanádalberti a Ambrózfalvu a v roku 1841 obec Nagybánhegyes.

Na prelome 19. a 20. storočia vznikajú v okolí Szarvasa a Békéscsaby samostatné obce, ako napríklad Kondoros, Gerendás, Csabacsüd, Telekgerendás, Kétsopron, Kardos a Csabaszabadi.

Dôsledkom týchto migračných vln sa do prvej polovice 20. storočia vytvorili nasledujúce jazykové ostrovy:

1. Severovýchodné Maďarsko (Boršodská, Abovská, Zemplínska župa),
2. Novohrad a oblasti okolo Pešti,
3. Zadunajsko (Komárňanská, Ostrihomská, Peštianska, Vesprémska a Fejérska župa),
4. Juhovýchodná časť Dolnej zeme (Békéšska a Čongrádska župa),
5. Menšie celky v okolí Kiskőrösa a Nyíregyháze.⁶

Po vzniku Československej republiky a Trianonskej dohode sa zrazu z týchto Slovákov, ktorí predtým udržiavali kontakt s ostatnými príslušníkmi slovenského národa žijúcich od nich severnejšie, stala národnostná menšina v novom štátnom útvere – v Maďarsku, ktoré sa v tom období nedokázalo spamätať z komplikovanej politickej situácie.

Situácia Slovákov v Maďarsku sa po roku 1945 výrazne zmenila. Podľa nového zákona o národnostných školách sa v Maďarsku zaviedli 3 typy národnostných škôl:

Typ A – všetky predmety sa vyučovali v národnostnom jazyku, po maďarsky sa vyučovala iba maďarčina.

Typ B – predmety sa vyučovali v polovičnom pomere v národnostnom jazyku a po maďarsky.

Typ C – vyučovacím jazykom bola maďarčina, v národnostnom jazyku sa vyučovala iba reč a literatúra danej národnosti.

Zriaďovanie národnostných škôl určovala vyhláška dočasnej národnej vlády z 24. októbra 1945. V zmysle tejto vyhlášky sa národnostné školy mohli zriadiť tam, kde o to požiadali rodičia aspoň desiatich detí danej národnosti. Rodičia detí mohli hlasovať o tom, či chcú výučbu predmetov v maďarčine pri povinnej výučbe slovenčiny alebo výučbu v slovenčine pri povinnej výučbe maďarského jazyka a literatúry v maďarskom jazyku. Otvorenie samostatnej národnostnej školy bolo podmienené prihlásením sa aspoň dvadsiatich študentov z danej národnosti. Podobné pravidlá platili aj pre národnostné vyučovanie na stredných školách. Vyhláška určovala počet hodín venovaných výučbe maďarčiny, tento počet nesmel klesnúť pod počet vyučovacích hodín národnostného jazyka.

Do škôl typu A zapisovali svoje deti najmä tí Slováci, ktorí sa prihlásili na presídlenie, deti ostatných Slovákov chodili do škôl typu B a C alebo do čisto maďarských škôl.

V školskom roku 1946/47 fungovalo v Maďarsku 13 slovenských národnostných škôl typu A, v nasledujúcom školskom roku sa tento počet zvýšil na 16. Od školského roku 1948/49 bol badateľný účinok presídľovacej akcie, keďže počet slovenských národnostných škôl typu A klesol na 8.⁷

V obciach, kde žili Slováci vo väčšom počte, bola verejná správa dvojazyčná. Niektorí Slováci v Maďarsku zastávali významné pozície vo verejnej správe. Po roku 1945 sa Andrej Sobek stal hlavným županom Békéšskej župy, Ján Ďuska bol hlavným tajomníkom Komunistickej strany v Békéšskej župe. Ján Hirka sa stal predsedom komisie pre výmer pôdy v Slovenskom Komlóši, Ján Boldoczky sa stal veľvyslancom Maďarska v Prahe a neskôr aj ministrom zahraničných vecí Maďarska v rokoch 1953 – 1956. Funkcionári komunistickej strany boli na územiach Maďarska obývaných Slovákami tiež Slováci.

Pred rokom 1945 sa Slováci v Maďarsku delili do dvoch skupín.

Do prvej skupiny patrili tí, ktorí si zachovali svoje národné povedomie a mali silné národné cítěnie.

Do druhej skupiny sa zaraďovali tí, ktorí sa už vydali po ceste asimilácie, mali ešte svoje tradície a istý citový vzťah k materinskému jazyku, ale slovenské národné povedomie mali slabšie a niektorí z nich, najmä v mestách, mali tzv. dvojité identity.

Po podpísaní dohody o výmene obyvateľstva sa táto situácia ešte viac skomplikovala, Slováci sa medzi sebou začali deliť aj podľa toho, či sa prihlásili na presídlenie, alebo nie. Podpis tejto dohody priniesol tiež názorové rozdiely medzi generá-

ciami. Mladší ľudia sa na presídlenie prihlasovali v oveľa väčšom počte ako starší. Mladších lákali nové možnosti a výhody v Československu, ktoré ospevovala propaganda.⁸ Starší ľudia sa presídľovali v menšej miere, u nich skôr prevládala cit k rodnému kraju.

Podľa niektorých autorov⁹, zaoberajúcich sa výskumom slovenskej menšiny v Maďarsku, spôsobila práve výmena obyvateľstva v juhovýchodnom Maďarsku rozdrobenie dovedy kompaktných jazykových ostrovov. Odišli práve tie zložky populácie, ktoré aj v najťažších časoch zabezpečovali zachovanie národného charakteru: duchovní, učitelia a lekári. Odišla časť majetnejších gazdov a remeselníkov. Na miesto presídlených Slovákov prišli Maďari z Československa. Slováci, ktorí ostali v Maďarsku, boli týmto vystavení prirodzenej asimilácii. Tento fakt zobrala na vedomie aj československá vláda. Na zasadnutí vlády 4. decembra 1945 Vladimír Clementis vyhlásil: „Na rokovaniach s maďarským ministrom zahraničných vecí som vyhlásil, že nás nezaujímajú tí Slováci, ktorí sa nechcú presídliť na Slovensko. Počítame s tým, že títo Slováci sa pomadžarčia, k tomu prajeme maďarskej vláde veľa šťastia.“¹⁰

3. Vznik a činnosť Antifašistického frontu Slovanov v Maďarsku

3.1. Slovenské spolky v Maďarsku v medzivojnovom období

Blížiaci sa koniec vojny znamenal v Maďarsku zánik horthyovského režimu a nastolovanie režimu tzv. ľudovej demokracie. Táto zásadná vnútropolitická zmena priniesla so sebou aj zánik niektorých „slovenských“ spolkov, organizácií, časopisov, ktoré po roku 1918 v duchu maďarskej zahraničnej politiky propagovali medzi Slovákami utvorenie veľkého Maďarska. Po prechode frontu prestal vykonávať svoju činnosť Uhorský krajinský vzdelávací spolok slovenský, zanikli *Slovenské noviny* a *Slovjacka Naša Zastava*. Zmenou vnútropolitických a zahraničnopolitických podmienok v Maďarsku a strednej Európe bolo pre Budapešť neúnosné, aby tieto sprofanované inštitúcie naďalej jestvovali.

Uhorský krajinský vzdelávací spolok, nazývaný tiež Uhorsko kráľovský slovenský vzdelávajúci spolok¹¹ pozostával zo siedmych vládou menovaných členov, do príchodu Červenej armády stál na jej čele Nándor Bernolák. Ďalšími členmi spolku boli Adolf Pechány, Eduard Ghéci-Hudec, Ján Hvozďárik, Juraj Podracký a poslanci Kadlec a Kalčok.¹² Spolok každoročne vydával svoj *Kalendár*, politický časopis *Slovenské noviny* pre ľud a časopis *Vlasť a svet*. *Slovenské noviny* pre ľud vychádzali až do príchodu Červenej armády.

V Budapešti existovali v 20. a 30. rokoch 20. storočia české a slovenské spolky, ako napríklad Česká beseda a Katolícky slovenský robotnícky kruh, ktoré udržiavali tajný kontakt s československou vládou v Prahe. Tieto spolky ale nemali veľa členov a boli konfesiónálne rozdelené, nemohli zastávať pozíciu celokrajinskej organizácie slovenskej a českej menšiny v Maďarsku.

Česká beseda združovala pracovníkov československého vyslanectva v Budapešti a niekoľko národne uvedomelých Čechov z Maďarska. Hrali sa divadelné predstavenia, účinkoval spevokol a hudobný krúžok, fungovala tu česká knižnica.

Slovenský robotnícky katolícky kruh fungoval pri farnosti sv. Jozefa v Budapešti. Spolok pozostával zo Slovákov v Budapešti, ktorí tu žili a pracovali. Kruh viedol Andrej Kocián. Usporiadavali sa divadelné predstavenia, fungoval tu spevokol a slo-

venská knižnica. Hlavnou úlohou spolku však bolo organizovanie slovenských cirkevných pútí a obradov. Úzko spolupracovali s Českou besedou.

V niektorých oblastiach¹³ existovali menšie čitateľské krúžky a stolové spoločnosti národne uvedomelých Slovákov, ktoré vykonávali podobnú činnosť ako vyššie spomenuté spolky, distribuovali slovenské knihy a tlač, organizovali divadelné predstavenia.

Po viedenskej arbitráži vznikol Spolok sv. Vojtecha v Maďarsku. Vymohli si ho Slováci, členovia Spolku sv. Vojtecha v Trnave, ktorí pripadli do Maďarska. Založil ho Alexander Horák v roku 1940. Otvoril slovenské kníhkupectvo v Budapešti, kam sa okrem kníh vydaných Spolkom sv. Vojtecha v Trnave dostali aj publikácie Matice slovenskej, Transcicia a iných. Spolok počas trvania vojny zásoboval slovenskou literatúrou aj ostatné Slováckmi obývané oblasti Maďarska. Horák sa dostal aj do dedín trianonského Maďarska, kde spoznal ľudí, ktorí neskôr tvorili jadro Antifašistického frontu Slovanov v Maďarsku a Zväzu Slovanov v Maďarsku.

Jedinou slovenskou politickou stranou, ktorá v tomto období zjednocovala Slovákov v Maďarsku, bola Strana slovenskej národnej jednoty, založená roku 1941 v Nových Zámkoch. Vydával rovnomený denník, Slovenskú jednotu. V strane spolupracovali Slováci od Nových Zámok po Košice, z Báčky a Békešskej Čaby. Predsedom strany bol Emanuel Böhm, v predsedníctve sedeli Jozef Kelemen, Ján Čajak a profesori Sirácky a Topoľský z Báčky. Strana bola podporovaná slovenským vyslanectvom v Maďarsku a v rámci možností mala československú orientáciu.

Pod patronátom Strany slovenskej národnej jednoty fungoval v Budapešti Spolok slovenských vysokoškolákov, ktorý vykonával agitačnú činnosť medzi Slováckmi v Budapešti. Počas vojny mal spolok približne 100 – 120 členov. Medzi najagilnejších z nich patril študent Ján Bačík, ktorého koncom vojny zatkli pre komunistickú činnosť a zahynul v Nemecku.

Veľká časť slovenských študentov a vedúcich predstaviteľov Strany slovenskej národnej jednoty v októbri 1944 opustila Budapešť. Zostalo iba niekoľko ľudí pod vedením dr. Františka Bartoška. Pripravovali ilegálne hnutie, pomáhali pri emigrácii slovenských študentov, opatrovali majetok strany a študentského spolku.

3.2. Predchodcovia, vznik a činnosť Antifašistického frontu Slovanov v Maďarsku

Alexander Horák a František Bartošek hneď po oslobodení Budapešti založili Československú národnú radu v Maďarsku, v tom istom čase odišiel Ján Sekerka do Békešskej Čaby a v Battonyi založil spolu s Michalom Franciscim – evanjelickým farárom z Békešskej Čaby – Antifašistický front Slovanov v Maďarsku. Bartošek odišiel do Košíc a nadviazal kontakt s československou vládou, od ktorej dostal aj finančnú podporu pre prácu medzi Slováckmi v Maďarsku.¹⁴

K vzniku Antifašistického frontu Slovanov v Maďarsku viedli nižšie opísané udalosti, vychádzajúce z politickej vôle Sovietskeho zväzu.

Už počas vojny sa v sovietskej politike formovalo všeslovanské hnutie, ktoré malo charakter „národného frontu“. Oficiálne sa organizovalo pod záštitou Všeslovanského výboru v Moskve a malo všestrannú podporu Červenej armády. Iniciátormi tohto hnutia na Dolnej zemi boli najmä Srbi z rumunského Banátu, ktorí mali priame kontakty s Titovou Juhosláviou a z veľkej časti presadzovali jej záujmy. Z poli-

tického hľadiska v Maďarsku podporovali nastoľovanie režimu tzv. ľudovej demokracie a nástup komunistov k moci.

Všeslovanská myšlienka našla na sklonku vojny pozitívny ohlas aj medzi dolnozemskými Slovákami. Z iniciatívy banátskych Srbov bol koncom roku 1944 v Timisoare založený Antifašistický odbor Slovanov, ktorý si v rumunskom Nadlaku vytvoril aj svoju Česko-slovenskú odbočku. Predsedom odbočky sa stal Ondrej Ondrejovič. Ústredným tlačovým orgánom Antifašistického odboru Slovanov sa stal časopis *Pravda*.¹⁵

Z radov vedenia Antifašistického odboru Slovanov v Rumunsku vyšla iniciatíva združiť v obdobnej organizácii aj Slovanov v Maďarsku. V polovici januára 1945 rozoslal Antifašistický odbor Slovanov zástupcom dolnozemských Srbov a Slovákov žijúcich v Maďarsku pozvánky na spoločné stretnutie s predstaviteľmi odboru, ktoré sa konalo 31. januára 1945 v Nadlaku. Na toto stretnutie prišlo 48 Slovákov z Maďarska. Pracovné rokovanie zjazdu sa konalo v hoteli Slovák. Cieľom stretnutia bolo informovať prítomných o úlohách a činnosti Antifašistického odboru Slovanov v Rumunsku. Výsledkom práce komisie bolo Memorandum Slovanov, ktoré bolo vyhotovené v srbskom a slovenskom jazyku. Po ukončení nadlackého zjazdu jeho delegáti zakladali na územiach Maďarska obsadených Červenou armádou miestne organizácie Antifašistického odboru Slovanov v Maďarsku. Odbor bol neskôr premenovaný na Antifašistický front Slovanov v Maďarsku. Významnú pomoc poskytli členovia a funkcionári dolnozemskej Strany slovenskej národnej jednoty. Obvodný tajomník Strany slovenskej národnej jednoty v Békešskej Čabe Andrej Kerepecký oznámil zánik strany a vyzval jej členov a prívržencov, aby zakladali organizácie Antifašistického odboru Slovanov v Maďarsku a stali sa ich členmi.¹⁶

Vytváranie miestnych organizácií Antifašistického odboru Slovanov v Maďarsku resp. Antifašistického frontu Slovanov v Maďarsku vyústilo do ustanovujúceho zjazdu, ktorý sa konal 18. februára 1945 v obci Battonya v Békešskej župe. Na jeho zasadnutí sa zúčastnilo 165 delegátov z miestnych odbočiek Antifašistického frontu Slovanov v Maďarsku z Dolnej zeme, keďže Maďarsko bolo v tomto období frontovým územím. Na ustanovujúcom zjazde sa zúčastnilo aj osem delegátov Antifašistického odboru Slovanov z rumunského Nadlaku. Výsledkom rokovania zjazdu bolo vytvorenie jednotnej celoštátnej organizácie Slovákov, Srbov, Chorvátov, Slovincov a Rusínov pod názvom Antifašistický front Slovanov v Maďarsku. Na tomto zjazde bol prijatý program, stanovy a boli zvolené ústredné orgány. Predsedom sa stal Michal Francisci, ev. a. v. farár z Békešskej Čaby. Vytvoril sa systém dvoch podpredsedov a tajomníkov za paritného zastúpenia Slovákov a Srbov. Za podpredsedov Antifašistického frontu Slovanov v Maďarsku boli zvolení Ondrej Beňo a Stano Nedučič, za tajomníkov Ján Sekerka a N. Nedučič. Pokladníkom sa stal Ján Duna z Békešskej Čaby.

Budapeštianske ústredie slovenskej sekcie vysielalo na všetky kraje obývané Slovákami a Čechmi oblastných tajomníkov, ktorí objavovali slovenské obce, získavali dôverníkov a prostredníctvom nich zakladali nové miestne organizácie.

Delegáti ustanovujúceho zjazdu Antifašistického frontu Slovanov v Maďarsku sa rozhodli vydávať ústredný časopis Antifašistického frontu Slovanov v Maďarsku pod názvom *Sloboda*. Prvé číslo týždenníka *Sloboda* vyšlo 9. júna 1945. Zodpovedným redaktorom sa stal František Bartošek. Zo strany maďarskej vlády sa z času načas objavovali snahy o založenie provládneho časopisu pre Slovákov v Maďarsku, takto

vznikli časopisy *Slobodný hlas* a *Slovenské noviny* v rokoch 1946 a 1947, ktoré však po krátkom čase zanikli.¹⁷ Zo začiatku v redakčnej rade pracovali len Slováci. Neskôr sa jej zloženie zmenilo kooptovaním Srbov, a najmä po roku 1947 postupným odchodom členov redakčnej rady na Slovensko v rámci výmeny obyvateľstva.

Vedenie frontu od počiatku venovalo mimoriadnu pozornosť otázke zabezpečenia a uplatnenia národnostných práv Slovákov v povojnovom Maďarsku. V tomto smere v mnohom nadväzovalo na program Strany slovenskej národnej jednoty. Predstavitelia frontu už v lete 1945 vypracovali Kultúrny program Slovákov v demokratickom Maďarsku,¹⁸ ktorý na stránkach *Slobody* (16. júna 1945) predstavil podpredseda Alexander Horák. V programe, adresovanom ministerstvu školstva, vedenie frontu zdôraznilo, že najväčším nebezpečenstvom pre demokraciu v Maďarsku je pretrvávajúca tzv. svätoštefanská ideológia. Dôsledkom politiky predchádzajúceho režimu opierajúcej sa o svätoštefanskú ideológiu bola aj skutočnosť, že Slováci v povojnovom Maďarsku nemali silnú vrstvu vlastnej inteligencie.

V dôsledku intenzívneho nátlaku predstaviteľov národnostných menšín bola nútená dočasná vláda vedená B. Miklósom Dálnokim vydať nariadenie o vyučovaní v jazyku menšín na maďarských ľudových školách.

Okrem zápasu za národnostné práva Slovákov v Maďarsku je činnosť slovenskej zložky Antifašistického frontu Slovanov od jej vzniku úzko spätá s presídľovaním Slovákov z Maďarska v rámci pripravovanej medzištátnej dohody o výmene obyvateľstva. Prípravné práce sa začali v lete 1945. V júni 1945 navštívila Československú republiku štyridsaťčlenná delegácia slovenskej časti Antifašistického frontu Slovanov v Maďarsku, aby informovala predstaviteľov pražskej vlády o postavení Slovákov v Maďarsku, o ich snahe presídliť sa na Slovensko a súčasne v tomto smere dohodla niektoré konkrétne kroky. Následne slovenská zložka Antifašistického frontu Slovanov v Maďarsku sa v rámci dohodnutých činností s celou svojou organizačnou silou zapojila do pripravovanej výmeny obyvateľstva medzi Československou republikou a Maďarskom. Organizovaním presídľovania Slovákov bola po podpísaní dohody medzi Československom a Maďarskom poverená Československá presídľovacia komisia so sídlom v Budapešti.

V decembri 1946 odovzdala desaťčlenná delegácia Slovákov z Maďarska na predsedníctve vlády v Budapešti pamätný list (memorandum) proti zablokovaniu výmeny obyvateľstva, ktorý podpísalo 20 000 Slovákov dožadujúcich sa presídlenia na Slovensko. Text memoranda bol zaslaný aj československej vláde v Prahe, Spojeneckej kontrolnej komisii v Budapešti a Organizácií spojených národov v New Yorku.¹⁹

Viac ako polovica Slovákov žila v roku 1946 ešte v rámci kompaktného slovenského etnického územia, čo vytváralo určité predpoklady, že slovenská menšina sa v povojnovom Maďarsku udrží pri živote. Z tohto predpokladu vychádzali aj predstavitelia Antifašistického frontu Slovanov v Maďarsku, ktorí pri všestrannej podpore presídľovacej akcie venovali intenzívnu pozornosť aj tým Slovákom, ktorí sa rozhodli ostať v Maďarsku. Preto snaha zapojiť do tejto činnosti aj týchto Slovákov sa stále viac presadzovala a od roku 1947 už jednoznačne dominovala. Toto sa jednoznačne prejavilo na treťom valnom zhromaždení slovenskej sekcie Antifašistického frontu Slovanov v Maďarsku 28. októbra 1947. Na valnom zhromaždení boli do vedenia zvolení aj Slováci, ktorí sa rozhodli zostať. Cieľom týchto snáh bolo po ukončení

výmeny obyvateľstva vytvoril zo slovenskej sekcie Antifašistického frontu Slovanov v Maďarsku organizáciu pre Slovákov, ktorí ostanú v Maďarsku.

Väčšinu organizovaného členstva tvorili Slováci, ktorí sa hlásili na presídlenie na Slovensko. I keď Antifašistický front Slovanov v Maďarsku mal veľký vplyv aj medzi ostatnými Slovákami, vo všeobecnosti bol ponímaný ako organizácia spätá s presídľovacou akciou, a preto voči nej pretrvávala určitá zdržanlivosť zo strany tých Slovákov, ktorí sa rozhodli zostať v Maďarsku.

Začiatkom roku 1947 mala slovenská sekcia 27 176 organizovaných členov, ktorí na území Maďarska boli združení v 137 miestnych odbočkách. Antifašistický front Slovanov v Maďarsku sa významne pričínal o prehĺbenie národnouvedomovacieho procesu Slovákov v Maďarsku. Pod jeho záštitou sa organizovali jazykové kurzy, zakladali sa divadelné a čitateľské krúžky, spevokoly a slovenské knižnice. Rozširovali slovenskú literatúru, tlač, usporadúvali rôzne prednášky a výstavy.

Podobnú úlohu zohral týždenník *Sloboda*, ktorý v období náborovej akcie vychádzal v náklade 40 000 výtlačkov. Bol expedovaný pre Slovákov v Rumunsku a v Juhoslávii. V redakcii *Slobody* vychádzal aj *Slovenský kalendár*, ktorý sa stal obľúbeným čítaním Slovákov v Maďarsku.

Vnútropolitický vývoj v Maďarsku smerujúci k nastoleniu totalitného režimu ovplyvnil aj vývoj Antifašistického frontu Slovanov v Maďarsku a jej vzťah s juhoslovanskou sekciou. V dňoch 5. – 6. októbra 1946 sa v obci Bácsalmás konal druhý kongres juhoslovanskej sekcie, na ktorom sa táto sekcia definitívne osamostatnila a premenovala sa na Demokratický zväz Juhoslovanov v Maďarsku.²⁰

Bezprostrednou reakciou na vznik Demokratického zväzu Juhoslovanov v Maďarsku bolo zvolanie tretieho valného zhromaždenia slovenskej sekcie Antifašistického frontu Slovanov v Maďarsku, ktoré sa konalo v dňoch 26. – 28. októbra 1947 v Budapešti. Na treťom valnom zhromaždení sa s konečnou platnosťou osamostatnila a premenovala na Zväz Slovanov v Maďarsku. V súvislosti so vznikom Zväzu Slovanov v Maďarsku sa na tomto valnom zhromaždení zmenili stanovy. Zväz naďalej nadväzoval na programové ciele bývalej slovenskej sekcie Antifašistického frontu Slovanov v Maďarsku a na jej organizačnej štruktúru vybudovanú po roku 1945. Tvoril ju trojstupňový systém: miestna odbočka, obvod, ústredie. Za predsedu bol zvolený Alexander Horák namiesto Michala Francisciho, ktorý sa presťahoval na Slovensko.

V súvislosti s ukončením výmeny obyvateľstva medzi Československom a Maďarskom a následným odchodom čelných funkcionárov zväzu na Slovensko sa po roku 1948 pociťoval akútny nedostatok osobností, ktoré by nahradili funkcionárov, a boli schopní presadzovať záujmy slovenskej menšiny. K personálnym zmenám vo vedení došlo v marci 1948. V marci 1948 sa Alexander Horák presídlil a jeho funkciu prevzal Ján Žúrik, ktorý sa presťahoval v decembri 1948. Po ňom ako predseda nastúpil František Bartošek.²¹ Bartošek sa tiež čoskoro presídlil na Slovensko. Po ňom v predsedníctve pokračoval Ján Boldóczky. Zväz Slovanov v Maďarsku bol v decembri roku 1948 premenovaný na Demokratický zväz Slovákov v Maďarsku a dostal sa úplne pod kontrolu maďarskej vlády a Komunistickej strany.

3.3. Organizačná štruktúra

Organizačná štruktúra Antifašistického frontu Slovanov v Maďarsku bola trojstupňová, tvorili ju:

1. celokrajinské orgány,
2. oblastné²² – krajské úradovne,
3. miestne organizácie.

3.4. Celokrajinské orgány

Ústrednými orgánmi Antifašistického frontu Slovanov v Maďarsku boli:

1. Úradníctvo organizácie,
2. Výbor,
3. Valné zhromaždenie,
4. Dozorný výbor.

Úradníctvo – predsedníctvo organizácie pozostávalo z nasledujúcich úradníkov organizácie:

- a.) ústredný predseda,
- b.) ústredný podpredseda,
- c.) generálny tajomník a tajomník,
- d.) hlavný pokladník a pokladník,
- e.) hlavný knihovník a knihovník,
- f.) referent mládeže,
- g.) sociálny referent,
- h.) kultúrny a tlačový referent,
- i.) zábavný referent,
- j.) účtovník,
- k.) kurátor a jeho zástupca,
- l.) zapisovateľ,
- m.) právny poradca.

Ústredný predseda mal za úlohu zastupovať organizáciu pred úradmi, súdmi a súkromníkmi, zvolával schôdzu výboru a valné zhromaždenie. Predsedal na valnom zhromaždení a schôdzach výboru, v prípade rovnakého počtu hlasov mal osobitné hlasovacie právo. Mal právo kontroly nad všetkými záležitosťami organizácie, staral sa o dodržiavanie stanov, kontroloval správu majetku organizácie a mal právo kontrolovať úradné a účtovné knihy organizácie. Mal právo prehliadať účty a disponovať obnosom nepresahujúcim 50 gramov 14 karátového zlata.

Podpredsedov bolo viac, valné zhromaždenie malo voliť jedného podpredsedu za každú slovanskú národnosť združenú v Antifašistickom fronte Slovanov v Maďarsku, počet ktorých prevyšoval aspoň 20 organizovaných členov.

Podpredsedovia organizácie mali spolupracovať s ústredným predsedom a mali usmerňovať a viesť organizovanie členov patriacich k ich národnosti. Podpredsedovia mali predkladať ústredným orgánom organizácie návrhy na riešenie problémov danej národnosti spolku.

Zastupovaním ústredného predsedu mal byť poverený ten podpredseda, ktorého národnosť bola v organizácií zastúpená najvyšším počtom.

Výkonným orgánom výboru bol generálny tajomník. Mal za úlohu zúčastňovať sa na zasadaniach výboru, viesť zápisnicu a zodpovedal za prevedenie rozhodnutí výbo-

ru. Mal sa starať o riadny a rýchly chod organizácie. Zostavoval ročné hlásenia o činnosti organizácie a mal sa starať o archív. Zastupoval ho tajomník.

Hlavný tajomník opatroval a viedol evidenciu majetku organizácie. Bol zodpovedný za hospodárenie organizácie, staral sa o presné vyberanie členských poplatkov a mal povinnosť podávať mesačné hlásenia o hospodárení. V pokladni organizácie mohla byť uložená suma len do hodnoty 10 gramov 14 karátového zlata, vyššia suma musela byť uložená v niektorej banke.

Hlavný knihovník sa staral o knižnicu organizácie, bol povinný prevziať knihy na základe inventára, bol zodpovedný za stratu alebo poškodenie kníh. Zastupoval ho knihovník.

Referent mládeže zastupoval záujmy dorastencov, dával návrhy patričným orgánom organizácie. Mal právo zúčastňovať sa na zasadnutiach výboru. Bol jediným funkcionárom, ktorý mohol byť zvolený aj z radu dorastencov.

Sociálny referent sa staral o zaistenie podpôr, subvencií a inej pomoci pre organizáciu. Evidoval finančné podpory a v prípade potreby poskytoval finančnú a materiálnu pomoc členom organizácie.

Kultúrny a tlačový referent sa zaoberal organizovaním divadelných predstavení, kultúrnych podujatí a odborných prednášok. Mal povinnosť sledovať články o organizácii v denníkoch a časopisoch a na ich základe písať hlásenia predsedovi. So súhlasom predsedu uverejňoval v časopisoch správy a články o činnosti organizácie, a mal za povinnosť dementovať nepravdivé správy vychádzajúce v maďarskej tlači. Zastupoval ho zábavný referent.

Zábavný referent sa zaoberal organizovaním kultúrnych podujatí, filmových predstavení, organizovaním výletov, rekreačných pobytov a tanečných zábav. Zastupoval ho kultúrny a tlačový referent.

Úlohou účtovníka bolo vedenie účtovných kníh organizácie a vypracovanie potrebných výkazov. Zastupoval ho zapisovateľ.

Kurátor sa staral o miestnosti a zariadenia organizácie, bol zodpovedný za dodržiavanie domáceho poriadku. Prijímal a prepúšťal pomocný personál, staral sa o čístitu miestností, mal za úlohu obstarávanie prostriedkov slúžiacich k osvetleniu a vykurovaniu miestností organizácie. Viedol inventár o zariadení organizácie, v prípade zaneprázdnenia ho mal zastupovať zástupca kurátora.

Zapisovateľ vybavoval písomnú agendu organizácie na základe pokynov tajomníka. Zastupoval ho účtovník.

Právny zástupca vybavoval právne záležitosti organizácie, členom poskytoval právnu pomoc.

3.5. Výbor

Výbor Antifašistického frontu Slovanov v Maďarsku pozostával z niektorých členov úradníctva organizácie, dvanástich riadnych a šiestich náhradných volených členov. Riadnych a náhradných členov výboru volilo valné zhromaždenie na dobu troch rokov. Členmi výboru z radov úradníctva organizácie boli: predseda, zastupujúci podpredseda, generálny tajomník a právny zástupca organizácie. Behom roku prichádzal na miesto riadneho člena výboru ten náhradný člen, ktorý vo voľbách získal najviac hlasov. Náhradného člena výboru povolával predseda doporučeným listom.

Predseda a podpredsedu výboru si výbor volil z vlastných radov na obdobie troch rokov. Predsedovi v práci pomáhal a zastupoval podpredseda. Zvolený výbor mal uskutočniť svoje prvé zasadnutie najneskôr 8. deň po zvolení. Zasadnutia výboru sa mali konať mesačne, v prípade potreby aj častejšie.

Zasadnutie výboru zvolával a viedol predseda výboru, v prípade jeho zaneprázdnenia podpredseda výboru. Mimoriadne zasadnutie výboru sa mohlo zvolať na žiadosť aspoň troch členov výboru.

K právoplatnosti rozhodnutí výboru bola potrebná účasť aspoň jednej tretiny riadnych členov a členov úradníctva. Výbor rozhodoval väčšinou hlasov. Zo zasadnutí výboru bolo potrebné viesť zápisnicu, ktorú podpisoval predseda výboru, generálny tajomník²³ a predsedom vopred určení dvaja overovatelia zápisnice.

Do kompetencií výboru patrilo dohliadať na činnosť úradníctva, viesť a usmerňovať záležitosti organizácie a dozerať na hospodárenie. Výbor si určoval vlastný rokovací poriadok, určoval tiež rokovací poriadok predsedníctva organizácie. Menoval platených úradníkov organizácie, určil ich kompetencie a plat, rozhodoval o vylučovaní členov. Výbor mal každoročne vypracovať ročné hlásenie o svojej činnosti, toto hlásenie malo byť predložené vlnému zhromaždeniu.

Proti rozhodnutiam výboru sa mohol odvolať každý člen organizácie do 15 dní od jeho vynesenia k valnému zhromaždeniu.²⁴

3.6. Valné zhromaždenie

Valné zhromaždenie Antifašistického frontu Slovanov v Maďarsku reprezentovalo všetkých aktívnych členov organizácie a bolo najvyšším orgánom organizácie. Mohlo byť dvojaké – riadne a mimoriadne.

Riadne valné zhromaždenie bolo treba zvolať aspoň raz za rok, v prvej štvrtine roka.

Valné zhromaždenie zvolával predseda organizácie, v prípade jeho zaneprázdnenosti ho mohol zvolať aj podpredseda organizácie. Valné zhromaždenie sa malo konať v ústredí organizácie v Budapešti alebo hociktorej obci na území Maďarska, kde žilo početné slovanské obyvateľstvo. Zvolanie valného zhromaždenia malo byť oznámené každému členovi organizácie poštou, 8 dní pred zvolaním valného zhromaždenia mala byť v miestnostiach organizácie v Budapešti verejne vystavená ročná správa o činnosti a hospodárení organizácie a program valného zhromaždenia. Ak sa na valnom zhromaždení malo rokovať o zmene stanov, tak v programe musel byť uverejnený aj text návrhu nových stanov. Správu o zvolaní valného zhromaždenia, miesto, čas a program bolo treba uverejniť v úradných novinách organizácie alebo v niektorom z budapeštianskych denníkov. Ak chcel niektorý člen organizácie podať návrh na rokovanie, bol ho povinný písomne predložiť predsedovi organizácie do posledného dňa bežného roku.

Mimoriadne valné zhromaždenie mal právo zvolať predseda organizácie hocikedy podľa potreby. O zvolanie mimoriadneho valného zhromaždenia mohli požiadať písomnou žiadosťou, adresovanou predsedovi obsahujúcou príčiny a cieľ, riadni členovia organizácie, ktorí predstavovali aspoň tretinu členstva. Požiadať o zvolanie mimoriadneho valného zhromaždenia mohol aj výbor. Ak predseda žiadosť o zvolanie mimoriadneho valného zhromaždenia do 8 dní nespĺnil, mal výbor, alebo členovia právo zvolať mimoriadne valné zhromaždenie, na ktorej ale nebola zverejnená ročná bilancia organizácie.

Valnému zhromaždeniu predsedal predseda organizácie, v prípade jeho zaneprázdnenia podpredseda. V prípade zaneprázdnenia podpredsedu organizácie mal valnému zhromaždeniu predsedieť volený predseda, ktorého si delegáti zhromaždenia zvolili z vlastných radov.

Voliť a byť volení mohli byť iba riadni členovia. Dorastenci, zakladajúci a čestní členovia sa zhromaždenia mohli zúčastniť, mohli podávať návrhy a prehovoriť na zhromaždení, ale nemali ani aktívne, ani pasívne hlasovacie právo. Z radov dorastencov mohol byť zvolený referent mládeže.

Riadni členovia mohli na valnom zhromaždení hlasovať cestou delegátov. Právo vysielat' delegátov mala každá miestna organizácia, jedného delegáta za každých sto členov.

Riadne alebo mimoriadne valné zhromaždenie rozhodovalo o záležitostiach, ktoré boli určené v programe. Na valných zhromaždeniach sa rokovalo najmä o schvaľovaní zmlúv, preskúmaní rozhodnutí výboru, o rozpočte a o zmene stanov. Na zhromaždení sa prejednávali návrhy orgánov organizácie a návrhy jednotlivých členov. Zhromaždenie schvaľovalo rozhodnutia o vzniku a zániku miestnych organizácií. Volili sa riadni a náhradní členovia výboru, dozorného výboru a predsedníctva. Rozhodnutia sa vynášali hlasovaním – povstaním, zdvihnutím ruky.

Z rokovania valného zhromaždenia sa vyhotovila zápisnica, ktorá obsahovala zoznam zúčastnených členov, body programu a prerokovaných záležitostí. Zápisnicu viedol zapisovateľ, ktorý bol volený z členov valného zhromaždenia. K overeniu zápisnice bol potrebný podpis predsedu valného zhromaždenia a dvoch predsedom určených overovateľov.

3.7. Dozorný výbor

Dozorný výbor bol volený na valnom zhromaždení Antifašistického frontu Slovanov v Maďarsku z radov riadnych členov organizácie na dobu troch rokov. Výbor pozostával z piatich členov, predsedom sa stal najstarší z nich. Predsedu dozorného výboru zastupoval druhý najstarší člen výboru.

Dozorný výbor ma za úlohu kontrolovať spravovanie peňažných záležitostí organizácie. V dobe poverenia mohol výbor, alebo aj jeho jednotliví členovia osobitne preskúmať finančné knihy organizácie. Koncom účtovného roku mali členovia výboru povinnosť preskúmať účtovné písomnosti, a podať o nich hlásenie valnému zhromaždeniu. Ak zistili nezrovnalosti v spravovaní financií organizácie, mali povinnosť podať hlásenie predsedníctvu organizácie. Členovia dozorného výboru počas trvania svojej funkcie nemohli byť členom výboru a nemohli zastávať žiadnu inú funkciu v rámci organizácie.

3.8. Oblastné úradovne

Oblastné úradovne²⁵ mali za úlohu koordinovať činnosť miestnych organizácií, boli spojovacím článkom medzi ústredným vedením organizácie v Budapešti a miestnymi organizáciami.

Na čele oblastných úradovní stáli oblastní (obvodní) tajomníci, menovaní predsedom Antifašistického frontu Slovanov v Maďarsku.

Oblasťní tajomníci boli priamo podriadení ústrednému vedeniu. Mali povinnosť²⁶ rozširovať časopis *Sloboda*²⁷, organizovať nové miestne organizácie pomocou agitačnej práce a hľadáním dôverníkov v každej Slováckmi obývanej obci. Tajomníci mali pravidelne navštevovať miestne organizácie a obce vo svojom obvode, kde sa mali informovať o potrebe otvorenia škôl s vyučovacím jazykom slovenským²⁸ a o slovenských bohoslužbách v kostoloch. Vyhotovali zoznamy slovenských obcí vo svojom obvode, písali pravidelné hlásenia predsedníctvu v Budapešti. Mali zakladať poľnohospodárske a spotrebné družstvá, ktoré mali byť riadené centrálnou pomocou družstva Dunaj v Budapešti. Vo svojich úradovniach a pri niektorých miestnych organizáciách zakladali slovenské knižnice, ktoré boli zásobované prostredníctvom Spolku sv. Vojtecha v Maďarsku. Významnú pozíciu zohrávalo organizovanie ochotníckych divadelných skupín, tajomníci zakladali ochotnícke skupiny, divadelné hry často sami režirovali a písali.

V rokoch 1945 – 1948 existovalo 18 oblastných úradovní. Niektoré časom zanikli, alebo po niekoľkých mesiacoch sa zlúčili s inými oblastnými úradovňami.

V Maďarsku fungovali tieto oblastné úradovne:

1. oblasť I. Budapest (1946 – 1948),
2. oblasť II. Pilis (1946 – 1948),
3. oblasť III. Aszód (1946 – 1948),
4. oblasť IV. Kiskőrös (1946 – 1948),
5. oblasť V. Esztergom (1945 – 1948),
6. oblasť VI. Bánhida (1945 – 1948),
7. oblasť VII. Felsőpetény (1945 – 1948),
8. oblasť VIII. Balassagyarmat (1946 – 1948),
9. oblasť IX. Salgótarján (1945 – 1948),
10. oblasť X. Miskolc (1946 – 1948),
11. oblasť XI. Forró (1946),
12. oblasť XII. Sátoraljaújhely (1946 – 1948),
13. oblasť XIII. Nyíregyháza (1946 – 1948),
14. oblasť XIV. Szarvas (1945 – 1948),
15. oblasť XV. Békéscsaba (1946 – 1948),
16. oblasť XVI. Tótkomlós (1946 – 1948),
17. oblasť XVII. Gyöngyös (1946 – 1947),
18. oblasť XVIII. Pécs (1946 – 1948).

3.9. Miestne organizácie

Miestne organizácie²⁹ stáli na najnižšom stupni organizačnej štruktúry Antifašistického frontu Slovanov v Maďarsku. Miestne organizácie boli založené takmer v každej Slováckmi obývanej obci v Maďarsku. Miestna organizácia sa mohla založiť v hociktovej Slováckmi obývanej obci na území Maďarska, kde o to požiadalo aspoň 20 riadnych členov organizácie bývajúcich na území založiť sa majúcej miestnej organizácie. Vznik novej miestnej organizácie musel byť odsúhlasený na valnom zhromaždení Antifašistického frontu Slovanov v Maďarsku.

Miestne organizácie neboli samostatnými právnymi osobami, nemali vlastné stanoviny a museli sa riadiť nariadeniami a stanovami organizácie. V názve miestnej organizácie sa popri názve organizácie mohlo uviesť výlučne miesto pôsobenia miestnej organizácie.³⁰

Výkonným orgánom miestnych organizácií bolo miestne predsedníctvo a členská schôdza.

Miestne predsedníctvo tvorili predseda miestnej organizácie s 3 – 9 členmi miestnej organizácie volených členov.

Úlohou miestneho predsedníctva bolo vedenie miestnej organizácie, zvolávanie členských schôdzí a vykonávanie nariadení výkonných orgánov Antifašistického frontu Slovanov v Maďarsku, vzťahujúce sa na miestne organizácie. Miestne predsedníctvo malo zasadať v prípade potreby, z týchto zasadnutí sa mala spísať podobná zápisnica ako z valného zhromaždenia.

Členská schôdza zastupovala členov miestnej organizácie. Schôdze sa mali konať mesačne, v prípade potreby sa mohla zvolať mimoriadna členská schôdza, ak o to požiadala aspoň polovica členov miestnej organizácie. Členská schôdza volila delegátov valného zhromaždenia, predsedníctvo a predsedu miestnej organizácie. Členskej schôdke predsedal predseda miestnej organizácie. Schôdza bola uznášaniaschopná iba v prípade, ak bola prítomná aspoň tretina členov miestnej organizácie. Rozhodnutia vynášala väčšinou hlasov, v prípade rovnosti hlasov rozhodoval hlas predsedu. Z členských schôdzí sa mala viesť zápisnica podobná zápisnici z valného zhromaždenia, zápisnicu mal viesť predsedom poverený člen členskej schôdze.³¹

Za členov organizácie mohli byť prijatí všetci občania Maďarska, ktorí sa hlásili za príslušníka niektorej slovanskej národnosti³², bez rozdielu pohlavia a politickej príslušnosti. Členom Antifašistického frontu Slovanov v Maďarsku sa nemohla stať osoba, ktorá bola v minulosti odsúdená za zločin proti demokratickým zásadám alebo za iné zločiny.

Členovia Antifašistického frontu Slovanov v Maďarsku boli rozdelení do štyroch kategórií podľa svojich práv a povinností v organizáciách:

1. riadni členovia,
2. dorastenci,
3. zakladajúci členovia,
4. čestní členovia.

Za riadnych členov mohli byť prijatí tí, ktorí už dosiahli 18. rok svojho života. Za dorastencov bolo možné prijať tých, ktorí už dosiahli 14., ale neprekročili 18. rok svojho života. Za zakladajúceho člena mohol byť prijatý ten, kto pri svojom vstupe zaplatil do pokladne sumu rovnajúcu sa hodnote apoň 200 kg pšenice v maďarskej mene³³ platnej v deň vstupu do organizácie. Riadny člen mal zaplatiť sumu rovnajúcu sa 12 kg pšenice a zvláštny poplatok v sume rovnajúcej sa 2 kg pšenice. Zakladajúci člen musel v deň vstupu dožiť 24. rok svojho života. Za čestného člena bolo možné prijať osobu, ktorá vykonala zvláštnu, uznanie zasluhujúcu činnosť v spoločenskom, organizačnom živote alebo na vedeckom a literárnom poli, a musel mať aspoň 24 rokov.

Riadni členovia, dorastenci a zakladajúci členovia museli byť občanmi Maďarska, za čestného člena bolo možné prijať aj cudzieho štátneho občana, toto však bolo závislé od povolenia maďarského ministra vnútra. Maloletí mohli byť prijatí len s povolením rodičov alebo zákonných zástupcov.

Riadni členovia a dorastenci boli povinní svoju žiadosť o prijatie podať písomne alebo osobne, súčasne museli predložiť potvrdenie³⁴ podpísané dvomi členmi organizácie o tom, že prihlásenie žiadajúca osoba je slovanského pôvodu a predtým

nebola členom žiadnej nedemokratickej – fašistickej organizácie. Podobne sa postupovalo aj pri prijímaní zakladajúcich členov, s tým rozdielom, že k prihláške muselo byť pripojené potvrdenie pokladne organizácie o zaplatení vyššie uvedeného príspevku pre organizáciu.

Prihlášku riadnych členov a dorastencov kontroloval predseda miestnej organizácie, ktorý ju podpísal a vystavil novú členskú legitimáciu, ktorú poslal ústrednému predsedníctvu, kde ju podpísal predseda a hlavný tajomník. Táto legitimácia s trojitým podpisom³⁵ bola konečne odoslaná novoprijatému členovi. V prípade neprijatia mohol člen podať odvolanie na výbor do 8. pracovných dní od doručenia rozhodnutia.

V prípade zakladajúceho člena sa mala prihláška poslať hlavnému tajomníkovi alebo tajomníkovi organizácie, vo veci prijatia zakladajúceho člena mal rozhodnúť výbor. Zakladajúci člen sa v prípade odmietnutia jeho prihlášky mohol obrátiť na valné zhromaždenie.

V prípade čestného člena bolo potrebné podať návrh na jeho prijatie, tento návrh, aj s odôvodnením, sa mal poslať na ústredné predsedníctvo. O prijatí čestného člena rozhodovalo valné zhromaždenie.

Členské poplatky sa platili štvrtročne v pravidelných intervaloch v prvý deň patríčného obdobia. Čestný člen nebol povinný platiť členské poplatky.

Aktívne a pasívne volebné právo mali len riadni členovia, zakladajúci členovia mali volebné právo iba v prípade, ak boli zároveň aj riadnymi členmi. Dorastenci právo voliť nemali a nemohli byť ani zvolení. Výnimku tvorila funkcia referenta mládeže, do tejto funkcie mohli byť zvolení aj dorastenci.

Člen Antifašistického frontu Slovanov v Maďarsku prestával byť členom organizácie v štyroch prípadoch:

- a. v prípade smrti,
- b. zrieknutím sa členstva,
- c. vyškrtnutím,
- d. vytvorením.

Člen sa svojho členstva mohol zrieknuť písomným prehlásením, ktoré mal poslať ústrednému predsedníctvu.

Člen, ktorý napriek písomnej výzve nezaplatil členské poplatky, ohrozoval záujmy a dobré meno organizácie alebo sa nezúčastňoval práce a mal spory s ostatnými členmi, mohol byť vyškrtnutý zo zoznamu členov.

Ten člen, ktorý bol právoplatne odsúdený za prečin alebo zločin zo ziskuchtivosti alebo kvôli činom proti demokratickým zásadám, mal byť nepodmienečne vytvorený z organizácie. Rozdiel medzi vyškrtnutím zo zoznamu členov a vytvorením z organizácie spočíval v tom, že vyškrtnutý člen mohol neskôr požiadať o znovuprijatie do organizácie, kým vytvorený člen túto možnosť už nemal.³⁶

Poznámky

1. BOBÁK, Ján: *Slováci v Maďarsku (1918 – 1945)*. Bratislava: Kubko Goral 1998. 53 s.; BOBÁK, Ján: *Zápas Slovákov v Maďarsku za národnostné práva (1945 – 1948)*. Bratislava: Kubko Goral 1997. 55 s.
2. VADKERTY, Katalin: *A kitelepítéstől a reszlovakizációig*. Pozsony: Kalligram 2001. 705 s.
3. BUKOVSKZY, Ladislav: Podoby maďarsko-slovenskej výmeny obyvateľstva medzi okresom Galanta a Nyíregyháza. In: *Pamät' národa*, roč. 4, č. 1, s. 34 – 44.

4. Po skončení tureckej okupácie krajiny.
5. VADKERTY, *A kitelepítéstől a reszlovakizációig*, s. 239.
6. Tamtiež, s. 240.
7. hu.wikipedia.org/wiki/Magyarorsz%C3%A1g_nemzetis%C3%A9gpolitik%C3%A1ja_1945-1989_k%C3%B6z%C3%B6tt 21. 1. 2008.
8. V článkoch časopisu *Sloboda* bolo často porovnávané *vojnou zničené chudobné* Maďarsko a silné a *bohaté* Československo.
9. GYIVICSÁN, Anna – KRUPA, András: *A magyarországi szlovákok*. Budapest 1998.
10. VADKERTY, *A kitelepítéstől a reszlovakizációig*, s. 240, na základe ÚA Praha, fond ÚV KSČ, 100/24, 139/1494, zápisnica.
11. SNA BA, fond AFS, inv. č. 57, Správa o činnosti AFS, 1947.
12. SNA BA, fond AFS, tamtiež.
13. Napr. Békéscsaba, Tótkomlós, Nyíregyháza.
14. SNA BA, fond AFS, inv. č. 57, Správa o činnosti AFS, 1947.
15. BOBÁK, Ján: *Zápas Slovákov v Maďarsku za národnostné práva (1945 – 1948)*, s. 6.
16. Tamtiež
17. Tamtiež.
18. Kultúrny program Slovákov v demokratickom Maďarsku. In: *Sloboda*, 1945, roč. 1, č. 2.
19. BOBÁK, Ján: *Zápas Slovákov v Maďarsku za národnostné práva (1945 – 1948)*, s. 20.
20. Tamtiež, s. 27.
21. Tamtiež, s. 33.
22. V dokumentoch organizácie sa pre oblastné úradovne občas používali aj názvy ako krajské, okresné alebo obvodové úradovne. V tejto práci budeme používať výraz *oblastné úradovne* prípadne *oblastné* alebo *obvodné sekretariáty*.
23. Generálny tajomník bol zároveň aj zapisovateľom zasadnutia výboru.
24. SNA BA, fond AFS, inv. č. 26, Stanovy AFS, 1946.
25. Pre oblastné úradovne sa používal aj výraz *oblastné sekretariáty*.
26. BA, fond AFS, *Obežníky 1945*, inv. č. 77, Povinnosti obvodných tajomníkov AFS.
27. 35 % z ceny predaných novín zostávalo u tajomníka.
28. O týchto cestách mali pravidelne hlásiť vo svojich mesačných hláseniach.
29. V dokumentoch sa pre miestne organizácie používal termín miestne odbočky.
30. Napríklad Antifašistický front Slovanov v Maďarsku, resp. Zväz Slovanov v Maďarsku, miestna odbočka v Békéscsabe.
31. SNA BA, fond AFS, inv. č. 26, Stanovy AFS, 1946.
32. V prípade Maďarska išlo najmä o Slovákov, Srbov a Chorvátov, ktorí boli zastúpení v najväčšom počte.
33. Toto opatrenie bolo potrebné kvôli finančnej neistote v krajine a kvôli vysokej miere inflácie, toto bolo neskôr zrušené a bola určená pevná cena zápisného.
34. Tieto potvrdenia boli pripojené k žiadostiam o prijatie a pomerne často sa objavujú v spisovom materiáli organizácie.
35. S podpisom predsedu miestnej organizácie, ústredného predsedu a hlavného tajomníka.
36. SNA BA, fond AFS, inv. č. 26, Stanovy AFS, 1946.

Časopisy

Sloboda – orgán Antifašistického frontu Slovanov v Maďarsku (1945 – 1948)

Archívne pramene

SNA BA, fond AFS 1945 – 1948

Socioekonomické lokalizačné faktory poľnohospodárskej výroby na príklade Dolnonitrianskeho regiónu

631(437.6)

332.1(437.6)
332.334(437.6)

Kľúčové slová: poľnohospodárstvo, lokalizačné faktory, ľudské zdroje, sídelná štruktúra, dopravná infraštruktúra, priemysel, pôdny fond, cena pôdy.

1. Úvod

Medzi najvýraznejšie transformované oblasti spoločnosti možno bezpochyby zaradiť poľnohospodársku výrobu, ktorá je základnou hospodárskou činnosťou človeka a bolo vôbec prvým výrobným odvetvím v histórii ľudskej spoločnosti. Hoci jej primárna úloha od počiatku je nemenná (zabezpečovať výživu obyvateľstva), rozvojom výrobných síl sa k nej pridávali ďalšie úlohy: zabezpečovanie východiskových surovín pre mnohé priemyselné odvetvia (popri klasických surovinách, ako je napr. koža, za posledné roky sa stále viac hovorí aj ako o dôležitom zdroji surovín na výrobu obnoviteľných zdrojov energie), ochrana a udržiavanie prírodných zdrojov (ekologická funkcia), udržiavanie kultúrneho rázu krajiny (krajinotvorná funkcia), tvorba rekreačného potenciálu prostredia, udržiavanie sídelnej štruktúry (sídelnotvorná funkcia), vytváranie zamestnanosti (sociálna funkcia). Vytváralo sa tak prepojenie medzi primárnou, sekundárnou a terciárnou sférou hospodárstva a práve táto vzájomná prepojenosť si vyžaduje veľmi komplexný prístup k poľnohospodárskej výrobe.

Cieľom tohto príspevku je identifikovať socioekonomické lokalizačné faktory poľnohospodárskej výroby v potransformačnom období na príklade jedného regiónu. Za výskumný priestor bol zvolený Dolnonitriansky región, región vymedzený okresmi Komárno a Nové Zámky, z nasledovných dôvodov:

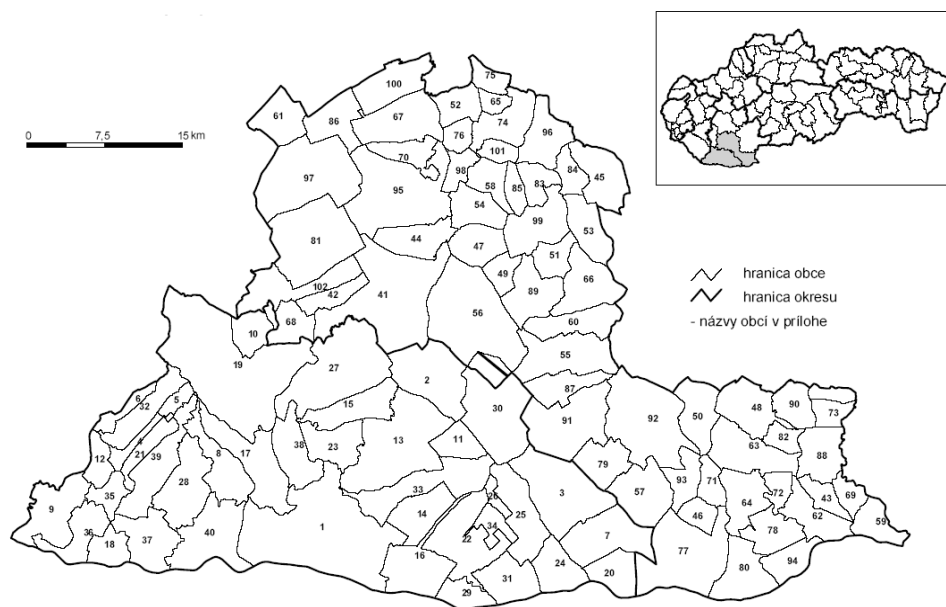
- je jedna z najproduktívnejších agrooblastí Slovenska, kde poľnohospodárstvo hralo, hrá a bude hrať dôležitú úlohu v socio-ekonomickom priestore regiónu,
- má pestrý reliéf vo vzťahu k nížine (rovina, niva, pahorkatina),
- región sa vyznačuje prirodzenou spádovitosťou pozdĺž vodných tokov (Nitra, Váh, Hron, Dunaj, Ipeľ),
- má veľké rezervy pre umiestňovanie aktivít a obyvateľstva a pre výstavbu sídiel,
- kvôli jeho prihraničnej polohe takmer pol storočia bol na okraji záujmov, bol marginálnym priestorom, avšak po začiatku transformácie spoločnosti a vstupu

Slovenska a Maďarska do Európskej únie (EÚ) sa perspektívne javí ako súčasť podunajského aglomeračného priestoru Viedeň-Bratislava-Budapešť.

2. Poloha študovaného regiónu z územnosprávneho hľadiska

Podľa územnosprávneho členenia Slovenska Dolnonitriansky región (so svojou rozlohou 2447 km²) patrí do Nitrianskeho kraja, leží v jeho južnej časti (južná hranica územia je štátna hranica Slovenska s Maďarskom). Na úrovni okresov územie vybraného regiónu na západe hraničí s okresmi Dunajská Streda, Galanta, Šaľa, na severe s okresom Nitra a na východe s okresom Levice. Zaujímavé územie predstavuje približne 38,57 % rozlohy Nitrianskeho kraja a 4,98 % rozlohy Slovenska.

Mapa č. 1. Poloha Dolnonitrianskeho regiónu v rámci SR

Spracoval: Gábor Lelkes

3. Ekonomicko-geografická poloha študovaného regiónu

Pre lokalizáciu poľnohospodárstva je veľmi dôležitým faktorom ekonomicko-geografická poloha, t.j. poloha poľnohospodárskych podnikov vo vzťahu k odberateľom a spracovateľom poľnohospodárskych produktov. Na úrovni Slovenska ekonomicko-geografická poloha záujmového územia je veľmi dobrá: Dolnonitriansky región sa nachádza v Západoslovenskom centralizačnom regióne – v bezprostrednej blízkosti troch dynamicky sa rozvíjajúcich aglomerácií Slovenska (Bratislava, Trnava, Nitra), v ktorých sa prejavuje veľký záujem o produkty agrosujektov regiónu (Lukniš, 1985).

Na základe denného cyklu života obyvateľov – denný pohyb za prácou, vzdelávaním, službami a sociálnymi kontaktmi – študovaného regiónu, v priestore Dolnonit-

rianskeho regiónu možno vyčleniť 3 funkčné mestské regióny (Bezák, 1990): Nové Zámky (zaberá severnú polovicu okresu Nové Zámky), Komárno (okrem menších odchýlok je zhodný s územím okresu Komárno) a Štúrovo (nachádza sa v južnej polovici okresu Nové Zámky). Centrá týchto troch funkčných mestských regiónov predstavujú významný lokálny trh pre miestne agroprodukty.

Tab. č. 1. Základné charakteristiky funkčných mestských regiónov v priestore Dolno-nitrianskeho regiónu

Funkčný mestský región	Počet obyv. regiónu v tis.	Počet obyv. jadra v tis.	Počet miest
Nové Zámky	123,9	45,5	2
Komárno	97,9	51,4	3
Štúrovo	37,3	12,8	1

Prameň: Bezák, 1990

Študovaný región má pohraničnú polohu, susedí s jednou z najväčších aglomerácií strednej Európy, s aglomeráciou hlavného mesta Maďarska. Táto jeho pohraničná poloha takmer pol storočia (pred rokom 1989) spôsobila na daný región veľmi negatívne: územie bolo dlhodobo na okraji záujmu, bolo periférnou oblasťou štátu a postupom času sa prejavili vážne problémy sociálno-ekonomickej marginalizácie tohto pohraničného priestoru. Napriek tomu, že „železná opona“ na danom hraničnom úseku nebola vybudovaná, spoločenské kontakty boli prísne obmedzené rôznymi spôsobmi, preto vyše štyridsať rokov v danom území neexistovala takmer žiadna cezhraničná spolupráca. Túto skutočnosť potvrdzuje, že hustota hraničných priechodov (ktoré môžeme označiť ako styčné alebo kontaktné body cezhraničných väzieb) v záujmovom území bola pod priemernou hustotou hraničných priechodov v slovensko-maďarskom pohraničí (Drgoňa, 2001, Halás, 2005).

Po roku 1989 negatívny vplyv pohraničnej polohy na rozvoj územia poklesol, avšak k liečeniu marginality najviac pomohol vstup Slovenska a Maďarska do EÚ v roku 2004, keď hranica medzi týmito dvomi krajinami prestala byť sociálno-ekonomickou bariérou. V ďalšom vývoji poľnohospodárstva regiónu blízkosť Budapeštianskej aglomerácie bude veľmi dôležitá, lebo takmer dva a pol miliónový trh sa môže stať obrovským generátorom rozvoja vidieka i agrosektora v danom pohraničnom území (Enyedi, 2004). V prevzdušňovaní hraníc majú významnú úlohu euroregióny územia (Euroregión Váh-Dunaj-Ipeľ, Euroregión Ister-Granum, Ipeľ-Ipoly Euroregión), ktoré so svojimi aktivitami zvyšujú priepustnosť hranice a tak ovplyvňujú kultúrny, sociálny a hospodársky rozvoj pohraničných regiónov (napr. už mnohé euroregióny majú vypracované rozvojové stratégie agroturistiky pre dané územie, euroregióny sú organizátormi mnohých pracovných stretnutí agropodnikateľov zo susedných regiónov Slovenska a Maďarska atď.).

Záujmový región predstavuje jednu z poľnohospodársko-výrobných základní pre vyššie spomenuté mestské centrá, veľkosť spotrebných centier umožňuje produkciu špeciálnych poľnohospodárskych produktov, ktoré by na malom trhu nemali uplatnenie (blízkosť takmer štvormiliónového spotrebiteľského trhu umožňuje v sledovanom priestore lokalizovať výrobu poľnohospodárskych produktov s krátkou trvanlivosťou, náročnejších na dopravu atď.).

4. Humánno-geografické lokalizačné faktory poľnohospodárskej výroby

Na lokalizácii poľnohospodárskej výroby sa okrem prírodných faktorov spolupodieľajú aj humánno-geografické faktory, t.j. faktory, ktoré vznikli pôsobením človeka. Za základné humánne predpoklady lokácie poľnohospodárstva považuje Kostrowický (1974) sociálne, vlastnícke, technické, organizačné a výrobné predpoklady. V poľnohospodárstve Slovenska sa od novembra 1989 zmenili takmer všetky tieto predpoklady.

Vybraný región sa vyznačuje vysokým socioekonomickým potenciálom pre poľnohospodárstvo. Zelenský (1980) vyznačil dva typy poľnohospodárskej produkcie na študovanom území – väčšiu časť oblasti zaradil do typu s veľkou produkciou, menšiu časť do typu s veľmi veľkou produkciou. Hoci socioekonomické predpoklady pre lokalizáciu poľnohospodárstva sa za uplynulých 20 rokov výrazne zmenili, región ostával a ostáva najproduktívnejšou oblasťou Slovenska. Túto polohu potvrdzuje i najnovšia typologizácia poľnohospodárskej krajiny. Zelenský (2002) zaradil študované územie do typu krajín s prevahou oráčin, do podtypu krajín s veľkou intenzitou poľnohospodárskej výroby; okrskok krajiny je pšenično-kukurlično-vinohradnícky s malým chovom hovädzieho dobytká a stredne veľkým chovom ošípaných.

Z najvýznamnejších humánno-geografických faktorov ovplyvňujúcich objem, úroveň a štruktúru poľnohospodárskej výroby v určitej oblasti budú v rámci tejto kapitoly analyzované nasledovné faktory: ľudské zdroje, sídelná štruktúra, dopravná infraštruktúra, priemysel, štruktúra a využitie pôdneho fondu, dynamika zmien využitia poľnohospodárskej krajiny a cena pôdy.

4.1. Ľudské zdroje

Jedným z dôležitých lokalizačných predpokladov poľnohospodárstva je ľudský faktor, t. j. ľudské zdroje. Problémy rozvoja poľnohospodárstva ovplyvňuje obyvateľstvo svojou početnosťou, populačnými prírastkami, hustotou, vekovou štruktúrou, pracovnou aktivitou a vzdelanosťou štruktúrou.

Obyvateľstvo nemožno považovať za statický element, naopak, vyznačuje sa silnou dynamikou jeho počtu, štruktúry, priestorového rozloženia a ďalších znakov. Logickým a nevyhnutným dôsledkom transformačných pohybov v politickej a ekonomickej sfére slovenskej spoločnosti po roku 1989 sú aj posuny v demografickom vývoji (Michálek – Podolák, 2001).

Najväčší počet obyvateľov Dolnonitriansky región dosiahol v sedemdesiatych rokoch minulého storočia. Od osemdesiatych rokov počet obyvateľstva trvalo klesá, čo je spôsobené najmä zmenou jeho reprodukčného správania. K sčítaniu obyvateľov, domov a bytov (SODB) v r. 2001 počet trvalo bývajúcего obyvateľstva v záujmovom regióne bol 258 150 (čo predstavoval 1,75%-ný pokles v období 1991 – 2001), kým k 31. 12. 2004 v regióne bývalo 255 291 osôb. Priemerná hustota zaľudnenia územia je 106 obyvateľov na 1 km², hustota zaľudnenia je však diferencovaná, okres Komárno má menšiu hustotu zaľudnenia ako okres Nové Zámky.

Komplexný demografický potenciál Dolnonitrianskeho regiónu je veľmi slabý: pri hodnotení vybraných demografických ukazovateľov (prírodný, migračný a celkový prírastok obyvateľstva, index ekonomickej zaťaženia obyvateľstva, index vzdelanostnej úrovne obyvateľstva) zo 79 okresov Slovenska okres Komárno sa nachádza na 68. mieste a okres Nové Zámky na 74. mieste (Rajčáková – Švecová, 2002).

Štruktúry obyvateľstva patria medzi najdôležitejšie charakteristiky demografickej statiky. Pri hodnotení štruktúry obyvateľstva sa používajú okamihové veličiny získané zo sčítania obyvateľstva alebo z bežnej evidencie obyvateľstva. Napriek tomu treba všetky charakteristiky štruktúr chápať a interpretovať dynamicky a v kontexte s historickým vývojom sledovanej štruktúry (Mládek, 1992).

4.1.1. Štruktúra obyvateľstva podľa kultúrnych znakov

Školské vzdelanie je výrazom kultúrnej vyspelosti každej spoločnosti. Je jedným z činiteľov ovplyvňujúcich životnú úroveň a podmieňajúcich úspešný rozvoj národného hospodárstva vo všetkých jeho oblastiach. Vzdelanostná úroveň obyvateľstva je základným predpokladom rozvoja postindustriálnej spoločnosti. V 21. storočí najdôležitejšia zložka ekonomického rastu bude vedomostná kvalita populácie.

Kvalita ľudského potenciálu je charakterizovaná ukazovateľmi podielu obyvateľstva s vysokoškolským a úplným stredným vzdelaním na celkovom počte obyvateľstva. Podiel kvalifikovanej pracovnej sily je jeden z určujúcich faktorov možných štruktúrnych zmien, najmä pokiaľ ide o orientáciu na sofistikovanejšie činnosti (Buček, 2003). Z hľadiska vzdelanosti obyvateľstva vykazuje Dolnonitriansky región veľmi nízku vzdelanostnú úroveň, čo je dôsledkom viacerých faktorov: malá mobilita obyvateľstva daného územia vplyvom jazykovej bariéry (tak v súčasnosti, ako aj v minulosti – jazyková uzavretosť komunity je typickou črtou záujmového územia), rurálny charakter územia (čo sa všeobecne vyznačuje podpriemernou vzdelanostnou štruktúrou, študovanie nie je rodinným príkladom), neúplný školský systém pre obyvateľov maďarskej národnosti (absencia možností vysokoškolského štúdia v maďarčine), nepriaznivá veková štruktúra obyvateľstva regiónu – vysoký podiel osôb v poproduktívnom veku, ktoré majú väčšinou len základné vzdelanie.

Ďalší kultúrny znak záujmového regiónu majúci silný vplyv na rozvoj územia je národnostná štruktúra obyvateľstva. Z národnostného hľadiska je zloženie obyvateľstva záujmového územia pestré, k slovenskej národnosti sa hlási 46,2 %, maďarskej 51,2 % obyvateľstva. Južná polovica Dolnonitrianskeho regiónu sa vyznačuje stredným stupňom heterogenity národnostnej štruktúry, podiel maďarskej národnosti v mnohých obciach južnej časti regiónu je nad 90 %. Prítomnosť maďarskej národnosti v záujmovom regióne umožňuje intenzívnejšie rozvíjanie hospodárskej spolupráce medzi agrosubjektmi Slovenska a Maďarska (prejav tohto fenoménu už odzrkadľujú medzi inými tri aktívne euroregióny v území Dolnonitrianskeho regiónu, ktoré už majú v záujmovom území viaceré rozbehnuté projekty v oblasti agrosektora: vybudovanie cezhraničných vínnych ciest a cezhraničných databáz agrosubjektov, organizovanie seminárov pre agropodnikateľov).

4.1.2. Štruktúra obyvateľstva podľa ekonomických znakov

Obyvateľstvo vo svojom historickom vývoji vždy bolo v určitom vzťahu k výrobným prostriedkom. Nevyhnutnosťou sa stalo uspokojovanie ľudských potrieb (potrava, bývanie, zdravotná starostlivosť atď.), preto každá spoločnosť musela zabezpečiť produkciu a následné rozdeľovanie výrobkov a služieb uspokojujúcich tieto potreby. Išlo o vzťah vlastníka alebo vzťah bezprostredného výrobcu alebo vzťah ako vlastníka, tak aj bezprostredného výrobcu. Toto malo za následok delenie obyvateľstva na odlišné sociál-

ne skupiny, ktoré majú v národohospodárskom, reprodukčnom procese určité postavenie. Nie celé obyvateľstvo má však rovnaký vzťah k ekonomickej aktivite.

Triedenie obyvateľstva podľa ekonomickej aktivity je dôležitou charakteristikou ekonomickej štruktúry každého regiónu. Obyvateľstvom ekonomicky aktívnym rozumieme tú časť obyvateľstva, ktorá pracuje a prispieva tak – priamo alebo nepriamo – k vytváraniu spoločenského produktu. Medzi osoby ekonomicky aktívne počítame: všetky činné osoby, ktoré majú len jeden zdroj obživy z hlavného zamestnania (mzdu, plat, odmenu za pracovnú jednotku, výnos z poľnohospodárstva, zo slobodného povolania atď.), osoby, ktoré majú dva zdroje obživy (napr. mzdu alebo plat a odmenu za pracovné jednotky alebo výnos z vlastného podnikania a pod.), pracujúcich dôchodcov (osoby zárobkové činné, ktoré predstavujú hospodársky dôležitú zložku).

Variabilitu štruktúry obyvateľstva podľa ekonomickej aktivity ovplyvňuje rad činiteľov, z ktorých najväčšiu váhu má veková štruktúra obyvateľstva. Ekonomická aktivita v Dolnonitrianskom regióne je nižšia ako celoštátna úroveň: podiel ekonomicky aktívneho obyvateľstva v okrese Komárno je 50,57 %, v okrese Nové Zámky 50,94 %, kým celoštátny priemer je 51,08 %.

Pri analýze každého regiónu z demografického hľadiska je významným ukazovateľom ekonomická štruktúra obyvateľstva podľa odvetvovej klasifikácie ekonomických činností, vychádzajúca z medzinárodnej štandardnej odvetvovej klasifikácie ekonomických činností. V tejto klasifikácii je stanovených 13 odvetví a zisťuje sa, v akom druhu výroby či činnosti podniku pracuje skúmaná jednotka. Poznanie týchto jednotlivých rozdielov je dôležité pre lepšiu celkovú analýzu situácie v danom regióne.

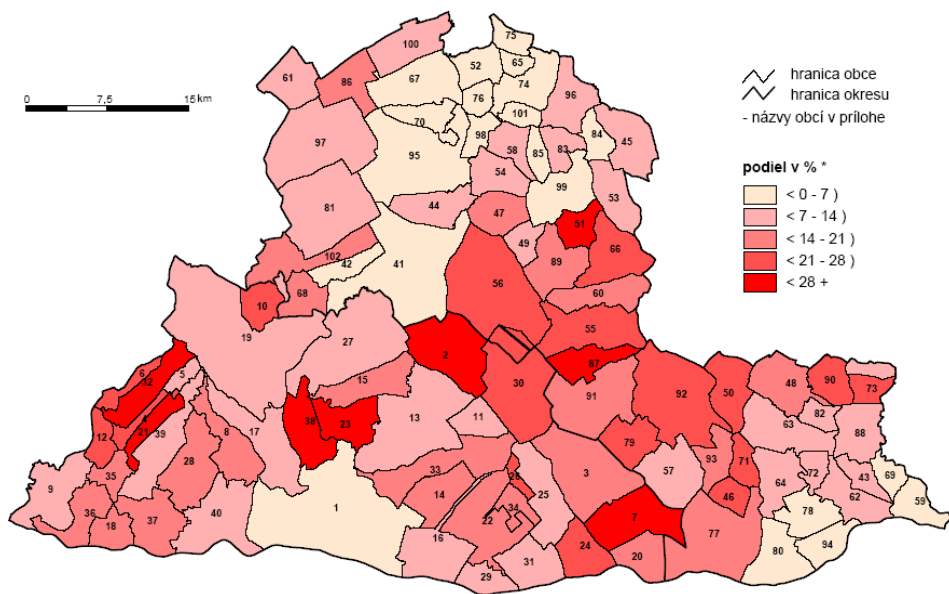
Transformačný proces bol spojený s veľkými štrukturálnymi zmenami zamestnanosti, ktoré sa odrazili predovšetkým na vývoji celkového počtu pracovníkov. Agrárny sektor na Slovensku bol pred rokom 1989 typický vysokou sociálnou zamestnanosťou najmä v regiónoch južného a juhovýchodného Slovenska, kde bola nedostačujúca ekonomická infraštruktúra. Poľnohospodárstvo zamestnávalo tzv. „marginálne sociálne skupiny“ (nekvalifikovaní pracovníci, vidiecke ženy, dôchodcovia atď.), teda tú časť práceschopnej populácie, ktorá nemala žiadne iné možnosti lokálneho pracovného uplatnenia (poľnohospodárstvo vykonávalo akúsi sociálnu charitu v marginálnych oblastiach). Vývoj zamestnanosti v poľnohospodárstve krajiny za posledných desať rokov bol charakteristický výrazným poklesom stavu pracovných síl (podiel pôdohospodárstva v sektorovej štruktúre zamestnanosti poklesol z 13,7 % až na 6,2 %), čo sprevádzali trendy, ako masívne prepúšťanie nekvalifikovaných (a nízkokvalifikovaných) zamestnancov a razantný nástup sezónneho využívania pracovných síl (hlavne u obchodných spoločností).

Primárnym znakom reštrukturalizácie v poľnohospodárstve bol proces postupného a extenzívneho rastu produktivity práce, ale s výrazným vytláčaním časti pracovníkov do evidencie v nezamestnanosti. Presadzuje sa tak model agrárnej ekonomiky s rastúcou extenzívnou produktivitou, ktorý má sociálne nepriaznivé dôsledky spočívajúcej vo vysokej nezamestnanosti a vo veľmi nízkej zamestnaneckej participácii vidieckeho obyvateľstva. Z hľadiska zamestnanosti v poľnohospodárstve stále prevláda zamestnanecký status s výraznou prevahou zamestnanosti v organizáciách nad 20 zamestnancov. Agrárna zamestnanosť v organizáciách s 20 a viac zamestnancami je vytváraná predovšetkým poľnohospodárskymi družstvami (v prvom polroku roka 2001 tvorili tieto organizácie 79 % agrárnej zamestnanosti).

Zamestnanosť v poľnohospodárstve je z hľadiska posudzovania vplyvu poľnohospodárstva na ekonomiku regiónu jedným z dôležitých indikátorov. Súčasná úroveň agrárnej zamestnanosti, meraná podielom ekonomicky aktívnych osôb v poľnohospodárstve, lesníctve a s nimi súvisiacich službách na celkovom počte ekonomicky aktívneho obyvateľstva je v Dolnonitrianskom regióne 9,2 % (čo je takmer o 4 % vyššia hodnota ako celoslovenský priemer) a z nich 60,1 % je zamestnaných v poľnohospodárskych družstvách. Hodnota tohto ukazovateľa je mierne diferencovaná na úrovni okresov, v okrese Nové Zámky podiel pracujúcich v poľnohospodárstve, lesníctve a s nimi súvisiacich službách je nižší ako v okrese Komárno.

Na úrovni obcí skúmaného regiónu podiel pracujúcich v poľnohospodárstve sa pohybuje od 1,31 % (Štúrovo) až po 45,45 % (Lipové), kým na začiatku deväťdesiatych rokov hodnota tohto ukazovateľa sa pohybovala ešte od 5,06 % (Nové Zámky) do 80,84 % (Jasová). Podiel obcí s najnižším podielom ekonomicky aktívneho obyvateľstva v poľnohospodárstve je 20,58 % (v roku 1991 len v dvoch obciach bol podiel pracujúcich v poľnohospodárstve do 7 %), kým podiel obcí s najvyšším podielom ekonomicky aktívneho obyvateľstva v poľnohospodárstve je 7,84 % (v roku 1991 ich podiel bol nad 63,36 %). Najpočetnejšou kategóriou sledovaného ukazovateľa je interval <7,14), t. j. takmer u 33 % obcí je agrozamestnanosť na spominatej úrovni. Druhou najpočetnejšou kategóriou sledovaného ukazovateľa je interval <14, 21).

Mapa č. 2. Zamestnanosť v poľnohospodárstve, poľovníctve a súvisiacich službách v Dolnonitrianskom regióne

*Podiel obyvateľov zamestnaných v poľnohospodárstve, poľovníctve a súvisiacich službách z celkového počtu ekonomicky aktívnych obyvateľov

Prameň: SODB 2001

Spracoval: Gábor Lelkes

Lesnatosť riešeného územia je veľmi nízka, preto podiel pracujúcich v lesníctve, ťažbe dreva a pridružených službách je rovnako nízky (len v jednej obci je podiel pracujúcich v tomto odvetví nad 5 %, kým u 39 obcí nikto nepracoval v uvedenom odvetví). Z vyššie uvedeného vyplýva, že celkový podiel ľudí pracujúcich v pôdohospodárstve je v rozhodujúcej miere určený podielom pracujúcich v poľnohospodárstve – na úrovni obcí skúmaného regiónu podiel pracujúcich v pôdohospodárstve sa pohybuje od 1,34 % (Štúrovo) až po 45,45 % (Lipové).

Vývoj zamestnanosti v agrárnom sektore v najbližšom období bude smerovať k znižovaniu podielu zamestnaneckých pracovnoprávných vzťahov a nárastu pružných a flexibilných úväzkov v súlade s okamžitou potrebou práce a sezónnymi výkyvmi. V nasledujúcich rokoch v riešenom území význam sezónnej pracovnej sily, najmä u malých podnikateľských subjektov orientovaných na rastlinnú výrobu bude vzrastať a bude absorbovať skupiny občanov málo žiadaných na trhu práce. Obnoví sa v minulosti rozšírený status „sezónneho pracovníka“, spojený s kombináciou pracovných a sociálnych príjmov (Spišiak, 2004).

Okrem toho bude v štruktúre poľnohospodárskych pracovných síl predovšetkým na farmách registrovaných fyzických osôb narastať vplyv a relevantnosť kategórie „rodinní príslušníci a pomáhajúci“, ktorá bude absorbovať časť obyvateľstva v poproduktívnom veku, resp. nezamestnaných osôb. Poľnohospodárska populácia so zamestnaneckým statusom sa bude postupne znižovať a bude sa koncentrovať predovšetkým do fariem právnických osôb. Súčasne sa bude zvyšovať význam a postavenie iných statusových foriem a štruktúr pracovnej sily, najmä u fariem fyzických osôb. Počet pracovných síl v agrárnom sektore bude veľmi variabilný, cyklický a štruktúrne diferencovaný.

Miesto práce je jedným z najdôležitejších miest základných životných funkcií človeka a spolutvorcom vzťahu človeka aj k iným miestam jeho života. V priebehu dlhodobého historického vývoja prišlo k priestorovému oddeľovaniu miest práce a bývania, a vzťah človeka k miestu práce bol formovaný viacerými objektívnymi, ako aj subjektívnymi činiteľmi. Vidiecke regióny, akým je aj Dolnonitriansky región, sú poznačené značnou dennou dochádzkou obyvateľstva za prácou. V záujmovom regióne však podiel ľudí odchádzajúcich za prácou je nižší ako celoslovenský priemer (v riešenom území je to 27,3 %, kým v celoslovenskom priemere je to až 35,8 %), čo je dôsledok toho, že miestne poľnohospodárstvo ešte poskytuje veľa pracovných príležitostí. Najväčší odchod za prácou je v priemyselnej výrobe, príčinou čoho je centralizovaná štruktúra priemyselnej výroby, keď rozhodujúce priemyselné podniky vytvárajúce pracovné príležitosti sú sústredené predovšetkým do väčších miest. Najvýznamnejšími centrami dochádzky do zamestnania sú mestá Nové Zámky, Komárno a Štúrovo.

Odchod za prácou v poľnohospodárskej výrobe nie je typické pre skúmaný región, ľudia odchádzajúci za prácou v poľnohospodárstve tvoria len 4,61 % ekonomicky aktívnych odchádzajúcich za prácou. Odchod za prácou v poľnohospodárstve má miernu priestorovú diferenciaciu: v okrese Komárno je hodnota tohto ukazovateľa vyššia ako v okrese Nové Zámky. V riešenom území až u 56,86 % obcí je podiel pracujúcich odchádzajúcich za prácou v poľnohospodárstve do 15 %, pričom v prípade 2 malých obcí – Mudroňovo, Pavlová – nikto neodchádza za prácou v poľnohospodárstve. Na druhej strane podiel obcí s najvýraznejším odchodom za prácou

v poľnohospodárstve – s podielom odchádzajúcich v poľnohospodárstve viac ako 60 % – je 8,82 % (v prípade jednej malej obce je odchod 100 %).

Najvýznamnejším ukazovateľom situácie na trhu práce je miera nezamestnanosti, ktorá je jedným zo základných kritérií pre klasifikovanie problémových regiónov. Nezamestnanosť a jej územná variabilita v súčasnosti patrí k najvýznamnejším problémom Slovenska. Ako syntetický ukazovateľ poukazuje na socioekonomickú úroveň jednotlivých regiónov na makro- až mikroúrovni, vymedzuje problémové regióny, kde z dôvodu ďalšieho rozvoja môžu byť aplikované nástroje regionálnej politiky.

Ekonomická recesia, likvidácia veľkých zamestnávateľov (úpadok poľnohospodárskych a roľníckych družstiev, hromadné prepúšťania z podnikov strojárkeho a potravinárskeho priemyslu v okolitých mestách), nízka reštrukturalizácia ekonomickej základne, nesúlad medzi zameraním absolventov škôl a požiadavkami trhu práce a zlé riadenie v mnohých podnikoch (ktoré sa prejavilo aj formou konkurzov a exekúciami) vyvolali aj v záujmovom regióne silný tlak na trh práce – záujmový región patrí medzi regióny SR s nadpriemernou mierou nezamestnanosti.

K 31. 12. 2004 počet evidovaných nezamestnaných v regióne bol 13 741 osôb, z čoho 5 332 pripadlo na okres Komárno. Zo 79 okresov Slovenska okres Komárno k 31. 12. 2004 mal 36. najvyššiu mieru nezamestnanosti, okres Nové Zámky k 31. 12. 2004 mal 30. najvyššiu mieru nezamestnanosti (najvyššia miera nezamestnanosti bola v okrese Rimavská Sobota).

V uplynulých rokoch sa región vyznačoval vysokou úrovňou agrárnej nezamestnanosti, t. j. tým segmentom nezamestnanej populácie, ktorý mal posledné zamestnanie v poľnohospodárstve. V súčasnosti tento segment evidovaných nezamestnaných však už ďaleko nie je tak početný, čo je dôsledkom ich znovuzapojenia sa do trhu práce hlavne cez priemyselné parky v susednom Maďarsku. Počet nezamestnaných v povolaniach poľnohospodárstva, lesníctva a súvisiacich službách k 31. 12. 2004 bol 2 150 – čo predstavoval 15,7 % z celkového počtu nezamestnaných (v celoslovenskom meradle podiel nezamestnaných v povolaniach poľnohospodárstva, lesníctva a súvisiacich službách k 31. 12. 2004 bol 10,9 %). Agrárna nezamestnanosť bola mierne vyššia v okrese Komárno, kde z 5332 evidovaných nezamestnaných 919 malo posledné pracovisko v poľnohospodárstve.

Najväčším problémom súčasného trhu práce regiónu je vysoká miera dlhodobu nezamestnaných osôb – viac ako 50 % všetkých nezamestnaných je evidovaný dlhšie ako 1 rok. Uvoľnené pracovné sily vplyvom rastu cestovných nákladov, vysokého priemerného veku, úzkej špecializácie dosiahnutého vzdelania, obmedzeného prístupu k informáciám o možnosti zamestnania a vplyvom iných objektívnych príčin sa ťažko uplatňujú na trhu práce. Rizikovými skupinami na trhu práce sú mladí ľudia (vo veku 18 – 25 rokov, najmä absolventi stredných škôl), ľudia vo veku nad 50 s nízkou kvalifikačnou úrovňou a osoby so zmenenou pracovnou schopnosťou.

V uplynulom desaťročí na vidieku záujmového regiónu bol evidentný nárast zapájania sa evidovaných nezamestnaných do nelegálnych ekonomických činností, t. j. do tzv. neformálneho trhu práce. Dôvodom ich zapojenia sa do týchto činností je buď snaha o vylepšenie existenčnej situácie a hľadanie určitých doplnkových príjmov, alebo evidentná špekulácia, ktorá vychádza z reálneho zistenia, že status nezamestnaného je pre nich výhodnejší ako status nízko plateného poľnohospodárskeho zamestnanca alebo samostatne zárobkovo činnnej osoby podnikajúcej v poľnohospodárstve. V súčasnosti však už tento fenomén nie je taký výrazný.

V nasledujúcich rokoch vplyvom súčasného oživenia ekonomiky územia sa očakáva mierny rast tvorby nových pracovných príležitostí trvalého charakteru vo všetkých odvetviach hospodárskeho života. Rozvoj výrobných a nevýrobných aktivít na báze podpory malého a stredného podnikania by mohol ponúknuť nové pracovné príležitosti i zvýšiť životnú úroveň obyvateľstva. V perspektívach rozvoja zamestnanosti Dolnonitrianskeho regiónu je osobitne výrazný zamestnanecký potenciál cestovného ruchu, čo sa však môže prejavovať najmä vo zvýšení sezónnej zamestnanosti.

Jedným z najdôležitejších ukazovateľov vyspelosti regiónov je cena práce. Je zrejmé, že problémy, ktoré sa kumulovali v súvislosti s málo efektívnou ekonomikou v predchádzajúcom období, ako aj mnohé lapsusy po roku 1989 spôsobili, že veľká časť obyvateľov Slovenska nie je schopná naplňať v plnej miere svoje potreby.

Príjmy obyvateľstva a domácností na Slovensku sú výrazne priestorovo diferencované, v mnohých regiónoch príjmy obyvateľov nedosahujú ani 70 % celoslovenského priemeru. Dolnonitriansky región na základe tohto ukazovateľa patrí medzi chudobné regióny Slovenska, príjmy tunajších obyvateľov sú výrazne pod celoštátnym a mierne pod krajským priemerom: v roku 2004 priemerná mzda v okrese Komárno bola 12 929 Sk, v okrese Nové Zámky 14 527 Sk. Takáto nízka úroveň nominálnej mzdy v záujmovom regióne je odrazom takých faktorov, ako nmoderná štruktúra hospodárstva (v regióne dominuje poľnohospodárstvo), nízka kvalifikačná štruktúra obyvateľov regiónu a nedostatok pracovných možností (avšak v budúcich 2 – 3 rokoch sa očakáva mierne oživovanie rastu nominálnych miezd, na čom sa najvýraznejšie budú podieľať zamestnávateľia priemyselných parkov v susednom Maďarsku).

Mzdy v poľnohospodárstve záujmového regiónu sú o takmer 15 % nižšie ako priemerné mesačné mzdy územia – čo je daná nízkou dôchodkovosťou poľnohospodárstva, nízkym dopytom po pracovných silách v tomto odvetví hospodárstva, naturálnou časťou odmeny, sezónnym charakterom práce, zastaranou technológiou, nízkou technickou úrovňou výroby a hodnoty ľudského kapitálu. Pre ďalší rozvoj tohto odvetvia je rizikové, že súčasná cena práce v poľnohospodárstve nepriťahuje kvalifikovanú a tvorivú pracovnú silu a stáva sa tak brzdou jeho ďalšieho vývoja.

4.2. Sídlná štruktúra

Slovenský vidiek v súčasnosti prežíva mnohé problémy svojho rozvoja. Postupne však opäť nachádza svoje stratené funkcie v postupnom vytváraní nových aktivít i v celkovej diverzifikácii činnosti vo vidieckom priestore. V tomto procese poľnohospodárstvo predstavuje jeden z kľúčových prvkov udržania osídlenia na vidieku.

Sídlna štruktúra, ako i sociálno-priestorová organizácia spoločnosti záujmového regiónu prešli dlhým vývojom a ich stav je prejavom množstva procesov, ktoré ovplyvňovali ich jednotlivé vývojové etapy a aj ich reálnu situáciu. Tu platí známy fakt, že sídelnú štruktúru (ale i krajinu) nemožno pochopiť bez spoločnosti práve tak, ako fungovanie či dysfunkcie spoločnosti nemožno pochopiť bez prihliadnutia k stavu osídlenia a krajiny.

Sídlna štruktúra každého územia výrazne ovplyvňuje charakter využitia zeme, rozmiestnenie, dynamiku a štruktúru obyvateľstva, ekonomicko-sociálne procesy v danom regióne. Stav rozvoja či rozvojové dispozície regiónu sú zvyčajne významne ovplyvňované i tým, či jeho sídelný základ je založený na báze mestskej či vidieckej,

na báze malých či väčších vidieckych obcí (Gajdoš, 2004). Z týchto dôvodov pri hodnotení agroštruktúr treba venovať veľkú pozornosť aj problematike sídelnej štruktúry územia, spoznávanie sídiel je dôležitým predpokladom správneho trvalo udržateľného rozvoja v každom regióne.

Dolnonitriansky región má vcelku priaznivú sídelnú štruktúru, ktorá sa vyprofilovala už v 13. storočí. Za posledných sto rokov sa najvýraznejšie zmeny v sídelnej štruktúre odohrávali v rokoch 1950 – 1990, keď sa podstatne zmenila z prevažne rurálnej na urbánno-rurálnu sídelnú štruktúru, ale ani tak sa nepodarilo úplne prekonať agrárny a rurálny charakter danej spoločnosti v období urýchlenej industrializácie a riadenej urbanizácie – migráciou obyvateľov vidieka do vybraných mestských centier.

Riešené územie má rovnomerné osídlenie. Nevznikli tu nadmerne veľké mestá s veľkou koncentráciou obyvateľov, pritom však sieť miest je dostatočne hustá, aby sa mohla stať pre rozsiahle vidiecke osídlenie ekonomickou, kultúrnou i spoločenskou základňou, ktorá uspokojuje i potreby svojho dedinského zázemia. Jedinou špecifickou črtou sídelnej štruktúry Dolnonitrianskeho regiónu je, že v jeho západnej polovici sa rozprestiera oblasť s rozptýleným osídlením (majere), čo je jedinou oblasťou s rozptýleným osídlením na nížinách Slovenska. Rozhodujúca väčšina obyvateľov býva v koncentrovaných sídlach a iba málo ich žije v samotách alebo usadlostiach (pričom ich podiel neustále klesá).

Obnovenie územnej samosprávy na lokálnej úrovni v roku 1990 vytvorilo základné podmienky zmeny územno-správnej organizácie spoločnosti, ktorá má pokračovať reformou, modernizáciou a decentralizáciou verejnej správy. S tým súvisí aj odčleňovanie niekoľko málo obcí (ktoré boli v období socialistického režimu administratívne pričlenené v rámci tzv. strediskovej sústavy k iným obciam), a tieto si obnovejú svoju právnú a sídelnú identitu.

Dolnonitriansky región má hustú sieť sídiel, ktorá sa v súčasnosti skladá zo 103 obcí (z toho 41 sa nachádza v okrese Komárno). Rozloženie obcí podľa veľkostných kategórií je výsledkom mnohých historických, krajinných (vplyv reliéfu, nadmorskej výšky, úrodnosti pôd, hydrografických pomerov) a hospodárskych (možnosť poľnohospodárskej výroby a jej intenzita, rozvoj komunikácií, budovanie priemyslu a iné) činiteľov. V štruktúre osídlenia záujmového regiónu výrazne dominujú vidiecke sídla (za vidiecke sídla sa považujú sídla, ktoré nemajú štatút mesta) rôznej veľkostnej štruktúry (tvoria viac ako 95 % z počtu sídiel v danom regióne). Ak rozdelíme územie Slovenska na tri skupiny základných povrchových tvarov – nížiny, kotliny a pohoria s vrchovinami, ktoré predstavujú súčasne rozličné hospodárske oblasti, zistíme, že pre nížiny s rovným alebo mierne zvlhčeným reliéfom a rozvinutou poľnohospodárskou výrobou sú charakteristické najväčšie obce Slovenska. Dolnonitriansky región je takouto oblasťou, v záujmovom regióne sa nachádzajú až 3 obce s počtom obyvateľov nad 5000 – Dvory nad Žitavou (5138 obyv.), Tvrdošovce (5120 obyv.) a Nesvady (5014 obyv.), pričom v roku 2001 celkovo bolo len 10 takýchto vidieckych obcí na Slovensku.

Urbanizovanosť je významný faktor diferenciácie územných jednotiek, ktorá ovplyvňuje (viaže na seba) rozvojové podmienky regiónov, ovplyvňuje spoločenské, hospodárske i kultúrne prostredie regiónu i jeho civilizačno-infraštruktúrnú úroveň. Premieta sa i do kvalitatívnych parametrov ľudských potenciálov, i do populačných procesov, i do úrovne životných a sídelných podmienok (Gajdoš, 2004).

Problém vymedzenia vidieka je v poslednom období veľmi aktuálny najmä v oblasti riadiacej a plánovacej praxe regionálneho rozvoja. Na základe geografických prác o vidieku rôznych krajín možno konštatovať, že dodnes sa neprijali rovnaké, kompatibilné definície vymedzenia vidieka a napokon vzhľadom na rozdielne podmienky tej-ktorej krajiny to asi ani nie je možné.

Priestorové rozloženie hodnôt stupňa urbanizácie vykazuje zásadné rozdiely medzi jednotlivými časťami Slovenska. Podľa metodiky Organizácie pre hospodársku spoluprácu a rozvoj (OECD) okres Nové Zámky je okres s výrazne vidieckym charakterom (OECD definuje regióny – okresy – s podielom obyvateľstva žijúceho vo vidieckych obciach vyšším ako 50 % ako okresy s výrazne vidieckym charakterom), kým okres Komárno je územie s prevažne vidieckym charakterom (OECD definuje regióny – okresy – s podielom obyvateľstva žijúceho vo vidieckych obciach od 15 % do 50 % obyvateľstva ako okresy s prevažne vidieckym charakterom).

V záujmovom regióne vo vidieckych sídlach žije 52 % obyvateľov, čo je o 9 % viac ako je slovenský priemer. V rámci územia stupeň vidieckosti je nejednotná, v okrese Nové Zámky je to 56 %, kým v okrese Komárno je to len 48 %.

V sídelnej štruktúre regiónu osobitné postavenie majú sídla s počtom obyvateľov do 2000, ktoré majú nasledovné spoločné znaky:

- najviac trpeli po roku 1948, kedy sa násilne politicky a ideologicky presadzovalo proti slovenskému družstevnému roľníctvu model sovietskej socialistickej kolektívizácie pôdohospodárstva s veľkým rozsahom štátneho paternalizmu, s následnou deformáciou tradičných hodnôt roľníctva a družstevníctva, vrátane vlastníckeho vzťahu k pôde a k práci na pôde, rozštiepením dedinského spoločenstva, narušením sociálneho priestoru dedinských sídiel a jeho každodennej organizácie s negatívnym dosahom na spôsob života rodiny, gazdovstva i spôsob života dedinského spoločenstva,
- tvorili charakteristickú skupinu sídiel, ktoré sa v 70. – 80. rokoch stali obeťou pričlenenia k tzv. strediskovým obciam s následnou stratou svojej sídelnej identity, hospodárskej a právnej samostatnosti – po roku 1990 však v rámci demokratickej transformácie a revitalizácie obecnej samosprávy sa viaceré tieto sídla odčlenili od strediskových obcí a obnovili svoju sídelnú identitu, hospodársku a právnu samostatnosť (Slavík, 2002),
- v rámci hierarchizácie sídiel boli vyhodnotené aj ako sídla „nerozvojové, neperpektívne“ s následnými represívnymi opatreniami až po stavebnú uzáveru, v súčasnom období veľmi ťažko doháňajú dôsledky tohto opatrenia v rozvoji hospodárskej, technickej a sociálnej infraštruktúry.

Značná časť sídiel riešeného územia po roku 1989 stratila svoj prevažne agrárny charakter nielen v zamestnaneckej štruktúre, ale aj vo funkcii hospodárskych budov pri svojich rodinných domoch, v spôsobe využívania svojich rodinných domov a záhradok. Taktiež sa vytrácal agrárny spôsob života a do vidieckeho spôsobu života prenikali prvky mestského spôsobu života.

Väčšina vidieckych sídiel Dolnonitrianskeho regiónu z hľadiska funkčných typov je dvojfunkčná, plní poľnohospodársku a obytnú funkciu (Mládek, 2002). V nasledujúcich rokoch sa však v mnohých obciach regiónu očakáva mierne spestrenie funkcií vplyvom rozvoja agroturistiky, vínnej turistiky, cykloturistiky a kúpeľného cestovného ruchu (na báze miestnych termálnych vrtov).

V regióne sa nachádza 6 miest, ktoré sú centrami osídlenia. Mestá nie sú priestorovo izolované entity, ale integrujúce prvky zložitého systému, a v tomto systéme prebiehajú rozmanité formy pohybu osôb, tovarov a informácií, spájajúce mestá navzájom a vytvárajúce bohatú sieť ich vzájomných závislostí. V hierarchii sídelného systému územia (Mládek, 2002) dve mestá sú 4. kategórie (Komárno, Nové Zámky), tri mestá 6. kategórie (Šurany, Hurbanovo, Štúrovo) a jedno mesto 7. kategórie (Kolárovo).

4.3. Dopravná infraštruktúra

Dopravu môžeme definovať ako cieľavedomé premiestňovanie nákladov a osôb v priestore, preto je považovaná aj za jednu zo základných podmienok umožňujúcich formovanie priestorových väzieb. Je to súhrn činností, ktorými sa uskutočňuje pohyb dopravných prostriedkov po dopravných cestách a premiestňovanie osôb a vecí dopravnými prostriedkami a dopravnými zariadeniami (napr. sprostredkúva spojenie medzi výrobou a spotrebou, zabezpečuje dochádzku obyvateľstva do zamestnania, za službami atď.). Existencia dopravnej siete je jednou z nevyhnutných podmienok formovania sa a fungovania priestorových socioekonomických štruktúr. Platí to v intraregionálnom pohľade, ako aj z aspektu formovania medziregionálnych vzťahov (Korec, 1984).

Charakteristiky dopravnej infraštruktúry územia z hľadiska poľnohospodárskej výroby zohrávajú veľký význam, lebo energetická náročnosť dopravy v poľnohospodárstve je jedna z najvyšších v rámci výrobných odvetví. Faktor dopravy zohráva významnú úlohu nielen pri nákladoch na obrábanie poľnohospodárskej pôdy s rôznymi strojmi (predovšetkým pri veľkých podnikoch s rozsiahlym pôdnym fondom je spotreba pohonných hmôt veľmi vysoká), ale doprava má význam aj ako zásobovací prvok, aj ako sprostredkovanie odbytu vyprodukovaného výrobku (mnohé produkty poľnohospodárskej prvovýroby majú krátku trvanlivosť, je potrebné ich dodať na trh v čo najkratšom čase).

O dopravnej sieti záujmového územia možno konštatovať, že je mierne rozvinutá. Slabou stránkou dopravnej siete regiónu je, že chýba kvalitné dopravné prepojenie územia v západo-východnom smere so susednými regiónmi (Lukniš, 1985) a súčasne veľmi cítiť hraničný efekt, t. j. slabé dopravné prepojenie so susedným regiónom zo susednej krajiny. Silnou stránkou dopravnej siete regiónu je, že región sa nachádza v križovatke viacerých ciest európskeho významu – cez územie záujmového regiónu prebiehajú významné európske dopravné multimodálne koridory: koridor č. IV. (Berlín/Norimberg – Praha – Kúty – Bratislava – Nové Zámky/Komárno – Štúrovo – Budapešť), lokalizovaný pre trate železničnej a kombinovanej dopravy, a koridor č. VII. (vodná cesta Dunaj) s prístavmi v mestách Komárno a Štúrovo –, čo po vstupe Slovenska do EÚ by mal predstavovať silný rozvojový impulz pre región izolovaný takmer pol storočia.

V nasledujúcich 10 rokoch úroveň dopravnej infraštruktúry záujmového územia veľmi kladne ovplyvnia plánované výstavby dvoch mostov cez Dunaj (pri mestách Komárno a Štúrovo) s cieľom zlepšiť dopravnú prepojenosť územia s Maďarskom, ako aj výstavby plánovaných rýchlostných komunikácií na trasách Bratislava – Dunajská Streda – Nové Zámky – Lučenec a Nitra – Nové Zámky – Komárno (Buček, 2003). V ďalšom rozvoji Dolnonitrianskeho regiónu významnú úlohu by mala mať aj

druhá najväčšia európska rieka Dunaj, avšak to potrebuje vybudovanie modernej, vysokovýkonnej vodnej dopravnej infraštruktúry na danom území.

4.4. Priemysel

Priemysel sa začal rozvíjať v Dolnonitrianskom regióne len v 50. rokoch minulého storočia ako dôsledok industrializácie Slovenska, dovtedy bola priemyselná výroba zastúpená iba menšími potravinárskymi závodmi a niekoľkými malými závodmi kožiarskeho, textilného a strojárkeho priemyslu. V uplynulom pol druhu desaťročí v priemysle Dolnonitrianskeho regiónu nastali významné zmeny, mnohé závody skončili svoju činnosť (napr. výrobňa malých motocyklov v Kolárove, cukrovar v Šuranoch, konzerváreň v Nových Zámkoch), avšak možno povedať, že región úspešne prekonal fázy deštruktívnej a stabilizačnej, v súčasnosti sa priemysel regiónu dostal do fázy rozvojovo-kompenzačnej (Mládek, 1996).

Odvetvová štruktúra priemyslu záujmového regiónu je síce dosť rozmanitá, ale jednotlivé odvetvia majú odlišné postavenie – rozhodujúce postavenie má 5 odvetví: potravinársky, elektrotechnický, strojársky, celulózopapierenský a obuvnícky priemysel. Monoodvetvovými priemyselnými centrami regiónu sú mestá Hurbanovo a Štúrovo, kým ostatné štyri mestá regiónu sú polyodvetvovými centrami.

Potravinársky priemysel je najstaršie odvetvie regiónu a jeho charakteristickým znakom je značný rozptyl výroby do väčšieho počtu závodov a prevádzok. Ako lokalizačné faktory potravinárskych závodov pôsobili surovinové zdroje, ktoré poskytuje poľnohospodárstvo (mlyny, konzerváreň, škrobáreň, mliekáreň, mäsozavody, vinárske závody a i.), potreby zásobovania miestneho obyvateľstva (pekárne, výroba nápojov a i.). Niektoré zo závodov tohto odvetvia, využívajúc širokú poľnohospodársku bázu, majú nadregiónálny dosah: pivovar v Hurbanove, mlyny v Šuranoch a Kolárove, škrobáreň v Štúrove, mliekáreň v Nových Zámkoch.

Odvetvia elektrotechnického a strojárkeho priemyslu sa vyznačujú vyšším stupňom koncentrácie výroby a mnohé z nich majú výrazný nadregiónálny význam: výroba žiaroviek v Nových Zámkoch, lodenica v Komárne, výroba káblov v Kolárove, výroba plastov pre elektrospotrebiče značky Samsung a Sharp v Šuranoch. Priemysel celulózy a papiera je reprezentovaný v Štúrove, kým výroba obuvi je reprezentovaná hlavne so spoločnosťou Rieker a. s. v Komárne. Z ostatných odvetví priemyslu regiónu vyniká ľahký priemysel orientujúci sa na výrobu chovateľských potrieb pre domáce zvieratá v Nesvadoch a výroba kŕmnych zmesí v Šuranoch. V súčasnosti je veľmi reálne, že v Šuranoch bude vybudovaný závod na výrobu bioetanolu z obilja, ktorý by sa pridával do motorových palív.

4.5. Štruktúra a využitie pôdneho fondu

Spoločenské vplyvy dynamicky menia súčasnú krajinu v priestore a čase. Poznanie vzťahu medzi prírodnými podmienkami územia v porovnaní so spoločenským využívaním má rozhodujúci význam pri riešení environmentálnych problémov krajiny. Základným nástrojom výskumu je aplikácia hodnotenia zmien využívania krajiny, či už prírodnej alebo kultúrnej.

Otázke základného využitia pôdneho fondu sa v minulosti u nás, ale aj inde vo svete venovala pomerne malá pozornosť. V súvislosti s rastúcim počtom obyvateľov

a stále narastajúcimi sociálno-ekonomickými požiadavkami spoločnosti, s rozvojom industrializácie a s príchodom vedecko-technickej revolúcie sa v nedávnej minulosti ukazovala čoraz naliehavejšia potreba poznať priestorovú štruktúru krajiny, potenciú krajiny z hľadiska jej hospodárskeho využitia, jej vhodnosť ako životného prostredia a podobne. Jednou zo základných otázok tejto problematiky je práve poznanie štruktúry krajiny z hľadiska využitia zeme (Spišiak, 2000).

Pod pojmom využitie zeme rozumieme základné formy využitia pôdneho fondu pre hlavné kultúry, t. j. využitie zeme ako lesnej a ornej pôdy, vinogradov, intenzívnych ovocných sádov a chmeľníc, pasienkov, lúk a záhrad, ako aj vodných plôch, zastavaných plôch a neplodnej pôdy. Tieto formy, respektíve kultúry sú štatisticky zachytené podľa katastrov, a teda poskytujú nám primeraný východiskový materiál pre geografickú analýzu.

Zásah človeka do prírodných pomerov krajiny Dolnonitrianskeho regiónu bol veľmi výrazný, záujmové územie patrí medzi oblasti Slovenska, ktoré človek svojou činnosťou najviac pozmenil, jeho zásahy do pôvodnej prírodzenej štruktúry krajiny – predovšetkým odstránenie lesov a ich náhrada oráčinami – celkom zmenili tvár krajiny.

Na meranie zásahov človeka do pôvodnej krajinskej štruktúry existujú viaceré metódy. Jedným z nich je koeficient pôvodnosti kultúrnej krajiny (Žigrai, 2001). Koeficient pôvodnosti kultúrnej krajiny má jednoduchú formuláciu:

$$K_{pkk} = (\text{les} + \text{TTP}) \cdot \text{orná pôda}^{-1},$$

kde TTP sú trvalé trávne porasty. Koeficient pôvodnosti kultúrnej krajiny Dolnonitrianskeho regiónu je 0,15, kým koeficient pôvodnosti kultúrnej krajiny Slovenska má 13,4-krát vyššiu hodnotu (koeficient pôvodnosti kultúrnej krajiny Slovenska je 2,01).

V analýze využitia krajiny sa často používa aj ďalší prístup, a to koeficient antropického ovplyvnenia krajiny Kao (Kupková, 2001). Koeficient je vyjadrený vzťahom:

$$K_{ao} = V/N,$$

kde V sú plochy s vyššou intenzitou využívania (orná pôda, zastavaná plocha, ostatné plochy), a N sú plochy s nižšou intenzitou využívania (les, lúka, pasienok, vodné plochy). Na základe tohto prístupu diferenciacia medzi záujmovým regiónom a Slovenskom je len 9-násobná: koeficient antropického ovplyvnenia krajiny Dolnonitrianskeho regiónu je 5,4, kým koeficient antropického ovplyvnenia krajiny Slovenska je len 0,6.

Spôsob využívania poľnohospodárskej pôdy je a bude do značnej miery ovplyvnený aj očakávaným ekonomickým efektom hospodárenia. Záujmový región je typicky intenzívne využívanou, vysoko produkčnou poľnohospodárskou krajinou, čomu nasvedčuje aj štruktúra pôdneho fondu a jeho využitie. Prevala plôch umelých ekosystémov – agroekosystémov – nad prírodnými je pre tento typ krajiny charakteristická.

Základné formy využitia zeme (podľa § 9 zákona NR SR č. 162/1995 Z. z. o katastri nehnuteľností) tvoria poľnohospodársky pôdny fond (tvoria ho poľnohospodárske pozemky, ktoré sú ako poľnohospodárske pôdy využívané na poľnohospodársku výrobu: orná pôda, chmeľnice, vinice, záhrady, ovocné sady, trvalé trávne porasty), lesné pozemky, vodné plochy, zastavané plochy a ostatné plochy. Začlenenie pozemku významnou mierou určuje spôsob využívania pôdneho fondu na jeho výmere, a tým i spôsob jeho zaťaženia antropogénnou činnosťou. Zmeny vo využívaní pozemkov predstavujú úbytky alebo prírastky pôdy do iných kategórií plôch.

Tab. č. 2. Vývoj štruktúry využitia zeme Dolnonitrianskeho regiónu a Slovenska v období 1973 – 2005 (%)

Územie, rok	Poľnohospodárska pôda	Lesné pozemky	Vodné plochy	Zastavané plochy	Ostatné plochy	Spolu celková výmera
Slovensko, 2005	49,65	40,89	1,91	4,60	2,95	100,00
Slovensko, 1973	53,38	37,85	1,73	2,02	5,02	100,00
Dolnonitriansky región, 2005	79,61	7,06	3,98	6,31	3,04	100,00
Dolnonitriansky región, 1973	80,05	7,13	3,99	3,51	5,32	100,00

Poznámka: Údaje platné k 1. 1. 1973 a k 1. 1. 2005

Prameň: VÚGK, 2005

4.5.1. Poľnohospodársky pôdny fond

Poľnohospodársky pôdny fond je základný výrobný prostriedok pre poľnohospodársku výrobu a významný ako zložka životného prostredia. Na Slovensku v posledných rokoch mnohé faktory (predovšetkým útlm poľnohospodárskej výroby a priemyselná výstavba – napríklad budovanie priemyselných parkov na „zelenej lúke“) spôsobili zníženie výmery poľnohospodárskej pôdy. Nebolo to inak ani v Dolnonitrianskom regióne. Takýto pokles výmery poľnohospodárskeho fondu je alarmujúci, veď existuje veľa extenzívne využívaných až nevyužívaných priemyselných a poľnohospodárskych areálov (Huba – Trubíniová, 2005).

Poľnohospodársky pôdny fond na študovanom území zaberá k 1. 1. 2003 194 845 ha, čo z celkovej výmery predstavuje 79,6 % (je to takmer o 30 % vyššia hodnota ako celoštátny priemer). Na úrovni okresov diferenciacia tohto ukazovateľa je malá, v okrese Komárno jeho podiel je 78,7 %, kým v okrese Nové Zámky je to 80,3 %.

Tab. č. 3. Vývoj štruktúry poľnohospodárskeho pôdneho fondu Dolnonitrianskeho regiónu a Slovenska v období 1973 – 2005 (%)

Územie, rok	Orná pôda	Chmelnice	Vinice	Záhrady	Ovocné sady	Trvalé trávne porasty	Spolu výmera poľn. pôdny. fondu
Slovensko, 2005	58,76	0,02	1,12	3,18	0,73	36,19	100,00
Slovensko, 1973	63,98	0,02	0,94	2,63	0,88	31,55	100,00
Dolnonitriansky región, 2005	87,77	0,00	3,08	2,71	1,88	4,56	100,00
Dolnonitriansky región, 1973	86,46	0,00	2,3	2,49	1,27	7,48	100,00

Poznámka: Údaje platné k 1. 1. 1973 a k 1. 1. 2005

Prameň: VÚGK, 2005

V priebehu poslednej dekády bol zaznamenaný pokles výmery poľnohospodárskej pôdy aj v záujmovom regióne, len v období 2003 – 2004 bol zaznamenaný pokles o 53 ha. Úbytky poľnohospodárskej pôdy sú spôsobené zábermi poľnohospodárskej pôdy na účely výstavby (priemyselnej, občianskej, bytovej, poľnohospodárskej, vodných diel, iné investičné účely), ťažby, zalesňovania a ostatné účely.

Z hľadiska sektorového prehľadu najvýznamnejším vlastníkom poľnohospodárskych pôd je súkromný sektor, ktorý k 1. 1. 2003 bol vlastníkom 85,56 % všetkých poľnohospodárskych pôd v danom regióne. Druhým najväčším vlastníkom je verejný sektor, ktorý k 1. 1. 2003 mal 13,54%-ný podiel (v rámci verejného sektora obce vlastnili 3249 ha poľnohospodárskej pôdy).

Orná pôda

Patrí sem pôda, na ktorej sa nepestuje určitá rastlina dlhšie ako tri roky. V tomto období sa pôda znovu rozorie a zasejú sa nové rastliny. Podiel ornej pôdy z poľnohospodárskej pôdy predstavuje stupeň jej zornenia.

Orná pôda predstavuje najčastejšiu formu využitia poľnohospodárskeho pôdneho fondu v regióne. Orná pôda sa v Dolnonitrianskom regióne rozkladá rovnomerne, k 1. 1. 2003 jej rozloha bola 170 839 ha. Na študovanom území je stupeň zornenia veľmi vysoký – dosahuje hodnotu 87,7 % (čo je taktiež o 30 % vyššia hodnota ako celoslovenský priemer). V uplynulých dvoch rokoch (k 1. 1. 2005) v záujmovom regióne výmera ornej pôdy rástla o 136 ha.

Významným indikátorom trvalo udržateľného vývoja je aj výmera ornej pôdy na obyvateľa. Výmera ornej pôdy na jedného obyvateľa v záujmovom regióne sa za posledných desať rokov udržiava zhruba na rovnakej hodnote, táto hodnota predstavuje 0,67 ha ornej pôdy na jedného obyvateľa (celoslovenský priemer je 0,27 ha).

Trvalé kultúry

Trvalé kultúry sú na plochách ornej pôdy počas dlhšieho obdobia. Tieto pôdy nie sú priveľmi úrodné a často sú v svahovitom reliéfe. Kultúrne rastliny sú na plochách niekoľko desiatok rokov. Patria sem najmä stromovité a krovité kultúry, ako ovocné sady, vinice, chmeľnice, záhrady, plantáže priemyselných plodín (Ivanička, 1983).

Celková plocha viníc v Dolnonitrianskom regióne k 1. 1. 2003 bola 5896 ha, čo predstavovala 3,03 % z celej rozlohy regiónu. V uplynulých dvoch rokoch (k 1. 1. 2005) v záujmovom regióne výmera viníc rástla o 94 ha.

V študovanom území majú značný hospodársky význam záhrady, vďaka dobrým prírodným podmienkam sa v nich pestuje kvalitná zelenina a ovocie. Tieto plochy k 1. 1. 2003 mali rozlohu 5286 ha, čo sa však potom k 1. 1. 2005 znížila o 11 ha.

Ovocné sady Dolnonitrianskeho regiónu predstavujú významnú zložku poľnohospodárskej pôdy, vzhľadom na mimoriadne priaznivé prírodné podmienky táto oblasť patrí medzi najintenzívnejšie ovocinárske oblasti Slovenska. Ich celková plocha k 1. 1. 2003 bola 3684 ha, čo sa však potom k 1. 1. 2005 znížila na 3663 ha.

Chmeľnice sa v záujmovom regióne nenachádzajú.

Trvalo trávne kultúry

Do tejto kategórie zahrňujeme všetky plochy trvale pokryté trávou. Môžu byť prirodzené alebo umelé, využívané ako lúky (do lúk zahrňame všetky tie typy trávnatých plôch, ktoré sú trvale alebo prechodne určené na produkciu sena – trvanie minimálne 5 rokov a viac), pasienky (do kategórie pasienkov sa obvykle zahrňajú tie trávnaté porasty, ktoré sa trvale, dlhodobo využívajú na pasenie hospodárskych zvierat – tak, ako pri lúkach, aj tu sa ako rozlišovací znak určuje obdobie 5 rokov a viac), prípadne hospodársky nevyužívané alebo využívané len občas (Ivanička, 1983). Trvalo trávne kultúry sú vhodné na intenzívnu živočíšnu výrobu.

Výskyt trvalých trávnych porastov je v záujmovom regióne minimálny. Súvisí to s jeho lokalizáciou v jednej z najúrodnejších oblastí Slovenska – na Podunajskej nížine. Kvalitná pôda a vhodné klimatické podmienky umožňujú pestovanie aj tých najnáročnejších plodín, čo sa aj intenzívne využíva. Využiť takto kvalitnú poľnohospodársku pôdu na lúky a pasienky by bola škoda.

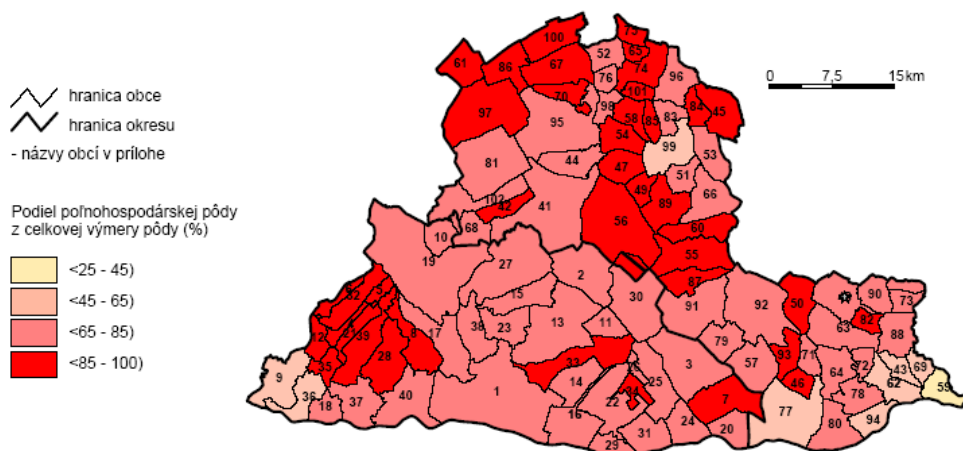
Rozloha trvalo trávnych kultúr k 1. 1. 2003 bola 9140 ha, čo predstavovala 3,74 % rozlohy Dolnonitrianskeho regiónu (celková rozloha trvalých trávnatých porastov na Slovensku bola 881 857 ha, t. j. takmer 18 % rozlohy krajiny). V uplynulých dvoch rokoch (k 1. 1. 2005) v záujmovom regióne výmera trvalo trávnych kultúr klesla na 8890 ha.

4.6. Dynamika zmien využitia poľnohospodárskej krajiny na úrovni obcí v období 1987 – 2002

4.6.1. Poľnohospodárska pôda

V obciach záujmového regiónu podiel poľnohospodárskej pôdy z celkovej výmery obcí je všeobecne veľmi vysoký, čo je spôsobené dobrými prírodnými podmienkami na poľnohospodársku výrobu. V roku 1987 u 91,2 % obcí bol podiel poľnohospodárskej pôdy z celkovej výmery obcí vyšší ako 65 %.

Mapa č. 3. Poľnohospodárska pôda v Dolnonitrianskom regióne (v roku 1987)

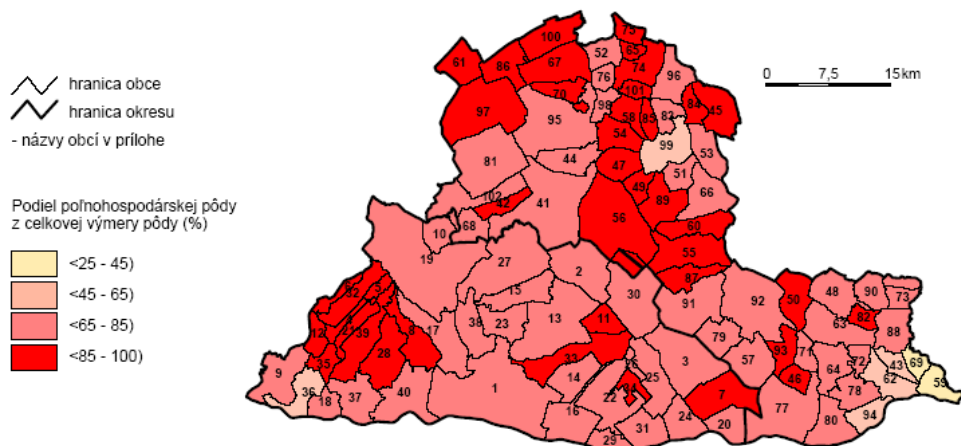

Prameň: VÚGK, 2005

Spracoval: Gábor Lelkes

Priestorové rozloženie ukazovateľa je prevažne rovnomerné, mierne vyššie sú hodnoty v západnej a severnej polovici regiónu, kým nižšie hodnoty sú koncentrované hlavne v juhozápadnej a juhovýchodnej časti regiónu. Podiel poľnohospodárskej pôdy z celkovej výmery obcí bol najnižší v obci Chľaba (37,4 %), ktorá sa nachádza v juhovýchodnej časti pohorí Burda. Podiel poľnohospodárskej pôdy z celkovej výmery obce najvyšší bol v obci Brestovec (93,6 %), ktorá sa nachádza v západnej časti regiónu na Podunajskej rovine. Variáčné rozpätie sledovaného ukazovateľa je 56,2 %. Všeobecne veľmi vysoký podiel poľnohospodárskej pôdy dokazuje aj medián ukazovateľa, ktorý má hodnotu 82,9 %.

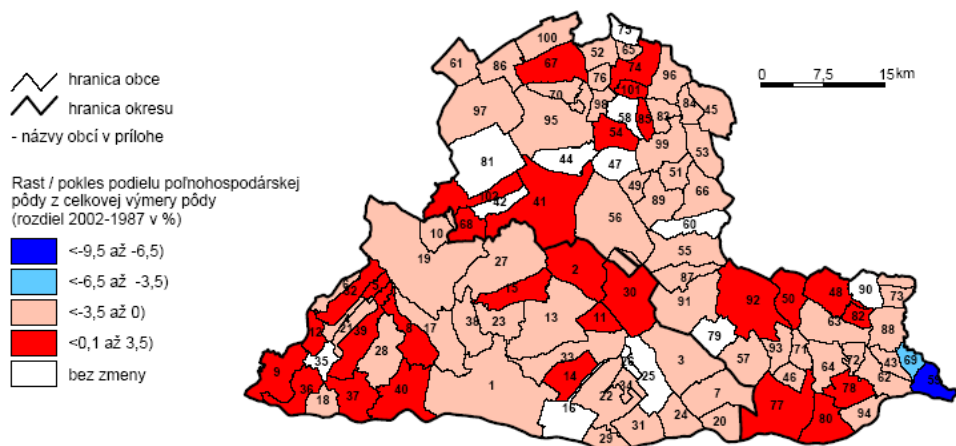
Mapa č. 4. Poľnohospodárska pôda v Dolnonitrianskom regióne (v roku 2002)

Prameň: VÚGK, 2005

Spracoval: Gábor Lelkes

Mapa č. 5. Rast a úbytok poľnohospodárskej pôdy v Dolnonitrianskom regióne (v období 1987 – 2002)

Prameň: VÚGK, 2005

Spracoval: Gábor Lelkes

O dynamike zmien krajinej štruktúry nás dobre informujú prírastky, resp. úbytky poľnohospodárskej pôdy. V období 1997 – 2002 väčšina obcí zaznamenala úbytok poľnohospodárskej pôdy – v sledovanom období úbytok poľnohospodárskej pôdy zaznamenalo 58,8 % obcí, prírastok malo 28,4 % obcí, kým 12,8 % obcí nezaznamenalo žiadnu zmenu. Najvyšší úbytok zaznamenala obec Chľaba (–9,3 %), najvyšší prírastok bol v obci Čičov (2,0 %). V roku 2002 podiel poľnohospodárskej pôdy na celkovej výmere obcí sa pohybovala od 28,1 % (obec Chľaba) do 93,1 % (obec Brestovec), pričom dominantné postavenie mali naďalej obce s vysokým podielom

poľnohospodárskych pôd – u 93,1 % obcí podiel tohto ukazovateľa je nad 65 %. Variáčné rozpätie bolo 65 %, čo znamenalo rozšírenie intervalu medzi najnižšou a najvyššou hodnotou sledovaného ukazovateľa. Hodnota mediánu ukazovateľa mierne klesla na 82,8 %.

4.7. Cena pôdy

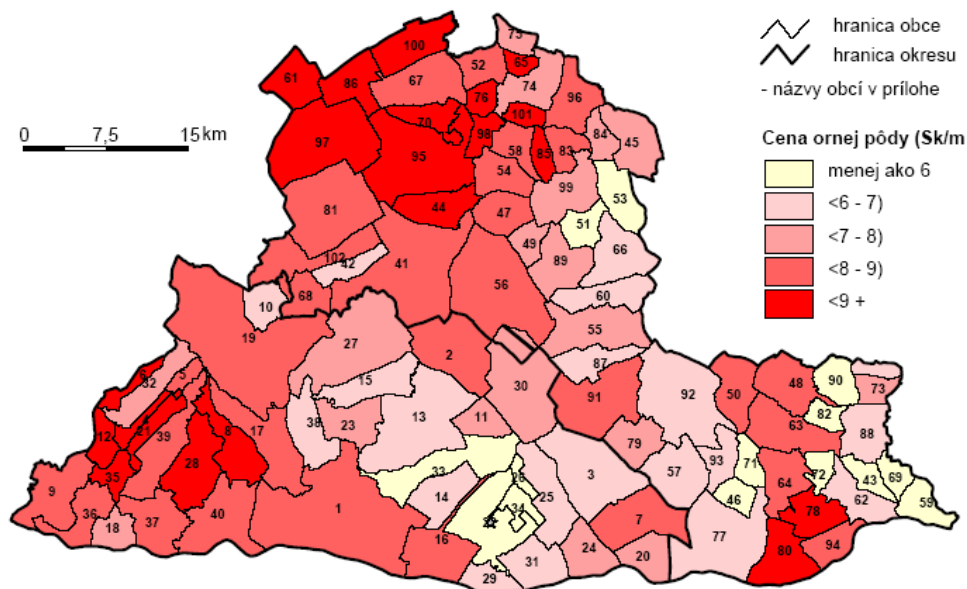
Pôda ako jeden zo základných, ale zároveň zvlášť špecifických výrobných faktorov vstupuje na trh, kde sa stáva predmetom kúpy a predaja. Jej špecifickosť spočíva v tom, že na rozdiel od iných výrobných faktorov jej celková ponuka je fixovaná prírodou.

V krajinách, kde sú plne uplatňované trhové princípy, je trh s pôdou jedným z najdôležitejších predpokladov žiaduceho štrukturálneho vývoja poľnohospodárstva, ktorý vedie k zvyšovaniu jeho produktivity a konkurencieschopnosti. Trh s poľnohospodárskou pôdou u nás možno doteraz charakterizovať ako nerozvinutý. Jeho rozvoj je zatiaľ silne poznamenaný predovšetkým celkovou ekonomickou situáciou v agrokomplexe s jeho zníženou rentabilitou a problematickým odbytom. Rozvoju trhu s pôdou bránia aj ešte stále mnohé nevyjasnené vlastnícke vzťahy a absencia výhodných finančných podmienok na nákup pôdy. So vstupom Slovenska do EÚ sa očakáva oživenie trhu s pôdou a následné zvýšenie trhových cien pôdy (Buday, 1999; Spišiak, 2003).

V trhových ekonomikách cena pôdy podlieha prakticky rovnakým zákonitostiam ako cena ktoréhokoľvek iného tovaru, t. j. osciluje okolo rovnováhy danej ponukou a dopytom. Z makroekonomického hľadiska však v prípade pôdy ide o celkom špecifický faktor ponuky, daný tým, že plochy pôdy nemožno rozšíriť. Za týchto okolností sa cena pôdy musí prispôbiť hladine, pri ktorej vlastníci pôdy ešte budú ochotní ju obhospodarovať, tzn. že musí byť proporcionálna rente, ktorá zodpovedá marginálnej produkcii. Renta je tu chápaná ako „reziduálny“ výnos (dôchodok) získaný po odpočítaní platieb za ostatné inputy, pričom tieto faktory (práca, kapitál) sú odmeňované v súlade s ich marginálnou produktivitou, a tiež aj priemerný dôchodok z pôdy je blízky marginálnemu.

V daných podmienkach (v období prechodu centrálne plánovaného mechanizmu na trhový) je riešenie ceny pôdy značne komplikované. V súčasnosti ide o to, aby cena pôdy vyjadrovala cenu ponuky, ktorá pokrýva dôchodkovosť pôdneho stanovišťa pri spoločensky nutných nákladoch. Za týchto okolností v prechodnom období môžu byť efektívne aj centrálne stanovené pevné ceny pôdy, pokiaľ vyhovujú uvedeným podmienkam. Úradná cena pôdy plní dôležitú úlohu pri súčasnom reálnom vstupe poľnohospodárskych subjektov do trhových podmienok hospodárstva (napr. pre určenie výšky dane z poľnohospodárskej pôdy, pre stanovenie úradnej výšky za prenájom poľnohospodárskej pôdy, pre úradné ocenenie pôdy, pre riešenie vlastníckych vzťahov k pôdam atď.). Postupne sa však budú pevné ceny meniť na tzv. smerné ceny, ktoré budú tvoriť východiskový základ (pomôcku) na stanovenie predajnej ceny poľnohospodárskej pôdy.

Mapa č. 6. Cena ornej pôdy v Sk/m.

Prameň: Zákon č. 91/2004 Z. z. o dani z nehnuteľností
 Spracoval: Gábor Lelkes

Priemerná cena poľnohospodárskej pôdy v záujmovom regióne patrí medzi najvyššie hodnoty na Slovensku, avšak v porovnaní s krajinami EÚ sú ceny poľnohospodárskej pôdy neúmerne nízke. Úradné cenové rozpätie poľnohospodárskej pôdy na Slovensku sa pohybuje v rozmedzí 0,50 – 12,10 Sk/m² (t. j. minimálna cena je 5000 Sk/ha, maximálna cena je 12100 Sk/ha). Podľa zákona č. 91/2004 Z. z. o dani z nehnuteľností priemerná úradná cena poľnohospodárskej pôdy v Dolnonitrianskom regióne je na úrovni okolo 8 Sk/m², pričom priemerná cena poľnohospodárskej pôdy v okrese Nové Zámky je mierne vyššia ako v okrese Komárno. Priemerná cena ornej pôdy v záujmovom regióne je na úrovni okolo 8,50 Sk/m², kým priemerná cena trvalých trávnych porastov bola na úrovni okolo 5,10 Sk/m² (pri oboch ukazovateľoch sú hodnoty mierne vyššie v okrese Nové Zámky). Na úrovni obcí najvyššie hodnoty cien ornej pôdy sa pohybujú okolo 11 Sk/m², kým najnižšie okolo 5 Sk/m² (vôbec najnižšiu cenu ornej pôdy má obec Bajtava, a to 3,27 Sk/m²). Na úrovni obcí najnižšie hodnoty cien trvalých trávnych porastov sú v priemere na úrovni okolo 2 Sk/m², najvyššie na úrovni okolo 8 Sk/m² (najvyššia cena je v obci Lipové, a to 9,05 Sk/m²).

Väčšina poľnohospodárskej pôdy na Slovensku sa prenajíma, iba veľmi málo vlastníkov podniká na vlastnej pôde. Rovnako je to aj v záujmovom regióne. Rozhodujúca väčšina poľnohospodárskych subjektov Dolnonitrianskeho regiónu obhospodaruje prenajatú poľnohospodársku pôdu. V súčasnosti cena nájomného za 1 ha poľnohospodárskej pôdy sa v záujmovom regióne pohybuje od 1500 do 2500 Sk, čoho rast je v najbližších rokoch nereálny (na trhu s poľnohospodárskou pôdou sa stále prevyšuje ponuka nad reálnym dopytom, a to sa odzrkadľuje aj na výške nájomného za poľnohospodárske pozemky).

5. Záver

Základné socioekonomické predpoklady lokácie poľnohospodárstva v Dolnonitrianskom regióne sú veľmi dobré, avšak je možné v nich identifikovať viac slabých stránok ako v prípade fyzicko-geografických podmienok. Z najvýznamnejších socioekonomických faktorov ovplyvňujúcich objem, úroveň a štruktúru poľnohospodárskej výroby v Dolnonitrianskom regióne do kategórie silných stránok patria ľudské zdroje, sídelná štruktúra, podnikateľská štruktúra, kým do kategórie slabých stránok patria dopravná infraštruktúra, priemysel, štruktúra a využitie pôdneho fondu.

Začlenenie miestneho poľnohospodárstva do agrosektora EÚ prinesie so sebou zmeny; poľnohospodárske podniky záujmového regiónu budú vystavené silnému konkurenčnému tlaku zo strany európskych producentov potravín, preto v nasledujúcich rokoch agrosubyekty Dolnonitrianskeho regiónu sa musia podrobne zoznámiť s pravidlami konkurenčnej súťaže na európskych trhoch, naučiť sa realisticky hodnotiť svoju pozíciu na týchto trhoch, byť schopné identifikovať signály o budúcom vývoji daného trhu a využívať vysokú odbornosť pre získanie konkurenčnej výhody pred svojimi konkurentmi.

Čo sa týka rozvoja a ďalšieho smerovania agrosektora regiónu, tak jednoznačne bude potrebné ďalej pokračovať v diverzifikácii činností agrosubyektov. Nové možnosti orientácie poľnohospodárskych subjektov predstavuje agroturistika (predovšetkým sústrediť sa na trh blízких aglomerácií miest Bratislava, Budapešť a Viedeň), výroba bioproduktov a ekologicky čistých potravín, ako aj spracovanie a finalizácia produktov poľnohospodárskej prvovýroby regiónu (ktorá sa v záujmovom území zatiaľ nerealizuje, a tak predstavuje nezaplnený trh v tejto oblasti podnikania). V ďalšom rozvoji poľnohospodárstva záujmového regiónu sa pravdepodobne rozšíri priestor pre výrobu nepotravinárskych surovín predovšetkým pre chemické a farmaceutické produkty, kde osobitne významnú pozíciu môže mať biomasa z poľnohospodárskej produkcie, ktorá predstavuje významnú alternatívu obnoviteľného zdroja energie voči neobnoviteľným zdrojom.

Použitá literatúra

- BEZÁK, A. 1990. Funkčné mestské regióny v sídelnom systéme Slovenska. In: *Geografický časopis*, č. 1, s. 57 – 73.
- LUKNIŠ, M. 1985. Regionálne členenie Slovenskej socialistickej republiky z hľadiska jej racionálneho rozvoja. In: *Geografický časopis*, č. 2 – 3, s. 137 – 163.
- DRGOŇA, V. 2001. Cezhraničná spolupráca (na príklade Slovenskej republiky a Maďarskej republiky). Plzeň: ZČU v Plzni, s. 153 – 170. /Miscellanea geographica, 9./
- HALÁS, M. 2005. *Cezhraničné väzby, cezhraničná spolupráca*. Bratislava: Univerzita Komenského. 152 s.
- ENYEDI, GY. 2004. Regionális folyamatok a posztoszocialista Magyarországon [Regionálne procesy v postsocialistickom Maďarsku]. In: *Magyar Tudomány*, č. 9, s. 935.
- KOSTROWICZKY, J. 1974. *The typology of World Agriculture. Principle methods and model types*. Warszawa, 74 s.
- ZELENSKÝ, K. 1980. Typy poľnohospodárskej produkcie. In: *Atlas SSR*. Bratislava: SAV, s. 206 – 207.

- ZELENSKÝ, K. 2002. Využívanie poľnohospodárskej krajiny. In: *Atlas krajiny*. Bratislava: Ministerstvo životného prostredia SR, s. 167.
- MICHÁLEK, A., PODOLÁK, P. 2001. Sociálne-ekonomická situácia jako faktor zmien demografického vývoje na príklade Slovenska. In: *Moravian Geographical Reports*, roč. 9, č. 1, s. 2 – 10.
- RAJČÁKOVÁ, E. – ŠVECOVÁ, A. 2002. Postavenie okresov a krajov Slovenska z hľadiska hodnotenia vybraných sociálnych a ekonomických znakov. In: *Geographica Slovaca*, roč. 18, s. 167 – 175.
- MLADEK, J. 1992. *Základy geografie obyvateľstva*. Bratislava: SPN. 230 s.
- BUČEK, M. 2003. Regionálna integrácia Slovenskej republiky: stratégia využitia podpory Európskej únie. In: *Ekonomický časopis*, roč. 51, č. 8, s. 982 – 996.
- GAJDOŠ, P. 2004. Typológia regionálnej diferenciacie SR. In: In: FALŤAN, L. – PAŠIAK, J. (eds.) 2004. *Regionálny rozvoj Slovenska – východiská a súčasný stav*. Bratislava: Sociologický ústav SAV, s. 54 – 79.
- SLAVÍK, V. 2002. Centrá osídlenia a ich spádové regióny. In: *Atlas krajiny*. Bratislava: Ministerstvo životného prostredia SR, s. 162.
- MLÁDEK, J. 2002. Socioekonomické pomery. In: *Atlas krajiny*. Bratislava: Ministerstvo životného prostredia SR, s. 174 – 175.
- KOREC, P. 1984. Geografické aspekty rozvoja cestnej dopravy na Slovensku. In: *Acta facultatis rerum naturalium Universitatis Comenianae: Geographica* 23. Bratislava: UK, s. 183 – 196.
- MLADEK, J. 1996. *Transformationsprozesse in der Industrie der Slowakei*. Bratislava: AFRNUC, *Geographica* Nr. 37, s. 47 – 60.
- ŽIGRAI, F. 2001. Interpretácia historických máp pre štúdium využitia zeme a krajinné-ekologický výskum. In: *Historické mapy (Zborník z konferencie)*. Bratislava: Kartografická spoločnosť SR, s. 35 – 40.
- KUPKOVÁ, L. 2001. *Land use as indicator of the antropogenic impact on the landscape: Land use/land cover changes in the period of globalisation. Proceedings of the IGU – LUCC International Conference Prague*, s. 133 – 143.
- HUBA, M. – TRUBÍNIOVÁ, Ľ. 2004. Životné prostredie a trvalo udržateľný rozvoj. In: *Slovensko 2004*. Bratislava: Inštitút pre verejné otázky, s. 602 – 621.
- IVANIČKA, K. 1983. *Základy teórie a metodológie socioekonomickej geografie*. Bratislava: SPN. 448 s.
- BUDAY, Š. 1999. Vývoj ceny pôdy a trhu s poľnohospodárskou pôdou na Slovensku. In: *Zborník vedeckých prác „Medzinárodné vedecké dni '99“*. Nitra: SPU, s. 106 – 110.
- SPIŠIAK, P. 2004. Poľnohospodárske výrobné oblasti a poľnohospodárske prírodné oblasti na Slovensku. In: *AFRNUC, Geographica* Nr. 45. Bratislava, s. 39 – 54.
- SPIŠIAK, P. 2000. *Základy geografie poľnohospodárstva a lesného hospodárstva*. Bratislava: PRIF UK, Skriptá, 147 s.
- SPIŠIAK, P. 2003. Agricultural production in Bratislava's sub-urban space (Pridunajsko Microregion). In: *Acta Universitatis Carolinae, Geographica* No. 1. Praha: Nakladatelství Karolinum, s. 403 – 414.

DISPUTATIONES SAMARIENSES

KAPITOLY Z DEJÍN MESTA ŠAMORÍN

Historická konferencia pri
príležitosti 600. výročia
získania mestských výsad
udelených kráľom Žigmundom

LILIUM AURUM

Maďarskosť a tradícia

(Na príklade Maďarov na Slovensku)¹

39(437.6)

304.3(437.6)

304.2:323.1(=511.141)(437.6)

Kľúčové slová: tradícia, maďarstvo, folklorizmus, politika a národopis.

Vo svojej štúdii chcem čitateľovi priblížiť, čo (česko)slovenskí Maďari rozumeli pod pojmom tradície a národnej kultúry v období od druhej svetovej do súčasnosti, ako si vykladali vzťah Maďarov k tradícii, a ako sa tento výklad modifikoval v zrkadle politických zmien až do dnešných dní. Aké formy prezentácie národných tradícií sa u nich do dnešných dní vytvorili?

Podľa posledného sčítania obyvateľstva je počet Maďarov na Slovensku 521 tisíc, čo predstavuje 9,7 % celkového obyvateľstva. Žijú v južnom, pohraničnom pásme Slovenska, tiahnucom sa od Bratislavy po Čiernu nad Tisou, a to pomerne roztrúsene, tvoriac menšie či väčšie bloky. Okrem toho žije jedna maďarská diaspóra v okolí Nitry, zhruba pod Zoborom a na jeho okolí, príslušníci ktorej sú známi ako Maďari z Podzoboria či z oblasti Zobora (*zobor-vidéki, zoboralji magyarok*).

Roky, ktoré nasledovali po druhej svetovej vojne, boli pre Maďarov na Slovensku obdobím bezprávia. V znamení kolektívnej viny, v rámci tzv. výmeny obyvateľstva zo Slovenska presídlili 89 660 Maďarov do Maďarska², ďalších 41 640 deportovali do Česka³. Toto obdobie sa skončilo po prevzatí moci komunistami Klementa Gottwalda v roku 1948. Z Česka sa mohli vrátiť deportované rodiny, otvorili sa maďarské školy, mohli vychádzať maďarské noviny a v neposlednom rade – čo je z hľadiska mojej témy veľmi dôležitá udalosť – bol založený Kultúrny zväz maďarských pracujúcich v Československu (*Csehszlovákiai Magyar Dolgozók Kulturális Szövetsége*), ako znel pôvodný názov.⁴ Komunistická strana Československa založila tento zväz za účelom urýchlenia združstevňovania v oblastiach obývaných Maďarmi. Mal teda slúžiť ako nástroj propagandy komunistov medzi Maďarmi. Zväz však – nezávisle od vôle, ba dokonca proti vôli politickej moci – sa postupne stal akýmsi zákonným či polozákonným rámcom pre sebaorganizáciu Maďarov na Slovensku, veď vďaka , prostredníctvom rôznych podujatí si mohli Maďari z rôznych kútov republiky udržiavať vzájomné kontakty. V podstate vďaka sa vytvorila akási špecifická maďarská identita na Slovensku. Po rokoch bezprávia bola možnosť organizovať sa obrovským zážitkom: rad za radom sa zakladali rôzne ochotnícke skupiny: divadelné krúžky, spevácke súbory, a od samého začiatku sa kládol veľký dôraz

na vytváranie ľudových umeleckých skupín, teda súborov ľudového tanca a ľudového spevu. Pri bol roku 1953 založený aj profesionálny súbor ľudového tanca *Népes*, oficiálne nazývaný Maďarský umelecký súbor v Československu (*Csehszlovákiai Magyar Művészeti Együttes*), poslanie ktorého vtedajší tajomník ÚV formuloval nasledovne:

„Cieľom ľudovoumeleckého súboru je: Emocionálna podpora budovaniu socializmu, vytvorenie a prehĺbenie citových väzieb voči socialistickej uvedomelosti – akými sú socialistické vlastenectvo, proletársky internacionalizmus, nový vzťah k práci a k tvorbe –, čiže emocionálna podpora politických a hospodárskych cieľov a zároveň vytvorenie oduševnenej nálady k zvýšeniu výroby a k rozšíreniu socialistickeho súťaženía.“⁴⁵

Založenie súboru *Népes* v podstate znamenal aj začiatok národopisného výskumu maďarských oblastí na Slovensku po druhej svetovej vojne. Členovia súboru pri príprave jednotlivých programov museli zbierať domáci tanečný a piesňový materiál, aby mali po čom siahnuť. Je nutné zdôrazniť, že v tomto počiatočnom období tu nebol ani jediný maďarský odborník s národopisným vzdelaním, výskum uskutočňovali nadšení amatéri. Zamestnanci „zodpovední za národopis“ získali vzdelanie v tomto odbore len o dobrých pár rokov neskôr. Výskum sa v podstate sústredil na oblasť ľudovej hudby a ľudového tanca, neskôr sa stal treťou prioritnou oblasťou záujmu ľudový odev.

Etnochoreológ András Takács, niekdajší člen tohto súboru, vo svojej knihe o histórii súboru v roku 2004 hodnotil úlohu *Népesu* nasledovne:

„Musíme si uvedomiť a nahlas povedať, že tento súbor sa stal jedným zo základných pilierov kultúrneho života Maďarov na Slovensku, lebo z neho, za pomoci jeho činnosti vyrástol ten proces poznania, pestovania, zachovávanía, vedeckého i scénického spracovania ľudových tradícií, ktorý skrášluje náš súčasný život skutočnými hodnotami, posilňuje naše národné povedomie, obohacuje náš každodenný život.“⁴⁶

Tento súbor ľudového tanca existoval len dva roky, po jeho zániku sa veľká časť členov stala členom profesionálneho súboru Mladé srdcia (*Ifjú Szívek*), vznikajúceho vtedy pri Československom zväze mládeže. (Tento súbor dodnes existuje ako profesionálny maďarský súbor, dotovaný štátom.) Pri sa v roku 1969 založil aj polo-profesionálny súbor *Szőttes*, ktorý taktiež pôsobí dodnes.

Stranícka moc samozrejme chcela využiť ľudovoumelecké súbory, založené v rámci CSEMADOK-u, ako i samotné ľudovoumelecké hnutie na vlastné politické ciele. Tento cieľ sformulovali viacerí stranícki ideológovia i funkcionári. Napr. maďarský spisovateľ na Slovensku Viktor Egri v roku 1954 napísal:

„Úlohou je teda to, aby sme správne využívali naše tanečné tradície, aby sme v našej socialistickej spoločnosti, ktorú teraz budujeme, zdôrazňovali kolektívny obsah a formu tanca. Všetky naše sviatky, prvý máj, dožinky, úspešný zber úrody, to všetko sú príležitosti na to, aby naša pracujúca mládež ľudu vyjadri-la svoju radosť tancom...“⁴⁷

Súbory ľudového tanca, fungujúce pod egidou, založili „kultúrne brigády“, ktoré na miestach žatvy uvádzali program pre žencov. Pri voľbách tiež slúžili cieľom straníckej politiky. Pre súbory prebásnili aj ľudové piesne, ktoré tvorili dôležitú časť vystúpení.

Snáď jedným z najbizarnejších bolo prebásnenie textu na melódiu ľudovej piesne *Haragszik a pusztabíró*:

*„Választásra készülődik falu, város népe,
Büszkén emeli poharát boldog jövőjére.
Nem csahalhat már Esterházy, Jaross, Szentiványi,
Ha akadna követőjük, pórus fog jární.*

*Boldog vagyok, édesanyám, büszke is mint látja,
Jelölték a szeretóm a nemzeti bizottságba.
Ha ölelem, ha csókolom, nem gondolok másra,
Azt kívánom, a helyét becsülettel megállja.“⁴⁸*

Voľný preklad:

„Na voľby sa pripravuje ľud dedín a miest,
hrdo dvíha pohár na šťastnú budúcnosť.
Nemôže už klamať Esterházy, Jaross, Szentiványi,
Ak by sa našiel ich nasledovník, zle pochodí.

Som šťastná, mamička, aj hrdá, ako vidíte,
nominovali môjho frajera do národného výboru.
Keď ho objímam, keď ho bozkávam, nemyslím na iné,
želám mu len, aby svoje miesto poctivo zastával.“

Aj o úlohách národopisného výskumu mala strana, ale aj funkcionári veľmi svojrázne predstavy:

*„Na čo musíme predovšetkým dbať pri výskume tradícií ľudového umenia?
V prvom rade na to, aby náš ľud zo zvykov minulosti prechovával len to, čo ho
v dnešnom živote posunie dopredu. Počas výskumnej činnosti teda nehľadá-
me zastaralé zvyky jedného zaniknutého sveta, ale trvalé hodnoty, radosť
a dobrú náladu, ktorá rozpáli piesne a tance, a vo zvykoch to, čo aj dnes napl-
ní srdcia svetlom a šťastím.“⁴⁹*

Na ilustrovanie protikladných predstáv o národopisnom výskume a o Maďaroch vôbec v tomto pionierskom období je najlepším príkladom článok Lászlóa Dobosa, maďarsky píšuceho, na Slovensku žijúceho spisovateľa,¹⁰ publikovaný v roku 1956 v kultúrnom týždenníku *Hét*, vydávanom Ústredným výborom CSEMADOK-u pod názvom O budúcnosti našej ľudovej kultúry (*Népi kultúránk jövőjéről*). Zvláštnu pozornosť si tu zasluhuje aj výklad pojmov ľudová kultúra a tradícia:

*„Maďari na Slovensku boli v rokoch 1919 až 1938 vychovávaní v duchu meš-
tianskeho vkusu prvej republiky. Počas tejto doby tak maďarské ako aj tunaj-
šie spravodajstvo, film, rozhlas a tlač im so zlomyseľnou zámernosťou spro-
stredkúvali brakovú kultúru, svoj skazený duchovný panský jed. Iredentistickým
predstaviteľom „oficiálnej“ maďarskej kultúry na Slovensku prišlo vhod hlučné,*

prehnané demonštrovanie maďarstva, ktoré podnecovali maďarské umelé piesne, maďarský tanec, trojfarebný [maďarské národné farby: červená-biela-zelená – pozn. autora] odev atď. (...) A ľudová kultúra? Pomaly, ale isto sa na ňu usadzovala hrdza meštianskeho životného pocitu...

(...) A po roku 1938? Vari sa odzrkadľuje v tancoch, piesňach a dekoratívnom umení dedín horthyovská éra? Nie! Ako by aj mohli žiť ďalej v tom zatuchnutom ovzduší duchovnej otupenosti? Uťahli sa, zmeraveli v zdanlivej mŕtvosti. A vtedy sa zabylsol diabolský úsmev grófskeho Maďarska: veľkodušným gestom vymašličkoval »maďarskú kultúru« a na zaslepenie celej krajiny ju nechal tancovať a spievať na predstaveniach hnutia Göngyösbokréta v budapeštianskom Mestskom divadle. Tak sa stala ľudová kultúra oblečenou pestrou múmiou...¹¹

(...) Skoro každý súhlasí s tým, že zbieranie výtvorov klasického roľníckeho umenia a ľudovej slovesnosti je našou prvoradou povinnosťou, sú to poklady, o ktoré sa bojíme. Gorkij oprávnenne považoval ľudovú slovesnosť za základ národnej kultúry, taký istý názor mali aj naši klasici. Žiaľ, naši súčasní spisovatelia a básnici si to uvedomujú už menej. Od roku 1948 sa v našej literatúre iba básnici pokúšali splatiť svoj dlh formálnym napodobňovaním ľudových piesní....“

V inom odseku Dobos už zdôrazňuje potrebu odhaľovania a uchovávanía pôvodných „pokladov“:

„... Je bezpodmienečne nutné úplné zmapovanie pokladov, ktoré ešte možno nájsť, ako aj ich uchovanie v pôvodnej kráse. Treba dosiahnuť, aby si mládež obľúbila ľudové piesne. Aby si k nim privykli uši a nohy. Treba, aby si aj oči privykli formám, ktoré po predkoch zdedili...“

Ďalej protirečiac doterajšiemu pokračuje:

„...Umelec, spisovateľ sa nemôže zastaviť pri formových variáciách, kopírovaní roľníckych výtvorov. Ľudová kultúra poskytuje k tvorbe vždy len základy a rámec. Formy ľudovej kultúry musí vyplniť obsahom náš dnešný život. Tak vzniká obsahom socialistická, a formou národná kultúra. To je cesta rozvoja roľníckej a robotníckej, minulej a súčasnej ľudovej kultúry a budúcnosti nášho kultúrno-masového hnutia...“¹²

V podstate teda vytvoril jednu nezmyselnú teóriu, z ktorej nie je jasné, či je treba uchovávať starobylé formy, alebo či je potrebné vytvárať nové diela. Tento myšlienkový pochod však nie je ojedinelý, v dobovej maďarskej tlači na Slovensku sa s ním stretávame úplne všade. Ako som už vyššie uviedla, v počiatočnom období medzi Maďarmi na Slovensku národopisne vzdelaní bádatelia neboli, takže kde-ko sa vyjadroval, diskutoval o otázkach ľudovej kultúry, určoval smer národopisného výskumu, od politikov cez tzv. kultúrnych pracovníkov až po spisovateľov a básnikov.

Ľudové tradície a maďarskú národnú kultúru spomínali v súvislosti s ustáleným slovným spojením „*obsahovo socialistická a formou národná kultúra*“ aj neskôr, až do roku 1989 sa objavuje v prejavoch na rôznych podujatiach. Ďalší slovný zvrät, ktorý sa tiež bežne používal až do zmeny politického systému, bol „*pestovanie pokrovkových tradícií*“.

Čo pod týmto pojmom presne rozumeli, vysvitá z článku maďarskej bádateľky zaoberajúcej sa ľudovým tancom, Edity Kapos¹³, publikovaného roku 1956 v bratislavskom maďarskom časopise *Fáklya* pod názvom *Dôležitosť zbierania ľudových tancov v našich tanečných súboroch a spôsoby výskumu (Néptáncaink gyűjtésének fontossága táncsoportjainknál és a gyűjtés módszerei)*:

„Nie je našim cieľom to, aby sme objavené poklady ľudovej kultúry uchovávali zmeravene, s muzeálnou hodnovernosťou, ale aby sme ich vytiahli zo zabudnutia na denné svetlo a vytvorili z nich nové diela. (...) V umeleckom využití alebo v pedagogike však musíme zozbieraný materiál selektovať. A hľadisko selekcie môže byť len to, či materiál tradície je vo svojom obsahu pokrokový a vo svojej forme dostatočne pekný, dostatočne ušľachtilý. Čo to znamená? To, aby sme smelo využili z tradície tie tance, v ktorých sa odzrkadľujú najlepšie ľudské vlastnosti: hrdinskosť, smelosť, láska k vlasti, povznášajúca ľúbosť. (...) Výskumy našich tanečných súborov teda nie sú samoučelné, nie je ich cieľom ochraňovať skostnatené formy ľudového umenia... ale musia slúžiť uchovávaníu, ďalšiemu rozvíjaniu objavených najušľachtilejších tradícií a ich popularizovaniu aj propagačnou silou javiska.“¹⁴

Na propagovanie vtedajšej ideológie využili aj správu o výskumných cestách Zoltána Kodálya v Podzoborí, aj tu je ostro kritizované hnutie *Gyöngyösbokréta*:

„Kodály viackrát vyhľadal podzoborský maďarský ostrov, len v Jelenci bol štyrikrát. Vtedy, keď doba fidlikala buržoázne pseudoľudové piesne, prehnané zdôrazňujúce maďarskosť on sa obrátil k ľudu, k ožobráčeným roľníckym pracujúcim a u nich našiel skutočne maďarské melódie. Počas kapitalizmu týchto takmer dvadsať dedín živorilo v najväčšej biede. V Štitároch bol len jeden pár koní, niet teda divu, že ešte aj do ľudovej piesne sa dostala udalosť, keď jeden kôň zahynul. (...) Kodály vrátil týmto dedinám prastaré piesne, a namiesto páru koní zorie dohromady uzučké parcely traktor Zetor. Prastará pieseň bude teraz znieť oveľa krajšie, šťastnejšie.“¹⁵

Súbory ľudového tanca, ktoré vznikli v rámci CSEMADOK-u, účinkovali predovšetkým na podujatiach politického charakteru a na dožinkových slávnostiach, usporiadaných CSEMADOK-om. O niekoľko rokov neskôr sa tieto podujatia premenili na slávnosti spevu a tanca. Dožinková slávnosť *Želiezoviec* v okrese Levice sa stala Celoštátnym festivalom ľudového umenia CSEMADOK-u – tu sa predstavili ľudovoumelecké súbory, ktoré pôsobili v jeho rámci. Károly Pathó, vedúci tajomník CSEMADOK-u, na VII. celoštátnom kongrese organizácie v roku 1959 vo svojom prejave, hodnotiacom 10-ročnú činnosť CSEMADOK-u, o ľudovoumeleckých skupinách okrem iného uvádza:

„Vďaka dobrej práci našich ľudovoumeleckých súborov dožinkové a iné slávnosti sú už takmer nepredstaviteľné bez ich ohnivých, dobrú náladu vyvolávajúcich vystúpení. Okresné spevácke a tanečné slávnosti sa stali sviatkami radosti pri začatí ťaževných prác a pri ukončení ťatvy. Slávnosti spevu a tanca v Želiezovciach sa stali poprednou udalosťou nášho kultúrneho života, prehládkou našej ľudovoumeleckej činnosti.“¹⁶

Dožinková slávnosť v gemerskom Gombaseku žila ďalej pod názvom Celoštátna kultúrna slávnosť (*Országos Kulturális Ünnepeley*). Široké masy mobilizovala aj celo-

štátna súťaž v speve ľudových piesní s názvom *Tavaszi szél vizet áraszt...* [Jarný vietor vody vzdúva... – začiatok známej ľudovej piesne – pozn. autora.] Tieto podujatia CSEMADOK-u zohrávali dôležitú úlohu v živote Maďarov na Slovensku, pretože sa stali zároveň miestom stretávania tu žijúceho maďarského etnika. Želiezovce a Gombasek sa stali v prostredí Maďarov akýmsi symbolom. Nemožno nespomenúť, že aj po roku 1949 tu boli pokusy o obmedzovanie a zrušenie škôl s vyučovacím jazykom maďarským, v Československu bola komunistická diktatúra aj neskôr oveľa tvrdšia ako v kádárovskom Maďarsku, takže existencia CSEMADOK-u, ochotnícke skupiny činné v jeho rámci, ako i rôzne podujatia boli pre Maďarov na Slovensku akousi spájajúcou silou. Ich úlohu často aj preceňovali. V zachovávaní maďarskej identity na Slovensku prvoradý význam prisudzovali uchovávaniu ľudovej kultúry, ľudových tradícií, vysoko sa cenila úloha národopisných výskumov a zakorenil sa romantický náhľad na ľudovú kultúru: na jej prejavy sa hľadí ako na svojrázny starobyľý, špecificky maďarský fenomén, ktorý predkovia Maďarov na Slovensku po stáročia odovzdávali z pokolenia na pokolenie v nedotknutom stave, a ktorý nie je príznačný pre žiadny iný národ, len pre maďarský.

V článkoch, publikovaných v maďarskej menšinovej tlači, venovaných rôznym prehliadkam ľudového umenia sa často poukazuje na starobylosť ľudových tradícií, čo sa samozrejme vždy vyvážuje aj niekoľkými riadkami ideologických fráz, očakávaných politickou mocou:

„V rozhovoroch s tanečníkmi sme dospeli k tomu, že našou prvoradou povinnosťou je oživiť ľudové tradície, ďalej rozvíjať naše pôvodné, starobyľé tance. Môžeme tak dokázať stáročné korene našej svojráznej ľudovej kultúry.“ (...) nech víťazí obrovská sila, ktorá sa rozpína v našom pracujúcom ľude a nech sa môže uplatniť aj v budúcnosti v duchu socialistického vlastenectva a proletárskeho internacionalizmu.“⁴⁷

Zdôrazňovanie proletárskeho internacionalizmu a socialistického vlastenectva bolo v rétorike politikov a iných verejných činiteľov všeobecne rozšírené, avšak vládnuca moc sa naďalej nezbavila nacionalizmu, pričom už nemohla otvorene útočiť proti Maďarom na Slovensku. Keď komunistická moc založila CSEMADOK, nepočítala s jej obrovskou hybnou silou, a keď si to uvedomila, jeho zrušenie už vzhľadom na neustále zdôrazňovaný proletársky internacionalizmus už neprichádzal do úvahy. Hnutie ľudového tanca a ľudovej hudby, ktoré nadobudlo masové rozmery, ale aj iné oblasti ochotníckej činnosti ako napr. divadelníctvo, nerozkvitali len s cieľom zabávať, ale boli zároveň aj formami prejavu maďarskej identity.

V priebehu rokov sa okolo Želiezoviec a Gombaseku¹⁸ postupne vytvoril akýsi mýtus, ktorý ešte zosilnel po zmene spoločenského systému, a na festivaly spomínali so silnou nostalgiou:

„Význam a obsah slov je premenlivý. Želiezovce nie sú pre Maďarov v Československu len názvom mesta, ale aj pojmom. Počas tridsiatich šiestich rokov Želiezovce znamenali spätosť s materinským jazykom, oddanosť ľudovej kultúre, zachovávanie, pestovanie a záchrana našich tradícií. Boli miestom stretnutí, kde sme mohli čerpať z „čistého prameňa“ silu, povzbudenie, že nie sme podradnejší ako štátotvorný národ, že naša kultúra je európska, že sa smelo môžeme postaviť do jedného radu s inými pozvanými národnostnými súbormi

*(...) a keď sa odtiaľto vrátil domov, nech už bol v jeho bezprostrednom okolí akokoľvek stiesňujúci, ducha i národ ubíjajúci nátlak straníckej moci, vedel, že Sme tu a Budeme tu!*¹⁹

Napriek tomu, že kontinuita oboch podujatí bola viackrát prerušená a výrazne klesla aj ich návštevnosť, vždy tu boli pokusy o ich vzkriesenie, o navrátenie ich „dávneho lesku“. Pôvodcovia týchto zámerov nebrali pritom do úvahy, alebo jednoducho si len nechceli uvedomiť spoločenské a politické zmeny, ani to, že úlohu, ktorú do roku 1989 tieto podujatia spĺňali, nemožno násilím zrekonštruovať. V roku 2007 sa zorganizovali obe podujatia. K podrobnému programu gombaseckej prehliadky, uverejnenému v mesačníku *Itthon*, boli pripojené pozoruhodné komentáre.

V prvý deň podujatia, 6. júla sa uskutočnilo „verejné obesenie Jóska Sobriho (legendárny maďarský zbojník – pozn. autora) na hlavnom námestí Rožňavy“, čo organizátori odporúčali verejnosti nasledovnými slovami: „Nuž takýto div určite nevideli ani tí najstarší obyvatelia Rožňavy, veď doba verejných popráv obesením už dávno pomínula, hoci dôvodov na obesenie by sa ešte stále našlo neúrekom. Odporúčame len pre silné nervy. Pre dospelých iba v sprievode detí !!!“ Čo majú tieto slová spoločného s pôvodným duchom Gombaseku, s čistým prameňom a so zachovaním identity, je pre nás záhadou... Pri odporúčaní večerného programu, maďarskej rockovej balady *Kőműves Kelemen*²⁰ už nechýbajú vlastenecké myšlienky:

*„Každý, kto bude prítomný v tento večer, zažije nezabudnuteľný zážitok, ktorý ho bude sprevádzať po celý život, pretože na doskách znamenajúcich svet bude stáť národ, osud, naše opustené a zapreté deti, pre falošný poklad zradená VLASŤ, krásne a čisto náš SLADKÝ MATERINSKÝ JAZYK, naše hudobné dedičstvo a samotný ČLOVEK, tak ako ho BOH stvoril. Príďte, Rožňavčania, synovia Veľkého Gemerského štátu, vybudujeme spoločne Dévsky²¹ hrad národa!“*²²

Programový blok s názvom Rodinná nedeľa propagovali ako „duchovné národné zhromaždenie“, tu sa dočítate nasledovné: „Oživíme dávneho ducha Gombaseku. Po celý deň očakávame každého predstaviteľa duchovného a spoločenského života homozemských Maďarov pestrými, zaujímavými sprievodnými programami.“²³

Národopisná činnosť CSEMADOK-u teda bola od počiatku zameraná v podstate na folklórne hnutie a na zber ľudových piesní a tancov, neskôr aj na výskum ľudového odevu. Spočiatku CSEMADOK nevenoval pozornosť zberu ani prípadnému prezentovaniu prejavov materiálnej ľudovej kultúry. Až od sedemdesiatych rokov sa nabádali miestne organizácie k realizácii národopisných výstav, národopisných izieb a domov ľudového bývania. Počet takzvaných národopisných domov po roku 1989, ale najmä za posledných niekoľko rokov v očividnej miere narástol. Napriek tomu, že v neskoršom období CSEMADOK po niekoľko rokov organizoval pre dobrovoľníkov národopisné výskumné tábory, vo vedomí maďarskej menšinovej spoločnosti *národopis stále znamená* predovšetkým ľudový tanec, ľudovú hudbu a ľudový kroj. Od profesionálneho etnológa očakávajú to, čo sa v podstate sformovalo ešte v období romantiky: objavenie archaizmov, t. j. odkrývanie údajne ešte stále existujúceho „čistého prameňa“, hľadanie „koreňov“, skúmanie v nedotknutej forme zachovaných špecifických maďarských ľudových zvykov, ľudových tradícií atď. Väčšina (aj veľká časť inteligencie!) považuje ľudového tanečníka alebo speváka

ľudových piesní, resp. amatérskeho národopisného bádateľa z hľadiska odbornej kompetencie za rovnocenného s diplomovaným národopiscom (etnografom alebo folkloristom), dokonca k diplomovaným odborníkovi má čím ďalej, tým viac odmietavý postoj. Romantické chápanie národopisu, hlboko zakorenené vo vedomí širokej verejnosti, prežívajúce aj v období socializmu, po roku 1989 sa ešte zosilnelo, hodnota tradície sa zvýšila, po vstupe do EU sa ešte ďalej upevňovala. Táto tendencia trvá dodnes.

Po zmene spoločenského systému v roku 1989 sa už Maďari na Slovensku otvorene hlásia k svojmu maďarstvu, otvorene požívajú maďarské národné symboly, maďarskú zástavu, erb, národné farby, na svojich slávnostiach, ako aj v kostoloch môžu spievať národnú hymnu, zhudobnenú *Szózat*²⁴ alebo hoci aj takzvanú sedmohradskú či sikulskú hymnu. Svoju príslušnosť k maďarskému etniku teda okrem zachovávanía ľudových tradícií otvorene prejavujú aj rôznymi symbolmi, dokonca i prostredníctvom tzv. materiálnych prostriedkov. S pojmom tradícia sa už nespája len do roku 1989 zdôrazňovaná ľudová, t. j. roľnícka kultúra, ale chápu pod ním aj oveľa dávnejšie tradície z obdobia príchodu Maďarov do Karpatskej kotliny, dokonca približne v poslednom desaťročí aj avarsko-skýtske a sumérske tradície. Rečníci na rôznych podujatiach takmer vždy pripomenú aj dôležitosť ochrany pradávnej minulosti, koreňov a vlastnej identity. Použitie sloganu „bez minulosti niet budúcnosti“ sa stalo už takmer povinným vo verejných prejavoch aj v médiách. A, samozrejme, vystúpenia folklórnych alebo ľudových tanečných súborov nemôžu ani dnes chýbať na politických a spoločenských podujatiach.

Úloha CSEMADOK-u ako akejsi „služky na každú robotu“ po roku 1989 zanikla, veď hájeniu záujmov maďarskej menšiny na Slovensku sa podujali tri maďarské politické strany²⁵ – tieto sa roku 1998 z politickej nutnosti spojili pod názvom Strana maďarskej koalície. Po celom južnom Slovensku vznikali aj rôzne občianske združenia, vedecké inštitúcie a dielne. Hoci viackrát sa zdôrazňovalo a zdôrazňuje, že CSERMADOK je apolitická organizácia, na jeho podujatiach od r. 1989 dodnes je prítomný politický podtón, ktorý sa po zvolení nového predsedu v r. 2006 ešte zosilnel. Môžeme teda konštatovať, že ľudovumelecké súbory aj po roku 1989 slúžia aj politickým cieľom. Je nutné zdôrazniť, že medzi úrovňou jednotlivých súborov ľudového tanca sú veľké rozdiely. Kým vo viacerých obciach tieto súbory zostávajú svoj program ešte v duchu niekdajšieho folkloristického hnutia *Gyöngyösbokréta* a v mnohých prípadoch ho uvádzajú v tzv. „maďarskom“ kroji²⁶, existuje aj mnoho takých súborov, ktoré ich vedúci usmerňujú na vysokej umeleckej úrovni, majú na zreteli národopisno-odborné kritériá. Členovia súboru *Iffú Szívek* (Mladé srdcia) a *Szóttes* urobili a robia veľmi mnoho preto, aby z ľudovotanečného hnutia odstránili také prejavy, ktorých cieľom je len javiskový efekt.

V období po zmene spoločenského systému popri postupnom posilňovaní romantického pohľadu na ľudovú kultúru sa objavil aj celý rad nových fenoménov. Popri národnom povedomí silnie aj regionálne povedomie. Snáď najtypickejším príkladom tohto procesu je silniace a šíriace sa povedomie „gemerstva“ a zvlášť „palóctva“. Na jeseň roku 2006 nadšení gemerskí maďarskí lokálpatrioti založili v rámci prvých gemerských republikových dní (*gömöri országnapok*) prvý virtuálny štát v regióne, gemerský štát bez hraníc s názvom Gömörország-Gemersko-Gemerland. Pretože autori nápadu ako i podporovatelia tejto myšlienky považujú za svoj vzor kráľa Mateja, za hlavné mesto virtuálneho štátu označili obec Gemer pri

Tornali, pretože podľa povesti kráľ práve tu nechal pánov okopávať cibuľu na poli, a v tejto obci stojí aj socha kráľa Mateja od maďarského sochára Barnabása Hollóa.

Hoci vedecké výskumy dokázali, že kultúrne jednotná palócka etnická skupina neexistuje²⁷ a široko sa rozprestierajúcu palócku oblasť spája iba nárečie²⁸, palócke povedomie napriek tomu silnie. Po názvom Palócke dni usporadúvajú vo Fiľakove kultúrne podujatia, na ktorých hlavnú úlohu má prezentovanie palóckych ľudových tradícií. V Rožňave začali organizovať súťaž v prednese tzv. palóckych rozprávok. Hlavným cieľom tohto podujatia je, aby súťažiaci predniesli „pôvodnú palócku“ ľudovú rozprávku v „pôvodnom palóckom nárečí“, samozrejme v „pôvodnom palóckom kroji“. Vo Vrbovke bola založená Palócka spoločnosť, ktorá každoročne – tohto roku už dvanásťkrát – organizuje Tábor ľudovej vysokej školy Dedičstvo (*Örökség Népfőiskolai Tábor*), ktorý, ako to aj hlavní organizátori vyjadrili, „je letný vzdelávací tábor, zaoberajúci sa „skutočnou maďarskou minulosťou a maďarským národným dedičstvom“, kde si môžu účastníci vypočuť prednášky napr. o vplyve sabirsko-sumérskeho vzťahov na maďarské pradejiny²⁹, alebo prednášky s názvami ako *Klinové znaky od Tatárlaky po bošniacke pyramídy*³⁰, *Sobáš bájneho vtáka turula a svätá Alžbeta*³¹, či *Modlitby z doby Andrása I. alebo prvá zrada Uhorska*³² a pod.

Palócka spoločnosť je hlavným iniciátorom vyučovania klinového písma, táto spoločnosť už tretíkrát organizoval zapojenie sa maďarských detí zo Slovenska do súťaže v klinovom písme v Karpatskej kotline, ktorej sa každý rok zúčastňuje viac a viac detí.³³ „Cieľom súťaže je: oboznámiť a popularizovať medzi mladými toto rozhodujúce svedectvo nášho pradávneho kultúrneho dedičstva, a jeho prostredníctvom prehĺbiť povedomie príslušnosti k maďarskému etniku“ – hovorí sa medzi iným vo výzve do súťaže. Klinové písmo považujú za svoj „vlastnícky list ku Karpatskej kotline“. ³⁴ Boli by radi, keby v rodinách a medzi priateľmi bolo čoraz viac zástancov a používateľov klinového písma a podľa nich „tento náš pradávny poklad je zároveň aj vysokou školou národnej počestnosti!“ Za svoj vzor považujú maďarského historika Ferencu Badiny Jósa, „sumerológa, profesora pradejín“. ³⁵

Počet podujatí, usporiadaných v podobnom duchu v prostredí Maďarov na Slovensku neustále rastie a tieto názory dostávajú čoraz väčší priestor aj v tlači.

Zvyšuje sa aj počet podujatí, popularizujúcich maďarskú kultúru z doby príchodu predkov do Karpatskej kotliny, účastníci ktorých rukolapne, aj vonakjšími znakmi vyjadrujú svoj vzťah k „pradávnej“ minulosti, stavajú jurty, obliekajú sa do odevu, aký sa nosil v dobe príchodu Maďarov do tejto oblasti, vo viacerých táboroch sa snažia „verne“ napodobniť dané obdobie. V Kráľovičovských Kračanoch na Žitnom ostrove postavili svojráznu jurtu z dreva. V Dolných Salibách na Matúšovej zemi nazvali organizátori – členovia kmeňa Zele – svoje letné podujatie „Dňami jurty“. Väčšinu umeleckoremeselných táborov tiež možno zaradiť do tohto prúdu, kde cieľom organizátorov bolo, aby vyučováním pradávnych – aspoň nimi za také považovaných – ľudových remesiel maďarské deti na Slovensku spoznali svoje korene, a aby sa tým posilňovala ich maďarská identita. Tento cieľ sa odzrkadľuje už aj v názvoch táborov (napr. „*Lovas-íjász-kézműves szittyta tábor*“). ³⁶

Jedným z charakteristických príkladov uplatňovania romantického národopisného pohľadu v praxi je stretnutie obyvateľov siedmich dedín („*kurtaszoknyás hétfa-lu*“), kde sú súčasťou ženského ľudového kroja svojrázne krátke sukne Národopisný výskum síce dokázal, že na dolnom Pohroní ľudový kroj s krátkymi sukňami („*kurtaszoknyás viselet*“) nosili len v šiestich obciach³⁷, napriek tomu dediny z okolia spo-

ločne usporiadali v Bíni obvodný festival pod názvom „*Kurtaszoknyás hétfalu*“ (Sedem dedín s krátkymi sukňami), na ktorom starostovia siedmich obcí zatancovali aj tanec siedmich vojvodcov. Približne v poslednom desaťročí sa šíri aj usporiadanie žatevných súťaží. Na nich súťažiaci žnú „tradičným“ spôsobom, kosákom a kosou, oblečení v ľudovom odevu.³⁸

Zachovaniu maďarstva a maďarských historických tradícií má slúžiť aj veľký počet pamätníkov, pamätných tabúl a sôch, odhalených na počesť významných postáv maďarských dejín, ale aj osobností lokálneho významu. V oblastiach obývaných maďarským etnikom sa množia oslavy z príležitosti odhalenia rôznych pamätníkov; počet pomníkov a sôch sa dnes už blíži k dvom tisícom.³⁹ Postavili a obnovili aj mnoho pamätníkov obetiam prvej a druhej svetovej vojny, väčšinu v historizujúcom štýle, najčastejšie možno na nich vidieť postavu hrdinu, vojaka, svätú korunu a najmä maďarský erb a bájneho vtáka *turula*.

Velmi obľúbeným typom pamätníkov je folkloristický kopijovitý drevený stĺp, niekdajšia náhrobná skulptúra, považovaná za typickú maďarskú hmotnú pamiatku, zachovanú z doby príchodu Maďarov do Karpatskej kotliny; podobne obľúbená je aj bohato vyrezávaná sedmohradská brána. Kopijovitý stĺp, pôvodne náhrobný znak na protestantských cintorínoch v Sedmohradsku, postavili prvýkrát mimo územia Maďarska a Sedmohradska ako akýsi pamätný znak práve Maďari na Slovensku, a to v roku 1977 v Novej Stráži pri Komárne v rámci ukončenia letného vzdelávacieho tábora, organizovaného vysokoškólakmi a predstaviteľmi inteligencie. Až do zmeny spoločenského systému ich stavali takmer výlučne len v rámci podobných vzdelávacích táborov, organizovaných v rôznych oblastiach Slovenska, a už vtedy sa zakorenil názor, že ide o maďarské špecifikum, zachované z obdobia príchodu Maďarov na toto územie, prípadne z ešte staršieho obdobia, neberúc do úvahy skutočnosť, že podobné stĺpy stavali aj slovenskí protestanti, dokonca i Rumuni.⁴⁰

Folkloristické kopijovité stĺpy sa rozšírili aj v cintorínoch, a teraz už neoznačujú len hroby protestantov, ale aj katolíkov. Prezentovanie národnej príslušnosti sa teda stalo dôležitejším než prezentovanie konfesionalnej príslušnosti. Zdôraznenie národnej príslušnosti sa v cintorínoch prejavilo aj vo forme dvojitého označenia hrobov, čiže k trvalým, t. j. kamenármi zhotoveným náhrobníkom pridávajú aj kopijovitý stĺp.

Treba poznamenať, že tieto kopijovité stĺpy nevychádzajú z náhrobníkovej kultúry danej lokality, ale boli zhotovené podľa vzoru folkloristických kopijovitých stĺpov, ktoré boli postavené ako pamätníky. Od zmeny spoločenského systému roku 1989 sa v oblastiach Slovenska, obývaných maďarským etnikom, tieto cintorínske alebo pamätníkové kopijovité stĺpy veľmi rýchlo rozšírili, a dnes sa už nachádzajú na celom maďarskom jazykovom území, dokonca sú obce, kde ich je aj viac.⁴¹ Ak ich premietneme na mape, jasne sa ukáže, kde na Slovensku žijú Maďari.

Kopijovitý stĺp sa teda stal jedným z najdôležitejších prostriedkov symbolického obsadzovania a označovania priestoru, a hoci aj samotný objekt sa považuje za typicky maďarský, v jeho výzdobe sa navyše uplatňujú maďarské národné symboly (svätá koruna, Kossuthov erb a pod.), ako aj ornamenty, považované za typicky maďarské (tulipán, za staromaďarské symboly považované slnko a mesiac atď.), ale objavujú sa na nich aj vlastenecké nápisy a úryvky z tzv. vlasteneckých veršov. Dnes je už aj vyrezávanie dreveného kopijovitého stĺpu považované za vlastenecký čin, a akékoľvek kritické poznámky sú odmietané ako protimaďarský prejav. Kopijovité stĺpy sa začali stavať aj na súkromných pozemkoch vo funkcii akejsi

sochy, dokonca existuje príklad aj na to, že jeden rezbár vo svojej predzáhradke umiestnil vlastnoručne vyrezávaný kopijovitý stĺp na pamiatku vysídlenia.⁴² Kopijovité stĺpy sa objavili aj v iných dimenziách, zrodila sa napr. báseň s takýmto názvom, ktorá bola aj zhudobnená.⁴³

Druhým, čoraz rozšírenejším objektom, považovaným taktiež za typicky maďarskú hmotnú pamiatku, je sikulská brána. Táto brána však neplní v každom prípade svoju pôvodnú funkciu, ale stavajú ju aj na verejných priestranstvách ako akýsi pamätník. Takúto vyrezávanú bránu použili aj ako javiskové pozadie.⁴⁴ Hranice, rozdeľujúce Malé a Veľké Slemence označili rozpolenou sikulskou bránou, hoci pôvodnou predstavou bola úplne iná brána, zvíťazil však tento zámer. Jeden rezbár⁴⁵, ktorý vyrezal už mnoho kopijovitých stĺpov a sikulských brán, v poslednom čase nazýva sikulskú bránu maďarskou bránou, podľa jeho názoru sa totiž nevyskytovala len u Sikulov, ale aj v iných maďarských oblastiach, okrem iného aj v Podunajskej nížine. Sikulská brána, slúžiaca ako javiskové pozadie vo Veľkej Mači na Matúšovej zemi, sa dostala ako motív na darčekový pohár obce už ako „maďarská brána“, slovensky ju však už nazvali „staromaďarskou bránou“. Čoraz širšie rozšírenie stavania kopijovitých stĺpov a sikulských brán ako národného symbolu v Európe a v iných častiach sveta môžeme považovať za akýsi „sikulský globalizačný jav“.⁴⁶

Vo viacerých maďarských obciach na Slovensku zriadili národný pamätný park, kde majú v úmysle predstaviť veľké osobnosti maďarských dejín.⁴⁷

„V uplynulom poldruha roku sme veľmi veľa pracovali, postavili sme spolu dvanásť sôch, po Attilovi a Arpádovi, siedmich vojvodcoch a veternej harfe sme tu umiestnili aj Matku Maďarov, ba čo viac: pred lekársku ordináciu sme vyrezali Hypokrata, otca lekárstva. Práca bude pokračovať aj v budúcom roku (...) Svätý Štefan, po ňom budú nasledovať historické osobnosti, medzi nimi napr. Kund Búvár, ktorý podľa istých znakov práve pri Čičove navštívil lode nepriateľov“⁴⁸ – vyjadril sa roku 2006 autor tejto iniciatívy, čičovský rezbár Géza Nagy, ktorý mimochodom za svoju doterajšiu rezbársku tvorbu kopijovitých stĺpov a sôch získal od predsedu Nadácie za kultúru Maďarov so sídlom v Budapešti rád Rytiera maďarskej kultúry (*Magyar Kultúra Lovagja*). Podotýkam, že vyššie spomenuté, ako i podobné iniciatívy podporujú aj predstavitelia maďarskej politiky, Attilovu sochu odhalil napr. Pál Csáky, v tom čase zastávajúci funkciu podpredsedu vlády Slovenskej republiky.

Po roku 1989 sa na týchto podujatiach čoraz viac dostávali k slovu aj predstavitelia cirkvi. Pomníky, sochy, pamätné kríže, resp. kopijovité stĺpy požehnal alebo posvätil vždy kňaz alebo kňazi niektorej konfesie, a súčasťou mnohých podujatí je omša v katolíckom kostole, alebo bohoslužby v kalvínskych alebo evanjelických kostoloch.

V posledných rokoch môžeme pozorovať dosť anachronistické miešanie pojmov ľudový, pohanský, svätý, „pramaďarský“ a kresťanský. Vedľa sumérskej teórie sa šíri aj tzv. náuka o Svätej korune. Jeden maďarský publicista a básnik–redaktor, žijúci na Slovensku, napísal za Hedvigu Malinovou⁴⁹, študentku, ktorú 25. augusta 2006 v Nitre prepadli, modlitbu, uverejnenú v mesačníku, do ktorej pojal aj toto:

*„Kedves Szent Koronánk,
köszönjük, hogy itt vagy velünk és jelezd az
egyetlen helyes irányt. Kérjük, erősítsd mind-
annyiunk hitét, add, hogy meg tudjuk tartani
az Atya parancsolatait és Jézus urunk tanítását*

*szerint cselekedve ki tudjuk teljesíteni az égi-
ektől kapott talentumainkat itt a Földön.*

Amen

Voľný preklad:

„Milá naša Svätá koruna,
ďakujeme, že si tu s nami a ukáž
jedinú správnu cestu. Prosíme, posilni
vieru nás všetkých, daj, aby sme vedeli zachovať
príkazy Otca svätého a konajúc podľa
učenia Pána Ježiša sme vedeli naplniť
z nebies nám darované talenty na zemi.
Amen.⁵⁰

Podľa doterajších zistení možno konštatovať, že medzi Maďarmi na Slovensku sa začal proces akejsi retraditionalizácie. Siahajú po rekvizitách stále dávnejších dejín, rad za radom akceptujú bizarné pseudovedecké učenia, slovo „odborník“ spomínajú často už len v úvodzovkách, majú na mysli samozrejme tých, ktorí spochybňujú skýtsko-hunské príbuzenstvo alebo iné podobné teórie „dokazujúce“ čoraz starší a starší pôvod Maďarov. Tieto predstavy sa v maďarskej tlači na Slovensku prezentujú ako fakty, a najnovšie už majú aj samostatné fóra. V „národnom kultúrnom mesačníku“ s názvom *Itthon* (Doma), vydávanom CSEMADOK-om a občianskym združením JEL (*Znak*)⁵¹ sa k tomu šéfredaktor otvorene hlási:

„Ani ja som nebol taký vnímavý ako teraz, ale dnes už mám za sebou niekoľkodesaťročnú skúsenosť a vidím, ako prekrúcajú pravdu dobre platení „oficiálni“ predstavitelia vládnucej moci, ako programovo sa už po stáročia vykonáva likvidácia minulosti Maďarov, rozširovanie lží a polopráv (...) Itthon sa podujal na to, aby zverejňoval najnovšie poznatky, predstavil najvýznamnejších mysliteľov, bádateľov nášho národa, budovateľov budúcnosti. Tým, kto túži po takýchto poznatkoch, určite pohne správa o smrti Ferencu Badiny Jósa...“⁵²

Vo svetle vyššie predstavených snáh o zachovanie tradícií, ktoré majú posilniť národné povedomie, je mnoho javov pre nás nepochopiteľných. Možnosť používania maďarského tvaru krstného mena a priezviska, čo umožňuje zákon, využilo doteraz „sotva 5 - 10 percent“⁵³ Maďarov na Slovensku, 37 % maďarských detí chodí do slovenskej školy⁵⁴. Treba sa zamyslieť aj nad tým, že hoci vlastnenie maďarského preukazu prináša aj isté hmotné výhody⁵⁵, do 30. novembra 2007 si ho napriek tomu nechalo vystaviť len 116 405 Maďarov⁵⁶ a 712 osôb požiadalo o preukaz rodinného príslušníka.⁵⁷ Málo sa využívajú aj možnosti, dané dvojazyčnosťou, niekoľko rokov dozadu ani všetci parlamentní poslanci maďarskej národnosti nešli príkladom. Väčšina maďarských podnikateľov často aj v „čisto maďarských“ lokalitách používa len slovenské informačné tabule, a takto by sme mohli pokračovať ďalej. Zamysleniahodné sú aj údaje z posledného sčítania obyvateľstva, veď podľa posledných údajov z roku 2001 počet obyvateľov maďarskej národnosti na Slovensku klesol od roku 1991 o 47 tisíc⁵⁸, práve vtedy, keď počas dvoch volebných období, t. j. počas 8 rokov bola strana, zastupujúca záujmy maďarského obyvateľstva súčasťou vlády.⁵⁹ Kým politici a predstavitelia verejného života zdôrazňujú dôležitosť zotrvania

a uplatnenia sa v rodnej zemi, úroveň ovládania slovenského jazyka na Slovensku žijúcich Maďarov stále klesá. Nuž, a bez znalosti štátneho jazyka sa na Slovensku ťažšie vedú uplatniť, veď na pracoviskách sa sotva zaobídu bez znalosti slovenčiny. Mnoho mladých ľudí hľadá uplatnenie v krajinách západnej Európy, alebo ešte častejšie odchádzajú Maďarska, odkiaľ sa vrátia len v zriedkavých prípadoch. Vo svetle pozorovaných spoločenských pohybov a úkazov sa zdá, že napriek tomu, že teraz sa už otvorene možno hlásiť k maďarskosti so všetkými jej vonkajšími prejavmi a znakmi, asimiláciu Maďarov sa nepodarilo zastaviť.

Medzi niektorými obyvateľmi Maďarska sa o menšinových Maďaroch vytvoril – jemne povedané – falošný obraz. Mnohí si myslia, že v maďarských obciach za hranicami ešte nájdu nedotknutú archaickú kultúru, že väčšina ich obyvateľov dokonca ešte nosí ľudový odev, akoby nemali nič iné na prácu, než v „hlavnom pracovnom pomere“ ochraňovať svoju vlastnú identitu. V skutočnosti Naproti tomu toto mikrospoločenské – podobne ako maďarské mikrospoločenstvá v iných krajinách, v Rumunsku, Srbsku, Ukrajine atď. – je zo sociologického a svetonázorového hľadiska práve také členité a rozvrstvené, ako každá iná spoločnosť. Z čoho vyplýva, že ani s vyššie popísanými javmi sa nestotožňujú všetci Maďari, žijúci na Slovensku.

Poznámky

1. Sčasti prepracovaný text prednášky, ktorá odznela v Segedíne 3. júla 2007 na IX. Letnej vzdelávacej univerzite, uskutočnenej pod názvom Tradícia a modernita. Uverejnená In: *Hagyomány és modernitás. IX. Közmuléldési Nyári Egyetem. Szeged, 2007. július 2–6*. Zost. Török, József. Szeged 2007, s. 37 - 53.
2. VADKERTY, 2001, s. 304.
3. VADKERTY, 2001, s. 55.
4. Táto organizácia mala podobnú štruktúru ako strana: najvyšším orgánom bol Ústredný výbor CSE-MADOK-u, nasledovali okresné výbory a na najnižšom stupni boli základné organizácie. V ústrednom výbore a v okresných výboroch pracovali platení zamestnanci, základné organizácie pôsobili ako združenia, teda na základe dobrovoľnosti.
5. TAKÁCS, 2004, s. 12.
6. TAKÁCS, 2004, s. 8.
7. EGRI, Viktor: A Csehszovákiai Magyar Népművészeti Együttes nagyszerű bemutatkozása. In: *Új Szó*, 28. apríla 1954.
8. PATHÓ, Károly: Választási rigmusok ismert népdalok dallamára. In: *Hét*, 1975, roč. 2, č. 9, s. 9.
9. EGRI, Viktor: A Csehszlovákiai Magyar Népművészeti Együttes nagyszerű bemutatkozása. In: *Új Szó* 28. apríla 1954.
10. László Dobos (1930), maďarský spisovateľ žijúci na Slovensku, v rokoch 1956 – 1958 tajomník Zväzu československých spisovateľov, 1968 – 1971 predseda ÚV CSEMADOK-u, 1968 – 1970 minister bez kresla vlády Slovenskej socialistickej republiky. Roku 1970 ho vylúčili z Komunistickej strany Československa. Roku 1994 mu bola udelená Kossuthova cena.
11. Hnutie *Gyöngyösbokréta* existovalo v rokoch 1931 – 1944; jeho činnosť sa viaže predovšetkým k menu novinára Bélu Pauliniho. Každoročne okolo 20. augusta usporiadali v Budapešti prehliadku dedinských tanečných a speváckych súborov a ochotníckych divadiel. Zo skupín, ktoré sa na týchto prehliadkach zúčastnili, vznikol roku 1935 Zväz Bokréta, ktorý sústredil a usmerňoval dedinské súbory a organizoval ich prehliadky. Jeho viac ako 100 miestnych organizácií evidovalo počas svojho trvania cez 4000 členov. Kvôli pomerne kolísavej úrovni týchto prehliadok ministerstvo náboženstva a vzdelávania (*Vallás- és Közkutatási Minisztérium*) požiadalo odborníkov Národopisného múzea v Budapešti o predbežnú kontrolu programov, ale táto prax dlho netrvala (Pálfi, 1979). Názory odborníkov na hnutie *Gyöngyösbokréta* sa dodnes rozchádzajú. Do tohto hnutia sa zapojili aj súbory z maďarských dedín na území dnešného Slovenska, dokonca v Kameníne v roku 1995 založili tanečný súbor s týmto názvom; v súčasnosti pôsobia súbory s podobným názvom napr. aj

- na Zakarpatskej Ukrajine či v Kanade. V prostredí Maďarov, žijúcich v niekdajšej Juhoslávii hnutie *Gyöngyösbokréta* ani nezaniklo, a je dodnes živé.
12. DOBOS, László: Népi kultúránk jövőjéről. In: *Fáklya*, 1956, roč. 6, č. 4, s. 23 - 27.
 13. Edit Kaposi (1923 – 2006) bola významnou predstaviteľkou povojnovej generácie, zaoberajúcej sa výskumom ľudového tanca. Jej možno vďačiť za to, že v Maďarskom divadelnom ústave (Magyar Színházi Intézet) vznikol tanečný archív európskeho významu.
 14. KAPOSÍ, Edit: Néptáncaink fontosságáa táncsportjainknál és a gyűjtés módszerei. In: *Fáklya*, 1956, roč. 6, č. 6, s. 34 – 36.
 15. MÁRTONVÖLGYI, László: Kodály Zoltán a csitári hegyek alatt. In: *Fáklya*, 1953, roč. 3, č. 10 – 11, s. 637.
 16. *Hét*, 1959, roč. 4, č. 15, s. 5.
 17. SZUCHY, M. Emil: Zselizi mérleg. Táncsportjaink seregszemléje. In: *Hét*, 1958, roč. 3, č. 29 – 30, s. 22.
 18. Treba poznamenať, že v Gombaseku boli zastúpené aj také žánre, ako napr. divadlo, populárna hudba (obvykle nejaká populárna skupina alebo interpret z Maďarska, a hoci si to organizátori nechceli veľmi priznať, obecenstvo lákala do Gombaseku predovšetkým táto časť programu), ale aj maďarské umelé piesne, a vystúpili tu aj víťazi detskej divadelnej súťaže Podunajská jar.
 19. FISTER, Magda: Zselíz úzenete. In: *Hét*, 1991, roč. 36, č. 26, s. 4 – 5.
 20. Táto rocková balada je spracovaním známej ľudovej balady Kómúves Kelemen (v jej názve je meno hlavnej postavy). Balada rozpráva príbeh o ťažkostiach postavenia hradu Déva, ktorý sa po ukončení vždy rúti, až dovtedy, kým murári nepoužijú krv zavraždenej ženy Kelemena Kómúvesa.
 21. Hrad Déva sa nachádza v Rumunsku, v oblasti obývanej aj maďarskou menšinou. V maďarskom folklóre sú známe viaceré variácie balady o tomto hrade.
 22. Vagyunk és leszünk... Közel fél évszázada indult a gombaszögi Országos Kulturális Ünnepe. In: *Itthon*, 2007, roč. 2, č. 6, s. 37 – 38.
 23. Tamže, s. 37 – 38.
 24. Pôvodne ide o báseň významnej osobnosti romantiky, lyrika Mihálya Vörösmartyho, ktorú zhudobnil maďarský skladateľ Béni Egressy. *Szózat* je pre Maďarov skoro taký vzácny ako maďarská národná hymna.
 25. V novembri 1989 vznikla ako prvá Maďarská občianska strana, roku 1990 bolo založené Maďarské kresťanskodemokratické hnutie a ako tretie politické hnutie Spolužitie.
 26. Pre tanečné skupiny dávajú šifr taký odev, na ktorom prevládajú národné farby červená-biela-zelená.
 27. BAKÓ, 1979, s. 307.
 28. Podľa nárečia zvykli za palócku oblasť označovať v podstate trojuholník Senec – Cegléd – Košice. LISZKA, 2002, s. 295 – 296.
 29. Prednášateľom bol pedagóg József Bíró z Maďarska.
 30. Prednášatelia boli Klára Fridrich, bádatelka klinového písma a Gábor Szakács, „organizátor súťaže klinového písma“.
 31. Prednáška Józsefa V. Molára, bádatelka ľudovej psychológie.
 32. Prednáška sumerologičky Veroniky Marton.
 33. Tohto roku usporiadali „III. Hornozemskú celoštátnu súťaž v klinovom písme“ v Trhovej Hradskej na Žitnom ostrove.
 34. O tejto tematike bola roku 2003 vydaná kniha Kláry Fridrich a Gábor Szakácsa s názvom *Kárpát-medencei birtoklevelünk – a rovásírás*.
 35. Ferenc Badiny Jós, maďarský historik (1907 – 2007).
 36. Tento tábor usporiadávajú vo Virte pri Komárne.
 37. K šiestim obciam (Bruty, Bíňa, Pavlová, Sikenička, Kamenín, Kamenný Most) priradili aj Malú nad Hronom. (MÉRY, 1987, s. 40)
 38. Maďari, žijúci v Karpatskej kotline niekoloľkokrát už usporiadali aj medzinárodnú žatevnú súťaž, napr. vo Vojvodine v obci Felsőhegyes, v Maďarsku v Csorvási, na Slovensku v Sládkovičove.
 39. Takýto výskum uskutočnil Gábor Hushegyi, estetik, spolupracovník Múzea kultúry Maďarov na Slovensku. Jemu ďakujem za poskytnuté informácie.
 40. BEDNÁRIK, 1972, s. 44 – 45; KUSTÁR, 2003; OPRISAN, 2003, tab. 7 – 12.
 41. Napr. v Čičove na Žitnom ostrove je ich viac než desať.
 42. SZÁZ, Ildikó: Emlékoszlop a kiskertben. In: *Új Szó*, 14. februára 2007, s. 5.
 43. Báseň Lajosa Pála: *Kopjafák*, pozri: L. JUHÁSZ, 2005, s. 223.
 44. Napríklad v obciach okolo Galanty: v Diakovciach a vo Veľkej Mači.

45. Viac o rezbárovi Róbertovi Smidovi zo Svodína vid': L. JUHÁSZ, 2005, s. 101 – 102, ako aj 141 – 142.
46. Folkloristické kopijovité stĺpy a sedmohradské brány sú ako národný symbol postavené napr. aj na Novom Zélande, v Argentíne, USA, Kanade atď. Obširnejšie o tom pozri: L. JUHÁSZ, 2005, s. 159 – 172.
47. Napr. v Čičove, Zemianskej Olči, Kráľovičových Kračanoch na Žitnom ostrove, v Nesvadoch pri Nových Zámkoch, ako aj vo Veľkom Kamenci v Medzibodroží, kde sa toto miesto nazýva Park Európa.
48. BATA, György: Történelmi nagyjaink a csicsói szoborparkban. A Magyarok Nagyasszonya a tizedik. In: *Szabad Újság*, 29. novembra 2006, s. 12.
49. Študentku univerzity, Hedvigu Malinovou, 25. augusta 2006 v Nitre zbili dvaja slovenskí mladí muži a na blúzku jej napísali „Maďari za Dunaj!“. Podľa tvrdenia poškodenej ju slovenskí nacionalisti zbili preto, lebo hovorila po maďarsky. S týmto prípadom sa slovenské orgány od začiatku zaoberali veľmi protirečivo, najprv ho uzavreli, tvrdiac, že študentka klame. V máji 2007 proti nej vzniesli aj žalobu za krivú výpoveď. Neskôr vyšetrovanie obnovili a vo svetle nových dôkazov pokračuje dodnes.
50. BATA, György: Ima Malina Hedvigért és mindnyájunkért. In: *Itthon*, 2007, roč. 2, č. 6, s. 22.
51. Logom Občianskeho združenia JEL je kopijovitý stĺp, na ktorom je ich názov znázornený aj klinovým písmom.
52. BATA, György: Isten neve volt. In: *Itthon*, 2007, roč. 2, č. 4, s. 29.
53. Výrok Bélu Bugára na novozámockom fóreme inteligencie. SZÁSZ, Ildikó: Otthon vagyunk Szlovákiában? Értelmiségi fórumot tartottak Érsekújvárott a jogfosztottság szomorú időszakáiról. In: *Új Szó*, 18. júna 2007.
54. Tamže.
55. Napr. štyrikrát ročne 90%-ná zľava na cestovnom v Maďarsku.
56. Prameň: www.szakc.sk.
57. O preukaz rodinného príslušníka môže požiadať manžel/ka inej než maďarskej národnosti, žijúci/-a v spoločnej domácnosti so svojím manželským partnerom a maloleté dieťa, ktoré nie je maďarskej národnosti.
58. *Sčítanie obyvateľov, domov a bytov 2001. Základné údaje*. Bratislava: Štatistický úrad Slovenskej republiky, s. 6.
59. Od roku 1998 do 2006.

Použitá literatúra

- BEDNÁRIK, Rudolf 1972. *Cintoríny na Slovensku*. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied. /Klenotnica slovenskej ľudovej kultúry 7./
- BAKÓ, Ferenc 1979. Utószó. In: Manga János: *Palócföld*. Budapest: Gondolat, s. 307 – 311.
- CSANAKY, Eleonóra 2005. *Az Ifjú Szívek 50 éve*. Pozsony: AB-ART.
- KUSTÁR, Rozália 2003. Faragott fejfák a szlovák nemzetiségű Dunaegyházán. In: Bárh János (szerk.): *Bács-Bodrogtól Bács-Kiskunig: Az V. Duna-Tisza nemzetközi néprajzi nemzetiségkutató konferencia (Baja 2002. július 18–19.)*. Baja–Kecskemét.
- L. JUHÁSZ, Ilona 2005. „Fába róva, földbe ütte: A kopjafák/emlékoszlopok mint a szimbolikus térfoglalás eszközei a szlovákiai magyaroknál. Somorja – Dunaszerdahely: Fórum Kisebbségkutató Intézet – Lilium Aurum Könyvkiadó. /Interethnica, 8./
- MÉRY, Margit 1988. Az Alsó-Garam mente népviselete. In: Liszka József (ed.): „*Kurtaszoknyás hatfalu*“: *Dolgozatok Kéménd község néprajzából*. Bratislava: Madách Könyvkiadó, s. 40 – 70. /Új Minden Gyűjtemény, 7./
- NAGY, Myrtil 2006. Színpadi folklór. In: *Magyarok Szlovákiában III. kötet. Kultúra (1989–2006)*. Zost. Csanda, Gábor – Tóth, Károly. Somorja: Fórum Kisebbségkutató Intézet, s. 149 – 160.
- OPRISAN, I. 2003. *Troițe românești: O tipologie*. București: Editura Vestala.
- PÁLFI, Csaba 1979. Gyöngyösbokréta. In: *Magyar néprajzi Lexikon 2*. Budapest: Akadémiai Kiadó, s. 368 – 369.

TAKÁCS, András (írta és összeáll.) 2004. *A Népes*. Dunaszerdahely: Gyurcsó István Alapítvány. /Gyurcsó István Alapítvány Könyvek, 33./

VADKERTY, Katalin 1999. *A belső telepítések és a lakosságcsere*. Pozsony: Kalligram.

VARGA, János (összeáll.) 1974. *A Csemadok 25 éve*. Bratislava: Csemadok Központi Bizottsága – Madách Könyvkiadó.

(Preklad: Ida Gaálová a Ilona L. Juhász)

Cigarety, alkohol, drogy versus šport

(Ku zdraviu škodlivým a zdraviu prospešným aktivitám slovenskej a maďarskej mládeže na južnom Slovensku)

316.728-053.6(437.6)
613.81/.84-053.6(437.6)
159.913
178

Kľúčové slová: Zdraviu škodlivé a zdraviu prospešné behaviorálne faktory, fajčenie, užívanie alkoholu a drogy, rekreačný šport.

Anglický sociológ Graham Scambler (Scambler, 1993) interpretuje vývoj ľudských dejín ako proces relatívneho víťazstva nad chorobami. Každé víťazstvo je nesmierne cenné, veď znamená úspešné skrotenie určitého typu chorôb, ktorý je charakteristický pre daný stupeň vývoja spoločnosti. Ale boj sa nikdy nekončí, lebo sa objavujú nové choroby.

Najväčším zabijakom v súčasných rozvinutých spoločnostiach sú civilizačné ochorenia. Často sú nazývané aj chronickými masovými ochoreniami, lebo ich charakterizuje dlhodobé obdobie bez príznakov, počas ktorého sa choroba nebadane a zákerne postupne vyvíja, a „*najpriaznivejšia možná perspektíva pacienta je spolunažívanie s chorobou bez symptómov, ťažkostí a komplikácií*“ (Glatz, 2001). Pri skúmaní genézy týchto ochorení je monokauzálny spôsob nazerania, pri ktorom sa predpokladal jeden závažný faktor ochorenia, nahradený multikauzálnym. Tento spôsob nazerania predpokladá, že v pozadí civilizačných chorôb stoja štyri základné skupiny faktorov, z ktorých sa všetky štyri spolupodielajú na ich vypuknutí. Ide o nasledujúce faktory:

1. socio-environmentálne faktory – makro- a mikrosociálne faktory pôsobiace na človeka akoby „zvonku“, počnúc chorým životným prostredím a nepriaznivou spoločensko-politickou klímou, cez zdravotné a sociálne podmienky až po medzifudské vzťahy v malých skupinách. Keďže prvotným objektom sociologických výskumov Fórum inštitútu sú Maďari a Slováci žijúci na národnostne miešaných územiach južného Slovenska, ako príklad nepriaznivej spoločensko-politickej klímy by sme mohli uviesť rozdúchavanie slovensko-maďarskej národnej nevráživosti, čo môže ohroziť pocit životného komfortu a istoty oboch skupín. Ako príklad sociálnych podmienok nám dobre poslúži nezamestnanosť, ktorá najmä v okresoch Rimavská Sobota, Rožňava, Veľký Krtíš, Trebišov bola aj v čase rozmachu hospodárstva vysoko nad celoslovenským priemerom.

2. behaviorálne faktory – ktorými človek sám sebe škodí, alebo prospieva. Ide o širokú škálu činností a spôsobov správania, pričom niektoré už samotnou existenciou ohrozujú zdravie (napr. fajčenie, užívanie alkoholu a iných omamných látok), kým škodlivosť, resp. prospešnosť iných závisí od spôsobu ich vykonávania (napr. stravovanie, telesný pohyb, sexuálne správanie, správanie v rámci verejnej cestnej premávky atď.).

3. psychologické faktory – typ osobnosti, životné postoje, vôľa a schopnosť riešiť konfliktné situácie atď.

4. individuálna genetická výbava.

Podľa odhadu WHO sa systém verejného zdravia jednotlivých krajín na zdravotnom stave obyvateľstva spolupodieľa iba 17 – 25 percentami. Ostatné závisí predovšetkým od vyššie uvedených faktorov (Glatz, 2001).

Vo svojej štúdii som sa zamerala na behaviorálne faktory, konkrétne na fajčenie, užívanie alkoholu a drogy a rekreačný šport. Iste, súhlasím s tým, že čítať o takýchto nepríjemných veciach (nepríjemných v tom zmysle, že čitateľ môže byť konfrontovaný s vlastnými „neresťami“) nie je práve pôžitok, ale zdravotnícke štatistiky a analýzy poukazujú na spätosť zdravotného stavu populácie SR vyslovene s týmito faktormi. Nie že by bolo všetko dobré a príjemné v živote zároveň aj zdraviu škodlivé, ako to často žoviálne hovorievajú práve ľudia, ktorí sami vedome a (zatiaľ) s úsmevom páchajú akt každodenného sebapoškodzovania, ale niektoré pôžitky, hlavne fajčenie a pitie alkoholu (a ešte lepšie fajčenie s popíjaním) dokázateľne ničia ľudský organizmus, a spolupodieľajú sa na vzniku civilizačných chorôb. Aj vďaka nim sa v Slovenskej republike od roku 1981 v rebríčku príčin úmrtnosti na prvom mieste nachádzajú srdcovo-cievne (v roku 2001 až 55 % úmrtí) a onkologické ochorenia (23 % úmrtí¹). Výskum behaviorálnych faktorov je však dôležitý aj z toho dôvodu, že kým zdraviu škodlivé správanie dokázateľne patrí medzi rizikové faktory, zdraviu prospešné správanie môžeme právom pokladať za súčasť prevencie. Je známe, že v boji proti civilizačným ochoreniam sa kladie čoraz väčší dôraz práve na prevenciu.

Zo štatistických údajov vyplýva, že medzi najviac ohrozené oblasti z hľadiska úmrtnosti na civilizačné choroby patrí južné Slovensko, kde žije nami skúmané národnostne zmiešané obyvateľstvo (Volná, 1993, s. 79; Jurčová, 200, s. 14; ŠÚ SR, 2000). Na prvý pohľad by tento moment nemusel byť zaujímavý, lenže táto oblasť susedí s Maďarskom, kde je úmrtnosť na civilizačné choroby ešte vyššia ako na Slovensku, dokonca na tomto poli patrí Maďarsko medzi svetovú špičku. Núka sa tu teda otázka: môže byť vyššia mortalita Maďarmi obývaných južných okresov zapríčinená aj etnickými špecifikami, t. j. osobnostnými charakteristikami (genetický a psychologický faktor vzniku chorôb), správaním a spôsobom života (behaviorálny faktor) atď. skôr typickými pre Maďarov ako pre Slovákov, alebo je to skôr regionálne špecifikum (spoločensko-environmentálny faktor), v ktorom etnický moment nezohráva rozhodujúcu úlohu? Štatistické údaje nedávajú odpoveď na túto otázku, totiž národnosť zosnulých sa v nich neuvádza, a tak nevieme zistiť mieru úmrtnosti na civilizačné choroby zvlášť u Slovákov a zvlášť u Maďarov obývajúcich juh Slovenska. Na túto otázku sa preto pokúsím odpovedať pomocou výsledkov medzinárodného sociologického výskumu mládeže Mozaik 2001, ktorého slovenskú časť koordinoval práve Fórum inštitút pre výskum menšín. Základný súbor tvorili 15- až 29-roční obyvatelia južného Slovenska. Vzorka sa skladala z 1500 respondentov, z toho 1000 osôb maďarskej a 500 slovenskej národnosti. Výskumný súbor bol

reprezentatívny podľa pohlavia, vekových skupín (15 – 19, 20 – 24, 25 – 29 rokov) a sídelnej štruktúry.

Fajčenie

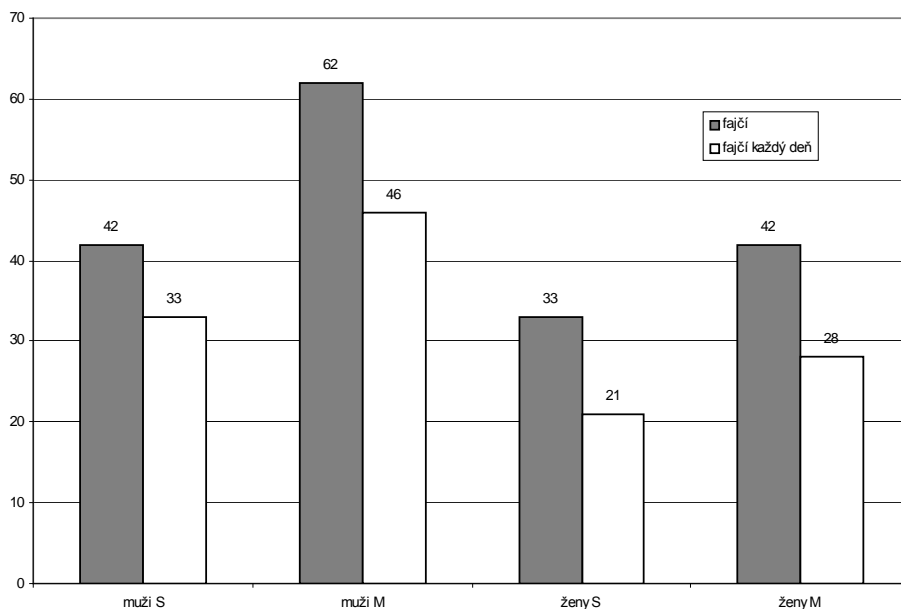
Za čiastočný ústup rakoviny pľúc na rozhraní dvoch tisícročí vďačíme aj tomu, že medzi mužmi klesol počet fajčiarov, a tí, ktorí naďalej fajčia, kupujú si cigarety s menším obsahom škodlivých látok. Napriek tomuto úspechu nekompromisný boj proti fajčeniu zostáva najdôležitejšou úlohou prvej prevencie, lebo fajčenie a užívanie alkoholu majú veľký vplyv aj na rakovinu iných orgánov (Zdravotnícka ročenka, 2000).

Pozrime sa teraz, v akej miere holdujú fajčeniu mladí respondenti.

Pôžitok v tabakových výrobkoch nachádza takmer polovica Slovákov (48 %) a o niečo viac Maďarov (52 %). Podľa frekvencie fajčenia najväčšiu skupinu fajčiarov či už slovenskej alebo maďarskej národnosti tvoria tí, ktorí fajčia každý deň. Lenže podiel skupiny každodenných fajčiarov nie je rovnaký: u Slovákov tvorí 27 %, u Maďarov až 38 %. Líšia sa aj v množstve vyfajčených cigariet. Slováci si dajú priemerne 12 kusov cigariet denne, Maďari 14 – 16 kusov. Medzi Maďarmi je teda nielen viac fajčiarov, ale aj viac každodenných fajčiarov, ktorí navyše aj viac fajčia.

Demografické údaje jasne poukazujú na rozdiel medzi zdravotným stavom ženskej a mužskej populácie, vďaka čomu v čase výskumu bola stredná dĺžka života u žien (77,2 rokov) o 8 rokov vyššia ako u mužov (69,2). Tento rozdiel sa vysvetľuje práve výraznejšou prítomnosťou zdraviu škodlivých behaviorálnych faktorov u mužov, čo sa potvrdilo aj u našich respondentov (graf 1).

Graf č. 1. Fajčiari a každodenní fajčiari podľa pohlavia a národnosti

U predstaviteľov oboch etník je podiel fajčiarov vyšší, ako podiel fajčiarok: oproti 33 percentám Sloveniek fajčí 42 % Slovákov, a oproti 42 percentám Maďariiek až 62 % Maďarov. Platí to aj o každodennom fajčení: rozdiel medzi každodennými fajčiarimi a fajčiarkami je v prípade slovenských respondentov 12 percentuálnych bodov, v prípade maďarských 18 percentuálnych bodov.

Ako však vidíme, okrem pohlavia vstupuje do hry aj národnosť. „Skrížením“ týchto dvoch významných premenných sa odкрýva nasledujúci obraz:

1. Či už skúmame celkové fajčenie alebo každodenné fajčenie, jednoznačne dominujú muži – Maďari.

2. Podiel slovenských fajčiarov a maďarských fajčiarok je síce rovnaký, ale medzi týmito mužmi je vyšší podiel každodenných fajčiarov. Preto sú z hľadiska ohrozenia zdravia na druhom mieste po maďarských mužoch.

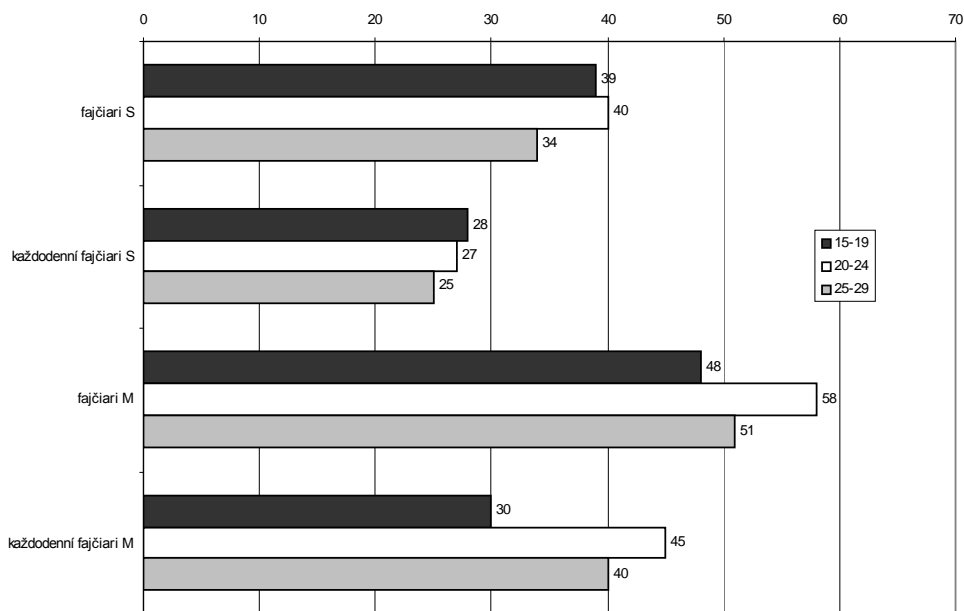
3. Maďarské ženy síce fajčia menej ako muži oboch národností, v porovnaní so slovenskými ženami je však medzi nimi viac fajčiarok, aj viac každodenných fajčiarok.

4. Najnižší podiel fajčenia a každodenného fajčenia sme zaregistrovali u žien – Sloveniek.

Fajčením si teda ohrozujú život predovšetkým muži, ale z hľadiska národnosti je fajčenie charakteristickejšie pre respondentov a respondentky maďarskej národnosti.

Analýza podľa vekových skupín taktiež potvrdzuje význam národnosti (graf 2).

Graf č. 2. Fajčiari a každodenní fajčiari podľa vekových skupín a národnosti²

Vidíme, že podiel fajčiarov a každodenných fajčiarov Slovákov je v každej vekovej skupine podstatne nižší ako podiel Maďarov³.

Podiel fajčiarov, aj každodenných fajčiarov Slovákov je v prvých dvoch vekových skupinách približne rovnaký - teda adolescenti patria medzi „najtuších“ fajčiarov. Z

vekovej skupiny 25 – 29-ročných Slovákov fajčí každý tretí, a každý štvrtý fajčí deň čo deň. Z hľadiska vývoja fajčenia možno považovať za pozitívne, že v jednotlivých vekových kategóriach sa podiel fajčiarov, aj každodenných postupne znižuje.

U Maďarov je situácia horšia. Ako som už spomenula, podiel fajčiarov i každodenných fajčiarov Maďarov je v porovnaní so Slovákami v každej vekovej skupine vyšší. Takmer polovica adolescentov fajčí, a takmer každý tretí fajčí každý deň. Ale tým sa „sláva cigarety“ ešte nekončí, veď v nasledujúcej vekovej skupine nastáva výrazný nárast fajčiarov: takmer každý druhý 20 – 24-ročný Maďar pravidelne fajčí. K poklesu dochádza až v tretej vekovej skupine, ale podiel fajčiarov a každodenných fajčiarov v porovnaní so Slovákami rovnakého veku je stále vyšší (o 17 %, resp. 15 %). To znamená, že z 25 – 29-ročných Maďarov minimálne každý tretí je každodenným fajčiarom.

Čo sa teda fajčenia týka, Maďari a najmä maďarskí muži viac a častejšie holdujú tomuto zdraviu škodlivému pôžitku ako Slováci a hlavne Slovenky, a to platí pre všetky vekové kategórie.

Alkohol

Užívanie alkoholu v závislosti od vypitého množstva a frekvencie popíjania je ďalším faktorom vzniku civilizačných chorôb. Navyše konzumácia alkoholu spolu s fajčením zohráva rozhodujúcu rolu pri vzniku onkologických ochorení ústnej dutiny, hltana, pažeráka, žalúdka a močovej sústavy. Prítom tento spôsob sebaohrozovania je natoľko rozšírený, že sa pokladá za úplne normálny, ba neškodný!!

Na otázku, či aspoň príležitostne (t. j. menej často, ako raz za týždeň) zvyknú piť alkohol, väčšina respondentov odpovedala kladne. Ide o 81 % Maďarov a 73 % Slovákov. Užívanie alkoholu je teda viac rozšírené medzi Maďarmi. Pri zisťovaní, aké druhy alkoholu pijú a ako často, ukázalo sa, že Slováci pijú skôr víno, pivo a likéry, kým Maďari uprednostňujú tuhé liehoviny. Zároveň sme zistili, že u oboch národností prevažuje síce príležitostná konzumácia alkoholu, ale nie v rovnakej miere: je charakteristická pre tri štvrtiny Slovákov a dve tretiny Maďarov. To znamená, že medzi Maďarmi je nielen celkovo viac užívateľov alkoholu, ale aj viac pravidelných konzumentov. Presnejšie povedané: raz alebo viackrát za týždeň pije každý tretí Maďar a každý štvrtý Slovák vo veku 15 – 29 rokov.

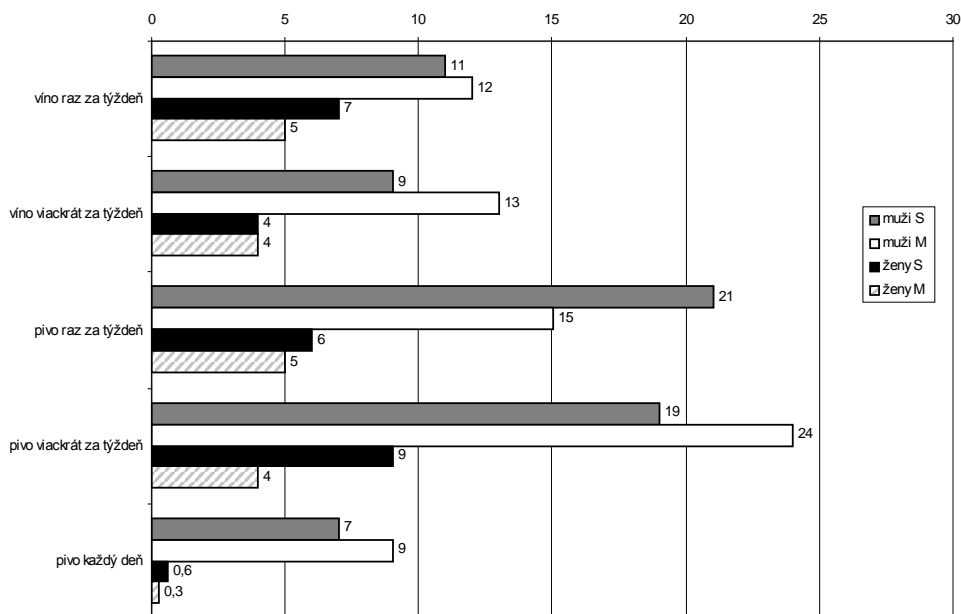
Podobne ako pri fajčení, aj pri užívaní alkoholu sa prejavuje rozdiel medzi pohlaviami. V konzumácii alkoholu, odhliadnúc od frekvencie pitia, sa dostane ku slovu aj konkrétny druh alkoholu: v pití vína majú prvenstvo Slováci⁴, ale v pití piva a pálenky dominujú jednoznačne muži⁵, pričom pivo pije viac Slovákov, ako Maďarov. Zdanlivá „skromnosť“ Maďarov sa však stráca, keď si zo všetkých užívateľov, teda aj príležitostných, vyberieme iba skupinu pravidelných konzumentov vína a piva (graf 3).

Z hľadiska pohlavia a národnosti sa nám ukazujú nasledujúce tendencie:

1. muži sú pravidelnejšími konzumentmi alkoholu, ako ženy. Ženy charakterizuje skôr príležitostné užívanie alkoholu, ale aj medzi nimi sa nájdu pravidelné konzumentky, predovšetkým v rade Sloveniek.

2. v pravidelnom užívaní oboch druhov alkoholu „bodujú“ najmä maďarskí muži, hlavne čo sa týka pitia vína a piva viackrát za týždeň. Víno si dá viackrát za týždeň 13 % maďarských a 9 % slovenských mužov, pivo každý deň alebo viackrát týždenne 33 % Maďarov a 26 % Slovákov silnejšieho pohlavia.

Graf č. 3. Pravidelní konzumenti vína a piva podľa pohlavia a národnosti

Pri konzumácii liehovín, podobne ako pri fajčení, sme zistili silnú „prevahu“ mužov, ktorí pijú viac a častejšie ako ženy. Národnostná dimenzia tohto javu nie je až taká markantná, ako v prípade fajčenia, ale predsa len pozoruhodná, veď maďarskí muži pijú častejšie, vo väčšom množstve a viac pálených liehovín. A pri tejto súvislosti sa nám chtiac-nechtiac stíska do popredia zaužívaný názor, podľa ktorého alkohol v malom množstve je liek, vo veľkom množstve jed. Bez toho, aby sme sa teraz zamysleli nad tým, koľko je málo a koľko je veľa, z horeuvedených údajov vyplýva, že konzumácia alkoholu ako jedu charakterizuje skôr Maďarov – a predovšetkým maďarských mužov –, ako Slovákov.

Drogy

Užívanie drog v porovnaní s fajčením a pitím patrí medzi relatívne novodobé javy – moderné pôžitky v našej spoločnosti. Hoci sa veľa hovorí o ich nepriaznivom vplyve na telesné a duševné zdravie, väčšina dostupných údajov odzrkadľuje iba počet drogového závislých. Ešte neexistuje dostatok takých informácií, z ktorých by sa dalo posúdiť, v akej miere prispieva konzumácia drog k zhoršeniu celkového zdravotného stavu populácie.

Medzi našimi respondentmi nebol ani jeden drogový závislý, a väčšina nemala ani skúsenosti s drogami. Drogy vyskúšalo 23 % Slovákov a 19 % Maďarov. Z tých mladých ľudí, ktorí už okúsili drogy, väčšina spomenula marihuanu (98 % Slovákov a 90 % Maďarov). Okrem nej 35 % Maďarov uviedlo lieky, 31 % Slovákov amfetamín, ale objavili sa aj iné návykové látky (tab.1).

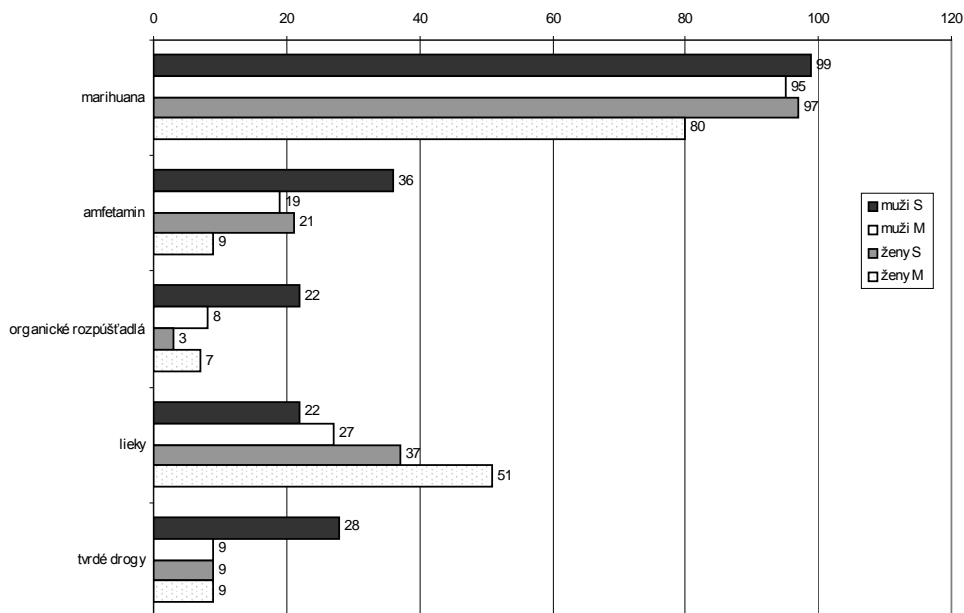
Tab. č. 1. Podiel respondentov s drogovou skúsenosťou podľa druhov drogy a národnosti

	Marihuana	Amfetamín, extasy	Organické rozpúšťadlá	Lieky	Tvrde drogy
Slováci	98	31	16	28	21
Maďari	90	16	8	35	9

Horeuvedené údaje svedčia o tom, že v konzumácii drog vedú Slováci, a to nielen väčším podielom užívateľov drog všeobecne, ale aj v drogovej skúsenosti s konkrétnymi látkami. Maďari majú prvenstvo v liekoch, v ostatných ich tromfnú Slováci. V porovnaní s Maďarmi majú Slováci dvojnásobok skúseností s amfetaminom a organickými rozpúšťadlami, a ešte viac skúseností s tvrdými drogami. Pritom treba poznamenať, že v približne jednej štvrtine prípadov išlo o úplne čerstvé skúsenosti s jednotlivými drogami.

Okrem národnostnej diferenciácie si aj tentokrát zasluhuje pozornosť dimenzia pohlavia (graf 4).

Graf č. 4. Podiel respondentov s drogovou skúsenosťou podľa druhu drogy, pohlavia a národnosti

Drogová skúsenosť mužov obidvoch národností prevyšuje drogovú skúsenosť žien obidvoch národností. Jedinou výnimkou sú lieky, ktoré sú predovšetkým ženskou drogou a užívajú ich najmä Maďarky. Čiastočnú výnimku tvoria aj tvrdé drogy, u ktorých badať výraznú dominanciu mužov – Slovákov. Ostatné časti grafu dokumentujú prelínanie národnostnej a pohlavnej dimenzie, pričom korelačné testy potvrdili silnejší vplyv národnosti. To znamená, že v užívaní drogy, či už v podiele konzumentov drogy, alebo v podiele na vyskúšaní rôznych omamných látok majú prvenstvo Slováci a hlavne slovenskí muži.

Uvedenou krátkou analýzou zdravie ohrozujúcich behaviorálnych faktorov som chcela poukázať na to, že správanie skúmanej vzorky obyvateľov je skutočne poznačené ich pohlavím. Nositeľmi prezentovaných zdraviu škodlivých návykov sú teda vo väčšej miere muži ako ženy, čo ťažko prispieje k pozitívnemu zvratu v neutešenom zdravotnom stave mužskej populácie, hlavne keď si uvedomíme, že v tomto prípade ide o skupinu adolescentov a veľmi mladých mužov, ktorí už od svojej skorej mladosti si takýmito spôsobmi vedome kazia svoje zdravie. Fajčenie, konzumácia alkoholu a užívanie drog však úzko súvisí aj s národnosťou, čo svedčí o tom, že tieto behaviorálne faktory možno považovať čiastočne aj za národnostne špecifické. Konkrétne sa to prejavuje v tom, že Maďari si ohrozujú zdravie najmä tradičnými spôsobmi, predovšetkým fajčením, ale aj pitím, a Slováci sa zase poddávajú konzumácii drog. Samozrejme nesmieme pritom zabudnúť na to, že kým konzumácia drog sa týka necelých štvrtiny skúmanej populácie, fajčeniu sa poddáva polovica Slovákov aj Maďarov, a užívanie alkoholu je masovým javom. Preto jeho dopad na zdravotný stav je a môže byť aj v blízkej budúcnosti výraznejší.

Na záver niečo pozitívne: šport

Okrem zdraviu poškodzujúceho správania a činností existujú aj pozitívne, zdraviu prospešné behaviorálne faktory. Svalovica a podobné krátkodobé nepríjemnosti nám asi nezabránia zaradiť medzi tieto pozitívne faktory typu zdravého stravovania, primeranej osobnej hygieny, nepromiskuitného sexu, tréningu stresovej záťaže aj rekreačný šport. V súčasnosti šport už nie je iba výsadou mladých a úplne zdravých, veď každý si môže nájsť svojmu zdravotnému stavu primeraný druh telesnej aktivity a utužovať si tak zdravie. Pozrime sa, či to robia naši respondenti (tab. 2). Sledovali sme rekreačné športovanie vo voľnom čase (hodiny telocviku sa nepočítali).

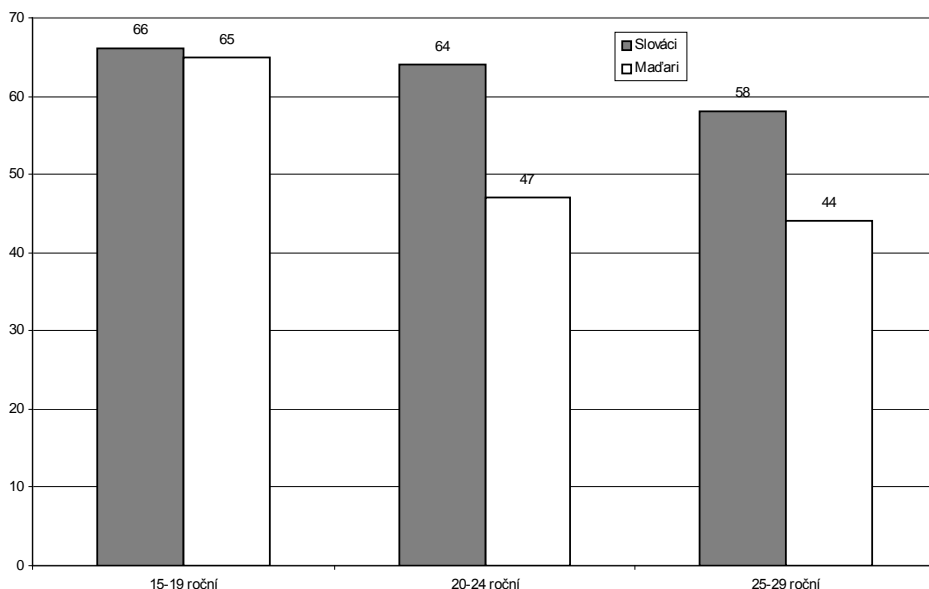
Tab. č. 2. Podiel športujúcich podľa pohlavia a národnosti

Slováci	Maďari	Muži-S	Muži-M	Ženy-S	Ženy-M
66	54	66	57	60	50

Z hľadiska národnosti sa ukazuje, že vo svojom voľnom čase športuje viac Slovákov (66 %) ako Maďarov (54 %). Ďalší výrazný rozdiel badať v podiele športujúcich mužov a žien. Pri negatívnych behaviorálnych faktoroch sme videli, že u žien sú menej zastúpené ako u mužov. Čo sa týka športu, ženy nepokračujú v tendencii ochrany svojho zdravia, veď nezávisle od národnosti športuje o 6 % menej žien ako mužov. Lenže ani diferencovanosť respondentov podľa pohlavia nezastiera ich diferencovanosť podľa národnosti. Medzi Slovákami – mužmi aj ženami – je podiel športujúcich o 10 percentuálnych bodov vyšší, ako medzi Maďarmi.

Analýza podľa vekových skupín len potvrdzuje túto súvislosť (graf 5).

Graf č. 5. Podiel športujúcich podľa národnosti a vekových skupín

U adolescentov sa ešte neobjavuje rozdiel podľa národnosti: športujú dve tretiny Slovákov i Maďarov. Vo vekovej skupine 20 – 24-ročných Maďarov už badáme takmer 20 percentný pokles rekreačných športovcov jednak v porovnaní s predošlou vekovou skupinou Maďarov, ako aj v porovnaní so slovenskými rovesníkmi. V poslednej vekovej skupine sa znižuje aj podiel Slovákov, ale v porovnaní s Maďarmi ešte stále z nich športuje o 14 % viac.

Čo je príčinou pasivity týchto mladých ľudí? 46 % Slovákov a 40 % Maďarov odôvodňuje absenciu rekreačného športu vo svojom živote nedostatkom času, 29 % respondentov obidvoch národností zase tým, že neradi športujú. Takže šport ako jeden z významných pozitívnych behaviorálnych faktorov sa vytráca z ich života nie kvôli nedostatku finančných prostriedkov alebo kvôli zdravotným ťažkostiam, ani nie kvôli absencii vhodnej spoločnosti. Základnou príčinou nešportovania teda nie sú objektívne okolnosti, ale chýbajúci pozitívny postoj k tejto činnosti. Veď aj nedostatok času je vo veľkej miere zapríčinený neochotou ináč si usporiadať voľný čas. Výsledok je známy: sedavý spôsob života, ktorý patrí medzi negatívne behaviorálne faktory. A tým sa kruh uzatvára.

Zhrnutie

Na konci svojho článku by som sa chcela vrátiť k základnej otázke: môže byť vyššia mortalita obyvateľov južného Slovenska zapríčinená národnostným charakterom tohto územia? Na túto otázku nemožno jednoznačne odpovedať ani na základe mnou uvedených údajov, jednak preto, lebo predmetom výskumu boli iba mladí ľudia v definovanom vekovom rozpätí, ďalej podľa behaviorálnych faktorov, ktoré sú pre nich v súčasnosti charakteristické, nie je možné robiť závery o mortalite. Fakty o fajčení, konzumácii alkoholu, drogách a rekreačnom športovaní však jednoznačne

svedčia o tom, že okrem známej podmienenosti negatívnych behaviorálnych faktorov pohlavím, na južnom Slovensku jednoznačne pôsobí aj etnický faktor. Zdravie poškodzujúce správanie je vo väčšej miere prítomné u Maďarov. Tento fakt samozrejme vedie k ďalším úvahám: o tých, ktorí si vo väčšej miere kazia zdravie, možno predpokladať, že skôr ochorejú na civilizačné choroby a tým pádom sa im pôžitok zvaný život skrátí. Zvýšený výskyt negatívnych behaviorálnych faktorov u Maďarov teda principiálne môže viesť k ich vyššej mortalite, a tým pádom aj k vyššej mortalite nimi obývaného územia. Na overení tejto hypotézy na dostatočnej empirickej báze naďalej pracujeme.

Poznámky

1. Kým v šesťdesiatych a sedemdesiatych rokoch u mužov aj žien bol najviac rozšírený karcinóm žalúdka, v neskoršom období to boli onkologické ochorenia pľúc, a v súčasnosti obidve pohlavia najviac ohrozuje rakovina hrubého čreva.
2. Analýzu sme urobili aj vzhľadom na pohlavie. Ukázalo sa, že aj v členení podľa pohlavia a veku platí, že fajčenie je charakteristickejšie pre mužov, a to vo všetkých vekových kategóriách.
3. Výnimkou je kategória 15 – 19-ročných každodenných fajčiarov, ktorí tvoria približne rovnaký podiel: zhruba každý tretí Slovák a Maďar označil sám seba za každodenného fajčiara.
4. Víno pije 93 % Slovákov, 90 % Sloveniek, 86 % Maďarov a 79 % Maďariiek.
5. Pivo pije 92 % Slovákov, 87 % Maďarov, 58 % Sloveniek a 46 % Maďariiek. Tuhé si dopraje 85 %.

Literatúra

Stav a pohyb obyvateľstva v Slovenskej republike 2000. Bratislava: Štatistický úrad Slovenskej republiky 2000.

SCAMBLER, G.: *Sociology as Applied to Medicine*. London 1993.

VOLNÁ, Anna: Vybrané ukazovatele zdravotného stavu obyvateľstva podľa okresov v SR. In: *Slovenská štatistika a demografia*, 1993, č. 1 – 2, s. 76 – 83.

Zdravotnícka ročenka 2000. Bratislava: ÚZIS 2001.

Analýza a vývoj štandardizovanej úmrtnosti na choroby obehovej sústavy v SR. Bratislava: ÚZIS 2000.

MÉSZÁROS, Ján: Nádej na dožitie pri narodení v okresoch a krajoch SR za obdobie 1995 – 1999. In: *Slovenská štatistika a demografia*, 2001, č. 1, s. 9 – 14.

JURČOVÁ, Danuša: Regionálna diferenciácia úmrtnosti obyvateľov Slovenskej republiky. In: *Slovenská štatistika a demografia*, 2000, č. 2, s. 4 – 17.

TIRPÁK, Michal – KATERINKOVÁ, Mária – HEČKO, Igor: Obyvateľstvo Slovenskej republiky v roku 1999 v zrkadle štatistických údajov. In: *Slovenská štatistika a demografia*, 2000, č. 4, s. 4 – 46.

KOLLÁR, Miroslav – MESEŽNIKOV, Grigorij (eds.): *Slovensko 2001*. Bratislava: Inštitút pre verejné otázky 2001.

KOLLÁR, Miroslav – MESEŽNIKOV, Grigorij (eds.): *Slovensko 2002*. Bratislava: Inštitút pre verejné otázky 2001.

Egészségügy Magyarországon. Ed. Glatz, Ferenc. Budapest: Magyar Tudományos Akadémia 2001.

SZABÓ, A. – BAUER, B. – LAKI, L. – NEMESKÉRI, I. (eds.): *Mozaik 2001*. Budapest: Nemzeti Ifjúságkutató Intézet 2002.

Zmeravená tradícia

Úvahy o niektorých formách prejavu fašiangov
na Podunajskej nížine

398.332.1(437.6)

39(4)

Kľúčové slová: európska etnológia, folklorizmus, zvykoslovie, fašiangy.

Maliarska kniha z hory Athos bola určená na to, „aby inventarizáciou jednej ohrozenej, už neživej tradície zabránila jej ďalšej deformácii“.

(Belting, 2000, s. 18)

Mýtus „neskazenosti“ ľudovej kultúry, ktorý v súčasnosti intenzívne prežíva vo vedomí širokej verejnosti, a (aj) z neho vyplývajúca takmer neustála a krčovitá snaha o „záchranu“ a „uchovávanie“ „tradičných hodnôt“ má hlboké a rozvetvené korene v dejinách vedy. Ich sledovanie nemôže byť predmetom tejto krátkej štúdie. Na tomto mieste by som iba chcel na dvoch príkladoch ilustrovať, aké sú techniky a dôsledky pokusov na zachovanie a konzervovanie tejto „neskazenej“ ľudovej kultúry (a potom zo zistení vyvodiť aj isté konzekvencie). Príklady čerpám z fašiangového zvykoslovie na Podunajskej nížine, ktoré som predstavil vo viacerých článkoch a štúdiách. (Pozri Liszka 1987; Liszka 1990a; Liszka 1992, 99 – 114; Liszka 2003a, 201 – 203, 228 – 231, 261 – 263; Liszka 2003b, 305 – 326). Ide o sprievod maškár (*dőrejárás*) v Mliečne a zber vajíčok (*tojásszedés*) v Bíni.

I.

Detailný opis fašiangových obchôdzok maskovaných postáv, známeho v dedinách severnej časti Podunajskej nížiny, predovšetkým v Mliečne a v jeho okolí pod názvom *dőrejárás*, poznáme od Antala Khína, jedného z najaktívnejších postáv maďarského národopisného bádania na Slovensku v medzivojnovom období, riaditeľa vtedajšieho Žitnoostrovneho múzea v Šamoríne (Khín 1935. Porovnaj: Liszka 1990b; Liszka 2003a, 54 – 55). Khínovo pomerne včasné spravodajstvo, v ktorom podáva presný obraz o sprievode maškár na konci fašiangov ako aj o jednotlivých postavách, je cenným prínosom k poznaniu variantov tohto zvyku na našom území. Béla Marczell, dôkladný znalec národopisu Žitného ostrova, vo svojich podrobných opisoch zaznamenal ich stav z približne o štyri desaťročia neskoršieho obdobia (Marczell 1975;

Marczell 1982; Marczell 1997, 22 – 29). O tomto zvyku publikoval krátky opis a fotografické zábery v jednej svojej rozsiahlej, sumarizujúcej práci aj Zoltán Ujváry. Predstavil tento zvyk na základe výsledkov skorších bádateľov, ktoré doplnil aj údajmi z vlastných výskumov (Ujváry 1991, 115 – 122). Zora Apáthyová-Rusnáková analyzuje tento fašiangový zvyk z okolia Mliečna v dvoch štúdiách v slovenskom jazyku (Apáthyová 1979; Apáthyová 1987). Nové údaje vlastne neuvádza, skôr hľadá odpoveď na vývoj štruktúry celého zvykoslovného okruhu a na vzájomné vplyvy s podobnými dianiami v širšom okolí. Okrem toho viaceré popularizačné články, ako aj krátke spravodajstvá v novinách (na ktoré sa teraz zvlášť neodvolávam) takmer každoročne pripomínajú túto udalosť, ktorá sa už stala turistickou atrakciou. V ďalšom sa s použitím údajov z odbornej literatúry a na základe vlastných pozorovaní z rokov 2000 a 2004 pokúsím vyvodiť isté ponaučenia. Ale najprv sa pozrime na fakty!

Celý sprievod, ktorý sa od druhej svetovej vojne uskutočňoval v sobotu alebo v nedeľu pred posledným fašiangovým utorkom, predtým v tento utorok, podľa opisu Antala Khína predstavoval žartovný svadobný sprievod. Na čele sprievodu išiel 'mäsiar' (*mészáros*) s 'mäsiarskym tovarišom' (*mészároslegény*), za nimi šla 'starena, zbierajúca vajcia' (*tojásszedő asszony*), potom 'Žid s pokladničkou' (*pörsülős zsidó*). Po nich nasledovali 'nevesta' (*menyasszony*), 'ženích' (*vőlegény*) a 'družba' (*vőfény*), niekedy za nimi niesla jedna 'starena' (*öregasszony*) aj dieťa v perinke. Sprievod uzatváralo niekoľko 'cigánskych huslistov' (*hegedűs cigány*). Celý zástup sprevádzali ešte 'sane bláznov' (*bolondok szánja*), ktoré ťahal vyzdobený somár. Popri nich alebo za nimi kráčal 'človek s oslom' (*szamaras*), 'strážnici' (*őrök*), dve tri 'dievčatá so štetkou na bielenie' (*meszelős lányok*) alebo 'Lucie' (*Luca*), potom 'bláznivý holič' (*bolond borbély*), 'človek tancujúci s medveďom' (*medvetáncoltató*), 'opica' (*majom*), 'koza' (*kecske*), 'obrátený človek' (*fordított ember*) a – ak tohoročné fašiangy ubehli bez svadby – 'dve dievčatá ťahajúce klát' (*csókhúzó leány*), a nakoniec 'slamená chatrč' (*szalmakunyhó*). Všetky postavy predstavovali mládenci, oblečení v maškárach. Len cigánski muzikanti boli oblečení v riadnych, sviatočných šatách, bez masiek. Sprievod chodil od domu k domu, kde ich ponúkali jedlom a pitím, a oni nemo tancovali, bláznili sa. Svojím šaškovaním zabávali divákov aj na ulici. Po skončení obchôdzky 'slamenú chatrč' spálili (mládenec, ktorý ňou hýbal, z nej už predtým potajomky vyliezol), a z darov (vajíčka, slanina, klobása atď.) večer usporiadali zábavu. Obchôdzku maškár, ktorá sa počas vojnových rokov, ale ani v nasledujúcom pohnutom období nekonala, obnovili v roku 1970 pod vedením Ferenc Bódisa, riaditeľa miestnej školy. Jej dej sa v období medzi opisom Antala Khína (1935) a Bélu Marczella (1975) v podstate nezmenil, vytratili sa niektoré postavy ('sane bláznov', 'človek s oslom', 'obrátený človek', 'chartč' atď.); ku koncu šesťdesiatych a začiatku sedemdesiatych rokov sa objavili nové, Antalom Khínom ešte nespomínané postavy ('ľudia s batohom' [*batyusok*], 'drotár' [*drótos*]), resp. určité zmeny bolo možné pozorovať v odeve, maskách. ('Strážnici' nosili predtým klobúky z teľacej kože s dvomi veľkými husími krídlami, kabát a nohavice z vlnenej látky, so širokým opaskom. V sedemdesiatych rokoch mali už na sebe uniformu, podobnú hasičskej, ku klobúku mali pripevnené husie krídla). Tento relatívne nezmenený stav pretrval predovšetkým vďaka tomu, že po druhej svetovej vojne boli tieto sprievody maškár cieľavedomým obnovením niekdajších obchôdzok, opierajúcim sa predovšetkým o opis Antala Khína. Toto potvrdzujú aj moje vlastné pozorovania z neskoršieho obdobia.

Pretože ku koncu deväťdesiatych rokov tento zvyk v Mliečne predsa len prešiel podstatnými zmenami (tradičné žánrové postavy sa postupne vytratil, a namiesto nich sa objavili nové – ako Myšiak Miki, King-Kong a podobné), čo vyvolalo nevôľu organizátorov sprievodu, v záujme zabránenia *amerikanizácie* tohto zvyku v roku 2000 obnovili tento fašiangový zvyk podľa *starých pekných tradícií* (pričom podľa vlastných slov siahli opäť k opisom Antala Khína z roku 1935). V ďalšom podám opis tohto oživeného zvyku na základe vlastných pozorovaní.

Sprievod zorganizoval na fašiangovú sobotu miestny hasičský zbor. Účastníci sa však už niekoľko týždňov predtým pripravovali na túto udalosť: zhotovovali masky, vypracúvali scenár celého priebehu podujatia.¹ Príslušné oblečenie si obliekli ráno v deň sprievodu v požiarnej zbrojnici. V podstate všetky vyššie spomenuté postavy maskár sa zúčastnili v sprievode. Ústredný motív celého deja tvorila paródia na svadbu s 'nevestou' (v náručí s nemluvňatom v perinke), so 'ženichom', 'družbom' a 'družičkami'. Na čele svadobného sprievodu kráčali dvaja strážcovia, ozbrojení halapartňami, 'halapartníci' (*alabárdos*), oblečení v hasičských uniformách. Keď účastníci sprievodu vošli do niektorého dvora, halapartníci prekrížením svojich zbraní zatarasili vstupné dvere. Navštívené rodiny (v zásade navštívili každého, preto celá obchôdzka trvala od 9-tej hodiny ráno do neskorých popoludňajších hodín) ich ponúkli fašiangovými šiškami a vínom. Za sprievodom išlo aj jedno osobné auto, v ktorom bol pre účastníkov k dispozícii teplý čaj. V skupine sa okrem svadobných aktérov objavili aj ďalšie, nám už známe postavy: 4 – 5 dievčat, prestrojených za 'Lucie', 'Žid Szimki', traja 'blázniví holiči' (ktorí mužov z radov divákov namydľili a obrovskými drevenými britvami symbolicky oholili, za čo si pýtali peniaze), jeden 'tancujúci s medveďom', jeden 'drotár', niekoľko 'ľudí s batohmi' a 'obrátený človek'. Účastníci sprievodu vystrájali, šaškovali celý deň ('drotár' zadrôtoval bránky vchodov, dvierka kurínov; 'medveď' sa snažil chytiť na ulici mladé ženy a vystískať ich), divákov (medzi ktorými je čoraz viac návštevníkov zo Šamorína, Dunajskej Stredy, Bratislavy) zabávali, žobrali od nich peniaze. Zastavovali aj okoloidúce autá, a pustili ich ďalej až po zaplatení výkupného. Deň ukončili spoločnou oslavou. Podujatie si okrem fotografujúcich a filmujúcich turistov natáčal aj štáb Slovenskej televízie.

Je pozoruhodné, že postavu 'drotára' a 'človeka s batohom' Antal Khín neznamenal, napriek tomu si dnešní organizátori tohto zvyku tieto žánrové figúry, ktoré sa dostali do tohto zvyku pravdepodobne po druhej svetovej vojne, ponechali. Z akého prameňa, akým spôsobom sa dostali v tom čase postavy 'drotára' a 'človeka s batohom' do fašiangového zvykoslovia v Mliečne, sa nám doteraz nepodarilo zistiť, v každom prípade tieto postavy slovenských vandrovníkov často vystupujú v maďarských (a nielen v maďarských, ale napr. aj poľských) dramatických zvykoch (pozri Ujváry 1988, 183 – 188). Avšak skutočnosť, že ich pojali (alebo ponechali?) aj do obnoveného zvyku v roku 2000 naznačuje, že pravdepodobne brali do úvahy aj neskorší opis Bélu Marczella. Pričom nie je zanedbateľné, že verbálne spomínajú len starší (lebo je autentickjší?) prameň, teda prácu Antala Khína.

Staronovým prvkom fašiangov v roku 2004 bola aj postava ťahajúca klát (*csökhúzó*). Tento prvok spomína už aj Antal Khín, ale o jeho erotickej dimenzii sa nezmieňuje (pričom je zrejme, že pranie ruje staré dievky, teda nemohol byť celkom bez erotickeho podtextu). V spomenutom roku koreňový výrastok pňa stromu, ktorý na reži ťahal mládenec, oblečený podobne ako 'drotár' alebo 'človek s batohom', bol jednoznačne dotvorený do tvaru falusu, čo podčiarkovalo aj kolorovanie (pozri

Ujváry 1988, 71 – 81; Ujváry 1997, 69 – 82). Ani na otázku pôvodu tohto prvku sa mi nepodarilo (možno nie náhodou!) nájsť jednoznačnú, prijateľnú odpoveď, možno teda len predpokladať, že spomenuté postavy 'drotára' a 'človeka s batohom', ako aj falický symbol sa dostal do deja obchôdzky prostredníctvom elektronických médií, prípadne vedecko-populárnej literatúry, alebo etnológov, zaujímajúcich sa o tieto zvyky, ktorí sa v Mliečne pomerne často objavujú.² Aj Zoltán Ujváry si všimol, že v Mliečne „sa spojením starých a nových motívov vytvorilo svojrázne fašiangové zvykoslovie“ (Ujváry 1991, 115). Aj vzhľadom na vyššie uvedené by bolo zaujímavé zistiť, akými kanálmi a kedy sa tieto „nové motívy“ (alebo aj tie „staré“) dostali do repertoáru obchôdzok v maškárach. A prečo práve tieto...

II.

V Bíni sa zvyk *zbierania vajec* (*tojásszedés*), spojený so sprievodom maškár, konal do roku 1922 v Popolcovú stredú. Dedina vtedy ešte bola filiálkou Kamenína (obec má samostatnú farnosť od roku 1925), a – podľa ústnej tradície – vtedajší kamenínsky dekan mal za zlé, že obyvatelia Bíne a Kamenína sa zabávajú ešte aj v čase pôstu. Preto sa od roku 1923 konal v Bíni zvyk zbierania vajec v posledný fašiangový utorok. Celý sprievod sa začínal v ranných hodinách. Sviatočne oblečení mládenci chodili do domov, kde boli dievčatá, aby im predniesli fašiangovú zdravicu a pozvali ich na večernú zábavu. Za zdravicu dostali rôzne dary: vajíčka, chlieb, šišky (*pampuska*), slaninu, ktoré zbierali do košíkov alebo nastokli na ražeň, zhotovený z orgovánového alebo lieskovcového prútu, ozdobeného stuhami. (Ražeň zhotovený z vtáčieho zobu bol lepší preto, lebo boli na ňom 'hrčky' a slanina sa na nich neskĺzla dole.) V domoch ich ponúkli aj vínom, ktoré buď na mieste vypili, alebo zbierali do menšieho demižóna. Medzi sviatočne oblečenými mládenkami bolo aj niekoľko maškár. Avšak jedine postava 'kofy' či 'cigánky' si zakrývala aj tvár domácky zhotovenou plstenou maskou s otvormi pre oči a ústa, aby videla, a aby aj piť mohla. Mala oblečené dlhé sukne, zásteru s dvoma veľkými vreckami, blúzku s volánmi, kartúnový ručník a v ruke niesla košík na vajíčka. Nejde o bíňanský kroj, ale skôr „také obchodnícke“ šaty. Takto prezlečený mládenec síce mohol v sprievode prehovoriť, ale vždy si zmenil hlas, aby ho nespoznali. Počas vojnových rokov (1944 – 1946) sa tento zvyk nekonal, znovu ho usporiadali v roku 1947. Sviatočne vyobliekaní mládenci (v rokoch 1948 a 1949 už v dvoch skupinách) chodili so zdravicou po domoch a zbierali dary, najmä vajíčka. Slaninu si nastokli na ražeň. V neskorších rokoch (1951 – 1956) sa k sprievodu pridal aj somárom ťahaný povoz, na ktorý naložili potraviny, ktoré dostali do daru. Podľa spomienok Ferenca Csókása (1927 – 2002) sa len v šesťdesiatych rokoch stalo, že mládež nebola oblečená v sviatočnom odevu, ale v sprievode šli ako maškary v dotrhaných šatách, tváre si zakryli pančuchami, natiahnutými cez hlavu, pretože údajne vtedy bolo v dedine už len málo zachovaných kusov sviatočného ľudového odevu. Jeden starší človek aj poznamenal: „Nech sa títo chlapci nehnevajú, zber vajíčok tu bol vždy, ale zato otrhaní sme nikdy neboli“. Aj vtedy zbierali vajíčka, ktoré zjedli na zábave, ktorá sa začínala popoludní. Z praženice, ktorú si z nich pripravili, mohli jesť len mládenci, muzikanti a službukonajúci hasiči. (Dievčatá mohli jesť z tohto jedla len počnúc povojnovými rokmi.) Časť darom získaných naturálií, ktoré už nemohli zjesť, vydražili.

Na fašiangy roku 1975 obnovili tento zvyk v jeho „starej“, teda predvojnovnej forme, ako sprievod sviatočne oblečených účastníkov, prednášajúcich fašiangové zdravice. Uskutočnil sa za spolupráce folklórneho súboru miestnej organizácie CSE-MADOK-u³, s použitím kostýmov súboru, a celú akciu riadil Ferenc Csókás, všestranná osobnosť autonómneho kultúrneho života obce.⁴

Na zbere vajec, začínajúceho sa v ranných hodinách, sa zúčastňujú mládenci v ľudovom sviatočnom odeve, pripomínajúcim začiatok 20. storočia. Niektorí sú prezlečení za maškary, takže v sprievode idú ako nevesta, ženích, družba, mládenec-ký richtár, obecný zriadenec, pastieri v halene atď., tváre si však nezakrývajú. Celý sprievod sprevádza voz s konským záprahom, na ktorom sedia pastieri (v jednom roku ich nahradili dievčatá, oblečené v ľudovom odeve), a tam zhromažďujú (do slamou vystlaných košíkov, novšie do obchodných obalov na vajíčka a do súdkoch) naturálie, ktoré dostanú po prednesení zdravice (vajíčka, víno, fašiangové šišky atď.). V dievčenskom dome prednesie prvý mládenec nasledujúcu zdravicu, čiastočne pozmenenú Ferencom Csókásom:

*Ez évben is elérkezett a víg farsang ideje,
Legénycsoport eljött ide, hogy lányukat tisztelje.
Egészségben, vigalomban tartsuk meg e szép szokást,
Megköszönjük a szalonnát, tojást és kolbászt.*

Vofný preklad:

Aj tohto roku nadišiel čas veselých fašiangov,
Prišla sem skupina mládencov, aby si uctili vašu dcéru.
V zdraví a veselosti nech sa koná tento pekný zvyk,
Ďakujeme za slaninu, vajíčka a klobásu.

Potom si na dvore zatancujú s dcérou domácich, oblečenou v ľudovom kroji (pozri Méry 1988), odložia si naturálie, ktoré dostali do daru a takto sa lúčia:

*Hogy részük lehessen még éjfélig a táncban,
Mulatság lesz estére a kultúrházban.
Mindenkít várunk és szívesen fogadunk,
Hogy a farsangtól közösen, vígsággal búcsúzzunk!*

Vofný preklad:

Aby sme mohli ešte do polnoci tancovať,
Večer bude zábava v kultúrnom dome.
Každého čakáme a srdečne vítame,
Aby sme sa s fašiangami mohli spoločne, veselo rozlúčiť!

Sprievod (niekedy aj viacero skupín) navštívi všetky domy, kde mali dievku. (Ešte aj dnes by bolo veľkou hanbou, keby niektoré dievča vynechali!) Zábava trvá do polnoci. Vtedy mládenec-ký richtár nariadi svojou – stuhami a kvetmi zdobenou – paličou ticho, a nasledujúcim veršom zábavu ukončí:

*Itt a vége a farsangnak, vége a mulatságnak.
Menjenek hát szépen haza, vígság után nyugovóra!*

Vofný preklad:

Tu je koniec fašiangov, koniec zábavy,
Choďte teda pekne domov, po veselosti na odpočinok!

Aj z tohto stručného opisu je zrejmé, že Bíňania, predovšetkým vďaka usmerňovaniu hlavného iniciátora Ferenc Csókása, a pretože im nevyhovoval fašiangový sprievod s otrhanými maškarami, možno aj pod vplyvom hnutia *Gyöngyösbokrét*a si vytvorili sviatočnejší sprievod.⁵ Ferenc Csókás postavám vymyslel aj riekanky, a kým žil, prísne dbal na to, aby dodržiavali tento – v podstate ním [podľa neho] „rekonštruovaný“, ba do istej miery „konštruovaný“ – zvyk. V tomto prípade ide o skrášlenie tradície, o vytvorenie jej spoločensky uhladenejšej formy, odvolávajúc sa pritom na staršiu tradíciu. Pretože o dávnejších fašiangových zvykoch v Bíni neexistoval žiadny spoľahlivý opis, Ferenc Csókás si prizval na pomoc názor jedného človeka, ktorý v 60-tych rokoch bol „starý“, a mal teda byť znalý a skúsený (!) – a jeho slovami („*Nech sa chlapi nehnevajú, zbieranie vajec tu bolo vždy, ale zato otrhaní sme neboli*“) potvrdzuje tento zvyk. V poňatí Ferenc Csókása sú ľudové tradície najdôležitejším pilierom zachovania národa, revitalizáciu bíňskych tradícií preto považoval za podstatnú a dôležitú národnú úlohu. O tom svedčí aj portrétny videofilm, nakrútený po jeho smrti v roku 2003, ktorý predstavuje jeho kultúrno-organizátorskú činnosť.⁶ Mimochodom poznamenávam, že Ferenc Csókás, keď hovoril na javisku alebo pred kamerou, vyjadroval sa oveľa markantnejším dialektom, ako v normálnom, bežnom živote. Bol uvedenou ľudovou postavou a niet divu, že niektorí kolegovia sa nevedeli rozhodnúť, či ho majú považovať za informátora alebo národopisného zberateľa? (pozri Liszka 2004). Iní informátori, keď bádateľ nahráva ich rozprávanie na magnetofón, aspoň zo začiatku sa snažia hovoriť „pekne“, po mestsky. Aj strýko Feri sa snažil hovoriť „pekne“, ale krásu v jeho očiach stelesňoval miestny dialekt. A hoci rozhlas, televízia, resp. skutočnosť, že navštívil nespočetne mnoho miest na maďarskom jazykovom území, mala vplyv aj na jeho hovorenú reč, keď vystupoval, snažil sa od týchto vplyvov oprostíť. Poldruhahodinový film je vlastne montážou starších záberov, ktoré sprevádzajú rozhovor, ktorý natočil György Himmler a László Vank 30. decembra 2001 o jeho životnej dráhe. Ferenc Csókás sa v ňom vyjadril takto: „*Nuž, tento talentík som dostal od Pána a snažil som sa ním hospodáriť tak, aby z neho mala osoh predovšetkým moja rodina, potom môj národ, pretože som videl, do akých macošských podmienok sa mnohokrát dostal náš národ, a tak som sa mu pokúsil svojím skromným spôsobom pomôcť...*“. A pretože za najdôležitejšiu záruku zachovania národa považoval zachovanie jeho ľudových tradícií, systematicky skúmal a zhromažďoval tradície obce Bíň, a väčšiu časť z nich, najprv samozrejme prefiltrujúc cez svoj vlastný hodnotový systém, „*po nutnom prepracovaní*“ predstavil pomocou ním vedenej folklórnej skupiny: „*aby budúce pokolenia poznali svoje korene, lebo národ, ktorý nepozná svoje korene, je strateným národom*“ – mienil. V spomenutom filme môžeme vidieť aj úryvky z niekoľkých, ním režírovaných predstavení. Väčšia časť z nich je štylizovaným predstavením kalendárnych obyčají, obyčají spojených s medzníkmi v živote človeka, či viažucich sa k udalostiam roľ-

níckeho hospodárenia (*Bíňska svadba, Lúčenie regrútov, Vianočné zvyky, Vinobranie, Žatva* atď.). Už aj tieto majú čiastočne charakter ľudovýchovne zameraných hier; produkcie, predstavujúce miestne historické udalosti už úplne pripomínajú takéto hry: *História Svätej studne* (1999) alebo *Pasovanie veľkokniežaťa Istvána Štefana za rytiera* (2000). Všetky tieto sú javiskové atrakcie, určené pasívnym divákom. Naproti tomu *zbieranie vajec*, uskutočnené v roku 2000 (aj z tohto možno vidieť zábery vo filme) je zdanlivo autentickým zvykom, veď zberači vajec chodia z domu do domu, zapájajú do deja aj miestnych obyvateľov, popritom však predstavujú tento zvyk kľčovito sa pridržiavajúc scenára Ferenca Csókása. Vo filmovom detaile vojdú zberači vajec (náhodou!) práve do dvora Ferenca Csókása, prvý mládenec prednesie zdravicu, ktorú prebásnil Ferenc Csókás a ktorú sme už vyššie citovali, potom na tichý pokyn majstra (čo nebolo určené pre kamery, predsa ho však zreteľne počuť) začala mládež tancovať. Strýko Feri im povie ešte aj to, čo majú spievať. Po tanci ponúkne vínom natoľko rozpačitých mládencov, že len na tretie ponúkание sa nájde jediný, ktorý aj zdvihne svoj pohár. Charakter ľudovýchovnej hry teda nechýba ani tomuto zvyku, ale jeho priebeh má predsa len iný ráz, ako priebeh vyššie spomenutých inscenácií. Z vlastných výskumov viem, že zberači vajec skutočne prejdú celou dedinou, vojdú do každého dievčenského domu, a aj keď nie každé dievča ich čaká v miestnom kroji s krátkymi sukňami, pozvanie na večernú zábavu však obvykle prijímú. Na rozdiel od toho, čo ukazujú filmové zábery, v skutočnosti – aj keď riadene, organizovane – je celá dedina aktívnym účastníkom tejto udalosti.

III.

Pendant maliarskej knihy z hory Athos, ktorá je citovaná v motte tejto práce, je prítomný v chápaní ľudovej kultúry oboch predstavených obcí: normou, ktorej sa treba pridržiavať, aby sa uchovala „stará, neskazená tradícia“, je v Bíni citovaná poznámka starého muža (pripomeňme si: *...nehnevajte sa chlapci...*) na ktorú sa Ferenc Csókás odvoláva ako na etalón; v Mliečne túto normu predstavuje opis Antala Khína. Tým sa vlastne porušuje jedna z najpodstatnejších charakteristík folklóru, jeho neustála premena, jeho vývoj v čase. Týmto *zmeravením* zvyku dochádza k pokusu o jeho zbavenie jednej charakteristickej črty, jeho živosti, a viesť ho smerom k akejsi javiskovej produkcii. Na prvý pohľad by sme mohli povedať, že z tohto hľadiska sú v priaznivejšej situácii tie obce, kde kedysi neopísali, nepublikovali miestne zvyky, a tak dnešní organizátori nemajú po čom siahnuť, sú nútení spoliehať sa na tradíciu, na spomienky a na ľudskú kreativitu. S postupom času je však takýchto obcí stále menej (ak vôbec takéto ešte nejaké existujú!), a navyše, aj v takýchto prípadoch pôsobí „očakávanie vonkajšieho sveta“, veď médiá chrlia, aké majú byť dedinské fašiangy, svadby atď. A tento – parafrázujúc výraz Hansa Mosera⁷ – *folklór z druhej ruky* dnes už prakticky prenikol do všetkého, o čom sme, či boli sme náchylní si myslieť, že je to autentická ľudová kultúra...

Na základe doteraz uvedeného možno nadhodiť (a treba nadhodiť!) otázku: do akej miery možno vyššie predstavené javy považovať za folklór? Teraz tu samozrejme nie je ani priestor, ani príležitosť na to, aby sme sa opätovne zaoberali s mimoriadne rozvetvenou problematikou folklóru – folklorizmu⁸ v celej jej šírke. Ak otázku

folklorizmu zúžime na sviatočné zvyky, môže byť užitočné vychádzať z termínov *organický* a organizovaný folklór, navrhnutých Józsefom Faragóm (Faragó 1978), z ich prehodnotenia.

Porovnajúc Faragóove hľadiská s vlastnými skúsenosťami by som súvisiace pojmy definoval nasledovne:

Organický folklór: skupina javov z obdobia pred ich uvedomením si nositeľmi tradície. Je otázne, či sa tento stav vo svojej „čistej“ podobe – trebárs aj so spätnou platnosťou – dá vôbec zachytiť?

Organizovaný alebo *sekundárny folklór* (pozri Liszka 1992, 112): umelé udržiavanie uvedomenej ľudovej kultúry. Siahajúc späť ku „koreňom“, jej nositelia chcú zachovať dávnu, čistú tradíciu, ale – a to je mimoriadne dôležité! – v pôvodnom prostredí, aktívnym zapojením miestneho obyvateľstva. Výraz „organizovaný“ je síce trochu zavádzajúci, veď ani dávnejšie sa sviatočné zvyky, najmä tie, ktoré mali charakter ľudového divadla, neorganizovali úplne spontánne, vždy boli potrební jeden-dvaja organizátori... „Organizovanosť“ v tomto prípade treba chápať tak, že k organizovaniu je nutný aj vonkajší impulz (napr. snaha zodpovedať domnelým alebo reálnym vonkajším očakávaniam).

Folklorizmus: *vytrhnutie* určitých javov folklóru z pôvodného prostredia a ich uplatnenie v cudzom prostredí s cieľom zabávať (napr. na domácom alebo cudzom javisku, pred pasívnym obecenstvom).

Sumarizujúc vyššie načrtnuté: pokiaľ folklór (organický folklór rovnako ako organizovaný) zasiahnu „iba“ vonkajšie vplyvy, takto vzniknuté útvary patria do veľkého súboru folklórnych javov. Teda do toho súboru, do ktorého patrí aj teoreticky (!) nedotknutý, čistý, organický folklór, aj výtvary vzniknuté folklorizáciou. Naproti tomu do rámca folklorizmu (a neofolklorizmu) zaraďujem tie javy, ktoré sa akoby vymkli zo súboru folklórnych javov, a vyvíjajú svoj účinok v úplne inom prostredí (napr. javisko, televízna obrazovka atď.). A čo je mimoriadne dôležité: pred pasívne prihliadajúcim obecenstvom! Wolfgang Kaschuba na základe Wolfa-Dietera Könenkampa uvádza príklad sedliakov z 18. storočia z okolia Hamburgu, ktorí, keď zistili, že ich produkty na mestskom trhu idú lepšie na odbyt, ak majú oblečený svoj rázovitý ľudový odev, tento odev vedome a jednotne pretvorili do akejsi archaickej podoby (Kaschuba 1999, 174). Ja by som tento príklad nezaradil pod pojem folklorizmu, ale do kategórie organizovaného, druhotného folklóru. Sedliaci svoj odev modifikovali – archaizovali tak, aby zodpovedal očakávaniam mestských zákazníkov pod vonkajším vplyvom, aj keď tento vplyv bol pasívny, pričom ho neukazovali na javisku, ale predstavoval dôležitý prostriedok činnosti, zabezpečujúcej ich živobytie. Naproti tomu slávna kniha Évy Putzovej o svadbe v Kolíňanoch, vydaná v roku 1944, ktorej prvé vydanie patrí aj dnes medzi vzácne poklady Kolíňančanov, mala obrovský vplyv na činnosť „tradíciu ochraňujúcej speváckej skupiny“, ktorá pôsobila v Kolíňanoch v posledných rokoch minulého storočia. Na javisku uviedli podľa „svadobnej knihy“ výjavy z niekdajšej kolíňanskej svadby, z nej si vyberali svoj spevácky repertoár (Sándor 1989, 158). Kniha teda ovplyvňovala predstavenie niekdajšej svadby na javisku, miestny folklorizmus. Priebeh skutočných svadiieb tej doby, zdá sa, už menej...

Pokiaľ akceptujeme túto argumentáciu, tak dnešné fašiangové zvyky v Mliečne a v Bíni nie sú folklorizmom, ale – napriek tomu, že v istých svojich súvislostiach bol poškodený – sú organizovaným, druhotným folklórom. Mohli by sme povedať: zmeravenými tradíciami...

Poznámky

1. Poučiac sa zo sprievodu v roku 2000 sa usporiadatelia rozhodli, že na ďalší rok „vyškolia“ dorast. K zabezpečeniu finančných prostriedkov na školenie „malých maškár“ (*’kisdőrék’*) požiadali u jednej kultúrnej nadácie aj o grant. O tom, ako sa im podarilo naplniť svoje predstavy, nemám presné informácie. Avšak v roku 2004 si obyvatelia Hamuliakova, snáď povzbudení mediálnymi úspechmi Mliečanov, ešte dobre pred fašiangami chceli „požičať“ niekoľko mliečňanských maškár na zorganizovanie obchádzky maškár a na zaučenie miestnych obyvateľov. V Mliečne túto žiadosť urazene odmietli, čím dali pocítiť, že obchádzky maškár prináležia len Mliečnu, a oni v žiadnom prípade nechcú pomôcť tomu, aby sa uskutočnili aj niekde inde. Popritom vieme, že obchádzky maškár boli na začiatku 20. storočia známe vo väčšine obcí horného Žitného ostrova, a dnes ich na viacerých miestach znovu obnovili.
2. Nemožno však vylúčiť ani to, že spomenutá erotická symbolika bola prítomná aj v dávnejších časoch, len autori opisov tohoto zvyku (Antal Khín a Béla Marczell) ju z cudnosti nespomenuli.
3. CSEMADOK: skratka názvu Kultúrneho zväzu maďarských pracujúcich v Československu (Csehszlovákiai Magyar Dolgozók Kulturális Szövetsége), založeného v roku 1949.
4. Ferenc Csókás na Veľkú noc 2002 zomrel. O tom, ako sa odvtedy vyvíja praktizovanie zvykoslovia Biňanov, nemám informácie (pozri LISZKA 2004).
5. „Gyöngyösbokréta [kytica perál – pozn. prekl.] je názov pravidelného divadelného podujatia pozostávajúceho z tanečných, speváckych predstavení a predstavení ľudového divadla v podaní roľníckych súborov, organizovaného v Budapešti v r. 1931 – 1944, každý rok okolo 20. augusta. Prostredníctvom prezentácií ľudového tanca, ľudovej hudby a divadla sa rozvinulo svojrázne kultúrne hnutie.“ (PÁLFI, 1970, 115. Pozri ďalej: LISZKA, 2003a, 159). O účasti Biňanov na Gyöngyösbokréte nemáme síce konkrétne údaje, vieme však, že susední Kameníňania a Brutčania, patriaci k tej istej krojovej skupine (pozri MÉRY, 1988), sa v roku 1939 zúčastnili na podujatí Gyöngyösbokréta v Budapešti. V roku 1941 usporiadali Deň Bokréty (*Bokréta-nap*) v Kameníne. (LISZKA, 2003a, 383).
6. ...*mert talentumot adott nekem az Úr. Csókás Ferenc életútja 1927 – 2002* (...lebo Pán mi dal talent. Životná dráha Ferenc Csukása 1927 – 2002). Film s použitím archívnych fotografií a videozáznamov zostavil Ernő Vank. V archíve Výskumného centra európskej etnológie Fórum inštitútu pre výskum menšín v Komárne.
7. „*Kultur aus zweiter Hand*“ (Cituje: KASCHUBA 1999, 174)
8. Prehľad o rozvetvenej tematike, s podrobnou bibliografiou a s medzinárodným rozhľadom viackrát pripravil Vilmos Voigt. Jeho najnovšie a azda aj nadostupnejšie práce z tejto oblasti pozri: VOIGT (1987, 181 – 194; 1990, 20).

Literatúra

- APÁTHYOVÁ-RUSNÁKOVÁ, Zora 1979 . Obrad či hra? Fašiangy v okolí Šamorína. In: Václav Frolec (red.): *Masopustní tradice*. Brno, s. 62 – 78.
- APÁTHYOVÁ-RUSNÁKOVÁ, Zora 1987. Fašiangy v slovenskom povodí Dunaja: Minulosť a súčasnosť. Farsangi szokások a szlovákiai Duna mentén. In: *A hagyományos kultúra a szocialista társadalomban. Tradičná kultúra v socialistickej spoločnosti. Szlovák-magyar bilaterális konferencia – slovensko-maďarská bilaterálna konferencia*. Budapest: MTA Néprajzi Kutató Csoport, s. 163 – 176.
- BELTING, Hans 2000. *Kép és kultusz*. Budapest: Balassi.
- FARAGÓ, József 1978. A szerves (organikus) és szervezett (organizált) folklór. In: *Folklór–Társadalom–Művészet*, č. 4 – 5., Kecskemét, s. 29 – 36.
- KASCHUBA, Wolfgang 1999. *Einführung in die Europäische Ethnologie*. München: Verlag C. H. Beck.
- KHÍN, Antal 1935. A farsangi dőrék: Adalék Csallóköz néprajzához. In: *Magyar Figyelő*, č. 1, s. 91 – 94.
- LISZKA, József 1987. Egy népszokás múltja és jelene: Farsangi maskarázás Helembán. Minulosť a súčasnosť ľudového zvyku: Fašiangové maškary v Chľabe. In: *A hagyományos kultúra a szocialista társadalomban. Tradičná kultúra v socialistickej spo-*

- ločnosti. Szlovák–magyar bilaterális konferencia – slovensko-madžarská bilaterálna konferencia.* Budapest: MTA Néprajzi Kutató Csoport, s. 96 – 102.
- LISZKA, József 1990a. Farsangvégi maszkos alakoskodó felvonulások a Kisalföld északi felén. In: *Új Mindenés Gyűjtemény* 9. Bratislava: Madách Kiadó, s. 105 – 126.
- LISZKA, József 1990b. Národopisný výskum maďarskej národnostnej menšiny na Slovensku v medzivojnovom období (1918 – 1938). In: *Slovenský národopis*, roč. 38, s. 568 – 573.
- LISZKA, József 1992. Farsang végi szokások a Kisalföld északi felén. In: Liszka, J.: *Fejezetek a szlovákiai Kisalföld néprajzából.* Budapest: OKTK Magyarságkutatás Program, s. 99 – 114.
- LISZKA, József 2003a. *Národopis Maďarov na Slovensku.* Komárno – Dunajská Streda: Fórum inštitút pre výskum menšín – Vydavateľstvo Liliium Aurum. /Interethnica, 5./
- LISZKA, József 2003b. *Zwischen den Karpaten und der Ungarischen Tiefebene: Volkskunde der Ungarn in der Slowakei.* Passau.
- LISZKA, József 2004. Búcsú Csókás Ferenctől. In: *Néprajzi Hírek*, č. 33, s. 1 – 2, 83 – 84.
- MARCZELL, Béla 1975. Csallóközi farsang. In: *Irodalmi Szemle*, roč. 18, s. 726 – 731.
- MARCZELL, Béla 1982. Csallóközi népszokások. In: *Hét*, č. 32, s. 14 – 15.
- MARCZELL, Béla 1997. *Naptár és néphagyomány: Csallóközi népszokások.* Dunaszerdahely: Gyurcsó István Alapítvány. /Gyurcsó István Alapítvány Füzetek, 9./
- MÉRY, Margit 1988. Az Asó-Garam mente népviselete. In: Liszka József (red.): *„Kurtaszoknyás hatfalu“: Dolgozatok Kéménd község néprajzából.* Bratislava: Madách, s. 40 – 70. /Új Mindenés Gyűjtemény, 7./
- PÁLFI, Csaba 1970. A Gyöngyösbokréta története. In: *Tánc tudományi Tanulmányok, 1969–1970.* Red. Dienes, Gedeon – Maác, László. Budapest: A Magyar Táncművészek Szövetsége Tudományos Tagozata, s. 115 – 161.
- SÁNDOR, Eleonóra 1989. Utószó. In: Putz Éva: *A kolonyi lagzi.* Bratislava: Madách, s. 147 – 160.
- UJVÁRY, Zoltán 1988. *Játék és maszk. IV: Dramatikus népszokások.* Debrecen: Kossuth Lajos Tudományegyetem Néprajzi Tanszék.
- UJVÁRY, Zoltán 1991. *Farsangi népszokások.* Debrecen.
- UJVÁRY, Zoltán 1997. *Népi színjátékok és maszkos szokások.* Debrecen: dup Multiplex Media.
- VOIGT, Vilmos 1987. *Modern magyar folklorisztikai tanulmányok.* Debrecen: Kossuth Lajos Tudományegyetem Néprajzi Tanszék /Folklór és Etnográfia, 34./
- VOIGT, Vilmos 1990. *A folklórizmusról.* Debrecen: Kossuth Lajos Tudományegyetem Néprajzi Tanszék /Néprajz egyetemi hallgatóknak, 9./
- VOIGT, Vilmos 2004. *Magyar, magyarországi és nemzetközi: Történeti folklorisztikai tanulmányok.* Budapest: Universitas Könyvkiadó.
- VOIGT, Vilmos 2005. *Europäische Linien: Studien zur Finnougristik, Folkloristik und Semiotik.* Budapest: Akadémiai Kiadó.

Žartovný svadobný sprievod. Mliečno (Foto: J. Liszka, 2000)

„Obrátený človek.“ Mliečno (Foto: J. Liszka, 2000)

„Bláznivý holič.“ Mliečno
(Foto: J. Lízka, 2000)

„Človek s tancujúcim
medveďom.“ Mliečno
(Foto: J. Lízka, 2000)

O slovenských variantoch toponým ipeľského regiónu

81°37'3.21(437.6)
811.511.141°37'3.21
811.162.4°37'3.21

Kľúčové slová: Ipeľský región. Toponymá. Preklad zemepisných názvov. Transkripcia. Kalky. Zmena formy. Zmena gramatickej štruktúry.

1. Úvod

S toponymami oblastí Slovenska obývanými maďarskou menšinou sme sa doteraz zaoberali najmä z hľadiska tých živých názvov, ktoré kvôli staršiemu sceľovaniu boli ohrozené vymiznutím. Takisto dôležitý je aj prieskum historického materiálu, pretože len v porovnaní s ním je možné odhadnúť a preskúmať zámerné zasahovanie do života mikrotoponým.

Medzi rokmi 2003 a 2005 som zozbieral toponymá v trinástich obciach ipeľského regiónu: skúmal som toponymá zapísané v rôznych mapách (1. vojenská mapa [1782 – 1785], 2. vojenská mapa [1842], 3. vojenská mapa [1872 – 1884], predkomasačné mapy [1837 – 1851], komasačné mapy [1852 – 1865, Pozemkoknižné mapy [1886 – 1871/1926 – 1931][†], Základné mapy [1972 –]), ako aj v súčasnosti používané, živé zemepisné názvy.

Oblasť môjho výskumu bol spodný tok rieky Ipeľ, od Šiah až po ústie rieky, spolu 13 obcí (*Hrkovce* [Gyerk], *Helemba*, *Bielovce* [Ipolybél], *Malé Kosihy* [Ipolykiskesz], *Pastovce* [Ipolypásztó], *Šahy* [Ipolyság], *Ipeľský Sokolec* [Ipolyszakállos], *Vyškovce nad Ipľom* [Ipolyvisk], *Leľa* [Leléd], *Lontov* [Lontó], *Preseľany nad Ipľom* [Pereszlény], *Salka* [Szalka], *Kubáňovo* [Szete]). Preskúmané dediny sa nachádzajú v oblasti historickej Hontianskej župy, v okrese Levice (9) a Nové Zámky (4), na území dnešného Slovenska. Skúmaná oblasť je ohraničená z východu riekou Ipeľ, zo západu *Ipeľskou pahorkatinou* a potokom *Sikenička* (*Szikince*), z juhu *Dunajom*. Maďarská menšina žijúca v tejto oblasti, ktorá tvorí podľa posledného sčítania obyvateľstva (z roku 2001) 80 % miestneho obyvateľstva, rozpráva poipliansky regionálny subdialekt palócskeho nárečia.

Skúmaná oblasť je už 90 rokov súčasťou (Česko)Slovenska a toponymá doteraz publikovaných máp sú väčšinou v slovenskom jazyku.

V štúdiu sa zaoberám problematikou, do akej miery ovplyvňujú zostavovateľov slovenských máp maďarské názvy, ich význam a motivácia pomenovania. Zaujíma ma, akými úkonmi a procesmi vznikli preložené slovenské názvy, aké rozdiely nosia

slovenské názvy v porovnaní s historickými a živými maďarskými toponymami, čo a ako prekladali zostavovatelia slovenských máp.

2. Mapy a toponymá

Mapy, ktoré zachytávajú propriálny materiál, sú jedným zo základných prameňov výskumu toponým. Keďže mapy ukazujú pozemky v zmenšenej podobe, sú k poznaniu terénu a lokalizácie nevyhnutnou pomôckou výskumníka. Každá mapa je dôležitá, v ktorej sú zapísané toponymá, nech je to rukopisná historická mapa, majetkový súpis alebo dnešná katastrálna mapa.

Prvé podrobné mapy sa zachovali z doby vyhnaní Turkov. Kvôli hraničným sporom a darom majetkov doby bolo nutné zachytiť hranice pozemkov. Táto požiadavka doby položila základy domácej geodézie, ktorá začiatkami pracovala na obhliadke a opise terénu. Tieto mapy zaznamenávajú charakteristické znaky prírody daného územia (napr. pramene, potoky, významné stromy a pod.) a okrem iného obsahujú aj staré názvy zachované majiteľom.

Úprava urbáru Máriou Teréziou dala ďalšiu úlohu maďarskej topografii. Zostavili mapy urbárov, ktoré obsahovali okrem vodnej a cestnej siete periférne budovy (ruiny, mlyny, hrádze, mosty). Jednotlivé odvetvia boli označené rôznou farbou.

Najvýznamnejším domácim kartografom 18. storočia bol nepochybne Sámuel Mikoviny. Z jeho série podrobných máp vyšla najprv mapa Bratislavskej župy. „V návrhu pre Máriu Teréziu (*Conditiones*) odôvodňuje, prečo potrebuje štát podrobné topografické mapy: pomáha armáde v bojovej činnosti, obchodnej činnosti pri výbere ciest a spôsobe prepravy, komorným úradom v určení polôh obcí a iných osadlostí“ (Horváth – Telekiné, 2000, s. 12).

Na konci 18. storočia vznikol nárok na zmapovanie celého Uhorska na základe jednotných princípov. Úlohu nakoniec zvládol János Lipszky, ktorý pri práci použil aj jednostranné, menej podrobné mapy svojho predchodcu, Demetera Göröga. Lipszky zjednotil spôsob zobrazenia i legendu, a jednotlivé mapy vydával postupne (medzi rokmi 1804 – 1806). Počas napoleonských bojov rástol záujem o jeho mapy. Neskôršie k mapám priložil aj menný register, kde okrem názvov dedín a miest uviedol aj názvy uhorských púst.

V druhej polovici 18. storočia, podobne ako v iných častiach Európy, aj v Rakúskom cisárstve vznikli podmienky mapovania. Podmienky sa stretli s požiadavkami armády, ktoré po sedemročnej vojne navrhlo Márie Terézie zmapovanie všetkých štátov celej ríše a nakoniec začali podrobnú topografickú prácu. Práca koordinovaná armádou sa stala známou pod názvom prvé vojenské mapovanie. Prácu začali v roku 1764 a dokončili počas panovania Jozefa II. v roku 1787. Mapovanie územia Uhorska sa uskutočnilo v rokoch 1782 – 1785. Mapy boli rukopisné, farebné a utajené. „K jednotlivým mapám patrí sedem zväzkov opisu štátu, ktoré obsahovali údaje dôležité pre vojsko a ktoré nebolo možné zachytiť na mapách (napr. hĺbka riek, splavnosť riek, povodne a zjazdnosť ciest)“ (*A katonai...* 1996, s. 6).

Keďže geodetické základy prvého vojenského mapovania boli neúplné, na nariadenie cisára Františka I. sa začali triangulačné práce, ktoré boli základom modernej kartografie. Na základe týchto prác urobili druhé vojenské mapovanie Rakúskej ríše, ktoré s prerušeniami trvalo od roku 1806 do roku 1869. Územie Maďarska zmera-

li zväčša v rokoch 1840 – 1866. Vo svojom čase boli tajné, nakreslené rukopisom a farebné.

Prudký priemyselný vývoj 19. storočia zasiahol aj vojenskú technológiu. Používanie moderných prostriedkov si vyžiadalo nové mapy, ktoré boli použiteľné na orientáciu a meranie. František Jozef I. si uvedomil dôležitosť máp a zorganizoval tretie vojenské mapovanie, ktoré sa uskutočnilo jednotným systémom na celom území Rakúsko-uhorskej monarchie počas rokov 1869 a 1887. Práce na území Maďarska sa uskutočnili v rokoch 1872 a 1884. Farebné mapy boli rukopisné, neplánovali ich uverejniť a publikovať, zostali utajené.

Zavedenie všeobecného zdaňovania odôvodnilo nové mapovanie územia Maďarska, ktoré malo občianske účely. K presnému zdaneniu, ktoré sa týkalo každého, bola potrebná presná znalosť pozemkov. Podrobné katastrálne mapovanie s jednotnou mierkou dokončili roku 1859. Jeho výsledky slúžili na vyrubenie dane z pôdy a na vedenie pozemkoknižných vložiek. Katastrálne mapovanie ukazujúce i hospodárske činnosti začali roku 1875 (porovnaj Horváth – Telekiné, 2000, s. 14).

Čoraz intenzívnejší vedecký záujem o zemepisné názvy podnietil Maďarskú akadémiu vied a Frigyesa Pestyho, aby začiatkom roka 1864 odštartovali celoštátny zber toponým. Rozoslali dotazníky do každej obce štátu, ktoré – s pomocou obyvateľstva – vyplnili úradníci obcí. Napriek tomu, že z výsledkov zberu nezostavili mapu, ide o materiál, bez ktorého sa výskumníci historického materiálu nemôžu zaobiť. Napriek tomu, že zbierka Pestyho obsahuje pre jazykovedcov a historikov veľmi zaujímavé dáta, musíme sa zmieniť aj o jej nedostatkoch. Bohatosť toponým zodpovedá odbornému prístupu a vzdelaniu zberateľa. Našli sa obce, odkiaľ zozbierali len niekoľko názvov, ale aj také, kde zbierali podľa rôznych a svojských hľadísk. V niektorých obciach zozbierali veľmi bohatý materiál, ale boli aj také, ktoré neposlali späť dotazníky. Žiaľ také obce sa našli aj pri mojej terénnej práci (*Malé Kosihy, Lefa, Preseľany nad Ipľom*). V spomínanej zbierke je určenie rozsahu názvov problematické. V mnohých prípadoch nemožno jednoznačne určiť, ktorá časť je základ názvu, a ktorá časť označuje formu povrchu alebo druh činnosti (*Hont...*, 1984, s. 8).

Na základe trianonskej zmluvy severné časti Uhorska pripojili k Československu. Novovzniknutý štát v mnohých oblastiach charakterizovala právna kontinuita, t. j. do právoplatnosti nových predpisov zostali platné zákony spred roku 1918. V tomto zmysle mohli bez problémov používať mapy vzniknuté počas Monarchie, ktoré boli napísané po maďarsky. Pozemkoknižné mapy (ďalej len PM) vydané na konci 20-tych rokov 20. storočia boli vlastne prevzatia máp z konca 19. storočia, ktoré boli napísané po maďarsky, ale niektoré mikrotoponymy označili aj po slovensky.

Maďarské toponymy boli vedome zmenené len po II. svetovej vojne. Krátko po združstevnení vydali nové evidenčné mapy. Ich charakteristickým znakom bolo označenie vlastných mien raz len v jednom jazyku – po maďarsky alebo po slovensky –, inokedy v oboch jazykoch – aj po maďarsky, aj po slovensky. „Zanikla evidencia vedená na základe vlastníckeho práva. Namiesto toho zaviedli mapy zobrazujúce pozemky po kolektivizácii, ktoré ukazovali (aj) nové práva používateľa pôdy“ (Vörös, F., 2006, s. 36). Roku 1972 na námet Onomastickej komisie Slovenského geodetického a kartografického ústavu vyhotovili nové základné mapy (ďalej len ZM), na ktorých formy mikrotoponymy prispôbili pravidlám slovenského jazyka (Horváth – Telekiné, 2000, s. 14). Bez prihliadnutia na úzus názvy boli označené len po slovensky.

Preklady spomenutých dvoch máp pozostávajú najmä z kalkov a polokalkov. Základom týchto prekladov sú síce maďarské mená, ale v mnohých prípadoch sa prekladateľom nepodarilo vytvoriť názov odzrkadľujúci maďarské meno (porovnaj Török, 2002a, s. 36 – 41; Török, 2002b, s. 190 – 194; Vörös, F., 2006, s. 36). S úkonmi prekladov sa zaoberám neskoršie.

3. Právna regulácia používania toponým v Československu

Pri právnej regulácii používania jazykov menšín počas prvej Československej republiky nebolo možné nevnímať príslušné rozhodnutia saintgermainskej mierovej zmluvy: „Na základe 7. článku tejto zmluvy »občania Rakúska mohli používať svoje jazyky v súkromnom a obchodnom styku, v náboženstve, v tlači a na verejných zhromaždeniach«“ (Szabó Mihály, 1998, s. 135).

Používanie názvov obcí a ulíc po prvýkrát upravil zákon č. 266/1920 Z. z. Na základe tohto zákona patrilo určenie „československých“ názvov obcí do právomoci ministerstva vnútra. Oficiálne názvy boli „československé“, ale obciam s minimálne 20 % podielom menšinového obyvateľstva a obciam, ktoré nemali „československé“ názvy dovolil minister vnútra používať názvy aj v menšinovom jazyku.

„Určenie »československého« názvu urobili viacerými spôsobmi. Ak zo starších prameňov bolo vykázateľné slovenské (alebo slovanské) meno, určili to za »československý« názov obce; na maďarskom jazykovom území sú takéto názvy napríklad *Krásnohorské Podhradie* (1808: *Krásnohorské Podhradí – Krasznahorkaváralja*), *Levice* (1773: *Lewicze – Léva*), *Filakovo* (1786: *Filakowo – Fülek*). Názvy, ktoré mali vysvetliteľný (apelatívny alebo propriálny) základ, väčšinou preložili do slovenského jazyka. Také sú napríklad *Dunajská Streda* (*Duna-Szerdahely*), *Svätá Mária* (*Szent-Mária*), *Štrkovec* (*Kövecses*). V mnohých prípadoch slovenský názov obce bol totožný s maďarským, rozdiel bol len v spôsobe písania: *Žigard* (*Zsigárd*), *Gimeš* (*Gímes*), *Tornafa* (*Tornalja*) [...] Veľa názvov obcí je v maďarskom jazyku kompozitom. V týchto prípadoch novovzniknutý slovenský názov bol hybridný, napr. *Maďarský Bél* (*Magyar-Bél*), *Čiližský Nárad* (*Csiliz-Nyárad*) [...] Názvy obcí, ktoré boli písané po maďarsky a podľa maďarského pravopisu boli schválené najmä na Žitnom ostrove: *Apáca-Szakállas*, *Ekel*, *Baka*“ (Szabó Mihály, 1998, s. 137; zvýraznenia odo mňa – T. T.).

V prípade terénnych názvov sa pomenovania tradovali ešte z maďarských čias (porovnaj Vörös, F., 2004, s. 372).

Nariadenie č. 964 z roka 1948 zmenilo názov 710 – zväčša maďarských – obcí, a zrušilo ich používanie v menšinovom jazyku (Kulcsár, 2005, s. 66). Takýmto spôsobom sa stalo z *Veľkého Medera Čalovo* (*Nagymegyér*). Týmto nariadením sa dostali mená slovenských historických osôb do maďarských názvov obcí, napr. *Štúrovo* (skoršie: *Parkan – Párkány*), *Gabčíkovo* (*Beš – Bős*), *Sládkovičovo* (*Dioseg – Diószeg*).

Uznesenie vlády z roka 1952, podľa ktorého mali názvy obcí označiť aj po maďarsky, sa nevykonalo, ba v 80-tych rokoch chceli zakázať používanie maďarských pomenovaní obcí aj v tlači.

Po združstevnení bolo potrebné vyhotovenie nových evidenčných máp. Nové evidenčné mapy boli jednojazyčné (medzi nimi sa našla aj maďarská, slovenská ale i dvojjazyčná mapa). Roku 1972 sa zaviedli nové, tzv. základné mapy, ktoré mali len slovenské záznamy.

Na začiatku 90-tych rokov 20. storočia sa niektorým obciam podarilo oficiálne zmeniť názov na pôvodný spred roku 1948. V mnohých obciach organizovali referendum o zavedení pôvodného maďarského názvu obce, a väčšia časť obyvateľstva vo všetkých prípadoch podporila túto predstavu. Verejné orgány však napriek súhlasu obyvateľstva túto zmenu neuskutočnili.

Zákon Národnej rady Slovenskej republiky č. 191/1994 Z. z. o označovaní obcí v jazyku národnostných menšín dovolil používanie dvojjazyčných tabúl s názvom obcí (len v obciach, v ktorých príslušníci národnostnej menšiny tvoria najmenej 20 % obyvateľstva).

4. Všeobecne o prekladoch

Keďže pri zbieraní dát som použil aj mapy napísané po slovensky, pokladám za dôležité podrobnejšie sa zaoberať s problematikou prekladu zemepisných názvov. Zameriavam sa na rozdiely zemepisných názvov prekladaných do slovenského jazyka, a to v porovnaní s historickým materiálom a živým úzom: aké rozdiely sú v slovenských prekladoch v porovnaní s úzom a maďarskými historickými zemepisnými názvami, čo a ako prekladali zostavovatelia slovenských máp.

Prekladateľ nahradí lexikálne jednotky zdrojového jazyka jednotkami cieľového jazyka, zmení syntaktickú štruktúru vety, slovosled, vynechá niektoré komponenty a vsunie nové do vety cieľového jazyka. Tieto úkony (zmena štruktúry vety, vynechanie a vsúvanie komponentov atď.) sa nazývajú úkonmi prekladu (Klaudy, 2002b, s. 17).

V úvode teoretickej časti úmyselne neuvádzam príklady zo svojho materiálu. Za užitočnejšie považujem také príklady, ktoré presne odzrkadľujú podstatu daných úkonov prekladov. Preto uvádzam príklady z knihy známej maďarskej odborníčky prekladateľstva, Kingy Klaudy (Klaudy, 2002b), ktoré sú vo väčšine prípadov príklady z beletrie. Vo výbere príkladov som nebol dôsledný v tom, že smer prekladu nebude vždy maďarský jazyk → cudzí jazyk (angličtina). Dôvodom tejto nedôslednosti je, že týmito príkladmi som chcel čo najdôkladnejšie zobraziť úkony prekladu. Mojim cieľom bolo poskytnúť prehľad tých úkonov prekladu, ktoré sú dôležité pri prekladoch zemepisných názvov, a aby som vysvetlil pojmy, ktoré budem používať neskoršie. V nasledujúcej časti príspevku uvádzam príklady – vety, ale ako to neskoršie pri preklade toponým uvidíme, úkony prekladu sú tie isté na úrovni slov a syntagiem.

Úkony prekladu môžeme zaradiť do dvoch skupín podľa miery pôsobnosti: 1. lexikálne úkony prekladu, ktoré sa dotýkajú lexikálnej vrstvy vety; 2. gramatické úkony prekladu, ktoré sa dotýkajú syntaktickej štruktúry vety – sú zdôvodnené najmä rozdielmi gramatických systémov a textotvornými vlastnosťami jazykov.

Na základe spôsobu úkonu môžeme úkony prekladu zaradiť do nasledujúcich skupín:

1. Lexikálne úkony prekladu:

- a) Špecifikácia významu (diferenciácia a konkretizácia): Prekladateľ rozlíši jednotlivé významy prekladaného slova v cieľovom jazyku (diferenciácia) a vyberie si najvhodnejší (konkretizácia), napr. *the policeman came* → *felbukkant a rendőr* (objavil sa policajt), *stopped* → *megtorpant* (zarazil sa).

- b) Rozšírenie významu (generalizácia): Keď v cieľovom jazyku nie je lexikálna jednotka zodpovedajúca lexikálnej jednotke zdrojového jazyka, prekladateľ si zvolí menej špecifickú lexikálnu jednotku, napr. *szemelt rizling* → *wine / white wine* (rizling – bobulový zber), *kadarka* → (špeciálna maďarská odroda a červené víno) *wine / red wine*.
- c) Vynechanie významov (implicitácia): Keď mená (napr. názvy ulíc či značiek) nenosia dôležitú informáciu pre čitateľov cieľového jazyka, môžu byť vynechané, napr. *Yardley After-Shave lotion* → *borotválkozás utáni arcvíz* (voda po holení).
- d) Vloženie významov (explicitácia): Ak lexikálna jednotka zdrojového jazyka nemá dostatočnú informáciu pre čitateľa cieľového jazyka, môže prekladateľ vložiť vysvetlivky, napr. *in Massachusetts* → *Massachusetts államban* (v štáte Massachusetts).
- e) Premiestnenie významov: Význam zdrojového jazyka sa premiestňuje do inej časti vety. Tento jav by sme mohli zaradiť aj medzi gramatické úkony – pretože sa zmení aj gramatická štruktúra vety –, ale základným dôvodom premiestnenia nie sú gramatické rozdiely dvoch jazykov, rozdiely sú v lexikálnej väzbe, napr. *She waited five impatient minutes.* → *Türelmetlenül várt öt percet* (Netrpelivo čakal/a päť minút).
- f) Výmena významov: „Prekladateľ nielen premiestňuje významy z jednej časti vety do druhej, ale [...] pomocou iných významov sa pokúsi odrážať zmysel vety zdrojového jazyka“ (Klaudy, 2002b, s. 117). Tento význam je ale len zdanlivo iný, lebo význam cieľového jazyka je v logickom spojení s významom zdrojového jazyka, napr. *I wouldn't live so long.* → *Nem érem meg azt a napot* (Nedožijem sa toho dňa).

2. Gramatické úkony prekladu:

- a) Gramatická konkretizácia a generalizácia: O gramatickej konkretizácii hovoríme vtedy, ak prekladáme do jazyka, kde sú gramatické kategórie, ktoré chýbajú v zdrojovom jazyku (gramatický rod, určité/predmetové časovanie, slovesné predpony atď.), napr. *ő* → *she* (ona). Generalizácia sa uskutočňuje kvôli „chýbajúcim“ kategóriám, ktoré existujú v jednom jazyku a v druhom nie, napr. *she* → *ő*.
- b) Gramatické premiestnenia: Zmení sa pôvodný slovosled vety, napr. *She said: „...“* → *„...“ – mondta a lány* („...“ – hovorilo dievča).
- c) Gramatické výmeny: Zmena formy, slovného druhu slov alebo zmena úlohy vo funkcii vetného člena. Neskoršie budem vykladať v prvom rade zmeny foriem, a to zmenu singuláru na plurál a plurálu na singulár, napr. *my legs* → *a lábam* (moja noha), *they slunk like cats* → *úgy osonnak, mint a macska* (kradnú sa ako mačka).

5. Slovensko-maďarské páry toponým ipeľského regiónu

Slovenské mapy po potrianonskom období³, ktoré som preskúmal, obsahovali 356 rôznych zemepisných názvov. Pri porovnaní máp rôznych jazykov sa vykreslia charakteristické črty prekladu, na základe ktorých som určil tri hlavné kategórie: a) transkripcia, b) kalky, c) slovenské meno vytvorené na základe novej motivácie.

Keďže vytvorenie kalkov skúmam v širšom kontexte, poskytnem sa príležitosť na podrobnejší výklad jednotlivých úkonov prekladu.

Pri ukázkach zemepisných názvov napísaných po maďarsky nasledujem pozemkovnícku mapu (PM). Kde pri slovenskom variante existuje v maďarskom jazyku len „hovorový variant“, označím to písmenami HV a variant uvádzam podľa platného pravopisu maďarského jazyka (napr. *Kopasz-erdő* [HV]). Často sa vyskytuje aj to, že mapa (napísaná po maďarsky alebo po slovensky) uvádza názov v dvoch variantoch. Takéto varianty uvádzam oddelene s dvojbodkami (napr. *Felső fenék : Felső Fenék, Horný Čarad : Horný Čarad*). V zátvorke sú varianty, na ktoré neplatí daný úkon prekladu, napr. *Belső legelő (: Belső legelő) → Vnútný pasienok, Gyümölcsös irtások → (Vyrúbaný sad) : Klčoviny*. V mnohých prípadoch obsahujú PM napísané po maďarsky aj slovenské preklady. Keď tieto preklady sú iné, ako na základných mapách (ZM), uvádzam obidve varianty oddelené znakom / (napr. *Pustatina Čarad [PM] / Čaradská pustatina [ZM]*). Tieto varianty môžu byť výsledkami rôznych úkonov prekladu.

5.1. Transkripcia

Nasledujúcich 25 zemepisných názvov by sme mohli pokladať za lexikálne výpožičky, ak predpokladáme hovorové používanie „slovenského“ variantu. Vo výskume som ale vychádzal z názvov, ktoré sa nachádzajú na mapách. Doteraz som nezískal podklady o používaní slovenských názvov, podobné výskumy plánujem uskutočniť v budúcnosti. Ani úrady zaoberajúce sa kartografiou nerobili výskumy o tom, ako používajú miestni slovenskí obyvatelia (počet ktorých bol v čase prvých slovenských máp nepatrný a i dnes je ich málo) slovenské mená. Podľa mňa práve transkripcia je tu dôležitá, pretože pri príprave máp nerozhodol úzus používania, ale slovenský preklad. Tam, kde sa nepodarilo nájsť slovenský „originál“ a mali problémy i s prekladaním, jednoducho prepísali maďarské meno slovenským pravopisom. Mnoho z nižšie uvedených prípadov by bolo možné prekladať do slovenského jazyka (ako v spomenutých prípadoch *Berek, Egeres*), respektíve niektoré maďarské mená sú už prevzaté zo slovanských jazykov (napr. *Hustyanka → Hušťanka, Pleska → Plieška*).

Bajcsik → Bajčík, Bakák → Bakák, Berek → Berek, Csárad → Čarad, Csiklós → Čikloš, Dóna patak → Dóna potok : Dóna, Dutkás → Dutkáš, Egeres → Egereš, Hustyanka → Hušťanka, Irtás → Irtáš, Kocsárihegy → Kočáryhed', Kusttus → Kustuš, Mahér → Mahér, Matheisz → Matheis, Morotva → Morotva, Parassa → Parassa, Pleska → Plieška, Sódar → Šódar, Somosok → Šomoše, Szilva → Silváš : Silvas^o, Szengyi → Sendi, Tabán → Tabán, Tábla → Tabla, Tótmál → Tótmal, Tsárad → Čarad

5.2. Vytvorenie kalkov

Pri výskume úkonov prekladu rozlišujem proces vytvorenia kalku a jeho výsledok – kalk (ktorý môže byť zložené slovo alebo syntagma). Spomedzi kalkov som preskúmal len tie, medzi ktorými nenastal rozdiel vo význame. Rozdiely vo forme dvojíc mien poskytli príležitosť na vytvorenie nových kategórií (v niektorých prípadoch také

úkony prekladu, ktoré minimálne vplyvajú na význam). Po uvádzaní jednotlivých kategórií uvediem v zátvorke počet názvov tvoriacich danú skupinu.

Proces vytvárania kalkov pokladám za presné a doslovné „odzrkadlenie“ slov a výrazov, avšak medzi novovzniknutým slovom a jeho modelom zo zdrojového jazyka môžu byť rozdiely v motivácii a forme. Napríklad nemôžeme tvrdiť, že maďarský výraz *felhőkarcoló* (doslovne: driapač mrakov alebo mrakodriapač) nie je kalkom anglického *skyscraper*, lebo v anglickom výraze ide o driapanie oblohy a v maďarskom výraze o driapanie mraku. Ani o slovenskom slove *mrakodrap* nemôžeme tvrdiť, že nie je kalkom, hoci v tomto slove aj motivácia (podobne ako v maďarskom výraze, ale v slovenskom ide o driapanie mraku), aj gramatická forma je iná ako v anglickom jazyku (z tohto pohľadu by bolo vhodnejšia forma „mrakodriapač“).

Prekladateľ (či tvorca slova) čerpá nápad z cudzieho slova, preto motivácia a/alebo gramatická forma cudzieho slova je citeľná na preklade.

V tejto kategórii som preskúmal 305 zemepisných názvov. Slovenské názvy ipeľského regiónu vznikli v 85,67 % kalkovaním.

5.2.1. Kalky

Do tejto skupiny som zaradil tie páry, medzi ktorými nie sú významové rozdiely a aj rozdiely v gramatickej forme sú zanedbateľné. V týchto rozdieloch ide najmä o sformovanie gramatického rodu (napr. *Ganádi rét* → *Ganádska lúka*). V preskúmanom materiáli som našiel 136 kalkov, čo je 44,59 % názvov vzniknutých kalkovaním.

Obzvlášť zaujímavé sú maďarské apelatíva *folyam*, *folyó*, *patak* (veľrieka, rieka, potok), ktoré sa v časti slovenských prekladov neobjavia (*Duna folyam* → *Dunaj*, *lpoly folyó* : → *Ipeľ*). Tieto všeobecné podstatné mená môžeme brať v maďarských názvoch ako prístavky, ktoré netvoría základnú časť mena. V týchto prípadoch ide vlastne o kartografické údaje, ktoré sa v hovorových variantoch či v úze neobjavujú. V takejto forme môžeme považovať maďarské názvy za umelé, pri ktorých si prekladateľ všimol „umelosť“ a z väzby vybral len aktívnu časť mena. Slovenský variant je tak menej špecifický, teda má „širší význam“, vznikol procesom implicitácie, vynechaním významov. Je dôležité, že prekladateľ bral za podklad úzus. Zo spomenutých vyplýva, že v týchto prípadoch nejde o zmenu gramatickej štruktúry, preto som ich zaradil medzi kalky.

Alsó dőlő → *Dolný hon*, *Alsó dülő* : *Alsó dülő* → *Nižný hon*, *Alsó rétek* → *Dolné lúky*, *Baglyas* → *Sovčie*, *Békás* → *Žabinec*, *Belső legelő* (: *Belső legelő*) → *Vnútný pasienok*, *Bernecei út* → *Bernecká cesta*, *Bíróföldek* → *Richtárske zeme*, *Boros rét* → *Vinné lúky*, *Buzás völgy* → *Žitná dolina*, *Csáradi tábla* → *Čaradský blok*, *Czaradpuszta* → *Pustatina Čarad / Čaradská pustatina*, *Czigány és Póka harasz* → *Cigánska chrast*⁴, *Dinnyés* → *Dyňovisko*, *Dónakut és Sáncz* → *Donajská studňa a priekopa*, *Duna folyam* → *Dunaj*, *Dunaszélek* → *Dunajské okraje*, *Egeres* → (*Myšička*) : *Jelšava* : *Jelšovka*, *Egeres patak* → *Jelšovka*, *Elő rétek* → *Predné lúky*, *Első földek* → *Prvé zeme*, *Érsektő tája* → *Okolie Opátskeho jazera*, *Felső berek*⁵ → *Horný luh*, *Felső csárád* → *Horný Čarad* : *Horný Čarad*, *Felső dülő* → *Horný hon*, *Felső fenék* : *Felső Fenék* → *Horné dno*, *Felső kenderesek* → *Horné konopnice*, *Felső rétek* → *Horné lúky* (: *Lontovské lúky*), *Feneketlen tó* → *Jazero bez dna*, *Ganádi rét* → *Ganádska lúka*, *Gonoszpart* → *Drsný kopec*, *Görök árok* → *Jarok*

Górok, Gyerkrejáró → Hrkovský chodník, Hangyás → Mravenisko, Harasztszeg → Hraštský klín, Hársas → Lipina, Házhely rétek → Domovinárske lúky, Hidegkút → Studená studňa (: Studená dolina), Hídeleje → Predmostie⁶, Homok → Piesok, Hosszú földek és Prosniska → Dlhé zeme, Indóház → Zastávka, Indóház → Stanica, Ipoly → Ipeľ, Ipoly folyó : → Ipeľ, Ipoly mellett → Pri Ipli, (Ipolyszékek) : Ipolyszékek → Ipeľské okraje, Irtás → Klčovisko, Káposztások → Kapustníská, Kapros → Koproš, Káptalanmajor → Kapitulský dvor (/ Dvor ŠM), Kenderes → Konopisko : Konopnisko, Kenderes → Konopnica, Kenderesek → Konopiská, Keresztvölgy → Krížna dolina, Kertalja → Záhumie, Királybástya → Kráľovská bašta, Kis hidak → Mostíky, Kis Ipoly → Malý Ipeľ, Kis oldal → Malá strana, Kis-keszei határnál → Pri chotári Malých Kosíh, Kisváros → Mestečko, Kisvárosmajor → Dvor Kisváros / Dvor Mestečko, Kisvisk → Malé Vyškovce, Kopasz-erdő [HV] → Pustý vrch, Kopaszpart → Holý breh, kornyaszeg → Korňansky klin : Korňanský klín, Kosztor → Kostná (: Rovné), Kovácsi patak → Kováčovský potok, Kövecses és szeptes → Štrkovisko, Közép dűlő → Stredný hon, Kőzúzótelep → Štrkáreň, Lázak → Lazy, Majorostyára dűlő → Majorošťanský hon, Malom vagy Venderétek → Mlynské lúky, Nagy Berek → Veľká húština, Nagy berek → Veľký luh, Nagy és Székdűlő → Veľký hon, Nagy homokok → Veľké piesky, Nagy jános → Veľký Ján / Veľký les, Nagy Ortvány → Veľké klčovisko, Nagy oszlás → Veľký diel, Nagy pást → Veľký pasienok⁷, Nagy somosok → Veľké Šomoše, Nagy völgy → Veľká dolina, Nagyerdő → Veľký les, Négő hegy → Vrch Négő, Öreghegy → Starý vrch, P[|]jeska → Pléška / Plieška, Papföldek → Kňažské zeme, Parlagoldal → Úhorová strana, Pereszlényi út → Preseľanyská cesta, Pinczés → Pivničný, Rakottya → Rakyta, Rétekre véggel → Koncom lúk, Rigóhegy → Drozdový vrch, Rózsás hegy → Ružový vrch, Rózsásdomb → Ružový kopec, Selmec → Štiavnička / Štiavica, Selmecz patak → Štiavnica, Somoshegy → Vrch Šomoš, Sóskörte → Slaná hruška, Szakállismajor → Sakálošský Dvor / Sokolský majer, Szárazrét → Suchá lúka, Százdí út → Sazdická cesta, Szegényvölgy → Chudobná dolina, Szemerédi patak → Semerovský potok, Szemerédi út → Semerovská cesta, Szenes → Uholné, Szetei út → Setichovská cesta, sziget → Ostrov, Sziget → Sihotť, Sziget és Nagy rét → Sihotť, Szilvás → Slivkovisko, Szovád völgye → Sovadská dolina, Szőlő völgy → Viničná dolina, m Szőlők → Vinice, Talpasok → Tlapy : Dlaby⁸, Tavak közti rétek : Tavak közti rétek → Lúky medzi jazerami, Teknősök → Korytáske, Telkek → Pozemok, Tésai út → Tešovská cesta, Tilalmas → Zakázané, Tiszteles és Alsó Fenék : Tiszteles és alsó fenék → Farské a dolné dno, Tompai út → Tompská cesta, Új szőlők → Nové vinice, Újmajor → Nový dvor, Ujtábla → Nové pole, Uradalmi dűlő → Panský hon, Uradalmi erdő : Uradalmi erdo : Uradalmi erdő → Panský les, Urasági dűlő → Panský hon, Vadalmás → Jablonie, Vende → Vendlové, Verebes → Vrabčie, Virághegy → Kvetový vrch, Zsobrakvölgy → Žobráccka dolina

5.2.2. Zmena formy

Medzi nasledujúcimi 93 párami mien (30,49 %) nie je veľký rozdiel vo význame, ale pri preklade nastala zmena gramatickej formy. Z hľadiska sémantiky je to zanedbateľné, ale rozdiel v gramatickej forme je nápadný. Rozdiel vyplýva z toho, že štruktúra oboch

jazykov nie je vždy izomorfná a iná je i štruktúra mien, napr. maďarským názvom s druhým členom syntagmy *alja* v slovenčine zodpovedajú názvy s predložkou *pod*.

Vo viacerých prípadoch je medzi maďarskou a slovenskou formou rozdiel v gramatickom čísle. V prvej skupine názvov je rozdiel len v gramatickom čísle, v ostatných skupinách sú okrem toho aj iné gramatické rozdiely (ktoré samozrejme vplývajú na formu slova).

Rozdiel v gramatickom čísle

V 22 pároch mien je rozdiel iba v gramatickom čísle. Spomedzi nich v 15 pároch má maďarský variant jednotné číslo, kým slovenský množné číslo. V 7 pároch je naopak maďarský variant v množnom čísle a slovenský v jednotnom čísle.

1. Jednotné číslo → množné číslo: *Aproszlás* → *Dieltlky, Felemás* → *Miešaniny, Hegyköz* → *Medzivírsie, Homok* → *Pieskoviská, Hosszúhomok* → *Dlhé piesčiny, Lázak* → *Lazáky, Mahér rét* → *Mahérové lúky, Mogyorós és Zambák* → *Lieštiny, Nagyzslás szőlők alatt* → (*Velké diely za Vinicami* :) *Velké diely pod vinicami, Rajföldek* → *Rajská zem, Rétköz* → *Medzi lúky, Szedermes* → *Černice, Szúnyogos* → *Komárovce, Telek* → *Funduše, Uradalmi rét* → *Panské lúky*.
2. Množné číslo → jednotné číslo: (*Belső legelő* :) *Belső legelő* → *Vnúťorný pasienok, Csárad kertek* → *Záhradný Čarad, Homokok és Homokok mellett* → *Piesok, Irtványok* [HV] → *Irtván, Kopaszok* → *Plešina, Öreg lucernások* → *Staré d'atelinisko, Pallagok* → *Pallag*.

Postponovaný člen v maďarskom jazyku → predložka v slovenskom jazyku

V slovenskom preklade 39 maďarských názvov, ktoré majú postponovaný člen vyjadrujúci smer, sú namiesto postpozícií predložky.

Ide o zložitý úkon prekladu, ktorý vplýva na gramatickú štruktúru a spôsobuje i modifikácie vo významovej štruktúre slova.

V prípade maďarského *felé* a jeho slovenského pendantu *do* je len typologický rozdiel, podľa ktorého slovenskej predložke zodpovedá maďarský postponovaný člen. Doslovný preklad maďarského *felé* by bol výraz *smerom k...*, ktorý sa však v zemepisných názvoch nepoužíva.

1. *felé* → *do*: *Bél felé* → *do Bielowiec, Ipolyságfelé* → *do Šiah, Kis-Keszifélé* → *do Malých Kosíh, Kis-Peszek felé* → *do Malého Peseku, Ság felé* → *do Šiah, Szakállós felé* → *do Sakáloše* : *do Ipeľského Sokolca, Szalka felé* → *do Salky, Szetefelé* → *do Setichu* : *do Kubáňova, Tompafelé* → *do Tompy*
2. *felől* → *z*: *Esztergom felől* → *z Ostrihomu, Szete felől* → *ze Setichu, Visk felől* → *z Vyškoviec n/Iplom*
3. *alatt* → *za*: *Aproszlás szőlők alatt* → *Drobné diely za Vinicami* : *Drobné diely za vinicami, Nagyzslás szőlők alatt* → *Velké diely za Vinicami* (: *Velké diely pod vinicami*)
4. *alja* → *pod*: *Gödörálja* → *Pod jamou, Hegyalja* → *Pod Horou, Kert alja* → *Pod záhradami, Kertalja* → *Pod záhradmi, Máva alja* → *Pod Mavou, Négő alja* → *Pod Négóm, Part alja* → *Pod brehom, Pinczék alja* → *Pod pivnicami, Pusztákajla* → *Pod pustatinou, Somos alja* → *Pod Šomoše, Szekeresd alja* → *Pod Szekeresdom, Závaz alja* → *Pod závozom*

5. eleje → pred: *Mészög eleje* → *Pred hlbunami*, *Pincek eleje* → *Pred pivnicami*
6. megett/mege → za: *Berekmegett* → *Za kružinami*, *kertmege* → *Za záhradou*, *Kertmegett* → *Za záhradami*, *Sáncz mege* → *Za priekopou*, *Szőlők megett* → *Za vinicami*
7. köze → medzi: *Két út köze* → *Medzi cesty*
8. fölött/főle → nad: *Szőlők fölött* → *Nad vinicou*, *Templom fölött* → *Nad kostolom*, *Viski út főle* → *Nad vyškovskou cestou*
9. melléke/mellék → pri: *Holt Ipoly melléke* → *Pri Mŕtvom Ipli*, *Sármellék* → *Pri blate*.

Tieto typy môžeme brať za také, v ktorých medzi inojazyčnými variantmi sú gramatické a významové rozdiely, ale z hľadiska onomastiky tieto rozdiely sú zanedbateľné, a páry môžeme považovať za rovnaké. Ako mená sú vlastne presnými prekladmi, aj keď sa v dotýčajúcich jazykoch používajú v inej gramatickej forme.

Prípona v maďarskom jazyku → predložka v slovenskom jazyku

V slovenskom preklade 19 maďarských názvov, obsahujúcich príponu – kde prípona má podobnú funkciu ako postponovaný člen v predošlej skupine (vlastne určujú smer) – sa namiesto sufixu objavuje predložka:

- a) -ra → do: *Ipoly-Szakállosra* → *do Sakáloše*;
- b) -ra → k: *Nagy útra dűlő* → *Hon k Veľkej ceste*;
- c) -ra → nad: *Szetei utra dűlő* → *Nad Kubáňovskou cestou*;
- d) -ról/-ről → z/zo (ze): *Alsó-Szemerédről* → *z Dolniech Semerovcov*, *Bajtáról* → *z Bajtavy*, *Bélről* → *z Bieloviec*, *Kis-Sallórol* → *zo Šalova* : *z Tekovských Šanúžek*, *Páldről* → *z Paldu*, *Parkanról* → *z Parkanu*, *Párkányról* → *z Parkany*, *Pástórol* → *z Pastoviec*, *Százdról* → *ze Szazdic*, *Százdról* → *zo Szazdic*, *Tergenyéről* → *z Trgyně¹⁰*, *Tompárol* → *z Tompy* : *z Tupej*, *Zalabárol* → *ze Zalaby*;
- e) -nál/-nél → pri/u: *Litánál* → *Pri Litašovi* : *U Litaša* : *U Litašu*, *Temetőnél* → *Pri cintoríne*, *Zalabai útnál* : *Zalabai utnál* → *Pri zalabskej ceste*.

Privlastňovacia skladba bez morfémy (s nulovou príponou) → privlastňovacia skladba s morféom

V slovenskom preklade 13 maďarských názvov, ktoré obsahujú nulovú príponu privlastňovania sa objavuje morféma označujúca privlastňovanie:

Bánknút → *Bánova studňa*, *Bárány rétek¹¹* → *Baranie lúky*, *Bikarét* → *Býčia lúka*, *Farkashegy* → *Vlčí vrch*, *Farkaslyukak* : *Farkaslyuk* → *Vlčie jamy* : *Vlčia díera*, *Farkasszög* → *Vlčí klín*, *Farkasvölgy* → *Vlčia dolina*, *Dávid berek* → *Dávidov háj*, *Juharos és kovácsirtvány* → *Kováčské rúbanisko*, *Kígyósdomb* (: *Kígyós*) → *Hadí vršok*, *Konczpástya* → *Koncovo pastvina*, *Mankhegy* → *Mankov vrch*, *Rókalyukak és alsó erdő* → *Líšcie díery*.

5.2.3. Zmena gramatickej štruktúry mena

V niektorých už spomenutých úkonoch prekladu sa v istej miere zmenila gramatická štruktúra, ale zmena významu bola vždy zanedbateľná. V nasledujúcich 32 úkonoch

prekladu (10,49 %) zmena gramatickej štruktúry spôsobuje zmenu významu, presnejšie modifikáciu obsahu mena. V niektorých nasledujúcich názvoch je aj zmena v gramatickom čísle. Keďže tento rozdiel nie je dominantný, s týmito názvami sa zaoberám v tejto časti štúdia.

Implicitácia

Prostredníctvom implicitácie vzniklo 27 slovenských názvov.

Z 21 dvojdielnych maďarských názvov sa stali procesom prekladu jednodielne slovenské názvy. Táto zmena formy ale nie je dôsledkom spojenia významov, keďže pri preklade je možné jedným slovom vrátiť význam dvoch alebo viacerých slov bez toho, aby sa zmenil význam alebo obsah informácie pôvodného výrazu. V nasledujúcich dvojdielnych maďarských menách je prekladaná len jedna časť celkového výrazu.

Na základe toho, ktorá funkčná časť mena sa dostane do slovenského prekladu, môžeme vyčleniť dve skupiny:

1. do slovenského jazyka sa dostane základná časť názvu (8): *Cseres oldal* → *Stráň*, *Dunalápa* → *Bariny*, *Falu alatt rét* → *Lúky*, *Gyümölcsös irtások* → *(Vyrúbaný) sad* : *Kiőviny*, *Ipoly homoka* → *Pieskoviská*, *Legelő pólások* → *Dodatky*, *Magyalas és Egerdő* → *Les*, *Uradalmi tag* → *Diely*;
2. do slovenského jazyka sa dostane rozlišujúca časť názvu (13): *Csádék körtvélyes* → *Šariny*, *Gyepfőldék* → *Pažit*, *Hangyásmajor* → *Handaš*, *Kenderföld* → *Konopisko*, *Kendervölgy* → *Konopisko* : *Konopnisko*, *Kertallyi tábla* → *Pod záhradmi* : *Pod záhradami*, *Kertmegi vető* → *Záhumenice*, *Mészög* → *Hlbiny*, *Patakra dűlő* → *K potoku*, *Ság felőli vető* → *Od Šiah*, *Sás dűlő* → *Šariny*, *Szőlőhegy* : *Újhomokok* → *Vinice*, *Tompa felőli vető* → *Od Tupej*.

Pri preklade nasledujúcich dvoch názvov (*Béli határnál* → *Pri bielovskom*, *Szuh út föle* → *Nad hradskou*) sa dostanú obidve časti maďarského mena do slovenského variantu. Na vyjadrenie funkcie základnej časti mena v zdrojovom jazyku použije variant v cieľovom jazyku rozlišujúcu časť (alebo niektorú z rozlišujúcich častí) maďarského mena. Formanty danej funkcie sa objavia aj vo variante zdrojového jazyka.

V prípade ďalších dvoch názvov úkon prekladu sa líši od hore uvedeného v tom, že výsledok prekladu bude dvojdielny a nie jednodielny: *Nagyoszlás a Mahéron* → *Veľké diely*, *Kis somo és nagy somorét szög* → *Šomova lúka*. V druhom názve ide o dve rozdielne lúky, ktoré sú v slovenskom mene spojené. Tento jav je podobný spojeniu významov.

S nasledujúcimi dvomi názvami by sme sa mohli zaoberať aj pri kalkoch (*Homokok a proszlás* → *Piesky* : *drobné diely*, *Rajcsur Nagyszás* → *Výbeh* : *Veľké diely*), lebo nepočítajúc rozdiel v gramatickom čísle, ide o „presné“ analógie. V obidvoch prípadoch prekladateľ premiestňuje do slovenčiny dvojdielne maďarské meno tak, že jednotlivé časti mena pokladá za samostatné zemepisné názvy. Teda kým maďarské meno označuje jeden zemepisný útvar, slovenské dva. Táto absurdnosť nebola problémom pre prekladateľa asi preto, lebo – poznajúc daný kataster – vedel, že na území sú zemepisné názvy *Homok(ok)* a *Aproszlás*. Jeho znalosť menného registra ale nebola tak dokonalá, aby vedel, že spoločné používanie spomenutých chotárných názvov značí iný útvar povrchu. Nie je pravdepodobné, že prekla-

dateľ použil slovenské varianty na jeden lokalizačný bod, pretože v jednom prípade použil pomlčku (*Piesky – drobné diely*), kým v druhom čiarku (*Výbeh, Veľké diely*).

Explicitácia

Pomocou explicitácie vzniklo 5 slovenských názvov. Nasledujúce jedno- alebo dvojdielne názvy sa zmenili na dvoj- alebo viacdielne: *Bánsághi* → *Dom Bánsághiho*, *Felső kukoriczás* → *Horné kukuričné pole*, *Hosszuak* → *Dlhé vetvy* : *Dlhá vetiev*, *Indóház* → *Železničná zastávka*, (*Kígyósdomb* :) *Kígyós* → *Hadí vršok*.

5.2.4. Iné spôsoby

Do tejto skupiny som zaradil 16 slovenských názvov (6,22 %), ktoré vznikli iným, doteraz nespomenutým spôsobom. V niektorých prípadoch sa síce objavujú už poznané procesy a úkony, ale vždy spoločne s novými spôsobmi, ktoré modifikujú význam novovzniknutého slova.

V prípade dvoch mien maďarskej prípony zodpovedá slovenská predložka (*Ipoly-Pásztói hattárra dűlő* → *Hraniční hon od Pastoviec*, *Kis-Keszi határra dűlő* → *Hraničný hon od Malých Kosíh*): rozdiel je v tom, že sú pripojené k inej časti mena. To je dôvodom iného významu slovenského mena. Takýto úkon prekladu je odôvodnený rozdielmi v lexikálnych väzbách oboch jazykov a nie rozdielom v gramatike jazykov. Odborná literatúra prekladateľstva nazýva tento jav premiestnením významov (Klaudy, 2002b, s. 113 – 116).

V prípade nasledujúcich 9 mien prekladateľ nepokladá viacčlenné zemepisné názvy za jednotný celok, preto sa do slovenského jazyka dostanú samostatné významy jednotlivých častí mena: *Gyümölcsös irtások* → *Vyrúbaný sad* : (*Klčoviny*), *Két út köze Visk felé* → *Vyškovské medzicestie*, *Kisberek* → *Kroviny*, *Belső félhold* → *Vnútorý značený hon*, *Külső félhold* → *Vonkajší značený hon*, *Külső hegy* → *Závršie*, *Partonvaló* → *Na vršku*, *Rózsások* → *Kvetnica*. V slovenskom jazyku vznikli varianty, ktoré sú opisné a nevrátia presný význam maďarského názvu. V novovzniknutom mene však nemôžeme rozprávať o inej motivácii.

5 prekladaných mien je tak špecifických, že sa nepodobá ani na jednu z hore uvedených skupín a aj v procese prekladu môžeme nájsť viac úkonov. Preto ich radšej uvádzam samostatne po jednom:

Gödriek → *Jamy*: V slovenskom variante sa stratí funkcia prirovnania.

Hegydűlő → *Na vrchu*: V slovenskom variante sa stratí časť mena určujúca druh územia a funkcia určujúca smer a pomery povrchu je v slovenskom variante vyjadrená pomocou predložiek a pádových prípon.

Kiskút pást → *Pri studničke*: V slovenskom variante sa stratí časť mena určujúca druh, ale denotát je určený naďalej menom určujúcim orientáciu. Slovenská predložka *pri* je v maďarskom jazyku vyjadrená príponou *-nál/-nél* (maďarský názov znamená oblasť zarastenú hustou trávou, kde je studnička).

Kis utyika → *Pri chodníku*: Rozdiel v dvoch variantoch nie je zmena gramatickej štruktúry (dvojdielne → jednodielne), ale zavedenie novej funkcie – určujúcej orientáciu (doslovný preklad by bol „malá cestička“).

Kutak → *Studničky*: Význam slovenského názvu je rozšírený o nový komponent: deminutívna prípona odkazuje na mieru studne, čo v maďarskom variante chýba.

5.3. Slovenský variant je založený na novej motivácii

V 51 prípadoch novovzniknutých slovenských mien – čo predstavuje 14,32 % z celkového materiálu – meno variantu bolo založené na novej motivácii, a nie na preklade maďarského mena.

Agyigás és Szegényvölgy → *Slovenský dvor*, *Alsó lehen* → *Dolný odpočinok*, *Bagók* → *Viničky*, *Bakláza* → *Pri močariskách*, *Belső földek* → *Pri dedine*, *Belső lehen* → *Vnútorný odpočinok*, *Bencze* → *Kolíska*, *Csádék körtvélyes* : *Telkek és körtvélyes* → *Pri železnici*, *Csonka* → *Pri Ipli*, *Egeres* → *Myší hod*, *Egeres* → *Myšička* (: *Jelšava* : *Jelšovka*), *Elletés* → *Stráň*, *Ereszlény* : *Eresztény*^{A2} → *Výпустok*, *Felső lehen* → *Horný odpočinok*, *Felső rétek* → (*Horné lúky*) : *Lontovské lúky*, *Heczkúta* → *Posmešná studňa*, *Hidegkút* → (*Studená studňa*) : *Studená dolina*, *Ipolyszékek* (: *Ipolyszélek*) → *Ipeľské okraje*, *Ispan földek* → *Pri trati*, *Ivolyás* → *Malé vinice*, *Káptalanmajor* → (*Kapitulský dvor* /) *Dvor ŠM*, *Kosztor* → (*Kostná* :) *Rovné*, *Kőpedek tó* → *Žabie*, *Körtélyes teteje* → *Panský les* (*Uradalmi erdő*), *Külső lehen* → *Vonkajší odpočinok*, *Lehenek* → *Odpočinky*, *Lucska* → *Nad vyškovskou cestou*, *Mahét homoka* → *Mahérové lúky*, *Mogyorós és Seregély* → *Vinice u Modorošu*, *Mogyorós föle* → *Rovné*, *Mogyorósi tábla* → *Pod Lieštinami*, *Muharosok* → *Mladý porast*, *Nagy Berek* → *Veľký diel*, *Nagyhegy* → *Vinice*, *Németföldek* → *Nemecké zeme*^{A3}, *Nyüggő* → *Ilovité*, *Oldalirtvány* → *Pri Plešine*, *Öreghegynéli Mogyorós* → *Starý Lieškovec*, *Ötrendes Kőpedéktónál* : *Ötrendes és Kőpedéktónál* : *Ötrendes és Kopedéktónál* → *Žaburiny*, *Pokófa* → *Pavúči strom*, *Proletár föld* → *Kamenec*, *Ráczok rétje* → *Lúka raczkov*^{A4}, *Rakottyás* → *Sklad*, *Sóspást* : *Sós pást* → *Slanisko*^{A5}, *Székto* : *Szíkto* → *Plytké jazero*, *Ujhegy* → *Vinice*, *Vadalmás* → *Pivničky*, *Vadalmás* → *Plané*, *Verbokok* → *Vřbiny*, *Vinnyés* → *Vinné*, *Zakhegy* → *Žabinec*

Nasledujúce názvy „železnice“ (9) vlastne nie sú „ozajstnými“ zemepisnými názvami. V týchto prípadoch ide o kartografické opisy, ktoré majú funkciu mena. V ich preklade sa nájde skoro každý úkon prekladu, s ktorými som sa zaoberal v tomto odseku, napríklad kalk (*Cs. Állami vasutak Csata-Ság* → *Československé štátné železnice Čata-Šahy*) a explicitácia (*Hontmegyei helyi érdekű vasút Krupina-Ság* → *Hontianská župna miestná dráha vo štátnom provozu Šahy-Krupina*). Keďže tvoria svojskú skupinu, zaoberám sa s nimi osobitne.

Cs. Állami vasutak Csata-Ság → *Československé štátné železnice Čata-Šahy*, *Cs. Állami vasútak Csata-Ság* → *Čs. Štátne železnice Čata-šahy*, *Cs. Állami vasútak Csata-Ság* → *Čs. štátne železnice Čata-Šahy* / *Československé štátné dráhy Šahy-Štúrovo*, *Cs. Állami vasútak Csata-Ság* → *Čs. štátne železnice Čata-Šahy-Krupina*, *Čs. állami vasútak Bratislava-Szob* → *Čs. štátne železnice Bratislava-Szob* : *Československé štátné dráhy Bratislava-Štúrovo (Szob)*, *Čs. állami vasútak Csata-Ság* → *Čs. štátne železnice Čata-Šahy*, *Čs. állami vasútak Csata-Ság-Krupina* → *Čs. štátne železnice Čata-Šahy-Krupina*, *Hont megyei helyi érdekű vasutak Krupina-Ság* → *Hontianská župná dráha Krupina-Šahy*, *Hontmegyei helyi érdekű vasút Krupina-Ság* → *Hontianská župna miestná dráha vo štátnom provozu Šahy-Krupina*.

6. Záver

Vo všeobecnosti platí, že prevažnú väčšinu prekladov motivovalo pôvodné maďarské meno. Len o malej časti toponým ipeľského regiónu môžeme tvrdiť, že pôvodný názov bol slovenský (napr. *Hustyanka* → *Hušťanka*, *Pleska* → *Plieška*). Horeuvedený výskum dokazuje, že slovenské názvy úzko súvisia s maďarskými, okrem kalkov a transkripcií sú výsledkami takých gramatických úkonov prekladu, ktorých výsledkami nie sú mená s modifikovaným významom (alebo význam je modifikovaný len v malej miere). Rozdiely sú výsledkom najmä odlišností gramatickej štruktúry a slovotvorných špecifík oboch jazykov.

Tabuľka č. 1. Úkony prekladu

Kalkovanie	Kalky	136	49 % (38,20 % [*])
	Zmena formy	93	33,57 % (26,12 % [*])
	Zmena gramatickej štruktúry	32	11,55 % (8,98 % [*])
	Iné spôsoby	16	5,77 % (5,33 % [*])
	Spolu	277	100 % (78,47 % [*])
Transkripcia		25	7,08 %
Nová motivácia		51	100 % (14,32 % [*])
Spolu		353	100 %

Poznámka: *V porovnaní s celkovým prekladom

Mená tvorené kalkovaním tvoria 78,42 % celkového prekladového materiálu. 38,20 % výsledkov prekladu sú kalky. Zmena formy nastala v 26,12 % a zmena gramatickej štruktúry v 8,98 % celkového materiálu. V 5,33 % slovenských prekladov nie je možné určiť presný úkon prekladu. Ide o zložité úkony, ktoré sa dostali medzi „iné spôsoby“ prekladu. 7,08 % mien sú tvorené transkripciou. Iba 14,32 % slovenského menného materiálu vzniklo inou motiváciou ako maďarské meno.

Áký materiál používal prekladateľ? Pozemkovoknižné mapy vznikli prevažne na začiatku 20-tych rokov 20. storočia. Vo väčšine prípadov je aj odkaz na rok vzniku maďarského originálu (napr. 1887/1927). Našiel som mnoho takých máp, na ktorých sa odkazuje na pôvodné pramene z času monarchie spôsobom „na základe...“ alebo „prepis stavu podľa...“. Vo väčšine prípadov tieto mapy ani neprekladali maďarské názvy. Základné mapy sa datujú od 70-tych rokov 20. storočia do dnešnej doby a tie obsahujú len slovenské záznamy. Preberajú a v niektorých prípadoch modifikujú mená z pozemkovoknižných máp.

Poznámky

1. Pozemkoknižné mapy vydané po r. 1920 boli vlastne prevzatia máp vzniknutých na konci 19. storočia.
2. V maďarskom jazyku neexistuje gramatický rod: preto je len jedno osobné zámeno jednotného čísla tretej osoby (ő).
3. V tomto výskumu sa zaoberám so slovenskými zemepisnými názvami tak pozemkoknižných máp (PM), ako aj základných máp (ZM). Robím to preto, lebo nie sú významné rozdiely medzi slovenskými zápismi oboch máp. V prípade takého rozdielu samozrejme označím rozdielne varianty.
4. Na mapách PM je „zložená“ forma, z ktorej prekladateľ použil len jednu časť.
5. V preskúmaných názvoch slovenskými pendantmi maďarského *berek* (háj, pobrežné krovie) boli *háj*, *húština*, *kružina*, *luh*. Slovenské názvy zodpovedajú maďarským výrazom, pretože ide o oblasť obrastenú krovínami a stromami. V istom zmysle slovenské varianty rozširujú význam maďarského *berek*, preto tu ide o proces generalizácie.
6. Medzi variantmi je rozdiel len v gramatickej forme (význam je totožný), preto som ich zaradil medzi kalky.
7. Asi ide len o významovú súvislosť, lebo maďarské *pást* (oblasť husto zarastená nízkou trávou) je variantom maďarského slova *pázsit* (pažiť, trávnik), ktoré je slovanského pôvodu. V slovanských jazykoch slovo *pažiť* je derivátom slova *žiť*, teda pravdepodobne nie je súvislosť medzi slovami *pást* a *pastva*.
8. Význam slov *tlapa* a *dlaba* je rovnaký.
9. Je zaujímavé, že kým maďarské meno je len koreň slova, v „slovenskom“ variante je derivačná morféma. Na slovenskú formu vplýval pravdepodobne hovorový variant slova, ktorý sa používa i dnes vo forme *Szilvás* (čítaj ako *silváš*).
10. Vplyv českého jazyka.
11. V prípade *Bárány-rétek* a *Kigyós-domb* (nasleduje neskoršie) nejde o prívlastňovacie sklady, ale kvôli spôsobu prekladu má miesto v tejto časti.
12. *Eresztvény* je mladý les (FNESz. 1: 426).
13. Mohli by sme hovoriť aj o kalku, ak *Német-földek* („nemecké polia“) boli majetkom Nemcov, a nie rodiny Német.
14. Je možné, že prekladateľ nevedel, že *Rác* je meno rodiny, ale poznal druh ovce „racka“ a na základe podobností dvoch slov urobil preklad. Je ale viac pravdepodobné, že ide o pravopisnú chybu. Zostavovateľ mapy namiesto formy *Rác*zov napísal chybné formu *raczkov*.
15. Podobné ako v prípade *Német-földek*. Slovenský variant bol motivovaný významom mena Sós (slaný).

Použitá literatúra

- A katonai térképek krónikája* [Kronika vojenských máp] 1996. Készítette a Magyar Honvédség Térképészeti Hivatala. Budapest.
- BAKÁCS, István 1971. *Hont vármegye Mohács előtt* [Hontianska župa pred Moháčom]. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Codex diplomaticus et epistolaris Slovaciae*. I. Ad edendum praeparavit Richard Marsina. Bratislavae, MCMLXXI.
- N. CSÁSZI, Ildikó 1997. *Nyitra környéke helynévanyagának változásai* [Premeny zemepisných názvov okolia Nitry]. Budapest – Miskolc: MNyTK, č. 209, s. 338 – 341.
- N. CSÁSZI, Ildikó 2002. Nyelvjárási és államnyelvi hatások Zoborálja helyneveiben [Vplyvy dialektu a štátneho jazyka na zemepisné názvy Podzoboria]. In: Szabó, Géza – Molnár, Zoltán – Guttmann, Miklós (eds.): *IV. dialektológiai szimpozion*. Szombathely 2001, 206 s.
- N. CSÁSZI, Ildikó 2006. *Zoborálja földrajzi neveinek névélettana* [Životnosť zemepisných názvov Podzoboria]. In: Vörös Ferenc (ed.): *Vallanak a neveink múltjáról és jelenéről. Magyar névtani kutatások Szlovákiában*. Budapest – Nyitra: MNyTK. č. 225, Magyar Nyelvtudományi Társaság – Konstantin Egyetem Közép-európai Tanulmányok Kara.

- FNESZ.: Kiss, Lajos 1997. *Földrajzi nevek etimológiai szótára* [Etimologický slovník zemepisných názvov]. 1–2. köt. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- HAJDÚ, Mihály 2002. *A magyar névkutatás helyzete* [Stav maďarskej onomastiky]. In: *Szőrös Kőr*, roč. 7, č. 6, s. 36 – 41.
- HOFFMANN, István 2002. *A magyar névkutatás az ezredfordulón* [Maďarská onomastika na prelome tisícročia]. In: HOFFMANN, István – JUHÁSZ, Dezső – PÉNTEK, János (eds.): *Előadások az V. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszuson (Jyväskylä, 2001. augusztus 6–10.)*. Debrecen–Jyväskylä, s. 9 – 22.
- HOFFMANN, István 2003. *Magyar helynévkutatás 1958 – 2002* [Maďarská toponomastika]. Debrecen. /Magyar Névarchívum kiadványai, 7./
- Hont vármegye és kiegészítések. Pesty Frigyes kézíratos helynévtárból* [Hontianska župa a doplnky. Z rukopisnej zbierky toponým Frigyesa Pestyho] 1984. Közreadja Bognár András. Szentendre: Pest Megyei Múvelődési Központ és Könyvtár.
- HORVÁTH, Ildikó – TELEKINÉ NAGY, Ilona 2000. *Csilizköz földrajzi nevei* [Zemepisné názvy Medzičilizia]. Pozsony: Kalligram.
- KIRÁLY, Lajos 1970. *A hivatalos névadó tevékenység hatása földrajzi neveink életére* [Vplyv úradnej pomenovacej činnosti na život našich zemepisných názvov]. In: *NytudÉrt.*, č. 70. s. 70 – 73.
- KISS, Lajos 1986. *Magyar–szlovák helységnév-magyarázatok* [Vysvetlivky maďarsko-slovenských zemepisných názvov]. *Nyr.*, roč. 110, s. 489 – 99.
- KLAUDY, Kinga 1999. *Az explicitációs hipotézisről* [O explicitačnej hypotéze]. *Fordítástudomány*, roč. 1, č. 2.
- KLAUDY, Kinga 2002a. *Bevezetés a fordítás elméletébe* [Úvod do teórie prekladateľstva]. Budapest: Scholastica.
- KLAUDY, Kinga 2002b. *Bevezetés a fordítás gyakorlatába* [Úvod do praxe prekladateľstva]. Budapest: Scholastica.
- KNIEZSA, István 2001. *Keletmagyarország helynevei* [Zemepisné názvy východného Maďarska]. Budapest: Lucidus.
- KULCSÁR, Aranka 2005. *Helységnévi kódváltások az Új Szó című napilapban* [Prepínanie kódov v zemepisných názvoch v časopise Új Szó]. In: Lanstyák, István – Menyhárt, József (eds.): *Tanulmányok a kétnyelvűségéről III*. Pozsony: Kalligram.
- LANSTYÁK, István 2000. *A magyar nyelv Szlovákiában* [Maďarský jazyk na Slovensku]. Budapest – Pozsony: Osiris – MTA Kisebbségkutató Műhely – Kalligram.
- LUTTERER, Ivan – KROPÁČEK, Luboš – HUŇÁČEK, Václav 1976. *Původ zeměpisných jmen*. Praha: Mladá fronta.
- MAJTÁN, Milan 1972. *Názvy obcí na Slovensku za ostatných dvesto rokov*. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied.
- MEZŐ, András 1982. *A magyar hivatalos helységnévvadás* [Maďarská úradná pomenovacia činnosť]. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- NÁDOR, Orsolya – KOMLÓS, Attila (eds.) 1998. *Kiút a csapdából? Nyelvi és nyelvhasználati jogok a Kárpát-medencében* [Východisko z pasce? Jazykové práva a práva používania jazykov v Karpatskej kotline]. Budapest: Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társasága.
- NYIRKOS, István 1970. *Térképeink névtani tanulságairól* [O onomastickom svedectve našich máp]. *NytudÉrt.*, č. 70. Budapest: Akadémiai Kiadó, s. 89 – 93.
- SÁNDOR, Anna 2000. *Anyanyelvhasználat és kétnyelvűség egy kisebbségi magyar beszélő-közösségben, Kolonban* [Používanie materinského jazyka a dvojjazyčnosť v maďarskej menšinovej rečovej komunite, v Kolíňanoch]. Pozsony: Kalligram Könyvkiadó.
- SZABÓMIHÁLY, Gizella 1998. *A nyelvhasználat törvényi szabályozása és a szlovákiai magyar nyelváltozatok jellemzői (Cseh)Szlovákiában 1918–1998 között* [Právna regulácia používania mien a charakteristické črty maďarského jazyka na Slovensku v bývalom (Česko)Slovensku v rokoch 1918 – 1998]. In: Filep, Tamás Gusztáv – Tóth,

- László (eds.): *A (cseh)szlovákiai magyar művelődés története 1918–1998*. 1. köt. Budapest: Ister, s. 132 – 197.
- TÖRÖK, Tamás 2002a. *Zoboralja földrajzi nevei a történeti térképek tükrében* [Zemepisné názvy Podzoboria na základe historických máp]. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- TÖRÖK Tamás 2002b. *Zoboralja magyar helynevei szlovák térképeken* [Maďarské zemepisné názvy Podzoboria na slovenských mapách]. In: Gréczi-Zsoldos, Enikő – Kovács, Mária (eds.): *Köszöntő kötet B. Gergely Piroska tiszteletére*. Miskolc, s. 190 – 194. /A Miskolci Egyetem Magyar Nyelvtudományi Tanszékének Kiadványai, 1./
- TÖRÖK, Tamás 2002c. *Zoboralja történeti helyneveinek vizsgálata* [Výskum historických mien Podzoboria]. In: *Fórum Társadalomtudományi Szemle*, 2002, roč. 4, č. 1, s. 107 – 123.
- TÖRÖK, Tamás 2005. *Tipológiai vizsgálatok Ipoly mente helynevei körében* [Typologické výskumy toponým ipelfského regiónu]. In: Vörös Ferenc (szerk.): *Regionális dialektusok, kisebbségi nyelvhasználat*. MNyTK. 224. sz. Budapest – Nyitra – Somorja, Magyar Nyelvtudományi Társaság – Konstantin Egyetem Közép-európai Tanulmányok Kara – Fórum Kisebbségkutató Intézet – Lilium Aurum, s. 153 – 160.
- TÖRÖK, Tamás 2006. *Ipoly mente tulajdonneveinek szlovák változatai* [Slovenské varianty vlastných mien ipelfského regiónu]. In: Vörös Ferenc (szerk.): *Vallanak a neveink múltjáról és jelenéről. Magyar névtani kutatások Szlovákiában*. MNyTK. č. 225. Budapest – Nyitra: Magyar Nyelvtudományi Társaság – Konstantin Egyetem Közép-európai Tanulmányok Kara, s. 83 – 95.
- VÖRÖS, Ferenc 2004a. *Névpolitika a Felvidéken* [„Politika mien“ na Felvidéku]. In: Glatz Ferenc (ed.): *A magyar nyelvi kultúra jelene és jövője*. 1. köt. Budapest: MTA Társadalomkutató Központ, s. 367 – 381.
- VÖRÖS, Ferenc 2004b. *A (történeti) személynévkutatás Felvidéken különös tekintettel a Trianon utáni fejleményekre* [Výskum (historických) osobných podstatných mien na Felvidéku, so zretefom na potrianonské výsledky]. In: Farkas Ferenc (ed.): *Magyar névtani kutatások itthon és határainkon túl*. Budapest – Jászberény: Magyar Nyelvtudományi Társaság – Szent István Egyetem Jászberényi Főiskolai Kar – Jászok Egyesülete, s. 39 – 59.
- VÖRÖS, Ferenc 2006. *Helynévkutatás a Felvidéken* [Výskum toponým na Felvidéku]. In: tenže (ed.): *Vallanak a neveink múltjáról és jelenéről: Magyar névtani kutatások Szlovákiában*. MNyTK. č. 225. Budapest – Nyitra: Magyar Nyelvtudományi Társaság – Konstantin Egyetem Közép-európai Tanulmányok Kara, s. 27–61.
- VÖRÖS, Ottó 1999. *Vízrajzi köznevek szóföldrajzi és jelentéstani vizsgálata* [Sémantický a dialektologický výskum hydrografických apelatív]. MNyTK 211, Budapest.
- VÖRÖS, Ottó 2005. *Néhány ritka tájzavunk szóföldrajzhoz* [Dialektologický výskum niektorých jedinečných nářečových slov]. In: Vörös Ferenc (ed.): *Regionális dialektusok, kisebbségi nyelvhasználat*. MNyTK. 224. sz. Budapest – Nyitra – Somorja: Magyar Nyelvtudományi Társaság – Konstantin Egyetem Közép-európai Tanulmányok Kara – Fórum Kisebbségkutató Intézet – Lilium Aurum, s. 129 – 142.
- VÖRÖS, Ottó 2006. *Regionalizmusok és archaizmusok szlovákiai magyar vízrajzi köznevekben* [Regionalizmy a archaizmy v maďarských hydrografických apelatívach na Slovensku]. In: Vörös, Ferenc (ed.): *Vallanak a neveink múltjáról és jelenéről. Magyar névtani kutatások Szlovákiában*. MNyTK, č. 225. Budapest – Nyitra: Magyar Nyelvtudományi Társaság – Konstantin Egyetem Közép-európai Tanulmányok Kara, s. 62 – 70.
- VSOS. : *Vlastivedný slovník obcí na Slovensku 1977–1978*. 1 – 3. zv. Bratislava. www.statistics.sk

Dialóg alebo konfrontácia

Úvodná úvaha k stretnutiu slovenských a maďarských intelektuálov a občianskych aktivistov*

323.1(437.6)

316.022.4(=511.141)(437.6)

342.7(437.6)

341.238(437.6:439)

Kľúčové slová: slovensko-maďarské vzťahy, dialóg, zodpovednosť politických a intelektuálnych elít, občianska spoločnosť, interpretácia spoločných dejín, úroveň práv národnostných menšín, zneužívanie etnickej karty, interkultúrne vzdelávanie a multikultúrna výchova, vízia spoločnej európskej budúcnosti.

A. Potreba dialógu

Naštartovanie skutočného dialógu je úloha, ktorá čaká na slovenských a maďarských intelektuálov, občianskych aktivistov, ale aj politikov a úradníkov na Slovensku. Áno, táto úloha ich čaká. Pretože za dvadsať rokov od revolúcie sa k nej – pre rôzne objektívne i subjektívne príčiny a dôvody – žiaľ, nedostali. Je toto hodnotenie príliš kruté? Podľa autora tohto textu nie. Žiaden skutočný dialóg sa tu doteraz totiž nevedol.

Dialóg na politickej úrovni mal podobu buď politického handlovania, vyjednávania, alebo vzájomného osočovania, prípadne chladného vzájomného ignorovania. A to platí aj pre „zlaté“, predcsákyovské, predficovské, idealizované obdobie rokov 1998-2006.

Existoval skutočný dialóg aspoň v prostredí intelektuálov, v rámci tretieho sektoru, akademickej obce? Tiež nie. Ak áno, tak len vo veľmi obmedzenej miere a v úzkych kruhoch. Postavenie maďarskej menšiny, či slovensko-maďarské (vnútroštátne) vzťahy ako téma je pre „normálnu“ časť akademickej obce takmer tabu. Okrem Spolo-

* Stať je mierne upravenou verziou úvahy, ktorá bola prečítaná 28. januára 2009 v Hoteli Kormorán v Čiliistove pri Šamoríne a ktorá neskôr vyšla v tlačenej forme v publikácii s obmedzeným nákladom s názvom *Slová*, venovanej 70. narodeninám Rudolfa Chmela, ktorú vydalo vydavateľstvo Kalligram začiatkom roku 2009. Keďže však text reaguje na mnohé pretrvávajúce stereotypy a mýty, ktorými sú opradené slovensko-maďarské vzťahy, rozhodli sme sa ho zaradiť aj do tejto publikácie.

čensko-vedného ústavu SAV v Košiciach a niekoľkých ojedinelých (a parciálnych) iniciatív iných ústavov (Historický, Politologický, Etnologický) a niektorých univerzitných fakúlt tu neexistuje nijaké sústredené úsilie popasovať sa s touto problematikou. V rámci tretieho sektoru sa téma tiež pomerne úspešne obchádza, resp. sa obmedzuje na občasné prieskumy verejnej mienky, väčšinou len s prvoplánovým spracovaním. Pokiaľ sa aj objavujú hodnotenia postavenia maďarskej menšiny, či úrovne jej práv, tieto sú zriedka konfrontované s tým, čo si myslia samotní Maďari, či s porovnateľnými situáciami v zahraničí. Nemožno tvrdiť, že sa neorganizovalo množstvo seminárov, konferencií, besied, že sa nerealizovali rôzne projekty, zameriavajúce sa sčasti aj na tu riešenú problematiku. Častokrát sa však tieto iniciatívy zamotávali do protirečení vyplývajúcich z ignorovania niektorých dôležitých okolností.

A. 1. Nerozlišovanie dvoch – síce vzájomne súvisiacich, ale predsa len zásadne rozdielnych – dimenzií slovensko-maďarského vzťahu. Väčšinou sa nazeranie na slovensko-maďarské vzťahy automaticky prenáša na bilaterálnu, medzištátnu úroveň. Kľúč k slovensko-maďarským vzťahom však leží najmä na Slovensku, ako to niekoľkokrát povedal Rudolf Chmel a iní, vrátane autora tohto referátu. Práve vnútroštátny slovensko-maďarský dialóg je to, čo chýba najviac.

A. 2. Do určitej miery s tým súvisí aj politika donorov, bez ohľadu na to, či je to štát, alebo mimovládny, súkromný donor, či Európska únia. Na bilaterálne (cezhraničné, medzištátne, medzinárodné) projekty je ľahšie získať peniaze. Nádej na podporu majú najmä aktivity, ktoré sa sústreďujú na to, „čo nás spája“, alebo sa obmedzujú na presviedčanie presvedčených, bez skutočnej pridanej hodnoty. Ignoruje sa takto jadro problémov, práve kvôli ktorým viazne celková slovensko-maďarská spolupráca. Alebo sú výzvy koncipované tak, že preferujú projekty zaoberajúce sa menšinovou problematikou ako s celkom, či s problematikou tzv. multikulturalizmu, ktorá je sama osebe značne štruktúrovaná. Otázka postavenia maďarskej menšiny je však taká osobitná, že do takto koncipovaných programov nezapadá.

A. 3. Vidno tu aj určitú zdržanlivosť a obavy zo strany slovenských partnerov. Tému postavenia maďarskej menšiny či slovensko-maďarských vzťahov považujú za príliš spolitizovanú záležitosť, ktorá danej inštitúcii ťažko prinesie plusové body. Navonok sa táto obava potom ideologizuje v podobe „nemáme dostatok kapacít, času“, „nie je to predmet nášho prioritného záujmu“, „je dostatok iných, čo sa téme venujú“. Maďarská (menšinová) občianska spoločnosť je potom v postate ponechaná sama na seba, aby sa borila s vlastnou obhajobou, ako aj s negatívnymi dopadmi faktu, že partitocentrizmus Strany maďarskej koalície (SMK) nadobudla v prostredí maďarskej menšiny dominantné, ba až hegemonistické postavenie.

A. 4. Maďarská menšina je veľmi vďačná za akékoľvek prejavy a gestá sympatie. Aj preto medzi Maďarmi v prezidentskej kampani raketovo vyskočili preferencie Ivetty Radičovej. Pritom, objektívne vzaté, je ťažké identifikovať konkrétne predstavy sympatickej političky o menšinovej politike štátu, resp. o politike voči maďarskej menšine. Takisto je ťažké identifikovať, aké sú konkrétne predstavy (ak vôbec sú) o menšinovej politike tej – už chvályhodne početnej – skupiny slovenských intelektuálov, novinárov a angažovaných občanov, ktorí sa neboja otvorene protestovať proti zjavnej diskriminácii

cii na etnickom základe, či sa neboja odsúdiť vyvolávanie národnostnej neznášanlivosti a xenofóbie. (Kauza Hedvigy Malinovej, permanentná protimaďarská hystéria SNS, brutálny zásah polície v Dunajskej Strede.) Ťažko však hľadať medzi týmito prejavmi vyjadrenie podpory komplexnému legislatívnemu a inštitucionálnemu riešeniu otázky národných menšín, a maďarskej menšiny obzvlášť. (Okrem naozaj ojedinelých výnimiek.) Stanovisko prevažnej časti demokratickej verejnosti možno zhrnúť tak, že v zásade s postavením a právami maďarskej menšiny žiaden problém nie je, takisto nie sú problémy ani medzi Slovákami a Maďarmi všeobecne, to len zopár politikov vyvoláva napätie.

A. 5. Uvedené hodnotenie však mienkotvorná časť maďarskej elity nezdíela. Pričom tu vôbec nejde o Miklósa Durayho, ani SMK ako takú. Tento názor nezdíela ani tá „liberálna“ časť maďarských intelektuálov (viditeľní najmä okolo Fórum Inštitútu a Kalligramu, prípadne Fakulty stredoeurópskych štúdií v Nitre, či Nadácie Palisády), ktorí sa urputne snažia o udržanie slovensko-maďarského dialógu v konfrontačnej atmosfére, ktorá na Slovensku vládne.

A. 6. Má o skutočný dialóg záujem politická reprezentácia maďarskej menšiny na Slovensku? Niekedy sa z pohľadu Slovákov zdá, že nie, pretože „vychádza so svojimi požiadavkami vždy v nepravú chvíľu a nevhodným spôsobom“. Otázka je, kedy príde tá správna chvíľa, a či vôbec má taká chvíľa niekedy prísť?

Začiatkom roku 1990 bola nesprávna chvíľa: budovala sa demokracia a Maďari prišli s požiadavkou univerzity, dvojjazyčných tabúľ, princípom samosprávnosti, kolektívnych práv. Väčšinu Slovákov to iritovalo, považovali to za ranu pod pás. Tak ako kossuthovci roku 1848 požiadavky štúrovcov.

Roku 1998 tiež nebola správna chvíľa: bolo treba naprávať Mečiarove excesy a prinavrátiť Slovensko na cestu do EU a NATO.

Roku 2006, 2007, 2008 to tiež nebolo ono. Akékoľvek maďarské požiadavky len prilievali olej do ohňa, hnali vodu na mlyn Slotovi a Ficovi a narušali opozičnú spoluprácu „demokratických síl“.

Odpor k akýmkoľvek požiadavkám, prejavom, či činom maďarských politikov vyvoláva aj v liberálnom maďarskom intelektuálovi pochybnosti, či je slovenská verejnosť vôbec uzročená s tým, čo je podstatou slobody prejavu, slobody hlásania politického názoru, slobody združovania, slobody pohybu?

A. 7. Znamená to, že na maďarskej polovici ihriska je všetko v poriadku? Nie, zďaleka nie. Je to dokonca horšie, ako si to slovenskí intelektuáli myslia. Avšak nie preto, že by sa SMK naozaj pripravovala na odtrhnutie južného Slovenska, alebo niečo podobné. Ani nie preto, že vedúci predstavitelia SMK občas niečo zahlásia o autonómii a prehodnotení niektorých diskriminačných Benešových dekrétov. Niet maďarského intelektuála s aspoň akým-takým všeobecným rozhľadom o svete, ktorý by si nemyslel, že určitá forma samosprávnosti, resp. väčšieho podielu na správe vecí, ktoré sa bytostne týkajú maďarskej komunity na Slovensku, by jej nemala prináležať. Takisto treba s lupou hľadať Maďara, ktorý by nemal zásadný problém s Benešovými dekrétmi. Avšak aj s tým, akým diletantským spôsobom SMK s danými témami zaobchádza.

A. 8. Maďarská komunita na Slovensku stojí na jednej nohe. Tou nohou je SMK. Nie je to dobré, pretože keď tú nohu niekto podrazí, menšina sa ocitne s veľkým treskom na zemi. A ešte je tu aj riziko, že si SMK tú jednu nohu podrazí sama.¹

Je absolútne nevyhnutné, aby maďarská komunita stála na nohách dvoch. A tou druhou musí byť sebedomá, zorganizovaná občianska spoločnosť. Paradoxne, k utlmeniu hlasu občianskej spoločnosti prispela veľkým dielom SMK práve počas „zlatého veku“ svojho pôsobenia. Keď bola vo vláde. Naučila „svojich“ tomu, že len ona je tá, čo má licenciu na všetko spojené so životom menšiny. Ona je tá, čo všetko zariadi, a ak aj nezariadi, zasadí sa u niekoho, aby sa to „vybavilo“, či už doma, alebo v Budapešti. Tým do značnej miery prispela k izolácii občianskej spoločnosti Maďarov od občianskej spoločnosti Slovákov. Jednou z príčin toho, prečo sa subjekty z južného Slovenska v súčasnosti nedostávajú ku grantom zo štrukturálnych či iných fondov, je síce selektívna, klientelistická politika vládnej moci, tou je druhou je však aj neschopnosť predložiť dostatok kvalitných projektov, spojená s nedostatkom sebadôvery pri absencii dostatočne silného politického krytia.

Občianskych združení a nezávislých inštitúcií s maďarským prvkom je napriek tomu na Slovensku pomerne dosť. Je najvyšší čas, aby sa zorganizovali a nechali zaznieť svoj hlas. Tento hlas sa nemusí vo všetkom líšiť od hlasu SMK, ale musí to byť iný hlas, nezávislý od straníckej politiky. Ináč sa akékoľvek – aj úplne racionálne návrhy a požiadavky – môžu odbiť tým, že sa umelo stotožnia s politikmi, ktorých obraz je v očiach slovenskej verejnosti naštrbený. (Pričom je v túto chvíľu už nepodstatné, či oprávnene, alebo nie.)

A. 9. Kto má byť vnútorným motorom slovensko-maďarskej spolupráce, slovensko-maďarského zblížovania a porozumenia? Veď doterajší vývoj naznačuje, že si slovenská, rovnako aj maďarská komunita vystačia sami pre seba. Vzletné výzvy k budovaniu občianskej spoločnosti narážajú na fakt, že na Slovensku skutočne existujú dve komunity – slovenská a maďarská, ktoré si v mnohých aspektoch žijú svojím vlastným životom. K výzvam k zblížovaniu na občianskom princípe veľká časť Maďarov vzhliada s nedôverou, práve preto, že v takom zblížovaní vidí predzvesť asimilácie. Nakoniec, legislatívna a administratívna prax na Slovensku ich v tom do značnej miery aj potvrdzuje. Maďari sa „musia“ naučiť po slovensky, ale Slováci nemusia prejavíť čo i len vôľu porozumieť Maďarom. I keď aj Rámcový dohovor, aj slovensko-maďarská zmluva predpokladajú – aspoň fakultatívne – výučbu jazyka druhého národa aj vo väčšinovom prostredí a kladú veľký dôraz na interkultúrne vzdelávanie a spoznávanie spoluobčanov patriacich k inej národnosti, v praxi sa z týchto ideálov nerealizuje nič. Možno že by sa zišli aj bilingválne školy elitného charakteru, tak ako existujú na Slovensku bilingválne školy už v takmer ľubovoľnej kombinácii. Bilingválne školy ako tretia možnosť, ktorú by si mohli zvoliť rodičia, ktorí sú naozaj bytostne spätí s oboma komunitami a oboma kultúrami. Absolventi týchto bilingválnych škôl by mohli byť tou vrstvou intelektuálnej elity, ktorá by pohla slovensko-maďarskými vzťahmi dynamickejšie vpred. Maďarská menšina však bude vždy odmietať snahy vládnej moci transformovať na bilingválne školy existujúce maďarské vzdelávacie ustanovizne. V súčasných podmienkach centralizovaného, preideologizovaného školstva by to bol prostriedok postupnej deštrukcie maďarského školstva na Slovensku.

A. 10. Je tu teda pomerne veľká skupina ľudí, ktorá má (či mala by mať) eminentný záujem na slovensko-maďarskom porozumení. Sú to ľudia, ktorí majú prirodzený vzťah k obom komunitám, ktorí majú skutočne dvojité identity, žijú v zmiešaných

rodinách, zmiešanom prostredí. Aj keď sú v hĺbke duše Maďari alebo Slováci, nebránia im to v tom, aby sa dokázali dokonale vcítiť do kože druhého. Títo ľudia mlčia. Mlčia? Alebo sú umlčaní? Po stáročiach prirodzeného multikulturalizmu v Strednej Európe, šialenstvá 20. storočia prispeli k tomu, že nie je „kóšer“ byť dvojdomým, či viacdomým. Alebo predsa len? Príde snáď nová, mladá generácia opäť na chuť klasickeému „prešpuráctvu“? Ak sa táto, prirodzene multikultúrna vrstva nezmobilizuje, nevidí autor tohto textu možnosť radikálneho pokroku v slovensko-maďarských vzťahoch v krátkodobom, ale ani strednodobom horizonte.

A. 11. Maďarský intelektuál, ktorý sa dokáže vžiť do kože druhej strany, chápe určité racionálne jadro aj za výzvami Slovákov z južného Slovenska. Chápe, že každá etnická komunita, ktorá je v numerickej menšine, by mala mať k dispozícii nejaké reálne fungujúce mechanizmy, ktorými efektívne dokáže presadzovať tie svoje záujmy, ktoré sa bytostne týkajú jej identity a kvality života. Takéto konzultačné mechanizmy s pomerne silnými právomocami by mali (v zmysle komentáru Poradného výboru k článku 15 Rámcového dohovoru) prináležať všetkým (štátotvorným) etnickým komunitám, žijúcim v lokálnej menšine. Prečo na tom nemá záujem ani slovenská, ani maďarská elita? Obom je výhodnejšie presadzovať záujmy „svojej“ komunity z pozície moci, z pozície sily. Sila Slovákov je v samotnom štáte a jeho mašinérii, ktorá má neustále nutkanie zasahovať do právomoci miestnych orgánov. A Slováci v menšine, pri absencii iných možností, často o pomoc štátu aj volajú. Neuvedomujú si, že tým veci ešte viacej zamatávajú, že lepšie by bolo, keby sa vytvorili dohodovacie mechanizmy na lokálnej úrovni. Sila Maďarov je v ich zomknutosti a (ešte stále) relatívne silnej sídelnej homogenite. Tak sa dajú prečkať chudobné roky a aspoň čo-to si „urvať“ z toho, čo poskytuje lokálna moc. A keď bude me vo vláde, zase bude sveta žiť... Zabúdajú pri tom na to, že Maďari, ktorí žijú naozaj v menšinovom postavení aj na miestnej úrovni, na etnickom pomedzí, vo väčších mestách, v diaspóre, sú mnohonásobne znevýhodnení.

B. História a územie

Vystahovanie Maďarov zo Slovenska možno ospravedlniť vpádom Horthyho, vpád Horthyho možno ospravedlniť nespravodlivosťou trianonských hraníc, trianonské hranice útlakom národností, národnostnú politiku historického Uhorska tým, že Maďarov bojujúcich roku 1848 proti reakcii napadli národnosti na strane reakcie do chrbta, túto skutočnosť ďalšími krivdami a tak ďalej. Kto sa chce vymaniť z kruhu rovnako pravdivých a rovnako falošných téz, musí – ako ďaleko len dovidí – zaujať jednotný postoj voči všetkým krivdám spáchaným proti ľudskej dôstojnosti.

... nijaká nespravodlivosť, ktorej sa niekto dopustil, nemôže ospravedlniť nespravodlivosti druhých ...

István Bibó: Mierová zmluva a maďarská reakcia
(In: BIBÓ, István: *Bieda východoeurópskych malých štátov*. Bratislava: Kalligram 1996, preložila Katarína Kráľová)

„Spomedzi početnejších národov Uhorska – ku ktorým patrili aj Rumuni, Chorváti, Nemci, Srbi a Rusíni – nikto nie je svojou kultúrou a mentalitou taký blízky Maďarom, ako práve Slováci.“

László Sólyom, prezident Maďarskej republiky,
príhovor k študentom Univerzity Mateja Bela,
16. novembra 2006, www.keh.hu

1. Maďari a Slováci majú k sebe spomedzi bývalých národov Maďarského kráľovstva/Uhorska naozaj najbližšie. Má to viacero dôvodov, ale asi najvýznamnejší je ten, že slovenské etnikum/slovenský národ ako celok bol počas celej existencie Uhorska vždy jeho súčasťou, takisto celé súčasné územie Slovenska bolo vždy integrálnou súčasťou Maďarského kráľovstva. Aj vtedy, keď sa Uhorsko pod náporom Osmanskej ríše a vnútorných rozporov rozpadlo na tri časti. Vari žiadne iné územie bývalého Uhorska nebolo považované za natoľko integrálnu súčasť kráľovstva, ako práve severozápadné župy.

2. Turecká okupácia mala ďalekosiahly vplyv aj na ďalšie „zblížovanie“ slovenského a maďarského etnika v dôsledku značnej migrácie južno-severným a neskôr severo-južným smerom. Tieto pohyby mali značný vplyv aj na zblížovanie sa oboch ľudových kultúr. Zároveň obdobie tureckej okupácie časovo korelovalo so značným spoločenským pohybom a vývojom v západnej časti Európy, majúcim spätný vplyv aj na vtedajšie zachované územia štátu. Nové impulzy našli primárne uplatnenie práve v severozápadnej, „nedotknutej“ časti územia, aj vďaka rozvoju miest podnietenému nemeckými kolonistami. Podobnosť konfesionálneho zloženia maďarského a slovenského obyvateľstva – cca 80 % katolíkov a 20 % protestantov – tiež súvisí s touto historicky danou územnou previazanosťou. (Na rozdiel od Srbov, Rumunov a Rusínov, kde sa udržal, či prevládal pravoslávny, či gréckokatolícky obrad.)

3. Tri ostatné veľké národnosti Maďarského kráľovstva – Rumuni, Srbi a Chorváti – mali v druhej polovici 19. storočia (už opäť) svoje vlastné štáty za hranicami krajiny, resp. dosiahli v rámci Uhorska autonómiu (Chorváti).² Ich vzťah k etnicky zmiešaným územiám v rámci Uhorska bol teda trochu iný, než v prípade Slovákov. Tí nemali „vlastný“ štát – ich celá sídelná oblasť ležala vo vnútri krajiny. Myšlienka „vytrhnúť sa z daného štátneho útvaru slovenskú elitu veľmi dlho ani nenapadla, to však neznamená, že k „svojmu“ vlastnému, slovenskému územiu necítila silné väzby.

4. Z uvedených historických dôvodov však k územiu „Felvidéku“ cítili (a cítia) silné väzby aj Maďari. Toto puto bolo (a je) ďalej posilnené aj inými faktormi:

- relatívnou blízkosťou k hlavnému mestu a iným významným mestám, ako Győr, Eger, Miskolc, Ostrihom, Sárospatak;
- početnými vyobrazeniami „hornouhorských“ a slovenských miest, krajov, zvykov a ľudí v dielach významných maďarských umelcov (Jókai, Mikszáth, Márai, Bartók, Kodály, Csontváry-Kostka, Mednyánszky/Medňanský, Szinyei), pochádzajúcich, či prevažnú časť života žijúcich na území dnešného Slovenska,
- významnými osobnosťami, pochádzajúcich z tohto územia, či majúcich aspoň sčasti slovenský pôvod (Rákóczi, Tököly, Matej Bel/Bél Mátyás, Petőfi, Madách, Görgey, Dessewffy, Gábor Baross);

- historickými pamiatkami – viažucimi sa bytostne k histórii a sebaidentite maďarského národa;
- značnou premiešanosťou slovenského a maďarského obyvateľstva, ktorej napomáhala – okrem migračných pohybov – aj zmienená absencia konfesio-nálnych rozdielov.

5. Je chybou, či nedajbože provokáciou, ak Maďari cítia emocionálne puto k územia Slovenska? Nemalo by to Slovákov, práve naopak, tešiť, a nemali by sa snažiť z tohto vzťahu vyťažiť nejakú pozitívnu pridanú hodnotu? Nemali by sme z tejto danosti spoločne vygenerovať pozitívnu energiu, využiteľnú na ešte väčší duchovný i materiálny rozvoj oboch komunít? Myslia si Slováci, že keď pripustia, čo i len do malej miery, istú oprávnenosť „vlastníckeho“ vzťahu Maďarov (či už maďarskej menšiny, alebo Maďarov všeobecne) k „Felvidéku“, spochybní sa ich právo na vlastný štát, spochybní sa ich „historický a neodňateľný nárok“ na celé územie súčasného Slovenska (vrátane území s – ešte stále – väčšinovo maďarským obyvateľstvom)?

6. Je práve prebiehajúci „boj“ o geografické názvy v učebniciach „bojom o územie“? Áno, aj. Raz už takýto symbolický boj o územie prebehol – začiatkom 90. rokov pri tzv. tabuľových vojnách. Priznajme si úprimne, že i keď väčšina demokraticky zmýšľajúcich Slovákov odsudzuje metódy Jána Slotu, nie je stopercentne vnútorne presvedčená o tom, že je správne písať geografické názvy v maďarčine – hoc i len v učebniciach pre maďarské národnostné školy?! Je Slovensko aj štátom Maďarov, ktorí tu žijú? Zdá sa, že nie... Zákon o štátnom jazyku stanovuje, že „štátny jazyk má prednosť pred ostatnými jazykmi používanými na území Slovenskej republiky“, pretože „Slováci sú jediným štátotvorným subjektom na území SR“. Túto exkluzívnu filozofiu zákona o štátnom jazyku, ako aj preambulu ústavy (My, národ slovenský) nie je ochotná v súčasnosti zmeniť nijaká slovenská politická reprezentácia.

7. Maďari na Slovensku podľa predstaviteľov slovenskej politickej elity (a je úplne jedno, ku ktorému táboru patria) ani nežijú – žijú tu len „občania maďarskej národnosti“, „osoby patriace k národnostným menšinám“, či „príslušníci maďarskej menšiny“. Alebo „Slováci hovoriaci po maďarsky“. Všimnime si, ako úzkostlivo sa snažia túto dikciu pri svojich prejavoch dodržiavať všetci verejní činitelia. Nedajbože, ak by pripustili, že tu žijú Maďari – takto, bez prívlastkov – museli by im vari priznať akési kolektívne práva? Na druhej strane, Slováci za hranicami žijú. Autor ešte nepočul slovenského verejného činiteľa hovoriť o „občanoch Maďarskej republiky slovenskej národnosti“, či o „slovenských Američanoch“. O amerických Slovákoch a Slovákoch v Mlynkoch a Békešskej Čabe (*nie v Pilisszenkereszte a Békéscsabe*) však áno. Aj slovenská menšina v Maďarsku sú Slováci, aj maďarská menšina na Slovensku sú Slováci? Schizofrénia?

8. Možno. Ale buďme spravodliví. Je tu aj niečo, čo Bibó nazýva „existenčným strachom o spoločenstvo“. „Pre Západoeurópana vyznieva ako prázdna fráza, keď štátnik hociktorého malého národa východnej Európy hovorí o «smrti národa», «zániku národa»: Západoeurópan si vie predstaviť genocídu, porobu alebo pomalú asimiláciu, ale číry politický zánik je pre neho len prepiata predstava, kým pre východoeu-rópske národy je to citeľná realita.“³

Je normálne, ak sa niektorí Slováci domnievajú, že teraz, v 21. storočí, v EÚ a NATO, sú skutočne ohrozovaní Maďarmi? Naozaj tí politici, čo strašia maďarským iredentizmom a revizionizmom, či „základnými úkladmi“ politikov SMK a ich „separatistickými“ cieľmi, veria tomu, čo hovoria? Možno, že vo svojom populistickom amoku už natoľko stratili súdnosť, že tomu naozaj veria. Stačí však, že tomu verí, alebo aspoň sa toho podvedome obáva pomerne značná časť slovenskej populácie. Pretože tieto obavy potom politici „šikovne“ využijú pre zvyšovanie svojej popularity a pre odvedenie pozornosti od skutočných problémov.

9. Prečo má značná časť obyvateľstva (podvedomé) obavy z Maďarov? Určite k tomu prispievajú aj negatívne osobné a rodinné skúsenosti mnohých Slovákov, ktoré sa odovzdávajú z generácie na generácie a stávajú sa súčasťou kolektívnej pamäte, niekedy síce v mierne zdeformovanej podobe, ale s reálnym základom. Ide hlavne o obdobie posledných desaťročí existencie Rakúsko-Uhorska a o prechmaty maďarskej vrchnosti na územiach pripojených k Maďarsku po 1. viedenskej arbitráži.

10. To je však len jeden z dôvodov. Druhým je desaťročia trvajúce pomýlené vyučovanie dejepisu a úplná absencia multikultúrnej výchovy a interkultúrneho vzdelávania na školách, ako aj absencia multikultúrnej osvetovej dimenzie pôsobenia médií. Čo je najväčšou chybou učebníc vlastivedy, zemepisu a ostatných všeobecnozdávacích predmetov? Písanie geografických názvov? Iste, aj to. Učebnice vlastivedy však jednoducho ignorujú existenciu, život, kultúru a zvyky národnostných menšín žijúcich na Slovensku a naozaj posilňujú v žiakoch a študentoch dojem, ako keby Slovensko bolo „len“ štátom Slovákov. Navyše, učí maďarské deti z mechanicky preložených učebníc vlastivedy primárne určených pre deti slovenské (čo je prax, s nástupom nového vedenia ministerstva školstva ešte viac presadzovaná) je trend, ktorému chýba elementárny cit pre ľudskú, didaktickú a emocionálnu korektnosť.

11. K tomu sa už len pripája preceňovanie „trpiteľskej roly“ Slovákov v Uhorsku. Preceňovanie konfliktnej stránky slovensko-maďarských vzťahov v dejinách je úplne scestné. Neschopnosť podávať dejiny v širokých geopolitických a kultúrnych súvislostiach je zarážajúca. Utrpenie? Genocída? Večný konflikt? Čo sú potom milióny obetí „večných“ poľsko-ruských, poľsko-nemeckých, francúzsko-nemeckých, nemecko-českých, srbsko-chorvátskych a iných balkánskych konfliktov? Čo majú povedať Poliaci, ktorých územie neustále oscillovalo medzi ničím a pomaly najväčším štátnym útvaram „predruskej“ Európy? Čo majú povedať Nemci, ktorí mali (aj vlastným pričinením) na krku Hitlera, a potom ich ešte popresúvali v miliónoch po Európe ako dobytok? Čo majú povedať Židia so svojím Holocaustom, najväčším kolektívnym utrpením v dejinách? Ku ktorému dosť výraznou mierou prispeli aj Slováci a Maďari? A Rusi, Ukrajinci, ktorým nestačilo, že ich napádali a vraždili iní, kántrila ich aj vlastná vrchnosť v neuveriteľných počtoch? Balkánske národy? Oproti ich peripetiám sú slovensko-maďarské vzťahy neskutočnou idylou. Aj s nedorozumeniami rokov meruôsmych, so zatvorením slovenských gymnázií, Apponyiho zákonmi, áno, aj Černovou, Trianonom, Viedenskou arbitrážou a totálnou diskrimináciou Maďarov v ČSR po II. svetovej vojne. I keď, i keď, a to si musia uvedomiť zase tí, čo radí bagatelizujú: každé utrpenie je individuálne, a pre jednotlivca či pre jeho rodinu je malou útechou, či trpí len sám, alebo spolu so stovkami, tisíckami, alebo rovno miliónmi svojich dru-

hov. Práve preto je veľmi dôležité „zaujať jednotný postoj voči všetkým krivdám spáchaným proti ľudskej dôstojnosti.“

12. Takisto je však nepochopiteľné a neudržateľné, prečo sa s tým nedá konečne skončiť. Slováci by sa mali naučiť – už aj z dôvodov vyššie spomenutých – považovať Maďarské kráľovstvo/Uhorsko za svoj štát a budovať, spoločne s Maďarmi, na pozitívnych stránkach tisícročného spolužitia. Tá istá úloha stojí pred Maďarmi, aby si v plnej miere uvedomili, že Maďarské kráľovstvo bolo aj štátom Slovákov.

Dlhodobá vízia pre Slovensko je nepredstaviteľná bez toho, aby do nej Slováci nejakým spôsobom nezakomponovali Maďarov (a Rómov, samozrejme). Budovaniu takejto vízie sa však Slováci urputne bránia. Alebo sa jej bránia aj Maďari? Je však najvyšší čas na nej začať pracovať. Ešte pred tým, než bude nutné sa popasovať aj so skutočnými multikulturálnymi a civilizačnými výzvami, ktoré aj do našich, ešte stále mierne provinčných pomerov dotiahne globalizácia.

Epilóg

Od napísania tejto úvahy uplynulo pol roka. „Maďarská karta“ bola naplno využitá v kampani pred prezidentskými voľbami, keď podporovatelia Ivana Gašparoviča vystrašili mierumilovné slovenské obyvateľstvo údajným príslubom podpory maďarskej autonómie zo strany Ivety Radičovej. Pred voľbami do Európskeho parlamentu Národná rada SR na mimoriadnom zasadnutí prijala odsudzujúce vyhlásenie namierené proti Viktorovi Orbánovi, lídrovi maďarskej opozície pre jeho výroky určené všetkým Maďarom Karpatskej kotliny. Národná rada 30. júna schválila novelizáciu zákona o štátnom jazyku, ktorá vzbudila vlnu odporu a kritiky u Maďarov doma i v zahraničí. Vo voľbách do EP v Maďarsku sa výrazne presadilo krajne populistické Hnutie za lepšie Maďarsko – Jobbik, úzko napojené na neslávne známu Maďarskú gardu, ktorú budapeštiansky vrchný súd v júni zakázal. Napriek tomu ďalej pokračuje vo svojej činnosti v inej forme. V činnosti ďalej pokračuje aj Slovenská pospolitosť – pendant Maďarskej gardy na Slovensku, tá však pokračuje legálne, pretože Najvyšší súd nesúhlasil s jeho zrušením pre procesné chyby v konaní ministerstva vnútra. Kauza zbitej študentky maďarskej národnosti z augusta 2006 ešte nie je uzavretá – je zrejmé, že slovenské orgány sa snažia celú záležitosť zahrať do stratená, aby zakryli fakt, že prípad zneužili na politické ciele. Strana maďarskej koalície sa rozštiepila – vznikla strana Most – Híd. O slovo v rámci maďarskej menšiny sa však v organizovanejšej podobe prihlásila aj občianska spoločnosť. Vznikol Okrúhly stôl Maďarov na Slovensku ako nestranné, ale verejne aktívne fórum zaujímajúce stanoviská ku kľúčovým otázkam života maďarskej komunity. Na jar 2010 sa konajú v Maďarsku i na Slovensku voľby. Ekonomická a sociálna situácia bude asi len horšia. Maďarská karta však, ako vždy, bude k dispozícii. Dúfajme, že v partii nebude jediným esom.

Poznámky

1. Táto stať bola písaná ešte pred vznikom novej strany Most–Híd. To však nič nemení na názore autora o nutnosti existencie angažovanej menšinovej občianskej spoločnosti, schopnej koordinovane a organizovane vyjadriť svoje názory a záujmy a aj prakticky konať v prospech ich presadenia, aj nezávisle od straníckej politiky.
2. Postavenie Nemcov – kolonistov, v drivej väčšine mešťanov – bol úplne špecifický.
3. BIBÓ, István: *Bieda východoeurópskych malých štátov*. Bratislava: Kalligram 1996, s.178.

Záverečná správa o reslovakizačnej akcii

Problematike reslovakizácie, ako aj ďalších otázok povojnových dejín maďarskej menšiny na Slovensku bola v posledných dvoch desaťročiach zo strany slovenských (Štefan Šutaj, Ján Bobák), maďarských (Katalin Vadkerty) a čiastočne aj českých (Karel Kaplan) autorov venovaná veľká pozornosť.¹ Pre všetky monografie a štúdie spomínaných autorov je príznačné, že vznikli na základe dôkladného preskúmania a spracovania veľkého množstva archívnych materiálov. Tým viac prekvapuje, že v súvislosti s reslovakizáciou ani jeden z nich sa neodvoláva na dôvernú záverečnú správu Reslovakizačnej komisie z 30. júna 1949. Spomínaná *Správa o priebehu, likvidácii a výsledkoch reslovakizačnej akcie* bola vyhotovená na 104 stranách v jednom originály a štyroch kópiách, teda spolu v piatich exemplároch. Nami nájdenný a nižšie uverejnený exemplár, ktorý má číslo 1, je uložený v Národnom archíve Českej republiky v Prahe, fond 100/4 (Organizačné oddelenie ÚV KSČ 1945 – 1951), sv. 20, a. j. 145. Dokument, rozdelený do ôsmich kapitol, podrobne pojednáva o príčinách, priebehu, likvidácii, výsledkoch, výdavkoch a príjmoch reslovakizačnej akcie, uvádza právne poklady reslovakizácie a pokúša sa odhadnúť aj pravdepodobný počet Maďarov a Slovákov na južnom Slovensku, resp. národnostnú štruktúru obyvateľstva v južných okresoch Slovenska po reslovakizácii, výmene obyvateľstva a osídlení Maďarmi obývaných území slovenskými reemigrantmi a kolonistami. Bezpochyby ide o dokument, ktorý nielen že upresňuje, ale v mnohých otázkach aj skoriguje doterajšie poznatky historiografie o reslovakizácii.

„K zložitým problémom (...) patrí určitý počet osôb zainteresovaných na reslovakizácii“ – konštatoval vo svojej práci o reslovakizácii Štefan Šutaj.² Údaje z doteraz známych archívnych materiálov sú naozaj často rozporuplné, preto určenie presného počtu reslovakizantov patrilo dodnes k najproblematickejším a najdiskutovanejším otázkam reslovakizácie. Prvé údaje o výsledkoch reslovakizačnej akcie publikoval Juraj Zvara ešte v druhej polovici šesťdesiatych rokov minulého storočia. Vo svojich dielach, ktoré vyšli v maďarskom aj slovenskom jazyku, uvádza, že o reslovakizáciu bolo podaných 135 317 žiadostí, ktoré sa dotýkali 410 820 osôb. Z týchto bolo 84 141 odmietnutých, takže reslovakizovalo 326 679 osôb.³ Nové, od predošlých sa líšiace údaje prvýkrát priniesli monografie Štefana Šutaja a Katalin Vadkerty na začiatku deväťdesiatych rokov. Podľa Katalin Vadkerty, ktorá sa odvoláva na správu Reslovakizačnej komisie z januára 1948, v 120 636 žiadostiach požiadalo o slovenskú národnosť 435 264 osôb, vyhovené bolo 282 594 osobám.⁴ Štefan Šutaj za „najhodnovernejšie údaje“ o reslovakizačnej akcii považuje tie, ktoré sa uvádzali v liste vedúceho V. oddelenia Povereníctva vnútra L. Žitňana

z 20. júna 1949, podľa ktorých Reslovakizačnej komisii bolo podaných 140 000 prihlášok a z nich bolo kladne vybavených 108 545.⁵

Oficiálne výsledky reslovakizačnej akcie, obsiahnuté v záverečnej správe Reslovakizačnej komisie hovoria o tom, že komisia od 17. júna 1946 do 1. mája 1949 prijala celkovo 137 916 prihlášok, ktoré sa týkali 449 914 osôb. Prihlásky 83 739 osôb, ktoré sa hlásili k slovenskej národnosti už aj pri sčítaní ľudu z r. 1930, sa vybavovali urýchlene a dotýčných ani nepovažovali za reslovakizantov. Z ostatných 366 175 osôb Reslovakizačná komisia vybavila kladne 284 814 osôb a z rôznych príčin nevybavila, resp. odmietla 81 361 osôb.

Velmi hodnotná je nakoniec aj rozsiahla príloha záverečnej správy, ktorá obsahuje zoznam jednotlivých obcí južného Slovenska podľa okresov s počtom Maďarov, ktorí zložili štátoobčiansky sľub podľa zákona č. 245/1948 Sb. a s počtom prijatých reslovakizantov. Ide o doteraz neznáme údaje, spracovanie ktorých bezpochyby pri-náša taktiež veľa nových poznatkov o reslovakizácii.

Dokument publikujeme v nezmenenej podobe. Upravili sme iba pravopis, ktorý sme prispôbili súčasnej pravopisnej norme a zjavné preklepy či nesprávne vypočítané percentuálne pomery v tabuľkovej časti. Pri oprave chybné uvedených číselných údajov sme sa opierali o *Soznam obcí na Slovensku podľa správneho rozdelenia z 1. februára 1949*, vydaný Slovenským plánovacím úradom v roku 1949, ktorý uvádza počet obyvateľov pre každú obec a o predbežné výsledky štatistického spracovania reslovakizačného materiálu, ktoré boli pripravené v jarných mesiacoch roku 1949 a sú uložené v Slovenskom národnom archíve v Bratislave, fond Slovenská liga, kart. č. 7.⁶

Poznámky

1. K najvýznamnejším prácam o reslovakizácii, resp. zaoberajúcich sa aj s problematikou reslovakizácie patria: KAPLAN, Karel: *Pravda o Československu 1945 – 1948*. Praha: Panorama, 1990; ŠUTAJ, Štefan: *Reslovakizácia (Zmena národnosti časti obyvateľstva Slovenska po II. svetovej vojne)*. Košice: Spoločenskovedný ústav SAV, 1991; ŠUTAJ, Štefan: *Maďarská menšina na Slovensku v rokoch 1945 – 1948*. Bratislava: Veda, 1993; VADKERTY, Katalin: *A reszlovakizáció*. Bratislava: Kalligram, 1993; BOBÁK, Ján: Resimilácia a tzv. reslovakizácia po roku 1945. In: *Historický zborník* 6. Martin: Matica slovenská, 1996, s. 60 – 85. Bobák, Ján: *Maďarská otázka v Česko-Slovensku (1944 – 1948)*. Martin: Matica slovenská, 1996; VADKERTY, Katalin: *Maďarská otázka v Československu 1945 – 1948. Dekréty prezidenta Beneša a ich dôsledky na deportácie a reslovakizáciu*. Bratislava: Kalligram, 2002.
2. ŠUTAJ, Štefan: *Reslovakizácia... c. d.*, s. 45.
3. ZVARA, Juraj: *A magyar nemzetiségű kérdés megoldása Szlovákiában*. Bratislava: Vydavateľstvo politickej literatúry, 1965, s. 40; ZVARA, Juraj: *Maďarská menšina na Slovensku po roku 1945*. Bratislava: Nakladateľstvo Epoque, 1969, s. 66.
4. VADKERTY, Katalin: *A reszlovakizáció... c. d.*, s. 107; Vadkerty, Katalin: *Maďarská otázka... c. d.*, s. 446.
5. ŠUTAJ, Štefan: *Reslovakizácia... c. d.*, s. 36; ŠUTAJ, Štefan: *Maďarská menšina... c. d.*, s. 141.
6. Napriek tomu, že okresný súčet obecných údajov v prípade niektorých okresov sa ani po opravách nezodpovedá s počtom, ktorý je za príslušný okres v predošlých tabuľkách uvedený, sa nám podarilo prepočítaním jednotlivých položiek skorigovať viaceré chybné údaje.

Správa o priebehu, likvidácii a výsledkoch reslovakizačnej akcie 1946 – 1949

I. Otázka reslovakizácie

Pri aplikácii Stalinovej definície národa na pomery južného Slovenska zisťujeme, že na tomto území sme mali a máme ešte i dnes zhruba tri kategórie obyvateľstva: 1.) Slovákov, ktorí podľa všetkých znakov Stalinovej definície patria k slovenskému národu, 2.) Maďarov, ktorí analogicky sú príslušníkmi národa maďarského a 3.) medzivrstvu bez určitej národnej príslušnosti. Tejto medzivrstve chybovala dosiaľ výrazná príslušnosť jazyková a tým aj výrazná príslušnosť k slovenskej alebo maďarskej pospolitosti kultúry. Táto medzivrstva bola do nedávna a je čiastočné ešte i dnes národne defektná z hľadiska výraznej príslušnosti reči a kultúry.

Štúdium asimilačných procesov na južnom Slovenska nás poučuje, že táto medzivrstva vo svojej prevažnej väčšine je produktom dobrovoľnej alebo násilnej rečovej maďarizácie v pôvodne čisto slovenských, alebo etnicky premiešaných, pohraničných oblastiach. Svojim historickým vývinom na spoločnom území a v spoločnom hospodárskom živote prislúcha teda táto medzivrstva k národnej pospolitosti slovenskej, vzdialila sa však od nej čiastočnou alebo úplnou výmenou obcovej reči. U príslušníkov meštianskej triedy sa výmena reči dopĺňovala často aj vedomým prijatím „maďarského národného charakteru“. Z hľadiska súhrnu všetkých znakov, nutných pre nespornú príslušnosť k národu, prichodí konštatovať, že táto medzivrstva na vrchole maďarizačného úsilia pred prvou svetovou vojnou, nebola už slovenská a ešte maďarská a po 20 ročnom vývine v ČSR nebola už maďarská a ešte slovenská.

Národnostná politika za predmníchovskej ČSR, s odvolávaním sa na svoju liberálnosť a demokratičnosť, ponechala túto národne defektnú medzivrstvu svojmu osudu. Priamo do národnostnej sféry na južnom Slovensku nezasahovala. V tom bola proti maďarskej politike národnostného útlaku iste pokrokovejšia.

„Tolerantnosť“ čs. národnostnej politiky neposkytla však nijakú výraznejšiu možnosť, aby sa masa národnostne labilných a dekoncentrovaných poloasimilantov vrátila k svojmu národu. Ba svojimi nedomyšlenými metódami definície národnej príslušnosti, jednostranným vymedzením rečovou príslušnosťou, zbavila státisíce jazykové pomadžarčených, no ostatnými znakmi k slovenskému národu patriacich, možností prikloniť sa pri sčítaniach ľudu aj deklaratórne k svojmu pôvodnému etniku. Ostáva úradným tajomstvom, že sa pred spracovaním výsledkov sčítania ľudu z r. 1930 ex offo pozmenila v sčítacích hárkoch asi v 30 - 40.000 prípadoch zapísaná

slovenská národnosť na národnosť maďarskú a to s tým odôvodnením, že by bol nevysvetliteľný príliš veľký vzrast počtu osôb slovenskej národnosti v porovnaní so štatistickými dátami uhorskými. Mechanickým pridrievaním sa k takto získaným štatistickým dátam riadila aj školská, administratívna a cirkevná politika, ktorá nepripustila nijakú možnosť plynulej disimilácie. Je len prirodzené, že za takýchto okolností nemala táto medzivrstva dosť predpokladov zbaviť sa svojej národnej defektnosti. Väčšina z nej vplyvom pokrokovejšej hospodárskej politiky v ČSR sa duchovne až primkla k štátu a národu, no, pri zdôrazňovaní rečovej odlišnosti tomu príklonu nemohla dať ešte viditeľný výraz.

Iste niet pochybností, že je povinnosťou národa defektnosť časti svojich príslušníkov napraviť, ak si táto časť nápravu žiada. A po oslobodení volanie o definitívne skoncovanie s národnou labilnosťou bolo masové. Iste tu hrala dôležitú úlohu možnosť zachovania štátneho občianstva osobám slovenskej národnosti podľa ústavného dekrétu č. 33/1945, no, v priebehu reslovakizačnej akcie sa ukázali správnymi predpoklady o uvedomelej túžbe širokých mas tejto medzivrstvy po definitívnom uznaní rozhodnutia patriť k slovenskému národu. Domnievam sa, že reslovakizáciu treba hodnotiť predovšetkým z hľadiska prihlasujúcich sa. A z ich hľadiska je to proces definitívneho opúšťania národnej ľahostajnosti, je to rozhodnutie s konečnou platnosťou dotvoriť v sebe všetky znaky slovenskosti.

V tomto zmysle nie je teda reslovakizácia nijaký administratívny akt registrácie žiadnej zmeny národnosti, ale proces kvalitatívneho a kvantitatívneho dotvárania národa. Je logickým dovŕšením uvedomovacieho procesu, prerušeného a deformovaného vo svojom vývine národnostným útlakom. Je analogický procesu rečehizácie porakúšteného českého úradníctva vo Viedni, reslavizácie poturčených po oslobodení Balkánu, repolonizácie germanizovaných po oslobodení západného Poľska, reslovenizácie v Julskej krajine atď. Vo všetkých týchto procesoch vidíme završenie vývinovej tendencie, skoncovať s národnou vratkosťou a neurčitnosťou, a koncentrovať rozptýlené sily národa pre lepšie využitie pri národnom a ľudskom napredovaní.

Národná koncentrácia, sledovaná reslovakizáciou, je v úzkom súvisi s našou, cestou budovania socializmu. V terajšej svojej perióde, ako to Stalin zdôrazňuje, socializmus národy sceluje a dotvára. Dáva možnosť rozkvetu národných kultúr. Odstraňuje národnú rozptýlenosť a bezvýraznosť, ktorá pri doterajších možnostiach šovinistickej aktivizácie bola často príčinou národnostnej revnivosti.

II. Právny podklad reslovakizácie

S otázkou reslovakizácie sa zaoberal Zbor povereníkov na svojom zasadnutí už 2. apríla 1946. Schválil nasledujúce zásadné smernice:

1.) Osoby t. č. národnosti maďarskej, ktoré sa pri sčítaní ľudu. v r. 1930 hlásili k slovenskej národnosti alebo k inej slovanskej národnosti, majú sa pokladať za osoby národnosti slovenskej.

2.) Taktiež osoby, ktoré sú pôvodom národnosti slovenskej alebo inej slovanskej národnosti, majú sa pokladať za osoby národnosti slovenskej, ak sa k tejto národnosti hlásia a preukážu svoj slovenský alebo slovanský pôvod.

Predpokladom pre priznanie slovenskej národnosti podľa ods. 2. bolo, že patričné osoby v dobe zvýšeného ohrozenia republiky, teda od 21. mája 1938, svojim cíte-

ním a činnosťou, sa neprevinili proti záujmom Československej republiky a jej obyvateľstva.

Nebolo by bývalo preto možné podľa ods. 2 priznať slovenskú národnosť osobe, ktorá sa dopustila činu, zakladajúceho skutkovú podstatu zločinu alebo prečinu podľa zákona na ochranu republiky č. 50/1923 Sb. z. a n. alebo nariadenia SNR č. 33/1945 Zb. n. SNR; ktorá bola funkcionárom niektorej maďarskej politickej strany alebo organizácie (tieto sú v smerniciach podrobne vymenované); ďalej ktorá napomáhala maďarizácii zavádzaním maďarských inštitúcií kultúrnych alebo hospodárskych, rozširovaním maďarských škôl a maďarskej tlače alebo iným spôsobom. Sem patria tiež osoby, ktoré na základe verejnej funkcie alebo úradného postavenia za okupácie vyvíjali nepriateľskú činnosť proti osobám slovenskej národnosti, proti ZSSR a spojencom.

Pri posudzovaní týchto skutočností bolo treba brať v úvahu, či sa patričná osoba aktívne zúčastnila boja za oslobodenie Československej republiky so zbraňou v ruke, alebo či bola pre svoje pokrokové zmýšľanie fašistickým režimom prenasledovaná.

Smernice obsahovali podrobné ustanovenia o formálnom postupe pri reslovakizácii obyvateľstva a určili kompetenciu úradov. K smerniciam boli pridané aj niektoré pokyny pre podriadené úrady.

S otázkou reslovakizácie sa zaoberala aj Ministerská rada na svojom zasadnutí dňa 21. júna 1946 a uzniesla sa na tomto výklade pojmu maďarskej národnosti podľa ústavného dekrétu č. 33/1945 Sb.:

„Vláda Československej republiky uznáva sa, že za osoby maďarskej národnosti sa podľa ústavného dekrétu č. 33/1945 Sb. o úprave československého štátneho občianstva osôb národnosti nemeckej a maďarskej nepovažujú:

1.) osoby, ktoré sa pri sčítaní ľudu v roku 1930 hlásili k slovenskej, českej alebo inej slovanskej národnosti ako i

2.) osoby, ktoré sa k takejto národnosti hlásia dnes a sú slovenského, českého alebo iného slovanského pôvodu, ak

a) sa vážne neprevinili proti Československej republike alebo proti národu slovenskému, a českému,

b) neboli funkcionármi fašistických maďarských politických strán alebo ich organizácií ani

c) nepomáhali maďarizácii.

Pri posudzovaní skutočností, uvedených v bode 2) písm. b) a c) treba prizerať tiež k tomu, či sa dotyčná osoba činne zúčastnila boja za oslobodenie Československej republiky alebo či trpela pod nacistickým alebo fašistickým terorom.

Podrobnejšie smernice na vykonanie tohoto vládneho uznesenia vydá minister vnútra v súčinnosti tohto s poverenikom vnútra.“

Povereník vnútra na podklade tohto uznesenia vlády a na jeho vykonanie vydal dňa 17. júna 1946, pod. č. 20.000/I-IV/1-1946 vyhlášku o reslovakizácii obyvateľstva. Podľa tejto vyhlášky na základe uznesenia vlády o výklade pojmu maďarskej národnosti podľa dekrétu č. 33/1945 Sb. za príslušníkov slovenskej národnosti v rámci reslovakizácie sa dňom uverejnenia tejto vyhlášky mohli prihlásiť:

1.) osoby, ktoré sa pri sčítaní ľudu v r. 1930 hlásili k slovenskej, českej alebo inej slovanskej národnosti,

2.) osoby, ktoré sa k takejto národnosti hlásia dnes a sú slovenského, českého alebo iného slovanského pôvodu ak

- a) nikdy sa neprevinili proti ČSR,
- b) neboli funkcionármi fašistických strán alebo organizácií,
- c) nepomáhali maďarizácii.

Podľa tejto vyhlášky bolo možné prihlásiť slovenskú, českú národnosť u súpisového komisára na miestnom národnom výbore, alebo okresnom národnom výbore (správnej komisii) do 1. júla 1946.

Uznesenie vlády (ministerskej rady) zo dňa 21. júna 1946 a vyhláška povereníka vnútra zo dňa 17. júna 1946, č. 20.000/I-/1-1946 tvoria teda základnú normu pre reslovakizáciu obyvateľstva.

Na vykonanie týchto noriem vydala ešte vláda dňa 9. augusta 1946 uznesenie, podľa ktorého príslušné úrady, vybavujúce žiadosti o reslovakizáciu, majú sa riadiť až do tej doby, než bude známe rozhodnutie mierovej konferencie o československej požiadavke na presťahovanie 150.000 Maďarov z Republiky mimo rámca Dohody medzi Československom a Maďarskom o výmene obyvateľstva, týmito ďalšími smernicami:

1.) Pri vybavovaní žiadostí má sa postupovať tak, aby sa nezmarila možnosť presťahovať 150.000 Maďarov z Republiky, okrem tých osôb, ktoré majú byť presťahované na podklade zmienenej dohody,

2.) Nemajú byť reslovakizované osoby, ktoré treba považovať za zradcov, kolaborantov a osoby štátu nebezpečné (najmä z radov inteligencie).

3.) Nemajú byť spravídla reslovakizované osoby, ktoré majú bydlisko v tzv. osídľovacom priestore južného a juhovýchodného Slovenska, alebo ktoré sú vlastníčkmi poľnohospodárskej pôdy vo výmere väčšej ako 5 kat. jutár.

Vykonanie tohto uznesenia predvídalo tiež vydanie podrobnejších smerníc ministra vnútra v dohode s ministrom zahraničných vecí (štátnym tajomníkom v MZV), po dohode povereníka vnútra a predsedu Osídľovacieho úradu v Bratislave.

Práce, spojené s prevádzaním súpisu osôb, prihlásivších sa na reslovakizáciu, vykonával Osídľovací úrad pre Slovensko. Po predchádzajúcich poradách so zainteresovanými úradnými činiteľmi vydal podriadeným úradom a orgánom, prevádzajúcim súpis, tieto úpravy (smernice):

1.) Dňa 20. júna 1946, č. 6.784/II-1946 „Pokyny na prevedenie uznesenia vlády o výklade pojmu maďarskej národnosti“. Tieto pokyny obsahovali: výklad o pojme maďarskej národnosti (zhodný s výkladom uvedeným v uznesení vlády zo dňa 21. júna 1946), o osobách spornej národnosti, o bezpodmienečnej náležitosti reslovakizácie a objektívnych znakoch slovenského alebo slovanského pôvodu, ďalej o hlavnom sčítacom komisárovi, o územnom vymedzení súpisu, o sčítacích orgánoch a o spolupôsobení úradov a finančnej úhrade. Sčítacími orgánmi boli:

- a) Hlavný sčítací komisár v Bratislave,
- b) Okresní sčítací komisári v sídle príslušného ONV (OSK),
- c) Okresná sčítacia komisia.

Hlavného sčítacieho komisára menoval vládny splnomocnenec pre presídlenie a osídlenie. Hlavný sčítací komisár bol za výkon a prevedenie reslovakizačnej akcie (súpisu) zodpovedný priamo vládnemu splnomocnencovi.

Okresných sčítacích komisárov menoval hlavný sčítací komisár. Títo podliehali priamo jemu.

Okresní sčítací komisári pribrali si ako pomocné orgány miestnych sčítacích komisárov pre jednotlivé obce v príslušnom okrese z osôb miestnych pomerov znalých.

Do pôsobnosti okresného sčítacieho komisára patrilo organizovať, riadiť a previesť súpis osôb dosiaľ spornej národnosti a hlásiacich sa teraz k národnosti slovenskej.

Okresná sčítacia komisia pozostávala: z predsedu, ktorého menoval povereník vnútra, štyroch členov (školský inšpektor, osvetový inšpektor, okresný veliteľ NB a vedúci úradu MNV tej obce, o ktorej obyvateľov sa jednalo). Týchto ustanovil hlavný sčítací komisár. Dvoh členov s hlasom poradným si pribral do komisie predseda okresnej sčítacej komisie z osôb ználych miestne pomery.

Okresná sčítacia komisia preverovala „Osvedčenia“ prihlásených osôb, uznášala sa väčšinou hlasov.

2.) Dňa 25. júna 1946 pod č. 7.135/II-1946 vydal Osídľovací úrad „Záverečné smernice pre reslovakizáciu“ všetkým prednostom úradov ONV (OSK), okresným sčítacím komisárom a predsedom sčítacích komisií na Slovensku. Obsahujú prevažne pokyny formálneho rázu, úpravu o nakladaní s hotovým súpisovým materiálom a o spôsobe jeho doručovania hlavnému sčítaciemu komisárovi.

Minister vnútra v dohode s ministrom zahraničných vecí a po vypočutí povereníka vnútra a predsedu Osídľovacieho úradu v Bratislave vydal dňa 14. marca 1947 smernice na vykonanie § 1. odst. 1 a 2 úst. dekrétu prezidenta republiky zo dňa 2. augusta 1945, č. 33 Sb., o úprave československého štátneho občianstva osôb národnosti nemeckej a maďarskej ako i na vykonanie uznesení vlády zo dňa 21. júna 1946 a zo dňa 9. augusta 1946 (smernice na vykonanie reslovakizácie) a súčasne menoval tiež členov Reslovakizačnej komisie v Bratislave.

Smernice na vykonanie reslovakizácie obsahovali tieto ustanovenia:

Osoby, ktoré sa pri sčítaní ľudu v r. 1930 podľa úradného dokladu hlásili k slovenskej, českej alebo inej slovanskej národnosti, mali sa považovať zásadne za osoby slovenskej, českej alebo inej slovanskej národnosti.

Osobám, ktoré sa k slovenskej, českej alebo inej slovanskej národnosti hlásia dnes z vlastnej vôle a písomne, a sú slovenského, českého alebo iného slovenského pôvodu, mohla byť priznaná slovenská, česká alebo iná slovanská národnosť, ak u nich neexistovali vylučovacie dôvody. Pri tomto bolo treba prizerať tiež k tomu, či sa dotyčná osoba činne zúčastnila boja za oslobodenie republiky alebo či trpela pod nacistickým terorom.

Ak takýmto osobám bola priznaná slovenská, česká alebo iná slovanská národnosť (resp. ak prihlášku na reslovakizáciu takýchto osôb Reslovakizačná komisia prijala a konštatovala u nich, že sú slovenskej, českej alebo inej slovanskej národnosti), nepovažovali sa za osoby maďarskej národnosti vzhľadom na ustanovenie úst. dekrétu č. 33/1945 Sb.

Slovenský pôvod týchto osôb bolo treba zistiť v každom konkrétnom prípade, pričom pri posudzovaní skutočností rozhodných pre posúdenie pôvodu bolo treba skúmať najmä tieto znaky:

- a) obcovaciu reč,
- b) návštevu škôl a výchovu detí,
- c) členstvo v spolkoch a organizáciách,
- d) rodinné alebo príbuzenské vzťahy,
- e) skutočnosť, či žiadateľ žije či nežije v zmiešanom manželstve,
- f) skutočnosť, či príbuzenstvo presídľuje alebo nepresídľuje z Maďarska a pod.

Tieto skutočnosti sa skúmali buď na základe predložených dokladov alebo výpovedí znalcov miestnych alebo národnostných pomerov.

Nebolo možné zásadne priznať slovenskú, českú alebo inú slovanskú národnosť osobám, ak

- a) sa dopustili trestného činu, tvoriaceho skutkovú podstatu zločinu, alebo prečinu podľa zákona č. 50/1946 Zb. n. SNR, alebo ináč sa previnili proti ČSR,
- b) boli funkcionármi fašistických maďarských strán alebo organizácií,
- e) neboli síce funkcionármi takýchto strán alebo organizácií, ale svojím postojom v dobe zvýšeného ohrozenia republiky sa pričínili o jej rozbitie,
- d) napomáhali maďarizácii.

Podkladom pre rozhodovanie podľa týchto smerníc bola prihláška, podaná podľa vyhlášky povereníka vnútra č. 20.000/HV/1-1946 zo dňa 17. júna 1946.

O jednotlivých prihláškach rozhodovala Reslovakizačná komisia ako orgán Ministerstva vnútra. Mala svoj rokovací poriadok a podrobné smernice, ktoré schválil minister vnútra.

Ak boli splnené podmienky pre priznanie slovenskej, českej alebo inej slovanskej národnosti, Reslovakizačná komisia prikázala okresnému národnému výboru, príslušnému, podľa bydliska prihlásenej osoby, aby vydal potvrdenie o slovenskej, českej, alebo inej slovanskej národnosti. Príkaz Reslovakizačnej komisie bol pre okresný národný výbor záväzný.

O rozhodnutí vyzoomela Reslovakizačná komisia súčasne Povereníctvo vnútra a Osídľovací úrad pre Slovensko.

Reslovakizačná komisia ustanovila sa na svojom zasadnutí, konanom dna 12. mája 1947. Na tomto zasadnutí stanovila aj svoj rokovací poriadok a podrobné smernice na vykonanie reslovakizácie podľa uznesenia vlády zo dňa 14. marca 1947.

Rokovací poriadok komisie mal tieto ustanovenia:

Reslovakizačná komisia ako orgán Ministerstva vnútra mala šesť členov a dvoch náhradníkov, ktorý ch menoval minister vnútra. Minister vnútra ustanovil tiež predsedu a jeho námestníka a to z členov komisie.

Sídlom Reslovakizačnej komisie bola Bratislava.

Predseda, v jeho zaneprázdnenosti zástupca (námestník) zvolával komisiu a viedol jej rokovanie.

Komisia bola schopná uznášať sa, ak boli prítomní aspoň štyria jej členovia (v to počítajúc predsedu), rozhodovala prostou väčšinou hlasov, v prípade rovnosti hlasov rozhodoval hlas predsedu.

Rokovania Reslovakizačnej komisie boli neverejné. V prípade potreby mohla komisia priberať expertov, ktorí mohli byť prítomní pri rokovaní komisie.

Prerokovanie prípadov dialo sa jednotlivo.

Na vykonanie jednotlivých úkonov mohla komisia poveriť niektorého svojho člena, ktorý potom podal komisii správu o výsledku.

Podrobné smernice na vykonanie reslovakizácie podľa uznesenia vlády zo dňa 14. marca 1947 obsahovali ustanovenia prevažne formálneho rázu. (Spôsob doplnenia chýbajúcich dát, rozdelenie prihlášok do skupín A – nesporné prípady, B – prípady, vyžadujúce doplnenia a šetrenie, spôsob vybavenia prípadov nesporne kladných, skúmanie, či ide o vážny prejav vôle hlásiacej sa osoby, vypočítanie prípadov, kedy sa mali bez ďalšieho zamietnuť prihlášky osôb skupiny B, odčinenie previnenia a pod.).

V podrobných smerniciach bol stanovený vzor potvrdenia o národnosti, ďalej že potvrdenie o národnosti, vydané na príkaz komisie bude podkladom pre vydanie osvedčenia o československom štátnom občianstve.

Personálne a vecné problémy medzi Reslovakizačnou komisiou a Osídľovacím úradom pre Slovensko boli usporiadané dohodou zo dňa 12. mája 1947.

Podľa tejto dohody Reslovakizačná komisia bola zvláštnym orgánom, zriadeným Ministerstvom vnútra. Osídľovací úrad pre Slovensko dal Reslovakizačnej komisii k dispozícii reslovakizačné oddelenie svojho II. odboru. Reslovakizačné oddelenie Osídľovacieho úradu pre Slovensko stalo sa výkonným orgánom Reslovakizačnej komisie s tou výhradou, že osobné, služobné a disciplinárne veci zamestnanectva Reslovakizačnej komisie ostanú v kompetencii Osídľovacieho úradu pre Slovensko. O vecné vybavenie členov Reslovakizačnej komisie, zamestnanectva, ako i úradovne staral sa Osídľovací úrad pre Slovensko.

Vedenie po stránke meritórnej, dispozícia s personálom Osídľovacieho úradu, prideleným pre výkon služby k Reslovakizačnej komisii po stránke pracovnej, prislúchalo Reslovakizačnej komisii.

III. Priebeh reslovakizačnej akcie

Po uverejnení vyhlášky poverenika vnútra č. 20.000/I-IV/1-1946, prihlásilo sa v dňoch od 17. júna do 1. júla 1946 celkom 352.417 osôb na reslovakizáciu. Pre potreby našej delegácie na mierovej konferencii v Paríži, ako i z obavy pred nežiaducim a škodlivým vplyvom maďarskej šovinistickej propagandy, musela sa celá prihlasovacia akcia vykonať vo veľmi obmedzenej lehote. Preto reslovakizačné osvedčenie okrem samého faktu dobrovoľného hlásenia sa k slovenskej národnosti a nacionalii, nemohlo obsahovať nijaké ďalšie znaky, ktoré boli nevyhnutné podľa vládnych smerníc pre rozhodovanie o prijatí alebo zamietnutí prihlášok.

Prvá reslovakizačná komisia musela preto vykonať tieto práce:

- a) šetrenie v niektorých obciach okresov Štúrovo, Komárno a Hurbanovo o možnosti reslovakizácie celých obcí bez individuálneho rozhodovania o každej prihláške,
- b) rokovanie s PV o ustanovení osobitných orgánov na prešetrovanie sporných prípadov,
- c) získanie materiálu od NB o osobách závadných z hľadiska štáto-bezpečnostného,
- d) konfrontácia prihlášok s evidenciou Osídľovacieho úradu,
- e) predbežné vybavenie reslovakizácie 247 učiteľov,
- f) vydávanie potvrdení stránkam o tom, že podali prihlášku na reslovakizáciu.

ONV a OSK omylom pokladali tieto potvrdenia o podaní prihlášky za potvrdenia o slovenskej národnosti, a na tomto základe neprávom vydali Maďarom osvedčenia o štátnom občianstve.

Prvá reslovakizačná komisia vypracovala návrh smerníc na vykonávanie reslovakizácie, no pre zdĺhavosť ich schválenia sa k meritórnemu vybavovaniu prihlášok nedostala.

Po menovaní členov Reslovakizačnej komisie ministrom vnútra výnosom zo dňa 4. IV. 1947 konštituovala sa nová Reslovakizačná komisia dňa 4. IV. 1947. Komisia začala pracovať 15. mája 1947. Na podklade v predchádzajúcej kapitole citovaného uznesenia vlády, ako i dôverného uznesenia 10. schôdzky vlády z 9. augusta 1946, vypracovala Reslovakizačná komisia smernice na vykonávanie reslovakizácie a rokovací poriadok, ktoré predložila Ministerstvu vnútra na schválenie.

V polovici júna 1947 po zaistení miestností, vybudovaní aparátu a vyriešení ďalších personálnych a technických predpokladov, Reslovakizačná komisia začala s prešetrovaním prihlásených osôb na mieste, pričom sa zisťovali znaky slovenského pôvodu, znaky slovenskosti ako i ďalšie nevyhnutné údaje podľa smerníc, potrebné pre rozhodovanie. Na prešetrovanie reslovakizantov vyžiadala si Reslovakizačná komisia 130 národne a charakterovo najspoľahlivejších učiteľov, ktorí celú akciu v mesiaci júli a auguste dokončili. Siedmich z nich, ktorí sa pri práci mimoriadne osvedčili, Reslovakizačná komisia prevzala na referentské práce.

Pri svojom rozhodovaní viedli RK tieto zásady:

- a) Vyššie uvedené vládne uznesenia a smernice na vykonávanie reslovakizácie,
- b) koordinácia práce s Osídľovacím úradom, pokiaľ išlo o osoby, určené na výmenu podľa Dohody,
- c) zreteľ na priestorové zaistenie kolonizácie Slovákov z Južoslávie, Rumunska a Bulharska,
- d) zreteľ na skorú možnosť faktického poslovenčenia reslovakizantov vzhľadom na etnografickú situáciu tej - ktorej obce.

Pri vybavovaní prihlášok Reslovakizačná komisia správala sa týmito zásadami:

- a) Zásadne odmietla uprednostnené vybavovanie prihlášok jednotlivcov i akékoľvek intervencie v tomto zmysle.
- b) V prvom rade a postupne sa vybavovali okresy a obce, kde sa už vykonala alebo prebiehala výmena.
- c) Na dožiadanie Ministerstva zahraničných vecí z 22. augusta 1947 Reslovakizačná komisia prednostne vybavila okresy Levice, Želiezovce, Štúrovo, Hurbanovo a Komárno.

d) Na dožiadanie agrónomov z južného Slovenska, ktorí reklamovali urýchlené vybavenie južno-slovenských okresov z dôvodov zvýšenia pracovnej morálky a po dohode s nimi, Reslovakizačná komisia prednostne vybavila po 2 - 3 roľníckych obciach z 22 okresov.

e) Na písomné dožiadanie Reslovakizačná komisia postupne vybavila roľnícke okresy.

f) Mestské strediská sa pri vybavovaní ponechali až do záverečných prác komisie.

V priebehu svojej činnosti narážala Reslovakizačná komisia na mnohé ťažkosti:

1.) Bolo predovšetkým potrebné vyjasniť si otázku reslovakizácie Slovákov. Zo štylizácie vyhlášky povereníka vnútra mohli sa prihlásiť na reslovakizáciu všetky osoby, ktoré sa r. 1930 pri sčítaní ľudu hlásili k slovenskej národnosti. Táto štylizácia mala sa následok, že sa k reslovakizácii prihlásili nie len čisto slovenské obce (napr. v okolí Košíc), ale aj úradníci, ktorí po oslobodení sa presťahovali z ostatného územia na južné Slovensko. Nakolko by bolo bývalo nemiestne „reslovakizovať“ týchto Slovákov, musela Reslovakizačná komisia celý prihláškový materiál konfrontovať so sčítacími hárkami z r. 1930. O spôsobe vybavovania takýchto prihlášok bude reč v nasledujúcej kapitole.

2.) Často sa stávalo, že prešetrojúce orgány, či už z neznalosti, niekedy ale aj úmyselne zamlčali skutočnosť, že prihlásená osoba mala skonfiškovany majetok, uvalenú národnú správu, bola trestaná a pod. Aby Reslovakizačná komisia predišla doručeniu osvedčenia takýmto osobám, vydala dňa 3. októbra zákaz doručenia potvrdenia o národnosti osobám, ktorých majetok

a) bol podľa úst. nar. SNR č. 50/1945 Sb. n. SNR o národnej správe zaistený a daný pod národnú správu, ďalej,

b) bol právoplatne konfiškovaný podľa nar. SNR č. 104/1945 vo znení nar. SNR č. 64/1946 Zb. n. SNR alebo podľa úst. dekrétu prezidenta č. 108/1945 o konfiškácii nepriateľského majetku.

Problém doručovania potvrdenia o slovenskej národnosti konfiškovaným osobám stal sa zvlášť páličivým po zrovnoprávnení osôb maďarskej národnosti, kedy uznesením ZP č. 26/1949 Zb. z. SNR boli mnohé osoby maďarskej národnosti vyňaté spod účinkov konfiškácie. Aby nenastal stav, že by osoby maďarskej národnosti mali výhodnejšie postavenia ako osoby reslovakizujúce, vydala Reslovakizačná komisia obežník z 9. februára 1949, ktorým bol zmenený predchádzajúci obežník z 3. októbra 1947 o zákaze doručenia potvrdenia o národnosti v tom zmysle, že ONV mohli vydať potvrdenia aj niektorým osobám, ktorých majetok bol zaistený a daný pod národnú správu, ďalej niektorým osobám, ktorých poľnohospodársky majetok bol konfiškovaný podľa nar. SNR č. 104/1945 Zb. n. SNR.

Nevyriešenou ostala otázka doručenia reslovakizačného dekrétu osobám, ktorých majetok bol konfiškovaný podľa dekrétu prezidenta republiky č. 108/1945 Sb. a to z titulu maďarskej národnosti a nie politickej kompromitovanosti.

3.) Počas činnosti Reslovakizačnej komisie a tiež i v praxi niektorých úradov vyskytla sa otázka, od ktorého dňa treba považovať reslovakizované osoby za osoby slovenskej národnosti, a aké právne účinky má reslovakizácia.

Ani vo vyhláske poverenika vnútra č. 20.000/IV/1-1946, ani v smerniciach na vykonanie reslovakizácie nebolo výslovne uvedené, od ktorého dňa treba považovať reslovakizované osoby za osoby slovenskej národnosti. Jednako, ak z bodu 2 uznesenia ministerskej rady z 21. júna 1946 a z bodu B čl. I. smerníc ministra vnútra vyplývalo, že prijatí reslovakizanti sa majú považovať za osoby slovenskej, českej alebo inej slovenskej národnosti, vyplývala aj skutočnosť, že sa za takých mali považovať vždy.

Reslovakizačná komisia zastávala vždy názor, že administratívnym aktom osvedčenia sa nepriznáva nová skutočnosť, ale iba konštatuje slovenská národnosť prihlasujúcej osoby, že stav národnosti, vzhľadom na jestvujúce a trvajúce subjektívne znaky, nemôže byť časove obmedzený, že teda osoby, ktorých reslovakizačné osvedčenie bolo prijaté, nespádali do kategórie osôb, na ktoré sa mohli vzťahovať obmedzenia, vyplývajúce z úst. dekrétu č. 33/1945 Sb. Reslovakizačná komisia podčiarkovala toto svoje stanovisko aj úvahou, že by bolo nesprávne, aby sa reslovakizované osoby diskriminovali len preto, že svoju pôvodnú národnosť vedome prihlásili až teraz a aby sa tak v akomkoľvek smere umele odlišovali od ostatných Slovákov.

Na dotaz Povereníctva vnútra, aké právne účinky má reslovakizácia, odpovedalo Ministerstvo vnútra dňa 22. septembra 1948 pod č. 8.554/16-20/9-48-II/S v tom zmysle, že osoby, ktorým na základe rozhodnutia Reslovakizačnej komisie bude okresným národným výborom vydané potvrdenie o tom, že sú slovenskej, českej alebo inej slovenskej národnosti, nestratili československé štátne občianstvo podľa § 1 ods. 1 a 2 ústavného dekrétu č. 33/1945 Sb., sú teda československými štátnymi občanmi nepretržite odo dňa, kedy nadobudli toto štátne občianstvo podľa obecných predpisov o nadobúdaní československého štátneho občianstva.

4.) Prácu Reslovakizačnej komisie do značnej miery ovplyvňoval aj vývin domácej i zahraničnej politickej situácie. Pôvodné smernice, obmedzujúce možnosť reslovakizácie určitých kategórií prihlásených, sa postupne prekonávali.

a) Na prvom mieste padla zásada počítať s možnosťou jednostranného transferu Maďarov. RK preto prikrčila k reslovakizácii aj v tých oblastiach, ktoré osídľovacou politikou mali byť a boli vyhradené pre osídlenie Slovákov z Juhoslávie, Rumunska a Bulharska.

b) Komplikácie a ťažkosti spôsobil aj nábor Maďarov do českých zemí. Nakoľko sa nepočítalo s návratom týchto osôb, nemohli byť reslovakizované, hoci tak z hľadiska našej triednej politiky, ako aj z hľadiska pôvodnej slovenskosti mnohé z týchto osôb mnohé predpoklady vládnych smerníc splnili.

c) Postupne sa muselo opúšťať aj pôvodné stanovisko nereslovakizovať učiteľov a to tým viac, že pre všeobecný nedostatok učiteľských síl bolo treba nahradiť slovenských učiteľov učiteľmi reslovakizovanými v tých slovenských oblastiach, odkiaľ sa učiteľské sily po oslobodení presťahovali na juh.

d) Zásada vládnych smerníc, nereslovakizovať roľníkov s výmerou nad 5 k. j. pôdy sa stala po zrovnoprávnení Maďarov diskriminujúcou pre prihlásených reslovakizantov. Preto ju Reslovakizačná komisia v konečnej etape svojej práce opustila.

e) Pôvodné smernice nehovorili nič o osobách slovenského pôvodu, ktoré čiastočne podľahli asimilačnému vplyvu nemeckého etnika alebo násilnej germanizácie. Pozoruhodnými sa ukázali v tomto smere masové žiadosti osôb z obce Chmeľnica (Hobgart) v okrese Stará Ľubovňa a žiadosti robotníkov z Vyšného a Nižného Medzeva a Štôsu v okrese Moldava nad Bodvou. Starostlivým prešetrením znakov slovenskosti týchto osôb, vykonaným členmi Reslovakizačnej komisie na mieste samom, sa mnohé z nich prijali na reslovakizáciu. Stalo sa tak vždy v dohode s funkcionármi Akčných výborov a KSS, ako aj so zodpovednými politickými činiteľmi.

f) Problematickou sa stala do konca akcie reslovakizácia Cigánov, ktorí sa na južnom Slovensku prihlásili skoro všetci.

g) V konečnej etape musela Reslovakizačná komisia vybaviť mnohé prihlášky osôb, ktoré boli určené na výmenu, no po skončení výmeny ostali na Slovensku. Išlo menovite o tie osoby, ktoré aj po zrovnoprávnení Maďarov zotrvali pri rozhodnutí patriť k slovenskému národu,

h) V priebehu celej akcie dochádzalo Reslovakizačnej komisii množstvo nových žiadostí o reslovakizáciu. Pôvodný počet 352.417 prihlásených osôb vzrástol po termíne prihlasovania (1. júl 1946) do skončenia akcie na 449.914. Vychádzajúc z úvahy, že reslovakizácia nemôže byť a nie je jednorazový a termínovaný akt, ale plynulý disimilačný proces, Reslovakizačná komisia nové prihlášky prijímala, prešetrila a podľa výsledku prešetrenia vybavovala.

i) Vo svojej práci narážala Reslovakizačná komisia na mnohé prípady neporozumenia, ba aj zlomyseľného sabotovania akcie zo strany úradných činiteľov ONV a MNV na južnom Slovensku. Niektorí z nich úmyselne sabotovali vydávanie osvedčení, čím spôsobili mnohé škody v konsolidačnom procese na južnom území.

5.) V priebehu celej akcie postupovala Reslovakizačná komisia v stálom styku a zhode so zainteresovanými politickými činiteľmi a príslušnými retortami. Hľadiská štátobezpečné určovalo Povereníctvo vnútra, hľadiská potrieb roľníckej politiky Povereníctvo pôdohospodárstva spolu s Osídľovacím úradom a Fondom národnej obnovy, hľadiská kultúrnej a osvetovej politiky Povereníctvo školstva a Povereníctvo informácií. Radami a pripomienkami prispeli akcii aj ostatné povereníctva a centrálné úrady. Z tohto hľadiska bola teda reslovakizácia kolektívnou akciou, všetkých zložiek a predstaviteľov národa a Republiky. Vyskytli sa v nej chyby, ako v každej

akcii masového charakteru. Medzi prihlásených sa vludilo množstvo konjunkturálnych a politicky nespoľahlivých ľudí. Relácie o nich boli iné pred februárom, iné po februári, boli reslovakizované aj výslovní gaunerí, a politickí dobrodruhovia, ktorých miestni činitelia pred februárom doporučili. Preto Reslovakizačná komisia od počiatku viazala doručenie osvedčenia na nové prešetrenie pred doručením. Vyskytli sa aj prípady korupčnictva. Vo všetkých zistených prípadoch Reslovakizačná komisia osvedčenia odňala a prehlásila za neplatné.

6.) V celku možno reslovakizačnú akciu hodnotiť ako kladný prínos v konsolidácii pomerov na južnom Slovensku. Aby sa akcia neobmedzila iba na svoju formálnu časť, t. j. na písomné potvrdenie o slovenskej národnosti, vypracovala Reslovakizačná komisia mnohé pripomienky pre Zbor povereníkov a jednotlivé rezorty. Administratívny akt doručenia osvedčenia sa mal doplniť opatreniami hospodárskej, sociálnej a kultúrnej politiky tak, aby sa reslovakizácia nestala len jednostranným prihlasovaním sa k slovenskej národnosti, ale súčasne prijímaním prihlasujúcich sa zo strany národa. V tomto zmysle chápala Reslovakizačná komisia reslovakizáciu ako aktívnu pomoc slovenského národa pri vytváraní sociálnych a kultúrnych predpokladov, ktoré mali uľahčiť začlenenie prihlásených do národnej pospolitosti.

7.) Problémom zostáva tá časť reslovakizovaných osôb, ktoré sa prihlásili slobodne a dobrovoľne, no nemali už dostatočných predpokladov slovenskosti. Ich počet odhadujeme na 50 – 60.000. Ich prihlášky boli kladne vybavené len vzhľadom na ich dávny pôvod, na výslovné ich želanie a to i po zrovnoprávnení Maďarov. Bude o nich reč na inom mieste tejto správy. Tu prichodí konštatovať iba to, že s väčšinou, týchto „slovakizovaných“ Maďarov slovenský národ ako svojimi príslušníkmi počítať sotva bude môcť. Svoj maďarizačný proces už dokončili a mnohé z nich, i keď sa domáhali reslovakizácie, sú dnes aktívnymi funkcionármi maďarských kultúrnych spolkov. Bude vecou nasej marxistickej národnostnej politiky vychovať z nich dobrých vlastencov.

IV. Likvidácia reslovakizačnej akcie

A) Po zrovnoprávnení osôb maďarskej národnosti vyriešil sa štátoobčiansky pomer zhruba všetkého obyvateľstva, postihnutého na južnom Slovensku stratou štátneho občianstva podľa ústavného dekrétu 33/1945 Sb. Do konca decembra 1948 vybavila Reslovakizačná komisia väčšinu prihlášok. Tieto dve skutočnosti primáli členov Reslovakizačnej komisie uvažovať o dokončení akcie a jej likvidácii. Predložila preto povereníkovi vnútra likvidačný plán, v ktorom sa predvídala likvidácia do 31. marca 1949. Tento termín sa pre nedostatok kancelárskych síl a nával práce predžil do 30. apríla 1949.

Dňom 1. januára 1949 vstúpila Reslovakizačná komisia do svojho likvidačného štádia. Podľa úprav a smerníc likvidátorov skončila kancelária Reslovakizačnej komisie so zmenšeným počtom zamestnancov do 30. IV. 1949 tieto práce:

1.) Vybavila a expedovala osvedčenia tých osôb, ktoré splnili podmienky a ktorým len z technických príčin (v prešetrovacom štádiu) nemohli byť prihlášky vybavené.

2.) Vybavila a expedovala osvedčenia tých osôb, ktoré podľa pôvodných smerníc nemali predpoklady pre kladné vybavenie, ktoré však po zrovnoprávnení Maďarov o to osobne alebo písomne požiadali a mali všetky predpoklady pre získanie št. občianstva podľa zákona č. 245/1948. Týmto spôsobom honorovala Reslovakizačná komisia žiadosti tých, ktorí chceli získať št. občianstvo ako Slováci a nie ako Maďari.

3.) Usporiadala materiál prihláškový a intervenčný tak, aby sa mohol odovzdať do archívu Povereníctva vnútra.

4.) Osobne, vecne a hospodársky odovzdala kanceláriu Reslovakizačnej komisie Osídľovaciemu úradu a Fondu národnej obnovy. Po postupnom redukovaní osobného stavu kancelárie z 59 zamestnancov na 20 k 31. XXI. 1948, predisponovala pri reštrikcii personálu Osídľovaciemu úradu a Fondu národnej obnovy dňom 1. I. 1949 14 zamestnancov do zväzku Povereníctva vnútra pre KNV a ONV s tým, že sa ponechali do 30. IV. 1949 pre likvidačnú prácu Reslovakizačnej komisii.

Povereník vnútra rozhodnutím č. 753/49 z 19. II. 1949 nariadil Reslovakizačnú komisiu pričleniť pred ukončením likvidačných prác k Povereníctvu vnútra. Pričlenenie sa previedlo 21. II. 1949. Týmto pričlenením sa všetci členovia Reslovakizačnej komisie oslobodili od svojich funkcií. Dvaja z členov boli poverení dokončením akcie a jej likvidáciou podľa predostretého likvidačného plánu.. Do ukončenia likvidácie fungovala pod firmou „Reslovakizačná komisia“.

Pričlenením Reslovakizačnej komisie prevzalo Povereníctvo vnútra všetkých zamestnancov, počtom 20 a prevzalo povinnosť likvidovať týmto platy, ako aj vecné potreby Reslovakizačnej komisie.

O prevzatí agendy a o podrobnostiach pričlenenia sa spísala zápisnica.

Dňom 1. mája prestala Reslovakizačná komisia jestvovať ako zborový orgán Ministerstva vnútra. Miesto neho funguje pri V. odbore Povereníctva vnútra referát, ktorému prichodí sledovať a dokončiť z akcie vyplývajúce administratívne práce. Tento referát podkladá povereníkovi vnútra ďalšie prihlášky stránok, ktoré sa o kladné vybavenie domáhajú. Robí tak podľa schváleného návrhu Reslovakizačnej komisie, ktorá doporučila, aby sa umožnilo kladné vybavenie prihlášok aj po likvidácii akcie. Týka sa to menovite tých, ktorí po skončení výmeny ostali v ČSR, ďalej tých, ktorí pre technické ťažkosti nemohli byť prešetrení, ale nie v ostatnom rade aj tých, ktorí ch prihlášky Reslovakizačná komisia pri striktnom zachovaní pôvodných smerníc nemohla kladne vybaviť.

Dňom 1. mája boli prípisom Povereníctva vnútra od svojej funkcie oslobodení aj likvidátori Reslovakizačnej komisie.

B) Pre úplnosť prinášame aj prehľad výdavkov a príjmov, realizovaných od začiatku akcie až do jej likvidácie.

V ý d a v k y :

I. Osobný náklad:

Osobné platy zamestnancov pridelených k Reslovakizačnej komisii:

Od 1. júla 1946 do 31. decembra 1946:

1 pragmatikálny úradník Pov. vnútra		
6 x 4.800.- Kčs (včítane výkonnostnej odmeny)	Kčs	28.800.-
Diéty z titulu vedenia dvojitej domácnosti	Kčs	18.560.-
1 zml. úradník vyš. pom. služby		
6 x 3.000.- Kčs (dtto)	Kčs	18.000.-
3 zml. kanc. pomocníci		
18 x 2.500.- Kčs (dtto)	Kčs	45.000.-

Od 1. januára do 30. apríla 1947:

1 zml. právny úradník (expert)

4 x 5.500.- Kčs (včítane výkonnostnej odmeny)	Kčs	22.000.-
1 zml. koncept. úradník		
4 x 3.000.- Kčs (dtto)	Kčs	12.000.-
1 prag. úradník PV		
4 x 4.800.- Kčs (dtto)	Kčs	19.200.-
diéty s titulu dvojitej domácnosti	Kčs	11.100.-
10 zml. úradn. vyš. pom. spr. služby		
40 x 2.800.- Kčs (dtto)	Kčs	112.000.-
9 zml. kanc. pomocníkov		
36 x 2.500.- Kčs (dtto)	Kčs	90.000.-
<u>Od 1. mája 1947 do 30. apríla 1949:</u>		
1 právny úradník		
7 prac. mesiacov á Kčs 7.000.-	Kčs	49.000.-
1 zml. koncept. úradník		
15 prac. mesiacov á Kčs 3.000.-	Kčs	45.000.-
(včítane výkonnostnej odmeny)		
1 prag. úradník PV		
24 prac. mesiacov á Kčs 6.000.- (dtto)	Kčs	144.000.-
diéty a titulu vedenia dvojitej domácnosti	Kčs	58.275.-
2 prag. úradníci od ŠPŠÚ		
24 prac. mesiacov á Kčs 3.000.- (dtto)	Kčs	72.000.-
9 učiteľov dočasne pridelených		
81 prac. mesiacov á Kčs 4.200.-	Kčs	340.200.-
(bez výkonnostných odmien)		
13 zml. úr. vyš. pom. spr. služby		
93 prac. mesiacov á Kčs 2.800.-	Kčs	260.400.-
(včítane výkonnostných odmien)		
51 zml. kanc. pomocníkov		
557 prac. mesiacov á Kčs 2.600.- (dtto)	Kčs	1,448.200.-
5 zml. zriadencov		
45 prac. mesiacov á Kčs 2.500.- (dtto)	Kčs	112.500.-
	<u>Spolu</u>	<u>Kčs 2,906.235.-</u>

II. Vecný náklad

Na reslovakizačnú akciu z rozpočtových prostriedkov Osídľovacieho úradu a Frontu národnej obnovy bolo vyplatené:

1.) v roku 1946	Kčs	4,084.226.50
2.) v roku 1947	Kčs	2,896.065.-
3.) v roku 1948	Kčs	1,486.346.-
4.) v roku 1949 nedoplatok z roku 1948	Kčs	50.000.-
	<u>Spolu:</u>	<u>Kčs 8,516.637.50</u>

Ad 1. V tejto sume je zahrnutý náklad za tlačivá na prevedenie hromadného súpisu, odmeny sčítacích komisárov, cestovné účty za služobné cesty a iný vecný náklad ako pohonné hmoty a pod.

Ad 2. V tejto sume sú zahrnuté cestovné účty za služobné cesty učiteľov, povolaných prechodne do služieb OÚ a FNO s určením pre Reslovakizačnú komisiu, prevádzajúcich prešetrenie podaných prihlášok na mieste samom, ich výkonnostná

odmena, cestovné účty sa služobné cesty členov Reslovakizačnej komisie za cesty, konané pri prevádzaní kontroly miestneho prešetrovania, funkčná odmena členom Reslovakizačnej komisie, osobitná odmena učiteľom-referentom, prideleným službou k Reslovakizačnej komisii, náklad na tlačivá, iný rôznych vecný náklad a nákup kníh a kalendárov pre reslovakizantov.

Ad 3. Tento náklad sa týkal funkčnej odmeny členov Reslovakizačnej komisie, osobitnej odmeny učiteľov-referentov, cestovné účty za služobné cesty členov i úradníkov Reslovakizačnej komisie, odmeny za práce nadčas a iný vecný náklad, ďalej nedoplatky z r. 1946 a 1947 (viď čís. 1 a 2).

Ad 4. Funkčná odmena členom Reslovakizačnej komisie do 31. XII. 1948 vyplatená v r. 1949 (nedoplatok).

Okrem tohto nákladu OÚ a FNO až do 31. XII. 1948 hradil náklad spojený s umiestnením úradovne Reslovakizačnej komisie, včítane kúrenia, osvetľovania, upratovania pod.

Tento náklad vyčíslený dá túto sumu:

a) nájomné sa miestnosti v budove Slobodárne

od 1. júla 1947 do 31. XII. 1948

18 mesiacov á Kčs 20.000.-

Kčs 360.000.-

b) za upratovanie

18 mesiacov á Kčs 1.500.-

Kčs 27.000.-

Spolu: Kčs 387.000.-

P r í j m y :

Na reslovakizačnú akciu ako kompenzovateľné príjmy boli OÚ a FNO prijaté a zaúčtované tieto sumy:

1.) v roku 1946 Kčs 40.523.20

2.) v roku 1947 Kčs 78.033.70

3.) v roku 1948 Kčs 985.759.50

4.) V roku 1949 (do 30. apríla 1949) Kčs 209.906.-

Spolu: Kčs 1,314.222.40

V tejto sume je zahrnutý:

Ad 1. vrátené a zúčtované zálohy,

Ad 2. paušálna náhrada za tlačivá, čo platia reslovakizanti pri doručovaní potvrdenia o národnosti z tohto titulu.

Ad 3. ako pod čís. 2)

Ad 4. ako pod čís. 2)

S ú v a h a :

Súčet všetkých výdavkov:

1.) osobné platy zamestnancov Kčs 2,906.235.-

2.) funkčná odmena členov RK za dobu

od 1. januára do 30. IV. 1949, čo platilo

Povereníctvo vnútra Kčs 40.000.-

3.) odmeny za práce nadčas Kčs 104.000.-

Kčs 3,050.235.-

4.) vecný náklad

Kčs 8,516.637.50

- 5.) nájomné za úradné miestnosti v budove Slobodárne za dobu od 1.januára 1949 do 30. apríla 1949/má platiť Pov. vnútra Kčs 80.000.-
Spolu: Kčs 11,646.872.50

Súčet všetkých príjmov:

1.) kompenzovateľné príjmy prijaté OÚ a FNO	Kčs 1,314.222.40	
2.) kolkový poplatok z listiny z dosiaľ vydaných a doručených, potvrdení o národnosti á Kčs 20.-	Kčs 1,900.000.-	
3.) dávka sa úradný výkon z dosiaľ vydaných a doručených potvrdení o národnosti á Kčs 20.-	Kčs 1,900.000.-	
4.) paušálna náhrada za tlačivá (je už uvedená v kompenzovateľných príjmoch OÚ a FNO)	Kčs -	Kčs 5,114.222.40
	<u>čistý výdavok</u>	<u>Kčs 6,532.650.10</u>

V. Správa o výsledkoch reslovakizačnej akcie

A. Počet podaných prihlášok

Reslovakizačná komisia za dobu svojej činnosti od 17. júna 1946 do 1. mája 1949 prijala a spracovala 137.916 prihlášok, reprezentujúcich 449.914 osôb.

Znalcom národnostných pomerov na južnom Slovensku bolo už z počiatku jasné, že počet pomaďarčených Slovákov, ktorí pre reslovakizáciu prichádzajú do úvahy, nemôže dosiahnuť tak vysokého čísla. Bolo preto potrebné revidovať prihlášky a vylúčiť prihlášky tých Slovákov, ktorí sa pri úzkom výklade vyhlášky povereníka vnútra prihlásili preto, že v dobe súpisu bývali na prinavrátanom území. Takto sa prihlásili všetci úradníci Slováci a ich rodiny, hoci sa na južné územie prisťahovali až po oslobodení. Rovnako sa prihlásilo všetko obyvateľstvo čisto slovenských obcí, ktoré boli v r. 1939 horthyovským Maďarskom okupované.

Nákladnou a namáhavou konfrontáciou materiálu so zápismi v sčítacích hárkoch z r. 1930 a na neokupovanom území so zápismi v sčítacích hárkoch z r. 1940, sa postupne vytriedilo 23.794 prihlášok, predstavujúcich 83.739 Slovákov. Pokiaľ išlo o prihlášky slovenských úradníkov, prisťahovavších sa na južné územie po oslobodení, tieto sa vôbec nevybavovali, ale pokladali za odvolané. Sú uvedené tab. č. 3 počtom 991.

Nakoľko by bolo bývalo nelogické „reslovakizovať“ obyvateľov v čisto slovenských obciach, Reslovakizačná komisia vybavila takéto prihlášky prostým oznámením ONV (OSK), aby osoby, bývajúce v týchto obciach už pred okupáciou, pokladali za osoby národnosti slovenskej. Pokiaľ sa medzi prihlásenými v týchto obciach vyskytli prisťahovalci po r. 1938, vybavili sa ich prihlášky normálnym spôsobom. Touto kolektívnou metódou sa „reslovakizovalo“ len v okrese Košice-vidiek 30.374 osôb, t. j. 90 % všetkých prihlásených v okrese. Značnejšie percento čistých Slovákov tvorili prihlásení ešte v okrese Levice, Modrý Kameň a Rožňava.

Pokiaľ sa v individuálnych prípadoch porovnaním so sčítacími hárkami z r. 1930 zistila nesporne slovenská národnosť prihlasovateľa a jeho dospelých členov rodi-

ny a domácností, vydala Reslovakizačná komisia tzv. osvedčenie „A“, potvrdzujúce slovenskosť podľa zápisu pri sčítaní ľudu. Týchto Reslovakizačná komisia nepokladala za „reslovakizantov“ práve tak, ako osoby „kolektívne reslovakizované“. V tab. č. 1 vytriedení osve. Ako Slovákov omylom prihlásených vylučujeme ich zo všetkých našich ďalších úvah.

Tab. č. 1. Na reslovakizáciu podané a kladne vybavené prihlášky

Kraj	Okres	Počet		Počet kladne vybavených			
		podaných prihlášok	prihlás. osôb	slov.		maď.	
				prihl.	osôb	prihl.	osôb
I.	Bratislava-mesto	7.950	16.855	-	-	5.952	11.964
	Bratislava-okolie	879	2.530	-	-	725	2.099
	Čalovo	1.924	6.526	13	38	1.436	4.563
	Dunajská Streda	2.711	9.134	7	12	2.100	7.274
	Galanta	3.580	13.756	167	687	2.348	9.329
	Senec	3.553	13.846	277	1.242	2.332	9.818
	Sereď	654	2.238	11	37	518	1.775
	Šamorín	1.962	7.706	5	18	1.438	5.665
	Ost. slov. okresy	931	2.062	-	-	725	1.616
<i>Spolu</i>	<i>24.144</i>	<i>74.653</i>	<i>480</i>	<i>2.034</i>	<i>17.574</i>	<i>54.103</i>	
II.	Nitra	3.394	11.487	118	472	2.912	9.893
	Hurbanovo	4.467	16.205	467	1.973	2.481	8.724
	Komárno	2.769	8.253	-	-	1.925	5.510
	Levice	4.761	14.206	1.729	5.518	2.550	7.211
	Nové Zámky	8.504	27.647	823	3.449	5.862	19.137
	Šaľa	3.866	13.885	480	1.968	2.664	9.333
	Štúrovo	7.305	22.963	168	594	4.444	14.367
	Šurany	2.093	7.648	345	1.287	1.091	3.374
	Vráble	2.245	8.097	686	2.077	1.331	5.188
	Zlaté Moravce	1.071	3.590	81	274	916	3.096
	Želiezovce	4.774	15.573	582	2.063	3.316	10.611
	Ost. slov. okresy	288	626	-	-	219	431
	<i>Spolu</i>	<i>45.537</i>	<i>150.180</i>	<i>5.479</i>	<i>19.675</i>	<i>29.711</i>	<i>96.875</i>
III.	Jesenské	1.568	5.392	2	5	1.367	4.764
	Lučenec	7.232	22.298	844	2.823	4.824	14.805
	Modrý Kameň	4.338	15.509	1.565	4.879	2.481	9.700
	Rim. Sobota	1.448	4.001	38	132	991	2.884
	Šafárikovo	2.826	9.689	302	926	1.859	6.364
	Šahy	4.998	17.526	87	300	3.961	14.030
	Ost. slov. okresy	628	1.177	-	-	535	960
	<i>Spolu</i>	<i>23.038</i>	<i>75.592</i>	<i>2.838</i>	<i>9.065</i>	<i>16.018</i>	<i>53.507</i>
IV.	Košice-mesto	8.579	16.360	2.611	4.397	4.613	9.214
	Košice-okolie	8.095	33.749	7.246	30.374	688	2.896
	Kráľ. Chlmec	7.247	28.477	1.157	4.604	5.240	21.023
	Moldava n/Bodv.	6.128	22.758	740	2.997	4.451	16.717
	Revúca	1.469	4.634	852	2.589	424	1.400
	Rožňava	6.130	19.492	1.331	4.172	3.930	12.825
	Sečovce	264	1.111	151	634	84	374
	Trebišov	1.272	5.153	473	1.935	730	2.934
	Ost. slov. okresy	1.892	3.997	-	-	856	1.816
	<i>Spolu</i>	<i>41.076</i>	<i>135.731</i>	<i>14.561</i>	<i>51.702</i>	<i>21.016</i>	<i>69.199</i>
V.	Michalovce	471	1.582	36	105	407	1.414
	Veľké Kapušany	2.508	9.606	400	1.158	1.883	7.666
	Ost. slov. okresy	728	1.758	-	-	575	1.434
	<i>Spolu</i>	<i>3.707</i>	<i>12.946</i>	<i>436</i>	<i>1.263</i>	<i>2.865</i>	<i>10.514</i>
VI.	<i>Kraj Žilina</i>	<i>414</i>	<i>812</i>	<i>-</i>	<i>-</i>	<i>321</i>	<i>616</i>
Dovedna	137.916	449.914	23.794	83.739	87.505	284.814	

B. Počet kladne vybavených prihlášok

Z celého súboru prihlásených osôb prichodí nám uvažovať iba o 114.122 prihláškach rodín a doterajšou spomou, resp. maďarskou národnosťou. Z nich Reslovakizačná komisia vybavila kladne 87.505 prihlášok, t. j. prijala na reslovakizáciu 284.814 osôb. Títo tvoria 50,3 % štatistických Maďarov z r. 1930, 63,3 % všetkých na reslovakizáciu prihlásených a 77,8 % na reslovakizáciu prihlásených po vylúčení Slovákov.

Tieto čísla sú na prvý pohľad značne vysoké. No jednako, pri bližšom skúmaní teritoriálneho rozloženia – okrem niektorých okresov – vysvetliteľné.

Pre prehľadnosť prinášame relatívne dáta o účasti kladne vybavených prihlášok a osôb na počte štatistických Maďarov (z r. 1930) a na počte podaných prihlášok (po vylúčení prihlášok Slovákov):

Tab. č. 2.

Kraj	Okres	% kladne vybavených osôb zo štatistických Maďarov v r. 1930	% kladne vybavených prihlášok z podaných prihlášok
I.	Bratislava-mesto	53,9	74,9
	Bratislava-okolie	39,6	82,4
	Čalovo	19,2	75,1
	Dunajská Streda	24,7	77,7
	Galanta	33,2	68,8
	Senec	67,3	71,2
	Sereď	72,4	80,6
	Šamorín	27,2	73,5
	Ost. slov. okresy	65,1	77,9
<i>Spolu</i>	<i>36,3</i>	<i>74,3</i>	
II.	Nitra	94,8	88,9
	Hurbanovo	34,4	62,0
	Komárno	16,2	69,5
	Levice	59,2	84,1
	Nové Zámky	59,2	76,3
	Šaľa	35,3	78,7
	Štúrovo	40,9	62,3
	Šurany	42,7	62,4
	Vráble	81,7	85,4
	Zlaté Moravce	85,9	92,5
	Želiezovce	37,2	79,1
	Ost. slov. okresy	15,1	76,0
	<i>Spolu</i>	<i>43,0</i>	<i>74,2</i>
III.	Jesenské	23,5	87,3
	Lučenec	82,7	75,5
	Modrý Kameň	96,7	89,5
	Rimavská Sobota	26,1	70,3
	Šafárikovo	36,0	73,7
	Šahy	82,0	80,7
	Ost. slov. okresy	49,6	85,2
<i>Spolu</i>	<i>55,7</i>	<i>79,3</i>	
IV.	Košice-mesto	80,1	77,3
	Košice-okolie	70,0	81,0
	Kráf. Chlmec	88,4	86,0
	Moldava n/Bodv.	98,7	82,6
	Revúca	63,8	68,7
	Rožňava	86,3	81,9
	Sečovce	54,0	74,3
	Trebišov	89,9	91,4
	Ost. slov. okresy	58,9	45,2
<i>Spolu</i>	<i>86,0</i>	<i>79,3</i>	
V.	Michalovce	84,7	93,6
	Veľké Kapušany	75,5	89,3
	Ost. slov. okresy	62,5	79,0
	<i>Spolu</i>	<i>74,5</i>	<i>87,6</i>
VI.	<i>Kraj Žilina</i>	<i>52,1</i>	<i>77,5</i>
	Dovedna Slovensko	50,3	76,7

Uvedené čísla ukazujú na tesný vzťah medzi výsledkami maďarizácie a reslovakizácie. V elaboráte „Poznámky k vývinu a stavu národnostného zloženia obyvateľstva južného Slovenska“,¹ predostretého pred rokom, usilovali sme sa na základe historicko-demografických dokladov poukázať na stupeň pomadžarčenia jednotlivých okresov a na pravdepodobné číselné výsledky maďarizácie. Hore uvedené dáta dokazujú odôvodnenosť reslovakizácie aj numericky. Čím bol okres maďarizovanejší, tým je % prijatých reslovakizantov väčšie a to nie len z počtu štatistických Maďarov, ale aj z počtu podaných prihlášok. Výnimku tvoria iba východné okresy Moldava nad Bodvou a Kráľovský Chlmec, kde vysoký počet reslovakizantov v pomere k dávno dokončenej maďarizácii odôvodňujú viac politické, než národnostné motívy.

C. Nevybavené prihlášky

V priebehu akcie sa vyskytli prípady, že stránky po opätovnom urgovaní vybavenia svojich prihlášok, žiadali aspoň negatívne vybavenie. Reslovakizačná komisia od začiatku zastávala názor, že nie je kompetentná odmietnuť prihlášku s konečnou platnosťou. Uznávala možnosť nie len disimilačného, ale aj asimilačného procesu a nemohla si činiť nárok, aby niekomu vydaním negatívneho rozhodnutia zatarasila cestu prirodzenej asimilácie k slovenskému národu. Takouto úvahou sa riadila Reslovakizačná komisia menovite preto, že u mnohých prihlasovateľov našla všetky znaky slovenskosti, no pre konfiškáciu majetku, národnú správa atď., nemohla byť ich prihláška podľa smerníc vybavená kladne. Aby Reslovakizačná komisia rušive nezasahovala do možného ďalšieho vývinu, vydala negatívne rozhodnutia len v niektorých prípadoch na reslovakizáciu prihláseným presídlencom, ktorí so svojimi rodinami chceli odísť do Maďarska a potrebovali osvedčiť pred maďarskými presídlovacími orgánmi svoju maďarskú národnosť.

Zo všetkých podaných prihlášok nevybavila Reslovakizačná komisia 26.617, predstavujúcich 81.361 t. j. 18,2 % všetkých prihlásených osôb.

Počet nevybavených prihlášok podľa príčin nevybavenia je uvedená pre jednotlivé okresy a kraje v tab. č. 3.

Tab. č. 3. Počet nevybavených prihlášok a príčiny nevybavenia

Kraj	Okres	Počet nevybavených	Odvolať ako Slovákov	Odvolať ako Maďarov	Bez Predpokladov	V Maďarsku	Určený na výmenu	Konfiškovaný	Neprešetrený	V Čechách	Nemci	Zomrel	
I.	Bratislava-mesto	1.998	16	89	379	184	176	76	354	-	657	67	
	Bratislava-okolie	154	1	1	18	10	21	7	43	31	16	6	
	Čalovo	475	4	62	65	6	31	11	106	186	-	4	
	Dunajská Streda	604	7	48	245	26	41	3	134	94	4	2	
	Galanta	1.065	94	53	233	96	149	6	241	168	7	18	
	Senec	944	2	19	293	130	79	3	190	181	4	43	
	Sereď	125	-	34	12	3	-	-	48	26	-	2	
	Šamorín	519	3	18	78	23	35	10	140	197	13	2	
	Ost. slov. okresy	206	41	-	63	-	-	-	2	83	-	16	1
	<i>Spolu</i>	<i>6.090</i>	<i>168</i>	<i>324</i>	<i>1.386</i>	<i>478</i>	<i>532</i>	<i>118</i>	<i>1.339</i>	<i>883</i>	<i>717</i>	<i>145</i>	
II.	Nitra	364	-	11	96	4	-	-	93	24	125	11	
	Hurbanovo	1.519	6	118	420	84	319	62	301	191	4	14	
	Komárno	844	19	107	221	47	94	26	201	123	2	4	
	Levice	482	9	8	96	94	37	19	188	20	3	8	
	Nové Zámky	1.819	7	217	264	348	269	17	531	147	3	16	
	Šaľa	722	-	31	119	27	130	26	316	73	-	-	
	Štúrovo	2.693	41	49	381	93	391	71	883	760	3	21	
	Šurany	657	46	309	67	22	24	31	139	9	-	10	
	Vráble	228	42	9	49	16	4	11	83	8	1	5	
	Zlaté Moravce	74	10	1	37	1	-	-	10	8	-	7	
	Železovce	876	-	8	273	56	44	9	189	241	4	52	
	Ost. slov. okresy	69	-	-	31	-	-	-	3	29	-	5	1
	<i>Spolu</i>	<i>10.347</i>	<i>180</i>	<i>868</i>	<i>2.054</i>	<i>792</i>	<i>1.312</i>	<i>275</i>	<i>2.963</i>	<i>1.604</i>	<i>150</i>	<i>149</i>	
	III.	Jesenské	199	-	17	33	29	16	-	53	47	-	4
Lučenec		1.564	384	120	214	94	123	149	346	101	-	33	
Modrý Kameň		292	8	15	81	81	28	-	29	45	3	2	
Rim. Sobota		419	43	39	28	23	46	14	186	29	2	9	
Šafárikovo		665	28	161	85	179	28	3	93	79	5	4	
Šahy		950	16	143	166	140	98	24	140	208	4	11	
Ost. slov. okresy		93	1	-	39	-	-	3	43	-	6	1	
<i>Spolu</i>		<i>4.182</i>	<i>480</i>	<i>495</i>	<i>646</i>	<i>546</i>	<i>339</i>	<i>193</i>	<i>890</i>	<i>509</i>	<i>20</i>	<i>64</i>	
IV.		Košice-mesto	1.355	-	13	172	131	67	1	835	71	23	42
	Košice-okolie	161	66	18	28	2	5	3	21	15	-	3	
	Kráf. Chlmec	850	2	17	88	94	166	-	290	179	3	11	
	Moldava n/Bodv.	937	4	26	276	35	171	2	237	67	98	21	
	Revúca	193	33	-	45	9	-	-	32	68	-	6	
	Rožňava	869	26	258	173	89	62	-	86	132	31	12	
	Sečovce	29	5	-	12	-	-	-	8	4	-	-	
	Trebišov	69	26	-	18	5	-	-	15	1	-	4	
	Ost. slov. okresy	1.036	-	-	527	-	-	-	434	-	49	26	
	<i>Spolu</i>	<i>5.499</i>	<i>162</i>	<i>332</i>	<i>1.339</i>	<i>365</i>	<i>471</i>	<i>6</i>	<i>1.958</i>	<i>537</i>	<i>204</i>	<i>125</i>	
	V.	Michalovce	28	1	-	15	1	-	-	7	-	1	3
		Veľké Kapušany	225	-	3	98	18	-	-	10	93	-	3
		Ost. slov. okresy	153	-	-	66	-	-	-	73	-	11	3
<i>Spolu</i>		<i>406</i>	<i>1</i>	<i>3</i>	<i>179</i>	<i>19</i>	<i>-</i>	<i>-</i>	<i>90</i>	<i>93</i>	<i>12</i>	<i>9</i>	
VI.	<i>Kraj Žilina</i>	<i>93</i>	<i>-</i>	<i>-</i>	<i>47</i>	<i>-</i>	<i>-</i>	<i>6</i>	<i>28</i>	<i>-</i>	<i>11</i>	<i>1</i>	
	Dovedna	26.617	991	2.022	5.651	2.200	2.654	598	7.268	3.626	1.114	493	

Z 26.617 nevybavených prihlášok pripadá:

991 t. j. 3,7 % na Slovákov, čo odvolali prihlášku po vysvetlení a zistení, že sa na nich reslovakizácia nevzťahuje. Sú v nich zahrnuté štátni a verejní zamestnanci, u ktorých sa bezpochyby konštatovala slovenská národnosť a ktorí sa na južné územie prisťahovali po oslobodení,

2.022 t. j. 7,6 % na Maďarov, ktorí prihlášku odvolali či už vplyvom maďarskej protipropagandy, či z vlastného uváženia,

5.651 t. j. 21,2 % na osoby pôvodu maďarského, ktoré nemali nijaké znaky slovenskosti, resp. na osoby, ktoré znaky slovenskosti mali, ale nespĺnili náležitosti

smerníc (mali veľkú výmeru pôdy, uvalenú národnú správu, napomáhali maďarizácii, boli odsúdené pre delikty proti republike, konečne preto, že ich prihlášku prešetrujúce orgány alebo miestni politickí činitelia so zásadných príčin neodporučili),

2.220 t. j. 8,3 % na osoby a ich rodinných príslušníkov, ktorí sa medzi časom už odsťahovali do Maďarska či už v rámci výmeny, či jednostranným útekom,

2.654 t. j. 10,0 % na osoby, určené na výmenu,

598 t. j. 2,2 % na osoby konfiškované,

7.268 t. j. 27,3 % na osoby neprešetrené, s neznámym pobytom a pod.,

3.626 t. j. 13,6 % na osoby, ktoré odišli náborom do Čiech,

1.114 t. j. 4,2 % na osoby nemeckej národnosti a

493 t. j. 1,9 % na osoby, ktoré medzi časom zomreli.

D. Slovenskosť na reslovakizáciu prijatých osôb podľa obcovacej reči

Pre skúmanie slovenskosti a slovenského pôvodu prihlásených osôb bola pri prešetrovaní rozhodujúca obcovacia reč, návšteva škôl a výchova detí, členstvo v slovenských spolkoch a organizáciách, rodinné a príbuzenské vzťahy a skutočnosť, že prihlásená rodina žije alebo pochodí z národnostne zmiešaného manželstva. Všetky tieto skutočnosti sa skúmali pri prešetrovaní a to buď na základe výpovedi stránky, buď z predložených písomných dokladov, alebo výpovedí úradných činiteľov.

Vzájomná prestúpenosť znakov slovenskosti nedovolila spracovať všetky znaky vo vzájomných kombináciách. Reslovakizačná komisia ich posudzovala vždy v súvisi s triednou príslušnosťou prihlásených, a často priznala slovenskú národnosť robotníkom s jedným jediným znakom slovenskosti, zatiaľ čo nepriznala mnohým intelektuálom so všetkými znakmi. Reslovakizačná komisia nemohla priznať slovenskú národnosť advokátom, kantorom, neprevereným štátnym a verejným zamestnancom, farárom, lekárnikom, samostatným obchodníkom a majiteľom väčších živnostenských podnikov, bohatým mlynárom a fabrikantom, u ktorých maďarizácia skoro vždy znamenala vedomý odklon od pôvodnej slovenskosti a uvedomelú vôľu patriť k „panskému“ národu maďarskému. Reslovakizačná prax ukázala, že príslušníci meštiactva často videli v reslovakizácii iba konjunkturálnu možnosť ľahkého spôsobu získať štátne občianstvo i keď sa, pravda, našli prípady skutočného príklonu k slovenskému národu.

V tab. č. 4 prinášame absolútne čísla reslovakizovaných rodín podľa obcovacej reči a podľa okresov a krajov. Z celkového súhrnu vyplýva, že obcovacia reč slovenskú prihlásilo 39,2 %, slovensko-maďarskú 31,5 % a len maďarskú 29,5 %. Znalosť slovenčiny vykazuje teda 70,7 % všetkých reslovakizovaných rodín. Táto znalosť je tým väčšia, čím je oblasť bližšia k slovenskému. etniku. V okresoch Bratislava-okolie, Sereď, Levice, Šurany, Vrábľa, Košice-okolie, Košice-mesto, Revúca, Trebišov a v okresoch nad viedenskou čiarou nachodíme pomerne málo reslovakizovaných rodín, ktoré by po slovensky nevedeli. Neznalosť slovenčiny prevkazuje v meste Bratislava, Nové Zámky a Rožňava.

Tab. č. 4. Obcovacia reč reslovakizovaných rodín

Kraj	Okres	Počet reslovakizovaných rodín	Obcovacia reč		
			slovenská	slov.-maď.	maďarská
I.	Bratislava-mesto	5.952	3.221	705	2.026
	Bratislava-okolie	725	365	274	86
	Čalovo	1.436	346	325	765
	Dunajská Streda	2.100	1.261	415	424
	Galanta	2.348	466	1.369	513
	Senec	2.332	238	1.320	774
	Sereď	518	40	299	179
	Šamorín	1.438	681	305	452
	Ostatné slov. okresy	725	391	290	44
<i>Spolu</i>	<i>17.574</i>	<i>7.009</i>	<i>5.302</i>	<i>5.263</i>	
II.	Nitra	2.912	562	1.294	1.056
	Hurbanovo	2.481	508	1.230	743
	Komárno	1.925	849	482	594
	Levice	2.550	1.238	1.011	301
	Nové Zámky	5.862	1.796	2.382	1.684
	Šaľa	2.664	662	1.329	673
	Štúrovo	4.444	615	1.291	2.538
	Šurany	1.091	573	342	176
	Vráble	1.331	584	543	204
	Zlaté Moravce	916	181	252	483
	Želiezovce	3.316	1.006	1.449	861
	Ostatné slov. okresy	219	104	108	7
	<i>Spolu</i>	<i>29.711</i>	<i>8.678</i>	<i>11.713</i>	<i>9.320</i>
III.	Jesenské	1.367	374	414	579
	Lučenec	4.824	2.913	1.172	739
	Modrý Kameň	2.481	1.416	643	422
	Rimavská Sobota	991	344	258	389
	Šafárikovo	1.859	273	598	988
	Šahy	3.961	970	1.310	1.681
	Ostatné slov. okresy	535	440	92	3
	<i>Spolu</i>	<i>16.018</i>	<i>6.730</i>	<i>4.487</i>	<i>4.801</i>
IV.	Košice-mesto	4.613	4.213	324	76
	Košice-okolie	688	656	30	2
	Kráľovský Chlmec	5.240	784	1.786	2.670
	Moldava nad Bodvou	4.451	1.934	1.165	1.352
	Revúca	424	280	72	72
	Rožňava	3.930	647	1.753	1.530
	Sečovce	84	79	2	3
	Trebišov	730	543	118	69
	Ostatné slov. okresy	856	737	101	18
<i>Spolu</i>	<i>21.016</i>	<i>9.873</i>	<i>5.351</i>	<i>5.792</i>	
V.	Michalovce	407	288	88	31
	Veľké Kapušany	1.883	955	468	460
	Ostatné slov. okresy	575	520	39	16
	<i>Spolu</i>	<i>2.865</i>	<i>1.763</i>	<i>595</i>	<i>507</i>
VI.	<i>Kraj Žilina</i>	<i>321</i>	<i>218</i>	<i>103</i>	-
	Dovedna	87.505	34.271	27.551	25.683

Reslovakizačná komisia bola si vedomá, že znalosť slovenčiny nestačí pre reslovakizáciu. V disimilačnom procese však hrá podstatnú a najdôležitejšiu úlohu. Z tohto hľadiska – menovite pri našej novej školskej politike – môžeme počítať s faktickým dokončením reslovakizačného procesu iba u 3/4 prijatých rodín. Ani jazykové kurzy, usporiadané pre reslovakizantov nespĺnili očakávanie. Zdá sa, že z vyše 80.000 osôb, ktoré z reslovakizantov po slovensky nevedia, polovica, predstavujúca staršie generácie, nenájde už pomer k slovenskej kultúrnej pospolitosti. S týmto problémom sa stretávame v okresoch Žitného ostrova, v okrese Jesenské, Šafárikovo a Kráľovský Chlmec, pričom je situácia vo východných okresoch o toľko lepšia, než neznalosť slovenčiny tu kompenzuje živá a intenzívna vlastenecká prítomnosť k republike, čo v západných okresoch zatiaľ postrádame.

E. Pôvod reslovakizovaných rodín podľa priezvisk

V reslovakizačnej praxi sme sa často stretávali s výtkou, že Reslovakizačná komisia zastáva reakčné stanovisko rasového výberu pri prijímaní a vybavovaní prihlášok. Bývalý washingtonský vyslanec Maďarska, Szegedy-Maszák nezabudol sa dotknúť tohto problému aj na parížskej mierovej konferencii a vytýkal reslovakizačnej akcii rasové základy, nútenosť asimilácie rodín so slovenským menom a tým jej nedemokratičnosť a nemravnosť.

Je nesporné, a vyplývalo to z vládnych smerníc, že Reslovakizácia komisia zdôrazňovala nutnosť dôkazov o slovenskom pôvode. No, Reslovakizačná komisia nikdy nechápala pôvod výlučne biologicky, rasove, ale vždy sociologicky. Bolo by bývalo omylom domnievať sa, že sa v prihlasujúcich osobách „ozvala krv“ alebo intenzívnejšie spomienky na dávno zabudnuté pokrvné spoločenstvo. Dôkaz o slovenskom pôvode sa vyžadoval z príčin mravných, ako požiadavka pre uvedomenie si kedysi opustených sociálnych a kultúrnych pút s ľudom, z ktorého reslovakizujúci vyšli.

Okrem rodiska a príbuzenských vzťahov so slovenskými rodinami, rozhodujúcim činiteľom bolo aj meno prihlasujúceho sa. Reslovakizačná komisia pravda, nepokladala znenie priezviska za nijaký exaktný dôkaz pre dnešnú národnú príslušnosť, jednako mu prikladala pri aktuálnom uvedomení si slovenského pôvodu, značnú stimulačnú silu. Výrazne sa to prejavilo práve u tých, ktorých rodičia alebo prarodičia si pomaďarčili mená alebo ktorí okrem slovenského mena stratili v maďarskom procese už všetky ostatné znaky slovenskosti. Nech už posudzujeme dnešný vzťah medzi priezviskom a národnosťou akokoľvek, počet slovenských mien hláv rodiny, doplnený slovenskými dievčenskými menami vydatých žien, dokazuje relatívnu prevahu pôvodnej slovenskosti reslovakizantov.

Tab. č. 5. Slovenskosť reslovakizovaných osôb podľa priezviska

Kraj	Okres	Počet kladne vybavených	Priezvisko				
			slov.	slov.-maď.	pomaďarčené	maď.	iné a neurčité
I.	Bratislava-mesto	5.952	2.375	803	90	2.014	670
	Bratislava-okolie	725	154	106	6	386	73
	Čalovo	1.436	299	295	1	812	29
	Dunajská Streda	2.100	183	264	-	1.317	276
	Galanta	2.348	527	557	-	1.178	86
	Senec	2.332	439	503	-	1.295	95
	Sereď	518	47	89	1	366	15
	Šamorín	1.438	223	120	9	892	194
	Ost. slov. okresy	725	237	141	-	301	46
<i>Spolu</i>	<i>17.574</i>	<i>4.484</i>	<i>2.878</i>	<i>107</i>	<i>8.621</i>	<i>1.484</i>	
II.	Nitra	2.912	696	886	3	1.271	56
	Hurbanovo	2.481	629	527	-	1.150	175
	Komárno	1.925	556	231	4	883	251
	Levice	2.550	655	642	5	1.045	203
	Nové Zámky	5.862	1.780	1.917	12	1.771	382
	Šaľa	2.664	603	213	7	1.748	93
	Štúrovo	4.444	1.096	1.343	1	1.665	339
	Šurany	1.091	325	314	-	356	96
	Vráble	1.331	546	288	6	425	66
	Zlaté Moravce	916	235	144	-	476	61
	Želiezovce	3.316	828	775	1	1.532	180
	Ost. slov. okresy	219	36	44	-	108	31
<i>Spolu</i>	<i>29.771</i>	<i>7.985</i>	<i>7.324</i>	<i>39</i>	<i>12.430</i>	<i>1.933</i>	
III.	Jesenské	1.367	345	109	-	753	160
	Lučenec	4.824	2.038	903	2	1.729	152
	Modrý Kameň	2.481	341	493	-	1.457	190
	Rimavská Sobotka	991	284	156	10	433	108
	Šafárikovo	1.859	368	461	3	909	118
	Šahy	3.961	1.324	670	-	1.624	343
	Ost. slov. okresy	535	114	93	-	240	88
<i>Spolu</i>	<i>16.018</i>	<i>4.814</i>	<i>2.885</i>	<i>15</i>	<i>7.145</i>	<i>1.159</i>	
IV.	Košice-mesto	4.613	333	1.261	19	2.239	761
	Košice-okolie	688	146	217	-	303	22
	Kráľ. Chlmec	5.240	730	1.211	-	3.127	172
	Moldava n/Bodv.	4.451	1.143	1.188	10	1.670	440
	Revúca	424	143	74	-	149	58
	Rožňava	3.930	953	822	11	1.837	307
	Sečovce	84	21	36	-	23	4
	Trebišov	730	302	347	-	80	1
	Ost. slov. okresy	856	211	138	-	430	77
<i>Spolu</i>	<i>21.016</i>	<i>3.982</i>	<i>5.294</i>	<i>40</i>	<i>9.858</i>	<i>1.842</i>	
V.	Michalovce	407	131	82	-	136	58
	Veľké Kapušany	1.883	295	577	1	885	125
	Ost. slov. okresy	575	103	77	-	216	179
	<i>Spolu</i>	<i>2.865</i>	<i>529</i>	<i>736</i>	<i>1</i>	<i>1.237</i>	<i>362</i>
VI.	<i>Kraj Žilina</i>	<i>321</i>	<i>73</i>	<i>59</i>	<i>-</i>	<i>100</i>	<i>89</i>
Dovedna	87.505	21.867	19.176	202	39.391	6.869	

Z tab. č. 5 je zjavné, že z kladne vybavených malo

slovenské priezviská	24,9 %
slovensko-maďarské priezviská	21,9 %
pomaďarčené priezviská	0,2 %
maďarské priezviská	45,0 %
a iné priezviská	8,0 %

Teritoriálne rozmiestnenie slovenských priezvisk ukazuje na úplne iné vzťahy slovenskosti, než sme videli zo znalosti slovenčiny. Čím je slovenskejší charakter okresu, tým je v počte prihlášok relatívne väčšia frekvencia maďarských mien a naopak. Výrazne to vidieť v slovenských okresoch nad viedenskou čiarou, ale aj v okresoch Sereď, Nitra, Levice, Zlaté Moravce, Lučenec, Modrý Kameň, Rimavská Sobota, Košice-okolie, Revúca a Michalovce. Je zrejmé, že v týchto okresoch tvoria značnú časť reslovakizantov poslovenčení, resp. poslovenčujúci sa Maďari.

Medzi reslovakizantami sme našli pomerne málo pomaďarčených mien. Vysvetliť to možno azda subjektívnymi zábranami pri prihlasovaní, ale azda aj tým, že rodiny, resp. osoby s pomaďarčenými menami už dokončili dávnejšie svoj maďarizačný proces a na reslovakizáciu sa neprihlásili. Pre zaujímavosť prinášame z 212 zistených pomaďarčených mien tie najtypickejšie.

Král – Király	Ambrovič – Arady
Hemela – Homolay	Bardelčík – Barday
Kapusta – Kaposváry	Mlynek – Molnár
Pribehajsa – Kolozsváry	Marošický – Marosi
Kohút – Szilágyi	Švéd – Sasvári
Hudec – Hegedűs	Vavrečka – Váraday
Vlk – Farkas	Otepka – Óváry
Mikulec – Miklási	Pomihal – Petőfi
Čecháček – Szécsi	Heresčák – Hevesi
Matoušek – Lőrinczy	Bardelčík – Bárdosi
Skopil – Szántó	Babuliak – Berki
Moravský – Szántó	Hrčka – Harsányi
Široký – Szabados	Čegrin – Barkás
Andrašovský – Andrási	Anderko – András házy
Lipták – Bánlaki	Pukelník – Polgári
Mocník – Erősi	Liška – Ujlaky
Gorčík – Gömöri	Kollár – Kőrösy
Jajesník – Jászay	Lipták – Lencsey
Kostelníček – Kerekes	Trubač – Kardhordó
Kolčov – Kőváry	Špajda – Somogyi
Páleník – Pálinkás	Polák – Pörge
Mačuga – Ménesi	Vidlička – Vasváry
Nižník – Nemes	Holubek – Lengyel
Paraska – Polgári	Brečka – Berkesi
Vatra – Várszegi	Klanica – Klaniczay
Václavíček – Boresányi	Podhorský – Erdősy
Koleba – Bőri	Horňan – Kövesy
Mišík – Miskolci	Kulík – Rákos
Matejička – Magyarai	Páleník – Prónay
Myšík – Miskolcy	Sabol – Szombath
Ružička – Rózsa	Chromý – Harmat atď.

F. Povolanie prijatých reslovakizantov a majetkové pomery prijatých roľníkov

Povolanie prijatých reslovakizantov ukazuje napospol inú štruktúru, než by vyplývala zo súpisu zásobovaných osôb v r. 1946. Tabuľka č. 6 ukazuje, že z 87.505 reslovakizantov hláv domácnosti bolo:

- 16.842 t. j. 19,2 % roľníkov
- 46.610 t. j. 53,3 % robotníkov
- 10.804 t. j. 12,3 % živnostníkov
- 3.037 t. j. 3,5 % domácich s neudaným bližším povolaním.

Tab. č. 6. Kladne vybavené prihlášky podľa povolania prihlásených

Kraj	Okres	Počet kladne vybavených prihlášok	Roľníci	Robotníci	Živnostníci	Úradníci	Domáci
I.	Bratislava-mesto	5.952	1	3.013	277	2.335	326
	Bratislava-okolie	725	37	523	44	96	25
	Čalovo	1.436	421	699	160	88	68
	Dunajská Streda	2.100	475	1.319	195	109	2
	Galanta	2.348	116	1.584	430	165	53
	Senec	2.332	440	1.430	305	104	53
	Sereď	518	205	233	42	28	10
	Šamorín	1.438	239	899	169	94	37
	Ost. slov. okresy	725	72	114	345	136	58
<i>Spolu</i>	<i>17.574</i>	<i>2.006</i>	<i>9.814</i>	<i>1.967</i>	<i>3.155</i>	<i>632</i>	
II.	Nitra	2.912	754	1.743	180	225	10
	Hurbanovo	2.481	653	1.415	204	110	99
	Komárno	1.925	200	888	316	286	235
	Levice	2.550	334	1.178	571	406	61
	Nové Zámky	5.862	814	3.312	815	685	236
	Šaľa	2.664	724	1.765	67	101	7
	Štúrovo	4.444	868	2.509	415	238	414
	Šurany	1.091	339	622	72	34	24
	Vráble	1.331	430	717	116	25	43
	Zlaté Moravce	916	197	556	121	37	5
	Želiezovce	3.316	559	1.960	457	152	188
	Ost. slov. okresy	219	7	28	114	33	37
	<i>Spolu</i>	<i>29.711</i>	<i>5.879</i>	<i>16.693</i>	<i>3.448</i>	<i>2.332</i>	<i>1.359</i>
III.	Jesenské	1.367	267	639	384	57	20
	Lučenec	4.824	281	3.084	780	679	-
	Modrý Kameň	2.481	1.269	1.057	116	30	9
	Rimavská Sobota	991	183	424	226	93	65
	Šafárikovo	1.859	452	907	315	118	67
	Šahy	3.961	766	2.419	404	218	154
	Ost. slov. okresy	535	20	55	184	261	15
	<i>Spolu</i>	<i>16.018</i>	<i>3.238</i>	<i>8.585</i>	<i>2.409</i>	<i>1.456</i>	<i>330</i>
IV.	Košice-mesto	4.613	-	1.932	781	1.822	78
	Košice-okolie	688	271	337	34	46	-
	Kráľ. Chlmec	5.240	1.539	3.071	241	268	121
	Moldava n/Bodvou	4.451	1.516	2.483	163	193	96
	Revúca	424	59	204	103	37	21
	Rožňava	3.930	788	1.949	663	370	160
	Sečovce	84	45	25	6	8	-
	Trebišov	730	382	240	47	39	22
	Ost. slov. okresy	856	98	136	365	210	47
	<i>Spolu</i>	<i>21.016</i>	<i>4.698</i>	<i>10.377</i>	<i>2.403</i>	<i>2.993</i>	<i>545</i>
V.	Michalovce	407	47	196	94	33	37
	Veľké Kapušany	1.883	886	794	109	68	26
	Ost. slov. okresy	575	79	103	211	116	66
	<i>Spolu</i>	<i>2.865</i>	<i>1.012</i>	<i>1.093</i>	<i>414</i>	<i>217</i>	<i>129</i>
VI.	Kraj Žilina	321	9	48	163	59	42
	Dovedna	87.505	16.842	46.610	10.804	10.212	3.037

Pomerne malý počet roľníkov a vysoký počet robotníkov vysvetľujeme týmito okolnosťami:

1.) Pri triedení reslovakizantov podľa povolania usilovali sme sa zachytiť súčasne aj sociálnu triednu príslušnosť. Nepokladali sme za roľníka domkára a bezzemia, i keď pracoval v prvotnej výrobe. Svojou triednou príslušnosťou patrí ku kategórii robotníkov. Rovnako sme pokladali aj zriadenca za robotníka, ktorému je sociálne iste bližší, než k úradníkovi.

2.) Na mnohých prihláškach povolanie nebolo udané, no z ostatných znakov (majetkové pomery) bolo jasné, že ide o nemajetných nádenníkov, výpomocné sily v obchodoch a v podnikoch.

3.) Zmenené politické pomery po oslobodení aktualizovali vedomie slovenskosti a túhu po reslovakizácii u robotníckej triedy väčšmi, než u konzervatívneho živlu roľníckeho. Tak ako sa tento kedysi ťažšie maďarizoval, ťažšie a pomalšie sa aj reslovakizoval.

4.) Robotníctvo, ako fluktuujúci živel sa, i keď povrchno, maďarizoval vo väčšom množstve ako roľníctvo.

5.) Robotníkov, pokiaľ sa výslovne neprevinili proti Republike, prijala RK skoro všetkých, a to i keď z hľadiska slovenskosti často nespĺnili podmienky smerníc. Dožadovali sa reslovakizácie prostým poukazovaním, že pracujú pre Republiku a jej výstavbu. Ich triedne uvedomenie a vlastenectvo pokladala RK za lepší dôkaz kladného postoja k národu ako rafinované a množstvo dokladov podložené intervencie bohatých kulakov. Z tohto dôvodu RK starostlivo skúmala prihlášky roľníkov a veľkú väčšinu z nich, vlastníacu viac ako 20 k. j. pôdy zamietla.

Z tab. č. 7 je zrejme triedna štruktúra roľníkov.

Z 15.842 roľníkov vlastnilo	5.948 t. j. 35,3 %	0,1–5 k. j. pôdy
	5.484 t. j. 32,6 %	5,1–10 k. j. pôdy
	2.545 t. j. 15,1 %	10,1–15 k. j. pôdy
	1.346 t. j. 8,0 %	15,1–20 k. j. pôdy
	1.519 t. j. 9,0 %	nad 20 k. j. pôdy

Tab. č. 7. Majetkové pomery reslovakizovaných roľníkov

Kraj	Okres	Počet roľníkov	Výmera pôdohospodárskeho majetku v kj.				
			0,1–5	5,1–10	10,1–15	15,1–20	nad 20
I.	Bratislava-mesto	1	1	-	-	-	-
	Bratislava-okolie	37	9	12	9	6	1
	Čalovo	421	157	131	57	47	29
	Dunajská Streda	475	222	114	65	40	34
	Galanta	116	60	26	22	-	8
	Senec	440	251	111	30	23	25
	Sereď	205	149	38	10	4	4
	Šamorín	239	81	54	35	33	36
	Ost. slov. okresy	72	41	16	8	6	1
<i>Spolu</i>	<i>2.006</i>	<i>971</i>	<i>502</i>	<i>236</i>	<i>159</i>	<i>138</i>	
II.	Nitra	754	380	225	77	37	35
	Hurbanovo	653	285	179	101	47	41
	Komárno	200	66	77	31	11	15
	Levice	334	183	75	39	10	27
	Nové Zámky	814	291	259	116	66	82
	Šaľa	724	383	191	82	32	36
	Štúrovo	868	248	344	162	65	49
	Šurany	339	141	132	31	9	26
	Vráble	430	94	185	87	28	36
	Zlaté Moravce	197	26	116	41	9	5
	Želiezovce	559	216	164	71	45	63
	Ost. slov. okresy	7	3	1	-	3	-
	<i>Spolu</i>	<i>5.879</i>	<i>2.316</i>	<i>1.948</i>	<i>838</i>	<i>362</i>	<i>415</i>
	III.	Jesenské	267	29	103	47	39
Lučenec		281	125	56	44	17	39
Modrý Kameň		1.269	542	436	133	83	75
Rimavská Sobota		183	34	55	37	27	30
Šafárikovo		452	105	144	61	53	89
Šahy		766	166	308	143	67	82
Ost. slov. okresy		20	4	7	4	3	2
<i>Spolu</i>		<i>3.238</i>	<i>1.005</i>	<i>1.109</i>	<i>469</i>	<i>289</i>	<i>366</i>
IV.	Košice-mesto	-	-	-	-	-	-
	Košice-okolie	271	188	41	26	9	7
	Kráľovský Chlmec	1.539	359	656	314	113	97
	Moldava n/Bodvou	1.516	265	478	297	192	284
	Revúca	59	14	22	11	9	3
	Rožňava	788	376	242	61	29	80
	Sečovce	45	7	13	12	8	5
	Trebišov	382	141	117	55	41	28
	Ost. slov. okresy	98	16	28	26	9	19
	<i>Spolu</i>	<i>4.698</i>	<i>1.366</i>	<i>1.597</i>	<i>802</i>	<i>410</i>	<i>523</i>
V.	Michalovce	47	5	17	9	13	3
	Veľké Kapušany	886	274	290	161	96	65
	Ost. slov. okresy	79	11	17	29	15	7
	<i>Spolu</i>	<i>1.012</i>	<i>290</i>	<i>324</i>	<i>199</i>	<i>124</i>	<i>75</i>
VI.	<i>Kraj Žilina</i>	<i>9</i>	<i>-</i>	<i>4</i>	<i>1</i>	<i>2</i>	<i>2</i>
	Dovedna	16.842	5.948	5.484	2.545	1.346	1.519

Mnoho úvah venovala RK reslovakizácii príslušníkov inteligencie. Vychádzala z poznatkov, že maďarizačný proces u tejto vrstvy bol prevažne vedomým odklonom nie len národnostným, ale ja sociálnym. RK, aby si zaistila správne hodnotenie nového postoja inteligencie k národu, a ľudovodemokratickému režimu, prikázala prešetrujúcim orgánom zvýšenú ostražitosť pri skúmaní jej reslovakizačných pohnútok. Rozoslala dodatočne vyšším úradníkom osobitné dotazníky, v ktorých sa podro-

ne skúmali všetky okolnosti, ktoré mali byť pre ich prijatie rozhodujúce. Pokiaľ ide o Bratislavu, spracoval sa prihláškový materiál v štúdiu, uverejnenej v I. zväzku publikácie „Slovanská Bratislava“.² Pomery v Košiciach a v ostatných mestách južného Slovenska sa v celku nelíšia od pomerov v Bratislave .

VI. Pravdepodobný počet Maďarov a Slovákov na južnom Slovensku

A. Počet Maďarov

Určenie počtu Maďarov na južnom Slovensku naráža zatiaľ na skoro neprekonateľné prekážky. Tieto ťažkosti sú tým väčšie, čím menšie sú územné jednotky, pre ktoré sa usilujeme počet Maďarov vyčíslieť.

Zatiaľ máme iba dva pokusy o určenie počtu Maďarov na Slovensku po oslobodení. Prvý pochodí od Dr. Korčáka (Statistický zpravodaj roč. 1945)³ a druhý od nášho štatistického experta na mierovej konferencii v Paríži.

1.) Dr. Korčák sa dostáva k počtu 652.000 Maďarov pre rok 1943

a) výpočtom zo slov. sčítania v r. 1938	49.290
b) prijímaním výsledkov maďarského sčítania na okupovanom území r. 1938	676.987
c) pripočítaním Maďarov z okupovaného územia v r. 1938	2.500
	<u>Spolu 728.777</u>
d) znížením tohto počtu kritikou maďarských dát o	-100.000
	<u>Ostáva 528.800</u>
e) a pripočítaním 7,5 % ročného prírastku za dobu 1938–1943	+23.000
f) teda spolu ku koncu r. 1943	<u>652.000</u>

2.) Elaborát, predložený na mierovej konferencii počíta pre koniec roka 1946 s číslom 500.000 Maďarov na Slovensku.

3.) Pokúsme sa o nový odhad počtu Maďarov na základe známych dát o pohybe migračnom a prirodzenom v r. 1930–1949:

a) V r. 1930 bolo napočítané Maďarov čl. štát. občanov	571.988
b) prirodzenými prírastkom pri 7,5 na 1000 vzrástli do r.1945 o	64.000
c) v r. 1945 malo byť	636.000
d) z tejto sumy prichodí odpočítať	
vojnové straty	20.000
straty Maďarov žid. vierovyznania	10.000
	<u>Spolu: 30.000</u>
e) Ostáva pre koniec roka 1945	606.000
f) Po roku 1945:	
exodus Maďarov	40.246
výmena a voj. previnilci	49.414
reslovakizácia	284.814
	<u>Spolu: 374.474</u>
g) Ostáva Maďarov v r. 1949	231.500

Tab. č. 8. Národnostná štruktúra obyvateľstva v južných krajoch Slovenska podľa sčítania v r. 1930

Kraj	Okres	Obyvateľov	Slováci		Maďari	
			abs.	%	abs.	%
I.	Bratislava-mesto	156.476	81.035	51,8	22.195	14,2
	Bratislava-okolie	32.089	24.803	77,3	5.305	16,5
	Čalovo	27.063	2.248	8,3	23.718	87,6
	Dunajská Streda	34.667	1.580	4,6	29.449	84,9
	Galanta	36.979	6.747	18,2	28.119	76,0
	Senec	27.264	11.217	41,1	14.585	53,5
	Sereď	34.763	31.277	90,0	2.452	7,1
	Šamorín	28.412	3.466	12,2	20.859	73,4
	Ostatné slov. okresy	391.254	369.447	94,4	2.483	0,6
<i>Spolu</i>	<i>768.967</i>	<i>531.820</i>	<i>69,2</i>	<i>149.165</i>	<i>19,4</i>	
II.	Nitra	70.641	57.633	81,6	10.435	14,8
	Hurbanovo	34.508	7.956	23,1	25.381	73,6
	Komárno	44.697	6.669	14,9	33.951	76,0
	Levice	45.032	30.561	67,9	12.190	27,1
	Nové Zámky	57.673	21.767	37,7	32.343	56,1
	Šaľa	41.204	10.688	25,9	26.439	64,2
	Stúrovo	43.176	5.658	13,1	35.136	81,4
	Šurany	40.996	32.275	78,7	7.908	19,3
	Vráble	25.650	18.457	72,0	6.348	24,7
	Zlaté Moravce	35.084	30.951	88,2	3.606	10,3
	Želiezovce	39.528	8.691	22,0	28.533	72,2
	Ostatné slov. okresy	205.895	189.077	91,8	2.851	1,4
	<i>Spolu</i>	<i>684.084</i>	<i>420.383</i>	<i>61,5</i>	<i>225.121</i>	<i>32,9</i>
	III.	Jesenské	26.991	3.235	12,0	20.260
Lučenec		75.522	52.718	69,8	17.906	23,7
Modrý Kameň		33.804	22.016	65,1	10.030	29,7
Rimavská Sobota		27.666	13.987	50,6	11.055	40,0
Šafárikovo		22.187	2.630	11,9	17.701	79,8
Šahy		26.145	7.997	30,6	17.108	65,4
Ostatné slov. okresy		284.836	233.937	82,1	1.973	6,9
<i>Spolu</i>		<i>498.151</i>	<i>336.520</i>	<i>67,6</i>	<i>96.033</i>	<i>19,3</i>
IV.	Košice-mesto	70.117	42.242	60,2	11.504	16,4
	Košice-okolie	54.773	46.641	85,2	4.139	7,6
	Kráľovský Chlmec	31.279	2.558	8,2	23.775	76,0
	Moldava n/Bodvou	31.481	8.439	26,8	16.936	53,8
	Revúca	22.359	19.577	87,6	2.194	9,8
	Rožňava	42.964	23.819	55,4	14.867	34,6
	Sečovce	23.892	21.687	90,8	693	2,9
	Trebišov	29.783	24.554	82,4	3.264	11,0
	Ostatné slov. okresy	152.396	121.860	80,0	3.083	2,0
<i>Spolu</i>	<i>459.043</i>	<i>311.377</i>	<i>67,8</i>	<i>80.455</i>	<i>17,5</i>	
V.	Michalovce	47.896	40.826	85,2	1.670	3,5
	Veľké Kapušany	22.697	11.034	48,6	10.156	44,7
	Ostatné slov. okresy	355.619	231.094	65,0	2.294	0,6
	<i>Spolu</i>	<i>426.212</i>	<i>282.954</i>	<i>66,4</i>	<i>14.120</i>	<i>3,3</i>
VI.	<i>Kraj Žilina</i>	<i>487.654</i>	<i>458.555</i>	<i>94,0</i>	<i>1.183</i>	<i>0,2</i>
	Dovedna	3,324.111	2,344.609	70,5	566.077	17,0

Tieto čísla si žiadajú niekoľko vysvetliviek.

Ad a) V roku 1930 počítame iba s Maďarmi, ktorí boli čl. štátnymi občanmi. Okrem týchto žilo v tomto roku na Slovensku ešte 20.349 Maďarov cudzej štátnej príslušnosti. Týchto z našich úvah vypúšťame, nakoľko veľká časť z nich ako fluktuujúci živel, netvorili súčiastku kmeňového obyvateľstva.

Ad b) Prírodný prírastok sme rátali iba do oslobodenia. Po r.1945 nastalé veľké migračné zmeny a reslovakizácia nepripúšťajú nijakú serióznu úvahu o prirodzenej menlivosti maďarského obyvateľstva. V tejto úvahe nás podporuje aj skutočnosť, že v r. 1946–1948 zaznamenávajú okresy južného Slovenska mierny úbytok obyvateľstva vôbec.

Ad d) Vojnové straty Maďarov na južnom Slovensku sme odhadli číslom 20.000, ktoré percentuálne pripadá na toto územie z 440–500.000 celkových vojnových strát, vyčíslených v maďarských prameňoch.

V roku 1930 sa z osôb židovského vierovyznania hlásilo 14.726 k maďarskej národnosti. I tu, vzhľadom na celkové straty židovských spoluobčanov, počítame so stratou 10.000 osôb, zahynuvších v koncentračných táboroch, alebo emigrovaných do zahraničia.

Ad c), e) Zr Korčák uvádza 652.000 Maďarov pre rok 1943, t. j. pre obdobie tesne pred vojnovými udalosťami. Berúc do úvahy nami odhadnuté vojnové straty, je Korčákov odhad vzhľadom k roku 1945 iba o 15–20.000 vyšší.

Vzhľadom na náš odhad 500.000 Maďarov ku koncu r. 1946, sú naše hore uvedené výpočty vyššie o 50.000–60.000. V elaboráte pre mierové rokovanie sa jasne prejavuje politická tendencia počet Maďarov znížiť. Počítali sme s väčšími vojnovými stratami a s pokračujúcou disimiláciou Maďarov v r. 1930–1938, ktorú sme doložili výpočtami maďarských autorov Duku-Zólyomi Norberta a I. Vargu.

Ad f) Exodus Maďarov po oslobodení sme prevzali z hlásenia Osídľovacieho úradu z januára 1949. Podľa tejto správy odišlo Maďarov:

Pred účinnosťou dohody (ZK 60)	11.837
Od oslobodenia do znovuzriadenia čs. verejnej správy	10.196
Po znovuzriadení čs. verejnej správy, avšak po 27. II. 1946	11.057
Po účinnosti dohody (ZK 47)	1.083
Z obcí bratislavského predmostia	73
Dobrovoľne sa vystaňovalo asi	6.000
	Spolu: 40.246
Výmennými transportmi podľa čl. V.	
Dohody odišlo	45.475
Vojnoví previnilci podľa čl. VIII. Dohody	2.905
Transportmi „R“ - režimistov	1.034
	Spolu: 49.414

Tab. č. 9. Pravdepodobný počet Maďarov k 1. V. 1949

Kraj	Okres	Maďari v r. 1945, vypočítaní podľa r. 1930	Odišlo Maďarov po 1945	Reslova- kizovalo	Odhad počtu Maďarov v r. 1949	Št. ob. sľub zložilo podľa z. 245	Rozdiel medzi stĺp. 6-7.
1	2	3	4	5	6	7	8
I.	Bratislava-mesto	19.195	3.100	11.964	4.131	3.445	-686
	Bratislava-okolie	5.405	150	2.099	3.156	3.079	-77
	Čalovo	23.118	2.000	4.563	16.555	16.099	-456
	Dunajská Streda	34.449	4.993	7.274	22.182	21.335	-847
	Galanta	33.119	11.016	9.329	12.774	12.539	-235
	Senec	15.885	1.700	9.818	4.367	4.263	-104
	Sereď	2.852	600	1.775	477	415	-62
	Šamorín	21.959	3.061	5.665	13.233	13.061	-172
	Ost. slov. okresy	3.583	1.688	1.616	279	210	-69
<i>Spolu</i>	<i>159.565</i>	<i>28.308</i>	<i>54.103</i>	<i>77.154</i>	<i>74.446</i>	<i>-2.708</i>	
II.	Nitra	13.345	400	9.893	3.142	3.084	-58
	Hurbanovo	30.181	8.300	8.724	13.157	12.984	-173
	Komárno	34.251	9.764	5.510	18.977	18.834	-143
	Levice	13.190	3.003	7.211	2.976	2.902	-74
	Nové Zámky	32.343	3.937	19.137	9.269	8.838	-431
	Šaľa	25.060	9.590	9.333	6.137	5.714	-423
	Stúrovo	36.736	1.849	14.367	20.520	20.460	-60
	Šurany	7.408	100	3.374	3.934	3.842	-92
	Vráble	7.368	1.240	5.188	940	935	-5
	Zlaté Moravce	4.106	350	3.096	1.060	912	-148
	Želiezovce	33.433	9.092	10.611	13.730	13.359	-371
	Ost. slov. okresy	2.099	1.500	431	168	158	-10
	<i>Spolu</i>	<i>240.010</i>	<i>49.125</i>	<i>96.875</i>	<i>94.010</i>	<i>92.022</i>	<i>-1.988</i>
	III.	Jesenské	21.760	1.100	4.764	15.896	15.767
Lučenec		26.106	856	14.805	10.445	10.227	-218
Modrý Kameň		11.830	126	9.700	2.004	1.893	-111
Rimavská Sobota		7.855	1.172	2.884	3.799	3.634	-165
Šafárikovo		17.201	720	6.364	10.117	10.030	-87
Šahy		19.108	1.838	14.030	3.240	3.094	-146
Ost. slov. okresy		2.692	1.500	960	232	212	-20
<i>Spolu</i>		<i>106.552</i>	<i>7.312</i>	<i>53.507</i>	<i>45.733</i>	<i>44.857</i>	<i>-876</i>
IV.	Košice-mesto	12.504	2.100	9.214	1.190	946	-244
	Košice-okolie	3.239	150	2.896	193	175	-18
	Kráľovský Chlmec	22.775	200	21.023	1.552	1.438	-114
	Moldava n/Bodvou	18.936	250	16.717	1.969	1.670	-299
	Revúca	2.194	70	1.400	724	629	-95
	Rožňava	16.867	234	12.825	3.808	3.491	-317
	Sečovce	493	11	374	108	10	-98
	Trebišov	3.064	50	2.934	80	44	-36
	Ost. slov. okresy	4.560	1.500	1.816	1.244	1.233	-11
<i>Spolu</i>	<i>84.632</i>	<i>4.565</i>	<i>69.199</i>	<i>10.868</i>	<i>9.636</i>	<i>-1.232</i>	
V.	Michalovce	1.670	70	1.414	186	151	-35
	Veľké Kapušany	9.956	80	7.666	2.210	2.108	-102
	Ost. slov. okresy	1.794	100	1.434	260	175	-85
	<i>Spolu</i>	<i>13.420</i>	<i>250</i>	<i>10.514</i>	<i>2.656</i>	<i>2.434</i>	<i>-222</i>
VI.	<i>Kraj Žilina</i>	<i>1.183</i>	<i>100</i>	<i>616</i>	<i>467</i>	<i>138</i>	<i>-329</i>
	Dovedna	605.362	89.660	284.814	230.888	223.513	-7.375

Migračným pohybom stratili teda Maďari v období 1945–1949 do 90.000 svojich príslušníkov. Spolu s reslovakizovanými 284.814, dovedna do 375.000 osôb. Podľa týchto výpočtov nemalo by byť dnes na Slovensku viac ako 250.000 Maďarov. Pri uvedenom čísle 50–60.000 pochybných reslovakizantov môže byť reálnym číslo 300.000 Maďarov. Sčítanie ľudu v marci budúceho roku ukáže, do akej miery sú naše výpočty správne.⁴

Skutočnosť, že sa na zloženie štátoobčianskeho sľubu podľa zákona č. 245/1948 prihlásilo podľa oznámenia Povereníctva vnútra 223.513 osôb maďarskej národnosti, je iste pozoruhodným potvrdením správnosti našich výpočtov. No ani táto zhoda nezaručuje nám, že na Slovensku niet viac Maďarov, nakoľko, ako v závere ešte uvedieme, mnohí a mnohí reslovakizanti, čo štátne občianstvo získali reslovakizáciou, svoje rozhodnutie vrátiť sa k slovenskému národu, zatiaľ znovu opustili.

Pre prehľadnosť prinášame v tab. č. 8 počet Maďarov podľa okresov a krajov v roku 1930 a v tab. č. 9 počet Maďarov pre rok 1949.

V tab. č. 10 sme sa usilovali vyčíslieť migračný pohyb Maďarov po r. 1945. Tu nám s ľútosťou prichodí konštatovať, že Osídľovací úrad dosiaľ nemá evidenciu ani odišlých Maďarov ani príšlých Slovákov podľa okresov. Vypomáhali sme si preto hláseniami ONV z júla 1948 a aproximatívnyimi číslami OÚ, uvedenými len pre jednotlivé osídľovacie oblasti. Tieto skutočnosti značne znižujú hodnotu dát pre jednotlivé okresy.

Pre dielčie dáta v obciach sme ich už vôbec nepoužili a v prílohe sme zostavili zoznam na základe údajov Povereníctva vnútra o osobách, ktoré zložili štátoobčiansky sľub podľa zákona č. 245/1948.

B. Počet Slovákov

Počet Slovákov v okresoch južného Slovenska je daný prostým rozdielom medzi počtom obyvateľstva a počtom Maďarov. Menšia odchýlka sa javí jedine v Bratislavemeste, v Košiciach, v okrese Moldava nad Bodvou, kde nachodíme ešte i Nemcova v okrese Kráľovský Chlmec s menším počtom Ukrajincov. Dáta počtu Slovákov podľa okresov prinášame v tab. č. 11. Sú výslednicou konfrontácie údajov migračného pohybu Slovákov a rozdielu počtu obyvateľstva a Maďarov. Majú preto práve tak relatívnu hodnotu ako počty Maďarov.

Zaujímavá pre nás je, pravda, skladba slovenského obyvateľstva. V tab. č. 10 uvádzame dáta o Slovákoch, došlých na južné Slovensko kolonizáciou a repatriáciou, ako nám ich oznámili ONV v júli lanského roku, keď repatriácia z cudziny (okrem Maďarska) ako aj kolonizácia bola až prakticky skončená.

Tab. č. 10. Odhad výsledkov migračného pohybu Slovákov a Maďarov po 1945

Kraj	Okres	Odišlo Maďarov			Došlo Slovákov		
		Exodus pred výmenou	Výmenou V. a VIII.	Spolu	Kolonizáciou, repatriáciou	Výmenou z Maď.	Spolu
I.	Bratislava-mesto	2.000	1.100	3.100	25.000	1.338	26.338
	Bratislava-okolie	120	30	150	1.255	250	1.505
	Čalovo	990	1.010	2.000	2.503	1.400	3.903
	Dunajská Streda	1.767	3.226	4.993	3.122	2.158	5.280
	Galanta	4.134	6.882	11.016	3.356	6.388	9.744
	Senec	695	1.005	1.700	918	2.355	3.273
	Sereď	195	405	600	44	500	544
	Šamorín	1.276	1.785	3.061	8.433	2.219	10.652
	Ost. slov. okresy	1.688	-	1.688	-	1.000	1.000
<i>Spolu</i>	<i>12.865</i>	<i>15.443</i>	<i>28.308</i>	<i>44.631</i>	<i>17.608</i>	<i>62.239</i>	
II.	Nitra	153	247	400	125	300	425
	Hurbanovo	1.411	6.889	8.300	2.520	5.958	8.478
	Komárno	4.208	5.556	9.764	9.067	5.611	14.678
	Levice	1.237	1.766	3.003	4.722	3.377	8.099
	Nové Zámky	2.644	1.293	3.937	125	2.717	2.842
	Šaľa	4.805	4.785	9.590	2.979	5.093	8.072
	Štúrovo	589	1.260	1.849	2.034	1.886	3.920
	Šurany	45	55	100	153	240	393
	Vráble	585	655	1.240	326	747	1.073
	Zlaté Moravce	140	210	350	113	500	613
	Želiezovce	3.904	5.188	9.092	4.508	6.385	10.893
	Ost. slov. okresy	1.500	-	1.500	-	1.500	1.500
	<i>Spolu</i>	<i>21.221</i>	<i>27.904</i>	<i>49.125</i>	<i>26.672</i>	<i>34.314</i>	<i>60.986</i>
III.	Jesenské	183	917	1.100	2.308	685	2.993
	Lučenec	374	482	856	9.782	776	10.558
	Modrý Kameň	-	126	126	1.216	276	1.492
	Rimavská Sobota	399	773	1.172	3.949	792	4.741
	Šafárikovo	254	466	720	3.808	1.660	5.468
	Šahy	549	1.289	1.838	2.678	1.154	3.832
	Ost. slov. okresy	1.500	-	1.500	-	1.500	1.500
	<i>Spolu</i>	<i>3.259</i>	<i>4.053</i>	<i>7.312</i>	<i>23.741</i>	<i>6.843</i>	<i>30.584</i>
IV.	Košice-mesto	925	1.175	2.100	8.000	674	8.674
	Košice-okolie	100	50	150	100	100	200
	Kráľ. Chlmec	26	174	200	1.865	253	2.118
	Moldava n/Bodv.	43	207	250	1.100	350	1.450
	Revúca	13	57	70	206	100	306
	Rožňava	32	202	234	1.398	541	1.939
	Sečovce	-	11	11	-	50	50
	Trebišov	50	-	50	-	50	50
	Ost. slov. okresy	1.500	-	1.500	-	1.000	1.000
	<i>Spolu</i>	<i>2.689</i>	<i>1.876</i>	<i>4.565</i>	<i>12.669</i>	<i>3.118</i>	<i>15.787</i>
V.	Michalovce	20	50	70	-	100	100
	Veľké Kapušany	20	60	80	61	166	227
	Ost. slov. okresy	77	23	100	-	1.000	1.000
	<i>Spolu</i>	<i>117</i>	<i>133</i>	<i>250</i>	<i>61</i>	<i>1.266</i>	<i>1.327</i>
VI.	<i>Kraj Žilina</i>	<i>100</i>	<i>-</i>	<i>100</i>	<i>-</i>	<i>774</i>	<i>774</i>
	Dovedna	40.251	49.409	89.660	107.774	63.923	171.697

Na prvý pohľad je prekvapujúce, že proti 89.660 odišlých Maďarov nachodíme v južných okresoch 171.697 došlých Slovákov. Túto rozdielnosť vysvetlíme tým, že do pojmu kolonizácie sme zahrnuli aj osádzenie nových obyvateľov v mestách. Sama Bratislava získala týmto spôsobom vyše 25.000, Košice 8.000 nových obyvateľov. V tomto čísle nachodíme teda množstvo nových úradníkov, robotníkov, živnostníkov, ale aj dôverníkov, ktorí sa usadili na majetkoch náboristov, ba aj nových kolonistov došlých na parcelované veľkostatky.

Počet presídlencov Slovákov z Maďarska uvádzame podľa záverečnej správy OÚ:

Výmennými transportmi	37.961
Jednosmernými transportmi	21.149
Režimistickými transportmi	664
Pred účinnosťou Dohody (ZK 60)	9.499
Po účinnosti Dohody (ZK 47) asi	4.000

Spolu: 73.273

Keďže skoro 10.000 osôb sa podľa informácií OÚ osadilo v Čechách a na Morave, nie je na Slovensku o veľa viac ako 63.000 presídlencov z Maďarska. Ich rozmiestnenie podľa okresov sme zostavili z hlásení ONV a z údajov OÚ, vzťahujúcich sa na osídľovacie oblasti.

Tretiu kategóriu Slovákov tvoria reslovakizanti. Ich vyčíslenie podľa okresov je uvedené jednak v tabuľke č. 1 a podľa obcí v prílohe v konfrontácii s obyvateľstvom ostatným, pravdepodobne slovenským.

Ak by sme pokladali za štvrtú kategóriu Slovákov starousadlíkov, ktorí na južnom Slovensku žili už pred rokom 1945, dostaneme pre južné okresy tento prehľad štruktúry slovenského obyvateľstva v jednotlivých krajoch.

V kraji	Počet všetkých Slovákov	Z nich							
		staroosadlíci		repatrianti, kolonisti		výmenou z Maď.		reslovakizanti	
		číslo	%	číslo	%	číslo	%	číslo	%
Bratislava	315.165	201.439	63,9	44.631	14,2	16.608	5,3	52.487	16,6
Nitra	370.095	214.165	57,9	26.672	7,2	32.814	8,9	96.444	26,0
B. Bystrica	163.578	81.947	50,1	23.741	14,5	5.343	3,3	52.547	32,1
Košice	283.668	201.498	71,0	12.669	4,5	2.118	0,7	67.383	23,8
Prešov	70.963	61.556	86,7	61	0,1	266	0,4	9.080	12,8
Spolu	1.203.469	760.605	63,2	107.774	9,0	57.149	4,7	277.941	23,1

V týchto číslach je daná celá problematika južného Slovenska. Skutočnosť, že zo všetkých Slovákov je 1/4 reslovakizantov, by mala byť ustavičnou pripomienkou pre naše kultúrne ustanovizne, zvýšiť kultúrnu starostlivosť o túto najproblematickejšiu zložku slovenského živlu. Problémom ostávajú reslovakizanti menovite v bansko-bystrickom kraji, kde v južných okresoch tvoria skoro tretinu Slovákov, a kde medzi nimi nachodíme najviac konjunkturálneho živlu.

Tab. č. 11. Pravdepodobná národnostná štruktúra obyvateľstva v južných okresoch Slovenska k 1. V. 1949

Kraj	Okres	Obyvateľov	Slováci		Maďari	
			abs.	%	abs.	%
I.	Bratislava-mesto	184.423	155.292	84,2	4.131	2,2
	Bratislava-okolie	42.017	38.159	90,8	3.156	7,5
	Čalovo	25.980	9.025	34,7	16.555	63,7
	Dunajská Streda	35.531	12.349	34,8	22.182	62,4
	Galanta	39.073	25.399	65,0	12.774	32,7
	Senec	29.625	24.758	83,6	4.367	14,7
	Sereď	37.048	36.271	97,9	477	1,3
	Šamorín	28.645	13.912	48,6	13.233	46,2
	Ostatné slov. okresy	415.792	407.513	98,0	279	0,1
<i>Spolu</i>	<i>838.134</i>	<i>722.678</i>	<i>86,2</i>	<i>77.154</i>	<i>9,2</i>	
II.	Nitra	76.784	72.842	94,9	3.142	4,1
	Hurbanovo	34.948	21.191	60,6	13.157	37,6
	Komárno	38.958	18.647	47,9	18.977	48,7
	Levice	46.308	42.332	91,4	2.976	6,4
	Nové Zámky	53.515	43.246	80,8	9.269	17,3
	Šaľa	39.048	32.311	82,7	6.137	15,7
	Štúrovo	38.272	16.752	43,8	20.520	53,6
	Šurany	38.460	34.226	89,0	3.934	10,2
	Vráble	26.952	25.812	95,8	940	3,5
	Zlaté Moravce	40.115	38.855	96,9	1.060	2,6
	Želiezovce	38.311	23.881	62,3	13.730	35,8
	Ostatné slov. okresy	218.182	212.014	97,2	168	0,1
	<i>Spolu</i>	<i>689.853</i>	<i>582.109</i>	<i>84,4</i>	<i>94.010</i>	<i>13,6</i>
	III.	Jesenské	27.374	10.478	38,3	15.896
Lučenec		76.043	64.398	84,7	10.445	13,7
Modrý Kameň		35.182	32.878	93,5	2.004	5,7
Rimavská Sobota		28.672	24.173	84,3	3.799	13,2
Šafárikovo		20.814	9.797	47,1	10.117	48,6
Šahy		25.394	21.854	86,1	3.240	12,8
Ostatné slov. okresy		273.204	267.972	98,1	232	0,1
<i>Spolu</i>		<i>486.683</i>	<i>431.550</i>	<i>88,7</i>	<i>45.733</i>	<i>9,4</i>
IV.	Košice-mesto	60.658	55.468	91,4	1.190	2,0
	Košice-okolie	58.149	56.956	97,9	193	0,3
	Kráľovský Chlmec	33.308	30.056	90,2	1.552	4,7
	Moldava n/Bodvou	30.995	27.026	87,2	1.969	6,4
	Revúca	20.224	19.300	95,4	724	3,6
	Rožňava	42.216	37.408	88,6	3.808	9,0
	Sečovce	26.112	25.804	98,8	108	0,4
	Trebišov	32.430	31.650	97,6	80	0,2
	Ostatné slov. okresy	160.321	153.077	95,5	1.244	0,8
<i>Spolu</i>	<i>464.413</i>	<i>436.745</i>	<i>94,0</i>	<i>10.868</i>	<i>2,3</i>	
V.	Michalovce	49.247	47.559	96,6	186	0,4
	Veľké Kapušany	25.914	23.404	90,3	2.210	8,5
	Ostatné slov. okresy	370.722	270.462	73,0	260	0,7
	<i>Spolu</i>	<i>445.883</i>	<i>341.425</i>	<i>76,6</i>	<i>2.656</i>	<i>0,6</i>
VI.	<i>Kraj Žilina</i>	<i>509.403</i>	<i>493.936</i>	<i>97,0</i>	<i>467</i>	<i>0,1</i>
	Dovedna	3,434.369	3,008.443	87,6	230.888	6,7

VII. Pravdepodobná národnostná štruktúra obyvateľstva v južných okresoch Slovenska

Výmena obyvateľstva, exodus Maďarov po oslobodení, vnútorná kolonizácia a reslovakizácia značne premenili národnostnú štruktúru obyvateľstva na južnom Slovensku.

V tab. č. 11. prinášame výsledné číslce pre jednotlivé okresy, ako rezultujú z uvedených migračných zmien a z reslovakizácie. V porovnaní s rokom 1930 (viď tab. č. 8 a 11) má byť dnes na celom území Slovenska 230.888 Maďarov t. j. okruhle o 335.000 menej ako v r. 1930.

Pokiaľ ide o dáta pre celé južné Slovensko, uvádzame ich podľa krajov v porovnaní s rokom 1930:

Južné okresy kraja	V roku	Obyvateľstvo	Slováci		Maďari	
			abs.	%	abs.	%
Bratislava	1930	377.713	162.373	43,0	146.682	38,8
	1949	422.342	315.165	74,6	76.875	18,2
Nitra	1930	478.189	231.306	48,4	222.270	46,5
	1949	471.671	370.095	78,5	93.842	19,9
B. Bystrica	1930	213.315	102.583	48,1	94.060	44,1
	1949	213.479	163.578	76,6	45.501	21,3
Košice	1930	306.647	189.517	61,8	77.372	25,2
	1949	304.092	283.668	93,3	9.624	3,2
Prešov	1930	70.593	51.860	73,5	11.826	16,8
	1949	75.161	70.963	94,4	2.396	3,2
Južné Slovensko	1930	1,446.457	737.639	51,0	552.210	38,2
	1949	1,486.745	1,203.469	80,9	228.238	15,3

Účasť Maďarov v jednotlivých okresoch južného Slovenska sa podľa týchto dát v pomere k r. 1930 pozmenila takto:

	v r. 1930:	v r. 1949:
do 10 % Maďarov	v 5 okresoch	v 18 okresoch
10–20 % Maďarov	v 7 okresoch	v 7 okresoch
20–30 % Maďarov	v 4 okresoch	v - okrese
30–40 % Maďarov	v 1 okrese	v 3 okresoch
40 –50 % Maďarov	v 2 okresoch	v 3 okresoch
50–60 % Maďarov	v 3 okresoch	v 2 okresoch
60–70 % Maďarov	v 2 okresoch	v 2 okresoch
70–80 % Maďarov	v 8 okresoch	v - okrese
80–90 % Maďarov	v 3 okresoch	v - okrese

Rozborom maďarizačných úspechov, ktorý sme predložili v elaboráte o vývine národnostného zloženia obyvateľstva južného Slovenska, ukazujú sa naše výpočty v celku reálnymi. Dieľcie výsledky budú iste odchylné. Mnoho bude záležať na tom, či sa nám podarí dávnejšie pomadžarčených a dnes reslovakizujúcich aj v skutočnosti zapojiť do kultúrneho spoločenstva slovenského.

VIII. Záverom

Aby sa obraz o číselnom pomere Slovákov a Maďarov stal naozaj skutočným, je potrebné času a priaznivých podmienok. Citová a kultúrna asimilácia reslovakizantov

narážala už vo svojich počiatkoch na mnohé prekážky. Na prvom mieste ta stojí exkluzívnosť staroosadeného slovenského živlu, ktorý po oslobodení, či už z hmotných alebo mravných príčin, nebol ochotný diferencovať medzi čiste maďarským a maďarizovaným obyvateľstvom juhu. Diskriminoval „Maďarov“ všetkých a uzatvoril sa pred nimi. Neveril Maďarom a neveril ani reslovakizantom. Stovky memoránd a žiadostí slovenského obyvateľstva o totálne presťahovanie a vysídlenie celých „maďarských obcí“ potvrdzuje nechúť Slovákov k ďalšiemu spolužitiu v určitých oblastiach. Že túto výlučnosť podporovala na mnohých miestach aj perspektíva možnosti rýchleho obohatenia sa na úkor diskriminovaných Maďarov, nie je nijakou tajnosťou. Pre mnohých, po oslobodení došlých Slovákov, bolo južné Slovensko do nedávna iba zdrojom ľahkého obohacovania sa. Je samozrejmé, že pri zdĺhavom vybavovaní reslovakizačných prihlášok utrpeli aj mnohí úprimní reslovakizanti materiálnu škodu a zanevreli na Slovákov.

Mnoho zla spôsobil po oslobodení aj náš oficiálny nacionalistický kurz, ktorý v priebehu výmeny sa miestami zmenil až vo fanaticky protimaďarský postoj. Možnosť transferu všetkého maďarského obyvateľstva stmelila osudove nie len tých, ktorí si to želali, ale aj všetkých „Maďarov“. A tak sa na južnom Slovensku po oslobodení vytvorili dva tábory: tábor diskriminovaných „Maďarov“, vedených vo svojom pasívnom odpore šovinistickými učiteľmi, kantormi a farármi a tábor Slovákov, vedených nacionalistickými učiteľmi a novými štátnymi a verejnými zamestnancami. Osud reslovakizantov, stojacích uprostred týchto táborov nebol nepodobný osudu Buridánovho osla.

Ďalší politický vývin do konca r. 1948 žičil prihláškovej akcii, no menej skutočnému disimilačnému procesu. Konfíškačná prax, prax ľudových súdov, vysídľovanie množstva reslovakizujúcich, ich nábor do českých krajín atď. mohli mať iba negatívne dôsledky na skutočnú reslovakizáciu. Rodinní príslušníci a príbuzenstvo reslovakizantov týmito zásahmi postihnutých, len ťažko vytrvali pri svojom pôvodnom úmysle, hľadať pretrhané zväzky ku kultúrnemu spoločenstvu slovenskému. Stála neistota, rozširovaná šuškanou propagandou o pripojení južného Slovenska k Maďarsku, o vysťahovaní reslovakizantov na Sibír, o krutých trestoch, postihujúcich reslovakizantov, ktorých OÚ presídľuje do Maďarska, atď., zámerne rozširovaná aj orgánmi maďarskej presídľovacej komisie, táto neistota iba posilnila vyčkávací postoj reslovakizantov.

No rozhodujúcim spôsobom zasiahlo do procesu reslovakizácie zrovnoprávnenie Maďarov. Tento obrat v našej národnostnej politike bol tak náhly a neočakávaný, že preorientoval značnú časť reslovakizantov. Maďarský živel, ktorý na južnom Slovensku ostal po skončení výmeny, pripisuje si dnes tento obrat za svoje víťazstvo. Využíva ho prirodzene pre nacionalistickú aktivizáciu celej masy reslovakizantov. Drobní kultúrni pracovníci, na ktorých dodnes spočíva ťarcha celej reslovakizačnej práce, nenachodia v nápore maďarského nacionalizmu dost' opory a sú vo svojom presvedčení o správnosti a oprávnenosti reslovakizácie zviklaní. Ako iniciátori reslovakizácie, sú vystavení útokom nielen so strany maďarských nacionalistov, ale aj zo strany našich polovzdelačkov, ktorí radi zabúdajú, že proletársky internacionalizmus nie je národný nihilizmus.

Dôsledky nepripravenosti našej novej národnostnej politiky a ideologického tápania vo veciach národnostných sa dnes už prejavujú odklonom reslovakizantov od pôvodného rozhodnutia. Len niekoľko príkladov:

V obci Málaš, Nýrovce, Turá a Lontov (okr. Želiezovce) zakladajú reslovakizanti maďarský kultúrny spolok. Činnosť Matice slovenskej ignorujú. V Rožňave sú predsedom, podpredsedom a kultúrnym referentom maďarského kultúrneho spolku reslovakizanti. V obci Horná Kráľová (okr. Šaľa), kde je pôvodná slovenskosť reslovakizantov nad všetkú pochybnosť, postavili sa títo kolektívne proti slovenským učiteľom, v ktorých vidia mariteľov usilovania o maďarskú školu a maďarské bohoslužby. V Nesvadoch (okr. Hurbanovo) sa zo 136 reslovakizantov iba 3 prihlásili do Matice slovenskej. V okrese Jesenské sa reslovakizanti skoro napospol domáhajú maďarských škôl. V Košútoch (okr. Galanta) nebolo dosiaľ skoro rozdielu medzi Slovákmi a Maďarmi. Dnes stoja obe zložky antagonisticky proti sebe a reslovakizanti na strane Maďarov. V obci Pohranice, Kolárovo, Galanta, Veľký Biel a Veľké Úľany, Kálna, Lok, Kalinčiakovo, Šamorín, Šaľa, Šahy a Čalovo, ďalej aj na východe v obci Seňa, Kechnec a Milhošť, všade sa stretávame s tými istými zjavmi. Reslovakizanti začínajú ľutovať, že reslovakizovali. Odvracajú sa od slovenskej pospolitosti, prítakávajú miestnym farárom v ich žiadostiach o čisto maďarské bohoslužby. O prácu MS sa nezaujímajú, chcú maďarské divadlá, maďarskú školu, maďarský kultúrny spolok.

Bolo by, pravda, prenáhlené z týchto správ Oblastného sekretariátu Matice slovenskej v Bratislave odvodzovať pesimistické závery. Máme mnohé obce na južnom Slovensku, kde je situácia lepšia. Príkladne sa zapájajú reslovakizanti do národného života slovenského v Bešeňove, v Hostovej, v Malom Kiari a inde. Podľa posledných správ zlepšuje sa situácia aj v Kolárove, v Šali, Galante, ďalej v okrese Moldava a Kráľ. Chlmec.

Skutočný reslovakizačný proces si vyžaduje svoj čas. Zžitý styk reslovakizujúcich s maďarským kolektívom vracia dnes mnohých do náručia maďarstva. Dnešná ideologická nevyjasnenosť vo veciach národnostných nie je zatiaľ priaznivá pre dokončenie asimilačného procesu. Na južnom Slovensku niet národného programu a niet pevnej organizácie kultúrnej. Pôvodný negatívny postoj proti doterajšej forme maďarizovanosti a pôvodné rozhodnutie túto formu definitívne opustiť sa ukazuje dnes nedostatočným vzhľadom na neschopnosť konkretizovať zásady našej národnostnej politiky. Ak sa reslovakizanti nepodchytiť pozitívnym spôsobom národnej myšlienky, nebude mať akcia ten význam, aký sa od nej po oslobodení očakával. Konkrétne ide o formulovanie a zladenie myšlienky vlastenectva a myšlienky proletárskeho internacionalizmu. Ide o to, opustiť konečne jednostranné hľadisko rečové pri diferencovaní národnej príslušnosti a v duchu nového vlastenectva vytvoriť predpoklady pre stmelenie obyvateľstva južného Slovenska v nové kultúrne a pracovné spoločenstvo. Prvým s týchto predpokladov je definícia národnosti, ktorú sme pripravili pre budúce sčítanie ľudu. Podľa tejto definície sa národnosťou rozumie „príslušnosť k národu, s kultúrnym a pracovným spoločenstvom ktorého je sčítaný vnútorne spätý, a ku ktorému sa svojim chovaním hlási“. Táto definícia, ktorá už nespomína rečovú príslušnosť, pripustí konečne, aby sa reslovakizanti slobodne orientovali k slovenskej pospolitosti a poskytne im čas, aby sa na základe tejto orientácie, pravda, pri vhodných podmienkach, postupne znovu zžili so slovenským národom.

Z o z n a m

predmetných obcí s počtom Maďarov, ktorí zložili štátoobčiansky sľub podľa zákona č. 245/1948 Sb. a s počtom reslovakizantov v okresoch južného Slovenska

Kraj: bratislavský

Okres: Bratislava-mesto⁵

Por. čís.	Obec	Počet obyv. v r. 1948	Počet Maďarov dľa 245/48		Ostatní			
					celkom		z nich reslovakizovalo	
			abs.	%	abs.	%	abs.	%
1.	Bratislava I – IX	144.852	2.319	1,6	142.533	98,4	9.471	6,6
2.	Karľova Ves X	2.038	1	0,1	2.037	99,9	47	2,3
3.	Petržalka XI	15.683	840	5,4	14.843	94,7	1.199	8,1
4.	Prievoz XII	7.213	256	3,5	6.957	96,5	857	12,3
5.	Dvorníky XIII	2.850	-	-	2.850	100,0	13	0,4
6.	Rača XIV	6.993	1	0,1	6.992	99,9	30	0,4
7.	Lamač XV	2.246	-	-	2.246	100,0	17	0,7
8.	Dúbravka XVI	1.224	-	-	1.224	100,0	2	0,2
9.	Devín XVII	1.324	8	0,6	1.316	99,4	32	2,4

Kraj: bratislavský

Okres: Bratislava-okolie⁶

Por. čís.	Obec	Počet obyv. v r. 1948	Počet Maďarov dľa 245/48		Ostatní			
					celkom		z nich reslovakizovalo	
			abs.	%	abs.	%	abs.	%
1.	Bernolákovo	3.986	2	0,1	3.984	99,9	553	13,9
2.	Borinka	824	-	-	824	100,0	3	0,4
3.	Devínska Nová Ves	3.506	3	0,1	3.503	99,9	11	0,3
4.	Gešajov	417	8	1,9	409	98,1	5	1,2
5.	Chorvátsky Grob	1.733	3	0,2	1.730	99,8	7	0,4
6.	Ivánka pri Dunaji	3.393	29	0,9	3.364	99,1	113	3,3
7.	Marianka	1.141	-	-	1.141	100,0	1	0,1
8.	Pod. Biskupice	5.202	2.373	45,6	2.829	54,4	924	32,7
9.	Rusovce	1.395	12	0,9	1.383	99,1	1	0,1
10.	Stupava	3.910	2	0,1	3.908	99,9	17	0,4
11.	Svätý Jur	4.391	13	0,3	4.378	99,7	41	0,9
12.	Vrakuňa	1.495	634	42,4	861	57,6	423	49,1

Kraj: bratislavský

Okres: Čalovo

Por. čís.	Obec	Počet obyv. v r. 1948	Počet Maďarov dľa 245/48		Ostatní			
					celkom		z nich reslovakizovalo	
			abs.	%	abs.	%	abs.	%
1.	Baloň	768	421	54,8	347	45,2	267	76,9
2.	Bodza	715	607	84,9	108	15,1	100	92,6
3.	Boheľov	374	293	78,3	81	21,7	40	49,4
4.	Čalovo	4.489	1.964	43,7	2.525	56,3	1.292	51,2
5.	Čičov	1.320	949	71,9	371	28,1	74	19,9
6.	Čilizská Radvaň	926	634	68,5	292	31,5	173	59,2
7.	Hodžovo	453	-	-	453	100,0	9	2,0
8.	Holiare	528	230	43,6	298	56,4	226	75,8
9.	Hroboňovo	1.717	1.331	77,5	386	22,5	171	44,3
10.	Ižop	407	294	72,2	113	27,8	108	95,6
11.	Klížska Nemá	717	204	28,5	513	71,5	101	19,7
12.	Kľúčovec	423	367	86,8	56	13,2	33	58,9
13.	Medvedov	717	488	68,1	229	31,9	137	59,8
14.	Okoč	2.389	1.059	44,3	1.330	55,7	359	27,0
15.	Opatovský Sokolec	1.300	908	69,8	392	30,2	328	83,7
16.	Padaň	713	565	79,2	148	20,8	58	39,2
17.	Palkovičovo	663	584	88,1	79	11,9	30	38,0
18.	Pastúchy	830	582	70,1	248	29,9	153	61,7
19.	Tôň	620	351	56,6	269	43,4	122	45,3
20.	Topoľníky	2.249	2.018	89,7	231	10,3	175	75,7
21.	Topoľovec	717	602	84,0	115	16,0	80	69,6
22.	Trávník	713	442	62,0	271	38,0	117	43,2
23.	Zemianska Olča	2.232	1.206	54,0	1.026	46,0	410	40,0

Kraj: bratislavský

Okres: Dunajská Streda

Por. čís.	Obec	Počet obyv. v r. 1948	Počet Maďarov dľa 245/48		Ostatní			
					celkom		z nich reslovakizovalo	
			abs.	%	abs.	%	abs.	%
1.	Baka	1.022	473	46,3	549	53,7	409	74,5
2.	Blažov	298	115	38,6	183	61,4	85	46,4
3.	Bodíky	670	497	74,2	173	25,8	148	85,5
4.	Budín	311	260	83,6	51	16,4	33	64,7
5.	Čechová	254	205	80,7	49	19,3	-	-
6.	Dolný Bar	558	274	49,1	284	50,9	104	36,6
7.	Dunajská Streda	5.293	1.774	33,5	3.519	66,5	1.761	50,0
8.	Dunajský Klátov	271	205	75,6	66	24,4	31	47,0
9.	Gabčíkovo	3.335	2.574	77,2	761	22,8	403	52,9
10.	Holice	956	624	65,3	332	34,7	139	41,9
11.	Horná Potôň	1.361	887	65,2	474	34,8	229	48,3
12.	Horné Mýto	804	582	72,4	222	27,6	56	25,2
13.	Horný Bar	671	488	72,7	183	27,3	112	61,2
14.	Jahodná	1.184	848	71,6	336	28,4	282	83,9
15.	Jurová	518	459	88,6	59	11,4	59	100,0
16.	Kostolné Kračany	977	749	76,7	228	23,3	180	78,9
17.	Kráf. Kračany	1.018	692	68,0	326	32,0	92	28,2
18.	Kútniky	445	167	37,5	278	62,5	106	38,1
19.	Mad	527	411	78,0	116	22,0	37	31,9
20.	Malá Lúč	252	177	70,2	75	29,8	75	100,0
21.	Malé Blahovo	1.213	89	7,3	1.124	92,7	152	13,5
22.	Malé Dvorníky	611	259	42,4	352	57,6	338	96,0
23.	Mliečany	369	322	87,3	47	12,7	37	78,7
24.	Ohrady	1.132	787	69,5	345	30,5	122	35,4
25.	Orechová Potôň	1.473	956	64,9	517	35,1	261	50,5
26.	Povoda	707	461	65,2	246	34,8	73	29,7
27.	Svätý Michal	1.108	559	50,5	549	49,5	96	17,5
28.	Šuľany	502	359	71,5	143	28,5	61	42,7
29.	Trhová Hradská	1.704	1.253	73,5	451	26,5	359	79,6
30.	Trstená na Ostrove	495	301	60,8	194	39,2	123	63,4
31.	Veľká Lúč	375	282	75,2	93	24,8	27	29,0
32.	Veľké Blahovo	1.207	752	62,3	455	37,7	247	54,3
33.	Veľké Dvorníky	523	321	61,4	202	38,6	177	87,6
34.	Vieska	486	455	93,6	31	6,4	27	87,1
35.	Vrakúň	1.736	1.130	65,1	606	34,9	505	83,3
36.	Vydrany	1.331	588	44,2	743	55,8	428	57,6

Kraj: bratislavský

Okres: Galanta

Por. čís.	Obec	Počet obyv. v r. 1948	Počet Maďarov dľa 245/48		Ostatní			
					celkom		z nich reslovakizovalo	
			abs.	%	abs.	%	abs.	%
1.	Abrahám	1.397	-	-	1.397	100,0	4	0,3
2.	Čierna Voda	1.102	461	41,8	641	68,2	416	64,9
3.	Čierny Brod	1.345	822	61,1	523	38,9	393	75,1
4.	Dolné Saliby	2.951	1.430	48,5	1.521	51,5	132	8,7
5.	Galanta	4.514	227	5,0	4.287	95,0	888	20,7
6.	Hody	606	-	-	606	100,0	55	9,1
7.	Horné Saliby	3.396	1.505	44,3	1.891	55,7	386	20,4
8.	Kajal	1.496	792	52,9	704	47,1	352	50,0
9.	Košúty	1.434	143	10,0	1.291	90,0	950	73,6
10.	Kráľov Brod	983	611	62,2	372	37,8	135	36,3
11.	Malá Mača	856	220	25,7	636	74,3	617	97,0
12.	Matúškovo	1.861	587	31,5	1.274	68,5	455	35,7
13.	Mostová	1.533	-	-	1.533	100,0	288	18,8
14.	Nebojsa	364	-	-	364	100,0	26	7,1
15.	Sládkovičovo	4.782	569	11,9	4.213	88,1	2.401	57,0
16.	Tomášikovo	2.000	384	19,2	1.616	80,8	846	52,3
17.	Topoľnica	649	245	37,8	404	62,2	253	62,6
18.	Trstice	3.277	2.575	78,6	702	21,4	262	37,3
19.	Veľká Mača	2.369	1.446	61,0	923	39,0	358	38,8
20.	Vozokany	1.095	522	47,7	573	52,3	112	19,5

Kraj: bratislavský

Okres: Senec⁷

Por. čís.	Obec	Počet obyv. v r. 1948	Počet Maďarov dľa 245/48		Ostatní			
					celkom		z nich reslovakizovalo	
			abs.	%	abs.	%	abs.	%
1.	Dedinka pri Dunaji	667	6	0,9	661	99,1	424	64,1
2.	Hrubá Borša	359	-	-	359	100,0	211	58,8
3.	Hrubý Šúr	589	38	6,5	551	93,5	481	87,3
4.	Janovce	328	22	6,7	306	93,3	196	64,1
5.	Jelka	3.063	1.298	42,4	1.765	57,6	1.259	71,3
6.	Kostolná pri Dunaji	493	8	1,6	485	98,4	460	94,8
7.	Kráľová	1.468	24	1,6	1.444	98,4	44	3,0
8.	Malý Biel	302	84	27,8	218	72,2	210	96,3
9.	Matka Božia	421	119	28,3	302	71,7	269	89,1
10.	Nová Jelka	537	247	46,0	290	54,0	-	-
11.	Nová Ves pri Dun.	565	103	18,2	462	81,8	458	99,1
12.	Pusté Úľany	1.965	3	0,2	1.962	99,8	60	3,1
13.	Reca	1.427	512	35,9	915	64,1	520	56,8
14.	Senec	6.184	918	14,8	5.266	85,2	1.738	33,0
15.	Švehlovo	305	25	8,2	280	91,8	86	30,7
16.	Tureň	637	43	6,8	594	93,2	576	97,0
17.	Veľké Úľany	3.258	688	21,1	2.570	78,9	1.634	63,6
18.	Veľký Biel	1.571	125	8,0	1.446	92,0	1.192	82,4

Kraj: bratislavský

Okres: Sereď

Por. čís.	Obec	Počet obyv. v r. 1948	Počet Maďarov dľa 245/48		Ostatní			
					celkom		z nich reslovakizovalo	
			abs.	%	abs.	%	abs.	%
1.	Dolná Streda	1.736	-	-	1.736	100,0	50	2,9
2.	Šintava	3.191	1	0,1	3.190	99,9	-	-
3.	Šoporňa	3.945	2	0,1	3.943	99,9	35	0,9
4.	Sereď	6.208	12	0,2	6.196	99,8	104	1,7
5.	Váhovce	2.013	400	19,9	1.613	80,1	1.586	98,3

Kraj: bratislavský

Okres: Šamorín⁸

Por. čís.	Obec	Počet obyv. v r. 1948	Počet Maďarov dľa 245/48		Ostatní			
					celkom		z nich reslovakizovalo	
			abs.	%	abs.	%	abs.	%
1.	Báč	339	276	81,4	63	18,6	20	31,7
2.	Blatná na Ostrove	582	460	79,0	122	21,0	62	50,8
3.	Čakany	465	241	51,8	224	48,2	216	96,4
4.	Čenkovce	343	205	59,8	138	40,2	74	53,6
5.	Čilistov	236	142	60,2	94	39,8	24	25,5
6.	Dobrohošť	638	464	72,7	174	27,3	138	79,3
7.	Eliašovce	646	473	73,2	273	26,8	77	28,2
8.	Hamuliakovo	606	294	48,5	312	51,5	77	24,7
9.	Hubice	331	126	38,1	205	61,9	91	44,4
10.	Janíky	601	432	71,9	169	28,1	70	41,4
11.	Jánošíková	656	82	12,5	574	87,5	188	32,7
12.	Kalinkovo	480	164	34,2	316	65,8	26	8,2
13.	Kvetoslavov	503	120	23,9	383	76,1	100	26,1
14.	Lehnice	1.995	882	44,2	1.113	55,8	577	51,8
15.	Macov	256	118	46,1	138	53,9	82	59,4
16.	Malinovo	1.046	524	50,1	522	49,9	153	29,3
17.	Maslovce	189	135	71,4	54	28,6	32	59,2
18.	Masníkovo	206	108	52,4	98	47,6	111	113,3
19.	Miloslavov	535	7	1,3	528	98,7	35	6,6
20.	Mliečno	820	531	64,8	289	35,2	146	50,5
21.	Most na Ostrove	1.597	13	0,8	1.546	99,2	26	1,7
22.	Nová Lipnica	331	2	0,6	329	99,4	70	21,3
23.	Nové Košariská	706	26	3,7	680	96,3	240	35,3
24.	Oľdza	274	207	75,5	68	24,5	37	51,4
25.	Rastice	1.737	956	55,0	781	45,0	608	77,8
26.	Rohovce	528	421	79,7	107	20,3	23	21,5
27.	Sklenárovo	351	203	57,8	148	42,2	56	37,8
28.	Šamorín	3.620	1.612	44,5	1.008	55,5	788	78,2
29.	Štefánikovce	790	107	13,5	683	86,5	30	4,4
30.	Štvrtok na Ostrove	1.543	930	60,3	613	39,7	269	43,9
31.	Tomášov	1.595	725	45,5	870	54,5	354	40,7
32.	Tonkovce	1.233	196	15,9	1.037	84,1	509	49,1
33.	Trnávka	529	353	66,7	176	33,3	120	68,2
34.	Veľká Paka	811	331	40,8	480	59,2	37	7,7
35.	Vlky	367	272	74,1	95	25,9	37	38,9
36.	Vojka nad Dun.	803	630	78,5	173	21,5	129	74,6
37.	Vojtechovce	357	293	82,1	64	17,9	33	51,6

Kraj: Nitra

Okres: Nitra

Por. čís.	Obec	Počet obyv. v r. 1948	Počet Maďarov dľa 245/48		Ostatní			
					celkom		z nich reslovakizovalo	
			abs.	%	abs.	%	abs.	%
1.	Bádice	498	6	1,2	492	98,8	445	90,4
2.	Branč	1.961	225	11,5	1.736	88,5	1.316	75,8
3.	Cabaj	1.948	-	-	1.948	100,0	1	0,1
4.	Čáb	605	-	-	605	100,0	7	1,2
5.	Čakajovce	1.070	-	-	1.070	100,0	2	0,2
6.	Čechynce	892	329	36,9	563	63,1	430	76,4
7.	Čeladice	1.237	2	0,2	1.235	99,8	-	-
8.	Dolné Krškany	1.463	13	0,9	1.450	99,1	-	-
9.	Dolné Obdokovce	904	353	39,0	551	61,0	492	89,3
10.	Dolné Štitáre	543	83	15,3	460	84,7	369	80,2
11.	Dražovce	1.972	1	0,1	1.971	99,9	2	0,1
12.	Golianovo	1.147	-	-	1.147	100,0	3	0,3
13.	Horné Krškany	872	-	-	872	100,0	7	0,8
14.	Horné Lefantovce	1.033	-	-	1.033	100,0	3	0,3
15.	Hostová	562	245	43,6	317	56,4	168	53,0
16.	Chrenová	1.774	1	0,1	1.773	99,9	41	2,3
17.	Ivánka pri Nitre	2.216	6	0,3	2.210	99,7	18	0,8
18.	Jelšovce	1.117	86	7,7	1.031	92,3	1.003	97,3
19.	Kynek	338	-	-	338	100,0	22	6,5
20.	Ludovítová	176	-	-	176	100,0	60	34,1
21.	Lužianky	1.980	-	-	1.980	100,0	11	0,6
22.	Malý Cetín	344	-	-	344	100,0	98	28,5
23.	Mechenice	646	23	3,6	623	96,4	620	99,5
24.	Mlynárovce	1.050	-	-	1.050	100,0	2	0,2
25.	Mojmírovce	3.259	3	0,1	3.256	99,9	26	0,8
26.	Nitra	20.506	108	0,5	20.398	99,5	1.152	5,6
27.	Nitr. Hrnčiarovce	1.633	740	45,3	893	54,7	463	51,8
28.	Nové Sady	1.153	-	-	1.153	100,0	5	0,4
29.	Pohranice	1.199	472	39,4	727	60,6	597	82,1
30.	Poľný Kesov	904	13	1,4	891	98,6	-	-
31.	Sokolníky	590	2	0,3	588	99,7	9	1,5
32.	Štefanovičová	368	5	1,4	363	98,6	3	0,8
33.	Šurianky	690	-	-	690	100	5	0,7
34.	Veľké Zálužie	3.215	-	-	3.215	100,0	10	0,3
35.	Veľký Cetín	1.858	368	19,8	1.490	80,2	1.389	93,2
36.	Veľký Lapáš	867	-	-	867	100,0	3	0,3
37.	Výčapy-Opatovce	2.156	-	-	2.156	100,0	1.111	51,5

Kraj: Nitra

Okres: Hurbanovo

Por. čís.	Obec	Počet obyv. v r. 1948	Počet Maďarov dľa 245/48		Ostatní			
					celkom		z nich reslovakizovalo	
			abs.	%	abs.	%	abs.	%
1.	Bajč	1.312	36	2,7	1.276	97,3	741	58,1
2.	Bohatá	1.511	155	10,3	1.356	89,7	829	61,1
3.	Dulovce	1.885	11	0,6	1.874	99,4	-	-
4.	Hurbanovo	3.491	229	6,6	3.262	93,4	1.534	47,0
5.	Chotín	1.837	1.264	68,8	573	31,2	281	49,0
6.	Imeľ	1.978	346	17,5	1.632	82,5	462	28,3
7.	Iža	2.159	1.265	58,6	794	41,4	194	24,4
8.	Marcelová	3.564	1.933	54,2	3.631	45,8	934	25,7
9.	Martovce	1.398	403	28,8	995	71,2	793	79,7
10.	Modrany	2.046	1.264	61,8	782	38,2	225	28,8
11.	Nesvady	5.070	1.707	33,7	3.363	66,3	1.173	34,9
12.	Pribeta	3.669	1.785	48,7	1.884	51,3	1.116	59,2
13.	Radvaň nad Dun.	1.170	750	64,1	420	35,9	204	48,6
14.	Svätý Peter	3.298	1.836	55,7	1.462	44,3	238	16,3

Kraj: Nitra

Okres: Komárno

Por. čís.	Obec	Počet obyv. v r. 1948	Počet Maďarov dľa 245/48		Ostatní			
					celkom		z nich reslovakizovalo	
			abs.	%	abs.	%	abs.	%
1.	Brestovec	428	250	58,4	178	41,6	36	20,2
2.	Čalovec	1.552	257	16,6	1.295	83,4	141	10,9
3.	Kameničná	2.838	1.481	52,2	1.357	47,8	441	32,5
4.	Kolárovo	9.932	6.996	70,4	2.936	29,6	852	29,0
5.	Komárno	16.869	6.321	37,5	10.548	62,5	2.956	28,0
6.	Nová Stráž	1.545	594	38,4	951	61,6	153	16,1
7.	Okoličná na Ostr.	1.474	736	49,9	738	50,1	331	44,8
8.	Sokolce	1.322	385	29,1	937	70,9	97	10,3
9.	Veľké Kosihy	944	596	63,1	348	36,9	108	31,0
10.	Zlatná na Ostrove	2.054	1.215	59,2	839	40,8	395	47,1

Kraj: Nitra

Okres: Levice

Por. čís.	Obec	Počet obyv. v r. 1948	Počet Maďarov dľa 245/48		Ostatní			
					celkom		z nich reslovakizovalo	
			abs.	%	abs.	%	abs.	%
1.	Bory	398	161	40,5	237	59,5	117	49,4
2.	Čankov	480	-	-	480	100,0	3	0,6
3.	Dolná Seč	583	61	10,5	522	89,5	160	30,6
4.	Domadice	532	-	-	532	100,0	3	0,6
5.	Horná Seč	518	144	27,8	374	72,2	84	21,5
6.	Horša	372	20	5,4	352	94,6	18	5,1
7.	Kalinčiakovo	581	129	22,2	452	77,8	211	46,7
8.	Kálna	1.053	267	25,4	786	74,6	453	57,6
9.	Kálnica	482	87	18,0	395	82,0	148	37,5
10.	Levice	13.157	723	5,5	12.434	94,5	4.174	33,6
11.	Lok	1.299	259	19,9	1.040	80,1	505	48,5
12.	Malé Kozmálovce	679	52	7,7	627	92,3	263	41,9
13.	Malý Kiar	455	30	6,6	425	93,4	210	49,4
14.	Marušová	399	93	23,3	306	76,7	68	22,2
15.	Mýtné Ludany	1.339	672	50,2	667	49,8	325	48,7
16.	Nový Tekov	1.041	107	10,3	934	89,7	366	39,2
17.	Santovka	648	5	0,8	643	99,2	14	2,2
18.	Starý Hrádok	285	-	-	285	100,0	23	8,1
19.	Veľké Krškany	578	-	-	578	100,0	10	1,7
20.	Vyšné nad Hronom	220	92	41,8	128	58,2	52	40,6
21.	Žembovice	1.516	-	-	1.516	100,0	4	0,3

Kraj: Nitra

Okres: Nové Zámky

Por. čís.	Obec	Počet obyv. v r. 1948	Počet Maďarov dľa 245/48		Ostatní			
					celkom		z nich reslovakizovalo	
			abs.	%	abs.	%	abs.	%
1.	Andovce	1.265	647	51,1	618	48,9	199	32,2
2.	Čechy	641	10	1,6	631	98,4	150	23,8
3.	Dubník	2.598	160	6,2	2.438	93,8	1.600	65,6
4.	Dvory nad Žitavou	5.475	736	13,4	4.739	86,6	3.190	67,3
5.	Jásová	1.443	1	0,1	1.442	99,9	116	8,0
6.	Kolta	1.899	37	1,9	1.862	98,1	261	14,0
7.	Komoča	1.388	719	51,8	679	48,2	128	18,8
8.	Nové Zámky	19.864	1.325	6,7	18.539	93,3	9.123	49,2
9.	Palárikovo	4.250	9	0,2	4.241	99,8	286	6,7
10.	Rúbaň	1.205	619	51,4	586	48,6	442	75,4
11.	Semerovo	1.730	-	-	1.730	100,0	90	5,2
12.	Strekov	2.917	2.300	78,8	617	21,2	390	63,2
13.	Tvrdošovce	5.706	2.022	35,4	3.684	64,6	2.407	65,3
14.	Zemné	2.437	253	10,4	2.184	89,6	755	34,6

Kraj: Nitra

Okres: Šaľa

Por. čís.	Obec	Počet obyv. v r. 1948	Počet Maďarov dľa 245/48		Ostatní			
			abs.	%	celkom		z nich reslovakizovalo	
					abs.	%	abs.	%
1.	Diakovce	2.488	569	22,9	1.919	77,1	358	18,7
2.	Dlhá nad Váhom	1.039	19	1,8	1.020	98,2	864	84,7
3.	Horná Kráľová	1.690	13	0,8	1.677	99,2	971	57,9
4.	Kráľová n. Váhom	1.622	234	14,4	1.388	85,6	1.170	84,3
5.	Mučeníky	5.207	4	0,1	5.203	99,9	93	1,82
6.	Neded	3.778	783	20,7	2.995	79,3	786	26,2
7.	Selice	3.692	742	20,1	2.950	79,9	1.113	37,7
8.	Šaľa	4.635	49	1,1	4.586	98,9	899	19,6
9.	Tešedíkovo	3.945	1.187	30,1	2.758	69,9	447	16,2
10.	Trnovec n. Váhom	3.053	32	1,0	3.021	99,0	1.147	38,0
11.	Veča	1.236	6	0,5	1.230	99,5	316	25,7
12.	Vlčany	4.555	1.283	28,2	3.272	71,8	873	26,7
13.	Žihárec	2.108	793	37,6	1.315	62,4	296	22,5

Kraj: Nitra

Okres: Štúrovo

Por. čís.	Obec	Počet obyv. v r. 1948	Počet Maďarov dľa 245/48		Ostatní			
			abs.	%	celkom		z nich reslovakizovalo	
					abs.	%	abs.	%
1.	Bajtava	571	418	73,2	153	26,8	153	100,0
2.	Belá	699	212	30,3	487	69,7	334	68,6
3.	Bíňa	1.748	1.293	74,0	455	26,0	229	50,3
4.	Bruty	1.256	812	64,6	444	35,4	444	100,0
5.	Búč	1.612	1.368	84,9	244	15,1	178	73,0
6.	Diva	201	52	25,9	149	74,1	148	99,3
7.	Gbelce	2.250	898	39,9	1.352	60,1	869	64,3
8.	Chľaba	1.124	278	24,7	846	75,3	519	61,3
9.	Kamenica n/Hr.	1.308	324	24,8	984	75,2	983	99,9
10.	Kamenín	1.780	931	52,3	849	47,7	842	99,2
11.	Kamenný Most	1.560	609	39,0	951	61,0	931	97,9
12.	Kravany nad Dun.	864	433	50,1	431	49,9	159	36,9
13.	Leľa	535	381	71,2	154	28,8	130	84,4
14.	Lubá	860	471	54,8	389	45,2	389	100,0
15.	Malá nad Hronom	574	315	54,9	259	45,1	259	100,0
16.	Malé Kosihy	621	257	41,4	364	58,6	344	94,5
17.	Moča	1.498	1.182	78,9	316	21,1	142	44,9
18.	Mužla	3.133	1.552	49,5	1.581	50,5	1.481	93,7
19.	Nána	1.182	418	35,4	764	64,6	464	60,7
20.	Nová Vieska	960	606	63,1	354	36,9	29	8,2
21.	Obid	1.391	815	58,6	576	41,4	576	100,0
22.	Pavlová	597	330	55,3	267	44,7	267	100,0
23.	Salka	1.454	412	28,3	1.042	71,7	1.042	100,0
24.	Sikenička	774	285	36,8	489	63,2	487	99,6
25.	Svodín	3.549	2.433	68,6	1.116	31,4	392	35,1
26.	Šarkan	441	162	36,7	279	63,3	140	50,2
27.	Štúrovo	3.907	653	16,7	3.254	83,3	2.044	62,8
28.	Vojnice	3.233	2.560	79,2	673	20,8	392	58,2

Kraj: Nitra

Okres: Šurany

Por. čís.	Obec	Počet obyv. v r. 1948	Počet Maďarov dľa 245/48		Ostatní			
					celkom		z nich reslovakizovalo	
			abs.	%	abs.	%	abs.	%
1.	Bardoňovo	1.149	394	34,3	755	66,7	451	59,7
2.	Belek	515	-	-	515	100,0	12	2,3
3.	Bešeňov	1.764	1.021	57,9	743	42,1	525	70,6
4.	Dedinka	792	3	0,4	789	99,6	42	5,3
5.	Dolný Ohaj	1.599	6	0,4	1.593	99,6	29	1,8
6.	Dolný Pial	1.349	55	4,1	1.294	95,9	211	16,3
7.	Dolný Vinodol	754	130	17,2	624	82,8	20	3,2
8.	Horný Pial	415	82	19,8	333	80,2	333	100,0
9.	Hul	1.354	-	-	1.354	100,0	5	0,4
10.	Komjatice	3.695	3	0,1	3.692	99,9	46	1,2
11.	Milanovce	2.742	1.497	54,6	1.245	45,4	1.045	83,9
12.	Mlynský Sek	1.069	-	-	1.069	100,0	25	2,3
13.	Nitriansky Hrádok	997	20	2,0	977	98,0	-	-
14.	Pozba	660	332	50,3	328	49,7	328	100,0
15.	Radava	978	-	-	978	100,0	16	1,6
16.	Rastislavice	1.099	6	0,5	1.093	99,5	2	0,2
17.	Šurany	5.381	25	0,5	5.356	99,5	127	2,4
18.	Veľké Lovce	2.327	268	11,5	2.059	88,5	157	7,6

Kraj: Nitra

Okres: Vráble

Por. čís.	Obec	Počet obyv. v r. 1948	Počet Maďarov dľa 245/48		Ostatní			
					celkom		z nich reslovakizovalo	
			abs.	%	abs.	%	abs.	%
1.	Babindol	539	3	0,6	536	99,4	364	67,9
2.	Beša	1.077	147	13,6	930	86,4	380	40,9
3.	Čífare	822	27	3,3	795	96,7	572	71,9
4.	Dolný Ďur	447	16	3,6	431	96,4	38	8,8
5.	Dyčka	545	3	0,6	542	99,4	148	27,3
6.	Horný Ďur	497	-	-	497	100,0	24	4,8
7.	Horný Ohaj	822	41	5,0	781	95,0	711	91,0
8.	Iňa	379	4	1,1	375	98,9	81	21,6
9.	Klasov	1.069	12	1,1	1.057	98,9	616	58,3
10.	Lula	248	9	3,6	239	96,4	9	3,8
11.	Malá Maňa	635	24	3,8	611	96,2	156	25,5
12.	Malé Chyndice	545	-	-	545	100,0	22	4,0
13.	Martinová	368	22	6,0	346	94,0	97	28,0
14.	Melek	746	1	0,1	745	99,9	-	-
15.	Mochovce	663	362	54,6	301	45,4	177	58,8
16.	Paňa	712	-	-	712	100,0	371	52,1
17.	Rohožnica	411	5	1,2	406	98,8	32	7,9
18.	Svätý Michal	825	15	1,8	810	98,2	29	3,6
19.	Tajná	479	-	-	479	100,0	5	1,0
20.	Tehla	709	192	27,1	517	72,9	411	79,5
21.	Telince	470	1	0,2	469	99,8	244	52,0
22.	Trávnica	1.822	-	-	1.822	100,0	13	0,7
23.	Vajka nad Žitavou	912	-	-	912	100,0	29	3,2
24.	Veľká Maňa	1.632	-	-	1.632	100,0	12	0,7
25.	Veľké Chyndice	446	19	4,3	427	96,3	412	96,5
26.	Veľké Vozokany	547	-	-	547	100,0	4	0,7
27.	Vlkas	525	18	3,4	507	96,6	39	7,7
28.	Vráble	3.372	11	0,3	3.361	99,7	122	3,6
29.	Žitavce	680	3	0,4	677	99,6	70	10,3

Kraj: Nitra

Okres: Zlaté Moravce

Por. čís.	Obec	Počet obyv. v r. 1948	Počet Maďarov dľa 245/48		Ostatní			
					celkom		z nich reslovakizovalo	
			abs.	%	abs.	%	abs.	%
1.	Beladice	376	-	-	376	100,0	11	2,9
2.	Čierne Kľačany	835	-	-	835	100,0	21	2,5
3.	Dolné Sľažany	777	-	-	777	100,0	3	0,4
4.	Choča	592	-	-	592	100,0	5	0,8
5.	Jelenec	1.535	78	5,1	1.457	94,9	812	55,7
6.	Kolíňany	1.102	171	15,5	931	84,5	688	73,9
7.	Kozárovce	1.882	-	-	1.882	100,0	2	0,1
8.	Ladice	1.063	434	40,8	629	59,2	331	52,6
9.	Machulince	677	-	-	677	100,0	4	0,6
10.	Mlyňany	696	-	-	696	100,0	8	1,1
11.	Neverice	949	-	-	949	100,0	7	0,7
12.	Prílepy	503	-	-	503	100,0	8	1,6
13.	Slepčany	971	2	0,2	969	99,8	2	0,2
14.	Tekovské Nemce	1.184	-	-	1.184	100,0	2	0,2
15.	Tesáre nad Žitavou	1.227	1	0,1	1.226	99,9	1	0,1
16.	Topoľčianky	2.262	-	-	2.262	100,0	1	0,1
17.	Velčice	958	-	-	958	100,0	5	0,5
18.	Zlaté Moravce	4.889	9	0,2	4.880	99,8	225	4,6
19.	Žirany	1.233	216	17,5	1.017	82,5	961	94,5

Kraj: Nitra

Okres: Želiezovce

Por. čís.	Obec	Počet obyv. v r. 1948	Počet Maďarov dľa 245/48		Ostatní			
					celkom		z nich reslovakizovalo	
			abs.	%	abs.	%	abs.	%
1.	Bajka	327	27	8,3	300	91,7	192	64,0
2.	Bielovce	455	223	49,0	232	51,0	200	86,2
3.	Čajakovo	503	290	57,7	213	42,3	91	42,7
4.	Čaka	1.328	-	-	1.328	100,0	13	1,0
5.	Čata	1.832	972	53,1	860	46,9	347	40,3
6.	Domaša	594	204	34,3	390	65,7	138	35,4
7.	Farná	2.255	1.309	58,0	946	42,0	843	89,1
8.	Hontianska Vrbica	1.031	369	35,8	662	64,2	119	18,0
9.	Hulvíny	350	127	36,3	223	63,7	101	45,3
10.	Ipeľský Sokolec	1.166	745	63,9	421	36,1	421	100,0
11.	Kubáňovo	637	190	29,8	447	70,2	477	100,0
12.	Kukučínov	936	315	33,7	621	66,3	109	17,6
13.	Kuraľany	898	4	0,4	894	99,6	9	1,0
14.	Kvetná	1.137	758	66,7	379	33,3	379	100,0
15.	Lontov	848	185	21,8	663	78,2	663	100,0
16.	Málaš	981	68	6,9	913	93,1	350	38,3
17.	Malé Ludince	392	280	71,4	112	28,6	36	32,1
18.	Malý Pesek	89	31	34,8	58	65,2	6	10,3
19.	Medvecké	200	15	7,5	185	92,5	78	42,2
20.	Mikula	806	258	32,0	548	68,0	181	33,0
21.	Nýrovce	1.021	350	34,3	671	65,7	300	44,7
22.	Ondrejovce	869	56	6,4	813	93,6	403	49,6
23.	Pastovce	875	260	29,7	615	70,3	273	44,4
24.	Plavé Vozokany	1.064	4	0,4	1.060	99,6	17	1,6
25.	Pohronský Ruskov	950	466	49,1	484	50,9	257	53,1
26.	Sv. Jur nad Hronom	1.042	232	22,3	810	77,7	93	11,5
27.	Svodov	418	102	24,4	316	75,6	151	47,8
28.	Šalov	964	670	69,5	294	30,5	198	67,3
29.	Šarovce	1.650	583	35,3	1.067	64,7	206	19,3
30.	Tekovské Lužany	2.717	575	21,2	2.142	78,8	1.150	53,7
31.	Tekovské Lužianky	448	163	36,4	285	63,6	273	95,8
32.	Tekovský Hrádok	542	113	20,8	429	79,2	92	21,4
33.	Trhyňa	537	148	27,6	389	72,4	101	26,0
34.	Turá	507	11	2,2	496	97,8	235	47,4
35.	Veľké Ludince	1.961	666	34,0	1.295	66,0	938	72,5
36.	Veľký Pesek	598	277	46,3	321	53,7	105	31,8
37.	Vozokany nad Hr.	545	265	48,6	280	51,4	16	5,7
38.	Zalaba	282	173	61,3	109	38,7	50	45,9
39.	Zbrojníky	802	308	38,4	494	61,6	115	23,3
40.	Želiezovce	3.654	1.479	40,5	2.175	59,5	694	31,9
41.	Žemliare	294	88	29,9	206	70,1	191	92,7

Kraj: Banská Bystrica

Okres: Jesenské

Por. čís.	Obec	Počet obyv. v r. 1948	Počet Maďarov dľa 245/48		Ostatní			
			abs.	%	celkom		z nich reslovakizovalo	
					abs.	%	abs.	%
1.	Belín	279	42	15,1	237	84,9	36	15,2
2.	Bíhovec	909	673	74,0	236	26,0	64	27,1
3.	Cakov	314	276	87,9	38	12,1	13	34,2
4.	Čamovce	646	516	79,9	130	20,1	63	48,5
5.	Číž	794	451	56,8	343	43,2	44	12,8
6.	Drňa	345	311	90,1	34	9,9	-	-
7.	Dubno	200	187	93,5	13	6,5	12	92,3
8.	Dubovec	868	89	10,3	779	89,7	433	55,6
9.	Gemerček	187	153	81,8	34	18,2	13	38,2
10.	Gemerské Dechtáre	641	328	51,2	313	48,8	143	45,7
11.	Gemerský Jablonec	779	355	45,6	424	54,4	101	23,8
12.	Gortva	566	204	36,0	362	64,0	179	49,4
13.	Hajnáčka	1.109	818	73,8	291	26,2	192	66,0
14.	Hodejov	1.516	740	48,8	776	51,2	123	15,8
15.	Hodejovec	439	204	46,5	235	53,5	15	6,4
16.	Hostice	874	235	26,9	639	73,1	121	18,9
17.	Chanava	759	567	74,7	192	25,3	20	10,4
18.	Chrámec	613	443	72,3	170	27,7	60	35,3
19.	Ivanice	259	211	81,5	48	18,5	14	29,2
20.	Janice	300	227	75,7	73	24,3	17	23,3
21.	Jesenské	1.575	520	33,0	1.055	67,0	125	11,8
22.	Jestice	306	182	59,5	124	40,5	34	27,4
23.	Konrádovce	831	27	3,2	804	96,8	674	83,8
24.	Kostolná Bašta	700	442	63,1	258	36,9	258	100,0
25.	Lenartovce	571	478	83,7	93	16,3	57	61,3
26.	Martinová	209	151	72,2	58	27,8	32	55,2
27.	Pavlovce	315	227	72,1	88	27,9	65	73,9
28.	Petrovce	583	506	86,8	77	24,2	9	11,7
29.	Radnovce	486	445	91,6	41	8,4	18	43,9
30.	Rimavská Seč	1.866	1.016	54,4	850	45,6	211	24,8
31.	Rimavské Janovce	1.233	438	35,5	795	64,5	180	22,6
32.	Stará Bašta	483	427	88,4	56	11,6	31	55,4
33.	Studená	340	331	97,4	9	2,6	8	88,9
34.	Sútor	359	137	38,2	222	61,8	145	65,3
35.	Šíd	1.016	671	66,0	345	44,0	218	63,2
36.	Šimonovce	591	537	90,9	54	9,1	23	42,6
37.	Širkovce	1.003	752	75,0	251	25,0	142	56,6
38.	Šurice	826	474	57,4	352	42,6	190	54,0
39.	Tachty	637	592	92,9	45	7,1	45	100,0
40.	Večelkov	553	248	44,8	305	55,2	305	100,0
41.	Vlkyňa	425	73	17,2	352	82,8	321	91,2
42.	Zádor	150	63	42,0	87	58,0	10	11,5

Kraj: Banská Bystrica

Okres: Lučenec

Por. čís.	Obec	Počet obyv. v r. 1948	Počet Maďarov dľa 245/48		Ostatní			
					celkom		z nich reslovakizovalo	
			abs.	%	abs.	%	abs.	%
1.	Belina	506	435	86,0	71	14,0	71	100,0
2.	Biskupice	1.016	598	58,9	418	41,1	305	73,0
3.	Boľkovce	594	297	50,0	297	50,0	2	0,7
4.	Bulhary	395	147	37,2	248	62,8	134	54,0
5.	Cinobaňa	2.487	1	0,1	2.486	99,9	1	0,1
6.	Čakanovce	1.178	690	58,6	488	41,4	266	54,5
7.	Fiľakovo	5.950	1.997	33,6	3.953	66,4	2.485	62,9
8.	Fiľakovské Kováče	829	524	63,2	305	36,8	189	62,0
9.	Halič	1.049	-	-	1.049	100,0	40	3,8
10.	Holiša	622	283	45,5	339	54,5	177	52,2
11.	Hradište	782	2	0,3	780	99,7	-	-
12.	Jelšovce	358	-	-	358	100,0	274	76,5
13.	Kalinovo	1.282	-	-	1.282	100,0	1	0,1
14.	Kalonda	401	242	60,3	159	39,7	69	43,4
15.	Lovinobaňa	941	1	0,1	940	99,9	-	-
16.	Lučenec	13.769	486	3,5	13.283	96,5	7.949	59,8
17.	Málinec	6.551	-	-	6.551	100,0	1	0,1
18.	Mikušovce	298	90	30,2	208	69,8	194	93,3
19.	Mučín	814	273	33,5	541	66,5	346	63,9
20.	Muľka	118	72	61,0	46	29,0	18	39,1
21.	Nitra nad Ipľom	439	269	61,3	170	38,7	85	50,0
22.	Opatová	1.359	18	1,3	1.341	98,7	120	8,9
23.	Panické Dravce	695	247	35,5	448	64,5	416	92,8
24.	Pinciná	481	320	66,5	161	33,5	33	20,5
25.	Pleš	846	249	29,4	597	80,6	78	13,1
26.	Podrečany	388	6	1,5	382	98,5	-	-
27.	Poltár	1.672	3	0,2	1.669	99,8	30	1,8
28.	Prša	639	231	36,2	408	63,8	117	28,7
29.	Radzovce	2.307	915	39,7	1.392	70,3	386	27,7
30.	Rapovce	754	463	61,4	291	38,6	97	33,3
31.	Šávoľ	705	500	70,9	205	29,1	151	73,6
32.	Trebeľovce	851	260	30,6	591	69,4	266	45,0
33.	Trenč	464	245	52,8	219	47,2	128	58,4
34.	Uhorské	743	1	0,1	742	99,9	-	-
35.	Veliká nad Ipľom	1.087	362	33,3	725	66,7	376	51,9

Kraj: Banská Bystrica

Okres: Modrý Kameň⁹

Por. čís.	Obec	Počet obyv. v r. 1948	Počet Maďarov dľa 245/48		Ostatní			
					celkom		z nich reslovakizovalo	
			abs.	%	abs.	%	abs.	%
1.	Bátorová	344	48	14,0	296	86,0	23	7,8
2.	Blh nad Ipľom	800	537	67,1	263	32,9	176	66,9
3.	Bušince	1.003	175	17,4	828	82,6	561	67,7
4.	Čebovce	823	147	17,9	676	82,1	604	89,3
5.	Čeláry	599	-	-	599	100,0	291	48,5
6.	Dolné Plachtince	583	-	-	583	100,0	1	0,2
7.	Dolné Strháre	590	-	-	590	100,0	2	0,3
8.	Ďurkovce	332	52	15,7	280	84,3	214	76,4
9.	Glabušovce	218	-	-	218	100,0	127	58,2
10.	Horné Strháre	418	1	0,2	417	99,8	-	-
11.	Chrastince	257	8	3,1	249	96,9	101	40,5
12.	Kamenné Kosihy	283	16	5,7	267	94,3	191	71,5
13.	Kiarov	447	40	8,9	407	91,1	336	82,5
14.	Koláry	489	1	0,2	488	99,1	420	86,1
15.	Kosihovce	704	83	11,8	621	88,2	316	50,9
16.	Kosihy nad Ipľom	586	17	2,9	569	97,1	308	54,1
17.	Kováčovce	484	65	13,4	419	86,6	374	89,3
18.	Lesenice	599	28	4,7	571	95,3	65	11,4
19.	Malá Čalomija	367	14	3,8	353	96,2	272	77,0
20.	Malé Zlievce	365	-	-	365	100,0	33	9,0
21.	Malý Krtíš	261	1	0,4	260	99,6	-	-
22.	Modrý Kameň	2.092	2	0,1	2.090	99,9	14	0,7
23.	Muľa	297	57	19,2	240	80,8	349	145,4
24.	Nenince	1.041	192	18,4	849	81,6	504	59,4
25.	Obeckov	507	-	-	507	100,0	8	1,6
26.	Olováry	490	30	6,1	460	93,9	446	96,9
27.	Opat. Nová Ves	701	68	9,7	633	90,3	514	81,2
28.	Pôtor	476	-	-	476	100,0	5	1,0
29.	Selany	364	4	1,1	360	98,9	204	56,7
30.	Sklabiná	812	-	-	812	100,0	1	0,1
31.	Slovenské Ďarmoty	675	18	2,7	657	97,3	207	31,5
32.	Širákov	413	-	-	413	100,0	218	52,8
33.	Trebušovce	363	-	-	363	100,0	164	45,1
34.	Veľká Čalomija	798	24	3,0	774	97,0	542	70,0
35.	Veľké Zlievce	1.009	61	6,0	948	94,0	516	54,4
36.	Veľký Krtíš	702	4	0,6	698	99,4	-	-
37.	Vrbovka	604	59	9,8	545	90,2	471	86,4
38.	Záhorce	932	60	6,4	872	93,6	141	16,2
39.	Zombor	275	-	-	275	100,0	218	79,3
40.	Želovce	1.232	81	6,6	1.151	93,4	763	66,3

Kraj: Banská Bystrica

Okres: Rimavská Sobota

Por. čís.	Obec	Počet obyv. v r. 1948	Počet Maďarov dľa 245/48		Ostatní			
					celkom		z nich reslovakizovalo	
			abs.	%	abs.	%	abs.	%
1.	Bakta	470	57	12,1	413	87,9	49	11,9
2.	Bátka	474	-	-	474	100,0	45	9,5
3.	Budikovany	142	15	10,6	127	89,4	-	-
4.	Dolné Zahorany	309	-	-	309	100,0	11	3,6
5.	Dražice	330	-	-	330	100,0	32	9,7
6.	Dúžava	236	-	-	236	100,0	36	15,2
7.	Husiná	913	-	-	913	100,0	31	3,4
8.	Lukovištia	487	-	-	487	100,0	5	1,0
9.	Malé Teriakovce	158	6	3,8	152	96,2	-	-
10.	Mojin	316	-	-	316	100,0	7	2,2
11.	Nižná Pokoradz	358	178	49,7	180	50,3	30	16,7
12.	Nižný Skálnik	175	3	1,7	172	98,3	-	-
13.	Ožďany	1.750	561	32,1	1.189	67,9	122	10,3
14.	Padarovce	569	168	29,5	401	70,5	94	23,4
15.	Rimavská Sobota	9.160	1.878	20,5	7.282	79,5	1.444	19,8
16.	Rokytník	339	-	-	339	100,0	31	9,1
17.	Selce	320	-	-	320	100,0	3	0,9
18.	Sväté Kríže	259	31	12,0	228	88,0	68	29,8
19.	Sušany	624	4	0,6	620	99,4	-	-
20.	Teplý Vrch	218	3	1,4	215	98,6	-	-
21.	Tomášovce	339	-	-	339	100,0	27	8,0
22.	Uzovská Panica	758	-	-	758	100,0	122	16,1
23.	Veľká Suchá	486	5	1,0	481	99,0	-	-
24.	Veľké Dravce	815	539	66,1	276	33,9	140	50,7
25.	Veľký Blh	1.142	-	-	1.142	100,0	515	45,1
26.	Vieska nad Blhom	159	-	-	159	100,0	33	20,7
27.	Vrbovce nad Rim.	409	1	0,2	408	99,8	-	-
28.	Vyšná Pokoradz	283	-	-	283	100,0	5	1,8
29.	Zacharovce	538	185	34,4	353	65,6	22	6,2
30.	Žíp	249	-	-	249	100,0	12	4,8

Kraj: Banská Bystrica

Okres: Šafárikovo

Por. čís.	Obec	Počet obyv. v r. 1948	Počet Maďarov dľa 245/48		Ostatní			
			abs.	%	celkom		z nich reslovakizovalo	
					abs.	%	abs.	%
1.	Abovce	594	295	49,7	299	30,3	116	38,8
2.	Ardoovo	315	22	7,0	293	93,0	63	21,5
3.	Barca	392	325	82,9	67	17,1	7	10,4
4.	Behynce	612	141	23,0	471	77,0	238	50,5
5.	Bohúňovo	412	199	48,3	213	51,7	207	97,2
6.	Bretka	396	286	72,2	110	27,8	110	100,0
7.	Čoltovo	497	268	53,9	229	46,1	229	100,0
8.	Dlhá Ves	580	131	22,6	449	77,4	96	21,4
9.	Držkovce	598	473	79,1	125	20,9	122	97,6
10.	Figa	423	129	30,5	294	69,5	67	22,8
11.	Gemer	920	769	83,6	151	16,4	104	68,9
12.	Gemerská Hôrka	1.027	271	26,4	756	73,6	730	96,6
13.	Gemerská Panica	891	344	38,6	547	61,4	182	33,3
14.	Gem. Michalovce	183	112	61,2	71	38,8	59	83,1
15.	Hrkáč	334	169	50,6	165	49,4	116	70,3
16.	Hubovo	307	191	62,2	116	37,8	106	91,4
17.	Chvalová	206	66	32,0	140	68,0	109	77,8
18.	Kečovo	430	212	49,3	218	50,7	207	94,9
19.	Kesovce	178	132	74,2	46	25,8	33	71,7
20.	Králik	514	274	53,3	240	46,7	167	69,6
21.	Lenka	271	154	56,8	117	43,2	54	46,2
22.	Levkuška	258	183	70,9	75	29,1	73	97,3
23.	Meliata	460	425	92,4	35	7,6	30	85,7
24.	Neporadza	352	240	68,2	112	31,8	17	15,2
25.	Nižná Kaloša	589	327	55,5	262	44,5	137	52,3
26.	Nižné Valice	269	214	79,6	55	20,4	5	9,1
27.	Otročok	249	70	28,1	179	71,9	92	51,4
28.	Polina	292	115	39,4	177	60,6	201	113,5
29.	Rašice	220	160	72,7	60	27,3	14	23,3
30.	Riečka	210	154	73,3	56	26,7	51	91,1
31.	Rumince	418	256	61,2	162	38,8	135	83,3
32.	Skerešovo	309	132	42,7	177	57,3	164	92,7
33.	Starňa	560	101	18,0	459	82,0	222	48,4
34.	Stránska	442	173	39,1	269	60,9	57	21,2
35.	Strelnica	222	156	70,3	66	29,7	55	83,3
36.	Svätý Kráľ	770	327	42,5	443	57,5	209	47,2
37.	Šafárikovo	3.202	724	22,6	2.478	77,4	1.294	52,2
38.	Šankovce	316	130	41,1	186	58,9	165	88,7
39.	Štrkovec	315	210	66,7	105	33,3	59	56,2
40.	Včelince	669	426	63,7	243	36,3	152	62,6
41.	Višňové	90	53	58,9	37	41,1	22	59,5
42.	Vyšná Kaloša	99	73	73,7	26	26,3	8	30,8
43.	Vyšné Valice	399	333	83,5	66	16,5	48	72,7
44.	Žiar	171	85	49,7	86	50,3	32	37,2

Kraj: Banská Bystrica

Okres: Šahy

Por. čís.	Obec	Počet obyv. v r. 1948	Počet Maďarov dľa 245/48		Ostatní			
			abs.	%	celkom		z nich reslovakizovalo	
					abs.	%	abs.	%
1.	Demandice	1.253	180	14,4	1.073	85,6	671	62,5
2.	Dolinka	629	-	-	629	100,0	508	80,8
3.	Dolné Semerovce	662	28	4,2	634	95,8	510	80,4
4.	Dolné Turovce	430	108	25,1	322	74,9	314	97,5
5.	Hokovce	592	80	13,5	512	86,5	408	79,7
6.	Horné Semerovce	752	21	2,8	731	97,2	434	59,4
7.	Horné Turovce	667	149	22,3	518	77,7	347	67,0
8.	Hrkovce	496	82	16,5	414	83,5	205	49,5
9.	Hrušov	1.066	-	-	1.066	100,0	12	1,1
10.	Chorvatice	388	-	-	388	100,0	360	92,8
11.	Ipeľské Predmostie	846	25	3,0	821	97,0	679	82,7
12.	Ipeľské Úľany	670	97	14,5	573	85,5	573	100,0
13.	Kleňany	532	374	70,3	158	29,7	103	65,2
14.	Malinovec	379	-	-	379	100,0	309	81,5
15.	Plášťovce	1.955	384	19,6	1.571	80,4	1.284	81,7
16.	Presefany n. Ipľom	549	15	2,7	534	97,3	534	100,0
17.	Sazdice	710	266	37,5	444	62,5	211	47,5
18.	Sečianky	611	345	56,5	266	43,5	173	65,0
19.	Slatina	487	42	8,6	445	91,4	401	90,1
20.	Stredné Turovce	414	151	36,5	263	63,5	70	26,6
21.	Šahy	4.318	440	10,2	3.878	89,8	2.528	65,2
22.	Tešmák	793	70	8,8	723	91,2	567	78,4
23.	Tupá	265	-	-	265	100,0	175	66,0
24.	Veľká Ves n. Ipľom	487	95	19,5	392	80,5	278	70,9
25.	Vinica	2.123	117	5,5	2.006	94,5	1.751	87,3
26.	Vyškovce n. Ipľom	1.076	25	2,3	1.051	97,7	625	59,5

Kraj: Košice

Okres: Košice-mesto, okres

Por. čís.	Obec	Počet obyv. v r. 1948	Počet Maďarov dľa 245/48		Ostatní			
					celkom		z nich reslovakizovalo	
			abs.	%	abs.	%	abs.	%
1.	Košice	60.658	946	1,6	59.712	98,4	9.214	15,4
1.	Barca	1.857	4	0,2	1.853	99,8	40	2,2
2.	Beľža	299	-	-	299	100,0	6	2,0
3.	Bohdanovce	566	-	-	566	100,0	11	1,9
4.	Budimír	615	-	-	615	100,0	2	0,3
5.	Buzice	593	-	-	593	100,0	3	0,5
6.	Byster	486	-	-	486	100,0	90	18,5
7.	Čaňa	1.580	-	-	1.580	100,0	50	3,2
8.	Ďurkov	961	23	2,4	938	97,6	40	4,3
9.	Geča	799	-	-	799	100,0	14	1,7
10.	Gyňov	358	-	-	358	100,0	1	0,3
11.	Haniska	1.161	-	-	1.161	100,0	69	5,9
12.	Kalša	608	-	-	608	100,0	10	1,6
13.	Kechnec	441	4	0,9	437	99,1	240	54,9
14.	Krásna nad Horn.	1.972	-	-	1.972	100,0	18	0,9
15.	Lorinčík	293	-	-	293	100,0	3	1,0
16.	Malá Ida	407	-	-	407	100,0	14	3,4
17.	Milhošť	422	42	10,0	380	90,0	255	67,1
18.	Myslava	1.621	-	-	1.621	100,0	5	0,3
19.	Nižná Myšľa	1.069	-	-	1.069	100,0	2	0,2
20.	Nižný Čaj	255	-	-	255	100,0	11	4,3
21.	Polianka	652	-	-	652	100,0	1	0,1
22.	Rákoš	258	-	-	258	100,0	38	14,7
23.	Seňa	1.640	78	4,8	1.562	95,2	450	28,8
24.	Skároš	574	-	-	574	100,0	8	1,4
25.	Slančík	283	-	-	283	100,0	27	9,5
26.	Slanec	1.179	21	1,8	1.158	98,2	354	30,6
27.	Sokoľany	865	-	-	865	100,0	17	2,0
28.	Šaca	1.151	-	-	1.151	100,0	11	1,0
29.	Šebastovce	388	-	-	388	100,0	14	3,6
30.	Šemša	493	-	-	493	100,0	27	5,5
31.	Ťahanovce	2.051	-	-	2.051	100,0	3	0,1
32.	Trstená pri Hornáde	1.160	-	-	1.160	100,0	34	2,9
33.	Vajkovce	462	-	-	462	100,0	4	0,9
34.	Veľká Ida	2.224	-	-	2.224	100,0	960	43,2
35.	Vyšná Hutka	299	3	1,0	296	99,0	3	1,0
36.	Vyšný Čaj	408	-	-	408	100,0	31	7,6
37.	Ždaňa	875	-	-	875	100,0	30	3,4

Kraj: Košice

Okres: Kráľovský Chlmec

Por. čís.	Obec	Počet obyv. v r. 1948	Počet Maďarov dľa 245/48		Ostatní			
					celkom		z nich reslovakizovalo	
			abs.	%	abs.	%	abs.	%
1.	Bačka	728	5	0,7	723	99,3	459	63,5
2.	Biel	1.463	35	2,4	1.428	97,6	728	51,0
3.	Boľ	749	4	0,5	745	99,5	613	82,3
4.	Borša	1.101	84	7,6	1.017	92,4	588	57,8
5.	Boľany	1.546	42	2,7	1.504	97,3	759	50,5
6.	Černochovo	457	139	30,4	318	69,6	138	43,4
7.	Čierna	685	8	1,2	677	98,8	481	71,0
8.	Dobrá	591	23	3,9	568	96,1	469	82,6
9.	Klín nad Bodrogom	392	29	7,4	363	92,6	199	54,8
10.	Kráľovský Chlmec	3.554	73	2,1	3.481	97,9	1.763	50,6
11.	Ladmovce	643	16	2,5	627	97,5	627	100,0
12.	Leles	1.971	164	8,3	1.807	91,7	1.391	77,0
13.	Malá Bara	134	6	4,5	128	95,5	121	94,5
14.	Malé Trakany	1.303	8	0,6	1.295	99,4	1.036	80,0
15.	Malý Horeš	1.184	52	4,4	1.132	95,6	1.132	100,0
16.	Malý Kamenec	590	25	4,2	565	95,8	489	86,5
17.	Nová Vieska	227	2	0,9	225	99,1	196	87,1
18.	Poľany	716	50	7,0	666	93,0	415	62,3
19.	Pribeň	1.381	16	1,2	1.365	98,8	841	61,6
20.	Rad	562	22	3,9	540	96,1	367	68,0
21.	Solníčka	384	15	3,9	369	96,1	270	73,2
22.	Somotor	1.254	41	3,3	1.213	96,7	573	47,2
23.	Strážné	703	23	3,3	680	96,7	558	82,1
24.	Streda nad Bodr.	2.148	232	10,8	1.916	89,2	973	50,8
25.	Svätá Mária	594	4	0,7	590	99,3	584	99,0
26.	Svätuše	1.023	36	3,5	987	96,5	879	89,0
27.	Svinice	334	5	1,5	329	98,5	305	92,7
28.	Veľká Bara	391	23	5,9	368	94,1	308	83,7
29.	Veľké Trakany	1.500	13	0,9	1.487	99,1	884	59,4
30.	Veľký Horeš	1.302	-	-	1.302	100,0	446	34,2
31.	Veľký Kamenec	1.003	166	16,6	837	83,4	561	67,0
32.	Viničky	585	26	4,4	559	95,6	339	60,6
33.	Vojka	553	15	2,7	538	97,3	348	64,7
34.	Zatín	902	36	4,0	866	96,0	689	79,6
35.	Zemplín	695	-	-	695	100,0	501	72,1

Kraj: Košice

Okres: Moldava nad Bodvou

Por. čís.	Obec	Počet obyv. v r. 1948	Počet Maďarov dľa 245/48		Ostatní			
					celkom		z nich reslovakizovalo	
			abs.	%	abs.	%	abs.	%
1.	Budulov	466	31	6,7	435	93,3	361	83,0
2.	Buzica	1.081	-	-	1.081	100,0	706	65,3
3.	Cestice	654	44	6,7	610	93,3	397	65,1
4.	Čečejevce	1.090	35	3,2	1.055	96,8	464	44,0
5.	Debraď	604	27	4,5	577	95,5	537	93,1
6.	Drienovec	1.269	264	20,8	1.005	79,2	947	94,2
7.	Dvorníky	348	9	2,6	339	97,4	278	82,0
8.	Háj	421	71	16,9	350	83,1	326	93,1
9.	Hosťovce n. Bodv.	404	55	13,6	349	86,4	331	94,8
10.	Hrhov	1.142	222	19,4	920	80,6	748	81,3
11.	Hrušov	432	-	-	432	100,0	397	91,9
12.	Chorváty	224	2	0,9	222	99,1	174	78,4
13.	Chym	289	-	-	289	100,0	85	29,4
14.	Jablonov n. Turnou	868	-	-	868	100,0	385	44,3
15.	Janík	855	51	6,0	804	94,0	398	49,5
16.	Jasov	1.384	31	2,2	1.353	97,8	841	62,1
17.	Jasovský Podzámok	229	14	6,1	215	93,9	192	89,3
18.	Komárovce	408	-	-	408	100,0	408	100,0
19.	Mokrance	1.010	17	1,7	993	98,3	434	43,7
20.	Moldava n. Bodvou	2.274	309	13,6	1.965	86,4	1.160	59,0
21.	Nižný Lánec	456	-	-	456	100,0	234	51,3
22.	Nižný Medzev	2.231	78	3,5	2.153	96,5	1.942	90,2
23.	Paňovce	518	-	-	518	100,0	53	10,2
24.	Peder	378	4	1,1	374	98,9	265	70,8
25.	Perín	1.239	-	-	1.239	100,0	551	44,5
26.	Poproč	1.896	-	-	1.896	100,0	21	1,1
27.	Rešica	441	-	-	441	100,0	415	94,1
28.	Rudník	626	2	0,3	624	99,7	23	3,7
29.	Silická Jablonica	522	108	20,7	414	79,3	391	94,4
30.	Štos	877	45	5,1	832	94,9	421	50,6
31.	Turna nad Bodvou	1.506	139	9,2	1.367	90,8	877	64,1
32.	Turn. Nová Ves	429	36	8,4	393	91,6	358	91,1
33.	Včeláre	143	6	4,2	137	95,8	57	41,6
34.	Vyšný Lánec	367	-	-	367	100,0	88	24,0
35.	Vyšný Medzev	1.347	8	0,6	1.339	99,4	914	68,3
36.	Zádieľ	213	-	-	213	100,0	108	50,7
37.	Žarnov	507	62	12,2	445	87,8	390	87,6

Kraj: Košice

Okres: Revúca

Por. čís.	Obec	Počet obyv. v r. 1948	Počet Maďarov dľa 245/48		Ostatní			
					celkom		z nich reslovakizovalo	
			abs.	%	abs.	%	abs.	%
1.	Gemerský Milhošť	186	-	-	186	100,0	5	2,7
2.	Hrlica	295	-	-	295	100,0	1	0,3
3.	Hucín	591	214	36,2	377	63,8	313	83,0
4.	Jelšava	2.361	131	5,5	2.230	94,5	96	4,3
5.	Kameňany	728	-	-	728	100,0	57	7,8
6.	Licinca	661	81	12,3	580	87,7	494	85,2
7.	Lubeník	561	-	-	561	100,0	9	1,6
8.	Mikolčany	180	28	15,6	152	84,4	146	96,1
9.	Mníšany	382	-	-	382	100,0	4	1,0
10.	Nandraž	345	-	-	345	100,0	1	0,3
11.	Nováčany	208	120	57,7	88	42,3	88	100,0
12.	Prihradzany	192	-	-	192	100,0	6	3,1
13.	Rákoš	679	-	-	679	100,0	60	8,8
14.	Ratková	694	5	0,7	689	99,3	6	0,9
15.	Revúca	1.794	20	1,1	1.774	98,9	72	4,1
16.	Rybník	218	-	-	218	100,0	1	0,5
17.	Sírk	1.369	6	0,4	1.363	99,6	21	1,5
18.	Šivetice	332	-	-	332	100,0	20	6,0

Kraj: Košice

Okres: Rožňava

Por. čís.	Obec	Počet obyv. v r. 1948	Počet Maďarov dľa 245/48		Ostatní			
			Počet		celkom		z nich reslovakizovalo	
			abs.	%	abs.	%	abs.	%
1.	Betliar	1.082	-	-	1.082	100,0	61	5,6
2.	Borka	467	27	5,8	440	94,2	433	98,4
3.	Brzotín	1.169	66	5,6	1.103	94,4	896	81,2
4.	Čierna Lehota	943	-	-	943	100,0	2	0,2
5.	Čučma	594	18	3,0	576	97,0	361	62,7
6.	Dobšiná	4.215	88	2,1	4.127	97,9	230	5,6
7.	Drnava	735	101	13,7	634	86,3	557	87,8
8.	Jovice	710	375	52,8	335	47,2	335	100,0
9.	Kováčová	291	89	30,6	202	69,4	202	100,0
10.	Krásnoh. Dl. Lúka	661	154	23,3	507	76,7	355	70,0
11.	Krásnoh. Podhradie	1.257	248	19,7	1.009	80,3	797	79,0
12.	Kružná	407	46	11,3	361	88,7	333	92,2
13.	Kunova Teplica	669	220	32,9	449	67,1	415	92,4
14.	Lipovník	607	407	67,1	200	32,9	154	77,0
15.	Lúčka	420	107	25,5	313	74,5	206	65,8
16.	Malá Poloma	672	-	-	672	100,0	3	0,4
17.	Nadabula	705	26	3,7	679	96,3	238	35,0
18.	Nižná Slaná	822	-	-	822	100,0	63	7,7
19.	Ochtiná	629	-	-	629	100,0	5	0,8
20.	Pača	727	-	-	727	100,0	19	2,6
21.	Pašková	376	113	30,1	263	69,9	39	14,8
22.	Plešivec	2.341	427	18,2	1.914	81,8	1.432	74,8
23.	Rochovce	424	-	-	424	100,0	5	1,2
24.	Rozložná	295	-	-	295	100,0	5	1,7
25.	Rožňava	6.991	539	7,7	6.452	82,3	3.046	47,2
26.	Rudná	819	6	0,7	813	99,3	360	44,3
27.	Silica	896	206	23,0	690	77,0	590	85,5
28.	Silická Brezová	383	79	20,6	304	79,4	304	100,0
29.	Slavec	530	112	21,1	418	78,9	399	95,5
30.	Slavošovce	1.077	4	0,4	1.073	99,6	6	0,6
31.	Štítnik	1.410	-	-	1.410	100,0	202	14,3
32.	Veľká Poloma	780	-	-	780	100,0	1	0,1
33.	Vidová	198	33	16,7	165	83,3	157	95,2
34.	Vlachovo	1.048	-	-	1.048	100,0	10	1,0
35.	Vyšná Slaná	648	-	-	648	100,0	4	0,6

Kraj: Košice

Okres: Sečovce

Por. čís.	Obec	Počet obyv. v r. 1948	Počet Maďarov dľa 245/48		Ostatní			
			Počet		celkom		z nich reslovakizovalo	
			abs.	%	abs.	%	abs.	%
1.	Bidovce	787	10	1,3	777	98,7	214	27,5
2.	Herľany	138	-	-	138	100,0	6	4,3
3.	Milhostov	510	-	-	510	100,0	6	1,2
4.	Rankovce	361	-	-	361	100,0	3	0,8
5.	Sečovce	4.843	-	-	4.843	100,0	62	1,3
6.	Veľké Ozorovce	846	-	-	846	100,0	31	3,7
7.	Vojčice	1.688	-	-	1.688	100,0	52	3,1

Kraj: Košice

Okres: Trebišov

Por. čís.	Obec	Počet obyv. v r. 1948	Počet Maďarov dľa 245/48		Ostatní			
					celkom		z nich reslovakizovalo	
			abs.	%	abs.	%	abs.	%
1.	Brehov	627	8	1,3	619	98,7	441	71,2
2.	Breznica	799	-	-	799	100,0	39	4,9
3.	Byšta	238	-	-	238	100,0	63	26,5
4.	Cejkov	1.296	2	0,2	1.294	99,8	44	3,4
5.	Čelovce	663	-	-	663	100,0	5	0,8
6.	Čerhov	696	-	-	696	100,0	68	9,8
7.	Hraň	1.388	-	-	1.388	100,0	383	27,6
8.	Hrčeľ	618	4	0,6	614	99,4	6	1,0
9.	Jastrabie	691	-	-	691	100,0	6	0,9
10.	Kuzmice	1.245	-	-	1.245	100,0	3	0,2
11.	Lastovce	1.247	-	-	1.247	100,0	24	1,9
12.	Luhyňa	518	14	2,7	504	97,3	30	6,0
13.	Malá Trňa	908	6	0,7	902	99,3	406	45,0
14.	Malý Kazimír	197	-	-	197	100,0	29	14,7
15.	Malý Ruskov	272	3	1,1	269	98,9	2	0,7
16.	Michaľany	1.444	-	-	1.444	100,0	134	9,3
17.	Nižný Žipov	1.168	-	-	1.168	100,0	22	1,9
18.	Novosad	1.251	-	-	1.251	100,0	48	3,8
19.	Sirník	510	-	-	510	100,0	286	56,1
20.	Slov. Nové Mesto	781	-	-	781	100,0	17	2,2
21.	Trebišov	7.627	2	0,1	7.625	99,9	49	0,6
22.	Úpor	491	-	-	491	100,0	21	4,3
23.	Veľatý	894	-	-	894	100,0	1	0,1
24.	Veľká Trňa	878	-	-	878	100,0	163	18,6
25.	Veľký Kazimír	575	-	-	575	100,0	58	10,1
26.	Zempl. Hradište	1.401	2	0,1	1.399	99,9	576	41,2
27.	Zemplínsky Branč	493	3	0,6	490	99,4	9	1,8
28.	Zempl. Klečenov	372	-	-	372	100,0	1	0,3

Kraj: Prešov

Okres: Michalovce¹⁰

Por. čís.	Obec	Počet obyv. v r. 1948	Počet Maďarov dľa 245/48		Ostatní			
					celkom		z nich reslovakizovalo	
			abs.	%	abs.	%	abs.	%
1.	Bánovce nad Ond.	793	3	0,4	790	99,6	6	0,8
2.	Bracovce	1.022	-	-	1.022	100,0	-	-
3.	Kopčany	326	105	32,2	221	67,8	212	95,9
4.	Kucany	203	-	-	203	100,0	37	18,2
5.	Lastomír	1.225	-	-	1.225	100,0	10	0,8
6.	Malčice	1.258	-	-	1.258	100,0	2	0,1
7.	Michalovce	11.272	21	0,2	11.251	99,8	498	4,4
8.	Oborín	728	22	3,0	706	97,0	631	89,4
9.	Trhovište	1.363	-	-	1.363	100,0	1	0,1
10.	Trnava pri Laborci	683	-	-	683	100,0	1	0,1
11.	Vinné	1.407	-	-	1.407	100,0	5	0,3

Kraj: Prešov

Okres: Veľké Kapušany

Por. čís.	Obec	Počet obyv. v r. 1948	P o č e t Maďarov dľa 245/48		O s t a t n í			
					celkom		z nich reslovakizovalo	
			abs.	%	abs.	%	abs.	%
1.	Bajany	670	9	1,3	661	98,7	561	84,9
2.	Beša	643	285	44,3	358	55,7	279	77,9
3.	Budince	159	109	68,6	50	31,4	35	70,0
4.	Čičarovce	1.166	167	14,3	999	85,7	893	89,4
5.	Drahňov	1.062	34	3,2	1.028	96,8	629	61,2
6.	Ižkovce	248	53	21,4	195	78,6	176	90,3
7.	Kapuš. Kľačany	816	417	51,1	399	48,9	352	88,2
8.	Kapuš. Vojkovce	280	-	-	280	100,0	186	66,4
9.	Krížany	489	99	20,2	390	79,8	360	92,3
10.	Liesková	687	6	0,9	681	99,1	328	48,2
11.	Malé Raškovce	318	9	2,8	309	97,2	293	94,8
12.	Maťovce	570	65	11,4	505	88,6	422	83,6
13.	Palín	1.463	-	-	1.463	100,0	211	14,4
14.	Ptruksa	911	86	9,4	825	90,6	212	25,7
15.	Ruská	569	244	42,9	325	57,1	252	77,5
16.	Stretava	632	-	-	632	100,0	58	9,2
17.	Veľké Kapušany	2.701	305	11,3	2.396	88,7	1.622	67,7
18.	Veľké Raškovce	416	-	-	416	100,0	383	92,1
19.	Veľké Slemence	800	86	10,7	714	89,3	634	88,8
20.	Veškovce	303	108	35,6	195	64,4	155	79,5
21.	Vojany	663	23	3,5	640	96,5	625	97,6
22.	Vysoká nad Uhom	1.255	3	0,2	1.252	99,8	-	-

Poznámky

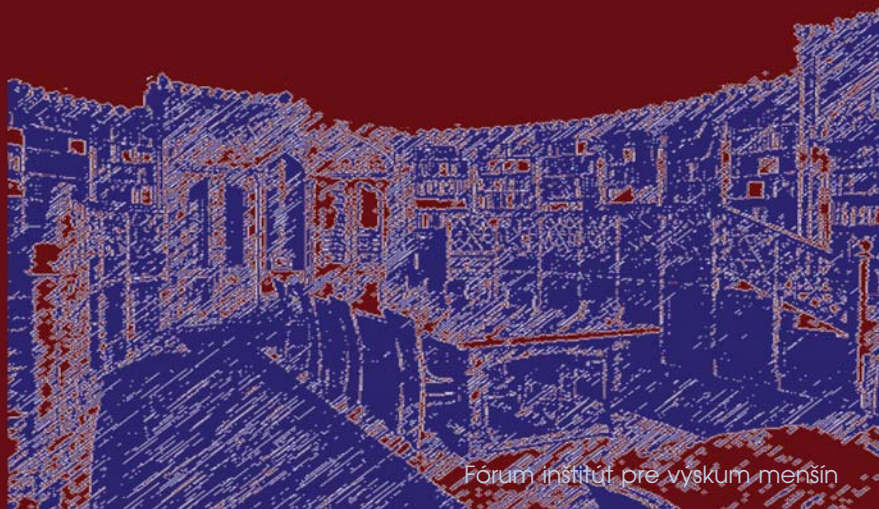
1. Elaborát, uložený v Slovenskom národnom archíve v Bratislave, fond ÚV KSS – generálny tajomník, kart. č. 2194, a. j. 515/II-2 publikoval BOBÁK, Ján: Poznámky k vývinu a stavu národnostného zloženia obyvateľstva južného Slovenska. In: *Historický zborník 7*. Martin: Matica slovenská, 1997, s. 88 – 105.
2. Viď SVETOŇ, Ján: Od maďarizácie k reslovakizácii Bratislavy. In: *Slovenská Bratislava. I*. Bratislava: Kultúrny a informačný odbor ÚNV v Bratislave, 1948, s. 268 – 289.
3. Viď KČ [KORČÁK, Jaromír]: Odhad počtu obyvateľstva na Slovensku. *Statistický zpravodaj*, roč. VIII. (1945) č. 6, s. 143 – 144.
4. Sčítanie ľudu v roku 1950 vykazovalo na Slovensku 354 532 obyvateľov maďarskej národnosti, väčšina reslovakizantov sa ešte prihlásila k slovenskej národnosti. V roku 1961 sa k maďarskej národnosti prihlásilo už 518 782, v roku 1970 552 006 ľudí.
5. Z výkazu reslovakizantov mesta Bratislavy chýbajú tí, ktorí boli vo vyšetrovacej väzbe na Krajskom súde (25 osôb), alebo boli internovaní v petržalskom internačnom tábore (271 osôb). Ich započítaním sa počet prijatých reslovakizantov zvýši na 11 964, ako sa to uvádza aj v tab. č. 1. (Porovnaj Slovenský národný archív [ďalej SNA], Bratislava, Slovenská liga [ďalej SL], kart. č. 7, Okresný sumár výsledkov štatistického spracovania reslovakizačného materiálu)
6. V okrese Bratislava pri obciach Devínska Nová Ves a Vrakuňa v kolónke reslovakizantov nebol uvedený ani jeden reslovakizant. Zjavne chybné údaje sme opravili pomocou predbežných výsledkov štatistického spracovania reslovakizačného materiálu. (SNA, SL, kart. č. 7)
7. V okrese Senec reslovakizanti z obce Nová Jelka sú započítaní pri obci Jelka.
8. V okrese Šamorín pri obci Štvrtok na Ostrove boli omylom uvedené údaje obce Trnávka. Správne čísla sme rekonštruovali na základe publikácie *Soznam obcí na Slovensku podľa správneho rozdelenia z 1. februára 1949*. Bratislava: Slovenský plánovací úrad, 1949 a SNA, SL, kart. č. 7, Okresný sumár výsledkov štatistického spracovania reslovakizačného materiálu.
9. V okrese Modrý Kameň pri obci Trebušovce boli omylom uvedené údaje obce Šírakov, pri obci Veľká Čalomija údaje obce Trebušovce.

10. V okrese Michalovce z výkazu chýbajú obce Dúbravka (3 reslovakizanti) a Rakovec nad Ondavou (8 reslovakizantov). Ich započítaním sa počet prijatých reslovakizantov zvýši na 1414, ako sa to uvádza aj v tab. č. 1. (Porovnaj SNA, SL, kart. č. 7, Okresný sumár výsledkov štatistického spracovania reslovakizačného materiálu.)

MAĎARI NA SLOVENSKU (1989 – 2004)

Súhrnná správa
Od zmeny režimu po vstup do Európskej únie

Editori
József Fazekas
Péter Hunčík

Forum inštitút pre výskum menšín

Fazekas, József – Hunčík, Péter (ed.): Maďari na Slovensku (1989 – 2004): Súhmná správa. Od zmeny režimu po vstup do Európskej únie. Šamorín: Fórum inštitút pre výskum menšín 2008, 502 s.

Čoraz nástojčivejšie sa po takmer dvadsiatich rokoch nastoľujú požiadavky na objasňovanie procesov, ktoré sa odvíjajú od zmeny režimu, v súlade s vedecko-poznávacími kritériami, ako aj s nárokmi na formovanie širšieho spoločenského povedomia obyvateľstva. Kryštalizuje sa disciplína dejiny súčasnosti, zjednocujúca historické, politologické, sociálno-psychologické i ďalšie interdisciplinárne prístupy, zamerané na zachytenie vývojových trendov, ktoré sa odohrali takpovediac pred očami predstaviteľov súčasnej generácie.

Úsilie o prijatie a uplatňovanie týchto metód je evidentné v zborníku príspevkov, ktorý vydal Fórum inštitút pre výskum menšín v Šamoríne v minulom roku pod názvom *Maďari na Slovensku (1989 – 2004)*. Ide o slovenské vydanie pôvodnej maďarskej publikácie, ktorú zostavil József Fazekas a Péter Hunčík. V origináli vyšla ešte v roku 2004.

Už samotný fakt, že zborník bol sprístupnený aj pre slovenskú verejnosť, svedčí o tom, že editorom išlo od samého začiatku o interpretáciu vývoja maďarskej menšiny na Slovensku v uvedenom období v širšom celoslovenskom kontexte. Medzi spolupracovníkmi napokon figurujú aj slovenskí odborníci, napríklad Simona Frisová-Ondriasová, Jaroslav Kling, Peter Pažitný, Karol Morvaj, ako autori kapitol venovaných regionálnej problematike južného Slovenska.

Zmapovanie sociálno-ekonomickej situácie v jednotlivých regiónoch južného Slovenska má osobitný význam z hľadiska prehĺbovania integračných procesov v širších dimenziách. Tieto regióny: Žitný ostrov, Matúšova zem (okolie Galanty), Gemer, Medzibodrožie predstavujú značne ohraničené územia, ktoré boli súčasťou väčších, historickým

vývojom formovaných celkov. Ich celistvosť narušilo určenie slovensko-maďarských hraníc pri konštituovaní Československej republiky. Súčasná čoraz väčšia priechodnosť hraníc obnovuje ich vzájomné väzby. Integrácia obmedzujúca sa iba na prihraničnú spoluprácu sa však zväčša opiera o predpoklady, dané etnickým zložením, pričom integračné tendencie presahujú nielen štátne, ale aj etnické hranice. V podmienkach globalizácie hľadanie možností na usmerňovanie integračných smerov a trendov vyžaduje uvažovanie v kategóriách kratších i dlhodobějších vízií, ktoré majú byť podopreté dôkladnými analýzami konkrétnych regionálnych pomerov. Zvlášť sa pociťuje potreba prípravy na neočakávané prudké zmeny a alternatívne postupy po vypuknutí terajšej ekonomickej krízy. Uvedená kapitola v zborníku naznačuje možnosti, ale poskytuje i impulzy na využívanie spoločného, slovensko-maďarského odborného výskumného potenciálu. Ukazuje sa, že vyslovene odborné špecializované časopisy predstavujú vedomostnú bázu iba pre bádateľskú elitu. Uvedený zborník však svedčí o takom pertraktovaní odborných problémov, ktoré nachádza cestu aj k širším vrstvám tvorivej inteligencie.

Prirodzene, najdôležitejšie kapitoly v publikácii predstavuje výklad genézy maďarskej stranícko-politickej štruktúry v rámci zmeny režimu. Práve prístupy Lászlóa Szarku, Lászlóa Öllösa, Eleonóry Sándora a Judit Hamberger prezentujú metódy umožňujúce zvýrazniť zmeny v postavení maďarskej menšiny v širších časových dimenziách. Tento postup zahŕňa konfrontáciu so stavom pred zmenou režimu, naznačuje predpokladané vývojové trendy a zdôrazňuje príčiny a faktory etnického založenia maďarskej menšinovej stranícko-politickej aktivity.

V procese formovania politických strán a vytvárania stranícko-politickej štruktúry maďarské obyvateľstvo nadobudlo charakter a dimenzie politicko-spoločenských kolektív.

Bývalý režim, ako je známe, považoval maďarské obyvateľstvo iba za sociálny komponent spoločnosti, podľa vtedajšej terminológie za „maďarských pracujúcich“. Vyjadrovanie ich záujmov prislúchalo komunistickej strane. V rámci zmeny režimu artikulovanie, prezentovanie a obhajovanie záujmov

maďarského spoločenstva preberali na seba nové politické strany, založené na národnostnej báze. Vyhranovali sa dve odlišné stratégie: vyjadrovanie národnostných záujmov v úzkej spolupráci a spätosti s vtedajším hnutím Verejnosť proti násiliu, za prispôsobovania a podriaďovania sa jej demokratizačnému kurzu na jednej strane, a pripisovanie takmer absolútnej priority národnostným záujmom a opozičným postojom na strane druhej, najmä v politike hnutia Együttélés (Spolužitie). V dôsledku tejto odlišnosti v orientácii maďarských menšinových subjektov – ako to vysvetľuje Eleonóra Sándor – prišlo k zakódovaniu permanentného sporu, ktorý sa prejavoval aj v rámci Strany maďarskej koalície. Teraz, po dvadsaťročnom odstupe jasnejšie vidieť, že vtedy objektívne existovala aj možnosť inej paradigmy, respektíve inej alternatívy. Súviselo, a dodnes to súvisí s ponímaním funkčnosti politickej strany menšinovej proveniencie v politickom živote a s chápaním potreby a existencie osobitných orgánov, vyjadrujúcich špecifické problémy menšinových spoločenstiev. Vo vtedajšej hektickej situácii uniklo, že hnutím Együttélés presadzované „špecifické reprezentácie“ v zákonodarných zboroch sa nemuseli dostať do rozporu s hľadaním mechanizmu, súčasne na dosiahnutie dohody a spoločného postupu s partnerskými stranami. Práve takýmto spôsobom mohli vzniknúť zárodky samosprávy, ktorá by sa s patričným legislatívnym vybavením mohla stať zárukou menšinových práv. To by znamenalo, že menšinové politické strany by takýmto spôsobom nemuseli byť akosi výlučne predestinované na obhajovanie menšinových záujmov. Opierali by sa o fungovanie špecifických samosprávnych orgánov, zabezpečujúcich uplatňovanie menšinových práv a saturujúcich menšinové potreby. V politickom živote menšinový stranícky potenciál by sa tak, ako vo viacerých západných krajinách, uplatňoval v intenciách riešenia celospoločenských problémov.

Ukazuje sa, že vznik novej strany Híd-Most revitalizuje problémy spred dvadsiatich rokov. Svojrâznu aktuálnosť nadobúda bonmot Hanny Arendtovej: minulosť dobehla súčasnosť.

V čase, keď edícia vyšla v maďarskom jazyku, zostavovatelia zrejme netušili, že

poznatky zhrnuté v jednotlivých príspevkoch sa stanú nesmierne aktuálne z prakticko-poznávacieho hľadiska. Prispel k tomu vývoj slovensko-maďarských vzťahov, poznačených napätím v dôsledku politických sporov. V tejto situácii publikácia môže plniť nezapustiteľnú úlohu poskytovaním argumentačného materiálu a autentických svedectiev na eliminovanie vyvolávania národnostných vášní. Ukazuje sa, že sa za nimi skrýva nedostatočné vzájomné poznanie reálnych problémov slovensko-maďarského spolužitia, ale aj zámerné zneužívanie medzier v tomto poznaní. Z tohto hľadiska je obzvlášť dôležitý príspevok Lászlóa Gyurgyíka o demografickom vývoji maďarskej menšiny. Táto štúdia demonštruje solídnu úroveň odbornej pripravenosti vedeckých pracovníkov, ktorí sa v maďarskej menšinovej sfére venujú tejto problematike. Vedecká hodnovernosť je totiž nesmierne dôležitá na osvetlenie zložitých spoločenských a medziľudských vzťahov, tvoriacich kontext poklesu počtu obyvateľstva národnostných komunit. Autor dospel k záveru, argumentačne bohato podoprenému, že „najväčší podiel na ubúdaní maďarského obyvateľstva na Slovensku majú asimilačné procesy, resp. vonkajšie činitele, ktoré ju ovplyvňujú“. Podľa toho počet príslušníkov maďarskej komunity ovplyvňujú asimilačné procesy v oveľa vyššej miere než nepriaznivé demografické trendy.

Štúdia Bélu Lászlóa o národnostnom školstve má zvláštny význam pre maďarských, ale i slovenských čitateľov. V širšom slovenskom povedomí ešte stále pôsobí reakcia na prejavy nespokojnosti s daným stavom siete stredných škôl s maďarským vyučovacím jazykom na základe globálnych čísiel, bez konfrontácie s možnosťami získania vedomostí v súlade s požiadavkami organického dotvárania kultúrno-sociálnej štruktúry maďarskej menšinovej spoločnosti. Autor sa zameral na základe bohatej faktografie na zachytenie a komparáciu celoštátnych a špecificky menšinových trendov vo vývoji školstva. Jeho analýzy vyústili do nastolenia otázky:

„Skrýva ešte vývoj maďarského stredného školstva, resp. stredoškolského vzdelávania občanov maďarskej národnosti ďalšie rozporné tendencie, v protichodnosti voči celo-

štátnym trendom, alebo sa konečne stabilizuje a bude sa rozvíjať v súlade s celoštátnymi trendmi?“ To však znamená, že vyrovnanie sa uskutoční v intenciách uspokojenia potrieb maďarskej menšinovej pospolitosti.

Plastický obraz poskytuje časť štúdie o maďarskom vysokoškolskom vzdelávaní na Slovensku. Autorov prístup k tejto otázke sa vyznačuje upozornením na potrebu otvorenosti voči voľbe vysokoškolských inštitúcií doma a za hranicami. V jeho ponímaní je aj Univerzita Selyeho síce dôležitým, ale nie jediným komponentom úvah, o aké študijné odbory a študijné programy má svoju ponuku rozširovať a na ktorých stupňoch vzdelávania je to vôbec výhodné na Slovensku v maďarskom jazyku? Tieto úvahy možno považovať za dôležitý impulz pre hodnotenie doterajšej činnosti Univerzity Selyeho a pre zvýšenie účinnosti jej pôsobenia na výchovu maďarskej menšinovej inteligencie na Slovensku.

Výpovednú silu tejto časti štúdie mohla znásobiť analýza faktorov a okolností, ktoré motivujú usídlenie sa študentov príslušníkov maďarskej menšiny v Maďarsku po získaní diplomu na tamojších inštitúciách. Dodnes absentujú presné údaje o študentoch, ktorí si volia túto cestu uplatňovania svojich vedomostí a tiež o tom, v akej miere to ovplyvňuje odbornou-intelektuálnu štruktúru maďarskej menšiny.

Autor sa dotkol aj otázky úrovne ovládania slovenského jazyka maďarskými žiakmi a upozornil na úlohu a vplyv jazykového, spoločenského a sociálneho prostredia, v ktorom je žiak vychovaný. Vedecké poznávanie čoraz viac potvrdzuje, že objasnenie súvislostí a vzájomného pôsobenia uvedených faktorov sa nezaobíde bez uplatňovania metód sociálnej psychológie. Tento prístup nadobúda čoraz väčší význam vo výskume sociálno-politických procesov. Jeho inkorporovanie do zborníka by bolo zvýšilo výpovednú silu a prínos uvedených nosných štúdií, ktoré akosi *a priori* inšpirujú na vyslovenie reflexií.

To však neznižuje význam bohatej, širokospektrálnej tematiky recenzovaného zborníka. Príspevky vo svojom komplexe podávajú relevantný dôkaz o legitimitě uplatňovania svojského pohľadu maďarskej menšiny na svoje vlastné dejiny a problémy v rámci plurality názorov a interpretácií. V slovenskej histo-

rickej obci sa totiž niekedy objavujú výhrady v mene akejsi jedinej platnej objektivity.

Publikáciu celkovo možno hodnotiť ako výrazný krok v prekonávaní nánosov etnocentrizmu v maďarskom menšinovom prostredí. Je významným faktorom národnostného sebazpoznania a sebareflexií, zároveň poskytuje impulz na slovensko-maďarský dialóg na Slovensku.

József Kiss

Simon, Attila: Telepesek és telepesek falvak Dél-Szlovákiában a két világháború között [Usadlíci a kolónie na južnom Slovensku medzi dvoma svetovými vojnami]. Somorja: Fórum Kisebbségkutató Intézet 2008. 286 s. /Nostra Tempora, 15./

Hviezdoslavov, Miloslavov, Šrobárová, Mudroňovo, Bottovo, Slávikovo... Iba niekoľko z kolónií založených medzi maďarskými obcami na južnom Slovensku. Uzavretý svet slovenských obcí, ktoré aj po uplynutí ôsmich desaťročí majú iba minimálne kontakty so susednými maďarskými dedinami. Kolonisti vedia máločo o Maďaroch žijúcich v ich susedstve, Maďari majú iba minimálne vedomosti o kolonistoch, a súčasníci často nevedia ani to, kedy a prečo sa obyvatelia kolónií usídlili na južnom pohraničí.

Medzivojnová kolonizácia nepatrí medzi najprebádanejšie kapitoly histórie maďarskej menšiny. Keď zmena režimu v r. 1989 umožnila aj slobodný archívny výskum, do stredobodu pozornosti historiografie sa dostalo jej obdobie prenasledovania po druhej svetovej vojne. Popri tom iba málokto si všimol, že k pokusu o násilnú zmenu etnických pomerov Maďarmi obývaného južného pohraničia došlo už za prvej Československej republiky, keď sa štátna moc prostredníctvom pozemkovej reformy, resp. kolonizácie pokúsila o narušenie homogénneho charakteru Maďarmi obývaných území usídlením tisícov slovenských, českých a moravských rodín.

Spracovania histórie kolonizácie je ale dĺžna nielen menšinová maďarská, ale aj slovenská a česká historiografia. Slovenskí a českí autori (ako Samuel Cambel, Natália

Krajčovičová, Pavol Martuliak, Eva Vrabcová, Jan Rychlík) – možno zámerne – nespomínajú, alebo priam popierajú národnopolitické ciele pozemkovej reformy a kolonizácie, presídlenie pripisujú výlučne ekonomickým, sociálnym a demografickým potrebám. Mlčanie o medzivojnovej kolonizácii a jej skutočných cieľoch prelomil Attila Simon, vedúci Katedry histórie Pedagogickej fakulty Univerzity J. Selyeho v Komárne, spolupracovník Fórum inštitútu pre výskum menšín, ktorý po publikovaní viacerých štúdií spracoval históriu kolonizácie a kolónií v samostatnej monografii. Ako autor v úvode svojho diela uvádza, jeho zámerom bolo odhaliť proces, „počas ktorého súdobá česká a slovenská politika z pozemkovej reformy urobila slúžku svojich národnopolitických cieľov, a pomocou kolonizácie sa pokúsila o rozbitie vtedy ešte homogénnej maďarskej oblasti južného Slovenska“.

Monografia v desiatich kapitolách poskytuje prehľad o československej pozemkovej reforme, o rôznych plánoch a predstavách týkajúcich sa kolonizácie, o samotnom priebehu kolonizácie, o živote a hospodárení kolonistov, o postojoch maďarských strán k pozemkovej reforme a ku kolonizácii, zosumarizuje výsledky celého procesu, a nakoniec načrtáva aj osud kolonistov po roku 1938.

Nakoľko kolonizáciu nemožno oddeliť od otázky pozemkovej reformy – bola jej organickou súčasťou –, Attila Simon za prvú kapitolu, v ktorej zhrnul a vyhodnotil pramene a odbornú literatúru, zaradil jednu samostatnú kapitolu venovanú samotnej československej pozemkovej reforme. V rokoch po 1. svetovej vojne pristúpili k vykonaniu pozemkovej reformy vo viac než dvadsiatich európskych štátoch. Československá reforma ale neslúžila iba na riešenie nepochybne páličivých sociálnych a hospodárskych problémov; pri jej koncipovaní popri sociálnych motívoch boli prítomné aj silné národné ciele. České a slovenské politické vedenie chcelo zabezpečiť stabilitu novozaloženého štátu zoslabením politických, spoločenských a ekonomických pozícií viac než trojmiliónovej nemeckej a takmer miliónovej maďarskej menšiny. V tomto sa československá pozemková reforma v mnohom podobala na rumun-

skú a juhoslovenskú pozemkovú reformu, ktoré popri sociálnych a hospodárskych cieľoch sledovali taktiež aj hospodárske a politické oslabenie maďarskej menšiny, rumunizáciu, resp. slavizáciu Maďarmi obývaných oblastí pomocou kolonizácie. (Kolonizáciu v povodí rieky Mura na území Slovinska spracoval Attila Kovács vo svojej monografii *Földreform és kolonizáció a Lendva-vidéken a két világháború között* [Pozemková reforma a kolonizácia v oblasti Lendavy medzi dvoma svetovými vojnami] vydané v r. 2004. Českí a slovenskí politici sa pri zdôvodňovaní pozemkovej reformy i kolonizácie popritom s obľubou odvolávali na to, že v podstate ide o akési historické zadostučinenie. V česko-nemeckej relácii sa poukazyvalo na krivdy spáchané na českom národe po bitke na Bielej hore, v slovensko-maďarskej zas na mýtus o slovenských roľníkoch, zatlačených maďarskými páňmi do hôr, ktorý často spomínal aj sám Milan Hodža, vodca slovenských agrárnikov.

Napriek tomu, že ani jeden zo zákonov o pozemkovej reforme neobsahoval národnostné obmedzenia (napr. ani prídelový zákon nerozlišuje medzi oprávnenými osobami podľa národnosti), pôdu aj na územiach obývaných národnosťami dostali predovšetkým Česi a Slováci. Za týchto okolností nie je prekvapivé, že konečná bilancia pozemkovej reformy bola pre maďarskú menšinu mimoriadne nepriaznivá. Kým v celoslovenskom meradle bolo pre účely pozemkovej reformy zabrané 20 % poľnohospodárskeho územia, v okresoch, obývaných Maďarmi, tento pomer dosahoval, v niektorých prípadoch aj prekročil 30 %. Skutočnú stratu ale maďarské obyvateľstvo utrpelo ani nie pri zaberaní, ale pri pridelení pôdy. Žiadatelia maďarskej národnosti z celkového rozsahu 130 280 hektárov pôdy pridelenéj na nimi obývaných územiach dostali 26 863 hektárov, čiže iba 20,6 %.

Takto prevedená pozemková reforma nielen že znížila hospodársku silu maďarského menšinového spoločenstva, ale mala aj ďalšie ďalekosiahle spoločenské a hospodárske dôsledky. Autor pri bilancovaní pozemkovej reformy popri jej hospodárskych dôsledkoch upriamuje pozornosť najmä na osud poľnohospodárskych robotníkov a ná-

denníkov maďarskej národnosti, ktorí rozdelením veľkostatkov prišli o živobytie, no pôda im pridelená nebola. Tisíce maďarských rodín stratili existenčné zabezpečenie a boli nútené hľadať si prácu v blízkych či vzdialenejších veľkomestách, kde sa často stávali obyvateľmi proletárskych štvrtí na periférii miest. Maďarskí agrárni proletári, vylúčení z reformy, sa zas stali najvernejšími voličmi na južnom Slovensku veľmi populárnej komunistickej strany.

Pre recenzenta je najzaujímavejšou tretia kapitola knihy, ktorá ozrejmuje zásady kolonizácie a plány na slovenské osídlenie južného Slovenska. Podľa zásad, viackrát sformulovaných vedúcimi činiteľmi Štátneho pozemkového úradu, ktorý riadil pozemkovú reformu aj kolonizáciu, zabrané statky sa mali úplne rozparcelovať a prideliť miestnym žiadateľom iba na slovenských etnických územiach. Na národnostne miešaných územiach bolo treba použiť metódu parcelovania i kolonizáciu, kým v maďarských jazykových oblastiach sa malo zamerať na intenzívnu kolonizáciu. Čítajúc rôzne koncepty kolonizácie sú do očí bijúce paralely medzi osídľovacími plánmi a strategickými zámermi z medzivojnového a povojnového obdobia. V oboch prípadoch boli definované ako základné požiadavky to, že slovenské (slovanské) kolónie treba rozmiestniť tak, aby sa slovensko-maďarské jazykové rozhranie posunulo čo najviac na juh, aby sa už existujúce slovenské jazykové ostrovy spojili, aby sa mestá s väčšinovým maďarským obyvateľstvom izolovali od maďarského etnického zázemia aj od štátnych hraníc, a aby sa maďarská jazyková oblasť čo možno najviac rozdrobila. Časť kolónií navyše – najmä tie, do ktorých usídlili českých legionárov a obyvatelia ktorých vykonávali aj vojenské úlohy – slúžila aj na obranu hraníc s Maďarskom, resp. na obranu železníc, železničných uzlov pozdĺž hraníc. Strategické hľadiská boli často uprednostňované pred hospodárskymi, takže časť kolónií vznikla na alkalickej alebo mokrej, resp. kopcovitej pôde, teda na takej, ktorá bola menej vhodná na obrábanie.

Podľa výskumov Attilu Simona riadiace orgány pozemkovej reformy a kolonizácie mohli počítať so založením asi 150 kolónií a s osídlením minimálne 4 tisíc, maximálne

8 – 10 tisíc rodín. Vzhľadom na priemernú početnosť rodín v danom období by to mohlo znamenať osídlenie až 60 tisíc osôb, čo by už skutočne mohlo znamenať výraznú zmenu etnických pomerov. Najsmelší, ale od skutočnosti výrazne vzdialený plán Ivana Daxnera, predsedu kKolonizačného družstva pre Slovensko, ktoré sa podieľalo na založení viacerých kolónií, predpokladal dokonca osídlenie až 100 tisíc slovenských rodín na južnom Slovensku, čiže 500 – 800 tisíc osôb.

Na otázku, ako sa kolonizačné plány a predstavy uskutočnili, dostaneme odpoveď vo štvrtej a piatej kapitole knihy. V týchto kapitolách autor podrobne popisuje dosť ťažko sa rozbiehajúcu prvú etapu kolonizácie (1921 – 1923), a druhú etapu, ktorú nazýva obdobím rozkvetu (1924 – 1929). Informuje o vzniku jednotlivých kolónií aj o okolnostiach ich založenia v chronologickom poradí. Osobitnou zvláštnosťou osídľovania bolo, že popri oficiálnej štátnej kolonizácii prebiehala aj tzv. súkromná kolonizácia. Popri Štátnom pozemkovom úrade sa do procesu totiž zapojili aj rôzne družstvá, banky, alebo aj súkromné osoby, ktoré v osídľovaní videli možnosť výnosného podnikania. (Najvýznamnejšou súkromnou kolonizátorkou bola Slovenská liga a Kolonizačné družstvo pre Slovensko.) Táto forma kolonizácie bola ale málo efektívna, pretože súkromné kolónie, vytvorené najmä na Poiplí, v Novohrade a v Gemerí boli zväčša málopočetné s malou rozlohou pridelennej pôdy, a preto nemohli splniť svoje poslanie ani z hospodárskeho, ani z etnického hľadiska.

Kolonisti, prichádzajúci zväčša zo severných, hornatých oblastí sa beztak ťažko prispôbovali novým podmienkam. Dostali sa do oblastí, kde boli podmienky hospodárenia úplne odlišné, rozdielna klíma i pôda sťažovala život obyvateľov štátnych i súkromných kolónií. Kolonisti sa potýkali s finančnými problémami, ťažkosti im spôsobovala zlá dostupnosť osád, nedostatok vyhovujúcich obytných a verejných budov, ich situáciu neľahčovalo ani nepriateľské správanie miestneho maďarského obyvateľstva, vylúčeného z pozemkovej reformy, ktoré celkom pochopiteľne považovalo kolonistov za votrelcov.

Pokiaľ ide o šiestu kapitolu, v ktorej sa

predstavuje život a hospodárske zvyklosti kolonistov, pozornosť by som upriamil na asimilačný vplyv škôl, založených na kolóniách. Riadiace orgány kolonizačného procesu si samozrejme dobre uvedomovali, ako môžu školy prispieť k udržaniu národného povedomia, ale aj k asimilácii. Preto už pri príprave plánu zástavby jednotlivých kolónii vyznačili miesto pre školu, no nielen pre školu, ale aj pre kostol, knižnicu a kultúrny dom, ktoré považovali za rovnako dôležité. Na kolóniách alebo v kolonizačných obciach na základe iniciatívy Slovenskej ligy postavili so štátnou pomocou skoro 60 slovenských škôl. Tieto boli modernejšie a lepšie vybavené, než maďarské školy, žiaci, ktorí ich navštevovali, dostávali rôzne benefity. Preto do týchto škôl zapisovali svoje deti aj chudobnejšie maďarské rodiny, vykročiac tak smerom k nezvratnej asimilácii.

Kým slovenské a české politické strany takmer bez výnimky stáli za pozemkovou reformou a kolonizáciou, maďarské a nemecké menšinové strany boli od začiatku proti pozemkovej reforme, najmä proti jej protinárodnostným aspektom. Ako sa dozvedáme zo siedmej kapitoly knihy, dve maďarské opozičné strany, Maďarská národná strana a Krajinská kresťanskosocialistická strana nespochybnovali potrebnosť pozemkovej reformy, ale namietali nezrovnalosti, ktoré sa vyskytovali pri jej realizácii, najmä fakt, že na maďarských územiach sa reforma v podstate obmedzila na kolonizáciu, kým maďarské obyvateľstvo bolo celkom obídene pri prideľovaní pôdy. Poslanci maďarských strán protestovali proti prevládaniu národného hľadiska pri vykonávaní pozemkovej reformy a proti kolonizácii v celom rade podaných interpelácií, a spolu so sudetnými Nemcami informovali aj Spoločnosť národov o protimenšinovom zameraní pozemkovej reformy. Maďarským stranám, disponujúcim iba minimálnym vplyvom, sa však nepodarilo dosiahnuť žiadne výsledky, a tak k odčineniu krívd spôsobených pozemkovou reformou – pravda, iba dočasne – mohlo dôjsť až po Viedenskej arbitráži.

Číselné vyjadrenie výsledkov kolonizácie pre rozpornosť prameňov nie je jednoduchou úlohou. Podľa ôsmej kapitoly, v ktorej sa

autor pokúša o sumárnu bilanciu kolonizácie, sú doterajšie konštatovania súce na výrazné prehodnotenie, pretože skutočné čísla, pokiaľ ide o počet kolónii aj kolonistov sú vyššie, než v odbornej literatúre sa doteraz uvádzalo. Výpočty Attilu Simona, založené na výskume archívnych prameňov, potvrdzujú, že na Slovensku vzniklo dovedna 143 štátnych a súkromných kolónii, v ktorých sa usídlilo nie 2000, ako sa doteraz predpokladalo, ale 3300, zväčša slovenských, v menšej miere českých a moravských rodín, čo predstavuje približne 15 – 20 tisíc osôb. To už je taký počet, ktorý podľa autora „mohol výrazne ovplyvniť hospodárske, demografické, a nie v poslednom rade etnické pomery toho-ktorého regiónu“. Tieto čísla by mohli byť ešte vyššie, keby nebola vypukla svetová hospodárska kríza, kvôli ktorej na konci 20-tych rokov musela byť kolonizácia predčasne ukončená.

Kolonizačné plány a predstavy, výber miesta kolónii zároveň vyracajú tvrdenia slovenskej odbornej literatúry, podľa ktorého usídlenie bolo motivované výlučne hospodárskymi a sociálnymi dôvodmi. Ako na to poukazuje Attila Simon, „ak by chcel Štátny pozemkový úrad vykonať reformu skutočne na základe ekonomických a sociálnych úvah, potom by pôdu na južnom Slovensku prideľoval predovšetkým miestnemu obyvateľstvu. Keďže sa tak nestalo, môžeme dôvodne predpokladať, že za kolonizáciou stáli iné, predovšetkým národnopolitické a nimi súvisiace štátnobezpečnostné ciele.“ Tieto „národnopolitické“ a „štátnobezpečnostné“ ciele boli nasledovné: zmena etnického zloženia južného pohraničia, posilnenie bezpečnosti štátnej hranice prostredníctvom k štátu lojálneho slovenského obyvateľstva, získanie, resp. udržanie ekonomickej, a tým aj politickej moci pomocou nacionalizácie pôdy.

Už len recenzent dodáva, že tieto ciele zostali nezmenené aj po 2. svetovej vojne: vodcovia obnoveného Československa chceli dosiahnuť nezmeniteľnosť trianonských hraníc posunutím etnického rozhrania až k štátnym hraniciam. Ciele sa nezmenili, ale metódy áno. Česká a slovenská politická elita sa už neuspokojila so slovanskou kolonizáciou území obývaných Maďarmi

a Nemcami vykonávanou so zachovaním fasády demokracie, ale pod zámkou kolektívnej viny sa pokúšala o vysídlenie týchto dvoch menšín. Vo vzťahu k Maďarom sa naďalej poukazovalo na skutočné alebo domnelé krivdy, páchané na Slovákoch v minulosti, a tieto boli ďalej doplnené o čiastočne dobrovoľné, čiastočne nútené vysťahovanie kolonistov pred a po Viedenskej arbitráži, o ktorom autor informuje v deviatej kapitole.

K histórii kolonizácie patrí, že tak riadiace orgány, ako aj samotní kolonisti sústavne presadzovali u príslušných úradov, aby sa kolónie, založené v chotári maďarských obcí, a od nich chtiac-nechtiac čiastočne závislé, mohli osamostatniť. Jednotlivé obce sa tomu snažili zabrániť, pretože pre nich by to znamenalo stratu majetku a územia. Napriek tomu sa do konca 30-tych rokov osamostatnilo 16 kolónií. Tieto obce, ku ktorým sa po 2. svetovej vojne pridali ďalšie, si zväčša dodnes zachovali slovenský ráz a tvoria jazykové ostrovy na území, kde predsadené ešte stále prevažuje maďarské etnikum.

„Zaujatie vlasti“ novými dobyvateľmi malo symbolizovať a zdôrazňovať aj pomenovanie kolónií – dostali názvy, ktoré nebolo možné preložiť do maďarčiny. Často boli pomenované po významných slovenských osobnostiach: takto sa stal zo žitnoostrovského Vörösmajora Hviezdoslavov, z Annamajora Miloslavov, z Rakoťášu Hodžovo, z Kórószegmajora na Matúšovej zemi Štefánikovo, či z gemerskej Gernyőpuszty Bottovo. Že táto metóda neupadla do zabudnutia ani po druhej svetovej vojne, môžu potvrdiť obyvatelia mnohých maďarských obcí, ktorým sa dodnes nepodarilo získať späť pôvodný, ešte neposlovenčený názov svojej obce.

Možno konštatovať, že vďaka monografii Attilu Simona sa odborná literatúra kolonizácie obohatila o veľmi hodnotné dielo. Monografiu, založenú na výskume v slovenských, českých a maďarských archívoch ako aj na spracovaní širokej odbornej literatúry obohacuje obrazový materiál (a v ňom mnohé kópie súdobých dokumentov), mapy, tabuľky, zoznam kolónií, životopisy hlavných aktérov, vďaka čomu je ešte obsažnejšia a názornejšia. V prospech autora, a cez neho

aj celej maďarskej historiografie na Slovensku hovorí aj fakt, že bol prvý, ktorý – predbehnúc aj slovenských historikov – pripravil monografické spracovanie kolonizácie, ktoré by bolo osožné čím skôr preložiť a publikovať aj v slovenčine.

Árpád Popély

Popély Árpád: 1968 és a csehszlovákiai magyarság [Rok 1968 a maďarská menšina v Československu]. Somorja: Fórum Kisebbségkutató Intézet 2008. 468 s. /Fontes Historiae Hungarorum, 3./

Rok 2008 sa z hľadiska slovenskej historiografie určite niesol v znamení 40. výročia udalostí v roku 1968, o čom svedčí celý rad konferencií a skoro tucet publikácií rôznej úrovne. Ak sa však bližšie pozrieme na inak kvalitné práce z dielne bratislavského Historického ústavu, musíme konštatovať, že slovenskí kolegovia už zasa raz pozabudli na to, že na Slovensku okrem Slovákov žijú aj iné etniká, medzi inými aj Maďari. Vydané monografie a zborníky sa totiž skoro vôbec nezaoberajú maďarskými snaženiami roka 1968, nespomínajú dokonca ani návrh autonómie koncipovaný CSEMADOK-om, ktorý v tom čase vyvolal veľký ohlas v slovenskom verejnom živote.

Aj preto je mimoriadne významné, že do historického výskumu sa zapojil aj šamorínsky Fórum inštitút pre výskum menšín, ktorý prispel k dôstojnému pripomenutiu 40. výročia Pražskej jari organizovaním medzinárodnej konferencie a vydaním zbierky prameňových materiálov.

Zbierka, zostavená Árpádom Popélyom, bola vydaná v rámci edície Fórum inštitútu Fontes Historiae Hungarorum. V tejto edícii už vyšli aj dokumenty k štúdiu medzivojnovej histórie Maďarov na Slovensku a na Zakarpatskej Ukrajine zostavené Béloom Angyalom, resp. Csillou Fedinec.

Árpád Popély je nepochybne najlepším znalcom povojnovej histórie Maďarov na Slovensku. Jeho dlhoročný, detailný archívny výskum, ktorého výsledkom je najdôležitejšia maďarská historiografická práca na Slovensku posledných rokov, *A (cseh)szlovákiai magyarság történeti kronológiája 1944–*

1992 [Chronológia histórie Maďarov v (Česko)slovensku 1944 – 1992], a vďaka tomuto pohybu získal také hlboké vedomosti o archívnych dokumentoch ako aj o materiáloch zverejnených v dobovej tlači viažúcich sa k dejinám maďarskej menšiny, ktoré ho od začiatku predestinovali na vydanie takéhoto výberu prameňov.

Zbierku dokumentov uvádza krátka štúdia, samotným autorom nazvaná ako „sumár udalostí“. Tento 20-stranový text napriek svojmu pomerne krátkemu rozsahu je najdôkladnejším a najobjektívnejším súhrnom toho, čo sa v maďarskej menšinovej spoločnosti na Slovensku začalo v rámci Pražskej jari vytvárať, a čo normalizácia na začiatku 70-tych rokov zničila.

1968 bol nesmierne dôležitým rokom nielen pre Československo, ale aj pre Maďarov žijúcich na jeho území. V priebehu udalostí totiž nastala jedna z mála takých historických chvíľ, ktorá im ponúkla možnosť pokúsiť sa o aktívne ovplyvňovanie dejov okolo nich namiesto ich pasívneho strpenia. To, že sa im to podarilo iba na malú chvíľu, nebola chybou tejto niekoľko stotisícovej komunity.

Árpád Popély súbor dokumentov otvára známym stanoviskom CSEMADOK-u z 12. marca 1968. Táto jeho voľba naznačuje isté zúžené vymedzenie obdobia roku 1968, čo v nás vyvoláva istý, aj keď iba mierny, pocit nedostatku.

História roku 1968 sa totiž nezačala 1. januára, ba ani 5. januára, v deň, keď Ústredný výbor Komunistickej strany Československa rozhodol o nezlučiteľnosti funkcií prvého tajomníka a prezidenta republiky, keď predstaviteľ stalinizmu, Antonín Novotný rezignoval na funkciu prvého tajomníka a na jeho miesto bol zvolený Alexander Dubček, v tom čase ešte považovaný za funkcionára oddaného Sovietskemu zväzu, ktorý sa ale po niekoľkých týždňoch stal emblematickou osobnosťou Pražskej jari. Začiatok politického kvasenia môžeme datovať na začiatok 60-tych rokov, do roku 1962 – 63. Tento predel vyznačili také udalosti, ktoré možno označiť za symbolické – zbúranie pražskej sochy Stalina, odstránenie mŕtvoly Klementa Gottwalda z mauzólea týčiaceho sa nad Prahou, a najmä rehabilitácia obetí politických procesov. Tieto udalosti rozhybali celú československú spo-

ločnosť, a v rámci nej aj maďarskú komunitu na Slovensku. Vďaka tomuto pohybu sa dostali na povrch sily, ktoré v roku 1968 v CSEMADOK-u i mimo nej vystúpili za rozšírenie práv maďarskej menšiny.

Tých ďalších 149 dokumentov, ktoré nasledujú po spomínanom stanovisku CSEMADOK-u, však už poskytuje úplný obraz o postupnom rozvinutí sa maďarských reformných požiadaviek, ale aj o tom, ako sa pomaly, ale isto prevládla normalizácia. Materiál, pestrý aj z hľadiska pôvodcov jednotlivých dokumentov, možno podľa zámerov analytického prístupu rozdeliť do viacerých tematických skupín, a k jednotlivým skupinám pristupovať ako k samostatným „príbehom“, ktoré ale prirodzene úzko spolu súvisia. Bez nároku na úplnosť za tematické skupiny môžeme považovať napr. požiadavky na zlepšenie situácie Maďarov na Slovensku, sformulované po vzoru stanoviska CSEMADOK-u rôznymi maďarskými organizáciami; prudkú slovensko-maďarskú polemiku v tlači, ktorá nasledovala po zverejnení týchto požiadaviek; proces prípravy ústavného zákona o národnostných menšinách; reakcie Maďarov na Slovensku na okupáciu Československa; vznik „civilnej sféry“ v roku 1968; „normalizáciu“ CSEMADOK-u a maďarského verejného života atď.

Zborník dokumentov je využiteľný aj z mnohých ďalších aspektov; na základe zverejnených prameňov napr. možno načrtnúť aj akési osobné dejiny verejných činiteľov v nich vystupujúcich: osudy Gyulu Lórcinca, Rezső Szabóa, László Dobosa a iných totiž odzrkadľujú všetky protirečenia histórie Maďarov na Slovensku.

Poslednú, z hľadiska stavby zborníka samostatnú časť tvoria hlásenia maďarských zastupiteľských orgánov so sídlom v Bratislave a v Prahe z obdobia medzi aprílom 1968 a májom 1972. Tieto hlásenia, z ktorých niektoré boli písané s väčším časovým odstupom a majú charakter sumáru udalostí, dobre dopĺňajú ostatné pramene, a zároveň odhaľujú mnohé súvislosti, ktoré z ostatných dokumentov sa nedajú zistiť. Zvlášť zaujímavé a faktograficky bohaté sú hlásenia generálneho konzula maďarského konzulátu v Bratislave Pála Sztankóoa, ktoré z hľadiska štýlu aj obsahu, svedčiaceho

o osobnej odvahe autora pri hodnotení udalostí, presahujú obvyklé rámce diplomatických prameňov.

Zostavenie dobrého zborníka prameňov má mnoho úskalí. Árpád Popély mal dobrý cit pre ich obídienie, a vynikajúco splnil aj neľahkú úlohu výberu prameňov. Vďaka tomu je zborník nielen zaujímavým čítaním pre pamätníkov aj pre ich potomkov, ale aj doteraz najúplnejším prierezom snažení Maďarov na Slovensku v jednom dramatickom období.

Častou chybou zostavovateľov zbierok prameňov býva aj pridanie priveľa vysvetľujúcich poznámok k dokumentom. Tým zostavovateľ posúva do popredia vlastnú osobnosť historika, zbavujúc čitateľa možnosti vlastného výkladu textov. Popély sa vyhol aj tejto chybe – poznámky pridáva len tam, kde je to nutné pre pochopenie textu, miesto seba nechá prehovoriť dokumenty.

Popélyovo dielo obsahuje celý potrebný a obvyklý odborný aparát zborníkov prameňov. Obsah v úvode knihy dobre zhŕňa obsah dokumentov, pomáhajúc tým čitateľovi v orientácii. Nedostatok, ktorý ja považujem za koncepčnú chybu editorovania, že totiž chýba obsah v slovenčine (čo by výrazne pomohlo slovenskej recepcii diela), mu nechcem vyčítať, pretože v ďalšom zväzku edície Fontes je už táto chyba odstránená. Knihu uzatvárajú stručné a výstižné životopisy osobností vystupujúcich v dokumentoch.

Zostavenie zborníkov prameňov je výkon, ktorý sa zvykne podceňovať, nakoľko takáto práca neumožňuje také rozvinutie osobnosti a štýlu autora, ako štúdia či monografia. Vyžaduje si však dôkladnú znalosť pozadia témy a nevyhnutný je aj cit pre detailnú a dôkladnú prácu s textami. Dobrý zborník prameňov si vyžaduje odborníka, ktorý si ctí pramene, ktorý s nimi narába s pokorou, ktorý berie svoju profesiu vážne. Niet pochýb, že Árpád Popély je takýmto historikom, jeho dielo je výbornou a užitočnou prácou, ktorá bude mať svoje miesto v knižnici odborníkov ešte aj vtedy, keď sa naši potomci na rok 1968 už budú pozeráť úplne inými očami, než ako ho vidíme my v súčasnosti.

Attila Simon

Schriefer, Andreas: Deutsche, Slowaken und Magyaren im Spiegel deutschsprachiger historischer Zeitungen und Zeitschriften in der Slowakei. Komárno: Fórum institute 2007. 264 s. /Interethnica, 9./

Etnologické centrum v Komárne vydalo ako deviaty diel série *Interethnica* doktorskú dizertáciu nemeckého historika Andreea Schriefera, ktorá svojou tematikou nadväzuje na zábery série: skúma obraz spolužitia Slovákov, Maďarov a Nemcov na území dnešného Slovenska v zrkadle nemeckých novín a časopisov z 18. a 19. storočia. Mladý výskumník, v súčasnosti žijúci v Ulme a pracujúci ako stredoškolský učiteľ, vyštudoval históriu a nemeckú literatúru na univerzite v Passau. V roku 1998 ho osud priviedol na Katedru nemeckého jazyka nitrianskej univerzity, kde načas pôsobil ako tútor. Vtedy sa dostal do užšieho kontaktu so Slovenskom. Ako historika ho zaujala vynikajúca možnosť skúmania spolužitia národov a národností v regionálnom rozmere. Počas uplynulého desaťročia našťastie prekonal udivený pohľad outsidera, zachoval si však pozitíva tohto postoja: pre neho je objektívny výklad skúmaných javov samozrejmosťou. Vážnosť jeho úsilia podčiarkuje aj fakt, že sa začal učiť po slovensky aj po maďarsky. Najviac mu pri výskume pomohla Elena Mannová, jej vplyv badať aj pri sformulovaní otázok, na ktoré Schriefer hľadá odpoveď.

Ako každá dobrá doktorská dizertácia, aj Schrieferova práca dôkladne vymedzuje svoj predmet. Zaoberá sa výlučne len s tromi uvedenými, najpočetnejšími etnikami (napr. s Rusínmi a Rómami vôbec nie, so Židmi len okrajovo). Časový horizont svojho výskumu zúžil na obdobie rokov 1780 až 1867 (začiatkový termín je determinovaný históriou tlače, záverečný určujú historické udalosti), v rámci ktorého pracoval výlučne s nemeckými novinami a časopismi. Vzhľadom na vybrané obdobie prichádzalo do úvahy 16 tlačovín (a tri prílohy), z ktorých si vybral šesť. Tieto súčasne reprezentovali najdôležitejšie nemecké centrá (Bratislava, Levoča, Košice). Analýzu zdrojov uskutočnil podľa vopred určených hľadísk. Tieto sú hľadiská ozajstného historika, iným možným aspektom ďalších vedných odborov (vzhľadom na charak-

ter zdrojov napr. národopisu, folkloristiky) sa venuje len okrajovo. Vo svojej práci rozoberá základnú problematiku obdobia a regiónu – národ, národnosť, národný štát, nacionalizmus, národná identita atď. Teoretický kontext analýzy predstavujú najmä práce Erica Hobsbawma, Johna Breuillyho a Anthonyho Smitha.

Pre dobre napísané dizertácie je príznačné aj to, že prvá kapitola diela popri vymedzení témy, predstavením všeobecného, teoretického pozadia obsahuje aj podrobný opis použitej metódy. Autor používa najmä metódu obsahovej analýzy. V rámci toho hľadá kľúčové výrazy v prameňovom materiáli, ktorý je predmetom jeho výskumu. V duchu Koselleckovej teórie sa domnieva, že tieto sú charakteristické znaky spoločenskej reality toho-ktorého obdobia, resp. jej zmien. Schriefer na základe svojej analýzy identifikuje nasledovné kľúčové výrazy: lojalita/solidarita, ľud/národ/národnosť, nacionalizmus, identita, stereotypizácia. Počas analýzy kladie zvláštny dôraz na prevládajúce typy diskurzu danej doby: otázka maďarského jazyka, úsilie o autonómiu Slovenska, zrovnoprávnenie národností. Pri ich rozoberaní osobitne sleduje mediálne účinkovanie a hodnotenie vedúcich osobností (hlavne Slovákov – Štúra, Hodžu a Hurbana).

Po odôvodnení teoretických a metodických základov svojej práce autor poskytne prehľad histórie Maďarska od jeho vzniku až do konca 19. storočia na základe knihy Holgera Fischera, a následne predstaví situáciu Nemcov a Slovákov v krajine. Nasleduje kapitola, venujúca sa kritike prameňov, v ktorej hľadá miesto použitých historických dokumentov v kontexte celkovej histórie vydávania tlače v Maďarsku. (Pravdepodobne kvôli jazykovej bariére tu nevyužil vynikajúce maďarské súhrnné práce z tejto oblasti, napr. viacväzkové dielo *A magyar sajtó története* [História maďarskej tlače] z r. 1985, príslušné kapitoly ktorého napísali významní literárni historici a historici vzdelávania.). Hlavným jeho zdrojom, popri *Ungarisches Magazin*, vychádzajúceho v Bratislave, levočského *Zipser Anzeiger* a košického *Kaschauer Kundschaftsblatt*, resp. taktiež košického, no len krátky čas vychádzajúceho *Der Bote von und für Ungarn* bolo poldruha sto-

ročia v Bratislave vydávané *Pressburger Zeitung* (a jeho prílohy).

Kostru publikácie tvorí veľmi dôkladná obsahová analýza uvedených prameňov na základe veľkého množstva údajov. Z pochopteľných praktických dôvodov analýza je rozdelená podľa makrohistorických období v rámci vymedzenej doby (posledné desaťročia 18. storočia, reštauračná a reformná doba, predrevolučné roky, revolúcia v roku 1848, neoabsolutizmus, sedem rokov od vydania októbrového diplomu po vyrovnanie). V rámci tohto v každej kapitole osobitne sleduje používanie kľúčových pojmov, súvislosti lojality, problematiku charakterológie a stereotypov, a – najmä v poslednom skúmanom období – otázky panslavizmu a slovenských snáh o autonómiu. Jeho analýza je nemecky precízna (aby sme aj my použili jeden typický etnický stereotyp), svoje konštatovania podkladá množstvom odkazov na zdroje. Berie do úvahy fakt, že tlačené médiá sú špeciálnym zdrojom, ktoré prezrádzajú najmä politické a ideologické názory a úsilie redaktorov a novinárov, kým k odkrytiu procesu prijímania informácií zo strany čitateľov sú potrebné dodatočné pramene. Vykonalie tejto práce, teda analýzy vplyvu článkov, už presahovalo možnosti a rámce tejto Schieferovej knihy, preto zostanú jeho konštatovania jednostranné. No tá stránka, ktorej sa venuje, je mimoriadne dôležitá: je to strana mienkotvorcov, ideológov, tých, ktorí hýbu dejinami. Nie je náhoda, že názory a procesy 19. storočia, o ktorých sa píše v knihe, sú také rozhodujúce aj z hľadiska 20. (a v určitom zmysle aj 21.) storočia.

Andreas Schriefer napísal dobre štruktúrovanú, na údaje bohatú knihu, otvárajúcu otázky, ktoré nikdy nestratia na aktuálnosti. Jeho štýl je príťažlivý, aj analytické časti práce sú pútavým čítaním. Rôznorodosť použitých zdrojov môže byť predzvesťou pokračovania práce, zapojenia nových aspektov do analýzy. Kniha by mohla povzbudiť nielen nemecký, ale aj maďarský a slovenský výskum v danej oblasti, ktorý môže v súčasnosti priniesť nové výsledky iba ak sa vykoná v podobnom, objektívnom a stredo európskom duchu.

Dániel Bárth

Gecse, Anabella: Az etnikai és társadalmi átrendeződés folyamata egy gömőri falu 20. századi életében [Proces spoločenských a etnických premien v jednej gemerskej obci v priebehu 20. storočia]. Somorja – Duna-szerdahely: Fórum Kisebbségkutató Intézet, Etnológiai Központ – Lilium Aurum Könyvkiadó 2007. 191 s. /Interethnica, 10./

Už po prečítaní si prvých pár strán diela Anabelly Gecse *Az etnikai és társadalmi átrendeződés folyamata egy gömőri falu 20. századi életében* sa v čitateľovi vynoria viaceré otázky hlavne o použitej metóde výskumu. Čítajúc ďalej – a samozrejme poznajúc doterajšiu prácu Anabelly Gecse, jej názory na národopis a príbuzné vedy – sa stane jednoznačným, že problematiku skúmala a svoje konzekvencie vyvodzovala cez optiku, ktorá je tak charakteristická pre mladšiu generáciu národopiscov (a kultúrnych antropológov). (V rámci tejto recenzie nemám možnosť, ani sa neusilujem o širšie rozvinutie otázky, ktorú som si v tejto súvislosti sformuloval: nadišiel čas na zmenu paradigmy v maďarskom národopise, alebo ide len o hľadanie nových tém, nových oblastí výskumu po zániku tradičných roľníckych spoločenstiev?) Tento interdisciplinárny prístup, ktorý správnym pomerom kombinuje metódy a výsledky kultúrnej, historickej a sociálnej antropológie, príležitostne aj metódy sociológie a sociolingvistiky, má vynikajúcich zástupcov popri Maďarsku najmä v Transylvánii, ale (pokiaľ sú moje znalosti o vývoji metodológie výskumu v našom regióne dostatočné) týmto smerom sa uberajú aj názory mladých slovenských a českých etnológov, a tento prístup je markantne prítomný aj v menšinovej maďarskej národopisnej vede na Slovensku. Dobré to ilustruje práve táto publikácia. Dielo Anabelly Gecse je inak vynikajúcim príkladom aj národopisu spoločenských vzťahov, ktorý je v Maďarsku na vysokej úrovni.

Z toho, ako autorka na začiatku diela skúmanú obec predstavuje, ako podáva jej historický, národopisný, demografický popis, je jasné, že je v danej lokalite skutočne „doma“. Toto bolo možné len vďaka tomu, že predmetom výskumu je jej rodná obec, národpis spoločnosti tejto obce. V tejto

súvislosti sa vynára otázka, či je možné získať takéto hlboké vedomosti použitím iba jednej výskumnej metódy, prípadne štúdiom dobových písomností, osobných poznámok alebo fotoalbumov. Asi ťažko.

Ak aj výskumník použije všetky metódy výskumu, k dosiahnutiu dokonalej „neviditeľnosti“ potrebuje byť súčasťou danej dediny, danej komunity od narodenia. „Cudzí“ výskumník nemôže stráviť toľko času v jednej obci, aby sa stal „miestnym“. Môže sa vracaať do lokality po celé roky, môže tam stráviť týždne aj mesiace, vždy zostane len „tým cudzincom, ktorý sa k nám často vracia, ktorý chce byť ako my, ktorý potajomky či otvorene nás fotografuje, natáča, a kladie nám rôzne hlúpe otázky“. Na to, aby tradičná komunita bez výhrad prijala cudzinca ako vlastného člena, aj celý ľudský život je krátky. (Dobré to vystihuje anekdota, ktorú zachytil László Szabó: Na začiatku 50-tych rokov v Hajdúböszörményi sa na verejnej schôdzi sťažoval privený tajomník strany, že ho miestni považujú za „odkundesa“. Na to jeden z prítomných roľníkov poznamenal, že on je zatiaľ „nikto, odkundesi budú až jeho deti“.)

Zdá sa teda, že účastnícke pozorovanie len za istých okolností – keď výskumník pozoruje svoju vlastnú komunitu – prináša také výsledky, ktoré predpokladá názov tejto metódy. Samozrejme nechceme spochybniť opodstatnenosť metódy, rád by som iba upozornil, že aj táto metóda má svoje úskalia, na čo jej horliví zástancovia niekedy zabúdajú. Každý jednotlivec – áno, aj bádateľ! – má iba jednu rodnú obec, resp. počas svojho života sa môže stať akceptovaným členom maximálne dvoch-troch lokálnych komunít. A keďže nemôže mať každá lokalita svojho „vlastného“ výskumníka, etnológovia budú aj budúcnosť nútení používať kombináciu metód rôznych historických a spoločenskovedných disciplín. Práve tejto úlohy sa zhostila Annabella Gecse skutočne na dobrej úrovni.

Niet pochýb o tom, že autorka pri predstavení skúmanej dediny, Barce, predostrela všetky dostupné historické údaje, ktoré sa navzájom potvrdzujú. Po druhom prečítaní knihy som dospel k názoru, že práve v tomto bode možno prácu aj kritizovať (síce aj to je

len otázka pohľadu a osobného vkusu...); nikto nemá dôvod pochybovať o hodnovernosti uvedených historických prameňov, preto autorka by nemusela každý údaj potvrdzovať ďalšími údajmi. 190 strán knihy, na ktorých sa predstaví obec, miestna komunita, výsledky výskumu a jeho zhrnutie svedčí o autorkinom dokonalom poznaní terénu.

V úvode autorka zhrnula výskum a jeho výsledky nasledovne: S cieľom zhrnutia výsledkov výskumu autorka v úvode publikácie píše nasledovné: „*Cieľom mojej práce je predstaviť života a spoločnosť doteraz málo skúmanej dediny Barca. V obci, patriacej dnes k Slovensku sa od roku 1970 rapídne znižuje počet roľníckeho obyvateľstva, rómske obyvateľstvo sa naopak, rozrastá, a v súčasnosti tvorí až 80 % celkovej populácie. (...) Cieľom mojej práce preto nie je iné, než – z viacerých hľadísk silne obmedzená – charakteristika života tohto už miznúceho dedinského spoločenstva.*“ Problematiku autorka skúma rozdelenú do troch veľkých kapitol. V prvej kapitole sa venuje prvým desaťročiam 20. storočia, v druhej predstavuje vonakjšie politické zásahy a ich následky na obyvateľov po roku 1920, tretia kapitola je venovaná dnešnému vývinu etnického zloženia obce. Aj keď v úvode sa píše, že otázky maďarsko-rómskeho spolužitia sa práca dotýka iba okrajovo, preskúmajúc iba niektoré jeho čiastkové oblasti, čitateľ môže na základe uvedených faktov získať plastický obraz aj o tejto problematike.

Autorka v prvej kapitole podrobne oboznamuje čitateľov so vznikom dediny Barca, s jej históriou. Základnú charakteristiku obce dopĺňa sebacharakteristika obyvateľov obce, a popis ich vonkajších vzťahov. Nasledujú okruhy tém, prostredníctvom ktorých čitateľ získa detailný obraz o spoločenstve dediny: vnútorná štruktúra spoločenstva, organizácia rodiny, skupiny podľa pohlavia a veku, organizácia práce a organizácia jednotlivých hospodárskych jednotiek, ako aj obce ako celku, miestne právne vzťahy.

Druhá kapitola detailne pojednáva o politických udalostiach – vojnách, zmenách hraníc, osídleniach a vysídleniach –, ktoré takpovediac vytvorili základy súčasnej situácie Barce, o ich vplyve na miestnu komunitu.

Tretia kapitola zorintuje čitateľa v dnešnej situácii Barce, ktorá sa v okolí dodnes považuje za výnimočnú, za „inú“. Môžeme povedať, že táto je najzvrzujúcejšou časťou knihy (k pochopeniu ktorej je samozrejme potrebné poznať aj predchádzajúce časti). Táto časť vyvoláva najviac otázok, či presnejšie povedané, najviac takých myšlienok, ktoré sú hodné na to, aby čitateľ o nich ďalej uvažoval. Zvlášť zaujímavá je táto kapitola vo svetle viackrát publikovaného konštatovania Istvána Baracai Kovácsa, že totiž gemerský Rómovia (a teda aj tí z Barce) majú dvojakú identitu, presnejšie „maďarsko-cigánsku“ identitu, preto nie je možné ich prejavy a činy považovať jednoducho za rómske! Hodnovernosť publikácie potvrdzujú citácie pochádzajúce od respondentov, ktoré počas svojho výskumu zachytila Anabella Gecse. Veľmi presný obraz o atmosfére dediny, o nádejach a beznádejach obyvateľov dostaneme vďaka úryvkov z rozhovorov, viažucich sa k tretej kapitole.

Práca Anabelly Gecse pri skúmaní spoločnosti Barce, zmien, ktoré nastali v jej štruktúre, pri hľadaní zákonitostí týchto zmien, spĺňa všetky požiadavky kladené na vedecký výskum. K pozitívam knihy patrí fakt, že autorka tému neuzavrela, ona ostáva otvorená tak, aby bolo možné vo viacerých bodoch pripojiť sa k skúmaniu ňou nastolenej problematiky.

Určite by bolo zaujímavé napr. vyhľadať obyvateľov „virtuálnej“ Barce, teda tých, ktorí sa z obce odsťahovali do okolitých miest, a spýtať sa ich na príčiny, pre ktoré sa rozhodli obec opustiť, na to, či udržiavajú medzi sebou kontakty, a ak áno, pri akých príležitostiach sa stretávajú. Popri odsťahovaní roľníkov by bolo dobré skúmať aj odsťahovanie Rómov, lebo aj na to sú príklady. Podľa mojich poznatkov už vyše dvadsať rokov Rómovia – aj keď menej intenzívne, než Nerómovia – opúšťajú Barcu. (Jednou z cieľových obcí je Rimavská Seč, ktorej osud sa vyvíja viac-menej rovnako, ako osud obce Barce. A čo sa stane potom, keď sa zo súčasných 60 % aj tam zvýši pomer Rómov na 80 %? Aj odtiaľ sa odsťahujú?)

Anabella Gecse položila aj otázku, čo môže byť príčinou toho, že pri poslednom sčítaní ľudu sa už 39 obyvateľov hlásilo k rómskej národnosti. Veľmi správne skonštatova-

la, že sa tak stalo vďaka agitácii starostu (ktorý sa medzitým vzdal funkcie) a politickej strany, za ktorú starosta kandidoval. Akú úlohu teda hrajú etnické politické strany a občianske združenia v živote Rómov, do akej miery ovplyvňujú ich rozhodnutia? V súvislosti s etnickými rozdielmi využívania priestoru autorka poukazuje na to, že „pre rozdiely v spôsobe života aj cudzinec prichádzajúci do obce na prvý pohľad rozozná domy Rómov.“ Vynára sa otázka – a nielen v prípade Barce – či vyvolá nejakú odozvu u Nerómov, ak „dom Cigáňov“ nevykazuje žiadne etnické známky? Je možné, že je to prvý krok smerom k prispôsobeniu sa, smerom k asimilácii? A čo si o tom myslia samotní Rómovia? Na záver ešte jeden príklad: Anabella Gecse zverejnila aj zoznam mien Slovákov z Čierneho Balogu, ktorí sa usadili v chotári obce. Práve v čase čítania knihy som sa zúčastnil jednej školskej akcie v Tornali, kde som objavil medzi žiakmi maďarskej školy meno jednej rodiny zo slovenskej kolónie! Takto sa priam núka otázka, či by nebolo zaujímavé popri osude maďarského a rómskeho obyvateľstva preskúmať aj to, čo sa stalo s „barčianskymi“ Slovákmí?

Záverom môžeme povedať, že prvá samostatná knižná publikácia Anabelly Gecse presne zodpovedá očakávaniam odborných kruhov. Podáva podrobný a precízny opis dynamicky sa meniacej obce, meniacich sa spoločenských a mocenských vzťahov, posunov hodnotového poriadku. Použité postupy (metódy výskumu, komparácie v priestore a čase, v rámci národopisu a príbuzných vied) úplne vyhovujú dnešnému – môžeme povedať, že modernému – pohľadu, zároveň však nadväzujú aj na národopisné výskumy spoločnosti s bohatou minulosťou. Publikácia určite zaujme nielen odborníkov, ale aj širokú verejnosť a poslucháčov univerzít.

Gábor Pusko

L. Juhász, Ilona: „Fába róva, földbe ütve...“ A kopjafák/emlékoszlopok mint a szimbolikus térfoglalás eszközei a szlovákiai magyaroknál [„Vyrezané do dreva, zatĺčené do zeme...“: Vyrezávané/pamättné stĺpy ako prostriedky symbolického zabratia priestranstva v kruhu Maďarov na Slovensku]. Somorja – Dunaszerdahely: Fórum Kisebbségkutató Intézet, Etnológiai Központ – Lilium Aurum Könyvkiadó 2005. 287 s. /Interethnica, 8./

V čase, keď sme s mojím priateľom Józsefom Liszkom pripravovali vydanie série kresieb dvoch znamenitých maďarských ľudových zberateľov – učiteľov zo Slovenska o pamiatkach ľudového staviteľstva z medzivojnového obdobia v rámci edície vedecko-historických publikácií Národopisného múzea v Budapešti *Series Historica Ethnographiae* (Thain János – Tichy Kálmán: *Kisalföldi és gömöri népi építészet. Series Historica Ethnographiae 4, Budapest: Néprajzi Múzeum 1991*) [Ľudové staviteľstvo v Podunajskej nížine a na Gemeri], sme vôbec nemysleli na to, že za pár rokov môže z tohto materiálu vzniknúť komplexná monografia.

Čoraz väčšiu úlohu v súčasnej národopisnej vede v Maďarsku predstavuje výskum súčasnosti, národopis mesta a výskum národných symbolov. Všetky tieto oblasti výskumu zhrnula v jednej práci Ilona L. Juhász, ktorá prekvapila odbornú verejnosť impozantnou publikáciou („Fába róva, földbe ütve...“: *A kopjafák/emlékoszlopok mint a szimbolikus térfoglalás eszközei a szlovákiai magyaroknál*).

Autorka sa podujala na zmapovanie zvláštneho javu – vyrezávaného náhrobného stĺpa, ktorý sa v uplynulých desaťročiach objavil na celom území Karpatskej kotliny, a v povedomí verejnosti figuruje ako jednoznačný maďarský symbol. Vyrezávaný stĺp bol v minulosti predmetom kultu smrti u protestantov, čo dokazuje aj množstvo národopisných diel. O to zvláštnejší je kult ich stavania ako pamättných stĺpov medzi obyvateľmi maďarskej národnosti na južnom Slovensku, nakoľko sa na tomto území v minulosti vyskytoval zriedka, bol charakteristický skôr pre územie Sikulov. Výsledkom viacročnej výskumnej a dokumentačnej práce Etnologického centra v Komárne bol vznik Databázy

národných symbolov, ktorá sa aj po uverejnení tejto publikácie naďalej rozširuje.

Ilona L. Juhász sa vo svojej rozsiahlej publikácii zaoberá výskytom pôvodne náhrobného stĺpa ako národného symbolu u Maďarov na Slovensku. Podľa jej zistení v tom, že sa pamätný stĺp ujal ako národný symbol, zohrával veľmi dôležitú úlohu záujem Maďarov všeobecne ako aj maďarskej menšiny žijúcej na Slovensku o Sedmohradsko. Koncom tridsiatych rokov sa táto náklonnosť prejavila aj v oblasti publicistiky, a od roku 1980 sa jednoznačne začala prejavovať stavaním pamätníkov. Podľa dôležitého zistenia autorky „Maďari chceli stavaním náhrobných stĺpov vyjadriť aj spolupatričnosť ku Karpatskej kotline, nakoľko tieto stĺpy považovali za najstaršie prvky maďarskej ľudovej kultúry. Želali si teda taký pamätník (...), ktorý by rozlíšil Maďarov žijúcich na Slovensku od ostatných národov, a taktiež by vyjadroval aj väzbu k starobylým maďarským tradíciám.“

Ako z výskumu vyplýva, prvý vyrezávaný stĺp vo funkcii národného symbolu bol postavený v roku 1977 pri príležitosti letného vzdelávacieho tábora na území autokempingu neďaleko Komárna. V rámci vlastivedných táborov bolo do roku 1989 postavených niekoľko ďalších takýchto pamätníkov, tieto však boli vtedajšou vládou zlikvidované. V deväťdesiatych rokoch sa pamätný stĺp stal medzi príslušníkmi maďarskej menšiny široko akceptovaným národným symbolom, a odvtedy figuruje ako pamätný symbol v rámci osláv rôznych historických výročí. Autorka vo svojej publikácii ponúka množstvo takýchto príkladov. Zvlášť poučnou je analýza toho, ako tieto stĺpy pôsobia na formovanie náhrobných pomníkov na cintorínoch. Existuje množstvo príkladov, keď sa vyrezávané náhrobné stĺpy postavili aj na hroboch katolíkov.

Autorka sa pri svojom širokospektrálnom výskume zamerala na tvar a materiál náhrobných stĺpov, na použité techniky, ozdobné ornamenty a symboly a taktiež na nápisy, ktoré závisia od príležitosti, pri ktorej sú tieto pamätné stĺpy postavené. Napríklad na pamätných stĺpoch z roku 1848 sú časté motívy husára alebo meča. Ilona L. Juhász sa vo svojom diele venuje tiež zhotoviteľom

náhrobných stĺpov, s technikami, ktoré pri výrobe používajú, so štýlmi zdobenia atď. Autorka tiež zmapovala zemepisné rozmiestenie diel rezbárov.

Ako zistila, výroba náhrobných stĺpov sa do roku 1989 uskutočňovala pod vedením výtvarných umelcov, v súčasnosti je na túto prácu vytvorená celá sieť špecializovaného obchodného podnikania na území južného Slovenska, obývaného maďarskou menšinou.

Z opisu stavania vyrezávaných pamätných stĺpov vyplýva, že po zmene režimu sa podstatne zmenil ceremoniál odovzdávania stĺpov, v rámci ktorého dostávajú čoraz väčší priestor politici a cirkev, čoraz častejšie zaznieva maďarská hymna, a neodmysliteľným prvkom ceremoniálu je aj akt kladenia vencov.

Poučnou je aj analýza vzťahu Slovákov a politickej sféry k vyrezávanému stĺpu, ktorý je považovaný za výlučne maďarský symbol. Väčšina slovenského obyvateľstva sa k tomuto javu stavia ľahostajne, čoho dôsledkom je čoraz menší počet nepriateľských prejavov. Dôležitú úlohu v šírení tohto javu zohrávajú médiá, vďaka ktorým si stĺp ako národný symbol získava čoraz väčšie uplatnenie. Autorka v závere svojej práce ponúka prehľad výskytu náhrobných stĺpov stavaných Maďarmi žijúcich v Európe aj na iných kontinentoch. Ako z diela vyplýva, tento jav je prítomný nielen na Maďarmi obývanom území v Karpatskej kotline a v Európe, ale aj na iných kontinentoch, a je jednoznačne považovaný za národný symbol.

Môžeme súhlasiť s autorkou keď konštatuje, že pamätný stĺp je prostriedkom symbolickej expanzie a akýmsi označením etnickej hranice. Zvlášť cenná je veľmi rozsiahla dokumentácia, ktorá sa nachádza v prílohe publikácie. Sú tu informácie o rozmiestnení náhrobných stĺpov, o ich výzore, o nápisochoch na nich. K tomu všetkému je pripojená aj bohatá fotodokumentácia, ktorá je ľahko použiteľná, s jasnými odkazmi a poznámkami.

Podľa môjho presvedčenia publikácia autorky Ilony L. Juhász ponúka zaujímavé čítanie nielen pre Maďarov žijúcich na Slovensku, ale využijú ju pri svojej práci aj odborníci a odborná verejnosť v Maďarsku.

Attila Kovács Selmeczi

Liszka, József: A szlovákiai magyarok néprajza [Národopis Maďarov na Slovensku]. Budapest – Dunaszerdahely: Osiris Kiadó – Liliium Aurum Kiadó 2002. 542 s. /Inter-ethnica, 5./

Recenzovaná kniha Józsefa Liszku je najdôležitejším dielom národopisnej vedy Maďarov na Slovensku, a súčasne aj jedným z najdôležitejších maďarských spoločenskovedných prác napísaných na Slovensku. Vlastne by som mohol namiesto Slovenska písať aj Československo. A nemôžem poprieť ani to, že knihu môžeme zaradiť medzi najdôležitejšie výsledky celkovej maďarskej národopisnej a spoločenskej vedy súčasnosti. Môžem veľmi ľahko dokázať, že z mojej strany nejde len o prostú zdvorilosť či kvetnatú reč.

Nakoľko poznám predprípravu aj vznik tejto práce, dokazovanie môžem začať s popisom tejto etapy. Z viacerých hľadísk je táto kniha dovŕšením autorovej predošlej, tiež významnej vedeckej činnosti.

Ide najmä o Liszku úspešne obhájenú doktorskú dizertáciu, na ktorú sa pripravoval vlastne počas celej svojej vedeckej kariéry. Jeho zberateľská, organizačná, vedecká a publikačná činnosť sa začala asi pre dvadsiatimi rokmi. Aj keď nie na úplnom na začiatku tohto obdobia, ale určite čoskoro aj sám zistil, že jeho najdôležitejšou úlohou je zostavenie takejto rukoväte. Za pomoci viacerých spolupracovníkov sa mu to tentoraz podarilo.

Zároveň je táto publikácia výsledkom spoločnej práce. Na zadnej strane jej obalu stojí: „Zhotovené v rokoch 1998 – 2000 v rámci výskumného programu Etnologického centra Fórum inštitútu pre výskum menších v Komárne“. Toto konštatovanie však charakterizuje len poslednú fázu práce, sumarizáciu údajov. Nielen pracovníci Etnologického centra, ale aj všetci činní maďarskí národopisci na Slovensku môžu vidieť odraz svojej činnosti v tomto diele. Dvaja písali text niekoľkých podkapitol (Tibor Ág – ľudová hudba, András Takács – ľudový tanec), iní sa zaoberali ich prípravou. Ešte širší je okruh tých ľudí, ktorých práca sa v tomto diele konečne syntetizovala. Môžeme tu spomenúť bádateľskú činnosť Zoltána Kodálya, Jánosa Mangu, Edity Fél, Antala Khína,

Kálmána Tichy, Évy Putz, Lajosa Vargyasa alebo Bélu Gundu, či štúdie Tibora Ága, Józsefa Bakosa, Károlya Csákyho, Izabelly Danter, Magdy Fehérváry, Józsefa Gágyora, Lajosa Gécziho, Aranky Kocsis, Lászlóa Kósu, Istvána B. Kovácsa, Margity Méry, Judity Morvay, Attilu Paládi-Kovácsa, Márii Szanyi, Andrása Takácsa, Zoltána Újváryho. Tento zoznam je impozantný napriek tomu, že som mená mnohých, o diela ktorých sa publikácia opiera, ani nespomenul. Niektorí z nich robili výskumy, ktoré by sme dnes nazvali národopisnými, na území dnešného Slovenska, ďalší v pohraničných oblastiach Maďarska, ako napr. Arnold Ipolyi, László Timaffy či Ferenc Bakó. Všetci môžu byť „vdáční“ za to, že sa výsledky ich práce dostali do pozoruhodnej syntézy.

Nemôžeme poprieť ani to, že spomedzi dnes žijúcich národopiscov naozaj mnohí aj osobne podporovali prácu Józsefa Liszku, aj vznik tejto publikácie. Viacerí z nich sa zúčastnili na konferenciách, pracovných stretnutiach, ktoré vlastne zabezpečili duchovný horizont publikácie. Niektorí boli prítomní aj na obhajobe doktorskej dizertácie Józsefa Liszku. O akú podporu išlo? Iván Balassa, nedávno zosnulý klasik našej profesie napísal oponentský posudok na dizertáciu Józsefa Liszku. Bola to jedna z jeho posledných prác. Taktiež bol jedným z lektorov recenzovanej knihy, a mal prehľad o celom diele. Podľa Balassovho názoru sú úvodné časti publikácie hodné ďalšieho zamyslenia sa. Citoval by som len niektoré jeho poznámky: „Kým dizertácia v prvom rade poukazuje na problémy, fakty a údaje sú k dispozícii v jeho nedávno vydanéj knihe Národopis Maďarov na Slovensku. Sám som v tej závideniahodnej pozícii, že som sa s celým jej obsahom oboznámil ako lektor. Preto sa môžem opierať o oveľa väčšie množstvo údajov, než ich je v dizertácii.“

V úvode dizertačnej práce sa autor v prvom rade zaoberá otázkami terminológie národopisu, poznamenajúc, že maďarský národopis bol v minulosti málo citlivý na tieto otázky. Vymenúva najdôležitejšie termíny a usiluje sa určiť ich obsah. Tu sa môžu vyskytnúť aj diskutabilné konštatovania, o týchto bude treba diskutovať pred širšou odbornou verejnosťou. Liszka používa termín

»ľudová kultúra« len v súvislosti s roľníckou kultúrou, kým kultúru »drobných ľudí« nazýva populárnou kultúrou – predpokladám, že do tejto kategórie patria aj remeselníci, priemselní robotníci, spodné vrstvy mešťanov. Ponúka aj maďarský preklad tohto termínu – kultúra ľudového charakteru, kultúra charakteristická pre ľudí –, ktorý sa mi nezdá byť najšťastnejším. V každom prípade súhlasím s vyššie uvedeným diferencovaním, namietam len pomenovanie »populárna kultúra«. Termín »populárny« sa v poslednom desaťročí používa prevažne v politickom živote a nie vždy v tom pozitívnom zmysle, čo môže zapríčiniť nedorozumenia v národopisnej vede. Nech je akokoľvek lákavá analýza ďalšej použitej terminológie, teraz na to nie je vhodná príležitosť. Treba však podčiarknuť, že Liszka upriamil našu pozornosť na podlžnosti maďarského národopisu v tejto oblasti.

Autor má osobitný cit pre začleňovanie nových prvkov do ľudovej vzdelanosti, čo je čiastočne zanedbávanou oblasťou v maďarskom národopise. Zaoberá sa napr. adventným vencom, ktorý sa u nás rozšíril obdobne, ako vianočný stromček, ale omnoho neskôr, v podstate v súčasnosti. Veľmi zaujímavé je to, čo zistil o spôsobe šírenia nových prvkov kultúry. Pltníci z vyššie položených regiónov sa vydali po rieke Váh, Hron a často aj po Dunaji, a plavili sa do nižších oblastí. Počas toho si vybudovali vzťahy s ľuďmi žijúcimi na brehoch týchto riek. Väčšinou išlo o maďarské obyvateľstvo. Pre šírenie jednotlivých prvkov kultúry veľa urobili aj nádenníci, sluhovia, predsa žili v rodinách, alebo aj vo väčších kolektívoch.

Liszka sa detailnejšie venuje inštitútu výmeny detí, keď boli na dlhší čas posielané maďarské, nemecké alebo slovenské deti na výmenu za prichádzajúce maďarské, nemecké alebo slovenské deti. Išlo o široko rozšírenú a dlho fungujúcu prax.“

Je skoro zbytočné napísať, že v oponentúre je prítomné tak vyjadrenie súhlasu, ako aj volanie po ďalšej diskusii, ktorá môže byť plodná iba vtedy, ak ju vedú rovnocenní partneri.

Aby som pokračoval v podobnom duchu, spomeniem ďalšie tri hľadiská, z ktorých Liszkova kniha má základný význam pre celý maďarský národopis.

Rozsiahly teoretický-terminologický úvod a nasledujúca časť knihy s názvom: »Vonkajšie vplyvy formujúce populárnu/ľudovú kultúru oblasti« je najväčším výkonom maďarského národopisu našich dní. Konečne tu nemáme do činenia s teoretizovaním odtrhnutým od praxe, ale s výkladom k údajom už hotovej príručky. Isteže, môže vyvolať aj diskusie. (Dúfam, že svoj názor prejavia nielen závistlivci, ale aj tí, ktorí sú skutočne zástancami modernizácie maďarskej národopisnej vedy.)

Tu hneď prejdem na druhé hľadisko. Kniha Józsefa Liszku, aj keď nie v každom ohľade »moderná«, hovorí o »modernizovanej« ľudovej kultúre. Autor pozná históriu opísaných javov, píše o histórii sídelnej štruktúry, miestami aj o stredoveku, no väčšina jeho údajov pochádza z obdobia po roku 1920. Takéto riešenie je výzvou pre každého maďarského etnografa. Aj keď v uplynulých desaťročiach bolo v Maďarsku vydaných približne sto (!) takých prác (zväčša monografie obcí, miest, regiónov), v ktorých sa prezentácia dostáva až po súčasnosť, no v týchto sa použili tucty rozličných metód, pri ktorých nie je možné nájsť spoločného menovateľa. Jedna z najzaujímavejších knižných edícií v Maďarsku, »Knižnica sto maďarských obcí«, prináša neuveriteľne zaujímavé údaje aj o živote »modernej maďarskej dediny«. Ponúka rozsiahlu databázu pre tých, ktorí sa chcú dozvedieť čo najviac o dnešnej maďarskej dedine. No v sto zväzkoch edície niet žiadnej terminologickej či metodologickej jednotnosti. Zostavovatelia sa o to ani nesažili, a v prípade stovky autorov sa ani snažiť nemohli. Riešenie, ponúkané Liszkom, sa zdá byť šťastnejším. Pripravil syntézu, o ktorú sa budú môcť oprieť práce mapujúce obce či regióny – tieto určite prinesú aj špecifiká, no budú vychádzať z dimenzií všeobecného obrazu vytvoreného syntézou.

K tomuto poznatku môžeme hneď pridať ďalší: predstavenie národopisných regiónov v skorších príručkách bolo značne neúplné. Od etnografov sa vždy očakávalo, aby pri pertraktovaní každej témy brali do úvahy »celé maďarské jazykové územie«. Znamenalo to, že napr. pri štúdiách o viere v »táľtosov«, o určitom type objektov na uskladnenie obilnín či o nejakom špecifickom zvyku bádateľ použil aj údaje z výskumných lokalít

na Slovensku, a tieto údaje sa dali pekne znázorniť aj na mape. Táto efektná a často (najmä ich používateľmi) vychvaľovaná maďarská národopisná kartografia ale určite neposkytla mapu maďarskej ľudovej kultúry na území Slovenska. Nepoložila totiž otázku, čo je dôležité TAM (na Slovensku), ale hľadala odpoveď na to, aké TUNAJŠIE javy sú (alebo nie sú) pozorovateľné AJ tam. Teraz sa konečne dozvedáme, čo, kde a do akej miery považujú miestni bádatelia za charakteristické pre územie Slovenska.

Tu si hneď môžeme položiť otázku – ako ďalej? Našťastie, ani viac ako 500 strán tejto príručky nevyčerpalo zásoby národopisu Maďarov na Slovensku. Nakoľko Liszka člení svoj materiál zväčša z geograficko-regionálneho hľadiska, a len následne, v závere knihy aj podľa tém, pričom niektorým témam je venovaná ani nie jedna celá strana, už aj poznáme nasledujúce výskumné úlohy, aj možnosti ďalších publikácií.

Iste, takéto výskumné úlohy a programy sa v maďarskej národopisnej vede nikdy úplne nezrealizovali. Aby som pripomenul iba dobrovoľne vytýčené programy (a vynechal tie, ktoré navrhovala politická moc), ide napr. o návrh Istvána Gyórfyho o výskume slúžiacom národnému vzdelávaniu; o prehľade Istvána Tálasiho, vypracovaného v rámci výskumného programu Veľkej maďarskej nížiny, ale ďaleko presahujúceho rámce tohto programu; o návrhu Gyulu Ortutaya predstaviť v rámci výskumu aj aktuálne spoločenské pohyby. Mohol by som spomenúť aj ďalšie, z ktorých sa veľa neuskutočnilo – alebo ak áno, tak len polovičate (ako v prípade Maďarského národopisného atlasu). Stalo sa aj to, že ciele programov boli dodatočne popreté, prekrútené (ako to robia súčasní „hodnotitelia“ Tálasiho či Gundovej školy). V maďarskom národopise sa za posledné polstoročie zrodilo aspoň 4 – 5 nápadov na to, ako previesť modernizáciu tejto vednej disciplíny. Ich autori však nedospeli ani do štádia, že by sa pokúsili o ich aplikáciu v samostatných súhrmných prácach. V takomto kontexte je ešte dôležitejším fakt, že v Liszkovej publikácii nachádzame bezprostredné, reálne ciele. A tieto sú aj uskutočniteľné. Chcel by som sa dožiť toho, že sa mnohé z nich aj uskutočnia.

Slovenský preklad tejto knihy sa môže stať pýchou celej slovenskej národopisnej vedy, v kontexte nemeckej vedy sa môže zaradiť medzi klasické diela národopisu. To, že Liszkovo myslenie je iné ako nemecké, a líši sa aj od toho, čo bolo bežné v staršej „československej“ etnografii, nemusí byť nevýhodou, naopak, ide skôr o prednosť z hľadiska recepcie diela.

Nepovažoval som za svoju úlohu predstavenie všetkých častí knihy; aj tak si ju zadoväzí každý príslušník maďarskej inteligencie na Slovensku, každý, kto sa zaujíma o maďarskú ľudovú kultúru. Nebudem ju zvlášť chváliť za faktografické bohatstvo, za výnimočne detailný poznámkový aparát. Len pre porovnanie uvediem, že v 8. zväzku akademickej príručky *Magyar néprajz* [Maďarský národopis] z roku 2000, venovanom spoločenským vzťahom, ktorý má zo všetkých zväzkov najrozsiahljší zoznam literatúry, z celkových 1150 strán tvorí bibliografia 115 strán, čiže 10 %. Rozsah Liszkovej knihy je polovičný (540 strán), z čoho zoznam literatúry zaberá 80 strán – teda 15 %. To znamená, že József Liszka jedenapolkrát viac a lepšie dokladuje a cituje. Veľa to prezrádza o dôkladnosti aj o teoretickej podkutosti autora.

Je to úspešná a pekná práca. Obdivujem autorovu usilovnosť, vytrvalosť a jeho prehľad. Kto v takomto mladom veku publikuje takúto prácu, položil si latku veľmi vysoko... Som presvedčený o tom, že nejde o autorovu poslednú knihu, a s veľkým vzrušením čakáme na ďalší vývoj.

Vilmos Voigt

L. Juhász, Ilona: Rudna I. Temetkezésí szokások és a temetőkultúra változásai a 20. században [Rudna I.: Pohrebné zvyky a zmeny v kultúre cintorínov v 20. storočí]. Komárom – Dunaszerdahely, Fórum Kisebbségkutató Intézet – Lilium Aurum Könyvkiadó 2002. 243 s.

Etnologické centrum Fórum inštitútu pre výskum menšín v Komárne vydalo ako druhý zväzok v rámci knižnej série Lokálne a regionálne monografie takmer 350 stranovú publikáciu Ilony L. Juhász pod názvom *Rudna I.: Temetkezésí szokások és a temetőkultúra*

változásai a 20. században. Úvod ku knihe napísal Zoltán Ujváry, bývalý profesor Etnologického inštitútu Univerzity Lajosa Kosutha v Debrecíne.

Čo sa témy týka, môžeme konštatovať, že zvyky, súvisiace so smrťou sú v popredí záujmu maďarského folkloristického výskumu od samého začiatku, teda približne od začiatku až polovice 19. storočia. Menili sa samozrejme aspekty výskumu: niekedy sa do popredia dostávala lokálna determinovanosť spracovanej témy, inokedy sa kládol dôraz na detailný rozbor niektorej čiastkovej otázky. V odbornej literatúre je na to množstvo príkladov. Arnold Ipolyi a následne Géza Róheim sa pohrebnými zvykmi zaoberali v súvislosti s vierou v dušu. Neskôr László K. Kovács svojím klasickým dielom „*A kolozsvári hóstátiak temetkezése*“ (1944) [Pochovávanie u obyvateľov mestskej časti Kluže Hóstát] vytvoril príklad, vplyv ktorého je dodnes citeľný. V sedemdesiatych rokoch boli výskumy zaoberajúce sa so smrťou človeka v stredobode pozornosti nášho, v mladom veku zosnulého kolegu Ernő Kunta. Celú literatúru sa tu nedá vymenovať, spomenieme iba niekoľko dôležitejších, z nejakého hľadiska zvlášť zaujímavých prác. László Felföldi písal v 80. rokoch o tancoch smrti, etnomuzikológovia sa viackrát zaoberali pohrebnými žalospevmi. Texty týchto žalospevov boli vydané v niekoľkých v hrubých zväzkoch – takéto zbierky uverejnili napr. Ildikó Kriza a Elek Bartha. Peknú štúdiu o pohrebe mladých zosnulých, ktorý pripomínal svadobný obrad, napísal významný folklorista z Nového Sadu Károly Jung. Iván Balassa, už spomínaný Ernő Kunt a mnohí ďalší písali o náhrobných pomníkoch a cintorínoch. Už tento povrchný a z ďaleka nie vyčerpávajúci zoznam naznačuje, že pohrebné zvyky boli maďarskými bádateľmi preskúmané skutočne veľakrát a z mnohých pohľadov.

Kto by mal odvahu po tomto všetkom zaoberať sa takouto témou? Ilona L. Juhász sa odvážne podujala úlohy zhrnúť materiály zo svojich terénnych výskumov venovaných pohrebným zvykom a zmenám v kultúre cintorínov vo svojej rodnej obci Rudná.

Táto publikácia ponúka viac, ako sľubuje – obsah knihy spolu tvoria state o smrti v ľudovej viere, o zvykoch pochovávaní

a komplexné predstavenie cintorína. Výskum veľmi správne neoddeľuje predstavy o smrti, obrady a potrebné každodenné činnosti od tých artefaktov a prostredia, ktoré vytvárajú rámec zaobchádzania s mŕtvym v Rudnej. Už samotné vymedzenie témy a systém rozmanitých aspektov výskumu dokazuje, že prejavy ľudovej kultúry sa dajú skúmať len komplexne. Tento prístup sa musí prejavíť už pri sformulovaní otázok a zbere materiálu. V prípade našej autorky sa aj prejavil – údaje, ktoré v rodnej obci zozbierala, len vďaka takémuto prístupu mohla zoradiť do koherentného celku tak, ako si ich môžeme prečítať v jej knihe.

Veľmi šťastne sa zvolilo miesto výskumu, nakoľko obec je etnicky i konfesionálne zmiešaná. Žijú tu Slováci, Rómovia, Maďari, katolíci, evanjelici a príslušníci reformovanej cirkvi. Je všeobecne známe, že rozdielnosť sa najlepšie dajú zistiť pri porovnávaní, a na to je v Rudnej dostatok príležitostí. Aj z hľadiska bádateľky je výhodou fakt, že v obci dlho žila, teda prostredie je jej dobre známe, avšak sa odtiaľ odsťahovala, a tým získala aj perspektívu potrebnú na zaznamenanie zvláštností skúmaných javov. Publikácia sa samozrejme opiera o ústne výpovede miestnych obyvateľov. Popritom ako zdroj informácií slúžia aj mnohé dokumenty: náhrobné nápisy, správy a oznámenia v novinách, fotografie, programové zošity, mapy – všetky obsahujú užitočné údaje, majúce význam z hľadiska predmetu výskumu.

Ilona L. Juhász so samozrejmosťou jej vlastnou od začiatku ponímala vytýčenú úlohu ako výskum zmien. Ak zisťujeme názory príslušníkov rôznych vekových skupín na smrť a pohreb, zdá sa byť samozrejmosťou, že ľudia v minulosti rozmýšľali a konali inak ako dnes. Ale predsa to nie je také jednoduché: národopisný výskum sa dlhodobo zameriaval na rekonštrukciu zaniklých javov na základe spomienok. Na to, aby sme si v dnešných zvykoch všimli charakteristické znaky – tie, ktoré pretrvali z minulosti nezmenené a tie, ktoré sa vytvárajú pred našimi očami –, je potrebný skutočne dobrý zrak a cit. Autorka tejto publikácie takýmito schopnosťami disponuje, o čom sa môžeme presvedčiť, keď sa začítame do publikácie.

Už sledované aspekty dajú tušiť, že máme do činenia s tematicky rozmanitou knihou. Táto rozmanitosť a bohatosť materiálu by mohla byť aj odstrašujúca. Nevie, koľko verzií pri príprave tejto publikácie vzniklo, ale samotné dielo ma presvedčilo o tom, že autorka rozmýšľa zrozumiteľným a jasným spôsobom, a veľmi dobre zaobchádza s materiálom. Z diela je cítiť sebadisciplínu, neprevláda v ňom záplava údajov, a autorka drží získané informácie pevne v rukách. Kto už niekedy robil terénny výskum, dobre vie, aké odpovede poskytujú respondenti anketárom. Útržkovité vety, kľukaté príbehy, opakovania, umlknutia, prestávky, náznaky – z toho všetkého je potrebné vybrať tie najpodstatnejšie časti. Ba čo viac, tieto treba prezentovať tak, aby sa tisíc a tisíc čiastkových údajov spojilo v jeden celok. Z toho, ako sa skúmané otázky prejavujú pri zoskupovaní údajov, cítiť, čo všetko autorka vie o danej téme, aj to, na základe akých úvah sú niektoré údaje zvýraznené, podčiarkované. Táto jej znalosť potvrdzuje dôveryhodnosť posolstva celej publikácie.

Triezve zaobchádzanie s problematikou upúta pozornosť čitateľa hneď v úvodnej pasáži. Autorka sa venuje histórii obce, priebehu a spôsobu výskumu len v takej miere, aká je z hľadiska predstavenia tematiky nevyhnutne potrebná. Potom nasleduje rozbor predmetu výskumu a jeho dokumentácia, rozdelená do nasledovných tematických okruhov: pohrebné zvyky a povery, pohrebné spolky, cintorín a znaky smrti mimo cintorína. V publikácii dostali priestor aj také obvyklé kapitoly, ako zhrnutie, zoznam respondentov, použitá literatúra, maďarské a slovenské názvy obcí. Príloha obsahuje smútočné oznámenia, spomienkové inzeráty, správy z novín, ako aj – a toto je veľmi dôležitá časť publikácie – opis každého hrobu na cintoríne v Rudnej a prepis textov na pomníkoch. (Podľa nás mala byť táto časť zvlášť zvýraznená v obsahu aj pri editovaní publikácie, pretože je veľmi dôležitou časťou knihy, za ktorou je obrovský kus práce.) V závere je stručné slovenské a nemecké zhrnutie.

V kapitolách sa nachádzajú varianty očíslovaných čiastkových tém. Autorka sa aj tu veľmi rozvážne zdržiava zbytočných komentárov, zároveň však poskytuje všetky tie infor-

mácie o publikovaných údajoch, ktoré sú potrebné k pochopeniu spoločenskej dimenzie tematiky, k poznaniu rozšírenosti a intenzity povier a praktizovania zvykov. Ide napríklad o takéto poznámky: „...každý z mojich respondentov pozná predzvesti smrti, bez ohľadu na vek, náboženskú príslušnosť a národnosť..“, alebo „...podľa jediného staršieho respondenta..“, „...reformovaný respondent maďarskej národnosti..“, „...toto pozná len staršia generácia, mladšia nie..“. Sú to vynikajúce poznámky, pretože poskytujú poznatky aj konzekvence bez toho, aby čitateľa zaťažovali mudrlantskou suchopárnosťou. Zároveň sú aj výstižné; intenzitu prítomnosti toho-ktorého prvku ľudovej viery predsa nemožno presne merať, ale takto šikovne sa dajú naznačiť aj tieto súvislosti.

Poradie predstavenia zvykov a povier je veľmi logické. Autorka v podstate popisuje jeden príbeh, pričom pri každej etape príbehu podáva prehľad možných variantov. Vďaka tomu, že sled udalostí je daný, zdá sa, že nevynechala ani jeden prvok. Príkladmo môžeme spomenúť, že prísne vzaté napr. činnosť ohliadača mŕtvol by ani nemusela byť súčasťou predstavenia ľudového zvyku, predsa ohliadač – aspoň v skorších obdobiach – plnil úradnú povinnosť. Údaje vzťahujúce sa na túto tému však poukazujú na fakt, že v „ľudovom živote“ sú oficiálne a neoficiálne, súkromné a verejné, cirkevné a mimocirkevné faktory kontinuálne a súbežne prítomné. Je to vlastne to najmodernejšie ponímanie ľudovej kultúry, podľa ktorého ľudová kultúra je to, čo ľud v praxi prežíva; táto téza v hodnotenej knihe nie je súčasťou mudrovania, ale konkrétneho výskumu. A keď Ilona L. Juhász uvádza nový konkrétny variant viacstoročnej, v celej Európe rozšírenej povery o zdanlivo mŕtvom, otvárajú sa nám európske dimenzie starobylých ľudových tradícií.

Len s uznaním sa môžeme zmieniť o cite autorky venovať pozornosť aj tým najdrobnejším detailom, pokiaľ sú tieto významné pre výskum, o tom, že jej pozornosti neuniknú veci, k všimnutiu si ktorých je potrebný onen povestný šiesty zmysel, ktorý by sme mohli nazvať aj citom pre problémy. Uvediem len jeden príklad: bádateľka si všimne a následne aj popíše takú drobnosť, že handru, ktorú

použili pri umývaní mŕtvol, spália – toto úplne postačí na to, aby aj čitateľ pochopil, že veci, súvisiace so smrťou sú pre živých nebezpečné, že ich treba zničiť...

Popri cite pre detaily pozitívne hodnotíme, že popri variantoch autorka uvádza aj invarianty, teda to, čo je jedinečné, výnimočné, nezvyklé. Myslíme tým opis nezvyčajných úmrtí – banské nešťastia, nehody, samovraždy alebo vraždy.

Takmer pri každej kapitole a podkapitole možno konštatovať, že Ilona L. Juhász oproti bežnej praxe výrazne rozširuje pertraktovanú tematiku, zužitkujúc výsledky odbornej literatúry posledných desaťročí. Zaoberá sa videniami mŕtvych, pochovávaním mimoriadnych osobností, politikov, s prípadmi znovu-pochovania či symbolických pohrebov. Všíma si aj také moderné zvyky, ako sú napr. oznámenia o úmrtí, resp. o termíne pohrebu v dennej tlači. (Snáď ani nemusím zdôrazniť, že v tomto prípade nejde iba o načatie novej tematiky, ale aj o využívanie nových prameňov vo výskume.)

Rozsiahly popis cintorína v Rudnej je skutočne úplný a dôkladný. Je dobré, že neobsahuje len opis náhrobníkov, ale aj celkovú kultúru cintorína, počnúc od predavačov kvetov cez zvyky ozdobovania hrobov, starostlivosť o hroby atď.

Každá jedna strana publikácie je výsledkom dôslednej a rozumnej práce: výskumu, štúdie prameňov a publikovania výsledkov. Práca skrýva v sebe možnosť skutočného zhrnutia na teoretickej úrovni, teda na úrovni zovšeobecnenia lokálnych javov. Je to úloha, ktorá čaká na autorku, ktorá najlepšie pozná svoj materiál. Vieme, že Ilona L. Juhász autorka pokračuje v komplexnom výskume ďalších cintorínov. Spomenutá teoretická sumarizácia je možná aj na základe súhrnej analýzy týchto výskumov. K tomu jej prajeme veľa sily a vytrvalosti, a k doterajšej práci jej blahoželáme.

(Odznelo v rámci podujatia Fórum Klub, dňa 31. 10. 2003 v Šamoríne.)

Kincső Verebéli

Publikácie Fórum inštitútu pre výskum menších

Edícia Lokális és regionális monográfiák (Lokálne a regionálne monografie)

Redaktor edície: József Liszka

- VIGA, Gyula (red.): *Kisgéres*. [Malý Horeš.] Dunajská Streda: Fórum inštitút pre výskum menších – Vydavateľstvo Liliium Aurum 2000. 320 s. /Lokális és regionális monográfiák, 1./ (v maďarskom jazyku)
- JUHÁSZ, Ilona L.: *Rudna I. Temetkezési szokások és a temetőkultúra változásai a 20. században*. [Rudna I.] Dunajská Streda: Fórum inštitút pre výskum menších – Vydavateľstvo Liliium Aurum 2002. 450 s. /Lokális és regionális monográfiák, 2./ (v maďarskom jazyku)
- PUKKAI, László: *Mátyusföld I. A gazdasági-társadalmi átrendeződések hatása a Galántai járás magyarságképeének alakulására (1945–2000)*. [Matúšova zem I.] Dunajská Streda: Fórum inštitút pre výskum menších – Vydavateľstvo Liliium Aurum 2002. 350 s. /Lokális és regionális monográfiák, 3./ (v maďarskom jazyku)
- BUKOVSKY, László (red.): *Mátyusföld II. Egy régió története a XI. századtól 1945-ig*. [Matúšova zem II.: Dejiny jedného regiónu 11. storočia od roku 1945.] Šamorín – Dunajská Streda: Fórum inštitút pre výskum menších – Vydavateľstvo Liliium Aurum 2005. 386 s. /Lokális és regionális monográfiák, 4./ (v maďarskom jazyku)
- VIGA, Gyula (red.): *Nagytrákány I*. [Veľké Trakany I.: Štúdiá k dejinám a národopisu obce.] Šamorín – Komárno: Fórum inštitút pre výskum menších 2006. 504 s. /Lokális és regionális monográfiák, 5./ (v maďarskom jazyku)

Edícia Miscellanea Bibliothecae Hungaricae

Redaktor edície: László Végh

- JUHÁSZ, Ilona L. (red.): *Szlovákiai magyar néprajzi bibliográfia (1987–1988)*. [Bibliografia národopisu maďarskej národnosti na Slovensku (1987 – 1988).] Dunajská Streda: Fórum inštitút pre výskum menších – Vydavateľstvo Liliium Aurum 1998. 144 s. /Miscellanea Bibliothecae Hungaricae, 1./ (v maďarskom, slovenskom a nemeckom jazyku)
- JUHÁSZ, Ilona L. (red.): *Szlovákiai magyar néprajzi bibliográfia (1989–1990)*. [Bibliografia národopisu maďarskej národnosti na Slovensku (1989 – 1990).] Dunajská Streda: Fórum inštitút pre výskum menších – Vydavateľstvo Liliium Aurum 1999. 160 s. Miscellanea Bibliothecae Hungaricae 2. (v maďarskom, slovenskom a nemeckom jazyku)

- JUHÁSZ, Ilona L. (red.): *Szlovákiai magyar néprajzi bibliográfia (1991–1992)*. [Bibliografia národopisu maďarskej národnosti na Slovensku (1991 – 1992).] Dunajská Streda: Fórum inštitút pre výskum menšín – Vydavateľstvo Liliium Aurum 2000. 218 s. /Miscellanea Bibliothecae Hungaricae, 3./ (v maďarskom, slovenskom a nemeckom jazyku)
- JUHÁSZ, Ilona L. (red.): *Szlovákiai magyar néprajzi bibliográfia (1993–1994)*. [Bibliografia národopisu maďarskej národnosti na Slovensku (1993 – 1994).] Dunajská Streda: Fórum inštitút pre výskum menšín – Vydavateľstvo Liliium Aurum 2000. 240 s. /Miscellanea Bibliothecae Hungaricae, 4./ (v maďarskom, slovenskom a nemeckom jazyku)
- VÉGH, László (red.): *A Bibliotheca Hungarica (cseh)szlovákiai magyar könyvgyűjteményének bibliográfiája (1918–2000)*. [Bibliografia knižného fondu Bibliotheca Hungarica (1918 – 2000).] Zv. I – II. Dunajská Streda: Fórum inštitút pre výskum menšín – Vydavateľstvo Liliium Aurum 2000. 818 s. /Miscellanea Bibliothecae Hungaricae, 5 – 6./ (v maďarskom jazyku)
- JUHÁSZ, Ilona L. (red.): *Szlovákiai magyar néprajzi bibliográfia (1995–1998)*. [Bibliografia národopisu maďarskej národnosti na Slovensku (1995 – 1998).] Dunajská Streda: Fórum inštitút pre výskum menšín – Vydavateľstvo Liliium Aurum 2003. 208 s. /Miscellanea Bibliothecae Hungaricae, 7./ (v maďarskom, slovenskom a nemeckom jazyku).
- JUHÁSZ, Ilona L. (red.): *Szlovákiai magyar néprajzi bibliográfia (1999–2002)*. [Bibliografia národopisu maďarskej národnosti na Slovensku (1999 – 2002).] Šamorín – Dunajská Streda: Fórum inštitút pre výskum menšín – Vydavateľstvo Liliium Aurum 2004. 278 s. /Miscellanea Bibliothecae Hungaricae, 8./ (v maďarskom, slovenskom a nemeckom jazyku)
- SIMON, Attila (red.): *A szlovákiai magyarok történetének válogatott bibliográfiája (1990 – 2002)*. [Výberová bibliografia dejín Maďarov na Slovensku (1990 – 2002).] Šamorín – Dunajská Streda: Fórum inštitút pre výskum menšín – Vydavateľstvo Liliium Aurum 2004, 194 s. /Miscellanea Bibliothecae Hungaricae, 9./ (v maďarskom jazyku)

Edícia Nostra Tempora

Redaktor edície: Károly Tóth

- PETŐCZ, Kálmán: *Választások és felosztások. A demokratikus választási rendszer alapjai. Közigazgatási felosztások Szlovákia területén*. [Voľby a deľby.] Dunajská Streda: Fórum inštitút pre výskum menšín – Vydavateľstvo Liliium Aurum 1998. 218 s. /Nostra Tempora, 1./ (v maďarskom jazyku)
- LAMPL, Zsuzsanna: *Vállalkozások és vállalkozók 1989 után*. [Podnikania a podnikatelia po roku 1989.] Dunajská Streda: Fórum inštitút pre výskum menšín – Vydavateľstvo Liliium Aurum 1999. 128 s. /Nostra Tempora, 2./ (v maďarskom jazyku, slovenské vydanie v decembri t. r.)
- TÓTH, Károly (red.): *Ezredforduló. A tudomány jelene és jövője a kisebbségben élő közösségek életében c. konferencia előadásai – 2000. december 7.* [Prelom storočia.] Dunajská Streda: Fórum inštitút pre výskum menšín –

- Vydavateľstvo Liliium Aurum 2001. 280 s. /Nostra Tempora, 3./ (v maďarskom jazyku)
- NOVÁK, Veronika (red.): *Migrácia*. Dunajská Streda: Vydavateľstvo Liliium Aurum 2001. 194 s. /Nostra Tempora, 4./ (v slovenskom jazyku)
- NOVÁK, Veronika (red.): *Migráció*. [Migrácia.] Dunajská Streda: Fórum inštitút pre výskum menšín – Vydavateľstvo Liliium Aurum 2001. 204 s. /Nostra Tempora, 5./ (v maďarskom jazyku)
- ANGYAL, Béla: *Érdekvédelem és önszerveződés. Fejezetek a csehszlovákiai magyar pártpolitika történetéből 1918–1938*. [Ochrana záujmov a sebaorganizovania sa.] Dunajská Streda: Fórum inštitút pre výskum menšín – Vydavateľstvo Liliium Aurum 2002. 346 s. /Nostra Tempora, 6./ (v maďarskom jazyku)
- FEDINEC, Csilla: *A kárpátaljai magyarság történeti kronológiája 1918–1944*. [Chronológia dejín Maďarov v Zakarpatskej rusi 1918 – 1944.] Dunajská Streda: Fórum inštitút pre výskum menšín – Vydavateľstvo Liliium Aurum 2002. 536 s. /Nostra Tempora, 7./ (v maďarskom jazyku)
- TORSELLO, Davide–PAPP Melinda: *Social networks in movement*. Dunajská Streda: Fórum inštitút pre výskum menšín – Vydavateľstvo Liliium Aurum 2003. 256 s. /Nostra Tempora, 8./ (v anglickom jazyku)
- KOVÁCS, Éva: *Felemás asszimiláció. A kassai zsidóság a két világháború között*. [Ambivalencie asimilácie.] Šamorín – Dunajská Streda: Fórum inštitút pre výskum menšín – Vydavateľstvo Liliium Aurum 2004. 198 s. /Nostra Tempora, 9./ (v maďarskom jazyku)
- ÖLLÖS, László: *Emberi jogok – nemzeti jogok. Emberi és polgári jogok-e a nemzeti kisebbségek jogai?*. [Ľudské práva – národné práva.] Šamorín – Dunajská Streda: Fórum inštitút pre výskum menšín – Vydavateľstvo Liliium Aurum 2004. 256 s. /Nostra Tempora, 10./ (v maďarskom jazyku)
- HULKÓ, Gábor: *Oprávnenie k živnostenskému podnikaniu v Slovenskej republike*. Šamorín – Dunajská Streda: Fórum inštitút pre výskum menšín – Vydavateľstvo Liliium Aurum 2005. 182 s. /Nostra Tempora, 11./ (v slovenskom jazyku)
- SIMON, Attila (red.): *A határon túli magyar tudományos könyvkiadás*. [Vedecké publikácie zahraničných Maďarov.] Šamorín – Dunajská Streda: Fórum inštitút pre výskum menšín – Vydavateľstvo Liliium Aurum 2005. 144 s. /Nostra Tempora, 12./ (v maďarskom jazyku)
- POPÉLY, Árpád: *A (cseh)szlovákiai magyarság történeti kronológiája (1944–1992)*. [Chronológia dejín Maďarov v Československu 1944 – 1992.] Šamorín: Fórum inštitút pre výskum menšín 2006. 708 s. /Nostra Tempora, 13./ (v maďarskom jazyku)
- LAMPL, Zsuzsanna: *Magyarnak lenni. Szociológiai tanulmányok a szlovákiai magyarokról*. [Byť maďarom: Hodnotné orientácie slovenských Maďarov.] Šamorín: Fórum inštitút pre výskum menšín 2007. 184 s. /Nostra Tempora, 14./ (v maďarskom jazyku)
- SIMON, Attila: *Telepesek és telepesek falvak Dél-Szlovákiában a két világháború között*. [Usadlíci a kolónie na južnom Slovensku medzi dvoma svetovými vojnami.] Šamorín: Fórum inštitút pre výskum menšín 2008. 288 s. /Nostra Tempora, 15./ (v maďarskom jazyku)

- ÖLLÖS, László: *Az egyetértés konfliktusa. A Magyar Köztársaság alkotmánya és a határon túli magyarok.* [Konflikt súhlasu: Ústava Maďarskej republiky a zahraniční Maďari.] Šamorín: Fórum inštitút pre výskum menšín 2008. 160 s. /Nostra Tempora, 16./ (v maďarskom jazyku)
- LAMPL, Zsuzsanna: *Magyarok és szlovákok. Szociológiai tanulmányok nem csak az együttélésekről.* [Maďari a Slováci.] Šamorín: Fórum inštitút pre výskum menšín 2008. 140 s. /Nostra Tempora, 17./ (v maďarskom jazyku)

Edícia Notitia Historico-Ethnologica

Redaktor edície: József Liszka

- LISZKA, József (red.): *Szolgálatban. Folklorisztikai tanulmányok a 70 esztendőes Ág Tibor tiszteletére.* [Služba.] Dunajská Streda: Fórum inštitút pre výskum menšín – Vydavateľstvo Lilium Aurum 1998. 132 s. Notitia Historico-Ethnologica 1. (v maďarskom jazyku)
- NAGY, Endre: *Tardoskedd és Udvard földrajzi nevei.* [Zemepisné názvy obcí Tvrdosovce a Dvory nad Žitavou.] Dunajská Streda: Fórum inštitút pre výskum menšín – Vydavateľstvo Lilium Aurum 2000. 176 s. /Notitia Historico-Ethnologica, 2./ (v maďarskom jazyku)
- PUNTIKÁN, József: *A losonci református temető.* [Kalvínsky cintorín v Lučenci.] Dunajská Streda: Fórum inštitút pre výskum menšín – Vydavateľstvo Lilium Aurum 2002. 350 s. /Notitia Historico-Ethnologica, 3./ (v maďarskom jazyku)
- NAGY, Lajos Cs.: *Lexikológiai vizsgálatok Medvesalján.* [Lexikologické výskumy v Gemerí.] Šamorín – Dunajská Streda: Fórum inštitút pre výskum menšín – Vydavateľstvo Lilium Aurum 2003. 185 s. /Notitia Historico-Ethnologica, 4./ (v maďarskom jazyku)

Edícia Interethnica

Redaktor edície: József Liszka

- BODNÁR, Mónika: *Etnikai és felekezeti viszonyok a Felső-Bódva völgyében a 20. században.* [Etnické a konfesionálne pomery v údolí Hornej Bodvy v 20. storočí.] Dunajská Streda: Fórum inštitút pre výskum menšín – Vydavateľstvo Lilium Aurum 2002. 300 s. /Interethnica, 1./ (v maďarskom jazyku)
- SOPOLIGA, Miroslav: *Ukrajinci na Slovensku.* Dunajská Streda: Fórum inštitút pre výskum menšín – Vydavateľstvo Lilium Aurum 2002. 176 s. /Interethnica, 2./ (v slovenskom jazyku)
- KEMÉNYFI, Róbert: *A gömöri etnikai térmozai. A történeti Gömör és Kis-Hont vármegye etnikai térszerkezetének történeti alakulása különös tekintettel a szlovák-magyar etnikai határra.* [Priestorová etnická mozaika Gemera.] Dunajská Streda: Fórum inštitút pre výskum menšín – Vydavateľstvo Lilium Aurum 2002. 238 s. /Interethnica, 3./ (v maďarskom jazyku)
- HORVÁTOVÁ, Magdaléna: *Nemci na Slovensku.* Dunajská Streda: Fórum inštitút pre výskum menšín – Vydavateľstvo Lilium Aurum 2002. 124 s. /Interethnica, 4./ (v slovenskom jazyku)

- LISZKA, József: *Národopis Maďarov na Slovensku*. Dunajská Streda: Fórum inštitút pre výskum menšín – Vydavateľstvo Liliium Aurum 2002. 300 s. /Interethnica, 5./ (v slovenskom jazyku)
- VARJÚ, Katalin: „*Péntek délig nyitva van az ég!*“. Roma szokások és hagyományok. [„V piatok doobeda je otvorené nebo!“.] Dunajská Streda: Fórum inštitút pre výskum menšín – Vydavateľstvo Liliium Aurum 2002. 127 s. /Interethnica, 6./ (v maďarskom jazyku)
- VARJÚ, Katalin: „*V piatok doobeda je otvorené nebo!*“ [„Péntek délig nyitva van az ég!“]. Dunajská Streda: Fórum inštitút pre výskum menšín – Vydavateľstvo Liliium Aurum 2002. 127 s. /Interethnica, 7./ (v slovenskom jazyku)
- JUHÁSZ, Ilona, L.: „*Fába róva, földbe ütve...*“ *A kopjafák/emlékoszlopok mint a szimbolikus térfoglalás eszközei a szlovákiai magyaroknál*. [„Vyrezané do dreva, zatlačené do zeme...“: Vyrezané/pamätné stĺpy ako prostriedky symbolického zabratia priestranstva v kruhu Maďarov na Slovensku.] Šamorín – Dunajská Streda: Fórum inštitút pre výskum menšín – Vydavateľstvo Liliium Aurum 2005. 289 s. /Interethnica, 8./ (v maďarskom jazyku)
- SCHRIEFER, Andreas: *Deutsche, Slowaken und Magyaren im Spiegel deutschsprachiger historischer Zeitungen und Zeitschriften in der Slowakei*. [Nemci, Slováci a Maďari v zrkadle dobových nemeckých novín na Slovensku.] Šamorín: Fórum inštitút pre výskum menšín 2007. 264 s. Interethnica 9. (v maďarskom jazyku)
- GECSE, Annabella: *Az etnikai és társadalmi áttrendeződés folyamata egy gömöri falu 20. századi életében*. [Proces spoločenských a etnických premien v jednej gemerskej obci v priebehu 20. storočia.] Šamorín: Fórum inštitút pre výskum menšín 2007. 289 s. /Interethnica, 10./ (v maďarskom jazyku)

Edícia Disputationes Samarienses

Redaktor edície: Gábor Csanda – Károly Tóth

- CSANDA, Gábor (red.): *Šamoríni disputa (1.) Az élő szlovákiai magyar írásbeliség c. szimpózium előadásai*. [Literatúra v súčasnosti.] Šamorín – Dunajská Streda: Fórum inštitút pre výskum menšín – Vydavateľstvo Liliium Aurum 2003. 272 s. Disputationes Samarienses 1. (v maďarskom jazyku)
- NAGY, Péter H. (red.): *Disputák között. Tanulmányok, esszék, kritikák a kortárs (szlovákiai) magyar irodalomról*. [Medzi dišputami.] Šamorín – Dunajská Streda: Fórum inštitút pre výskum menšín – Vydavateľstvo Liliium Aurum 2004. 248 s. /Disputationes Samarienses, 2./ (v maďarskom jazyku)
- SIMON, Attila (red.): *Mýty a predsudky v dejinách. Historická konferencia, 07. 12. 2004, Čilistov-Šamorín*. Šamorín – Dunajská Streda: Fórum inštitút pre výskum menšín – Vydavateľstvo Liliium Aurum 2005. 95 s. /Disputationes Samarienses, 3./ (v slovenskom jazyku)
- STREŠŇÁK, Gábor-VÉGH, László (red.): *Fejezetek Šamorín város történetéből. Történelmi konferencia a Zsigmond király által adományozott városi kiváltságok elnyerésének 600. évfordulója alkalmából, Šamorín 2005. szeptember 9.* [Kapitoly z dejín mesta Šamorín.] Šamorín – Dunajská Streda: Fórum inšti-

- tút pre výskum menšín – Vydavateľstvo Liliium Aurum 2005. 256 s. /Disputationes Samarienses, 4./ (v maďarskom jazyku)
- STREŠŇÁK, Gábor–VÉGH, László (red.): *Kapitoly z dejín mesta Šamorín. Šamorín, 9. septembra 2005.* Šamorín – Dunajská Streda: Fórum inštitút pre výskum menšín – Vydavateľstvo Liliium Aurum 2005. 256 s. /Disputationes Samarienses, 5./ (v slovenskom jazyku)
- KONTRA, Miklós (red.): *Sült galamb. Magyar egyetemi tanyelvpolitika. Konferencia a tanyelvválasztásról Debrecenben. 2004. október 28–31-én.* [Koláče bez práce?: Jazyková politika na maďarských univerzitách.] Šamorín – Dunajská Streda: Fórum inštitút pre výskum menšín – Vydavateľstvo Liliium Aurum 2005. 256 s. /Disputationes Samarienses, 6./ (v maďarskom jazyku)
- BÁRDI, Nándor–SIMON, Attila (red.): *Integrációs stratégiák a magyar kisebbségek történetében.* [Integračné stratégie v dejinách maďarských menšín.] Šamorín – Dunajská Streda: Fórum inštitút pre výskum menšín – Vydavateľstvo Liliium Aurum 2006. 440 s. /Disputationes Samarienses, 7./ (v maďarskom jazyku)
- CSANDA, Gábor (red.): *A (cseh)szlovákiai magyar irodalom oktatása. Konferencia az irodalomoktatásról, Nyitrán, 2006. szeptember 29-én.* [Vyučovanie maďarskej literatúry na Slovensku.] Šamorín: Fórum inštitút pre výskum menšín 2006. 60 s. /Disputationes Samarienses, 8./ (v maďarskom jazyku)
- SIMON, Attila (red.): *Az 1956-os magyar forradalom és Szlovákia. A 2006. október 4-én rendezett konferencia előadásai.* [Maďarská revolúcia roku 1956 a Slovensko.] Šamorín: Fórum inštitút pre výskum menšín 2006. 118 s. /Disputationes Samarienses, 9./ (v maďarskom a slovenskom jazyku)
- CSANDA, Gábor (red.): *Šamoríni disputa (2.)* [Šamorínsky dišputát (2.)] Šamorín: Fórum inštitút pre výskum menšín 2006. 104 s. /Disputationes Samarienses, 10./ (v maďarskom jazyku)
- PETŐCZ, Kálmán (ed.): *Slováci v Maďarsku. Magyarországi szlovákok: Zborník medzinárodnej konferencie, Šamorín, 27. septembra 2007. Nemzetközi konferencia, Šamorín, 2007. szeptember 27.* Šamorín – Šamorín: Fórum inštitút pre výskum menšín – Fórum inštitút pre výskum menšín 2008. 78 s. /Disputationes Samarienses, 11./ (v maďarskom a slovenskom jazyku)

Edícia Fontes Historiae Hungarorum

Redaktor edície: Árpád Popély – Attila Simon

- ANGYAL, Béla: *Dokumentumok az Országos Keresztényszocialista Párt történetéhez 1919–1936.* [Dokumenty k dejinám Krajinskej kresťanskosocialistickej strany 1919 – 1936.] Dunajská Streda: Fórum inštitút pre výskum menšín – Vydavateľstvo Liliium Aurum 2004. 340 s. /Fontes Historiae Hungarorum, 1./ (v maďarskom jazyku)
- FEDINEC, Csilla: *Iratok a kárpátaljai magyarság történetéhez 1918–1944.* [Dokumenty k dejinám Maďarov v Zakarpatsku 1918 – 1944.] Dunajská Streda: Fórum inštitút pre výskum menšín – Vydavateľstvo Liliium Aurum 2004. 320 s. /Fontes Historiae Hungarorum, 2./ (v maďarskom jazyku)

- POPÉLY, Árpád: *1968 és a csehszlovákiai magyarság*. [Rok 1968 a maďarská menšina v Československu.] Šamorín: Fórum inštitút pre výskum menšín 2008. 468 s. /*Fontes Historiae Hungarorum*, 3./ (v maďarskom jazyku)
- POPÉLY, Árpád (red.): *Iratok a csehszlovákiai magyarság 1948–1956 közötti történetéhez. I. Spisy k dejinám Maďarov v Československu v rokoch 1948 – 1956. I.* Šamorín: Fórum inštitút pre výskum menšín 2008. 427 s. /*Fontes Historiae Hungarorum*, 4./ (v maďarskom a slovenskom jazyku)

Edícia Magyarok Szlovákiában (Maďari na Slovensku)

- FAZEKAS, József–HUNČÍK, Péter (red.): *Összefoglaló jelentés (1989–2004). A rendszerváltástól az európai uniós csatlakozásig*. [Súhrnná správa (1989 – 2004). Od zmeny režimu po pripojenie sa k Európskej únii.] Šamorín – Dunajská Streda: Fórum inštitút pre výskum menšín – Vydavateľstvo Liliium Aurum 2005. 480 s. /*Magyarok Szlovákiában*, 1./ (v maďarskom jazyku)
- FAZEKAS, József–HUNČÍK, Péter (red.): *Dokumentumok, kronológia (1989–2004)*. [Maďari na Slovensku. II. zväzok. Súhrnná správa (1989 – 2004). Dokumenty, chronológia (1989 – 2004).] Šamorín – Dunajská Streda 2006, Fórum inštitút pre výskum menšín – Vydavateľstvo Liliium Aurum 2006. 464 s. /*Magyarok Szlovákiában*, 2./ (v maďarskom jazyku)
- CSANDA, Gábor–TÓTH, Károly (red.): *Kultúra*. [Maďari na Slovensku. III. zväzok. Kultúra (1989 – 2006).] Šamorín: Fórum inštitút pre výskum menšín 2006. 328 s. /*Magyarok Szlovákiában*, 3./ (v maďarskom jazyku)
- LÁSZLÓ, Béla–SZABÓ, László A.–Tóth, Károly (red.): *Oktatásügy*. [Maďari na Slovensku. IV. zväzok. Školstvo (1989 – 2006).] Šamorín: Fórum inštitút pre výskum menšín 2006. 318 s. /*Magyarok Szlovákiában*, 4./ (v maďarskom jazyku)
- FAZEKAS, József–HUNČÍK, Péter (ed.): *Maďari na Slovensku. Súhrnná správa. Od zmeny režimu po vstup do Európskej únie (1989 – 2004)*. Šamorín: Fórum inštitút pre výskum menšín 2008. 502 s. (v slovenskom jazyku)
- LELKES, Gábor: *Régiók és gazdaság*. [Maďari na Slovensku. V. zväzok. Regióny a hospodárstvo.] Šamorín: Fórum inštitút pre výskum menšín 2008. 258 s. /*Magyarok Szlovákiában*, 5./ (v maďarskom jazyku)

Edícia Elbeszélt történelem (Oral History)

Redaktor edície: Károly Tóth

- POPÉLY, Árpád–SIMON, Attila (red.): *A rendszerváltás és a csehszlovákiai magyarok (1989–1992)*. Elbeszélt történelem I. kötet. [Zmena systému a maďarská menšina na Slovensku (1989 – 1992). Oral History I.] Šamorín: Fórum inštitút pre výskum menšín 2008. 840 s. (v maďarskom jazyku)

Mimo edície

- BIHARI, Zoltán (red.): *Magyarok a világbán. Kárpát-medence*. Budapest: CEBA Kiadó 2000. 806 s. (Časť: Maďari na Slovensku)

- FAZEKAS, József–HUNČÍK, Péter (red.): *Magyarok Szlovákiában (1989–2004). Öszszefoglaló jelentés. A rendszerváltástól az európai uniós csatlakozásig (1989–2004)*. I. kötet. [Mađari na Slovensku. I. zväzok. Súhrnná správa (1989 – 2004). Od zmeny režimu po pripojenie sa k Európskej únii.] Šamorín – Dunajská Streda: Fórum inštitút pre výskum menšín – Vydavateľstvo Liliium Aurum 2004. 480 s. (v mađarskom jazyku)
- FEISCHMIDT, Margit (ed.): *Ethnic Relations in Eastern Europe. Selected and annotated bibliography*. Budapest: LGI 2001. 255 s. (Časť slovenská, v anglickom jazyku)
- BOTÍK, Ján: *Slovenskí Chorváti*. Bratislava: Fórum inštitút pre výskum menšín – Vydavateľstvo Lúč 2001. 400 s. (v slovenskom jazyku)
- LAMPL, Zsuzsanna Mészárosné–TÓTH, Károly: *Mozaik 2001. Gyorsjelentés – Felvidék*. In: Szabó, Andrea – Bauer, Béla – Laki, László – Nemeskéri, István: *Mozaik 2001. Gyorsjelentés*. Budapest: Nemzeti Ifjúsággkutató Intézet 2002. 288 s. (v mađarskom jazyku)
- LISZKA, József: *A szlovákiai magyarok néprajza*. [Národopis Mađarov na Slovensku.] Budapest – Dunajská Streda: Osiris – Liliium Aurum 2002. 544 s. (v mađarskom jazyku)
- TÖRÖK, Tamás: *Zoboralja földrajzi nevei a történeti térképek tükrében*. Philosophiae Doctores. Budapest: Akadémiai Könyvkiadó 2002. 111 s. (v spolupráci s Fórum inštitút pre výskum menšín) (v mađarskom jazyku)
- VÉGH, László (red.): *A Bibliotheca Hungarica (cseh)szlovákiai magyar folyóirat-gyűjteményének katalógusa (1918–2002)*. [Bibliotheca Hungarica – Katalóg periodik (1918 – 2002).] Dunajská Streda: Fórum inštitút pre výskum menšín – Vydavateľstvo Liliium Aurum 2002. 120 s. (v mađarskom jazyku)
- LAMPL, Zsuzsanna: *Az ezredforduló munkaerő-piaci kihívásai Szlovákiában*. In: Fábri, István (red.): *Kisebbségi lét és érvényesülés. A magyar lakosság munkaerő-piaci kihívásai a Kárpát-medencében*. Budapest: Lucidus Kiadó 2003, s. 43–105. /Kisebbségkutatás Könyvek./ (v mađarskom jazyku)
- BERECK, Annamária: *Kalligram. Repertórium 1992–2002*. Pozsony: Kalligram Könyvkiadó 2003. 239 s. (v mađarskom jazyku)
- ZEMAN, László: *Gymnasiológia. Az eperjesi Kollégium és áthagyományozódásai*. [Gymnasiológia.] Šamorín – Dunajská Streda: Fórum inštitút pre výskum menšín – Vydavateľstvo Liliium Aurum 2003. 198 s. (v mađarskom jazyku)
- TÓTH, Károly–VÉGH, László (red.): *Emlékkönyv Arany A. László tiszteletére*. [Pamätná kniha Lászlóa A. Aranya.] Šamorín: Fórum inštitút pre výskum menšín 2007. 560 s. (v mađarskom jazyku)
- MEZEI, István: *Városok Szlovákiában és a magyar határ mentén*. [Mestá na Slovensku a v prihraničnej oblasti južného Slovenska.] Šamorín: Fórum inštitút pre výskum menšín – MTA RKK 2008. 180 s. (v mađarskom jazyku)
- TÓTH, Károly (red.): *Hatékony érdekérvényesítést. A Szlovákiai Magyarok Kerekasztala előadásai és dokumentumai 2009. január 29*. [Efektívne zastupovanie záujmov menšín: Prednášky a dokumenty Okrúhleho stola Mađarov na Slovensku.] Šamorín – Šamorín: Fórum inštitút pre výskum menšín 2009. 140 s. (v mađarskom jazyku)

Kísérleti tankönyvek (Pokusné učebnice)

- SZKABELA, Rózsa–BÓNA, Irén: *Kommunikatív szlovák nyelvoktatási tankönyv az elemi iskolák 1–4 osztálya számára*. Tankönyv 1–4. [Učebnica 1 – 4], Munkafüzet 1–4 [Pracovný zošit 1 – 4], Módszertani könyv 1–4 [Metodická príručka 1 – 4]. Pozsony, 1994–1998. Fórum Alapítvány – Fórum inštitút pre výskum menšín – TERRA Könyvkiadó.
- VARJÚ, Katalin: *Roma ABC-s könyv a 0. évfolyam és az 1. osztály számára*. Tankönyv, Munkafüzet, Módszertani füzet, egyéb kiegészítő eszközök. [Učebnica a pracovný zošit.] Šamorín: Fórum inštitút pre výskum menšín – TERRA Könyvkiadó 2002.

Évkönyvek – Ročenky

Nemzeti és etnikai kisebbségek Szlovákiában (Národnostné a etnické menšiny na Slovensku)

Redaktor: Gábor Lelkes – Károly Tóth

- Nemzeti és etnikai kisebbségek Szlovákiában 2003*. [Národnostné a etnické menšiny na Slovensku 2003.] Šamorín – Dunajská Streda: Fórum inštitút pre výskum menšín – Vydavateľstvo Liliium Aurum 2004. 194 s. (v maďarskom jazyku)
- Národnostné menšiny na Slovensku 2003*. Šamorín – Dunajská Streda: Fórum inštitút pre výskum menšín – Vydavateľstvo Liliium Aurum 2004. 190 s. (v slovenskom jazyku)
- Národnostné menšiny na Slovensku 2004*. Šamorín – Dunajská Streda: Fórum inštitút pre výskum menšín – Vydavateľstvo Liliium Aurum 2005. 238 s. (v slovenskom jazyku)
- Nemzeti és etnikai kisebbségek Szlovákiában 2005*. [Národnostné a etnické menšiny na Slovensku 2005.] Šamorín: Fórum inštitút pre výskum menšín 2006. 194 s. (v maďarskom a slovenskom jazyku)
- Nemzeti és etnikai kisebbségek Szlovákiában 2006*. [Národnostné a etnické menšiny na Slovensku 2006.] Šamorín: Fórum inštitút pre výskum menšín 2007. 346 s. (v maďarskom a slovenskom jazyku)
- Nemzeti és etnikai kisebbségek Szlovákiában 2007*. [Národnostné a etnické menšiny na Slovensku 2007.] Šamorín: Fórum inštitút pre výskum menšín 2008. 245 s. (v maďarskom a slovenskom jazyku)

Acta Ethnologica Danubiana

Redaktor: József Liszka

- Acta Ethnologica Danubiana 1999*. *Az Etnológiai Központ Évkönyve 1*. [Ročenka Etnologického centra 1999.] Dunajská Streda: Fórum inštitút pre výskum menšín – Vydavateľstvo Liliium Aurum 1999. 152 s. (v maďarskom, nemeckom, slovenskom a anglickom jazyku)

- Acta Ethnologica Danubiana* 2000 – 2001. *Az Etnológiai Központ Évkönyve 2–3.* [Ročenka Výskumného centra európskej etnológie 2000 – 2001.] Dunajská Streda: Fórum inštitút pre výskum menšín – Vydavateľstvo Lilium Aurum 2001. 280 s. (v maďarskom, nemeckom, slovenskom a anglickom jazyku)
- Acta Ethnologica Danubiana* 2002. *Az Etnológiai Központ Évkönyve 4.* [Ročenka Výskumného centra európskej etnológie 2002.] Dunajská Streda: Fórum inštitút pre výskum menšín – Vydavateľstvo Lilium Aurum 2002. 180 s. (v maďarskom, nemeckom, slovenskom a anglickom jazyku)
- Acta Ethnologica Danubiana* 2003 – 2004. *Az Etnológiai Központ Évkönyve 5–6.* [Ročenka Výskumného centra európskej etnológie 2003 – 2004.] Dunajská Streda: Fórum inštitút pre výskum menšín – Vydavateľstvo Lilium Aurum 2004. 220 s. (v maďarskom, nemeckom, slovenskom a anglickom jazyku)
- Acta Ethnologica Danubiana* 2005. *Az Etnológiai Központ Évkönyve 7.* [Ročenka Výskumného centra európskej etnológie 2005.] Šamorín – Dunajská Streda: Fórum inštitút pre výskum menšín – Vydavateľstvo Lilium Aurum 2005. 256 s. (v maďarskom, nemeckom, slovenskom a anglickom jazyku)
- Acta Ethnologica Danubiana* 2006 – 2007. *Az Etnológiai Központ Évkönyve 8–9.* [Ročenka Výskumného centra európskej etnológie 2006 – 2007.] Šamorín 2007, Fórum inštitút pre výskum menšín, 280 s. (v maďarskom, nemeckom slovenskom a anglickom jazyku)

Časopis

Fórum Társadalomtudományi Szemle (Fórum spoločenskovedná revue)

Šéfredaktor: László Öllös (1999 – 2004), József Fazekas (2005 –)

1999/1–2, 2000/1–3, 2001/1–3, 2002/1–3, 2003/1–4, 2004/1–4, 2005/1–4, 2006/1–4, 2007/1–4, 2008/1–4, 2009/1–4

Web

Adresa: www.foruminst.sk

(v maďarskom, slovenskom a anglickom jazyku)

Redaktor: László Konkoly

NÁRODNOSTNÉ A ETNICKÉ MENŠINY NA SLOVENSKU

2008

NEMZETI ÉS ETNIKAI KISEBBSÉGEK SZLOVÁKIÁBAN

Fórum inštitút pre výskum menšín
Fórum Kisebbségkutató Intézet

Rómsk
Rusíns
Ukrajín
Česká
Nemec
Polská
Chorvá
Srbská
Iná
Nezná
Ismeret
Magya
Szlovál
Roma
Ruszin
Ukran
Cseh
Német
Lengye
Horvá
Sze
Egyeo
Ismeret
Magya
Szlovál
ajinská
Česká
Nemec
Polská
Chorvá
Srbská
Iná
Mađar
Rómsk
Rusíns

Autori

József Fazekas (1953)

estetik (Fórum inštitút pre výskum menšín, Šamorín)

Ilona L. Juhász (1960)

etnologička (Fórum inštitút pre výskum menšín – Výskumné centrum európskej etnológie, Komárno)

József Kiss (1944)

historik (Ústav politologických vied SAV, Bratislava)

Attila Kovács Selmeczi (1942)

etnograf (Etnografické múzeum, Budapešť)

Gábor Lelkes (1973)

geograf (Fórum inštitút pre výskum menšín, Šamorín)

József Liszka (1956)

etnológ (Univerzita J. Selyeho – Pedagogická fakulta, Komárno; Fórum inštitút pre výskum menšín – Výskumné centrum európskej etnológie, Komárno)

Zuzana Mészárosová-Lamplová (1959)

sociologička (Fórum inštitút pre výskum menšín, Šamorín; Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre – Fakulta stredoeurópskych štúdií, Nitra)

Miloš Momko (1985)

archivár (Fórum inštitút pre výskum menšín, Šamorín)

László Öllös (1957)

politológ (Fórum inštitút pre výskum menšín, Šamorín; Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre – Filozofická fakulta, Nitra)

Kálmán Petőcz (1961)

politológ (Fórum inštitút pre výskum menšín, Šamorín)

Árpád Popély (1970)

historik (Fórum inštitút pre výskum menšín, Šamorín; Univerzita J. Selyeho – Pedagogická fakulta, Komárno)

Gábor Pusko (1962)

etnológ (Spoločnosť kultúrálnej antropológie, Tornaľa)

Attila Simon (1966)

historik (Fórum inštitút pre výskum menšín, Šamorín; Univerzita J. Selyeho – Pedagogická fakulta, Komárno)

Tamás Török (1976)

jazykovedec (Fórum inštitút pre výskum menšín, Šamorín; Univerzita J. Selyeho – Pedagogická fakulta, Komárno)

Kincső Verebélyi (1945)

folkloristka (Univerzita Loránda Eötvösa – Filozofická fakulta, Budapešť)

Vilmos Voigt (1940)

folklorista (Univerzita Loránda Eötvösa – Filozofická fakulta, Budapešť)